Ukrainian Museum-Archives of Cleveland
Displaced Persons Camp Periodicals Collection

СЬОГОЧАСНЕ
Й
МИНУЛЕ

1–2

1949

МЮНХЕН. НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

СЬОГОЧАСНЕ й МИНУЛЕ

Наукове Товариство ім. Шевченка, відновивши свою працю після воєнної перерви, далі продовжує видавати журнал «Сьогочасне й Минуле», що став виходити перед війною 1939 р. під головною редакцією проф. Івана Раковського й при допомозі проф. Василя Сімовича з метою «давати правдивий образ життя українського народу на всіх землях, де він живе, життя в минулому й тепер і з цим образом знайомити широкі маси нашого громадянства».

Редакція «Сьогочасного й Минулого», єдиного сьогодні великого українського журналу на еміґрації, ставить своїм завданням дати образ нашого культурного життя у зв'язку з попереднім, висвітлювати наукові проблеми, особливо актуальні сьогодні для українського громадянства, об'єднуючи для спільної праці наших науковців і широкі кола робітників культури взагалі.

Редакція «Сьогочасного й Минулого» старатиметься докладно інформувати своїх читачів про культурне і господарське життя на окупованій Батьківщині.

«Сьогочасне й Минуле» виходить чотири рази на рік, книжками по 6 аркушів друку, і міститиме:

статті з усіх ділянок українознавства;

огляди українського наукового, культурного, мистецького й економічного життя по цей і по той бік залізної завіси;

реферати і рецензії на нові видання, особливо цікаві для українського громадянства;

хроніку наукового, культурно-освітнього, мистецького, господарського життя на окупованій Україні й на еміґрації;

відомості про видавничий рух, пресу, україніку в чужих виданнях;

некрологи (наші втрати);

бібліографію;

хроніку НТШ і звідомлення з доповідей і рефератів, надісланих до секцій і комісій Наукового Товариства ім. Шевченка, а так само резюме тих праць, які виготовлені до друку, але з різних причин неопубліковані.

Головний редактор: Зенон Кузеля
Prof. Dr. Zeno Kuzela, Fürth i. Bay.,
Daniel-Ley-Strasse 1/III.

Адреса Редакції й Адміністрації:
Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften
München 62, Schliessfach 8 (Versaillerstr. 4).

Всі видання НТШ можна набувати в домівці НТШ:
München 62, Schliessfach 8 (Versaillerstr. 4/1/10),

або в американській філії НТШ:
30 Church St. R. 252, New York, USA.

СЬОГОЧАСНЕ
Й
МИНУЛЕ

ВІСНИК УКРАЇНОЗНАВСТВА

видає

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

Рік третій
Нова серія
1949
I–II

Ševčenko Scientific Society
Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften
Мюнхен — Нью-Йорк

"Present and Past"
Ukrainian Scientific Quarterly

„Gegenwart und Vergangenheit"
Zeitschrift für Ukrainekunde

Головний Редактор: Зенон Кузеля
Prof. Dr. Zeno Kuzela, Fürth i. Bay.,
Daniel-Ley-Strasse 1/III

Адреса Редакції й Адміністрації
Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften
München 62, Schliessfach 8 (Versaillerstr. 4)

Supplement to „Czas" (Time)
Authorised by Eucom HQ Civil Affairs Division 11 Mar 948 No UNDP Editor
Roman Ilnytzky

Друкарня «Заграва» Бльомберґ

В далеку дорогу

Уже не в перший раз впродовж нашої тисячолітньої історії довелося нашому народові пережити великі пертурбації, покидати рідну землю і виходити з неї на коротше або й на довше, щоб не раз і додому не вертатися. Ця неминуча доля нашого народу, продиктована його географічним положенням і політичним розвитком подій, завжди тяжко відбивалася на наших масах, що з природи прив'язані до своєї землиці й дуже нерадо її покидали й покидають. Треба було справді стати в безвихідньому становищі, щоб пускатися в невідоме, щоб тільки рятувати своє існування.

Але таке становище, на жаль, повторялося й повторяється частіше, ніж би було потрібно, й не завсіди звертало на себе більшу увагу тогочасного загалу і не знаходило відповідного відгомону у сучасників та належного зазначення в письменстві та науці. Не маємо, на жаль, досі повної історії нашої давньої політичної еміґрації, тільки фраґментарно опрацьована наша зарібкова, заморська еміґрація кінця XIX ст., а на свого історика жде ще затриманий в нашій пам'яті вихід з батьківщини на чужину після першої світової війни, бо праці Наріжного й Терлецького можна вважати тільки щасливим початком.

Тепер доводиться нам переживати ще більший відплив нашого народу із своєї рідної землі, і хоч цей процес ще не закінчився, треба нам завчасу й за свіжої пам'яті подумати про те, щоб відповідно зафіксувати найважливіші проблеми цієї нової еміґрації й зібрати та зіставити відповідний матеріял.

Обставини нової еміґрації склалися так, що вона в силу існуючих умовин не розбрелася відразу по світі, а сконцентрувалася вздовж нового совєтського кордону в Німеччині й Австрії і скупчилася зокрема найчисленніше в американській окупаційній зоні. Цей етап нашої нової еміґрації розпочинається з хвилиною окупації Німеччини американськими й англійськими військами і триває ще й досі.

З різних проблем цього етапу нашої еміґрації важно зафіксувати принаймні одну, що часово і речево обмежена: це справа життя нашої еміґрації в таборах та у зв'язку з ними. Кажемо, обмежена, бо вона замикається в певних рамках і границях, перейшла свою початкову стадію, дійшла до найвищої точки розвитку й схиляється поволі до ліквідації виїздом з теренів кількарічного гуртового перетримання на місцях на дальші місця розрізненого перебування в країнах світу, найбільше в Америці.

НТШ здавна, вже від свого З'їзду в Міттенвальді, звернуло свою увагу на важливість студіювання таборової справи і таборового життя української еміґрації в Німеччині, й автор цієї вступної статті вже тоді випрацював плян

всестороннього наукового досліду всіх сторін життя і буття наших стаборизованих земляків. Невідрадні еміґраційні обставини не дозволили перевести цього пляну, що мав охопити всі важливіші українські табори. При флюктуації дослідницьких сил і слабкій підтримці наукових співробітників не можна було зорганізувати й утримати потрібних для цієї мети дослідницьких станиць і дати їм змогу переводити на місцях стаціонарні студії і збирати матеріяли. Щоправда, в цьому напрямі в деяких ділянках зроблено дещо, одначе це навіть не можна назвати рудиментом праці, й наше недотягнення на цьому полі треба, на жаль, признати.

Та коли вже виявилося, що праця в ширших розмірах не зможе бути переведена, НТШ вирішило на другому з'їзді в Берхтесґадені в березні 1948 р. дати принаймні огляд проблематики нашої еміґрації в таборах та схарактеризувати важливіші сторони життя наших еміґрантів по таборах і присвятити цьому один збільшений зшиток «С. й М.». З цією метою НТШ випустило докладний плян числа з зазначенням тематики й звернулося до цілого ряду наших спеціялістів своїми статтями охопити всі важливіші проблеми таборового життя, а саме питання: організації таборів і самоврядування, демографічні, здоров'я, господарського життя, духового і зокрема релігійного життя, шкільництва й перевишколу, проблеми виховання молоді і деякі питання з обсягу соціології і психічного життя мешканців таборів. Збирання цього матеріялу редакція «С. й М.» доручила ред. проф. Ол. Кульчицькому, якому пощастило скласти цю книжку, користаючися з підтримки з боку поодиноких співробітників і з матеріялів ЦПУЕ.

Наша збірка скромна й далека від того, що намічувалося пляном, та далека від вичерпання всіх проблем і питань.

Але й те, що нам пощастило зробити, достойне уваги, принесе чимало нового і кине багато світла на різні прояви таборового життя, що тепер в подробицях знане, але в загальному не кожному цілком ясне й може за скорий час буде забуте або принаймні притьмарене й бачене з віддалі в іншому освітленні.

Редакція вдячна голові ЦПУЕ, п. Василеві Мудрому, за його підставову статтю про «Нову українську еміґрацію та організацію таборового життя», що на невеликому місці передала найважливіші дані в цій широкій ділянці.

Загальну характеристику нової еміґрації з нав'язанням до попередньої після першої світової війни подає М. Зашківський і заторкує загальну еміґраційну проблематику, доповнюючи в цьому першу статтю й неначе заокруглюючи висліди усієї збірки.

Кілька статтей присвячено складові українських таборовиків. Зокрема важлива з цього погляду праця проф. Кубійовича, в якій на підставі окремо зібраних матеріялів у міттенвальдських таборах схарактеризовано цілу низку людностевих питань і пороблено цінні висновки, що вперше в такій прецизній,

переконливій і документарній формі подаються до відома і до уваги нашому громадянству.

Багатий обсерваційний матеріял про здоровний стан наших таборовиків подає стаття лікаря проф. Базилевича, висліди якого можна вважати так само за характеристичні для мешканців усіх таборів, бо базуються на практиці одного з найбільших скупчень української еміґрації, Ашаффенбурґу.

Мову української еміґрації схарактеризував проф. Ю. Шерех, даючи тим імпульс для вдячної праці нашим мовознавцям і лексикологам.

Релігійне життя в таборах у всіх його проявах змалювали для обидвох віроісповідань Е. Скородинський і Е. П.

Різнорідність і характер культурно-світньої праці в таборах і для таборів видно із статті дир. Вол. Дорошенка, що спер свої висновки на обсерваціях таких великих центрів еміґрації, як Мюнхен, Карльсфельд і Берхтесґаден.

Дуже інтересну і дотепну тему «Табір в літературі і література в таборі» опрацював Г. Шевчук.

Виховному значенню пласту посвячена фахова стаття А. Горохович.

Дуже старанно і всебічно освітлена соціологічна сторінка таборового життя — проф. М. Стаховим, а психологія переміщених осіб проф. Ол. Кульчицьким. Обидві статті — це старанні студії, пороблені досвідченою рукою на підставі ширшого обсерваційного матеріялу.

Стаття «Родіна» і «скринінґ» — Дамоклів меч таборів» — завершує збірку прикрим спомином, що поволі переходить до історії.

Як бачимо, наша збірка розглядає всілякі прояви життя й праці нашої еміґрації по таборах і старається схопити найхарактеристичніші риси й дати їм належну оцінку.

Одначе образ, поданий нами, не можна вважати повним і завершеним, і ми самі хочемо звернути увагу на деякі його недостачі, які вимагають негайного доповнення. Вони подвійного характеру: всі питання, які порушено в нашій збірці, вимагають поглиблення і поширення на окремі монографічні праці, з другого боку — деяких важних проблем зовсім не порушено.

У наших матеріялах схарактеризовано в загальному склад нашої нової еміґрації в таборах. Одначе на маємо досі справжнього циферного розподілу наших еміґрантів за головними мотивами їхньої еміґрації. Хоч нам відома головна причина приходу наших людей на еміґрацію, важно було б знати побічні й чисто технічні мотиви, хто з еміґрантів вивезений насильно на роботи до Німеччини, хто був насильно евакуйований, хто утік перед большевиками, кого застали інші обставини за границями рідного краю, хто утік з полону або пізніше дістався зі Сходу тощо.

Наша еміґрація територіяльним походженням незвичайно різнорідна й заступає всі наші землі й займанщини. Нам з різних, навіть чисто наукових, причин треба б мати розподіл нашої еміґрації не тільки за більшими територіями, але й за меншими адміністративними одиницями. Очевидно, що склад нашої еміграції не гомогенний, а, навпаки, дуже різнорідний. Дуже важливо було б нам мати докладніші дані про поодинокі територіяльні угруповання, їх характеристику, поведення й ставлення до наших загальних і актуальних питань. Питання про «східняків» і «західняків» жде об'єктивного представлення, але не менше важливе зображення осмози цих обох груп, їх обопільні впливи і т. ін. Це ж по довгих літах перша нагода близького співжиття й співпраці й загалом нова нагода спроб нівелювання різниць і слідкування за розвитком цієї багатоважної зустрічі. Зокрема цікаві були б ближчі дані про «мішані» подружжя осіб з різних територій та неоднакових віровизнань, а саме про причини таких подруж і про успіхи чи недостачі дальшого співжиття.

На нашій еміґрації заступлені різні ґенерації, від найстаршої до наймолодшої, але найбільший відсоток припадає на молодь. Цей ґенераційний відтинок у нас ближче не заторкнутий, але важливий з погляду дальшої праці. Особливу увагу належало б посвятити нашій молоді, що становить щонайменше 20 проц. усієї еміґрації. Про її розвиток, світогляд, працю знаємо дуже мало, й цю прогалину слід би доповнити.

Виховання й підготовлення молоді до життя, її вишкіл й участь у шкільних закладах початкового, середнього й високошкільного типу вимагали б окремого й старанного розгляду. На ту тему можна легко зібрати багато цінного матеріялу, й наше учительство повинно цю прогалину якнайскорше заповнити, маючи до диспозиції не тільки всі статистичні й інші дати (напр., вислід кляссифікації, успіхів у науці тощо), але й власний досвід.

Зовсім не заторкнуто в нашій збірці матеріяльної сторінки життя українських таборовиків. Інтересною могла би бути аналіза харчування мешканців таборів і т. зв. приділів, порівняння кальорійних приділів з дійсним станом та порівняння харчування нашого населення з німецьким. Не менше інтересною була би аналіза заняття українців в таборах (службовці таборових установ, освітні працівники, кооператори, власники таборових крамничок і ремісничих варстатів) та поза їх межами. Належало б теж спинитися і над неґативами економічного життя в таборах і зайнятися справою домашніх промислів, «чорного ринку» й з'ясувати їх причини, стан і наслідки, які здебільша перебільшується.

Важливою, але не легкою темою була б аналіза політичного і соціяльного світогляду нашої еміґрантської маси, її розподіл з партійного боку й діяльна участь в політичному й партійному житті. Для нас важно було би знати настрої, уподобання й активне й пасивне ставлення до всіляких основних питань нашої національно-державницької проблематики.

З технічних причин не могли увійти до нашої збірки статистичні зіставлення й таблиці про всі сторони таборового життя. Але це такий важливий і цінний матеріял, що наші керівні установи повинні не відкладати надовго оголошення важніших дат, а покищо його доконче зібрати й доповнити, доки ще існують більші таборові скупчення із зібраним документарним матеріялом. Особливо важлива статистика руху людности, шкільництва, здоровного стану, членського стану товариств, розподілу за фахами й участю в праці, руху в бібліотеках, кольпортажу газет і книжок, фінансового боку таборових управ, складкових і збіркових акцій, кооперативних і зарібкових установ і підприємств, правопорушень і злочинности і т. д.

Окремо стоїть цікаве для нас питання контакту наших таборовиків із скитальцями інших народів, з якими доводилося спершу спільно перебувати в таборах, поки нам не пощастило добитися власних, національних таборів. Але й тепер іще не тільки в брітанській окупаційній смузі, але й у американській трапляється чимало мішаних таборів або кільканаціональних під одним проводом (Фрайман, Ерлянґен й інші), в яких українці з конечности мусять входити в контакт з чужонаціональними групами поляків, москалів, литовців, лотишів, естонців, жидів тощо. Ці контакти не завжди «мирної» натури, й їхня характеристика була б для нас цінним надбанням.

Звичайно вважають табори недоступними «твердинями», і так воно назверх виглядає. Та це тільки назверх: в дійсності «табори» багатьма нитками зв'язані з оточенням, з німецькою людністю, з якою пов'язує значну частину скитальців попередня або й теперішня праця. Кілька цікавих моментів із цього співжиття або принаймні контакту можна б тут схопити й пояснити, якби знайшовся знаючий обсерватор і схотів це зафіксувати.

Ця дуже цікава проблема в'яжеться тісно з виясненням життя й буття наших т. зв. приватників, що все ще становлять до 30 проц. усіх наших скитальців. Ці «приватники» розкинені по цілій Німеччині, живуть між німцями або й у німців, працюють частково у них і стоять із ними у всіляких особистих, зарібкових і економічних взаєминах. Деяке число тих скитальців перейшло з часом до таборів і внесло, так мовити б, світського духу в таборове життя й таборові настрої.

Це найважливіші додаткові дезидерати до нашої теми. Їх виконання доповнило б образ і характеристику нашої найновішої еміґрації. Наша збірка, сподіваємося, облегшить цю працю, й коли це станеться, то наша ініціятива і праця не пішла даремно.

Зенон Кузеля

Problems of Life in Ukrainian Camps

After the end of the Second World War some hundred thousands of Ukrainians were living in the western territories of Germany and in Austria. Part of these people had been deported there by the Germans, who were in need of cheap workers. Others voluntarily left their home country in order to avoid closer contact with invading Bolshevik troops. And a last category is formed by old emigrants who have lived in the west since the end of the First World War. The home country of these people is at present occupied by the enemy, and they are forced to look for work and shelter in foreign countries. At present they are in Germany, waiting for emigration, and here they form the largest center of political emigrants that ever existed in Ukrainian history. About 80% of them live in camps, formerly under UNNRA and now under IRO supervision. The camps that in 1945-46 gave shelter to more than 200 000 Ukrainians are nevertheless institutions of an outspoken temporary character, since each one of the camp inmates waits for emigration and resettlement in a country that guarantees him normal and healthy living and working conditions.

In all these centers that are scattered over German territory the Ukrainian people try to continue their old customs and traditions as far as this is possible in the foreign surroundings, for tradition is today the only link that connects them with home.

Camp life has brought about scores of different problems that may play a part in future history. These problems arose above all in the spheres of sociology, demography and psychology, and it is due to them that a special number of the journal "Present and Past" is devoted to camp life. In this number facts on the organisation and administration of the camps are given. The future historian will find interesting material on the religious and cultural life in the camps, and special consideration has been paid to the personal experiences of the people who lived in constant fright of repatriation and screening.

The problems that arose in the camps might be of interest from the point of view of demography, sociology, hygiene, psychology, pedagogy, social education and economy. Maybe it will prove necessary to treat these problems more thoroughly as was possible in these short articles. Post-war conditions forced us to observe certain limits, that is why we had to keep within the framework of more or less condensed reports. Thus, some of the articles contain mere facts on camp life that might be necessary to the future historian, in others camp life is treated from the educational point of view. Of these studies that might interest the foreign reader summaries are given in English.

It is self-evident that the problems of camp life can be discussed but in outline in a booklet such as this. We are not able to give an exact analysis of economical conditions, nor details on the work of the individual camp inmate. There are no special studies on the social-psychological structure of the camp from the point of view of education, (considering the camp as an educational institution).

It may, however, be hoped that the Ševčenko Society of Science will soon be able to realise its plan of publishing a special book on life in the camps, in which the problems raised here will be studied on a larger scale.

Redaction

Василь Мудрий

Нова українська еміґрація та організація таборового життя

Vasyl Mudryj: New Ukrainian emigration and organisation of camp life.

Кількість української еміґрації в Німеччині.

До нової української еміґрації вчисляємо всіх тих українських громадян, які по капітуляції Німеччини залишилися вже після репатріяції в Західній Німеччини, Австрії та Італії. На підставі статистичних даних Центрального Представництва Української Еміґрації в Німеччині з 1946 р., чисельність нової української еміґрації становила тоді по кінець березня:

I. Західня Німеччина		
американська зона . .	104.024	душ
англійська зона . . .	54.580	„
французька зона . .	19.026	„
Разом	177.630	душ
II. Австрія у всіх трьох зонах	29.241	„
Усіх разом	206.871	душ

На день 1. травня 1948 р. в Німеччині та Австрії було вже далеко менше нової української еміґрації. У світлі цифр її стан окреслюється ось так:

I. Західня Німеччина		
американська зона . .	67.255	душ
англійська зона . . .	27.745	„
французька зона . .	6.130	„
II. Австрія у всіх трьох зонах	17.786	„
Усіх разом	118.916	душ

До чисел цієї таблички не ввійшли нові українські еміґранти з Італії. Там їх було разом із Дивізією «Галичина» коло 14.000 душ. Дивізія була перевезена до Англії, а цивільні нові українські еміґранти переселились у заморські краї. Тепер в Італії фактично нової української еміґрації нема. Лишилося всього коло 150 людей. У Швайцарії взагалі було дуже мало нових українських еміґрантів. Число їх не доходило сотні душ. Становище у Швайцарії досі з цього погляду мало змінилося. Але Швайцарія деякий час була переходовим краєм для наших еміґрантів при переселюванні до країн Полудневої Америки, зокрема до Арґентіни й Параґваю.

Вже на 1 серпня 1948 р. стан нової української еміґрації в Німеччині такий:

американська зона . .	60.263	душ
англійська зона . . .	23.795	„
французька зона . .	4.207	„
Усіх разом	88.265	душ

Статистичних даних на 1 серпня 1948 р. не маємо із Австрії. Але вже всі вгорі наведені цифри наочно показують, як розвивається переселенчий рух нової української еміґрації. Щоб цей рух ще краще показати, нехай буде вільно

навести найновіші дані про чисельний стан української еміґрації. В американській зоні Західньої Німеччини на 1. вересня 1948 р. було 59.380 душ. З інших зон усіх статистичних матеріялів на день 1. вересня 1948 р. у час писання статті не було.

Усі нові еміґранти в Німеччині, у названих трьох зонах, жили по таборах і приватно. На 1 травня 1948 р. їх розміщення виглядало так:

американська зона:	а) в таборах	52.778	душ
	б) приватно	14.477	„
англійська зона:	а) в таборах	27.191	„
	б) приватно	554	„
французька зона:	а) в таборах	3.022	„
	б) приватно	3.108	„

Таборовики розміщені в американській зоні в 46 таборах, в англійській зоні в 44 таборах, у французькій зоні у 7 таборах. Разом таборовики розміщені у 97 таборах. З цього виходить, що переважна більшість української нової еміґрації жила й досі живе по таборах. Табори почали творитися в другій половині 1945 р.

Внутрішня організація табору

Остаточне організаційне оформлення табори в Західній Німеччині дістали на основі прийнятого на З'їзді Представників Української Еміґрації в Ашаффенбурґу 1. листопада 1945 р. Статуту Центрального Представництва Української Еміґрації в Німеччині.

Табори дістали «Рамковий Статут для українського табору». Згідно з цим Статутом, який на підставі досвіду був кілька разів виправлюваний і змінюваний ЦПУЕ, організація табору виглядає так: найвищим самоуправним органом табору є Таборова Рада, вибирана раз на рік, виконавчим органом, себто управою табору, є: комендант, його заступник, референти та секретар. Контрольним органом є Таборова Контрольна Комісія. По таборах діють громадські суди на окремих статутах для полагоджування усяких таборових конфліктів громадського порядку. Вищою судовою відкличною інстанцією для таборових Судів є Обласні Суди, а найвищою судовою і при тому також відкличною інстанцією є Найвищий Громадський Суд при ЦПУЕ.

Щоб провадити вибори, по таборах існують окремі виборчі правильники. Таборову Раду вибирається загальним голосуванням управнених до голосування (від 21 року життя) мешканців табору при допомозі заздалегідь зголошених до Виборчої Комісії списків кандидатів. Вибори тайні і пропорційні. У таборах понад 3.000 осіб вибирається 18 членів Ради (давніше було найменше 26), у таборах до 2.400 мешканців вибирається 15 членів Ради (давніше було 24, більш-менш 1 радний випадав на 100 виборців), у таборах понад 1800 — 12 членів, а до 1800 — 9 членів. Коменданта табору вибирає Таборова Рада, вибір затверджує ЦПУЕ. Комендантом може бути й кандидат з-поза членів Ради. Коли комендантом вибирають члена Ради, то він утрачає свій мандат у Раді, а на звільнене місце входить заступник члена Ради з того самого списку.

Таборова Рада вибирає Президію Таборової Ради, до якої входять Голова, заступник Голови і Секретар та двоє членів. На підставі найновіших поправок до Таборового Статуту Комендант комплектує Таборову Управу, яку затверджує Таборова Рада. До Управи Табору входять, крім коменданта, його заступник, секретар, а далі референти: культурно-освітній, суспільної опіки, мешканевий, фінансовий, здоров'я, харчовий, праці, реєстраційний і технічний. Верховним органом автономного українського таборового життя є Представництво Української Еміґрації.

Завдання Представництва Української Еміґрації

Представництво Української Еміґрації, як самоуправна і допомогова установа нової української еміґрації в Німеччині, має такі статутом означені завдання:

Представництво Української Еміґрації — це загально-громадська, аполітична організація українських еміґрантів у Німеччині. Як демократична самоуправа воно постало волею всієї української еміґрації, що виявляється виборами всіх його органів на засадах загального, рівного й таємного голосування при додержанні основ пропорційности.

Метою ПУЕ є:

а) репрезентувати українську еміґрацію назовні у всіх ділянках її життя, за винятком політичної; б) давати їй всебічну допомогу та опіку; в) зберігати надбання національної культури та забезпечувати основу її дальшого розвитку; г) включати продуктивні сили української еміґрації в господарське й соціяльне життя західніх демократій та ґ) плекати її фізичне і моральне здоров'я. Будову всієї організації окреслює Статут так: Представництво Української Еміґрації здійснює свої завдання, визначені в ст. 4 цього статуту, через ось які ієрархічні ступені своєї організації: а) Місцеві (повітові) Представництва Української Еміґрації — Українські Допомогові Комітети, в скороченні: МПУЕ — УДК; б) Обласні Представництва Української Еміґрації — Українські Допомогові Комітети, в скороченні ОПУЕ — УДК; в) Зональні Представництва Української Еміґрації — Українські Допомогові Комітети, в скороченні ЗПУЕ — УДК; г) Центральне Представництво Української Еміґрації — Український Допомоговий Комітет в Німеччині, в скороченні ЦПУЕ — УДК.

У статуті в ст. 14 сформульовані ще й окремо завдання ЦПУЕ. Вони виглядають так: а) репрезентувати назовні українську еміґрацію в Німеччині в усіх ділянках її життя, крім політичної, і координувати діяльність усіх українських допомогових та інших громадських неполітичних організацій; б) давати їм правну, духову та матеріяльну допомогу й опіку; в) сприяти переселенню українців-еміґрантів поза межі Німеччини та дбати про створення для них відповідних умов буття у країнах нового поселення; г) співпрацювати із закордонними допомоговими українськими та чужинними організаціями й установами, зокрема з міжнародною організацією для втікачів — ІРО. ЦПУЕ діє за допомогою таких своїх органів: Головної Ради ЦПУЕ, Управи ЦПУЕ і Контрольної Комісії ЦПУЕ. Головна Рада має законодавчі функції. Управа ЦПУЕ — це виконний орган. До Управи ЦПУЕ входять: Голова ЦПУЕ, вибираний окремою кваліфікованою більшістю голосів, його заступник і Головний Секретар. Всі вони входять у Президію ЦПУЕ. Крім того, до Управи ЦПУЕ входять керівники відділів, а саме, організаційного, правної охорони, культури й освіти, суспільної опіки, організації праці та господарства, інформації, переселення, організації жіноцтва, організації молоді й фінансів. Велика частина праці ЦПУЕ стосується, як уже із статистичних даних виходить, до таборового українського життя.

При ЦПУЕ існує Найвищий Український Громадський Суд, який діє на основі окремого статуту. Виборним є тільки Голова Найвищого Суду. Всі інші члени Суду, як і обласні та повітові Суди, призначає Президія ЦПУЕ на подання Голови Найвищого Суду і Правного Відділу ЦПУЕ.

Прероґативи Голови ЦПУЕ докладно означені у 31 т. Статуту, в якій сказано: «Крім нормальних своїх обов'язків і функції репрезентації та ведення установи Голова ЦПУЕ має право в наглих випадках рішати самостійно в справах, що застережені Управі. Ці свої рішення Голова передає Президії Управи на затвердження.

Як творилися українські табори

Після капітуляції Німеччини, коли Західня Німеччина була зайнята альянтськими військами, у справах нової еміґрації деякий час панував повний хаос. У цьому хаосі відбувалася репатріяція до всіх держав, а в тому й до СССР. Репатріяція мала масовий характер. Українська нова еміґрація у цілях самозбереження почала творити масово на місцях свої допомогові комітети. Одначе на ці комітети дивилися кривим оком совєтські репатріяційні місії. Вони зверталися до команд окупаційних армій у справі цих комітетів, вимагаючи їх розв'язання, а це тому, що вони, мовляв, виступали проти репатріяції. Совєтські репатріяційні комісії повели були спеціяльну нагінку проти діячів цих комітетів. Не зважаючи на це, вже у червні 1945 р. вдалося в Головній Американській Кватирі здобути дозвіл на організацію окремих українських таборів. До того часу окупаційні чинники трималися погляду, що табори треба творити на підставі державної приналежности. Коли американці згодилися організувати табори на засаді національній, то англійці і французи творили табори переважно на засаді державної приналежности. І тому в англійській та французькій зонах переважали мішані табори, переважно польсько-українські. Такий стан тривав там довго, більш-менш до половини 1947 р.

На домагання совєтських репатріяційних комісій усі українські самодопомогові комітети були розв'язані. В американській зоні від липня 1945 р. при Головній Кватирі Американської Армії як зв'язковий від українців діяв підписаний. Щойно в жовтні 1945 р. вдалося роздобути в Головній Кватирі Американської Армії дозвіл на З'їзд Представників Української Еміґрації в Ашаффенбурґу. Цей З'їзд відбувся 31. жовтня і 1. листопада 1945 р. На ньому покликано до життя Центральне Представництво Української Еміґрації. У З'їзді взяли участь представники всіх трьох окупаційних зон Західньої Німеччини. По З'їзді всі українські допомогові організації як складові частини ЦПУЕ почали далі діяти в усій Західній Німеччині.

На початках в американській зоні існувало понад 80 українських таборів. В англійській і французькій зонах чисто українських таборів майже не було. Були в американській зоні деякі мішані табори, але здебільша з українською чисельною перевагою. У самих початках було багато дуже маленьких таборів, яких навіть УНРРА спершу не мала в своїм реєстрі. Щойно під кінець 1945 р. і з початком 1946 р. можна було зібрати докладні дані про число зорганізованих таборів. З ходом часу їх кількість дуже мінялася. Маленькі табори ліквідували, а їх мешканців приділювали до національних таборів більших розмірів.

Усі табори стояли тоді під опікою УНРРА. УНРРА у справи внутрішньої самоуправи таборів втручалася мало. За часів УНРРА до кінця 1946 р. табори мали дуже добре постачання з матеріяльного погляду. Щойно у 1947 р. почали ставати гіршими харчі і взагалі постачання таборам інших матеріяльних засобів, як одежа, білизна та взуття. Після розв'язання УНРРА опіку над таборами перебрало ІРО. Харчовий стан по таборах останніми часами не найкращий. Навпаки, де в чому він недостатній. Багато таборовиків, зокрема дітвора, через слабке відживлювання податні на інфекційні недуги. Відсоток туберкульозних захворювань поважний. Якщо такий стан прохарчування потриває довше, то відсоток туберкульозних буде ще більший. На розвиток інфекційних недуг по таборах має вплив не тільки харч, але й інші життєві обставини. По деяких таборах мешканці живуть у невідповідних приміщеннях і по кілька родин разом. У поодиноких таборах є приміщення, які переоблені зі стаєнь або ґаражів. Зимою їх важко опалити. Від цього терплять не тільки дорослі, але передусім діти.

Суспільне життя по таборах

В усіх українських таборах незвичайно буйно розвинулося суспільне і громадське життя. Попри шкільництво та релігійне життя, які виявились у будові церков та організації шкіл, заквітло також мистецтво. Зорганізовано кілька театрів, багато хорів, мистецьких робітень, а навіть наукових установ. По майже всіх більших таборах поважно розбудовано майстерні: кравецькі, шевські, лимарські, слюсарські, механічні, електротехнічні та інші. Крім того, по численних таборах зорганізовано робітні народньо-мистецького виробництва, як вишивкарські, килимарські й дереворізьбарські.

Всі ці робітні дали працю поважній кількості мешканців таборів. Поза тим майже по всіх більших таборах організовано всякі курси. До них належать курси неписьменних, курси англійської, французької та еспанської мов. Крім того, проведено цілу низку кількамісячних перевишкільних курсів слюсарства, столярства, шоферства і т. д.

Багато таборовиків працювало в різних підприємствах, переважно американських, і поза таборами. Були подекуди зорганізовані окремі бриґади лісорубів, що працювали по лісах. Численні члени цих бриґад виїхали на лісові роботи до Канади вже як фахівці.

Праця по таборах і поза таборами була все таки благородним чинником, який мав добрий вплив на моральний стан працівників. Тому самоуправні організації завжди дбали, щоб усіх мешканців табору залучати до систематичної праці.

Але були й є по таборах і деякі явища іншого порядку. Немало між таборовими мешканцями було таких людей, які не бажали працювати. Вони шукали легкого способу життя і через те деморалізували себе й інших. До такої категорії людей належали передусім т. зв. спекулянти. Вони жили коштом усіх тих, які чесно працювали, й, збільшуючи ціни предметів, що вони ними торгували, висисали весь капітал від своїх співмешканців. Ці т. зв. спекулянти попадали нерідко у конфлікт із чинними законними приписами, за що були й карані. Це явище в таборовому житті було і є наскрізь неґативне. Усякі засоби боротьби з цими від'ємними явищами дають не надто великі наслідки.

До категорій неґативних явищ таборового життя належить також безупинна боротьба різних таборових груп за опанування таборової самоуправи й адміністрації. Ця боротьба доводила й доводить подекуди до поважних таборових конфліктів. У наслідках такі явища тим більше від'ємні, що вони прикриваються в деяких випадках політичними плащиками, що надає їм характеру т. зв. політичної боротьби. Всі такі явища у таборовому житті вироджуються подекуди не тільки у фанатичну боротьбу, але й у звичайне донощицтво та денунціяторство у чужих чинників.

Від цих неґативних явищ таборового життя врятує нас тільки переселення у інші краї. Там кожний мусітиме важко працювати, щоб забезпечити собі існування. Тому не стане предмету до боротьби, який існує в таборах. Взагалі треба підкреслити, що такі міжнародні установи, як перед тим УНРРА, а тепер ІРО вкладали й вкладають величезну енерґію та капітал у допомогу новій еміґрації і зокрема в утримування таборів, але це не всім заінтересованим виходить однаковою мірою на добре. Одним ця допомога є добродійством, що дає їм змогу чогось навчитися та це потім належно для себе і для своєї родини використати, іншим — дарове утримання дає змогу виробляти зовсім протилежні прикмети та поводитися так, що вони не приносять чести ані собі, ані українському народові.

Володимир Кубійович
Volodymyr Kubijovyč

З демографічних проблем української еміґрації

(На прикладі таборів у Міттенвальді).

Demographic problems of Ukrainians in exile

Проблеми

На території трьох західніх зон Німеччини й Австрії живе під теперішню пору (осінь 1948 р.) понад 100 000 українців, найцінніше з погляду числа й якости скупчення української політичної еміґрації. Ця еміґрантська маса підлягає постійній флюктуації, а разом з тим зменшується не лише її число, але й зміняється її будова — структура віку й статі, віроісповідний і соціяльний склад тощо. Демографічна структура української еміґрації не маловажна для її майбутности й ролі, яку вона відіграватиме після повороту на батьківщину. Тож не від речі буде піддати аналізі деякі демографічні прикмети української еміґрації, зокрема її вікову й статеву будову.

Предметом нашої аналізи є вся українська еміґрація, яка опинилася в межах Німеччини й Австрії, а деякою мірою не лише ця, що тепер тут живе, але й ця, що вже відійшла далі на захід. Для точнішої аналізи всієї української еміґрації в Німеччині бракує нам відповідного матеріялу й тому докладну аналізу української людности переводимо на практиці двох таборів у Міттенвальді на підставі чисел, зібраних на місці. Лише в цих таборах розглядаємо проблеми природного руху.

Джерелом для нашої аналізи є числа, які ми отримали від Центрального Представництва Української Еміґрації в Німеччині, від Управ таборів Єґер- і Піонірказерне в Міттенвальді та від тамошніх українських католицьких і православних парафій, за що згаданим установам складаємо щиру подяку. Зокрема дякуємо: Пані Володимирі Котик, Панові Миронові Стецеві і Панові Богданові Середюкові з реєстраційних відділів обох таборів, які не жаліли ні часу, ні труду, щоб достачати потрібного числового матеріялу й скласти з нього відповідні зіставлення.

Українська еміґрація в 1945—46 рр.

Склад і будова української людности в Німеччині особливі і відмінні, як на батьківщині. Це явище зв'язане з генезою цієї еміґрації. Складається вона з кількох зовсім відмінних своїм походженням і прикметами груп. Частина її — це політичні еміґранти, або давні, ще з часів після першої світової війни, або нові, які покинули рідну землю перед новою її окупацією большевиками. Друга, далеко численніша група, це українці, вивезені німцями на роботи, здебільша молоді селяни, переважно чоловіки.

З моментом розпаду Німеччини було на її території 1,5 мільйона українців, в тому вище як 1 млн. на тій території Німеччини й Австрії, що її окупували західні альянти. Більшість їх відійшла через репатріяцію на рідні землі. Зокрема

відійшли майже всі вояки совєтської армії, що були в німецькому полоні, і більшість примусових робітників. Назагал придніпрянці відпливали сильніше, ніж галичани, жіноцтво сильніше, ніж чоловіки. Крім цього на еміґрації опинилося коло 12 тис. вояків Української Дивізії і інших військових формацій. З кінцем 1945 р. і з початком 1946 р. обставини устабілізувалися, себто репатріяція покінчилася і на території Німеччини й Австрії залишилося за різними джерелами 150-210 тис. українців. Ця стабілізація відносин тривала недовго, бо незабаром прийшло до масового відпливу еміґрації на Захід — до Західньої Европи і за океан, і ця фаза є і тепер у повному розвитку.

Як уже було сказано, еміґрація складається з двох відмінних груп. Справжні політичні втікачі — це переважно цілі родини й тому серед них назагал нормальна вікова будова і пропорція обох статей, хоча й тут легка перевага чоловіків. Серед забраних на роботи до Німеччини українців переважали чоловіки, здебільша молодші, найбільше працездатні робітники; очевидна річ, лише нечисленні з них були одружені й мали зі собою діти. Після розпаду Німеччини ці дотеперішні напівневільники стають вільні і відразу приходить до заключення масових подружніх зв'язків, чому сприяло скупчення еміґрації в таборах і матеріяльна допомога УНРРА. Природний наслідок подруж — масові народження, чому знову сприяли добрі — в тому часі — умови прохарчування в таборах, зокрема допомога молодим матерям і дітям. Тому то сьогодні серед української еміґрації дуже багато дітей у віці 0-3 років, а мало дітей старших. І так, в американській зоні на 100 дітей у віці 0-3 р. припадало ледве 35 дітей у віці 4-6 років, а в англійській зоні навіть ледве 21. Очевидна річ, діти наших еміґрантів прийшли переважно на світ щойно після розпаду Німеччини.

По цих поясненнях зрозумілою стає нам будова української людности на початок 1946 р.

Табл. 1. Вік і стать українців у Німеччині на 1. I. 1946 р.
Table I. Ukrainians in Germany by age groups and sex (1. I. 1946).

Вікові групи Age groups	У %-ах людности In % of the population			На 100 чол. припадає жінок Number of females per 100 males
	чоловіки males	жінки females	разом total	
0 — 4	5,2	7,8	6,2	94
5 — 9	3,6	5,3	4,3	92
10 — 14	3,3	4,6	3,8	88
15 — 19	7,6	9,9	8,5	81
20 — 29	31,7	31,9	31,8	63
30 — 39	28,3	22,5	26,0	50
40 — 49	14,4	12,0	13,5	52
50 — 59	4,7	4,6	4,6	61
60 +	1,2	1,4	1,3	71
Разом — Total	100,0	100,0	100,0	64

В табл. ч. 1. впадає в вічі мале число дітей і старих, себто населення непрацездатного або з обмеженою працездатністю, зате сильна перевага річників у віці 20-40 років. На особи у віці до 20 років припадає серед загалу української еміґрації ледве 23 проц., коли, напр., в Радянській Україні (в 1926 р.) 50 проц., в За-

хідній Україні (в 1931 р.) 43 проц., навіть в Англії і Франції з їхнім малим числом дітей усе таки 30 чи пак 33 проц. З другого боку старші річники — вище 50 років творили серед нашої еміґрації ледве 6 проц. загалу проти 12 проц. в УССР, — 14 проц. в Західній Україні, 22 проц. в Німеччині, а навіть 25 проц. в Англії і Франції*. Знову ж на річники в силі віку 20-50 р. припадало серед української еміґрації аж 71 проц. усього населення, коли тим часом в СССР припадало лише 38 проц., в Західній Україні 43 проц., в Англії 45 проц., в Німеччині 48 проц., у Франції 42 проц. В 1945 р. серед української еміґрації сильно переважали чоловіки над жінками: на 100 чоловіків припадало ледве 64 жінки. У середньому віці ця недостача жіноцтва була просто катастрофальна, бо на 100 чоловіків припадало ледве 56 жінок.

Якщо врахувати ще вояків Української Дивізії, які в 1945 р. перебували в Італії й які є складовою частиною української еміґрації, та оцінювати всю українську еміґрацію на початку 1946 р. на 200.000, то картина будови цієї маси була приблизно така:

Табл. 2. Вік і стать усієї української еміґрації в Европі (1. I. 1946 р.).
Table 2. Ukrainians emigrants in Europe by age groups and sex (1. I. 1946).

Вікові групи Age groups	Чоловіки males		Жінки females		Разом total		На 100 чоловіків припадає жінок Number of females per 100 males
	в-in 1000	%	в-in 1000	%	в-in 1000	%	
0 — 13	16	12,4	15	21,2	31	15,5	92
14 — 17	2	1,6	2	2,8	4	2,0	87
18 — 44	96	74,4	45	63,4	141	70,5	47
45 +	15	11,6	9	12,6	24	12,0	60
Разом — Total	129	100,0	71	100,0	200	100,0	55

З таблиці ч. 2 ще гостріше як з табл. 1 видно специфічну будову нашої еміґрантської маси під кінець 1945 року, а саме невелике число дітей і старших, дуже сильну переваґу середніх, найпрацездатніших річників, та недостаток жіноцтва. Для порівняння додаємо, що коли серед нашої еміґрації припадало на людність у віці 18-44 років 70,5 проц. усього населення, то (числа з рр. 1926-1939) в УССР 39,8 проц., в Зах. Україні 43,9 проц., в Польщі 43,4 проц., в Німеччині 45,7 проц., в Сполучених Штатах Півн. Америки 44,2 проц.

Сьогоднішня структура української еміґрації

Насамперед кілька чисел. У вересні 1948 р. жило в Німеччині й Австрії у всіх трьох західніх зонах коло 104.000 українців. В тому числі жило в американській зоні 59.400, в брітанській 23.800, у французькій 4.200, в Австрії 16.500.

В таборах жило 82 000 українців, приватно 22 000.

З віроісповідного погляду кругло 69.000, або 66,1 проц. припадало на українсько-католицьку церкву, 34.000, або 32,6 проц., на православну, а 1.400, або 1,3, проц. на інших.

---

*) Усі числа стосуються до давніших років, а саме до 1930—31 р., для УССР до 1926 р. Сьогодні відносини доволі відмінні. Зовсім своєрідна структура людности в Німеччині, де, напр., в американській зоні припадає на населення в віці до 20 років 32%, на річники вище 50 років 15,8%, а на річники в віці 21—39 років 28,1%.

Щодо походження припадає на галичан яких 68.000 (65,4 проц.), на придніпрянців яких 33.000 (31,7 проц.), а яких 3.000 (2,9 проц.), на українців з півн.-зах. земель, Закарпаття і Буковини.

В ділянці заняття й соціяльної структури припадало приблизно на 100 всіх українців у Німеччині й Австрії: на селян 45, на ремісників і кваліфікованих робітників 20, на некваліфікованих робітників 22, на купців і кооператорів 2, на т. зв. інтеліґентські фахи 11.

Треба підкреслити, що всі ці числа лише приблизні. Навіть не є певне число всієї української людности в Німеччині й Австрії. Можливо, що це число можна б піднести — у зв'язку з неточною реєстрацією — до яких 110 000.

Як уже вище згадано, структура української еміґрації в Німеччині й Австрії підлягала змінам, бо на протязі останніх трьох років прийшли на світ тисячі наших наймолодших еміґрантів та постійно відпливала частина еміґрантів далі на Захід і за океан. З другого боку, еміґрують переважно молоді люди в найпрацездатнішому віці і то чоловіки. За даними ЦПУЕ виеміґрувало з американської й англійської зони Німеччини на 32,9 тис. українців аж 29,4 тис. осіб у дозрілому віці, себто 89 проц., коли серед загалу українців дорослі творили не цілих 75 проц. Знову ж серед дорослих еміґрантів з Німеччини чоловіки складали аж 72 проц., а жінки лише 28 проц., коли на початку 1946 р. на 100 українців, що жили в Німеччині, припадало 64 чоловіки і 36 жінок.

В наслідок цих процесів змінилася досить помітно структура українців у Німеччині. Ці зміни були такі: 1. збільшення числа дітей у віці до 5 років (з 6,2 проц. на 15,2 проц.), 2. зменшення найпрацездатніших річників у віці 20-40 років (з 57,8 проц. на 47,6 проц.) і автоматичне збільшення відсотка старших осіб у віці вище 50 років (з 5,9 проц. на 9,4 проц.), та 3. більш нормальне відсоткове відношення обох статей, головно в дозрілих річниках (на 1.1. 1946 р. припадало на 100 чоловіків у віці 20-49 років лише 56 жінок, у 1948 р. вже 78).

Вікову будову українського населення в Німеччині під сучасну пору (жовтень 1948) видно точніше з наступної таблички:

Табл. 3. Вік і стать українців у Німеччині на 1. X. 1948 р.
Table 3. Ukrainians in Germany by age groups and sex (1. I. 1948).

Вікові групи Age groups	У %-ах людности In % of the population			На 100 чоловіків припадає жінок Number of females per 100 males
	чоловіки males	жінки females	разом total	
0 — 4	14,2	16,3	15,2	94
5 — 9	4,6	5,3	4,9	99
10 — 14	3,8	4,6	4,2	101
15 — 19	3,7	4,3	4,0	96
20 — 29	25,9	26,3	26,0	83
30 — 39	22,0	21,0	21,6	78
40 — 49	15,7	13,6	14,9	71
50 — 59	7,5	6,2	6,9	68
60 +	2,6	2,4	2,5	77
Разом — Total	100,0	100,0	100,0	82

Перше, що в тій табличці впадає в вічі — це великий відсоток дітей у віці 0-5 років. Він вищий, ніж у будь-якій іншій країні Европи в довоєнній добі, а

такий самий, як в Україні в 1926 р. Ми знаємо, що це діти молодих українок і українців, вивезених на роботи до Німеччини. Наступні групи віку (5-9, 10-14) анормально слабо представлені не лише тому, що це частково (5-9) діти, народжені в час війни, коли число народин упало, але головно тому, що до Німеччини й Австрії приїхало порівнююче мало українських родин.

Не зважаючи на відплив частини еміґрації далі на Захід і тепер переважають річники в віці 20-40 років, бо в цьому віці є колишні примусові робітники. З тієї самої причини небагато тут старших осіб. Характеристичне, що вікова будова чоловіків майже така сама, як жінок.

Не зважаючи на сильніший відплив з Німеччини українців, ніж українок, усе таки і далі переважають чоловіки над жіноцтвом у всіх клясах віку вище 20 років. Сильніший відплив чоловіків вплинув, щоправда, на пропорційніші відносини між українцями й українками в Німеччині, але водночас спричинив надвишку українців над українками в тих країнах, до яких український елемент відплив з Німеччини, зокрема в тих, в яких не було давнішої еміґрації з-перед війни. В такій Великій Брітанії припадає, мабуть, на 20.000 чоловіків у віці 20 років і вище ледве яких 3 000 жінок, в Бельгії на 5 500 українських повоєнних іміґрантів ледве 2 000 іміґранток і т. д.

Українці в Міттенвальді

Табори в Міттенвальді. Брак відповідного матеріялу не дозволяє нам на точнішу аналізу людностевих відносин серед загалу української еміґрації і тому попробуємо перевести її на прикладі двох українських таборів у Міттенвальді, одному з більших скупчень українських еміґрантів у Німеччині. Це — більший табір в Єґерказерне і менший в Піонірказерне; перший з них зорганізованийй в початках 1946 р., другий виповнився українцями щойно роком пізніше. Українське населення в обох таборах підлягає постійній флюктуації. Щоправда, число мешканців не підлягає більшим змінам і коливається між 3 500 і 4 000, але в тому самому часі сотки українців відійшли з Міттенвальду далі на захід, а водночас приплили сотки нових; частково це дотеперішні мешканці інших менших таборів, які скомплектовано з більшими, частково особи, що жили давніше приватно, але згодом перенеслися теж до таборів через важкі фінансові умови.

На початок дещо статистики. В таборах у Міттенвальді переважають гр.-католики над православними, а тим самим галичани над придніпрянцями. На 3 600 українців (числа з жовтня 1948 р.) припадає на гр.-католиків кругло 80 проц., а тільки 18 проц. на православних; 82 проц. — це галичани, 14 проц. — це придніпрянці, дещо більше як 3 проц. припадає на українців з півн.-зах. земель, ледве по кілька осіб на українців з Закарпаття і на буковинців. Серед придніпрянців невеликий відсоток припадає на давню еміґрацію. У таборі переважають селяни й робітники, здебільша примусово вивезені німцями на роботу, далеко менше старших селян, що добровільно виїхали з рідного краю. На інтеліґентські фахи припадає приблизно 23 проц. усіх таборовиків. У порівнянні з усією українською еміґрацією в Німеччині, в таборах у Міттенвальді відсоток галичан і гр.-католиків вищий, ніж серед загалу (в цілій Німеччині гр.-католики творять серед українського загалу 66 проц., а галичани 65 проц.), відсоток інтеліґенції вдвоє вищий (23 проц. і 11 проц.).

Іміґраційні процеси. Яким способом флюктуація населення впливає на зміни в його структурі — видно найкраще з порівняння будови української людности в Міттенвальді в трьох періодах часу, а саме на 1. VII. 1947 р., 1. I. 1948 р. і 1. X. 1948 р.

Табл. 4. Вік і стать українців у Міттенвальді на 1. VII. 1947, 1. I. 1948 р. і 1. X. 1948 р.
Table 4. Ukrainians in D. P. Camps in Mittenwald by age groups and sex.
(1. VII. 1947, 1. I. 1948 and 1. X. 1948)

У відсотках усієї людности — In % of the population.

	Вікові групи — Age groups					
	0–5	6–13	14–17	18–44	45 +	Разом Total
1. VII. 1947						
Чоловіки — Males	12,0	6,2	4,8	61,0	16,0	100,0
Жінки — Females	13,2	8,6	5,1	58,8	14,3	100,0
Разом — Total	12,6	7,3	4,8	60,0	15,3	100,0
1. I. 1948						
Чоловіки — Males	12,1	5,8	4,6	61,5	16,0	100,0
Жінки — Females	14,8	7,3	5,2	58,1	14,6	100,0
Разом — Total	13,3	6,5	4,8	60,0	15,4	100,0
1. X. 1948						
Чоловіки — Males	16,5	8,4	3,7	51,7	18,7	100,0
Жінки — Females	16,3	8,4	4,5	55,5	15,3	100,0
Разом — Total	16,5	8,4	4,1	54,0	17,0	100,0

З наведених чисел бачимо ось-які зміни в структурі населення:

Перше явище — це сильне збільшення відсотка дітей у віці до 5 років, — зрозуміле у зв'язку з сильним природним приростом. Через відплив частини мешканців таборів далі на Захід і за океан зменшується автоматично відсоток найпрацездатнішої людности в віці 18-44 років (з 60,0 проц. на 54,0 проц.); цей спадок невеликий у жінок, які менше еміґрують (з 58,8 проц. на 55,5 проц.), сильний у чоловіків (з 61,1 проц. на 52,7 проц.). Третє явище — це збільшення відсотка старших річників, головно через їх слабший виїзд за кордони Німеччини. У зв'язку зі сильнішим виїздом чоловіків, ніж жінок, збільшується відсоток жіноцтва серед таборової людности, зокрема — очевидна річ — серед річників 18-45, як це й видно з наступної таблички.

Табл. 5. На 100 чоловіків припадає жінок:
Table 5. Number of females per 100 males:

Рік — Year	Вікові групи — Age groups			
	0–17	18–44	45 +	Разом — Total
1. VII. 1947	96	79	73	82
1. I. 1948	96	75	72	80
1. X. 1948	97	102	79	98

Вікова структура. Точніше з'ясовує вікову структуру українців у Міттенвальді оця табличка:

Табл. 6. Вік і стать українців у Міттенвальді на 1. X. 1948 р.
Table 6. Ukrainians in D.P. Camps in Mittenwald (1. X. 1948).

Вікові групи Age groups	У % людности In % of the population			На 100 чоловіків припадає жінок Number of females per 100 males
	чоловіки males	жінки females	разом total	
0 — 4	13,4	14,7	14,1	100
5 — 9	4,2	5,0	4,6	108
10 — 19	10,3	11,2	10,8	97
20 — 29	23,5	30,1	26,6	116
30 — 39	20,3	14,2	17,5	64
40 — 49	14,8	12,9	13,8	79
50 — 59	9,6	8,0	8,8	75
60 +	3,9	3,9	3,8	86
Разом — Total	100,0	100,0	100,0	91

Вікова будова українців у Міттенвальді не відбігає багато від звісної нам уже будови всієї української людности в Німеччині.

Статева будова. Одне, що треба підкреслити — це перевага жінок над чоловіками в наслідок сильного — в останніх місяцях — відпливу чоловіків на працю. Стосується це до найпрацездатніших річників 20-29 років, точніше 20-24, серед яких на 100 чоловіків припадає аж 116, а навіть 140 жінок. Ця сучасна перевага українок над українцями в Міттенвальді є в дійсності лише позірна. Побачимо це, коли поділимо чоловіків і жінок на свобідних і одружених. Тут виявляється, що 630 одруженим чоловікам у віці 20-49 років відповідає 806 заміжніх жінок того самого віку, але 500 свобідним чоловікам ледве 203 свобідні жінки. Бачимо з одного боку перевагу одружених жінок над одруженими чоловіками, з другого — сильний недобір серед свобідних осіб. Причиною першого явища є велике розбиття родин — багато чоловіків виїхало на працю за межі Німеччини, залишаючи покищо свої дружини в таборах. Факт, що на 100 свобідних чоловіків припадає ледве 41 свобідна жінка, є ґрізним явищем. Це свідчить, що й половина українців не може знайти подруги свого життя серед українок. Не знаємо точно, як представляються ці відносини серед усієї української еміґрації, але якщо б серед загалу українських еміґранток на свобідні жінки припадав подібний відсоток як у Міттенвальді, то серед загалу 200.000 еміґрантської маси припадало б кругло на 60.000 свобідних чоловіків у віці 20-45 років ледве 10.000 свобідних жінок у віці 15-39 років, або 100 свобідним чоловікам відповідає 17 свобідних жінок. Якщо візьмемо до уваги, що серед давньої української еміґрації, так заокеанської, як і европейської, сильно переважають чоловіки над жінками, прийдемо до висновку, що більшість чоловіків-українців не найде на еміґрації подруг свого життя серед українок і або не вступить у подружні зв'язки, чи ждатиме на поворот до рідного краю з його колосальною перевагою жіноцтва над чоловіками, або . . . пожениться з чужинками, і так підпаде під впливи денаціоналізації. До тієї дуже ґрізної і важливої в наслідки проблеми повернемось ще згодом.

Дві групи таборовиків. Ми згадували вже, що еміґрація складається з двох груп — справжніх політичних утікачів, що покинули батьківщину перед заливом її большевиками, і осіб, що їх вивезли примусово на працю до Німеччини. Перша група — це назагал люди сімейні й переважно інтеліґенти, другі — це

переважно молоді люди, здебільша селяни й робітники. Розподілити докладно українську еміґрацію на названі дві групи трудно. Легше розділити її на селян і робітників, з одного боку, і на т. зв. інтеліґентські фахи, з другого. В слідуючій табличці видно структуру кожної з цих двох груп.

Табл. 7. Вік і стать українців у Міттенвальді на 1. X. 1948 р.
Table 7. Ukrainians in D. P. Camps in Mittenwald (1. X. 1948).

а) Селяни й робітники — Peysants and workers
(В %-ах людности — In % of the population)

	Вікові групи — Age groups							
	0–4	5–9	10–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60 +
Чоловіки males	18,2	4,0	9,5	26,1	19,6	14,8	5,8	2,0
Жінки females	20,0	5,2	10,8	32,4	12,2	11,7	4,7	3,0
Разом total	19,2	4,6	10,1	29,0	16,0	13,4	5,3	2,4

б) Умові працівники — Intelectual jobs
(В %-ах людности — In % of the population)

	Вікові групи — Age groups							
	0–4	5–9	10–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60 +
Чоловіки males	10,8	4,3	11,9	17,5	20,2	15,2	13,2	6,9
Жінки females	11,0	5,2	13,7	19,9	17,6	17,0	10,4	5,2
Разом total	10,9	4,9	12,8	18,6	18,8	16,2	11,8	6,0

Ось маркантні різниці між обома групами:

1. У селян і робітників майже вдвоє більше малих дітей, ніж в інтеліґенції (10,9 проц. і 19,2 проц.), що свідчить про далеко сильнішу плодючість першої групи. 2. Число старших дітей і підлітків дещо більше в інтеліґенції (17,7 проц. і 14,7 проц.) 3. Не зважаючи на дальший відплив на еміґрацію, участь річників 20-29 у селян і робітниікв ще й тепер далеко вища, ніж в інтеліґенції (29,0 проц. і 18,6 проц.). 4. В інтеліґентів старші річники втроє сильніше заступлені, як у селян і робітників. 5. В інтеліґентів перевага чоловіків над жінками (на 100 чоловіків в віці 20-49 років — 88 жінок) менша, ніж у другій групі (на 100 чоловіків 74 жінки); фактично надмір жіноцтва у селян і робітників лише позірно такий невеликий, бо в останніх місяцях сотки чоловіків з тієї групи виїхали на працю далі на Захід. Різницю між віковою будовою обох груп бачимо ясно з такого протиставлення:

У селян і робітників припадає на малі діти (0-4) і на молодих чоловіків і жінок (20-29 рр.) майже половина всього населення (48,2 проц.), в інтеліґентів

лише 29,5 проц. Наведені прикмети обох груп вказують на це, що вікова й статева структура інтеліґентів більш зближена до нормальної будови нашого населення в ріднім краю, ніж у групі селян і робітників. Явище зрозуміле, бо в склад інтеліґентської групи ввійшли переважно цілі родини, знову ж селяни й робітники — це в великому відсотку самітні особи, частково це молоді, щойно тут на еміґрації повсталі родини.

Галичани й придніпрянці. Було б цікаво порівняти будову різних територіяльних українських угрупувань, насамперед придніпрянців і галичан. У таборах Міттенвальду немає ніяких більших різниць між цими двома головними відламами нашої еміґрації. Загальні обсервації виявляють одначе, що у придніпрянців, головно у селян й робітників, дещо більше число малих дітей в наслідок дещо сильнішого числа народин.

Вікова будова різних національних груп

Інтересна проблема порівняти різні національні групи, що живуть тепер у Німеччині з погляду вікової й статевої будови. Ми зробили цю пробу й порівняли кілька національностей, які живуть на території т. зв. области Ґарміш-Партенкірхен-Шонґав ІРО в Горішній Баварії. До уваги ми взяли, побіч українців і поляків (обі групи мають по 4.000 душ), ще жидів (500 душ), балтійців, себто литовців, лотишів і естонців (610 осіб) та т. зв. нансенівців, себто давніх еміґрантів, власників нансенівських пашпортів (теж 610 осіб, головно українців і росіян). В табл. ч. 8 бачимо структуру цих п'ятьох груп:

Табл. 8. Вік і стать різних національностей в області Ґарміш-Партенкірхен-Шонґав на 1. X. 1948 р.

Table 8. Population of area Garmisch-Partenkirchen - Schongau by nationality, sex and age (1. X. 1948).

(У відсотках усієї людности — In % of the population)

Національність Nationality	Стать Sex	Вікові групи — Age groups					Разом Total
		0–5	6–13	14–17	18–44	45 +	
Українська Ukrainian	чолов. — mal.	13,4	7,1	3,2	60,7	15,6	100,0
	жінки — fem.	16,1	7,8	4,1	58,3	13,7	100,0
	разом — tot.	14,8	7,4	3,7	59,4	14,7	100,0
Польська Polish	чолов. — mal.	20,1	5,0	2.9	64,0	8,0	100,0
	жінки — fem.	22,6	6,7	2,1	60,6	8,0	100,0
	разом — tot.	21,2	5,8	2,6	62,4	8,0	100,0
Жидівська Jews	чолов. — mal.	14,5	0,6	1,0	77,4	6,5	100,0
	жінки — fem.	17,3	1,4	0,5	74,2	6,6	100,0
	разом — tot.	15,6	1,0	0,8	76,0	6,6	100,0
Балтійська Balts	чолов. — mal.	11,3	15,2	4,1	45,5	23,9	100,0
	жінки — fem.	9,5	11,6	11,0	45,3	22,6	100,0
	разом — tot.	10,4	13,4	7,6	45,4	23,2	100,0
Бездержавні Stateless	чолов. — mal.	8,3	4,3	2,6	41,4	43,4	100,0
	жінки — fem.	9,6	9,2	4,6	49,0	27,6	100,0
	разом — tot.	8,8	6,4	3,4	44,8	36,6	100,0

Табл. 9. На 100 чоловіків припадає жінок:
Table 9. Number of females per 100 males:

Національність Nationality	Вікові групи — Age groups		
	0–17	18–44	45 +
Українці — Ukrainian	104	81	78
Поляки — Polish	102	86	90
Жиди — Jews	80	63	70
Балтійці — Balts	105	100	95
Бездержавні — Stateless	112	89	48

З наведених чисел видно великі різниці між поодинокими групами. Найбільше зближені до українців є поляки, хоча й тут видно різниці: у поляків більше малих дітей і менше старших річників вище 45 років. Це легко пояснити: поляки майже не мають на території Горішньої Баварії (головно табір у Шонґав-Альтенштадт) інтеліґенції і їхня вікова структура майже ідентична зі структурою українських селян і робітників. Дуже характеристична вікова будова жидів. Це здебільша люди, яким пощастило пережити пекло німецьких концтаборів, і тому немає тут старців (найменший з усіх національностей відсоток осіб у віці вище 45 років) та немає дітей і молоді в віці 6-17 років) теж сильна перевага чоловіків над жінками.

Дуже характеристична є вікова будова бездержавних, себто власників нансенівських пашпортів — мале число дітей і велике число старших осіб. І це зовсім зрозуміле явище, бо це еміґранти, себто старші люди, у яких не було більшого природного приросту.

Балтійські еміґранти мають досить великий відсоток інтеліґенції і тому в них — побіч «нансенівців» — найбільший відсоток старших осіб і найменший малих дітей, на що впливає теж звісне мале число народин у балтійських народів.

Природний рух українського населення в Міттенвальді

Не маємо матеріялу для досліджування природного руху серед української еміґрації в цілій Німеччині й тому обмежимося аналізою відносин на прикладі таборів у Міттенвальді. Треба одначе завважити, що реєстрація природного руху не є зовсім точна, зокрема, якщо йдеться про шлюби. Неточно подане число померлих, бо частина мешканців таборів померла в лічницях за межами Міттенвальду.

На підставі зібраного нами матеріялу складники природного руху серед українців у Міттенвальді були в річній пересічі на 1000 мешканців за час від липня 1946 р. по червень 1948 р. такі (для порівняння подаю числа для всієї людности Радянської України за 1926 р., себто рік найбільшого природного приросту, і для українців Галичини з 1936 р.):

Табл. 10. Природний рух українців у Міттенвальді.

Table 10. Marriages, births, and deaths of Ukrainians in Mittenwald.

Країна Countries	Рік Year	Шлюбів Marriages	Народин Births	Померлих Deaths	Прир. приріст Nat. increase
		На 100 мешканців — Per 100 inhabitants			
Міттенвальд Mittenwald	1946–48	18,8	40,1	7,1	33,0
Рад. Україна Ukrainian SSR	1926	12,1	42,1	18,1	24,0
Зах. Україна West-Ukraine	1936	8,5	26,5	15,2	11,3

Наведені числа дуже характеристичні. Число шлюбів серед українців у Міттенвальді надзвичайно високе, пересічно двічі вище, ніж в інших країнах. Це явище переходове й зрозуміле, бо після розвалу Німеччини прийшло до масових подружніх зв'язків між молодими людьми, що опинилися в таборах ДП. Зрозуміле теж дуже велике число народин, як вислід масових подружніх зв'язків. Одначе число народин супроти всієї людности не дає нам правдивої картини, з огляду на анормальну будову віку і розподіл статей серед української еміґрації. Вартісніші є числа, які представляють плідність жінок, себто число всіх народин супроти жінок у віці 15-49 років. Отож на 100 жінок у 15-49 років припадає в Міттенвальді 14,2 народин. Це надзвичайно високе число. Для порівняння подаю, що перед другою світовою війною плідність жінок виносила в Англії 5,3, Франції 2,6, Німеччині 6,9, Польщі 9,7, Болгарії 11,4, Еспанії 13,2, на Радянській Україні, (в 1927 р.) 15,2. Інтересна теж плідність жінок в різних групах віку (для порівняння подаємо числа з УССР для 1927 р. і для Польщі за рік 1931-32).

Табл. 11. Плідність жінок.

Table 11. Fertility of women.

Країни Countries	Рік Years	Пересічне річне число народин на 100 жінок в віку Average annual number of births per 100 women in the age groups shown						
		15–49	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44
Міттенвальд Mittenwald	1946–48	14,2	2,3	33,4	13,2	11,8	3,0	0,9
Рад. Україна Ukrainian SSR	1927	15,2	3,8	25,4	25,6	20,6	15,8	7,7
Польща Poland	1931–32	11,2	2,5	14,5	18,9	16,4	11,8	5,3

Діти, народжені в Міттенвальді, це діти молодих подруж. Більше як половина матерів новонароджених дітей була в віці 20-24 років, і плідність жінок у цім віці була більша, ніж у будь-якій іншій країні, навіть вища, ніж в Радянській Україні, де жіноцтво виявляло в 1923-28 рр. найвищу плідність в Европі. Українки Міттенвальду в інших групах віку виявляють нижчу плідність, ніж, напр., в

Україні і в Польщі. Завважуємо інтересне явище, що велике число народин українська еміграція завдячує лище молодим, уже після війни заключеним подружжям, а в давніх подруж число народин нижче від пересічі в інших слов'янських народів.

Смертність серед українців Міттенвальду — 7,1 померлих на 1000 осіб — анормально низька. Вона нижча, ніж у будь-якій іншій країні світу (в Австралії, країні з найменшою смертністю, вмирало перед війною на 1000 осіб 9,7 осіб річно). На таку низьку смертність українців у Міттенвальді — і взагалі на еміґрації — склалися дві причини: поперше — корисна вікова будова, а саме невеликий відсоток старих осіб, серед яких смертність висока; подруге, на еміґрації залишилися переважно фізично сильніші осібняки, бо слабші померли в часі злиднів війни і перших етапів скитальщини. Інтересна є низька смертність немовлят: на 100 новонароджених дітей вмирає в Міттенвальді 6,1, коли, напр., в Радянській Україні вмирало 12,6, в Польщі 14,0 (1936 р.), а в українців Галичини аж 18,2. Взагалі смертність серед усіх груп віку далеко нижча, ніж в інших країнах. Зокрема серед найпрацездатніших річників у віці 20-45 років умирало річно ледве 3 особи. Причиною цього явища є, з одного боку — як вже було сказано — добір сильніших і здоровіших елементів на працю до Німеччини, але — з другого боку, теж корисні гігієнічні умови життя еміґрантів, зокрема достатня лікарська опіка.

В наслідок високого числа народин і низької смертности українці в Міттенвальді виявляють дуже високий природний приріст — 33 проц. — число надзвичайно високе. Треба, одначе, підкреслити, що такий високий природний приріст це лише переминаючий прояв. У зовсім відмінних умовах, в яких найдуться незабаром еміґранти, він буде далеко нижчий. Уже тепер завважуємо на прикладі українців Міттенвальду спадок народин з 43 проц. в 1947 р. на 34 проц. в першому півріччі 1948 р.

Не входячи в інші проблеми природного руху в українців Міттенвальду, звернемо ще увагу на одну інтересну подробицю. Це брак мішаних подруж між двома головними відламами українського народу, між галичанами й придніпрянцями. На 95 галичан, які вступили в подружні зв'язки, аж 85 оженилося з галичанками, 3 з німкенями, 2 з польками і лише 4 з придніпрянками. Подібно теж на 34 придніпрянців аж 31 взяло собі за жінки придніпрянки, а лише один оженився з галичанкою. Себто дві головні реґіональні українські групи не мішаються одна з одною, хоча понад 3 роки живуть побіч в цих самих таборах. Підкреслити треба, що, не зважаючи на недобір українських дівчат, українці лише виїмково шукають собі подруги життя між чужинками. Лише 4 українці взяло собі за жінки німкень, а два польок. Ні одна українка не ввійшла в подружній зв'язок з чужинцем.

Внески

Вікова будова еміґрації має ось такі прикмети: велику перевагу річників в силі віку, мало старших річників і старших дітей та підлітків, великий відсоток малих дітей до 3 років життя і сильну перевагу чоловіків над жіноцтвом. Дальша демографічна прикмета нашої еміґрації — це велике число народин і мінімальна смертність, а в наслідок цього великий природний приріст. Велике число народин завдячуємо майже тільки молодим подружжям — це діти жінок у віці 20-24 р. При віковій структурі наша еміґрація має максимум найсильніших і найпрацездатніших елементів у порівнянні до свого загального числа. Цю специфічну демографічну структуру українська еміґрація завдячує масі

молодих українців, а потім українок, яких німці вивезли примусово на роботу. Знову ж властива політична еміґрація виявила нормальнішу вікову й статеву структуру, подібно як на батьківщині.

Демографічні відносини серед нашої еміґрації зовсім інші, як у рідному краю, в якому якраз в наслідок репресій, голоду і другої світової війни найбільшим втратам підпали річники середнього віку і в якому вже сильна перевага жіноцтва над чоловіками. Тут теж невеликий природний приріст.

Така будова української еміґрації містить побіч позитивних познак теж зав'язки великих небезпек на будуче. У зв'язку з сильним дефіцитом старших дітей і молоді в віці 5-20 років, за деякий час будуть дуже послаблені дорослі річники, рішальні для актуальної сили якоїсь групи. Неґативним проявом є невелике число народин в інтеліґенції і давніших подружжях. Збільшиться смертність.

Одначе найбільша небезпека для еміґрації — це сильна диспропорція між числом чоловіків і жінок, які ще не ввійшли в подружні зв'язки. Як знаємо, 60.000-ам свобідних чоловіків у віці 20-45 років відповідає ледве 10.000 українок, які могли б для них бути товаришками життя. Для тисяч молодих українців є лише дві альтернативи — або не женитися і ждати на поворот до рідного краю, або женитися з чужинками. Безперечно, буде одно й друге. Тому, що шлюби з чужинками, і то ще на чужині, зв'язані з великою небезпекою денаціоналізації, треба обмежити цю небезпеку відповідною демографічною політикою. Національний інтерес вимагає, щоб ні одна українка не вийшла заміж за чужинця, з другого боку, щоб якнайбільше українок увійшло в скорому часі в подружні зв'язки з українцями. Українці з нової еміґрації, що найшлись або найдуться в Америці, повинні шукати подруги життя серед американських українок. Все це, одначе, лише малою мірою зарадить лихові, зокрема серед української еміґрації в Західній Европі, в якій нашого жіноцтва обмаль. При заключуванні подружніх зв'язків українців з чужинками найменші небезпеки денаціоналізації, мабуть, при подружжях з німками — з передумовою спільного виїзду поза межі Німеччини.

Боротьба з маривом денаціоналізації буде завжди найважливішим внутрішнім завданням української еміґрації. Культурна й освідомна праця, пристосована до специфічних еміґрантських умовин, плекання цінностей української духовости й нові вклади до неї — все при найтіснішій співпраці з обома Українськими Церквами повинне бути складовими елементами української культурної політики на еміґрації.

Summary: *Volodymyr Kubijovyč.* Demographic problems of Ukrainians in exile. (Example: Camps in Mittenwald).

The author classifies Ukrainian émigrés in Germany and Austria according to age and sex and discusses some problems arising from natural movements in groups of these. He treats some special questions with reference to the D.P. Camps of Ukrainians at Mittenwald in Upper Bavaria.

Most of the Ukrainian émigrés are peasants and workmen who were forced to work for Germany during the war. Some of the laborers went back home while others preferred exile to life in their native Land now occupied by bolsheviks. Political refugees who fled with their families from the Russians, form a second group. At the beginning of 1946, the number of Ukrainian emigrants, including Ukrainian soldiers, then in Italy but now in England, amounted to 200 000; in Germany and Austria this figure was reduced to about 100 000, as many émigrés found work in Western Europe or overseas. These origins explain the general structure of this people in exile at the beginning of 1946 as demonstrated by tables 1 and 2. The majority of the people are

between 20 and 40 years of age, i. e. at the best age for working. There are few children and old folk and considerably more men than women.

After the war very many of the young people, who were now free, married, and, as a result, the number of births rose enormously. On the other hand, however, tens of thousands of young Ukrainian men left Germany for the West in 1947 and 1948. This entirely changed the structure of the exiled nation, for the percentage of children increased and the number of men at the best age for working (from 20 to 29) was greatly reduced, as was also the increase of men over women (Table 3). We can take the Mittenwald camps as a typical example of the changes in structure, classified according to age and sex, which were caused particularly in 1948 by the mass movement from Germany (Tables 4, 5, and 6).

Table 7 shows the differences between peasants and laborers on the one hand and epresentatives of learned professions on the other. The reasons for the difference is that, whereas the former as mostly forced laborers had married in exile, the latter were in the main voluntary émigrés who had left their native country with their whole families.

By studying some other D.P. camps in Upper Bavaria, we can compare the Ukrainians with the structure of other national groups (Table 8). The Poles resemble the Ukrainians most, both a regards age and sex. In the case of the Poles, however, the high percentage of children and men of working age is, we think, due to the fact that these were mostly laborers displaced from Poland and not members of intellectual classes.

Among Jews, figures are highest for persons between 20 and 40 and for men, these being generally the only survivors of the German concentration camps.

Émigrés from former years — people with a Nansen pass — are of course mostly elderly, the sexes being fairly evenly divided. We find the same facts when we consider émigrés from the Baltic Provinces (Lithuanians, Livonians, Esthonians) where intellectuals are in the majority.

The great number of marriages among young people had a marked influence on the fertility of the women and is also the reason for the great number of children born to women between 20 and 24. As a result we have a great increase in the number of births (Tables 10—11) and, thanks to the preponderance of healthy, young parents, a very low mortality.

Facts of population for Ukrainians in exile differ from those for Ukrainians at home who, as a result of the famine of 1933, mass reprisals by the Soviets and losses in World War II, have a great shortage of people in the best working years and an enormous preponderance of women over men.

Іван Базилевич

Спостереження таборового лікаря

Ivan Bazylevyč: Observations of D.P.-camp-physician.

Медицина в таборах для ДП увесь час відзначалася певними специфічними рисами, що залежало від своєрідних особливостей життя й побуту мешканців їх і, нарешті, від своєрідного правного становища останніх. У цьому мав я змогу упевнитися, працюючи понад три роки таборовим лікарем у Швайнфурті та Ашаффенбурґу.

Пригадаймо початкову бурхливу добу існування таборів, час, коли тількищо скінчилася масова репатріяція чужинців з Німеччини і ті, що лишилися, поступово перетворилися з «авслендіше арбайтер» на «дісплейсед перзонз». Це був час численних репатріяційних акцій різноманітного характеру і, не зважаючи на останні, поступової нормалізації таборового життя.

Особливу увагу лікаря привертав тоді факт виснаження великої кількости таборян, як наслідок напівголодного харчування їх протягом кількох останніх років. Стан живлення був часто цілком жахливий. Втрата 20—30 кг ваги за час війни й ому колосальна диспропорція між цифрами зросту й ваги спостерігалася, так би мовити, на кожному кроці, особливо помітно у жінок. Не маю змоги зупинятися тут на деталях цього небезпечного стану. Зазначу лише, що мала місце майже тільки суха форма захворювання, тоді як голодні набряки траплялися далеко рідше. Звичайно явища виснаження зникали після 2—3 місяців перебування в таборі рівночасно з поліпшенням самопочуття і загального стану здоров'я хворої людини. Одначе, перші дні по переїзді до табору супроводилися як правило різноманітними шлунково-кишковими розладами, які залежали від раптового переходу з убогих раціонів на висококальорійне харчування. Лікарські попередження не справляли жадного враження на нових таборян, апетит яких звичайно був таки вовчий. Пізніше багато таборян почали страждати від упертих обструкцій: кишковий тракт їх по переході на рафіновану їжу не перебував більше під впливом подразників — незасвоюваних шлаків, до яких був призвичаєний під час війни, коли уживалося лише грубих харчів. За єдиний недолік тодішнього харчування в таборах можна було уважати брак свіжої городини й овочів. Інстинктовно відчуваючи це та маючи почуття ненаситного голоду, таборяни, особливо юнаки, частенько намагалися поповнити зазначену прогалину і припадали надто завзято особливо на недостиглі яблука, сливи, а також на всяку городину. В наслідок цього наші амбуляторні журнали протягом липня — вересня 1945 р. мусіли констатувати, що добра половина пацієнтів належить до категорії шлунково-кишкових хворих. Усі ці розлади, одначе, досить легко зникали під впливом відповідного лікування.

Радість визволення від нацистського ярма та разом із тим непевність становища в збаламученому морі післявоєнної Німеччини спричинилися на перших порах до великої готовости багатьох ДП служити Венері. Шлюби й весілля зробилися повсякденним явищем у таборах, населення яких невпинно збільшувалося таким способом. Наші акушери мусіли працювати дуже напружено, особливо на початку 1946 р. Дехто служив охоче також Бахусові. Слід зауважити, що тоді, на жаль, ми спостерігали кілька масових інтоксикацій (із смертними випадками) отруєним алькоголем, який десь знаходили чи купували таборяни. Венеричні захворювання виявили тоді тенденцію ширитися, однак, здається, менше, ніж серед вояків або німецького населення. Пізніше — в 1946 і особливо в 1947 р. — кількість їх помітно зменшилася.

Чималу небезпеку являло, нарешті, поширення серед таборян корости, що було викликане передусім великим перенаселенням таборів і на початку далеко не ідеальними загально-гігієнічними умовами. Проте, не слід забувати, що, за новими статистичними даними, ДП складали в Ашаффенбурґу 1/7 загального населення міста, а мешкали приблизно в 20 частково пошкоджених бльоках 5 таборів, тоді як корінне населення користувалося житловою площею цілого міста й приміської смуги... Не зважаючи на це, хвалити Бога, у таборах тоді не було епідемій. Так само і легенева туберкульоза мала місце лише в поодиноких випадках.

Час минав. Небезпека примусової репатріяції більше не загрожувала. Табори остаточно устаткувалися, таборовий побут викристалізувався, невпинно підносилася хвиля творчої самодіяльности ДП. Десь перед весною 1946 р. почалася друґа доба існування таборів, яка, так би мовити, перебігала під знаком скринінґів.

Характер захворювань ДП, які вже відгодувалися на добрих харчах, почав радикально змінюватися. На перше місце висунулися різноманітні ревматичні страждання суглобів, м'язів, нервів та ін., що залежало, насамперед, від житлових умов у таборах з постійними протягами на сходах, коридорах, вбиральнях, частень-

ко з вибитими або погано полагодженими шибами, цементованими підлогами; не говоримо вже за мешканців у льохах, під дахом тощо.

Далі довелося бачити не мало випадків з початковими явищами авітаміноз та поруч цього прояви так званих алергічних розладів — це був суто «консервний» період таборового харчування. Багато допомагало нам тоді систематичне призначення з профілактичною метою мультивітамінових таблеток. Водночас усе частіше почали звертатися до нас пацієнти з хронічними хворобами органів травлення, як от виразка шлунку, ґастрити, катар жовчевого міхура, інколи з жовчевим камінням, хронічний коліт тощо, тоді як гострі шлунково-кишкові розлади відійшли на другий плян. Пацієнти ці потребували звичайно шпитального лікування й швидко знаходили там полегшення від страждань. Алеж вони не могли безмежний час перебувати в шпиталі, а лікувати їх далі було важко, томущо не можна було забезпечити їм дієтетичного харчування. На жаль, таборові кухні, не зважаючи на всі намагання, ніколи не стояли на скількинебудь високому рівні. Таборова їжа, несмачна, монотонна, часто надто гостра від різних приправ, ніяк не була придатна для пацієнтів даної групи. Видача охочим сухих пайків чомусь завжди знаходила опір з боку адміністрації. Щодо додаткових пайок, то їх дозволено було видавати лише досить обмеженому континґентові. До того ж вони були «плюс дієти», які додавали до основного кальоражу ще певну кількість кальорій. Це було дуже корисне для туберкульозних, виснажених, анемічних, старих таборян, алеж мало допомагало зазначеним хворим. Не дивно, що нерідко доводилося звертатися до оперативного втручання, покази до якого розглядалися багатьма лікарями поширеніше у таборах, ніж у нормальних умовах життя.

Натурально, досить часто хворіли таборяни, особливо на весні та восени, на різні банальні застуди, анґіну, бронхіти; вони перебігали звичайно дуже легко. Рідше траплялися випадки запалення легенів, боротися з яким було тепер досить легко завдяки доброму впливу при цій хворобі, як і при багатьох інших, сульфамідів. Менш приступне, не жаль, було пеніцилінове лікування. Алеж у численних випадках уживання його врятувало життя, здавалося б, цілком безнадійно хворих. Деякого клопоту завдала нам зимою 1946—47 р. епідемія інфекційної жовтяниці, яка тоді лютувала у Західній Европі. Проте, інших пошесних хвороб ми не бачили, якщо не говорити за кір, кашлюк, свинку, зрідка дифтерію і шкарлятину. Велике значення мали тут різні систематично проведені профілактичні щеплення. Так само досить рідко траплялися випадки раку тих або тих органів, ще рідше цукрова хвороба. Розмірно нечасто доводилося мати справу з органічними хворобами серця і нирок. Смертність серед таборового населення була весь час на дуже низькому рівні при великій народжуваності. Винятком було лише збільшення час від часу дитячої смертности, особливо на весні 1947 р. На жаль, залежало це передусім від побоювання багатьох батьків віддати хворе немовля до шпиталю. Вони зверталися нерідко до лікаря лише тоді, коли дитина була в цілком безнадійному стані.

Десь на весні 1947 р. друга доба таборового життя перейшла непомітно у третю, яку слід було б назвати добою початку еміґрації та набору до різних країн робочої сили, переважно молодих мешканців таборів. У зовнішньому житті останніх ніби не сталося великих змін. Правда, харчування почало трохи підупадати, особливо в якості, через зменшення постачання білків і товщів. У деяких випадках знову ми почали спостерігати худнення, недокрів'я, слабкість, відсутність апетиту тощо, які звичайно полегшувалися після відповідного режиму й лікування.

На велику увагу заслуговував далі факт очевидного збільшення випадків легеневої туберкульози. Масове обслідування таборян Швайцарським Червоним Хрестом улітку 1946 р. не виявило небезпеки у цьому. Алеж, починаючи з 1947 р., картина

почала змінюватися. Майже щомісяця доводилося реєструвати нові випадки сухіт та надсилати кількох тяжких хворих до туберкульозних санаторій, де завжди перебувало 30—40 наших пацієнтів. Здебільшого вони поверталися після кількох тижнів чи місяців лікування у задовільному стані. Смертність від туберкульози була зовсім мала. Поза тим захворювання мали приблизно такий самий характер, як і під час другої доби. Можливо, трохи збільшилася тільки кількість хвороб серця і судин.

Але слід зазначити, що приблизно на початку 1947 р. у психології таборового населення постали чималі зрушення, які викликалися глибоким незадоволенням з теперішнього існування та бажанням якнайшвидше налагодити нове, стале життя в одній з вільних демократичних країн, зокрема за океаном. Якщо й давніше прагнення еміґрувати було помітне у переважної більшости таборян, то тепер воно набуло дуже гострого характеру. Люди надто довго засиділися в таборах. Цілком слушно, що допомога, яку одержували табори від демократичних країн, особливо від Сполучених Штатів, є актом великого добродійства. Алеж найліпший табір є все ж табір. Надто тривале перебування в ньому не могло не впливати гнітюче на мешканців його. Таборяни прагнули покласти край життю в умовах того своєрідного «колективу», в якому вони опинилися, — з його нівеляцією, неможливістю налагодити індивідуальне життя за власними бажаннями, нормально працювати, заробляти собі на щоденний хліб і поліпшувати свій добробут, не будучи залежним від добродійних організацій. Але як здійснити цю мрію? Як перетворитися з ДП на политичних еміґрантів? Таборяни гостро відчували своє цілковите безсилля в цьому, і майбутнє хвилювало їх делалі більш.

У наслідок цього лікарі все частіше почали спостерігати своєрідне психосоматичне захворювання, в основі якого лежало глибоке виснаження психіки і нервової системи хворої людини. Насамперед, привертав увагу песимізм, неспокійний, тривожний стан, нервовість, постійне напруження, недовір'я до всіх і до всього, надмірне реаґування на зовнішні події та особливо на різні чутки, звичайно «загрозливі і жахливі», які із швидкістю блискавки оббігали всі бльоки таборів. Взагалі кажучи, почуття страху й непевности, усвідомлене або не цілком усвідомлене, домінувало над психікою і поведінкою хворої істоти. Не рідко цей хронічний переляк починався вже давно, являючи собою наслідок життя під тоталітарним режимом. На жаль, специфіка таборового життя сприяла в багатьох випадках ще більшому виявленню зазначених порушень.

Інколи психіка підсвідомо шукала порятунку в подоланні порушення рівноваги спробами субституції, ідучи, звичайно, шляхом самозвеличення. Зрідка виникав навіть тип еґоцентричної людини надзвичайно амбітного характеру, хворобливої чулости і дражливости, нетолерантности й аґресивности, що, до речі, особливо відчувалося під час різних сварок кімнатного, коридорового, загальнотаборового, а, можливо, і міжтаборового маштабу. Алеж це були радше поодинокі випадки. Звичайно в поведінці хворих зазначеної групи превалював пасивний характер у ставленні до життя і до оточення; у найрозвиненіших стадіях депресія й апатія сягали рівня цілковитої байдужости; людина, так би мовити, інвалідозувалася. Правда, подібні випадки траплялися, так само, більше як виняток. У переважній більшості хворі не залишали звичайних умов життя й праці (якщо вони мали щастя працювати), не зважаючи на глибоке вичерпання сил їх нервової системи. Відчуваючи, однак, що не все йде гаразд, вони зверталися до лікарів, звичайно із скаргами на загальну слабкість, легку втому, безсоння, брак апетиту і на низку соматичних відчувань. Лікар мав можливість легко переконатися, що всі ці численні скарги залежать лише від очевидної психічної лябільности і функціональних розладів нервової системи, та що, по суті кажучи, тут немає ознак будь-яких органічних хвороб. Ми дозволили б

собі назвати цю недугу: «Morbus DP», беручи на увагу, що причина її полягає, передусім, у специфічних особливостях таборового життя. Вона спостерігалася досить часто й давніше, але особливого поширення набула останнього часу. Становище лікаря щодо пацієнтів зазначеної групи було не легке. Особливо тяжко було деколи подолати гіпохондричні тенденції деяких хворих. Одначе, звичайно щастило допомогти їм, користуючись тими або тими лікувальними засобами. Найразючіше й найшвидше поліпшувався стан цих хворих, коли вони набували можливости еміґрувати. Це спричинялося до їх видужання.

На жаль, доля призначала ці специфічні ліки в дуже малих і цілком недостатніх дозах. Факт добре відомий, як тяжко виїхати на еміґрацію нашим таборянам, особливо літнім, або тим, що обтяжені родиною, на мають заморських родичів, і, нарешті, представникам різних інтеліґентних фахів. До цього слід додати, що медичні комісії відповідних еміґраційних установ часто-густо ставили надто суворі вимоги до евентуальних кандидатів на еміґрацію і багатьох з них відкидали з причин незадовільного стану здоров'я. Тим часом, переглянувши не одну тисячу таборян, ми мали можливість упевнитися, що майже всіх їх, за рідкими винятками, слід було б уважати за цілком здорових людей. Не будемо говорити вже за надзвичайно складний і довготривалий механізм усієї процедури, яку доводиться подолати кожному, хто бажає еміґрувати.

Хочемо сподіватись, що незабаром стан ДП зміниться в цьому на краще і що в наслідок швидко й енерґійно переведених заходів масової еміґрації ці нещасні жертви тоталітаризму та війни зможуть покинути табори, почати нормальне життя, якого не знали так багато років, і стати корисними громадянами країн, що подають їм руку допомоги.

Summary: *Ivan Bazylewych*, Observations of a D.P.-camp-physician.

The author gives an account of the illnesses which occur most often in camp-life and which are evidently closely connected with the outward circumstances of the life of D.P.s. In the first period directly after the formation of the camp, symptoms of an alarming undernutrition with losses of weight from 20 to 30 kilograms were to be observed. When the inhabitants of the camps began to be fed better, lots of acute intestinal and gastric complaints were the result, particularly in July and August 1945. Since the D.P.s. were pressed together in an utmostly limited space (in no more than 20 barracks there lived in this time e. g. one seventh of the whole population of a town about the size of Aschaffenburg) also scabies and venerial diseases belonged to the characteristic illnesses of this period. When the D.P.s had lived in camps for some more time rheumatical complaints caused by the badly heated lodgings and the corridors without windows became more frequent. The next period was characterized by the predominance of avitaminosis and chronical gastric diseases (gastritis, ulcus), the D.P.s being almost entirely kept on tinned food. Diseases of the throat and lungs as well as infectious diseases — with exception of an epidemic infectious jaundice in the years 1940 and 1947 — were not very frequent. Since food became much scarce in 1947 T. B. C. illnesses increased in an alarming way, turned, however, for the greater part out not to be very dangerous. From 1947 there appeared in the camps a particular psychosomatical disease which was somatically characterized by symptoms of exhaustion and lack of appetite, psychologically by sleeplessness, over-excitement, general dejection, and pessimism. The main origin of all these symptoms was, according to the author, a neurotic feeling of anguish. Its frequent chiefly passive form leads to loss of interest and will. This particular form of camp-neurosis is called by the author "Morbus D.P.".

Матвій Стахів

До соціології таборового життя

Matwij Stachiw: To the sociology of camp-life

З організаційного погляду табори скитальців є територіяльними **громадами**. Подібно, як територіяльні громади в демократичних державах, табори скитальців посідають **самоврядування** з досить широкою автономією, тобто мають компетенцію деякі ділянки свого життя управильнювати власними правними нормами, які видають **виборні** таборові органи. Ця автономія таборів підлягає в межах загального законодавства військового уряду в західніх окупаційних зонах загальному контролеві компетентних органів IPO, з одного боку, і вищих автономних одиниць даної нації (Обласних Представництв та Центрального Представництва) — залежно від того, яка нація творить абсолютну більшість населення табору, з другого.

Внутрішня автономія таборів і їх самоврядування має великий вплив на суспільне життя таборів: «боротьба за владу» заради самої влади і при тому боротьба за «суспільний пиріг» в адміністрації таборів, часті виборчі акції і зв'язана з цим аґітація і пропаґанда надають життю таборів **політичного кольориту**, хоч ця боротьба не ведеться в явній і виразній політичній формі.

З суспільного становища, зокрема з огляду на взаємини населення таборових громад, треба мати на увазі, що таборові громади супроти німецької влади **екстериторіяльні:** вони не підлягають ніякому втручанню німецької влади, й скитальці не підпадають під німецьке судівництво, а тільки під судівництво вийняткового уряду даної зони, й німецькі органи влади не мають вступу без супроводу автономних таборових органів на територію таборів. Який вплив має цей факт на формування життя табору, про це буде мова далі у відповідному зв'язку.

Табори як громади з соціологічного погляду найбільше подібні до **міських громад**. Подібність таборів до **міст** проявляється у таких моментах життя:

1. Сама **чисельність** таборів уподібнює їх до містечок, а то й до середніх міст. Не рідкість табори, населення яких числить по кілька тисяч душ (напр., табір Ґанґгофер у Реґенсбурґу має 6 600 душ).
2. **Густота населення** на даній площі не тільки подібна до густоти населення міст, але навіть далеко її перевищує. На тій площині, на якій перед організацією табору стояли німецькі військові касарні або робітничі квартали, живе тепер у кілька разів більше осіб, як перед тим. Які це має наслідки, про це буде мова далі. Для прикладу можна навести табір Оселі Ґанґгофер у Реґенсбурґу. Там у тих самих приміщеннях жило перед війною 2500 душ. Поселення скитальців у касарнях має тільки **зовнішню** подібність з **військовими** касарнями: у військових касарнях живе тільки **чоловіча стать** і то **того самого віку** при спеціяльній дисципліні. Натомість скитальські табори, що містяться в касарнях, складаються з обох статей і різного віку. Це має глибокі суспільні наслідки.
3. Подібно, як у містах, по таборах скитальців сильно переважає серед населення **молодший вік**. У містах це явище походить із постійного припливу до міст із сіл молодшого чоловічого (робітники, вояки, студенти, торговельні спекулянти і т. д.) жіночого елементу (служниці, робітниці,

студентки і т. д.). По таборах ця перевага молодшого віку є одначе в кілька разів вища, як пересічно по містах. На основі досліду Оселі Ґанґгофер у Реґенсбурґу серед українців цього табору до молодого віку (20-40 років) з обох статей належить майже половина всіх скитальців (46,54 проц.). Коли взяти на увагу, що скитальців до 20 років є 27,09 проц. загалу, то сума молодого віку і середнього разом дасть нам 73,63 проц. Серед цього середньо-молодого віку переважає чоловічий елемент (55,04 проц.).

4. **Сильна недостача родинної домашности** характеризує пересіч середніх і більших міст. Великий відсоток населення живе без родинного огнища і здебільшого поза власним помешканням, харчуючися в ресторанах, каварнях і т. п. Це явище зв'язане між іншим із перезагою молоді, що прибуває з сіл до міст. Те саме явище, тільки ще більшою мірою маємо по таборах скитальців. Тут не тільки переважає молодь над старшим віком і то молодь, яка еміґрувала сама, без своїх батьків, але також є чималий відсоток скитальців, що під час воєнних і післявоєнних пертурбацій утратили своє подружжя і живуть тепер самі.

5. Як у місті, в таборі переважає штучність і техніка над **природою**. Ця прикмета в таборі ще потенційована. В місті пересічний мешканець має **парки й городи**, які, хоч і штучні, але все ж таки нагадують природу. Табори, які з правила містяться в **касарнях** або старих робітничих кварталах, не мають навіть **цієї штучної природи.**

6. Кожне місто характеризує велике **побудження змислів** зору, слуху і всіх інших змислів не тільки технічними засобами, але в наслідок великого скупчення людей на одній обмеженій площі. Тисячі людей в ту саму хвилину читають ті самі газети і відозви (по таборах бюлетені, летючки і т. д.), слухають тих самих поголосок, беруть участь у тих самих театральних виставах, зборах і вічах, проґулянках і т. д. Це суспільне явище міського життя по таборах ще сильно потенційоване, бо тут на вузькій площі діють ті самі збудники і то нечисленні.

7. Місто характеризоване **великою залежністю** свого населення від **суспільно-комунальних уряджень (світло, вода, трамваї, автобуси** і т. д.). **Ця** прикмета по таборах ще скріплена, бо тут є **ще в додаток** такі уряджен-ня, яких не знає пересічне місто: спільна **кухня**, спільний **склад**, спільна достава **вугілля і дров.**

Поза цією суспільною подібністю до міст табори скитальців мають ще такі самостійні суспільні прикмети, яких ніяке місто не має і які роблять із табору скитальців **окреме суспільне явище:**

а) Табір містить у своїх межах не раз зібране докупи **випадкове** населення з **найрізнорідніших** етнічних, культурних, професійних, територіяльних і державно-громадських елементів. Місто виростає **органічним, повільним** розвитком у ході продукційного і взагалі економічного життя. Табір постав **відразу**, впродовж одного дня, збираючи тисячі випадкових людей, яких в'яже тільки одна суспільна прикмета: **скитальство** (Д.П.). Поза тим ці люди переважно один одному у всьому чужі. Таборова громада не має в собі органічного росту міської громади й тому не має в собі внутрішньо-суспільного зв'язку.

б) Коли місто є **тривалим** скупченням людей, що творять **не тільки адміністративну**, але й **економічну** одиницю, то табір є **переходове явище і** його населення творить тільки адміністративну одиницю **без ніякої економічної бази.**

Ця **переходовість** табору тягне за собою не тільки **тимчасовість** усього таборового життя, яке в поодиноких випадках **не може бути** пляноване на довше, як на кілька днів наперед, але також його **сипкість.** Все це разом не дає з табору витворити **солідарної** громади, як це є у містах чи селах. Нема в таборах почуття «ми такий ось табір», як є почуття «ми така ось громада». Коротко: нема таборового патріотизму і не може бути, бо спільність інтересів дуже **вузька.**

Переходовість і тимчасовість табору не дає витворити в таборі **тривалих** уладжень суспільного характеру, а через те таборове життя мусить бути своїм змістом **бідніше й мілкіше.**

Воно також не дає витворитися **окремому типові** якогось табору, так як є окремий тип мешканців міст (віденець, парижанка, лондонець і т. п.).

в) Наслідком того, що табір **не має економічної бази** і не бере участи в продукційному процесі, будучи тільки консументом, населення кожного табору скитальців характеризується **здеклясованістю і здепрофесіоналізованістю.** Де нема економічного життя, там не може бути кляс і професій. Всі ті професії, що їх виказує статистика таборів, або колишні, або **майбутні** професії. Сьогодні мешканець табору, не чинний в адміністрації табору, з правила **здепрофесіоналізований.** Постійна участь у житті своєї професії — найважливіша підтримка здорової суспільної і індивідуальної **моралі.** Здеклясованість і здепрофесіоналізованість населення таборів підкошує їх суспільну мораль. Це була найтяжча помилка організації колишньої УНРРА, а опісля ІРО, що вони за диспоновані ними фонди не зорганізували в таборах чи біля них відповідного продукційного процесу. Цим були б не лише повернені кошти утримання скитальців, але, що ще важливіше, збережена їх суспільна мораль і здорове почуття корисної людини, що не їсть даремно і безчинно суспільного хліба.

г) В місті панує **анонімність**: ніхто нікого не знає. Живуть побіч в двох сусідніх мешканнях на тому самому поверсі люди, які ледве знають одне одного з прізвища, відчитаного з таблички на дверях. Мешканців іншого поверху не знають навіть з дверної таблички, бо при швидкому темпі життя міста нема часу їх прочитати. На міській вулиці, в трамваї, в підземній залізниці, в кіні, ресторані, театрі, на спортових змаганнях і т. д. зустрічаються тисячі, які одне одного не знають і які одне на одного не звертають уваги. Міська людина живе тільки зі своїми товаришами **праці** і займається суспільно з правила лише інтересами своєї **професії.** Зовсім відмінне явище в таборі. Тут живе населення в більшій густині і **перемішано. В одній кімнаті** мусить жити побіч і на очах одне одного **по кілька родин** з кількох осіб. Бувають касарняні кімнати, де живе до 30 осіб разом. В таборах, зроблених із робітничих кварталів, де в одному помешканні жила одна робітнича родина з 3-4 осіб, живе тепер 3-4 родини з 9-12 осіб. Усі ці родини мусять жити **на очах,** не маючи для себе ніяких інтимних тайн. Мусять користуватися тими самими умивалками і т. д. Поверхи того самого дому мусять разом утримувати спільно в порядку дім і перед домом, ходити разом до кухні та до складу по харч і т. д. Тому всі мусять **один одного пізнати,** і ніхто не може користати з анонімности міста. До цього по таборах долучувалася ще довга щоденна примусова **бездіяльність,** яка силою речі зганяла людей разом, вела їх до взаємого **пізнання** і разом з цим до **конфліктів** і **суперечок.** Треба було б, щоб

це були янголи, а не люди, якби при цих відносинах не доходило часто до суперечок і непорозумінь.

г) При **випадковості** скупчення в таборах людей **різних** станів, професій, культури, віку й статі на вузькій площі витворюється пересічний тип **«масової людини»** без вироблених давніше оригінальних прикмет особистости. Такі різного походження люди живуть не тільки на одній густо заселеній **площі**, але часто в одній **кімнаті**, де нерідко учений професор університету живе разом з піваанальфабетом, а особи різних статей і віку мусять жити побіч й позбуватися своєї індивідуальности. В кожному разі всі так само мусять працювати, роблячи порядок у кам'яниці й на подвір'ї, стояти з посудом у «хвості» перед кухнею, з кошиком перед складом і т. д. Все це приводить до **«вирівняння вниз»**, і долішній рівень бере верх над горішнім.

Коли в місті є тенденція до **вирівняння вгору**, тобто нижчі верстви суспільства прагнуть уподібнитися до вищих, то в таборі якраз протилежна тенденція. Причина суспільна й економічна: мешканець міста чинний в процесі економіки, і тому своєю працьовитістю, ощадністю, пильністю і освітою хоче добитися через посередні щаблі економічно-суспільних кляс до найвищої. Якщо ж він відкидає сучасний суспільно-економічний лад приватного капіталізму, то тоді його одушевляє ідея і чинність, спрямована на виправлення цього ладу або на певну його переміну, щоб **піднести діл догори. Тим** часом у таборі **нема економічного життя** і нема можливости вибитися догори. Єдина можливість і то дуже **обмежена** — це дістатися до адміністрації табору. Всі мешканці дістають **ту саму «пайку», той самий одяг** і живуть в однакових **кімнатах**, — без меблів і однаково переповнених. Це робить з усіх однакову масу.

До стягнення вниз причиняється і та обставина, що чималий відсоток населення таборів є особи, що довго жили в **советських відносинах**, де систематично виховувано тип однакової масової людини, що однаково працює, однаково маршує і однаково почуває себе щасливою, коли її не видно з маси. Ту саму психіку мають також люди, виховані в **німецьких таборах праці.** Цей елемент звик дивитися з недовір'ям до тих, що хочуть бути собою і йти власними шляхами. Всяку таку спробу з переконанням такі люди поборюють гаслом, що **«ми всі рівні».** Справа тут не в тому, щоб я був рівний з тобою, вищим від мене, а щоб ти був рівний зі мною, нижчим.

д) У цьому стані речей у таборі не може бути **екстремів**, як вони існують побіч у житті міста. В таборі всі крайності стираються зовнішньо, коли б одиниці виділялися зовнішньо від пересічної таборової маси, то це просто тягло б за собою неприємності. Якби хтось навіть міг, то не сміє бути елеґантним у формах поведінки, в способі харчування і в одязі. Зовнішні форми поведінки упрощуються і примітивізуються в довшому таборовому житті, а за зовнішнім життям іде деяка примітивізація духового й морального порядку.

е) Характеристичною прикметою таборового життя є ще пересічна неохота, часами навіть нетерпимість, а в кожному разі добровільна **ізольованість від довколишнього населення Німеччини.** Пересічний скиталець явно й охоче ізолюється від німців, відплачуючи їм за таку саму їхню пересічну неохоту до «чужинців». (Про усвідомлені скитальські німецькі кола тут не говоримо). Меншість скитальців свою неохоту ступенює ще до тієї

міри, що шкоду, зроблену німцями, не вважає за моральне зло. Звичайно, до дійсних злочинів чи провин супроти німців допускаються тільки дійсно злочинні одиниці.

У цьому зв'язку треба спростувати ширену частиною німецької і англійської преси тезу, що серед скитальців є далеко більший відсоток кримінальних правопорушників, як серед німців. Подавана німецькою пресою статистика в цій справі тенденційно насвітлена. Слід мати на увазі, що провин допускаються серед кожної нації передусім **чоловіки**, і то **середнього віку**. Старші чоловіки й жінки творять серед вчинників незначну меншість.

Серед скитальців є непропорційно високий відсоток чоловіків середнього віку. Звідсіль **позірно** більший відсоток провин серед скитальців взагалі. Тим часом серед німців у 1946-47 рр. було чоловіків у середньому віці мало, бо вони були в полоні. Переважали серед німців жінки і старші чоловіки, які взагалі припускаються менше провин; крім цього, німці дома, серед свого середовища, а не вирвані з власного ґрунту. Коли тепер повернулися додому полонені німці, то відсоток їх провин в порівнянні з відсотком у скитальців зріс.

Слід зауважити, що серед українських скитальців розмірно менше провин, як серед поляків, юґослов'ян і москалів. Тяжчі провини (кримінальні, душогубства, збройний грабунок) серед українців-скитальців взагалі дотепер зареєстровано лише один раз.

Все вищесказане про суспільну характеристику таборового життя стосується в своєму схематичному рисунку до всіх таборів, без огляду на їхню національну більшість, отже, однаково до українських, польських, юґослов'янських, московських, жидівських чи інших скитальчих таборів.

Окремі прикмети треба зазначити ще щодо **українських** таборів:

А. В українських таборах є передусім дуже високий відсоток людей із середньою (гімназійною і учительською) та високою університетською освітою, а серед останніх високий відсоток учених — професорів і доцентів високих шкіл. (Статистично це дає такі числа: в американській зоні було 18 проц. загалу осіб з середньою і вищою освітою, коли взяти лише особи понад 20 років, то це давало 24 проц.). Ніяка інша нація серед своїх скитальців не має такого високого відсотка **інтеліґенції**, і тому життя інших скитальців під культурним оглядом не таке глибоке й живе, як серед українців. Причина такого високого відсотка української інтеліґенції серед скитальців лежить не в тому, що при занепаді гітлерівського режиму було в Німеччині української інтеліґенції пропорційно більше, як в інших народів у тому часі. Одначе польська, юґослов'янська й угорська інтеліґенція у великій більшості повернулася ще в 1945-46 році на свою батьківщину, заманена туди міражем нібито незалежних своїх державних урядовців. Натомість українці взагалі не мали випадків добровільного повороту інтеліґентів під совєтську диктатуру.

Б. Тільки українські скитальські табори мають **«земляцьку» і «совєтську»** проблему. До 1939 р. існував почвірний поділ української території серед окупантів: Західня Україна під Польщею, Карпатська Україна під Чехо-Словаччиною, Буковина й Басарабія під Румунією, Центральна й Східня Україна з Кубанню під совєтською Москвою. Ці землі примушені були довго жити у різних політично-економічних і культур-

них обставинах. Зокрема, 30-літня неволя під советською диктатурою не могла лишитись безслідно. Зазначимо, що уродженців Галичини й Закарпаття серед українських скитальців більшість (американська зона 54 проц.).

В. В українських скитальських таборах є більшість тих, що до 1939 р. жили на селі, як сільські господарі (в американській зоні понад 70 проц. усіх скитальців). Вирваний із свого традиційного середовища і до того перемішаний з іншими селянський елемент не становить уже того консервативного елементу, яким він був на батьківщині. Навпаки, тут він зазнав пильних сторонніх впливів. Коли на батьківщині серед українців надавала тон селянська мораль, то тут вона поступилася міській, далеко легшій. Особливо піддалась новим посторонні́м впливам досить легко **молодь**, якої відсотково в таборах більше, як на батьківщині.

Г. Українські табори зовсім опановані духом **політичної, протибольшевицької еміґрації.** Це єдина еміґрація скитальців, яка від початку дотепер не знала проблеми **поворотців** (репатріянтів). Коли поляки, юґослов'яни, угорці і інші постійно зменшали свою кількість, повертаючися на батьківщину під свій новий режим, то українські скитальці ще більшали чисельно новими еміґрантами.

Ґ. Не зважаючи на всі труднощі наведеного вище таборового життя, українські скитальці в сумі виявляли в таборах великі суспільно-політичні і культурні осяги, без порівняння вищі, ніж у інших націй.

S u m m a r y: *Matwij Stachiw.* To the sociology of camp-life.

In sociological respect the D.P.-camp bears the greatest resemblance to a town-community The number of inhabitants of the Ganghofer-camp, in Regensburg, e. g. amounts to 6 600 which makes it equivalent to a middlesized town. The density of the population is, however, much greater than the average density in towns: in said camp there lived before the war only 2 500 persons. Just as in towns the younger population prevails in camps; 46 to 54 % of the whole number of inhabitants of the Ganghofer-camp were persons between 20 and 40 years of life, and 27 % persons under 20 years. Family-mentality and family-life decrease; the same prevailing of civilisation and technics over nature is shown by the camp as by the town; the camp has not even that substitute for nature which the town has in its parks. Camp-life as well as town-life cause an overwhelming number of sensual impressions and sensual allurements on account of the great number of persons pressed together within such a narrow space. Just as the town-population, the camp-population is dependent on communal organisations. But in camps there are moreoverther organisations which are not known in towns, e. g. common board, common supply with coal and wood.

Apart from these general similarities with the towns, the camps have their special features.

a) the camps consists mostly of a population which was mixed together haphazardly from different professional, ethical, cultural, etc. elements, — the town rises organically.

b) the town forms a lasting, not only administrative, but also economical unity, the camp is a passing institution without any economical basis.

The temporary character of the camp deprives its population of the feeling of belonging together. On account of the fact that camp-life is not connected with any producing process the inhabitants are deprofessionalized and declassed outsiders. Whilst life in a town grants anonimity to the individual, private life in a camp is open to everybody. The camp breeds the

"gregorious animal" by the alike distribution of the same provisions, of the same clothing, of the same ways of dwelling. This disindividualisation of the camp-inhabitants is further promoted by the influence of the former Soviet subjects.

After all, as compared with the autochthon population, the camp presents an isle-like sociological formation.

The general characteristics of D.P.-camps must be completed by the enumeration of peculiarities of Ukrainian camps. The Ukrainian camps are characterized

1) by a particularly high percentage of educated persons (24 % of the persons over 20 years).

2) the Ukrainian camps are divided into the once Soviet and the non-soviet subjects because part of the Ukrainians belonged to Poloniy, Rumania, and Hungard, the greater part, however, to the USSR.

3) The Ukrainian camps contain a very high percentage of rural population (over 70 %).

4) The Ukrainian camps are in the highest degree animated by the spirit of the political anti-bolshevik emigration.

5) In spite of all the difficulties the Ukrainian camps show doubtless the greatest social, political, and cultural performances.

Юрій Шерех

Мова української еміґрації в Німеччині (1945–1948)

Jurij Šerech: The Language of Ukrainian Emigrants in Germany

Єдність і розмірна однаковість мови може існувати в тих суспільствах, де є безперервний зв'язок між усіма частинами і членами даного суспільства. Порушення зв'язку означає усамостійнення процесів мовного розвиту, яке, коли не відновиться зв'язок між частинами суспільства, приводить кінець-кінцем до витворення з колись однієї мови кількох нових. Поскільки мовні зв'язки української еміґрації з батьківщиною майже дорівнюють нулеві (цілком нема усних зв'язків і мінімальні писані — через рідке й випадкове друковане слово), то природно чекати в мові еміґрації таких іновацій, яких не знає мова на батьківщині, а на батьківщині таких, яких не знає мова еміґрації. В короткій статті годі охопити всі зміни, що заходять у мові еміґрації, можемо тільки схематично окреслити деякі з них.

Ґуґо Шухардт, характеризуючи мовні зміни, писав: «Мови (змінюються) наслідком впливу всіх життьових обставин, частково залежних одні від одних, або наслідком втручання інших мов» (H. Schuchardt, Slawo-deutsches und slawo-italienisches). В умовах еміґраційного життя ці два чинники в головному збігаються: нові життьові обставини означають якраз чужомовне оточення. Тому в мові кожної еміґрації вирішального значення набувають другі чинники, — тим вирішальнішого, що через них діють і перші. В загальній формі це стосується і до мови української сучасної еміґрації в Німеччині. Цим треба пояснити, що, наприклад, у лексиці ця мова майже не знає самостійних новотворів, зате має величезну кількість позичень з тих мов, з якими еміґрантові доводиться стикатися. За приклади «власних» новотворів можуть правити такі слова, як

приватники (ТІ54), — люди, що мешкають поза таборами, в протилежність таборянам (К24), східняк, східнячка (Гр14), — слово, утворене ще під час війни на означення українців з підсовєтської України в кордонах до 1939 р., спершу з презирливо-іронічним відтінком, а потім прийняте самими «східняками» і тепер напівофіційне. Поза тим можна відзначити постання багатьох абревіятур, як от ЦПУЕ (Центральне Представництво Української Еміґрації), УВАН (Укр. Вільна Академія Наук), МУР («Мистецький український рух» — об'єднання письменників) тощо. Від деяких творяться й вивідні слова, напр., сужівський, ендеужівський (Л2). Абревіятури не обмежуються на писаній мові, а почасти характеризують і усну мову побуту. Тому читаємо в гумористичному журналі: «Не буде в нас більше ні бе, ні ме» (бандерівців і мельниківців — Л4) або: «Відбули... спецнараду» (КР) тощо.

Далеко більша питома вага слів, позичуваних з чужих мов. Теоретично можна сподіватися впливів німецької і англійської мови. Киньмо погляд на характер і глибину обох цих впливів.

Вплив німецької мови рішуче зменшується тим фактом, що переважна частина української еміґрації мешкає в таборах, куди німці як правило не мають вступу. Творячи атмосферу до певної міри ґетта, таборове життя сприяло й замиканню мови таборян у самій собі. Ґетта ці одначе не абсолютні, і населенню доводиться зустрічатися й порозумiватися з німцями, принаймні в деяких сферах і царинах життя, не згадуючи про випадкові зустрічі в поїзді, трамваї, ресторанах тощо. Позичення слів з німецької мови дають змогу встановити, в яких саме царинах життя український еміґрант найбільше зустрічався з абориґенами країни. Передусім це сфера власних назв географічного характеру. Ці назви ніколи не перекладаються: Дахауерштрасе, Розенгаймерпляц, Терезієнвізе — подібні назви переносяться живцем, тим самим впроваджуючи в мову еміґрації такі складники, як штрасе, пляц тощо. Те саме стосується до назв окремих будинків, ресторанів, газет тощо, напр.: Фюріхшуле, Соммеказерне (ЛІ) тощо. Другу й найширшу групу позичень становлять слова й терміни, зв'язані з адміністративним апаратом, з яким доводиться зустрічатися еміґрантові. Сюди належать: назви установ: віртшафтсамт, квартірамт, ернерунґсамт (ТІ31), тавшґешефт (ТІ41), арбайтсамт (ТІ45); назва ділових паперів і речей, на ті папери одержуваних: цуцуґ (ТІ32 — (Zuzugsgenehmigung), цутайлюнґ (Гр11). зондербефель (К41), бецуґшайн (Л6), мітґут (Л6), ленунґ (Л7); пор. прикметник бецуґшайновий (ТІ32); назви осіб за характером їх діяльности: тройгендер (ЛІ), вахман (Л2), фербрехер (Л4). Сюди також належить німецька абревіятура кацет (Гр11), що фігурує так само часто в вигляді української абревіятури концтабір і з емоційним забарвленням у вигляді новотвору концентрак.

Другу сферу стосунків мешканців таборів з німецькою людністю становили обмінні операції, до яких змушені були вдаватися таборяни, не дістаючи цілої низки життєво-важливих речей, як от городини або овочів. При цьому засвоєно номенклятуру деяких товарів, напр.: маґермільх, ерзацкафе (ТІ41), гаферфльоки (ТІ43), аєрпульвер (ТІ56), пульвер (Л2), бонен-кава (Л6). Засвоєне ще під час війни, коли багато українців працювали в німецьких селян, позначення для останніх бавер або з звуковою субституцією бавор (К22) зберігається і далі завдяки обмінові з німецькими селянами. Дуже мало натомість позичень з побутової сфери. Відзначимо: обер (Л6), кухен (Л3). Природно, що такого типу слів більше вживають особи, що винаймають кімнати в німців або працюють у них.

На прикладі наведених сфер позичень потверджується думка Шухардта про загальний характер мовних змішувань: «Дві мови змішуються одна з одніє́ю не як дві неоднакові рідини, а як відмінні діяльності того самого суб'єкта» (Zur afrikanischen Sprachmischung). Треба однак мати на увазі, що при двомовності людини друга мова використовується не тільки в номінативній функції, як це видно з наведених прикладів; нормально друга мова використовується для піднесення емоційности мови, здебільшого з відтінком фамільярности або іронії. Такі явища можна відзначити і в уживанні німецьких слів і виразів, напр: «На майдані була велика к і р х п а р а д а» (К16); «То ж то впрівали, то ж то ф е р ф л ю х т у в а л и» (К22); «Ви не Федь, а Хведь! Х в е р т и г!» (Л3); «Нас, немічних, на ш м е л ь ц» (Л7); «З а г а л ь т у в а л и примусову репатріяцію» (Л7) тощо. З усної мови ми зафіксували вживання таких слів і висловів, як л я й д е р, а х д у л і б е р Ґ о т, п р і м а тощо.

Позичення з англійської мови з'являлися через стосунки з американською адміністрацією таборів, а почасти через працю в американських організаціях. Обмеженість цих стосунків, з одного боку, брак американського мовного оточення, а з другого боку, недостатня обізнаність на англійській мові в українців спричинилися до того, що кількість англізмів у мові еміґранта менша від кількости германізмів. І тут переважають лексичні позичення, що належать до адміністративної сфери, в головному до адміністрації таборів, напр.: с к р и н і н ґ (ТІ5ь) з похідним с к р и н і н ґ у в а т и (Л4) і в и с к р и н і н ґ у в а н и й, т і м, а р е а*); американські абревіятури: с і а й с і (Л4), е м п і (ГрІ3), д і п і (ТІ37) з похідними д і п і в с ь к и й (ТІ47) і д і п і с т (Л4), що постало в наслідок граматичної неозначености часто вживаного терміну д і п і (Пор. гумористичне використання цього вживання слова д і п і в середньому роді: «ДП ворухнулось» ТІ37). Багато американізмів прийшло в писаній формі, а не з живої мови, напр.: а ф і д а в і т (К43); германізовані в вимові ш і ф а (ТІ50) і ш и ф к а р т а (КР), мабуть, дісталися з мови американської української еміґрації; звідти ж, можна думати, поширився як синонім д і п і термін с к и т а л ь н и к (Л4) або с к и т а л е ц ь (ТІ55). Прищепилися або поширилися деякі слова латинського походження також під впливом американської мови: р е п а т р і ю в а т и (К47), к о л я б о р а ц і о н і с т (К46) і к о л я б о р а н т (ЛІ). Природно, що з назв товарів позичено тільки назви різних ґатунків цигарок (ч е с т е р ф і л д и — ЛІ); з «Lucky-Strike» постало порядком народної етимології (при читанні з польською вимовою) л ю д с ь к і ш т р и п к и. Характеристично, що навіть такий суто американський виріб, як жувальна ґума, дістав у побуті німецьку назву: к а в ґ у м а (ЛІ). Так само дуже небагато позичень в емоційній сфері: ґ а д е м, ґ у д б а й (ГрІ3, 14) і вже міжнародне о к е й (К29) чи не вичернують цієї сфери. Тут ще раз потверджується спостереження Шухардта, що передумова мовного помішання — двомовність. Цієї передумови здебільшого бракує для запозичення американізмів.

Оцінюючи загалом нові етранжизми в мові української еміґрації, слід констатувати, що своєю семантичною сферою вони характеризують ненормальне правне і економічне становище еміґранта, брак справжніх культурних зв'язків з чужинцями: беручи кількісно, як на звужене спілкування з чужинцями, кількість їх висока, що свідчить про недостатній опір мовної свідомости еміґранта чужим впливам.

Далеко важливіше явище в розвитку мови української еміґрації становлять процеси вимішування українських говірок, зокрема найвідмінніших лек-

---

*) Остання навіть у відміні: «до відповідної ареї»; «повідомити свою арею» («Час», ч. 26. 1948).

сично — з одного боку, центрально-східніх, а з другого, західніх. Про це вимішування говорять явища типу «музем» (за термінологією М. Марра*), як от: «От прошу, будь ласка» (ТІЗІ), — перша і конечна прикмета всякого мовного схрещування. Характер схрещування загалом обопільний: «східняки» переймають дещо з мови «західняків» і навпаки, проте вплив «західняків» у мові еміґрації сильніший. Причин цього є кілька: головна з них — рішуча кількісна перевага «західнього» елементу в еміґрації. Як другорядні можна подати те, що східняки переважно складаються або з висококваліфікованої інтеліґенції, або з робітників і селян, тоді, як у західняків сильний середній прошарок, який, працюючи по школах і різних еміґраційних і таборових установах і закладах, має великі можливості мовно впливати. Нарешті, впливи західняків посилюються й тим, що синтаксично їхня мова рясніє калькованими германізмами і таким чином її вплив знаходить почасти підґрунтя в німецьких впливах. Такі слова, як управнювати (berechtigen), безвиглядність (Aussichtslosigkeit), напрямні (Richtlinien) або такі конструкції, як тікати перед чим (fliehen vor) або на університеті (auf der Universität), як і численні інші, дуже добре надаються при перекладах з німецької мови.

Впливи українського заходу на мову східньоукраїнської еміґрації охоплюють різні мовні явища й різні семантичні сфери. Найсильніші вони в лексиці, фразеології, синтаксі й наголосі, тоді як у фонетиці і морфології, що легше піддаються нормуванню, радше можна спостерегти протилежний напрям впливів, хоч загалом мало відчутних — і форми типу «у Відни», «на земли», «всьо» або «ходив'єм» тощо поволі відступають з ужитку перед літературними формами.

У лексиці й фразеології, передусім, впадає в очі великий вплив у царині ділово-канцелярської мови, який, загалом беручи, панує в українських еміґраційних інституціях самоврядування, суді тощо. Сюди належить уживання слова бюро в значенні «канцелярія» взагалі (ТІЗІ), станиця (нім. Stelle — Гр5), уряд у значенні «установа» (Гр5), пор. таборові уряди праці (КІ7), командант (поліції — К24), маґазин у значенні «склад» (К27), предсідник «голова» (К42), урядувати «виконувати службові обов'язки» (К46), достойник «вище поставлена на службі особа» (К46), становище «посада» (КР); назви окремих документів: виказка, леґітимація (Л2), порученя «рекомендація» (ЛІ), бльочок «чек» (ТІ43) тощо; ціла низка понять, зв'язаних прямо або посередньо з адмініструванням, як от: випозичати (КІ8), гривна «грошова кара» (К23), засісти «почати засідання» (К35), приявний (К40), приділ «пайка» (К45), начальний «найвищий» (ЛІ), завісити «оголосити щось тимчасово нечинним» (ЛІ), перепасти «зазнати поразки при виборах» (ЛІ), тека «портфель» (ЛІ), дискреція (Л2), точка «пункт порядку денного» (Л7) та ін.; нарешті багато відповідного характеру фразеологізмів, як от: з місця «зразу» (Л7), в характері «як» (Л2), в спосіб (К39), з титулу (К23), з дому «уроджена» (К21, мати до кого право (ГР5), обов'язувати «бути обов'язковим» (ТІ45), та ін. Не завжди легко відокремити звідси слова і вирази, зв'язані з інтеліґентськими функціями й діяльністю — шкільною, мистецькою, науковою тощо, як от: акція, поступати «іти вперед» (ТІ50), вислід (ТІ52), диспонований (Л6), імпреза, квестія (Л7), правильник (К26), зудар (К37), зайняти становище «висловити погляд» (Ч), життєва стопа «життьовий рівень» (Ч), під оглядом «з погляду» (Ч), попис (Л8) і баг. ін.

*) Складання однозначних слів схрещуваних мов в одне: мордовське му 'земля' плюс російське зем 'земли' дає музем.

Велику кількість слів і виразів перейняла еміґраційна мова в галузі торгівлі і номенклятури предметів торгівлі, домашнього господарства, напр.: папіроси (Т153), платки «вісяні крупи» (Т154), мешти «туфлі» (Гр6), кольонська вода (ГР7), пушка «бляшанка на консерви» (Гр13), зупа (К19), капусняк (К21), куфер (К29), жилетка «лезо голитися» (Л2), баняк «каструля» (Л3), канапка «бутерброт» (Л7), люксусовий (К30), бюрко (Т153), параван (Гр3), крісло «стілець» (К24), коц (К3), шильд (К29), рура (К22), золі, стрих (Л2), далі такі слова, як паскар «спекулянт» (Т148), маґазинер (Т154), направа «ремонт» (К23); назви кольорів: ґранатовий «синій», бронзовий «брунатний» (Гр6). Сильний вплив західньоукраїнської термінології позначився також у царині спорту. В наших джерелах фіксуємо: копун (К28), змагун (К34), першун (К34), грище (Л1). Додаймо нарешті поза систематизацією поодинокі дієслова й прислівники: а) перейматися (Т148), зголосити(ся) (К23), зрезиґнувати (Л7), витягати консеквенції (Ч); вдолину «вниз» (Т148), основно «ґрунтовно» (К21), вдвійку, вчвірку (К29 42), скоріше «раніше» (Л3), хіба «мабуть» (К38) тощо.

Не менший вплив можна відзначити і в сфері афективних функцій мови. Тут, насамперед, треба підкреслити великий вплив західньоукраїнських мовних зворотів у царині ввічливости і штампів її. Досить спрощена, «здемократизована» система центрально- і східньоукраїнських штампів чемности зустрілася тут з далеко більш розгалуженою, великою мірою ієрархічною системою західньоукраїнських штампів ґречности. До загально-українських штампів прощання до побачення, всього доброго (на все добре) додалися поважáння, доброго здоров'я, вклоняюся, сервус тощо. Звернення пан плюс прізвище замінилися розгалуженою титулятурою аж до таких явних польонізмів, як пан меценас, — або при браку титулу — комбінованим зверненням пане добродію і пані добродійко (К28); штампами звернень до громад світлі збори, світлий суде (К24) і навіть поодинокими випадками звертання до співмовця в третій особі («Прошу пана голови» К43). В штампах вибачання загального поширення набрали слова перепрошую і перепрошаю. У зверненні до подружжя або до громади поширилось звертання з граматичною незгодою мої панство (Т134).

Деякі західньоукраїнізми стали загальним здобутком або набрали певного поширення в царині афективно забарвленої фамільярної мови, як от: мудрий «розумний» (Т133), моцний «сильний, видатний» (К43), файний «добрий» (К40), моровий хлопака (Гр9), хлоп (К25, КР), кобіта зневажливо «жінка» (К41), німак зневажливо «німець» (ГР11, К22), перша кляса в функції прикметника («Перша кляса ідея» К41), трудно «годі щось зробити» (К26) і баг. ін.

Західньоукраїнські впливи не обмежилися на лексиці й фразеології, а ширяться й на граматику, — передусім словотвір і синтаксу. Відзначимо тут таке: 1. Нерозрізнення префіксів пере- і про- (під впливом їх збігу в польській мові), напр.: переїхався (К31), день перейшов тощо. 2. Широке творення назв жінок за ім'ям або титулом їх чоловіка суфіксом — ова з характеристичним наголосом на передостанньому складі: професорóва, полковникóва, генералóва тощо. 3. Широке вживання приростка за- при прикметниках і прислівниках у значенні надміру ознаки: «засамостійно думав» (Ч). 4. Вживання присвійних прикметників у чоловічому роді з повним закінченням, напр.: сізіфовий труд (К28). 5. Творення composita з незмінним першим складни-

ком замість уживання відповідного звороту: прикметник плюс іменник або іменник плюс родовий відмінок іменника, напр.: діпі плащ (Т136), діпі табір (К27), діпі картка (К45). 6. Надміру широке вживання форм минулого часу без особових займенників. 7. Надміру широке вживання в ролі зв'язки в реченнях теперішнього часу дієслова є, зокрема при запереченні: «Він не є добрий», «Я не є такий». 8. Вживання займенника той у ролі займенника цей, зокрема в ролі неозначеного підмета: «То не є добре». 9. Вживання займенника себе у взаємному значенні: «Вони себе поцілували». 10. Поширене вживання займенника воно в ролі фіктивного підмета в безособових реченнях: «Щодо справедливости, то воно важко сказати» (К38). 11. Нерозрізнення займенників сам і самий: «Маґістер Булька... самий... збаламутиться» (Л7). 12. Вживання прийменників перед заперечними займенниками, а не в середині їх: «В нічому не відмовив» (К29). 13. Широке вживання давального відмінка приналежности, напр.: «Обід цій панночці розхлюпався» (К20), «Йому украли гроші». 14. Уживання прийменника до в значенні призначення, зокрема з дієслівними іменниками: «Крем до лиця (Гр7), котел до варення (Гр15), апарат до фабрикації» (Гр15). 15. Широке вживання прийменника по в значенні наступности: По війні.16. В деяких виразах уживання прийменника на замість в: прийшов на залю (К24), на університеті. 18. Афективне або евфемістичне вживання другого ступеня прикметників у функції першого: довший час, більше людей, старша людина (довгий час, багато людей, літня людина). 18. Надмірне вживання умовного способу як вияву «чемности» і баг. ін.

Наведені тут слова і конструкції цілком нормально вживаються тепер в більшому чи меншому обсягу і східньоукраїнською частиною еміґрації, — іноді з деяким відчуттям їх незвичности і не без іронічного відтінку, а іноді і без усяких додаткових нюансів. Напр., на нараді професорів однієї з наших високих шкіл я відзначив у мові промовців родом з Центральної України таке: внесення «пропозиція» (проф. О.), внески від комісії, було би бажано, то є поважна цифра (проф. В.). працюють на університеті, прелеґент, вив'язуємося з завдань (проф. В.). У газеті, що редаґується тільки «східняками», читаємо: напрямні, кухонка, вислід, змагун, грище, зайняти становище, пивниця, покій, пляц, коц (В52); вповні, фашистівський, перебрати владу, безвиглядність, масакра, шкода мови, концентрак, пощо, аспірації (В47) і баг. ін.*)

Впливи протилежного спрямовання — центральноукраїнської мови на західньоукраїнські елементи теж наявні, але в далеко меншій мірі. У наших джерелах можна відзначити поодинокі випадки, які важко було б поділити на виразні категорії. З іменників: коробка (ГР5), цигарки (К42), білизна (Л2), зупинка (ТІ37), шлунок (К15), спортсмен (К34); — абревіятури: фізкультурник (К28), спец (Л1), медсестра (Л3). З мови ефективно-фамільярної: бичок, «недокурок» (К42,Л1), подорожувати зайцем (К28), важко (Ч). Деякі з перейманих зворотів становлять собою явні або скальковані ру-

---

*) Або пор. ще п'єсу Ол. Запорізького «Ґраніт» (Авґсбурґ, 1947). Цілковита мистецька безпорадність авторова дає повну підставу розглядати п'єсу тільки як мовний документ. Автор, скільки знаємо, «східняк» і дійові особи всі так само. Дія відбувається 1942 р. в Центрально-Східній Україні. Отже, «галичанизми» жадною мірою не правлять тут за мистецький засіб. Дійові особи з погляду реальної правдоподібности і не могли їх ужити. Це тільки свідчення продирання їх в еміграційну мову, в даному випадку в мову самого автора.

В п'єсі нотуємо: перша кляса (15), застановитися (17), акція «дія» (19), на хвильку (36), перепрошую (36), перейматися (48), також «теж» (49), то «це» (49), вислід (57), скоростріл (66), керманич (6S) і ін.

сизми: прийшла мені кришка (К47), постановка справи (Ч), значно (К43), переформіровка (з виступу проф. К., галичанина, на раді професорів).

У завдання цієї статті не входить оцінювати окремі слова, вирази й конструкції ні з погляду їх походження, ні з погляду їх доцільности в дальшому розвитку української мови. Безперечно, що є серед них багато зайвого або механічно перенесеного з чужих мов, а є і дещо, що могло б сприяти збагаченню і семантичній диференціяції мови. Скажімо, диференціяція значень слів вислід (Ergebnis), — наслідок (Folge), випадок (Fall) — припадок (Zufall), заповідати (kündigen) — попереджати (vorbeugen, vorbereiten) тощо може стати предметом оборони. Спробу подібного підходу щодо слів подивляти, застановлятися, вглядати і звороту мати жаль до кого та ін. становила собою стаття А. Юриняка «Теми до надуми» (В23). Одначе з погляду практичної мовної політики треба застерегти від будь-якого узаконювання будь-яких, навіть теоретично найдоцільніших мовних іновацій на еміґрації, бо в послідовному запровадженні це приведе до витворення окремої еміґраційної мови, на що і так є великі можливості. Річ у тому, що, скільки можна судити, на Україні тепер відбувається теж процес уніфікації мови і то досить швидкими темпами. Але там він відбувається тільки на основі центрально- і східньоукраїнських говірок, почасти до того ж свідомо засмічуваних російськими елементами. Не можна недооцінювати силу уніфікації і швидкість ліквідації говіркових відмінностей у тоталітарній совєтській системі. Можна припускати, що західньоукраїнські мовні особливості там затираються дуже швидко. На еміґрації, як ми бачили, процеси уніфікації мови відбуваються в головному на західньоукраїнській основі. Прямим результатом цього може бути утворення безодні між мовою еміґрації і мовою батьківщини. У зв'язку з цим, безпосереднім завданням мовної політики стає свідоме й послідовне затримування в міру можливости на етапі нормалізації української літературної мови двадцятих років нашого сторіччя, яка (нормалізація) відзначалася своїм соборницьким характером і становила спільний вихідний пункт для розвитку української літературної мови в усіх її розгалуженнях територіяльного і станово-професійного характеру. Школа, преса і література повинні жорстоко й послідовно дотримуватися встановлених тоді норм, а до західньоукраїнської інтеліґенції повинна бути поставлена вимога свідомо поставитися до своєї мови і переключити її на ці норми, показуючи цим приклад для менш освічених мовців. З цього погляду найменш небезпечні в еміґраційній мові ґерманізми, поскільки тяжко думати, щоб еміґрація затрималася в Німеччині, отже вони мають коньюнктурний характер і незабаром самі відімруть. Більшу небезпеку в потенції становлять нечисленні покищо американізми, але особливо загрозливим може бути культивування західньоукраїнських провінціоналізмів, навіть тоді, коли вони самі собою й могли б становити вартість для розвитку мови, взятого в абстракці.*)

З цих міркувань з'ясовується запобіжна вага вивчення витворюваних у мові еміґрації особливостей. Ця стаття не претендує на таке вивчення. Спираючися на обмежену і почасти випадкову основу, — переважно з нашої гумористичної літератури, поскільки ця звичайно найшвидше підхоплює нове в усній мові, — вона тільки ставить проблему і називає поодинокі характеристичні явища. В дальшому варт було б поставити запис і вивчення мови наших таборян,

*) В площині загальнопринциповій автор цих рядків уважає схрещення галицьких мовних особливостей з східньоцентральними за явище, в цілому беручи, позитивне. Див. про це авторову працю «Галичина в формуванні нової української літературної мови», з якої покищо видрукувані тільки уривки: в «Літературно-науковому Збірнику», Ганновер 1946 і в «Календарі-альманаху» на 1947 р. Реґенсбурґ, 1946. Одначе процеси такого вимішування можуть бути корисні тільки на батьківщині, а не на еміґрації.

враховуючи терени, з яких ті походять, їхню освіту, професію тощо. Це могло б дати дуже цікаві матеріяли для нашої мовної політики. Спеціяльний інтерес могло б становити вивчення мови школи і вчителя. Не менше значення мало б це з погляду чисто теоретичного. Уже цитований нами Г. Шухардт, мовознавець, що найбільше зробив для вивчення змішування мов, мав за матеріял переважно рабські й торговельні мови, вироблювані на теренах зустрічей европейців з дикунами. Мова нашої еміґрації, особливо скупченої по таборах, дає великі можливості вивчити говіркове схрещування в межах однієї мови і міжмовне схрещення. Історія ніби спеціяльно створила в наших таборах лябораторії мовного вимішування. Дані систематичного, ґрунтовного, продуманого запису мови в межах хоч би одного табору, безперечно, могли б мати не тільки практичне, а і загально-теоретичне значення в маштабах принаймні загальної славістики.

Використані джерела. Пояснення скорочень

В — «Українські Вісті». Цифри показують числа з річника 1948.

Гр. — Ікер і інші. Гриць на еміґрації. Сценічні жарти. 1947. Цифри показують сторінки.

К — Іван Керницький. Циганськими дорогами. Гуморески. Мюнхен 1947. Цифри показують сторінки.

КР — «Комар — Запроторений їжак» Журнал. Мюнхен-Ельванґен. 1947, ч. 6.

Л — «Лис Микита» Сатира — гумор — карикатура. Журнал. 1948. Цифри показують числа.

Т — М. Точило. Бомби на весело. Фейлетони. Нюрнберґ, 1947. Цифри показують сторінки.

Ч — «Час». Український незалежний тижневик. Фюрт. 1948, ч. 29 (146).

S u m m a r y: *Juriy Šerech.* The Language of Ukrainian Emigrants in Germany (1945—1948).

Apart from some abbreviations in names of public organizations, there have been practically no new words in the language of the latest Ukrainian emigration. The reason for this is that Ukrainian emigrants found in the languages they came in contact with — German and English — expressions already coined for all their new concepts. New Germanisms mostly occur in the province of administrative life, in the nomenclature of goods and partly in the expression of emotions. New Anglicisms are restricted almost exclusively to administration and were incorporated not in their spoken but in their written form. The limited scope of these borrowings is due to the isolation of camp life, and the lack of any deep cultural contacts with other nations. The mingling of different Ukrainian dialects in the camp is another characteristic of the language of emigrants. As the greatest number of camp inmates come from Western Ukraine, their dialect preponderates in all agencies of self-government, particularly the intermediate ones. This influence is expressed not only in vocabulary, but also in syntax, word formation and accent. It tends to abate, however, as far as accent and declension are concerned, wherever education and press are slowly introducing the standards of literary language. Researches dealing with the process of linguistic changes among emigrants might produce results valuable for the theory of language, as they provide an opportunity for studying how dialects mingle in a camp milieu that is linguistically restricted and isolated, and create conditions that are peculiarly suitable for various laboratory experiments.

Релігійне життя в таборах

The Organisation of religious Life in Camps

Е. Скородинський

а) Українська Католицька Церква

Наплив українських утікачів зі Сходу, скупчення цих утікачів після війни в таборах висунуло якнайпекучішу потребу української католицької церкви — організацію церковно-релігійного життя в таборах. Цієї організації вимагали нові, зовсім інші обставини життя наших вірних у Німеччині. На місце душпастирів, що мали обов'язок обслуговувати цілі округи, не раз територію двох-трьох латинських єпархій, треба було творити таборові душпастирства. Треба було відповідно розмістити духовенство у всіх трьох західніх зонах, бо несподіваний і випадковий приплив духовенства витворив ситуацію, що в східній частині південної Німеччини духовенства було надто багато, коли в усій англійській зоні тоді було всього п'ять священиків. За короткий час вдалося збільшити число духовенства в англійській зоні до 27 священиків; рівномірно розділено духовенство і в американській зоні, найпізніше вдалося обсадити духовенством північну частину французької зони, з огляду на труднощі від французької військової влади.

Впр. о. М. Вояковський як Заступник Апостольського Візитатора зреорганізував душпастирську обслугу в Німеччині в «квазі»-єпархію, яку відповідно до поділу Німеччини на військові зони поділено на три протопресвитерати з осідками в Мюнхені, Ганновері і Фрайбурґу. Ці поділено на деканати, а деканати на душпастирства, яким підлягають таборові духовники. Межі деканатів переважно збігаються з межами латинсько-католицьких німецьких єпархій. Духовенство, зайняте в душпастирствах, прив'язане до тієї місцевости, де встановлено душпастирство, і залишається на місці навіть тоді, якщо менша чи більша група вірних відійде в інші місцевості. Духовенство, зайняте в таборових душпастирствах, мусить їхати обов'язково туди, куди виїздить їхній табір.

Усіх самостійних душпастирств української католицької церкви на 1 травня 1947 р. було 118. Усіх душпастирів, тобто парохів включно з душпастирствами хворих, академічної молоді, в'язнів є 118, сотрудників 30, катехитів 28, священиків без призначення 10. Разом 186 священиків.

Перший урядовий Вісник (ч. 3-8) після закінчення війни дав ряд розпоряджень духовенству й вірним, на основі яких постало нове душпастирське обслуговування і повне розмаху релігійне життя. Подиву гідним темпом постає в кожному таборовому душпастирстві таборова каплиця, а в деяких таборах побудовано окремі дерев'яні церкви (напр., в Окері, Галлендорфі, Коріґені, Віндішберґердорфі в Оберпфальці — в гуцульському стилі, Корнберґу й ін.). Майже у всіх каплицях побудовано іконостаси, мальовані нашими скитальцями мистцями-малярами. Духовенство за допомогою жіночих церковних братств придбало ризи, шиті за нашим обрядом, гарно вишиті обруси, рушники й ін. На престолах пишаються прегарно різьблені нашими різьбарями кивоти. Так уладжені молитовниці і церкви були крихіткою нашої батьківщини на чужині у важких повоєнних днях.

Характеристична риса нашого релігійного життя — церковні братства, в яких, сказати б, збиралась еліта скитальців (з релігійного погляду). При 120

парафіях існувало 74 церковні братства, як Марійська Дружина, Братство Апостольства Молитви в злуці з Найсвятішим Христовим Серцем, Братство Матері Божої Неустаючої Помочі, Братство св. Архангела Рафаїла й Братство св. Івана Милостивого. Їх заходом уряджувано паломництва до відпустових місць, як Альтеттінґ, Марія Айх й інш., релігійні імпрези (як, напр., в Бамберґу на честь Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії 22 грудня 1946 р.), доповіді на суспільно-релігійні теми і т. п.

Особливим виявом релігійного життя був, напр., спонтанний протест скитальців проти т. зв. «Львівського Собору», уrядженого під диктатом большевицького режиму в Галичині, з заявою, що скитальці не визнають ніяких «соборів», тоді коли їхня ієрархія уся поголовно на засланні, коли сотні священиків караються по в'язницях, на Сибіру й Соловках, коли нарід, що від віків понад усе дорожив своєю церквою, переживає найтяжчу від монгольських часів інвазію. Такі заяви вірности своїй церкві з тисячними підписами відсилано до стіп Святішого Отця в Римі.

Другий такий спонтанний вияв беззастережної вірности скитальців до св. Римського Престолу був ювілей 350-ліття Берестейської Унії. Не було ні одного душпастирства, в якому б українці-католики не відсвяткували урочисто цього пам'ятного ювілею. Одним з найкращих святкувань 350-ліття ювілею було торжество в Мюнхені, 19 грудня 1946 року. В той день був присутнім Його Еміненція Кардинал Фавльгабер на співаній соборній Службі Божій в одній з накращих мюнхенських церков (св. Антонія), а ввечері з тієї ж нагоди відбувся прегарний концерт, на якому був репрезентований баварський уряд.

Таборові душпастирства жили життям батьківщини. Такі річні свята, як Різдво, Йордан, Великдень, Свято Пресвятої Евхаристії і празники таборових душпастирств були обходжені з усіма тими звичаями, що й колись на рідній землі. Не було ні одного міста чи села в Німеччині, де жили наші скитальці, щоб там на Свят-Вечір не лунали під вікнами скитальчих домівок наші коляди. І Йорданські Водосвяття відбувалися в найменших подробицях так, як були вони святковані на батьківщині.

Великого тижня мешканці таборів переживали те, що колись під рідними стріхами. Страсті, Євангелія, відправа Плащаниці у Велику П'ятницю, чи опісля в досвітню пору Воскресна Утреня, все це відбувалося з найбільшою урочистістю, з повною присутністю всіх вірних та з глибоким переживанням цих релігійних містерій. А що ж говорити про свячення пасок, — це був живий образ — наче фільм, вирізаний із стрічки спогадів про Рідну Землю.

До таких особливих церковних торжеств належить також святкування Пресвятої Евхаристії. В найкращих репрезентативних частинах табору уряджено чотири престоли, до яких опісля підходила урочиста процесія, що в ній начальний священик ніс Найсвятіші Тайни в дароносниці. Дуже часто скитальці йшли на таке ж торжество і до німців-католиків латинського обряду і брали чинну участь у їхньому Євхаристійному торжестві. Слід би згадати тут таку імпозантну участь наших скитальців у Євхаристійному святі в Авґсбурґу в 1948 році. Поміж тисячами німців-католиків було близько тисячі українців, що в означеному впорядчиками місці творили шпалеру, через яку переходив єпископ з Найсвятішими Тайнами, оточений усім своїм катедральним духовенством. В хвилині, коли Достойний Князь Церкви, несучи Найсвятіші Тайни, зближався до української шпалери, неначе на нечутний наказ, тисячна маса українців впала на коліна. Це було щось таке імпозантне, таке величне, таке зворушливе, що з очей старенького єпископа покотилися сльози зворушення.

Українці-скитальці ніколи не поминали нагоди засвідчити свою віру і своє прив'язання до св. Католицької Церкви. Тому під час архипастирських візитацій латинських Князів Церкви завсіди старалися брати участь у цих торжествах усі, навіть запрошували до своїх таборів латинських католицьких владик, як це було в Бамберґу або у Вельберті, де Його Еміненція Кардинал Фрінґс, візитуючи цю свою парафію, завітав і до нашої таборової каплиці і з великим зворушенням дивувався запопадливості та ревності скитальців на релігійному полі.

Жертовність українців-католиків поклала основи для всіх таборових церков з усіма їх прегарними урядженнями. Ця жертовність виявилась у різних ділах милосердя, у творенні фондів допомоги для хворих скитальців, для різних інших добродійних потреб, що мали за мету підтримати бідніших. Українські скитальці пам'ятали теж про свій синівський обов'язок збірки т. зв. «Петрового Гроша» й вважали за свій святий обов'язок скласти свій даток на великі потреби св. Вселенської Церкви до стіп Святішого Отця, якого слова признання враз з Апостольським благословенням передав Державний Секретаріят св. Столиці у своєму письмі з дня 7 грудня 1945 року Його Ексцеленції Монс Монтіні до Заступника Апостольського Візитатора о. М. Вояковського.

Для скріплення релігійно-морального життя і для підвищення його рівня поміж скитальцями уряджувано місії, які закінчувались урочистим Богослуженням, після якого уряджувано великий похід з місійним хрестом, що його опісля вкопувано на найвиднішому місці табору.

Під час Великого Посту відбувалися духовні вправи (реколекції) майже в усіх душпастирствах з великою присутністю вірних. Духовні вправи (реколекції) були застосовані для осібних станів, напр., для академічної молоді, для середньошкільної молоді, для чоловіків, для жінок. Вислід духовних вправ був помітний; численні св. Сповіді, св. Причастя вірних були для священиків великою нагородою за їхню ревну працю.

Щоб забезпечити духовне покликання студентів св. Богословія, яких поміж скитальцями було коло 60, та щоб забезпечити приріст кваліфікованого духовенства на скитальщині в Німеччині, постала українська католицька Духовна Семінарія в замку Гіршберґ біля Вайльгайму. Ректором студій у Духовній Семінарії був о. мітрат д-р Василь Лаба, а ректором виховання о. мітрат Олександер Малиновський. Професорський збір складався з 12 професорів, передусім з тих, що були професорами Богословської Академії у Львові.

Релігійне життя українців-скитальців проявлялось і у християнській католицькій пресі. Тут слід згадати «Християнський Шлях» (тижневик), що появлявся від 1 січня 1946 р. до весни 1947 р. «Христос Наша Сила», спочатку, як і тижневик «Християнський Шлях», був друкований на циклостилі, а з 1 січня 1948 р. цей місячник став виходити друком. Крім часописів, видрукувано багато різних брошур релігійного змісту, а навіть більших обсягом книжок, як «Поклін Марії», «Митрополит Андрей Шептицький» та ін., і видано багато мистецьких ікон наших відомих мистців, як Шухевичевої, Буцманюка, Бутовича й інших. Постали також нові релігійні пісні; тут згадати в першій мірі нашого визначного композитора Є. Оленського, що скомпонував на мішаний хор дві прегарні пісні на честь Божої Матері.

Релігійне життя проявилось на скитальщині ще й різними релігійними імпрезами, як, напр., концертом з нагоди 9-ої річниці коронації Святішого Отця Папи Римського (Мюнхен, 18 березня 1948 р.), академіями на честь Митрополита Шептицького і т. п.

Треба згадати й про ті великі дні в скитальському житті, коли українці велично гостили у своїх хоромах високих гостей, представників Святішого Отця Папи Римського. 29 січня 1946 р. Архиепископ К'ярльо, шеф III Ватиканської Місії, відвідав один з найкращих і найбільших українських таборів, Карльсфельд. Небуденна була і зустріч українського скитальчого громадянства з Його Ексцеленцією, Єпископом д-ром А. Мюнхом, Апостольським Візитатором для Німеччини і шефом III Ватиканської Місії, під час його візити 18 березня 1948 р. у представників всього скитальчого організованого життя в Мюнхені.

Були випадки і деякого морального занепаду одиниць слабої віри. Найкращим віддзеркаленням цього є таборові метрики уроджених, у яких, правда, малий відсоток, але все ж таки занотовані випадки уроджень неправного ложа. Проте, супроти інших народів на скитальщині треба з признанням підкреслити, що випадків морального занепаду поміж українцями відсотково найменше. Пастирське Послання Заступника Апостольського Візитатора о. М. Вояковського про нечистоту застановило багатьох, що стали на неправильний шлях життя. Треба підкреслити тут і ревне співділання таборової влади, яка докладала всіх зусиль, щоб повоєнні прояви неморального життя в самому зародку знищити.

13 грудня 1947 р. Святіший Отець, бажаючи з'єднати всіх українців-католиків у Західній Европі в одну юрисдикційну одиницю, передав українців-католиків, що живуть у Німеччині, під юрисдикційну владу Його Ексцеленції Єпископа д-ра Кир Івана Бучка. Перша вістка про це, яку принесли нам часописи, сповнила серця всіх українців великою радістю. Це ж єдиний з галицьких єпископів, що його Боже Провидіння зберегло в цей найважчий час життя скитальців на чужині. 17 квітня 1948 р. громадянство, представники всіх організацій, товариств, шкільництва і духовенства вітали Його Ексцеленцію в канцелярії Апостольської Візитатури в Мюнхен-Пазінґу. Зворушений до глибини серця Владика Кир Іван дякував за щире вітання і зразу ж таки взявся до апостольської візитації всіх таборових душпастирств, розкиданих по всій території південно-західньої Німеччини. Чи не найкращий вияв і свідоцтво своєї релігійности показали українці-католики, вітаючи оваційно в своїх таборах улюбленого Владику.

Оце високе піднесення духу скитальців під час апостольської візитації Його Ексцеленції Єпископа Монс. Бучка є найвимовнішим образом глибокої релігійности українців-скитальців на чужині.

Е. П.

б) Українська Автокефальна Православна Церква на еміґрації

Про організоване церковне життя в Німеччині до закінчення війни в 1945 р. не могло бути й мови. Ще в 1944 р. у т. зв. Генерал-Губернаторстві Єпископат УАПЦеркви ізолювали від духовенства і вірних, звізши всіх в одне місце й поставивши під суворий нагляд. Не мало свободи для своєї пастирської праці й духовенство, частина якого разом з вірними мусіла тяжко працювати на фабриках і заводах, не маючи жадної змоги обслуговувати своїх вірних, а коли й робила це, то з великим ризиком наразитись на кару від жорстоких наглядачів.

Після переїзду Єпископату й духовенства в кінці 1944 р. до Німеччини тим більше не могло бути мови про налагодження церковного життя, бо ані єпископів, ані священиків не допускали до православних вірних, що в жахливих умовах працювали по фабриках і заводах або катувались по таборах смерти.

7

На богослуженнях, які вряди-годи відправлялись у принагідних приміщеннях, т. зв. «остівцям» вступ був суворо заборонений.

З хвилиною закінчення війни на весні 1945 р. ситуація для УАПЦеркви відразу змінилася. Розташовані по таборах у всіх трьох окупаційних зонах Німеччини, православні українці при започаткуванні організації культурно-національного життя по своїх осередках передусім узялися під проводом єпископів і духовенства влаштовувати храми, для яких належно пристосовувано приміщення-залі, ґаражі, а в поодиноких випадках, при сприятливих умовах, будовано навіть спеціяльні приміщення (Ельванґен, Ганновер, Кіль, Коріґен).

Храми оздоблювано гарними стильними іконостасами, образами, часто мальованими досвідченими мистцями. При храмах прибудовувано традиційні дзвінички, на яких ролю дзвонів заступали рейки, мідні гарматні набої й сталеві вистріляні гарматні кулі.

При храмах організовувано гарні церковні хори, які своїм співом не тільки обслуговували храми, збільшуючи урочистість богослужень, але й виступали на національних святах та академіях.

Як помічні організації при церквах організовувались на підставі зразкових статутів, опрацьованих і ухвалених Свящ. Синодом УАПЦеркви, Церковно-Парафіяльні Ради і Церковно-Парафіяльні Братства: перші — на допомогу настоятелям церков при провадженні церковного господарства, а другі об'єднували ревнителів Православної Віри й Рідної Церкви.

В 1946 р. у всіх трьох зонах Німеччини, не рахуючи Австрії, було коло 80 таборових парафій. Тепер, у зв'язку з масовим переселенням вірних з Німеччини в інші країни та ліквідацією таборів і комасацією їх, число парафій зменшилося до 60.

Для зручности адміністрування всю Німеччину поділено на церковні округи, які Свящ. Собор Єпископів УАПЦеркви доручив архипастирській опіці окремих єпископів: 1. Округа англійської зони (Високопреосвящ. Митрополит Полікарп), 2. Мюнхенська округа (Архиєп. Геннадій), 3. Авґсбурзька округа (Архиєп. Ігор), 4. Реґенсбурзька округа (Єпископ Володимир), 5. Вюртемберзька округа (Архиєп. Никанор), 6. Ґрос-Гессенська округа (Єпископ В'ячеслав), і 7. Округа французької зони (Єпископ Сергій).

Українські православні парафії в Австрії підлягають опіці Високопреосвящ. Митрополита Полікарпа; Владиці Митрополитові Полікарпові підлягають також парафії в Англії і Франції.

Українські православні парафії в країнах Бенелюксу перебувають під опікою Архиєпископа Михаїла, що 19 вересня ц. р., згідно з постановою Свящ. Собору Єпископів УАПЦеркви, виїхав для цього до Бельгії.

Кожного року, починаючи з 1946 р., відбуваються сесії Свящ. Собору Єпископів УАПЦеркви на еміграції для обговорення і винесення постанов принципіяльного характеру в питаннях церковного життя, а також сесії Свящ. Синоду й решти Єпископів за бажанням. В грудні 1947 р. у місті Реґенсбурзі відбувся Православний Український Церковний З'їзд УАПЦеркви, що складався з обраних делеґатів від духовенства й вірних з участю повного складу Свящ. Синоду і решти Єпископів за бажанням. З'їзд вислухав цілий ряд ґрунтовно підготовлених рефератів догматично-канонічного, церковно-історичного, місіонерсько-виховного, шкільного й фінансово-господарського характеру та ухвалив цінні постанови в питаннях, порушених у рефератах.

В 1948 р. особливу увагу звернено в праці Свящ. Синоду на видавничу справу. Накладом Свящ. Синоду вийшов Церковний Календар на 1948 рік,

Короткий Православний Катехизис, Коротка Історія Православної Церкви та ч. 1. «Богословського Вісника», органу УАПЦ на еміґрації. Віддано вже до друку Церковний Календар на 1949 рік та ч. 2. «Богословського Вісника», а готується до друку Служебник та Часослов.

У зв'язку з виїздом вірних УАПЦ в інші країни, посилається туди, правда, з великими труднощами формального характеру, духовенство. Маємо вже наших священиків в Англії (4), у Франції (2), в Бельгії (1), в скорому часі виїздить ще чотири, в Австралії (1), Бразілії (1), Арґентіні (1).

Де б не опинилися в майбутньому Єпископат, Духовенство й Вірні на еміґрації, вони з допомогою Божою старатимуться всіма силами зберігати той неоціненний скарб, з яким вона виїхала з України в 1943-44 рр. — УАПЦеркву, щоб, коли проб'є слушна година, знов повернутися до України, Вільної і Незалежної, в лоні своєї Рідної Матері Церкви.

Володимир Дорошенко

Культурно-освітня праця в таборах і для таборів

V. Dorošenko: Cultural Activity in Camps and for Camps

(Їх плюси і мінуси)

Культурно-освітньою працею в таборах займались відділи чи референтури культурно-освітньої праці. Поки таборове життя не зрізничкувалося, культурно-освітні відділи скупчували в собі всю освітню роботу, яка велася в таборі — і, так би мовити, урядову і чисто громадського порядку. Відповідно до цього вони ділилися на різні секції, як, напр., **секція слова**, що об'єднувала працівників слова; **церковно-релігійна секція** для релігійно-моральної праці; **театральна секція, секція шкільної освіти, наукова секція, образотворча, фізичного виховання, жіноча.** Голови секцій були водночас референтами справ своїх секцій у культурно-освітньому відділі. (Так було, напр., у Карльсфельді під Мюнхеном у 1945 р.). Згодом почали організуватись окремі товариства, які перебирали на себе роботу вищезгаданих секцій. Так поставали спілки письменників, учительської громади, «Рідна Школа», «Об'єднання Жінок», пластові та спортові товариства, що в різних таборах прибирали різних назв. Згодом усі такі організації об'єднувались у свої централі. Поруч з іншими об'єднаннями, а то навіть і випереджаючи не одно з них, постали й наші наукові установи, що об'єднували всі українські наукові сили, які опинилися на еміґрації.

Після розпаду гітлерівської Німеччини припинили своє існування всі органи преси, в тому числі й нечисленні українські часописи. Маси скитальців опинилися ніби у відрізаній від зовнішнього світу пустелі, без ніяких вісток про те, що діється довкруги. Це викликало появу інформаційних листків-бюлетенів, друкованих на циклостилі, які подавали за радіом вістки зі світу. Спершу це були підприємства приватного характеру. Але незабаром і таборові Управи почали видавати такі листки. Деякі з них розвинулися згодом у поважні часописи, як ось, напр., «Наше Життя» в Авґсбурзі, «Неділя» в Швайнфурті, а потім в Ашаффенбурґу, «Українські Вісті» в Новому Ульмі й «Час» у Фюрті. Пізніше, коли наладналася справа з друкуванням наших найважливіших газет, яким американська військова влада надала приділ паперу, більшість циклостильних інформативних листків перестала виходити, але кілька

з них з'являються і досі. Крім того, в таборах побачило світ чимало журналів. Обєднуючи місцеві таборові сили, вони здебільшого й не виходили поза межі свого табору. Проте, деякі вибилися на ширшу арену і здобули собі певну репутацію, напр., «Орлик» у Берхтесґадені, «На чужині» в Коріґені та інші.

В таборах або навколо них організуються й видавництва книжок белетристики, підручників, релігійної й дитячої літератури тощо, та постають газетні й книжкові кіоски й книгарні. З більших видавництв згадаємо оці: «Вернигора» Яр. Пастушенка, «Прометей», «Української Трибуни», видавництво «Українського Слова», «Часу» та інші.

Шкільна справа в самому початку висунулася в житті української еміграції на перший плян і швидко стала на ноги. Не було табору, де б не було бодай прилюдної школи, а по більших скупченнях можна побачити майже всі ті типи, що були на батьківщині. Отже, крім дитячих садків та народної школи, без яких не міг обійтися ні один табір, постали всякі інші школи: гімназії — клясичні або реальні, учительські семінарії, музичні й торговельні школи тощо. В американській окупаційній зоні навіть по менших таборах засновано бодай кілька гімназійних кляс. Крім того, в різний час по різних таборах поставали і якийсь час існували такі чи такі фахові школи, напр., фахові жіночі школи, образотворчі, драматичні, балетні студії і т. д.

Не забула наша таборова інтеліґенція і про бібліотеки, читальні та позашкільну освіту, влаштовуючи різні курси та доповіді.

Майже в кожному великому осередку української еміґрації, як у таборах, так і поза ними, позасновувано **бібліотеки** — випозичальні й читальні. Крім того, старались мати бібліотеку для учнів різні юнацькі організації. Розуміється, все це бібліотеки невеличкі, бож на еміґрацію вивезено з України дуже мало книжок, а нових видано не так уже багато. На еміґрацію дісталася тільки частина складу видань «Українського Видавництва», Львів-Краків, що лягла в основу мюнхенської бібліотеки Українського Вільного Університету.

Великою таборовою збіркою книжок є збірка Української Вільної Академії Наук у Соммеказерне в Авґсбурґу. При ній засновано окремий **архів-музей,** який збирає все, що стосується до життя і побуту української еміґрації, в тому числі і всякі друки, м. ін. по сім примірників усіх еміґрантських друків, призначаючи їх до головних бібліотек України (Київ, Харків, Львів, Одеса, Катеринослав) та для Українського Закордонного Архіву.

Спорадично, час-від-часу, відбувалися і відбуваються в таборах короткореченцеві курси — шоферські, радіотехнічні, кравецькі, городничі, пасічничі, молочарські, бухгалтерські тощо. Згадати теж треба курси неписьменних п. н. «доповняючої вечірньої школи» та поширені курси чужих мов — англійської, французької, еспанської тощо.

Окремо мусимо згадати ще й про так звані **«народні університети»** — систематичні популярно-наукові виклади з українознавства і різних інших ділянок знання.

Велику ролю в духовому житті еміґрації грали й численні **театральні, хорові й музичні виступи**. Мабуть, не було хоч трохи помітного табору, де б не було власного театру, хору «Боян» чи якого іншого, а то й якоїнебудь музично-вокальної капелі. Та й по гімназіях та інших школах і по різних юнацьких організаціях (СУМ, Пласт тощо) існують власні хори, музичні чи драматичні й інші (напр. шахові) гуртки. І треба визнати, що таборові театральні чи інші виступи стоять часом на чималій мистецькій висоті. Мова тут, розуміється, не про високо-мистецькі ансамблі, як театр Вол. Блавацького або студія Йосипа Гір-

няка, а про скромні таборові починання. Нічого дивуватися, що і ці починання назагал були непогані, й таборові трупи, хори й капелі відважувалися виїздити навіть на ґастролі до інших осередків — адже мало не в кожному таборі перебували фахівці з різних ділянок мистецтва.

Так само слід відзначити й небуденні успіхи діячів образотворчого і т. зв. народного мистецтва, про що яскраво промовляють різні вистави й покази.

Всю вищезгадану культурно-освітню роботу завдячує українська еміґрація виключно сама собі. Ніхто з зовнішніх чинників не приходить їй на допомогу. Ні УНРРА, ні тепер ІРО нічогісінько не зробили для піднесення культурного рівня наших скитальців. Єдине, що доброго була зробила УНРРА на самому початку, — це передрук (чи властиво фотодрук) двох-трьох підручників для народної школи (читанки й задачника), у невеличкій, правда, кількості. Лише останнім часом ІРО завело різні фахові школи — кравецькі, радіотехнічні і такі інші, а також курси англійської мови для всіх скитальців американської зони, але спеціяльно для заспокоєння українських культурних потреб обидві ці установи не зробили майже нічого. В своїй практиці і УНРРА й ІРО визнавали тільки нижчу освіту й опікування хіба дитячими садками й народною школою, взагалі освітою юнацтва до 16 років життя. Про середню освіту й чути не хотіли. Нічого не зробили теж для позашкільної освіти. Зате багато зусилля вони зужили для розповсюдження між скитальцями, під покривкою сприяння репатріяції, різних газет і брошур, видаваних в СССР або Польщі, для чого наказувано засновувати окремі читальні.

Та й не завжди й не скрізь ті люди, що провадили культурно-освітню працю в таборах, були на висоті свого становища. І тут нам доведеться порушити також певні мінуси в культурно-освітній роботі як у таборах, так і поза ними. Насамперед треба відзначити певну безпляновість цієї роботи, інертність, застарілість її метод, — керівники її мало вважали на зовсім відмінні, ніж колись дома, обставини життя еміґрації і майбутні її перспективи.

Кожний табір, кожне скупчення еміґрації починало само від себе, а що справа була невідкладна й не можна було чекати на опрацювання нових навчальних плянів, тож скрізь культурні відділи повели роботу за старими домашніми зразками, не пристосовуючи її до потреб сучасного життя скитальців і їх майбутнього. І от так постали по таборах неодмінні ґімназії, учительські семінарії, торговельні школи тощо, а занедбано школи ремісничого характеру, бо цього хотіло й само таборове громадянство, й самі середньошкільні учителі, яких набралося по таборах американської зони дуже багато й усі хотіли мати працю за своїм фахом, і вкінці й численна молодь обох статей,що з тих чи інших причин не докінчила її свого часу дома й тепер на дозвіллі хотіла б здобути вимріяний атестат зрілости. Тим часом перспективи, що чекають еміґрацію на нових місцях оселення, вимагали б цілком інакшого типу школи. Правда, часом при ґімназіях було заведено навчання того чи того ремесла, але це не могло заступити справжньої фахової школи, з її правильною систематичною наукою.

До згаданих уже хиб нашого шкільництва треба ще додати, що по багатьох школах учили часто нефахові, а то й зовсім невідповідні вчителі й за найрізноманітнішими програмами. Тільки останнім часом ЦПУЕ впорядкувало справу ґімназійної науки, поліквідувало безліч малих чи малоклясових закладів, надавши права навчання тільки вісьмом найважливішим.

Спроби декого з таборових діячів, що далекозоріше дивилися на підготову молодого покоління до майбутнього життя на чужині, закласти нижчі

й середні технічні школи, цілком скрахували, наткнувшись на загальну байдужість. Правда, по таборах уряджено різні перевишкільні — довші чи коротші — курси, але вони не могли заступити кількалітньої систематичної шкільної науки. Часто-густо такі курси поставали випадково, під впливом якоїсь принагідної потреби, а коли ця потреба минала або ставала неактуальною, то курси раптом маліли, а в кінці розліталися. Пішла, напр., чутка, що братимуть на роботу до буряків до Канади, й зараз маса людей записалася на курси городництва й плекання буряків, сподіваючись, що посвідка про скінчення цих курсів допоможе швидше виїхати. Але як показалося, що до вербування на цю працю ще далеко, то й курси зійщли відразу майже нанівець. Так було й з курсами чужих мов. Коли напр., актуальний був виїзд до Бельгії, постав попит на курси французької мови, але з виїздом людей на роботи ці курси зразу ж підупали. Взагалі про всі курси можна сказати, що їх не надто старанно відвідували, зокрема, молодше покоління, а серед слухачів, як правило, переважали літні інтеліґентні люди. І це, не зважаючи на те, що серед таборян було багато таких людей, що ніде не працювали. Селяни вважали, що їм не треба перевишколюватися, бо вони й без того були й будуть господарями. Ремісники вдовольнялися своїм ремеслом, а всі разом покладалися на свою фізичну силу, а там якось буде. Молодь воліла футбол і політиканство. До вивчення чужих мов загал мешканців ставився байдуже: вивчуся, мовляв, на місці, а то тепер не знати, куди поїдемо, то й не знати, за яку мову братися. Те саме, що про курси, треба сказати і про виклади і доповіді.

Певний успіх мали тільки подекуди спочатку народні університети, особливо там, де можна було залучити до навчальної праці добрі фахові сили з табору та з-поза нього.

Великою болячкою таборового життя була й лишається неписьменність, що досі ще ніде цілком не зліквідована. Курси неграмотних ледве животіють, часто-густо розлазяться. Вина за такий стан лежить безперечно, великою мірою на управах таборів, на душпастирях обох церков та й на самому громадянстві, що байдуже приглядається до цього сумного явища.

Великою перешкодою в належному розгорненні культурно-освітньої праці був також **брак книжок** в шкільництві. Ні учні, ні вчителі довший час не мали та великою мірою й досі не мають потрібних підручників. УНРРА, як уже згадувано, майже нічого не зробила, щоб заспокоїти цю пекучу потребу. Так само нічого не зробили й обласні комітети ЦПУЕ, чи власне його культурно-освітній відділ. ЦПУЕ не видало досі ні одного підручника. Вся його діяльність на цьому полі обмежилася лише на рекомендації до шкільного вжитку кількох підручників, що їх опісля рішуче засудила фахова критика, як цілком непридатні до навчання. Кепсько також стоїть справа з шкільним читанням. Бракує дуже багато творів з українського красного письменства. І як би не приватна ініціятива, що мала здебільшого спекуляційний характер, то було б зовсім погано. «Учительська Громада» теж нічого не вдіяла. Не зважаючи на всякі дискусії в пресі й існування спеціяльного «Об'єднання Дитячих Письменників» майже нічого читати й нашій малечі. Ні путящих книжечок, ні постійного часопису для дітвори так-таки й нема. Було, правда, кілька спроб дитячих журнальчиків, але ні одна не втрималася.

Другий мінус всієї культурно-освітньої діяльности, а в тому й наукової — це те, що вона проходить майже виключно в межах еміґрантського ґетта, без зв'язку з навколишнім світом. Така ілюзія, безперечно, неґативно позначається на належному ознайомленні й освідомленні чужинецького культурного світу з усім комплексом української національної справи. Певна річ, і тут, як

і в інших ділянках нашої культурно-освітньої праці, є щасливі вийнятки, але вони не міняють основного типу зауважених явищ.

Розуміється, наші завваги не мають на меті знецінити вагу проробленої українською еміґрацією культурно-освітньої роботи. Наслідки цієї роботи безперечно великі. І ми мусимо бути вдячні за це нашим культурно-освітнім працівникам, що її провадили й провадять. Оця наша вдячність буде ще більша, якщо ми візьмемо до уваги ті специфічні обставини, в яких доводилося їм працювати. Адже ж уся згадана вище робота проведена та й ведеться досі самотужки, власними силами, без будь-чиєї допомоги, в тяжких умовах еміґрантської дійсности, нечуваної мешканевої скрути, тісноти й людської скупчености та серед гамору різномасного, часто-густо нездисциплінованого, а то й здеморалізованого людського становища. Все це не могло не позначитися на успішності культурно-освітньої праці. І коли все ж таки й за таких умов вона дала поважні наслідки, це знак, що наша еміґрація в своїй основній масі здорова, зберегла живу душу й не завмерла, не вияловіла в тяжких умовах перебування на скитальщині, а здатна до творчого життя та розвитку.

Гр. Шевчук

Табір у літературі і література в таборі

Hr. Ševčuk: The Camp in Literature and Literature in the Camp

За понад три роки існування таборів ДіПі і проживання в них переважної частини української еміґрації в Німеччині й Австрії видавнича діяльність українців у галузі красного письменства розгорнулася досить широко, кількість назв виданих книжок і журналів чи не переходить за сотню, і є серед цієї продукції і окремі вартісні речі, — одначе, якщо не говорити тим часом про твори гумористичн і сатиричні, то не може не впасти в око, що жадного поважного твору, присвяченого життю в таборах, за ввесь цей час не з'явилося. Правда, видавнича діяльність усі ці роки відставала від творчости письменників, і в світ виходили головне твори, писані під час війни, коли видавничі можливості були мінімальні, або навіть перед війною. Але з розмов з багатьма письменниками авторові цих рядків відомо, що і тепер майже ніхто з них не працює над таборовою тематикою. Конкретно кажучи, з коло 30 запитаних ним письменників тільки один дав позитивну відповідь.

Таким чином можна твердити, що українська література, за малими винятками, зіґнорувала таборове життя і воліла про нього зовсім не писати. Це явище мусить мати свої психологічні причини і вимагає своєї оцінки. Звичайно, передусім, можна згадати той загальновідомий факт, що мистецтво взагалі потребує хронологічної відстані і що дуже рідко видатні твори відбивають злободенну тематику. Таке посилання в нашому випадку істотне, але недостатнє. Скажімо, під час війни ми все таки мали твори воєнної тематики, і деякі з них — справжні мистецькі твори, що, напевно, лишаться в літературі (новелі Йосипа Позичанюка). Так і тепер, могли б бути лише поодинокі твори на таборову тематику — і це було б зрозуміло. Але цілковитий брак таких творів змушує шукати якихось специфічних і глибших причин.

Однією з цих причин було уявлення про короткочасність і переходовість таборового життя. Табори мали бути тільки станцією на довгому шляху. Одні

уявляли цей шлях як швидке повернення назад, на визволену батьківщину, другі — як шлях за океан, але ні ті, ні ті не припускали собі гадки, що життя в таборах може затягтися на роки. Коли ж виявилося, що йдеться не про дні чи тижні і навіть не про місяці, психологічна реакція на таборове існування була, загалом беручи, виразно неґативна. Справді, не кажучи вже про те, що табори становлять собою тільки до певної міри злагіднену форму ґетта, може небагатьом народам примусовий «колективизм» таборового життя такий чужий, як саме українцям з їх постійним нахилом до відмежованости родини і особи від інших родин і осіб.

Але тут уже нема потреби говорити «взагалі». Яскраві свідчення того, як поставилися українці до таборів і таборового життя, дає наша література в її гумористично-сатиричний галузі. Виключивши з нашого огляду спеціяльно гумористичні журнали («Лис Микита», «Комар», «Їжак» та інші) як ділянку, ближчу до журналістики, ніж до літератури, і не претендуючи на бібліографічну повноту, придивімось до особливо характеристичних літературних явищ. Зразу впаде в очі, що письменники відзначають у таборовому житті мало не самі неґативи і що вістря їх сатири спрямоване насамперед проти тих, хто зумів пристосуватися до таборового життя, хто примирився з ним, хто відчув себе в його умовах нормально. Ледве чи це свідома настанова, послідовна програма, — радше це вияв стихійного психологічного опору. Але тоді це тим характеристичніше.

Киньмо погляд на те, які явища таборового життя неґативно розцінює наша гумористично-сатирична література.

Передусім, це неробство. Організація таборів загалом не заохочує людей до праці, а в багатьох випадках навіть не дає змоги знайти працю. Якщо кілька тисяч людей зосереджно в якомусь глухому куті, при всьому бажанні вони не можуть бути забезпечені працею. Але є люди, що їм неробство входить у звичку, і вони готові його всіма способами зберігати. А що зовсім нічого робити не можна, то вони витрачають свою життєву енерґію на плітки, політиканство, організаційну метушню без усякої на неї потреби, пияцтво, а далі сварки й гризню.

Ось двоє таборян сидять, на весняному сонечку вигріваються, про політику говорять, кування зозулі лічать, а потім сваряться за «політичну плятформу» («Весняне» М. Точила в його книжці «Бомби на весело»). Ось пан Дрімка просипляє годину праці («Пан Дрімка будильником» там же). Ось Потап — «Ще недавно бикові в стайні ондуляцію робив, — сьогодні затягне рукавички, краватку, протисоняшні окуляри, подумаєш — якийсь маґістер» (Ікер «Гриць на еміґрації»). Ось таборянин з 15-ого бльоку Осип, що гає час при картах і захворів на .., хронічне позіхання, від якого єдиними ліками могла б бути праця («Це не життя, це муки» Ів. Керницького в його книжці «Циганськими дорогами»). Ось Анатоль Костенко, що вправляється п'яний на мотоциклі («Найновіше чудо техніки» там же). Ось Заливайко і Попивайко, що через брак самогону лупцюють одне одного макогонами по голові, щоб викликати ефект оп'яніння («Добрий винахід», жарт на одну відслону Мусія Гака — в книжці Василя Софронова «Тітка з провінції», сценічні жарти).

Неробство, з одного боку, неймовірна скупченість людей укупі, з другого (кількома штрихами, але влучно показана в «Любовній історії» Р. Личаківського, де одначе опис табору править тільки за рамку для оповідання на зовсім іншу тему), породжують сварки й навіть бійки. Кожна дрібниця легко може стати притокою для цілої «драми». Особливо дратують у такій ситу-

ції відмінності побуту й говірки в людей з різних кутів України. Тема «східняків» і «галичан» в умовах таборового ґетта далеко переростає свою реальну вагу і спричиняє не один конфлікт. В Ікеровому «Грицеві на еміґрації» Маруся відраджує Гриця одружуватися з Галиною, бо, мовляв, «вона східнячка, православна». Ця сама тема відбита в ревіях «Блакитна авантура» і «Сон української ночі» І. Алексевича, виставлюваних Студією Й. Гірняка, в образах східняцького професора Енергієнка і західняцького Старушка, д-ра Рутенця тощо. В інтермедії Ів. Керницького «На вавилонських ріках» («Арка» 1947, 6) доброзичливо обіграні побутові деталі і говіркові відмінності «східняка» дядька Степана і «західняків» пана Директора і пані Добродійки. У вульґаризованому оформленні ті самі типи правили за основу сюжетного конфлікту в плиткому «жарті на одну дію» Олекси Запорізького «Мати помирила».

Якщо висвітлення цих моментів у нашій літературі має характер переважно гумористичний, то сатиричні тони з'являються частіше тоді, коли заходить мова про тих, хто зжився з таборовою атмосферою, втративши почуття реальности, або хто використовує її не надто етичним способом для власної користи.

Втрата почуття реальности в наслідок замкнености в таборі може мати різні вияви. Люди забувають, що все їхнє існування тут — типово переходове, починають будувати в таборових обставинах «політичні партії», держави в мініятюрі, стають тим, для чого свого часу Шолом-Алейхем створив термін «людина повітря». Особливо виразно цей тип еміґраційної людини повітря схоплений в образах Мамая в ревіях І. Алексевича «Сон української ночі» і «Хожденіє Мамая», Ромка Птаха в його ж ревії «Блакитна авантура» і в фейлетоні Л. де-Маріні «Діла авґсбурзькі» (Збірка пародій, сатир, епіграм, жартів «Буря у Мурі»), що починається так: «Кожний табір має свій стиль. Одні пишаються розвитком музики, інші поклали всю свою амбіцію на малярів, а ще інші збираються скорити світ помідорами. Авґсбурґ визначається геніями, як Донбас вугіллям». І далі, показавши безнастанні конфлікти невизнаних таборових геніїв, автор питає: «Господи, де поділися нормальні, робочі, скромні й відповідальні люди???» Ефемерність «політики» і «культури», замкненої в табір, незвичайно гостро, часом пересадно показав Порфирій Горотак, цей колективний майстер злобної і водночас надривно-ліричної, наскрізь суб'єктивної пародії, творцями якого, як тепер відомо, були Юрій Клен і Л. Мосендз. Ось відповідний уривок з його «Баварських строф» («Дияболічні параболи»):

Пізнавши жабомишодраківку
між племенами «бе» і «ме», —
од самих п'яток аж по маківку
зівота й інша «ота» йме.

Нажився я між бандуристами,
попідпирав плечима Мур,
реферував скрізь із маґістрами,
з майстрами всіх літератур.

Запорошився від мірошників,
начувсь вождів і вожденят,
пізнавши ошустів, збиточників,
кнурів великих і пацят...

Втомилось серце всіми «івцями»
і переїлося вже фраз
про згоду між вовками й вівцями,
що має здійснитися враз.

У ресторані з уенерами
ковтав не раз гарячий ром,
впивався їхніми химерами,
носив принцесам їхнім бром.

Шуміла осінь листопадами,
а я в теплесенькім кутку
конспірував зі скоропадами
і говорив: Merci beaucoup!

Як вірний друг автокефалії,
читав батярам, здирачам
прекрасні лекції моралі я,
щоб вийшов в люди вічний хам.

Постання типу шкурника й жмикрута, що зумів добре пристосуватися до ненормальних обставин таборового життя, людини безпринципної й не надто чистої в своїх махінаціях, відбите в багатьох творах. То це поліцай, що бере хабарі («Во Вифлеємі нині новина» М. Точила), то хабарник і крадій-урядовець («Євшан-лахи», «Взяв, далебі, взяв» М. Точила), то люди без переконань чи то в приватному житті («Консолідаційна робота поступає» М. Точила), чи то в літературному («Поет і критик» Л. де-Маріні в збірці «Буря в МУРі»), але особливо часто — це спекулянт, з особливою виразністю схоплений Ікером у «Грицеві на еміґрації» в образі Хоми. Програма Хоми цинічно-нескладна. Він каже: «Матусенько, хто там сьогодні на всякі параграфи оглядається? Раз настала демократія — треба з неї користати». Хома має найрізноманітніші передвоєнні, воєнні й повоєнні товари, він майстер і бика провести в табір і там зарізати, він має водночас приватне помешкання в Мюнхені, має всі привілеї кацетника, «хоч і кацету на очі не бачив» — одне слово, використовуючи бюрократизацію життя і химерність людських доль, він уміє скрізь пролізти і улаштуватися. У П. Горотака подібний тип схарактеризований у гострому чотиривірші:

Або подайсь в унрівський табір,
живи там на галай-балай
і у планетному маштабі
купуй, міняй і продавай.

Низка інших неґативних проявів таборового життя гумористично, а то й сатирично підхоплена в літературних творах: невихованість супроти земляків і прояви хамства («Що своя людина, то своя» М. Точила); марнування сил інтеліґенції і брак суспільної дистанції («Ювілей заслуженого вченого» і «Ясновельможний пан швець» Ів. Керницького); бюрократизм і паперощанія («На вавилонських ріках» Ів. Керницького); неохайність і некультурність у побуті («Месниця за народну кривду» Ів. Керницького). Так само багато побутових дрібниць зможе майбутній історик виловити з згадуваних творів: тяжкі матеріяльні умови, коли навіть діти сплять без подушок (В. С. «Бабусин кожушок»); вживання цигарок і консервів у ролі одиниці обміну («Добрий винахід» М. Гака, «Гриць на еміґрації» Ікера); безнастанні реєстрації на виїзд за океан (там же); «боротьба за цигарки» в таборах («Страйк лісорубної бригади» Ів. Керницького) тощо, тощо.

Характеристично для всієї цієї літератури, яка часто не виходить за межі напівгазетного фейлетону, що вона спрямовує вістря сатири й гніву не на зовнішні чинники, а на саме таборове українське середовище. Можна було б критикувати дуже багато речей у правному і побутовому стані ДіПі. Але література здебільшого обминає ці речі, тільки зрідка згадуючи, наприклад, про дуже гостру, особливо в роки 1945-46, небезпеку примусової репатріяції («Ходження запроторенця по мукам» Ів. Керницького), про вічні і деколи безглузді «скринінґи» (там само; «Візія» М. Точила), про ненормальності в харчуванні таборян («Таємничі пілюлі» М. Точила), про зневажливе ставлення до них. («Що то значить фізкультура!» М. Точила), про їхню безправність супроти німців («Метаморфози пана Кухера» Р. Личаківського, — «Літаври», 1947, 4-5). Різкіший тон можна відчути хіба тільки в Теодора Курпіти в поезії «Нот е пас» (чомусь гумористично названій «Нот е пес» — збірка «Not a pass»):

В руках папір... Кільце печатки...
Трагічне плем'я нуждарів...
Без дому, слави і батьків,
Без мови, вислову і гадки, —

та ще в «Остракізмі» П. Горотака:

Минувши Сціллу концентраків,
в Харібду УНРРи я потрапив:
щоб не тинявсь, як неборак,
по білім світі Горотак, —
рішили в генеральнім штабі
його посадовити в табір.

Він не попав в загальний тон,
бо не шанує самогон,
не нявкає, мов кіт у марті,
не грає з паскарями в карти...
Женіть приблуду за кордон.

У першому випадку гострота тону замаскована абстрактністю штампованої «поетичної» мови, в другому — іронічністю й позірною легкістю вірша (за якою одначе ховається багато гірких істин!).

Загалом брак протестаційних ноток може пояснюватися незвичністю до демократичних умов, а почасти й неозначеністю правного стану і можливостей еміґрації. Той факт, одначе, що вістря нашої літературної сатири було спрямоване в головному на явища внутрішньо-еміґраційного життя, а не на ті чинники, які порядкували цим життям зовні, можна вважати за відрадний. Всяке здорове суспільство плекає самокритику і шанує її, і брак самокритичности був би вигідний якраз тільки для тих нездорових елементів, які є в кожному суспільстві, які є, звісно, і в українській еміґрації. Так само про здоров'я української еміґрації, взятої як цілість, свідчить і вибір жанрів для змалювання неґативних і поодиноких розкладових явищ, і той тон, якого література в головному тримається. Фейлетон, анекдота, пародія, ревія, сатира — ось ті жанри, якими тут послуговується наша література. А в тоні переважають лагідно-приязні, часом фамільярно-грубуваті, але не ворожі, а щиро-людяні нотки. З цього погляду особливо характеристичне порівняння «На вавилонських ріках» Ів. Керницького і «Мати помирала» Ол. Запорізького. Абсраґуймося від того, що перша річ писана пером талановитого гумориста, а в другій виявити риси талановитости надто тяжко. Але типова й відмінність тону: різкий, часом брутальний, без міри й такту в Запорізького; м'який і прихильний у Керницького. Є багато спільного в темі й сюжеті: непорозуміння з наданням місця мешкання, — власне сюжет анекдоти. Але скільки м'якости, людяности, зрозуміння і навіть любови виявив до своїх маленьких і пригнічених таборовою атмосферою героїв Керницький! З такою саме ніжною іронією змальовував Гоголь своїх старосвітських поміщиків або Зощенко (про якого Є. М. слушно зауважив, що його гумор — чисто український) своїх героїв — обновителів підсовєтчини. Тут живуть у новій тематиці старі традиції українського гумору, живе відчуття любови до української людини, навіть коли вона маленька і трошки смішна. Те саме стосується і до іронічних, колючих, але водночас зігрітих душевною лагідню пародій П. Горотака, фейлетонів Л. де-Маріні і М. Точила. І тому даремно дехто закидає непошану до Св. Родини фейлетонові М. Точила «Во Вифлеємі нині новина», де трактовано родину Богоматері під час утечі до Єгипту, як родину ДіПі. В інших маштабах, але це той самий у засаді вияв української людяности, який рухав Шевченком під час написання «Марії».

Те, що українська людина в змалюванні еміґраційно-таборового життя зберегла почуття традиційного для неї гумору і щирої людяности — надзвичайно позитивне свідчення про моральний стан сучасної української еміґрації (поза поодинокими неґативними проявами). Ледве чи в кого могло бути більше підстав для озлоблення й розпачу, ніж у цих людей, що після років тяжкої боротьби й страждань опинилися на чужині, без прав і без жадних матеріяльних цінностей, буквально з нічим, крім сили свого духу. В незграбно-напушистій

формі, але відповідно до фактів показав це Т. Курпіта в поезії «Сутінок» (Збірка «Not a pass«):

Завіщо кров і боротьба,
Нащо клювали очі птахи,
І тисячі згоріли Байд
В пекельнях Авшвіцу і Дахав?
Не грало реквієм усім,
Що в китах камер погоріли,

І сто Дінців і Монт-Кассін
Слов'янським вкрили теплим тілом.
Чого серця важкі й тупі,
І очі вигаслі і стерті?
Чому за слово нам ДіПі
Прийшлось складать данину смерті?

Ті самі настрої можна побачити і в поезії Ол. Бабія «Витнанець» (збірка «Світ і людина»), де одначе за штампами байронічної поеми, пропущеної крізь стиль Воробкевича, годі побачити хоч якунебудь конкретну рисочку сучасности. Майстерніший і глибший вислів цих настроїв можна уздріти в поезії Святослава Гординського «З книги скитальця» (збірка «Вогнем і смерчем»):

Кругом руїна, дике пустарище..
Вбогі вигнанці, юрба ізгоїв ми.
Лишень ідея ще нам світить,
Віра ще кличе: не піддавайся!

В усе бо в світі, все найдорожчеє,
Могли навік ми гірко зневіритись –
У Правду, в Бога і в Людину,
Лиш в Україну ще вірим твердо.

А Тодось Осьмачка з властивим йому песимізмом і незагойністю душевних ран уміє кожний деталь таборового остогидлого побуту схопити з граничною конкретністю —

Але і тупає і гупає вже люд
Розхристаний по коридорі
І чайниками брязкає то там, то тут,
І ними метляє на дворі.

І табором і я біжу під дикий свист
Єдиної тієї суті,
Що надає життю високий футболіст
Посеред площі, повний люті.

(«Ранок», — журн. «Похід» 1947, I).

— і водночас піднести цей побут до символу трагедії не тільки української еміґрації, а всього сучасного людства. Бо в таборовій скупчености й касарняності втрачається одне з найістотніших прав людини, правда, не згадане в атлантійській хартії, право на самоту, право бути індивідуальністю, втрачається дистанція між людьми різної вартости, щаблі духової переваги, і надто легко людині перетворитися на вівцю з отари, втратити своє духове я.

А втім це риса сучасного суспільства взагалі в його прагненні знеособити людину — і тому з цими поезіями С. Гординського і Т. Осьмачки ми покидаємо царину власне таборової тематики, царину малих жанрів, малої літератури і вступаємо в царину великої літератури. І тут ми мусимо ствердити головне: **побут** таборової еміґрації відбила мала література, характеристичні прояви якої ми оце розглянули*). **Але думки і прагнення** таборованої української еміґрації відбивають ті твори великої літератури, які постали і постають на еміґрації і які тематично і сюжетно не зв'язані з таборами. Без тих творів годі зрозуміти, чим живе і дихає українська еміґрація незалежно від таборів і всупереч їм. Але говорити про ті твори означало б давати загальний огляд української еміґраційної літератури останніх років. Це вже виходить за межі поставлених у цій статті завдань**).

---

*) Окреслення цієї літератури як малої не конче означає заперечення літературно-мистецької вартости її. Мала література може мати свої видатні твори.

**) Див. про це: Юрій Шерех. Стилі сучасної української літератури на еміграції (Збірн. «МУР», I; «Року Божого 1946» («Арка» 1947, 2—3).

Та нехіть, яку, загалом беручи, виявила наша література до таборової тематики, позначилася і на самій організації літературного життя. Звичайно, по таборах за роки їх існування проведено чимало літературних вечорів, часто з участю письменників, літературних судів тощо. Але спроби зорганізувати письменників на засадах таборовости не дали жадних тривалих наслідків. У різних таборах діяли різні літературні об'єднання (напр., в Авґсбурзі, Карльсфельді, Міттенвальді, Берхтесґадені). Однак вони не спромоглися на жадні ширші маніфестації свого існування, а коли, приміром, бралися за видання журналів, то зразу виходили поза межі свого табору, запрошуючи авторів з інших місцевостей. Так було, наприклад, з журналом карльсфельдського об'єднання «Рідне Слово», з журналом авґсбурзького об'єднання «Заграва», що виходили розмірно довше за інші, здебільшого ефемеридні видання місцевих письменницьких спілок.

В організації літератури принцип таборової приналежности був корисний тільки для нездар і графоманів і показав себе цілком нежиттєздатним. Куди більше значення мали спроби організувати письменників навколо партійно-політичних осередків і особливо спроба з'єднати все талановите в нашому письменстві на основі взаємотолеранції «різних і рівних» (МУР). І тут ще раз виявилось, що таборовість, хоч вона часом для декого ставала еквівалентом традиційного українського хуторянства, чуже українській еміґрації, це тільки тимчасова зовні накинена форма її існування, чужа її духові, її внутрішньому змістові.

Summary: *Juryj Ševčuk,* The DP Camp in the Ukrainian literature and the Ukrainian literature in the DP Camp.

The life in the DP camps scarcely plays any part in the comparatively abundant literature of the Ukrainian emigration. This fact expresses the negative reaction to the conditions of camp life which are anything but sympathetic to the individualism of the Ukrainian. The only literary expression the camp life has found in the literature is humor and satyre on its phenomena. Trivial accidents of the camp life with its permanent quarreling, the loss of feeling for reality as a result of a sojourn in these peculiar "ghettos", the capricious deeds of various asocial types and a great many details from daily life became the object of a satirical illustration in the literature.

Apart from some unimportant exceptions, the literature was not capable of voicing any weak protest against the camp life, though various details of works with a philosophical tendency (Osmačka, Hordyns'kyj, a. o.) have drawn attention to the tragic consequences of such a way of life.

Therefore the decisive part of the life of literary organizations is not played by societies in the DP-camps, but by organizations of emigrants with a general character.

Антонина Горохович

Табори як виховне середовище в праці «Пласту»

A. Horochovyc:
Camps as Surroundings for the educational Activity of the Ukrainian Boy Scouts

Спонтанному розвиткові пластової організації на еміґрації після другої світової війни поруч багатьох інших чинників психічної натури (пієтизм української молоді до свого Пласту, добре ім'я українських пластунів серед громадянства, тяглість пластової діяльности, а з тим і традиції, яка, приймаючи різні форми та вияви діяльности, не переривалася з моменту розв'язання Укра-

їнського Пластового Уладу в 1930 р. по сьогоднішній день) безумовно сприяла сама можливість спільного перебування нашої молоді у таборах ДП. Ще поки формально відновлено діяльність пластової організації на чужині, — молодь, а правдивіше ті, що були вже пластунами на батьківщині, маючи зібрану в більших чи менших гуртах і дітвору, вели нормальну пластову діяльність.

Отже, перший позитив, що його дали табори ДП пластовій організації, це змога впродовж дуже короткого часу зорганізувати молодь та наладнати виховну працю у більшості пластових частин.

Черговим позитивом було те, що адміністрація УНРРА не тільки давала повну свободу у розгорненні діяльности Пласту, але забезпечувала усю пластову молодь домівками, одностроями, приладдями, таборовим вирядом. Часто серед адміністрації УНРРА були скавти, чи великі прихильники скавтинґу і вони йшли дуже назустріч пластунам та допомагали в організації різних пластових виступів. Чрез це СУПЕ мало змогу зорганізувати та перевести ряд великих пластових з'їздів, курсів, таборів, мандрівок і т. д. Напр., уся таборова акція в літі 1948 була б не можлива, коли б ІРО не забезпечила пластову молодь можливостями транспорту. Також багато поїздок пластових організаторів та виховників відбувається на кошт ІРО.

Дуже велике також досягнення завдячує Пласт, таборам ДП в тому, що через безпосередню зустріч у праці та житті з чужонаціональними скавтами наша молодь майже цілком позбулася почуття комплексу меншевартости. Беручи участь у різних міжнародних скавтових виступах, українська пластова молодь мала змогу зміряти свої вартості та сили. А тому, що дуже часто суперництво у праці та пластових іграх випадало на користь українських пластунів, молодь переживала глибоку радість перемоги та скріплювала свою національну гордість.

Але всі згадані позитиви дуже бліднуть перед багато чисельнішими шкодами, що їх зазнала українська молодь в наслідок перебування по таборах ДП.

Ці шкоди в головному зводяться до таких моментів:

1) Через те, що пластова організація на еміґрації постала спонтанно, без належного контролю проводу, у Пласті опинилася велика кількість молоді, яка не відповідала вимогам членства в Українському Пластовому Уладі. Спонтанне та масове постання пластових частин, як це проявилося в різних скупченнях українського населення в Німеччині та Австрії, а також те, що в багатьох випадках ті частини основували люди, що часто знали про Пласт тільки з оповідань та що переносили через те на терен пластової роботи організаційні та діяльностеві елементи із різного роду товариств та організацій, витворювало очевидну загрозу, що в різних осередках могли повстати частини, які не тільки не мали нічого спільного із пластуванням і робили злу прислугу Пластові. Часто тільки зелена сорочка, впоряд та спів завершували пластову працю. Через тільки формальну приналежність до самовиховної пластової організації, яка діє на своїх членів саме з середини, в наслідок внутрішнього прагнення своїх членів до краси, щастя та добра, вони спиняли працю своїх товаришів. Врешті швидше чи пізніше всі ці «формальні» пластуни відійшли та ще відходять з рядів пластової молоді. Але відходячи з Пласту, ця молодь здебільшого стає «тихим ворогом» пластової організації. Перебуванням у Пласті вони завдали чимало шкоди саме тим, що своєю поведінкою дуже часто фальшували Пласт, робили йому злу славу та спроневірювали саму Пластову Ідею.

2) Життя в таборах ДП, тобто довше перебування більшої кількости населення у громадах, що змушене поносити всі невигоди касарняного способу

щоденного, побутового життя створюють у людей, зокрема у молоді, що формує свій характер, певний психічний комплекс, такий гострий щодо виховного ідеалу пластуна. І в цьому саме табори ДП створили величезну перешкоду у вихованні молоді. Ясно, що молодь прийшла до таборів ДП вже з багатьома неґативними комплексами, що їх витворили у психіці загалу людей сучасна доба та страхіття війни. Але все ж таки було б куди легше проводити правильне пластове виховання, коли б молодь могла жити по війні у кращих, культурніших обставинах.

В чому проявляється цей неґативний вплив «касарняного» життя на молодь. Передусім:

а) життя у спільних кімнатах, де молодь має нагоду слухати і бачити всі промахи та слабості дорослих людей, притуплює її вольову та психічну спроможність сприймати добрий виховний вплив. Молодь здебільша знеохочена, без ентузіязму. Поруч з цим у молоді годі виплекати почуття пошани до старших і охоту визнавати будь-який авторитет. З цього у дальшому випливає те, що вона не любить своєї школи, своїх учителів і не має глибшого чуттєвого ставлення до своїх батьків. Молодь виростає з еґоїстичним наставленням до всіх людей, що її оточують, бо ж тяжко в таборі натрапити на приклади любови до ближнього та пластового «доброго діла». Які ж знаменні слова однієї юначки: «Я поза табором роблю часом якусь послугу німцям, напр., коли йдуть під гору та несуть тяжкі пакунки з двірця, але в таборі цього не зроблю, бо сміялися б люди»;

б) цілковитий занепад культури домашнього, родинного життя, а далі те, що батьки не можуть, а частіше недоцінюють важність прищепити дітям основи особистої культури, допроваджують до великого примітивізму товариського життя молоді, зокрема до незнання найзвичайніших форм товариської поведінки;

в) життя «вкупі» більшої кількости людей не дає можливости мешканцеві табору, а зокрема шкільній молоді, що нею є пластова молодь, сконцентруватися, «віднаходити себе» у проведеному дні, роблячи підсумки своїх вчинків, до глибшої застанови над речами, що звичайно молодь захоплює; через те вона не читає книжок, має труднощі із шкільними обов'язками, не цікавиться глибшими проблемами життя, неохоче працює інтелектуально, постає лінивство душі та думки; нерадо «пробує пера», не любить дискутувати про поважніші справи;

г) велика кількість різного роду виступів і парад у таборах ДП сприяла поверхновості у молоді, нехоті до науки в школі, до глибшої самовиховної праці у своїх пластових гуртках. Зате сприяла охоті виступати, парадувати, «блистіти«. Надмір вражень у щоденному житті робить життя неспокійним, виснажує нервово;

д) життя «вкупі«, життя з дня на день формує молодь, що не має дому, що проводить свій день та вечір на таборовому майдані, у переїзді або очікуванні переїзду з табору до табору, все це розвиває у молоді почуття тимчасовости, нехіть до сталої праці та до набування сталих вартостей, як матеріяльних, так і духових;

ж) життя «вкупі» сприяє розвиткові всяких антаґонізмів, охоті вишукувати у людей слабості, а поруч з тим тратити самому охоту їх позбуватися;

з) нівелювання всіх мешканців таборів ДП притуплює у людей, а зокрема в молоді, що формує свій світогляд та характер, шляхетні змагання вибитися завдяки своїм корисним, гарним прикметам. Тому не виростають індиві-

дульності, тому так тяжко про виховників з-поміж молоді у пластових гуртках;

е) безкоштовне життя у таборі, безкоштовний пластовий однострій, пластовий виряд, загалом легкість придбати засоби до життя та науки, все це позбавило молодь почуття пошани до спільної власности, відповідальности за спільне добро, й підтримало легкодушність;

є) невигоди тісного мешкання, нервовість життя у таборах, неохота до фізичної праці — все це не дає молоді змоги зрозуміти потребу дотримуватися гігієнічних навичок у довкіллі, мешканні та в особистому житті.

Увесь цей комплекс впливу таборового життя працює проти намагання Пластової Організації виховати якраз протилежні прикмети характеру у своїх членів. Тому тяжко сказати, в котрий бік — додатний чи від'ємний — переважає обставина перебування пластової молоді у таборах ДП. Коли б не було таборів, не було б тих широких можливостей праці з молоддю, з другого ж боку — не бути молоді в несприятливих вихованню таборових обставинах, не мала б вона стільки неґативів у своїй психіці.

Все ж таки одне є незаперечним фактом: виловлення з-поміж маси молоді, що є у пластовій організації, найкращого елементу й нав'язання з ним живого духового контакту дає запоруку, що він стане в майбутньому носієм здорових ідей Українського Пласту, що їх так нам треба буде на дальших шляхах еміґрації.

Треба сподіватися всупереч усім силам, що діють проти нас, що ось ці досягнення пластової організації таки дадуть свій корисний вклад у життя і працю української спільноти.

Юрій Л.

«Родіна» і «скринінґ» — Дамоклів меч таборів

Jurij L.: "Repatriation" and "Screening" as Sword of Damocles of the Camps.

I.

«Displaced Persons», «ДП» або по-нашому «переміщені особи». Хто вони? Чи це люди, яких проти їх волі вивезли гітлерівці на рабську працю до Німеччини? Тоді, чому їм не повернутися до рідного краю, коли відпав примус перебувати їм у Німеччині? Чи це нероби та аморальні люди, які воліють мати даремний хліб у таборах, замість творчої праці в рідному краю? Ці та інші подібні питання неодноразово ставилися людьми, які не розуміли або не хотіли розуміти причин, що спонукали «переміщених осіб» із східньоевропейських країн, на відміну від французів, бельгійців, італійців та інших, уперто відмовлятися повернутися додому, а залишатися на вигнанні.

До цього трагічного незрозуміння дійсного стану цих людей великою мірою спричинилася назва їх — «переміщені особи», яка відбивала чисто механічну, зовнішню причину переселення їх на Захід, — вищу, невідхильну силу війни, але зовсім не відбивала того, що ці люди є передусім політичні еміґранти, які під загрозою небезпеки для їх свободи і життя не миряться з режимом диктатури, національного, політичного й релігійного пригноблення, не можуть повернутися до своїх країн.

Коли б у цих людей бачили насамперед не ДП, а політичних еміґрантів, очевидно, можна було б запобігти багатьом помилкам і несправедливостям супроти сотень тисяч тих жертв диктаторських режимів за «залізною завісою».

Проти еміґрантів інших національностей ще більш ускладненим було становище українців, яких забороняли навіть називати українцями.

Наприклад, в одній директиві 1946 р. Company G. Third Military Government Regiment Schwaben APO 170 говориться: «Означення українець не можна вживати. Мусить бути подана справжня національність: польська чи російська». Інша інструкція Головної Кватири УНРРА з 8. 5. 1946 р. роз'ясняла, що українці, народжені на схід від лінії Керзона, мають уважатися росіянами або відп. совєтськими громадянами, а народжені на захід від цієї лінії — поляками.

Користування цими двома фікціями: невизнання політичного характеру нашої еміґрації, з одного боку, та відкидання дійсної національної приналежности, з другого, створювали свого часу загрозливий стан щодо примусової репатріяції українців, особливо небезпечної в світлі ялтинської угоди з 2. 3. 1945 р.

II.

Сумну історію репатріяції можна поділити на два періоди. Перший охоплює другу половину 1945 р. та початок 1946 р., коли кожний еміґрант почував, що він загрожений примусовим поверненням до Совєтського Союзу.

Протягом цього періоду було кілька випадків, коли совєтські зв'язкові офіцери за допомогою американських військових силою хапали людей, садили в авта й вивозили до репатріяційних таборів. Багато українців при цьому кінчали життя самогубством, деяким пощастило втекти, а частина зникла навіки, очевидно, не лише з Німеччини, але й з лиця землі.

Особливо сильне враження зробили серед еміґрантів події в Кемптені. Там у серпні 1945 р. люди, не бажаючи репатріюватись, зачинилися в таборовій церкві та молили Бога, щоб минула їх чаша сія. Але загін американського війська, в супроводі представників УНРРА і совєтських зв'язкових офіцерів, виламали двері церкви, били людей і силою садовили до авт і вивозили з табору «на родіну». Історія Кемптену передавалася в таборах з уст в уста та наповнювала сумом і жахом серця нещасних людей.

Другий період можна рахувати з середини 1946 р., після вирішення на Господарсько-соціяльній комісії ОН, що примусовій репатріяції підлягають лише дезертири з совєтського війська та совєтські громадяни, скваліфіковані як зрадники або воєнні злочинці. Правда, ще довший час не ясне було означення «зрадник« чи «воєнний злочинець», що давало привід до різних провокацій і фальшувань та створювало в таборах стан масової психічної депресії і почуття сталої небезпеки. Щоб продемонструвати, як легко було потрапити до цієї категорії загрожених людей і яке тяжке було їх становище, ми дозволимо собі навести витяг з одного листа ЦПУЕ до Головної Кватири ІРО з серпня 1947 р.:

«В наслідок безправного становища наших скитальців у Німеччині, низку українців заарештовано за підозрінням у тих або інших воєнних злочинах, найчастіше на підставі різних денунціяцій. Не зважаючи на відсутність доказового матеріялу, на підставі самих підозрінь, цих людей тримають довго в бункерах у Дахав. До місця арешту їх перепроваджують в кайданах. Не роблять жадних допитів. Час від часу виставляють їх перед авдиторію, яка має

визначити серед них військових злочинців. До в'язнів не допускають оборонців і позбавляють їх у трудних і дуже скомплікованих справах всякої оборони. При цьому нема жадних сподівань на поліпшення їх долі. Більшість цих українців перебуває у в'язниці понад рік, при чому їх жадного разу не допитувано. Наприклад, Г-ий Степан сидить у в'язниці без допиту з 10. 9. 45., К-к Петро з 10. 10. 45 р. тощо.»

До цього треба додати, що ці в'язні жили ввесь час під загрозою примусової репатріяції. В зв'язку у цим усім не позбавлене цікавости питання про позицію УНРРА та ІРО в справі репатріяції.

Перед нами польський часопис «Дзєннік жолнежа» з 3. грудня 1946 р. ч. 285, в якому наведено звіт парляментарного кореспондента з засідання палати громад. У цьому звіті сказано: «Посол Беміш (Beamish) скритикував Ля-Ґвардію, стверджуючи, що він уживав однобічного репатріяційного тиску. Тим самим пан Беміш виразніше від міністра Мек Нейла, зв'язаного в своїх висловах як представник уряду, влучно окреслив ролю директора УНРРА, який своїми виступами на европейському континенті завдав великої шкоди утікачам різних народностей». Далі: «Посол Беміш висловився дуже іронічно про факт підкреслення «гуманности» пана Ля-Ґвардії, який по суті розвинув дуже сильний однобічний натиск на збігців, щоб вони репатріювалися. У зв'язку з критикою Ля-Ґвардії, одверто висловленої Бемішем, сильне враження зробила пізніше заява міністра Мек Нейла, який поінформував палату, що ходять поголоски, ніби пан Ля-Ґвардія має найближчим часом податися до демісії зі свого становища».

Наступник Ля-Ґвардії, генерал Льовел Рукс, уважав за можливе вдарити по нервах утікачів заявою, оголошеною в пресі, про те, що «всі 70.000 переміщених осіб, які тепер є під опікою УНРРА, будуть відіслані до своїх держав, якщо ІРО не розпочне до 30. червня своєї діяльности. Це мусить статися, додав генерал Рукс, без огляду на те, яка форма правління в поодиноких батьківщинах запроторенців є при владі».

Це все було за часів УНРРА, але з середини 1947 р. народилася ІРО, і треба відзначити, що з перших кроків своєї діяльности ІРО висуває проблему репатріяції, як першочергове та головне завдання (постанова підготовної комісії ІРО з 20 травня 1947 р.). За постановою тієї ж підготовної комісії ІРО з 1 липня 1947 р. асиґновано на репатріяцію в періоді з 1. 7. 1947 до 1. 7. 1948 р. 16 460 000 долярів у той час, як на переселення за океан лише 15 000 000 дол. В тій же постанові намічено репатріювати 316 000 осіб.

Протягом двох років після закінчення війни українські еміґранти жили під загрозою примусової репатріяції, що означала б для них фізичне знищення. Бо за тим правопорядком, який існує в їх країнах, сам по собі факт відмови повернутися додому уважається за державну зраду і політичний злочин, за який відповідні особи підлягають найтяжчому покаранню без судової процедури. Ці люди, крім того, підлягали б знищенню як репрезентанти ідеологічної концепції західньо-демократичного типу.

І потрібна була зміна міжнародньо-політичних взаємин між Заходом і Сходом, щоб українська еміґрація почала знаходити певне зрозуміння та примара репатріяції перестала отруювати життя в таборах.

III.

В середині 1946 р. українська мова на еміґрації збагатилася на слова «скринінґ» (screening) та **«вискринінґувати»**.

На початку люди ставилися до перевірки їх минулого військом та УНРРА
з повним довір'ям, не бачачи в цьому будь-якої загрози для себе. Але швидко
стан змінився. Від табору до табору почали ширитися сумні вістки: в Авґсбур-
ґу в таборі Гінденбурґказерне позбавили прав ДП 205 чоловік, в таборі Ель-
ванґен 788, в таборі Шальдорф-Пфаркірхен 116 і т. д. і т. д. Загальним яви-
щем стали вивішування чорних прапорів у таборах у день оголошення віслі-
дів скринінґів, почалися голодівки на знак протесту (напр., в Корнберґу з 25. 1.
по 2. 2. 1947 р.). Стихійно організувалися демонстрації протесту, в яких брали
участь тисячі українців (напр., демонстрація табору Соммеказерне в Авґс-
бурґу на знак співчуття до жертв скринінґу в таборі Гінденбурґказерне). Та-
бори на довгі місяці перестали жити нормальним життям. Їх била лихоманка
страху перед невідомим майбутнім. Напруження нервів перевищувало всяку
межу.

Інструкції про скринінґ тримали в таємниці, причин вискринінґування
нікому не подавали. Люди намагалися самі догадатися про ці причини. Але пев-
ної закономірности тут не було. Вискринінґовували всіх політичних еміґрантів
у вузькому значенні цього слова, себто всіх, хто втік від совєтської влади, але
не був вивезений примусово до Німеччини. Позбавили прав ДП ввесь склад те-
атру Блавацького. Виселили з табору Соммеказерне майже всіх професорів
ґімназії та електро-технічної школи. Проф. А. вискринінґувано тому, що він
не довів факту примусового вивозу до Німеччини, хоч сюди він потрапив як
в'язень кацету.

Найжорстокішим і найнезрозумілішим було розлучення родин, коли за
одним членом родини визнавалося право ДП, а за іншими, що були ввесь час
разом з ним, цих прав не визнавали. Таких розлучених родин було в Етлінґені
54, в таборі Соммеказерне 63, в таборах Авфбав-Пфаркірхен 57 тощо.

Якби вискринінґовували квіслінґів або воєнних злочинців, то їх садили б
до в'язниці в Дахав. Але ми не знаємо жадного випадку, щоб вискринінґувану
особу заарештували в наслідок позбавлення прав ДП.

Яке було становище вискринінґуваних? Поперше, їх позбавляли права на
еміґрацію з Німеччини. Подруге, вони позбавлялися опіки УНРРА і переходили
на становище німецьких переселенців зі сходу. Треба при цьому пам'ятати, що
Німеччина тоді перебувала в стані тяжкої господарської кризи та інфляції. А
становище українців було ще гіршим, ніж місцевого населення тому, що німці
ставилися до них вороже, як до чужинців, що обтяжують і без того поганий
стан німецького господарства.

Українці, а серед вискринінґуваних більшість належала до інтеліґенції, не
могли одержати працю за фахом. До їх диспозиції була лише тяжка некваліфі-
кована робота. При цьому підпорядкування німцям ставило наших людей в не-
стерпний стан невільників, залежних від ласки своїх колишніх ворогів.

В 1948 р., після організації ІРО, знов постало питання про другий скри-
нінґ.

ДП, налякані попереднім скринінґом, уперто відмовлялися проходити но-
ву перевірку.

Лише після того, як ІРО, а зокрема Голова Апеляційної Інстанції в Же-
неві п. де-Беер, дали певні ґарантії щодо справедливого переведення цього
скринінґу, еміґранти згодилися піддатися новій перевірці.

Треба відзначити, що новий скринінґ пройшов дійсно в інших обстави-
нах. Майже нікого не позбавили прав ДП і навіть великому числу вискри-
нінґуваних давніше повернено право на еміґрацію до інших країн.

IV.

Дамоклів меч — це символ лише потенціяльної небезпеки та загрози, що тяжить над головами людей.

Але Дамоклів меч у вигляді репатріяції та скринінґу був не лише загрозою. Багатьох цей меч поразив на смерть, багатьох скалічив психічно, а для решти залишився назавжди спогадом про жахливі тортури за допомогою страху.

Олександер Кульчицький

Психологія «переміщених осіб» - таборян

Oleksander Kolcyckyj: Psychologie of the Ukrainian D. P-s.

Тема, підхід і метода. Тематика, яку українське життя насуває українському психологові, має своє особливе забарвлення, забарвлення української долі. Не випадок, що першу велику і вичерпну психологічну працю про психологію в'язня написав українець (д-р В. Янів «Про психологічні наслідки ув'язнення»). Не випадково, що саме для психології ДП, цієї особливої відміни еміґрантської психіки, на яку здобулося щойно XX сторіччя, найкращий доступ веде через аналізу переживань і психічних станів саме багатьох тисяч наших земляків.

Писати психологію підмета історії — конкістадора і піонера — має найкращі дані англосаксонець, психологію ДП найсучаснішого втілення — «Івана без роду, Івана без долі», предмету історії в найповнішому значенні слова —саме українець.

Проблематику психіки ДП, що в своєму загостренні завершується в «DP-Morbus», про яку пише проф. Базилевич в іншому місці «Сьогочасного й Минулого», можна розглядати з різних поглядів. Можна це робити з погляду психопатології, як це робить проф. Базилевич, чи з погляду, зближеного до бігейвіоризму, як це робить ,напр., естонський психолог Бакіс у журналі «Scholar» (ч. 2-3, 1948). Можна також вибрати, як це саме ми зробимо, підхід структурно-гуманістичний у переконанні, що кристалізаційними осями психології ДП є напрямні в переживанні таких **вищих, тільки людині притаманних явищ психічного життя**, як переживання **часовости, волі, праці, особовости.**

Гуманістична психологія є певна відміна сучасної структурно-цілісної психології. Структурно-цілісна психологія розглядає психічне життя як розпляновану цілість у зв'язку **з цілісними ситуаціями довкілля**. Гуманістична психологія додає до цього підходу ще й переконання, що предметом психології повинні бути насамперед **вищі і складніші психічні змісти**, які прояснюють суть простіших, і навпаки, — і що психіка стає справжньою розчленованою цілістю, яку можна зрозуміти лише в зв'язку з ситуаціями, даними не стільки **природою**, скільки **культурою**.

Звуження сфери персональної ініціятиви. Коли розглядаємо згідно з принципами структурно-гуманістичної психології обставини життя ДП як **цілісну ситуацію**, нас вже на перший погляд вражає незвичайне змінення чинника, що його екзистенціялісти назвали **«ситуаційною зумовленістю»**. ДП **попав** у свою ситуацію, із неї не можна назагал власними силами видобутися, він був загна-

ний непереможними обставинами в своє теперішнє становище як «утікач» чи «переміщена особа». Він «запроторенець» у дослівному цього слова значенні, він ув'язнений невидними ґратами особливого ДП статуту та приписаний до табору своєю економічною залежністю як «Mensae adscriptus»... По боці цілісної психічної структури цій цілісній ситуацій відповідає незвичайне **звуження тієї центральної сфери волі**, що рішає про напрям людини і що її назвемо **«сферою персональної ініціятиви»**. Довкола цього зміненого ядрового чинника структури групуються щойно під його впливом особливо змінені інші переживання: **переживання часовости** в її трьох постатях **майбутности, минувшини** та заснованої на актах праці **теперішности**, — далі смуга загрози **психічним явищем** деперсоналізації, а далі на підсвідомому емоціональному тлі почуття лячности та аґресивних реакцій, **підсвідомі комплекси ДП**. Всі ці явища, як ми сказали, структурно зв'язані із звуженням персональної ініціятиви, центральної сфери волі.

Що праявищем життя є «**воля**», сказали нам уже Шопенгауер, Ніцше і Берґсон. Шопенгауер добачав у волі темний аспект вічного невтишного хотіння. Берґсон вирізнив у ній її друге значення, **аспект свободи** («воля» — свобода), спонтанности, неповторности. Філософія життя Берґсона сенс свого протиставлення життя і мертвої матерії як двох «модусів» буття добачала саме в протиставності суворої конечности порухів матерії та непередбаченої свободи спонтанних акцій і реакцій органічного, яка, правда, загрожена **автоматизмом навички**, — але в суті є виразом **принципу свободи** — творчости. Творчости, що творить насамперед **власне** життя в тих рішеннях, які визначають його хід і лінію, в актах персональної ініціятиви.

Сучасна екзистенціяльна філософія, що в певному розумінні продовжує Берґсонову філософію життя, ставить нам знов перед очі обставину, що людське **життя** зумовлене **ситуаціями**, конечностями космічними, історичними, суспільними, особистими. Екзистенціялізм дивиться на життя, якщо вживемо образового порівняння, як на нитку, що пересилюється через низку ситуацій, але ніколи не може вийти поза чергування «ситуаційної зумовлености», — і водночас підкреслює, що людина не тільки зумовлена ситуаціями, але, певною меншою або більшою мірою, ситуації творить. Те, що живе в людині, що людське в людині, завжди належить до людини, як до **творця ситуацій**. Те, що ній мертве, спільне з матерією, — не є **витвір ситуацій**. Гартман надає специфічній антитезі ситуаційної зумовлености людини й ситуаційної її творчости ось яке формулювання: «Таким чином витворюється особливе онтичне становище людини: ситуація, що я у неї потрапляю, є для мене водночас неволя і свобода («Zwang und Freiheit»), примус і простір свободи («Zwang und Spielraum»). Вона примушує **вирішувати взагалі**, але **свобода є в тому, як ми вирішуємо**. В найкоротшому формулюванні раз створена ситуація є для людини і тільки для людини **«примусом до свободи»**.

Оця свобода людини виявляється в її спонтанних діях, початих із людської ініціятиви, що можуть звертатися на мертві речі, як це має місце в актах праці, — на особи, як це буває в діях суспільного характеру, на цілість життєвої ситуації, як це трапляється в найважливіших і вирішних діях.

Особливістю психологічної ситуації ДП є те, що той **уклад сил поміж людською долею і людською дією, що творить динамічне ядро людської особовости, оформляється інакше: внутрішньому тискові до спонтанної дії проти долі не відповідають у багатьох випадках майже ніякі практичні спроможності.** «Вузька щілина в серпанку долі, вузько обмежена передбачливість людини, су-

проводжена її здібністю до активности, тобто до реалізації наміреного, яка вихоплює людину з пазурів Приреченоcти» (Гартман), — затулюється. Цей аспект психології ДП з'єднаний з **особливим способом сприймати часовість нашого життя**.

Переживання часовости. Часовість нашого існування виявляється і зазначається тільки в людини, і то тим виразніше, чим більше росте її культура. Тільки людина існує в тривимірному часі, що має свою минувшину, свою теперішність і свою майбутність. Тварина, за словами Ніцше, живе прив'язана на припоні до «кілка моменту» — вона не пригадує минувшини і не передбачає та не уявляє майбутности. Людина, інакше як тварина, меншою або більшою мірою сягає своїм психічним життям, — життям пам'яті й зв'язаними з нею почуттям у минувшину, — уявою і передбачуванням та зв'язаними з ними почуттями, — в майбутність. Життя ДП особливою ненормальністю своїх обставин порушує цю **основну структуру переживання часовости** через зміни й пересунення в психічних актах, що творять плетиво оціеї структури. Ось ті акти, процеси й психічні явища, що складаються в основному на переживання часовости: спогад, передбачення, плянування, — якщо йде про акти пізнавальної натури; якщо про акти й процеси емоціональні, — жаль за минулим, елегійна туга, каяття, очікування, побоювання, острах, передчуття, переношення, витримування чогось і т. ін. Всі вони проходять у часі, пов'язані з трьома вимірами часу: теперішністю, минувшиною і майбутністю. Пошкодження, розірвання, пересунення, завузлення чи заплутання цих ниток, як це має місце в існуванні ДП під впливом **звуження сфери персональної ініціятиви**, дорівнює загрозі самої основи нашого психічного життя, **переживання часовости людини**, — розп'ятої, за словами Барбюса, своїм світосприйманням на хресті метафізичних форм буття, простору й часу.

Майбутність. Із ставлення людської психіки до часовости на перше місце виступає, безперечно, ставлення людини до майбутнього. Людина, як і тварина, існує, правда, в теперішності і сягає, безперечно, далі й інакше та досконалішим способом пам'яттю в минувшину, але те, що надає їй справжньої познаки людськости, — це саме її ставлення до майбутности. «Темне лоно майбутности приковує наш зір», — пише Гартман.

Берґсон у своїх по-мистецьки виконаних аналізах переживання часу, — вважає теперішність тільки ідеальною межею, що через неї невпинно минувшина переходить у майбутність. Теперішність — це безнастанне виринання майбутности з минувшини та безугавне її оформлювання. Людина **існує** в теперішності, але **живе** прийдешнім, особливо **тим прийдешнім, яке є твором її ініціятиви**, що його вона безперервно творить. Теперішність завжди вже наполовину оформлена, а наскільки втікає в минувшину, — вже до нас не належить. Тільки прийдешнє підлягає, хоча теж тільки частково, нашій волі. Усе, що називаємо майбутністю, має подвійне обличчя: грізне й таємне обличчя всього, що надходить і що невідхильне, не зважаючи на те, чи ми хочемо, чи не хочемо, надійде в **невідклично окреслених**, хоча ще **незнаних формах**, — і що нам загрожує вже своєю самою невизначеністю. Це прийдешнє, саме як невизначене з другого боку, — як предмет наших очікувань, готовостей, передчуттів, сподівань, побоювань — визначається нашими «проспективними актами», зверненими на майбутність; отже, як матерія нашого плянування, наших намірів і починів, воно від нас до певної міри залежне. Поміж цими двома аспектами майбутности, її парадоксальною «визначеністю як невизначальности» — та залежно від нас, від нашого передбачування, «визначальністю її невизначенос-

ти» — панує в нормальних обставинах стан несталої, але все ж таки приблизної рівноваги. Оця нестійка рівновага підлягає в житті скитальців здебільша основному й ненаправному захитанню: залежна від нас, **від нашої персональної ініціятиви, визначальність невизначеного скорочується до мінімуму, невизначеність визначального росте до максимуму.** Невизначеність нашим хотінням незалежного, та проте невідхильного прийдешнього відзискує свою давню назву, що корінням свого існування сягає в міт і магічну прапервісність: назву **приречености долі.** Атрибутом непізнанної долі є її невблаганна загрозливість, — її корелятом по боці суб'єкта — гостре почуття ляку, що сягає в глибінь Несвідомого. Не побоювання, що може здійснитися те чи те сподіване, передбачене, чи що існує можливість здійснення такого чи такого означеного небажаного, але побоювання перед сутньою невизначеністю непередбаченого, перед Невідомим Долі.

Саме тому, що в структурі нашого ставлення до майбутности заходять такі ґрунтові зміни, що темна личина Невідомого загрозливо й жахливо закриває обличчя Сподіваного й Очікуваного, Приготованого, Наміреного, Передбаченого, Плянового, — із зміною структури майбутности змінюється і структура минувшини й теперішности.

Минувшина. Було теж заслугою Берґсона, особливо його твору «Matière et mémoire», — з'ясування подвійної функції нашої пам'яті. «Безмежні палати нашої пам'яті», що про них пише св. Авґустін, зберігають безліч спогадів (доглибна психологія твердить, — навіть **усі** згадки), що їх функція подвійна: **насвітлювати наші практичні чинності,** нашу теперішність чи навіть нашу майбутність **досвідами минувшини** в зв'язку із нашою моторикою та **нашою дією, — і зберігати в їхній незаторкнености** «чисті спогади». («Souvenir pur»), що видобуваються назверх саме в моменти нашої **безчинности,** нашої психічної розпруги, нашого дозвілля. Подвійне завдання пам'яті, якщо вільно нам скласти таку скорочену формулу з усіма небезпеками надмірної короткости, — це в одній формі служити дії («блаженні помилки минувшини, що стають лекціями майбутности» — Клемансо), — в другій, — мрії.

З хвилиною, коли майбутність перестає в наслідок особливих обставин життя скитальців бути плянованою і сподіваною, очікуваною і формованою, передбаченою і наміреною, від нас хоча в частині залежною **людською** майбутністю, та стає незалежною від нас загрозливою і фатальною Долею, — практична функція пам'яті, зв'язана з дією, що завжди буває спрямована на формування майбутнього, відходить із звуженою персональною ініціятивою зовсім на другий плян.

В міру того, як відсувається із звуженням персональної ініціятиви на задній плян пам'ять, що служить дії, — зазначається аж надто виразно той **антагоністичний аспект пам'яті, що служить мрії.** Вороття в країну дитинства, реґресія у минувшину в психоаналітичному розумінні, що набирає характеру **наркотизації спогадами безповоротного,** форм життя, що не тільки для нас, але принципово для всіх минули, стани забуття теперішности в минувшині і покинення з почуття, що немає «гіршого болю, як про щасливий час згадувати в недолі» (Данте), — оце особливо наголошений «модус» переживання минувшини, притаманний життю скитальців. Саме таке переживання минувшини зазначається в ліричній скитальській збірці Т. Курпіти «Нот е пас»:

«В чеканні кожна мить нам родиться і тоне,
І туги наших днів ніщо не сколихне,
І з моря наших дум найменший навіть спомин

Нас ранить і пече і болем і вогнем . . .
Або:
«Хоч тут і там зірок клявіші
І синя осінь гей би там,
Та в нас ті зорі ще ясніші,
І ніч сріблиста, золота.
У час літургій літніх ночей
В нас дзвонить краще соловій,
І краще ліс у нас шепоче,
Та грають перли на траві».

Однобічному переживанню майбутности, як незалежної від нас **стігматичної долі**, відповідає однобічне **елегійне переживання** минувшини, як назавжди — принаймні у давній постаті — втраченої, розмальованої всіма барвами мрійливої туги і тужної мрії — **безповоротности**.

Теперішність. І у відчуванні теперішности в таборовій дійсності заходять далекосяжні зміни. Передусім, уже тому, що теперішність перестає бути в структурі часовости, тобто в стосунках з майбутністю і минувшиною тим, чим вона є нормально: **переходом від минувшини, що формує майбутність і в ній продовжується, до майбутности, що є минувшиною формована і продовжувана**. Вона перестає бути знаком **сполуки** і **мостом**, стає **павзою** і **прірвою**. Павзою і прірвою поміж елегійною безповоротністю та загадковою загрозою Невідомого Прийдешнього. Теперішність, що не продовжує минувшини й не будує кладки в будучину, має виразний характер «перерваного завдання» («interpupted task»), чи, як влучно завважує естонський психолог Едвард Бакіс (в журналі «Scholar»)— «недокінченої симфонії» — «Unfinished Symphony» . . .

У переживанні цієї теперішности ДП не тільки не дістає тих елементів, що їх брак пояснюється **включенням цієї теперішности поміж відмінну від нормальної минувшину й майбутність**, але й сама структура цього переживання відмінна своїм змістом. На переживання теперішности в таборовій дійсності, як це виходить із основного явища звуження персональної ініціятиви, незрівнянно більше складаються акти **дізнавання, перенощення, витримування**, тобто **акти рецепційні**, що виникають з пасивного життя-буття ДП — при непропорціональній убогості (в наслідок своєрідної ситуації ДП), **спонтанних і волюціональних** актів персональної ініціятиви, що між ними найважливіші й найчастіші акти праці у вищому і властивому цього слова розумінні, праці «на себе» як звання і покликання, як виразу індивідуальної постаті життя та чинника формування індивідуальної долі. Вже сама провізоричність таборів перетворює «працю» в цьому розумінні на «зайняття», «заробіткування», що тільки рідко й зовсім вийнятково може мати характер того морального акту, в якому ми, як каже Гартман, в «опорі речей пізнаємо твердість дійсности й власну силу людини в пануванні цієї реальности». Зайняття, що надає характеру таборовій теперішності, — це безперервне чергування черг, це шукання і складання речей в клунках, це низка дій із менш або більш виразним знаком даремности, що не мають, як праця, на меті тривкого осягу.

Праця до такого ступеня сутній компонент нормального психічного життя, який запевнює йому рівновагу, — що вона, як відомо, один із головних засобів терапії психічних занедужань. Зрозуміло, що й навпаки: брак праці в житті предиспонує до захитання психічної рівноваги. Переживання теперішности, що в ньому бракує такого важливого чинника, як праця, в якій завдяки опорові оформлюваної і переоформлюваної дійсности дізнаємо і пізнаємо цю дійсність та од-

ночасно пізнаємо й оцінюємо себе, як чинний підмет, — мусить уже тільки з причини цього браку дуже ґрунтовно й далеко відхилятися від норми.

Деперсоналізація. Звуження сфери персональної ініціятиви, як основна структурна зміна в ДП психіці, що супроводиться, як ми бачили, ґрунтовно зміненим переживанням часовости, веде в своєму остаточному висліді, на основі структурних пов'язаностей і під тиском особливої цілісної ситуації, до процесу деперсоналізації. Особою і особовістю стає людина, як побачимо, тільки на вищих щаблях розвитку, тільки з трудом відриваючись від духа групи саме завдяки життєвій **персональній ініціятиві**. Послаблення цього ж чинника при одночасному оформленні цілісної ситуації в формах **аґреґату** і **маси** — мусить, в наслідок структурної пов'язаности явищ психічних, виявитися загрозою **реґресії в стан знеособлення**.

Загрозу деперсоналізації починаємо цілком розуміти тільки тоді, коли цілком усвідомимо собі за сучасною психологією зміст поняття **осібняка (індивида)**, **особи, особовости**. Особою є далеко не кожний організм, як осібняк. Осібняком є кожний живий організм, як відмінна від інших «одиниця» (Прінцгоф), але щойно, коли в психіку на вищих щаблях розвитку вставлена нова вісь відношення, — **почуття «я»**, — осібняк стає особою. Знов же характер «я» починає мати складена із тіла й душі «життєва одиниця» (Прінцгоф) тільки тоді, «коли вона узалежнена від духа», — тобто від вищих психічних функцій хотіння і мислення. За Штерном особу вирізняють чотири прикметності: 1. прикметність індивідуальности (одноразовости, незаступности), 2. прикметність феноменологічности (особа має відношення до свого власного внутрішнього світу), 3. прикметність телеологічности (цілеспрямованости), 4. прикметність аксіологічности (особа є в своїй одноразовості незаступною вартістю).

В особовість розвивається особа лише тоді, коли свідомо потверджує свою індивідуальність. Як каже Юнґ, особовість є **«найвищим здійсненням вродженої особливости окремого життєвогоества»**. Ціхує її (за Юнґом) **цілість, визначеність, зрілість**. («Ganzheit, Bestimmung, Reifheit»). **Цілість** проявляється в здійсненні всіх свідомих і несвідомих диспозицій і потенціяльностей даної душі, **визначеність** (що є одночасно призначеністю чи фактом призначення) виникає з її «пістіс» (Юнґ), «вірности» особовости самій собі, власному законові, **зрілість** є виразом повільного органічного, вільного від зовнішніх втручань процесу дозрівання. Ясно, що особа, а тим паче особовість характеризує пізні й високі щаблі розвитку людського життя. Первісною формою свідомости є свідомість не індивідуальна, а групова, психічний відповідник біологічного «syncythium» зрослих між собою клітин. Цю групову свідомість Леві-Брюль характеризує як «Mentalité primitive», яка не знає ще виразного розмежування поміж підметом та предметом, а тим паче поміж підметами тотемічної, племінної первісної групи. Тільки спроквола, на щаблі «Homo divinans», — мага-жерця,* «Homo andax» мисливця-авантурника й «Homo colens», — хлібороба-рільника, кристалізується особа та інколи особовість, — проломлюючи соціяльну конвенцію групи. Всмоктувана «духом групи» та в нинішній фазі цивілізації загрожена трьома М, — Машиною, Масою і Містом у випадку таборового життя, що є в певному розумінні сочкою, що скупчує і віддзеркалює всі ці три аспекти нашої сучасности*), вона більше, як колинебудь, живе під тиском процесу деперсоналізації.

Оцей наш відступ у ділянку особовости був потрібний, щоб вказати на **ламкість** і **крихкість** особовости, з одного боку, та на її цінність з другого, і че-

*) Див. статтю «Соціологія таборового життя».

рез те надати загрозі деперсоналізації в таборовому житті відповідного рельєфу. З'ясувавши потрібне для розуміння процесу знеособлення, — поняття особи, можемо звернутися до самої аналізи цього процесу.

На механізм знеособлення в таборовому житті складаються: підсилення суспільної тенденції до уподібнення в умовах таборового скупчення і звідси посталого помноження суспільних контактів (Тард), радикальне послаблення, а то й знищення сфери інтимности й приватности, які становлять передумову дозрівання психічної цілости й визначености, прикметностей особовости, заступлення форм органічної і соціяльної диференціяції формами механічного еґалітарного аґреґату, — періодична інтоксикація людини настроями маси, — особливо масової психіки.

Тенденція до уподібнення, притаманна суспільному життю взагалі, зміцнюється обставиною, що в помножених соціяльних контактах. людина, за влучним висловом Г. Шевчука (стаття «Література в таборах»), «тратить право на самоту». Ця втрата права на самоту, конечність жити на відкритій сцені спільного життя, без світла кінкетів і ґриму, звичайно в ролі зовсім не героїчній, нищить сферу приватности й інтимности, що тільки в ній з виключенням усякого чужого втручання дозріває чи то пак зміцнюється особовість. Щоб дозріти до **особи**, треба інколи **відособлення**, — **щоб стати самим** собою, треба, хоч часом, бути **самим**.

Органічно-суспільна диференціяція уступає місце формам механічного аґреґату, що в них подібно, як зеренця піску в акустичному експерименті Хладнього, пересипаються під звук таборових гучномовців уздовж вигинчастих ліній безконечних черг — люди?

Ні! ДП вірша Курпіти:
«В руках папір — кільце печатки,
Трагічне плем'я нуждарів
Без дому, слави і батьків...
Без мови, вислову і гадки».

Правда, ці пересипувані зеренця піску людського таборового аґреґату інколи збираються, зціплені на мить настроями спільних ворожнеч, спільних депресій, безнадій і панік у внутрішньо нерозчленовану «психологічну масу». По дорозі від аґреґату до маси, що в ній, за законами доглибної психології, має місце реґресія індивідуальної психіки, в попередньо згадану первісну групову психічність, — та в повороті від маси до аґреґату під тиском уподібнюючих тенденцій таборового життя відбувається (тут для потреб експозиції, очевидно, переяскравлений і аж надто узагальнений) процес знеособлення. Втрата особовости — це втрата найціннішого ідеалу. Як пише Юнґ, «ідеал особовости — незнищенна потреба людської душі». Загроза **особі** в нас — це загроза **людині** в нас, загроза **не стільки людському щастю, як щастю бути людиною**, будучи **собою**, будучи **особою**. «Höchstes Glück der Erdenkinder ist nur die Persönlichkeit...» (Goethe). «Діялектика життя», взаємовизначування підмета-душі й предмета-дійсности, кінчається для ДП загрозою (упредметовлення підмета), — що таборового скитальця заміняє, в дослівному цього слова значенні, на «запроторенця»... На цю загрозу людська душа відповідає настроєм депресії і лячности, що творить не взяте досі до уваги темне тло досить і так темного малюнку ДП-психіки...

Психіка ДП в аспекті Несвідомого. Усі наші міркування про психіку ДП можна вважати за неповні й далекі від конкретної дійсности, якщо не завершити їх змалюванням несвідомого емоціонального тла, що відповідає поданому психічному станові.

Панівний, хоча й переважно несвідомий психічний почуттєвий стан таборян-скитальців — **«почуття остраху, лячности»**, «почуття лячности», неокресленого страху, — «Angstgefühle» треба дбайливо відрізнити від почуттів страху. Побоюємося втрати **окресленої вартости**. Почуття лячности маємо саме тоді, коли предмет нашого почуття нам не відомий, не окреслений. У страху загрозлива потуга визначена, страх завжди має ясно закреслений предмет, на який звертається (Ясперс), «страх постає найчастіше з причин загрози якійсь вартості, що я її посідаю». Тому страх завжди засновує інтелектуальні процеси гадки. Інакше **почуття лячности**. Воно з природи несвідоме, веде до виключення свідомости, а назверх виявляється неспокоєм. Очевидно, можливі і поміж відмінами почуттів остраху переходи, свідомий страх може переходити в несвідому лячність і навпаки, — почуття лячности може знаходити собі окреслені об'єкти та довкола них кристалізуватися.

Почуття лячности виводиться почасти з окресленого вже попереду структурного стану ДП-психіки, почасти і з обставин, що лежать уже поза рамками таборового життя ДП. ДП — це ж люди, що їх до таборів привів жах перед большевицьким терором, побудованим свідомо на почутті лячности перед загрозливою анонімною потугою НКВД. Це первісне ще з батьківщини винесене почуття остраху, витиснене на дно свідомости, зростало і збільшувалося на шляхах утечі під градом бомб і літаків та в перехресному вогні партизанських рушниць. Воно постійно відновлювалося в обставинах таборового життя під загрозою скринінґу і «родіни», «Дамоклового меча» таборів. Це почуття лячности розростається далі, як ми вже намагалися показати, в наслідок того особливого переживання майбутности, що характеризується цілковитою невизначеністю прийдешнього, відчуваного в таборовому житті в категоріях Долі, — без участи співчинника людського плянування. Воно, це почуття лячности, видобувається з вибуховою силою під впливом таких частих і, треба сказати, **не тільки** «умасовленням» виправданих періодичних воєнних панік. Воно пояснюється кінець-кінцем відомими у доглибній психології механізмами витискання в підсвідомість почуттів аґресії, що в таборовому житті виникають із багатьох причин, передусім під впливом тиску **тенденцій до деперсоналізації**, та, придушені й відтиснені, зроджують почуття моральної провини та побоювання відплати. Витиснення почуттів аґресії в підсвідомість, спричинює далі, як нам з доглибної психології відомо, почуття обеззброєння, що знов зроджує почуття лячности. Їдкі і розхитливі для психічної структури діяння почуттів остраху в доглибній психології добре відомі. Оцінка їх тривкого діяння належить уже до низки завваг, що ними бажаємо в остаточних підсумках хоч у кількох словах змалювати **соціопсихічні наслідки** перебування в таборах.

Наслідки ДП комплексів в українській психіці. Коли хочемо в остаточних підсумках шукати (зовсім зрештою гіпотетичної) відповіді на питання, наскільки життя ДП є дійсно чинником тривкого формування чи радше деформування психіки многотисячної маси українців-таборян, то мусимо взяти до уваги не тільки психічні процеси, але ще й їх діяння на те особливе **психічне підґрунтя**, що ним є українська психіка. Перебільшення ідеї Долі, пригашення, якщо не здавлення персональної ініціятиви, тривка депресія і почуття непевности, несупокою, викликане почуттям лячности, натрапляють в українців на особливо сприятливе підложжя*). Менша небезпека загрожує від деперсона-

*) Див. у статті проф. Базилевича: «Спостереження таборового лікаря» — Morbus DP.

лізаційних чинників, від знеособлюючого впливу таборового життя, якщо сильніше зазначена українська індивідуальність протиставиться з більшою силою цим тенденціям таборового життя. Зате існує загроза, що такий розповсюджений, такий шкідливий для української психіки «комплекс меншовартости» може зазнати під впливом таборових умов небажаного зміцнення. У всякому випадку нашим завданням залишається оці психологічні небезпеки соціопсихічного діяння таборового життя усвідомити собі та врахувати. За доглибною психологією усвідомлення несвідомих шкідливих комплексів є вже їх лікуванням і поборюванням; таким чином можна вважати нашу спробу не тільки причинком до психічної теорії, але певною, дуже скромною мірою, — теж практичним почином для соціопсихічної терапії.

Summary: Oleksander Kulčyckyj. Psychology of the Ukrainian D. P. s.

The authors subject is the psychology of the Ukrainians D. P. s. living in camps from the point af view of the structural humanistic orientated „understanding psychology" (Verstehende Psychologie). He finds the reason for the change of the structural conditions in the manner of experience of the D. P. s. in the narroving of the sphere of the personal initiative which is caused by the whole situation of D. P. s. This narrowing causes a change in the way of feeling. The future is no more seen as a thing to be schemed, a something at least partly dependent on our own will and insofar forseeable, but as a threatening, dark, vague fate. At the same time the way of thinking of the past changes perceptibly: the memory, the recollection which according to Bergson have the double funtcion — to clear up the future by the experiences of the past for the active initiative and to let the past rise as 'souvenir pur' as in a dreamy disposition — conserve consequently to the narrowing of the personal initiative principally the second function: to serve the dreamy disposition. Frequently that results in at 'narcotisation' of the mental life the freely rising remembrances of the glorified past. Changed in the value of its function the "elegical past" is opposed to the "enigmatical" undefined and undifinable future. But also the experience of the presence undergoes a deep transformation: the presence stops being what it normally in a structural way would be: a bridge from the past, turned to account for the present life, to the planned and by our own will formed future, the more so, as it lacks usually the essential element: work as a useful activity forming our destiny. Presence becomes a cleft and a hole (interrupted task). The narrowing of the personal initiative acts at the same time as a factor of the 'depersonalisation' of the D. P. s. Personality, one of the goods of civilisation of mankind, acquired late, and existing only by the personal initiative, is greatly endangered by the growing social contacts with their levelling influence, by the annulment of the 'private sphere' of solitude, by the disposition of the masses for the always renewing war-panics — in short the transformation of the camp-population into one undefined mass. The menace to the personality, the strangeness of the life one has to live, the absolutely real dangers and terrors of the war-events which caused the emigration, deportation, or flight, the removed aggresive disposition of a too narrow community-life cause neurotic feelings of anguish as an emotional background of the sketched structural changes. The neurotic feelings of anxiety, the fatalistical idea, find an especially good fostering soil in the soul of the Ukrainians on accout of the naional-psychological particuliarities (introversion, inferiority complex).

М. Зашківський

Дві українські еміграції

M. Saschkiwskyj: Two Ukrainian Emigrations

Насамперед кілька вступних завваг.

Кожна еміґрація є ненормальне суспільне явище. Її причиною є нестерпні відносини в даній країні. Вони можуть бути національно-політичного, суспільно-економічного, релігійного чи расового характеру. Здебільша ці причини зазублюються, напр., національно-політичний гніт йде разом з економічним визиском, а часто з релігійною чи расовою нетерпимістю. Тож кожна еміґрація, зокрема політична, є наявним показником, що в даному місці створилося запальне вогнище, яке раніше чи пізніше мусить вибухнути повним полум'ям.

З другого боку таке чи таке наставлення і ставлення стороннього, тобто безпосередньо не зацікавленого світу до політичної еміґрації показує, наскільки цей світ усвідомлює собі потенційну небезпеку для майбутнього розвитку подій та наскільки він готовий своєчасно протидіяти цій небезпеці. — Бо кожна політична еміґрація може сказати — нон солюм ностра рес аґітур!

1. Попередня еміґрація

Історія українського народу записала на своїх сторінках не одну масову еміґрацію, так заробіткову, як і політичну.

Порівняно за короткий час, тільки за одно чвертьсторіття, ми є свідки двох масових українських політичних еміґрацій. Маємо на думці політичну еміґрацію після першої світової війни, чи пак після наших визвольних змагань 1917-20 рр., та сучасну політичну еміґрацію. Обидві згадані еміґрації мають те саме підґрунтя, бо вони постали в наслідок національно-політичного поневолення українського народу. Одначе умови, серед яких вони постали, та відносини, в яких жила попередня та живе сучасна еміґрація, такі різні, що це вплинуло не тільки на відмінне формування обох згаданих еміґрацій, на їх різний спосіб життя-буття, але і на їхню психіку та пляни на майбутнє, на їхнє наставлення.

Попередня масова політична еміґрація постала безпосередньо після занепаду нашої державности, Української Народної Республіки і Західньоукраїнської Народної Республіки. Перша впала під ударами большевиків, друга поляків, почасти румунів. Тим самим попередня українська еміґрація ділилася на дві територіяльні частини: на еміґрацію з земель Великої Наддніпрянської) України та на еміґрацію з Галичини та Буковини. Головну масу обох частин нашої попередньої еміґрації творили військовики, але поруч них була велика кількість цивільних осіб, головне урядовців і працівників різних державних урядів і установ.

Не місце тут зупинятися над тим, чому саме, не зважаючи на офіційне проголошення в 1919 р. злиття обох українських територій в одну державну цілість, все ж таки існували два окремі уряди як на рідних землях, так і опісля на еміґрації. Натомість слід згадати, що існування двох окремих урядів, з яких один промовляв в імені Наддніпрянської, а другий Наддністрянсь-

кої України, не залишилось без впливу на українську еміґрацію як цілість. Цей поділ викликав чималі тертя всередині самої еміґрації, а назовні спричинювався до дезорієнтації чужинців, що, очевидно, не приносило нам ні слави, ні чести. Для прикладу згадати б тільки про те, що в Празі існували якийсь час аж три на територіяльному принципі побудовані українські станові товариства — «Українська Академічна Громада», що гуртувала галичан і невелику частину студентів — уродженців В. України, «Громада студентів-еміґрантів з Великої України» і «Союз студентів-еміґрантів з північно-західніх земель України». Та цей територіяльний поділ не витримав життєвої проби, з часом залишилася знову тільки одна станова організація всього українського студентства в Празі. Як у цьому випадку, так і в багатьох інших, здоровий національний інстинкт протидіяв всякому глибшому розбиттю української еміґрації.

З існування двох частин попередньої української еміґрації, тобто протисовєтської і протипольської, в'язалась справа різного розміщення цих частин. Еміґрація з Великої України опинилась масово на теренах корінної Польщі і щойно з часом її частина відплила до інших европейських країн, зокрема до Чехо-Словаччини. Еміґрація з Галичини й Буковини знайшла азиль головне в Чехо-Словаччині.

Якщо мова про ставлення чужих, безпосередньо не зацікавлених урядів до тодішньої нашої еміґрації, то треба визнати, що ніякий уряд не заперечував їй політичного характеру. Тому тодішня еміґрація мала всюди забезпечене право азилю, отже, не було примусової репатріяції еміґрантів. Навпаки, якщо йдеться про наддніпрянську еміґрацію, то на підставі декрету Верховної Ради з 15 грудня 1926 р. громадянам кол. Росії, які в рр. 1917 — 1921 покинули територію СССР, московський уряд сам відмовив громадянства. Опісля на основі конвенції з 5 липня 1922 р. і пізніших договорів, укладених під покровом т. зв. Нансенівської Комісії при Лізі Народів, їм визнано статут «бездержавних» і видано спеціяльні нансенівські пашпорти, які управнювали їх перебувати в тій чи тій країні і виїздити з однієї держави до другої.

Якщо йдеться про матеріяльне забезпечення тодішньої української еміґрації, то воно було різне в різних країнах. Найкраще з цього погляду було в Чехо-Словаччині. Чехо-словацький уряд виплачував великі суми на потреби української (теж російської і білоруської) еміґрації. Одначе ця допомога не була загальна та суворо індивідуальна, як тепер, але призначена на певні цілі, передусім на допомогу студентській молоді, на субвенції для українських науковців, культурних і гуманітарних установ. Деякі інші держави теж призначували певні суми на потреби еміґрації, натомість у деяких наша еміґрація була здана на власні сили, тому й жила у важких матеріяльних умовинах, що мусіло позначатися на її настроях.

Та якщо мова про настрої **політичної** еміґрації, про її душевний стан, то рішальну ролю тут грають не так матеріяльні відносини, як її душевні переживання, віра в можливість здійснення її задушевних бажань та надія на скоре повернення на рідну землю.

Попередня наша еміґрація, що мала за собою безпосередній період власної державности, жила під свіжим її враженням, в атмосфері надії на швидку зміну політичного стану на рідних землях. Тож провідним гаслом тодішньої еміґрації було підготувати себе якнайкраще для майбутніх завдань удома. І треба визнати, що загальний баланс творчої праці попередньої еміґрації був справді імпозантний. Вона виявлялась у різних ділянках національного життя. Згадати б тільки про такі загальнонаціональні цінності, як Український

Вільний Університет, Українська Господарська Академія, Український Науковий Інститут у Берліні, Український Науковий Інститут у Варшаві, Український Високий Педагогічний Інститут, Музей Визвольної Боротьби України чи такі організації як Центральний Союз Українського Стоденства та Союз Українських Пластунів-Еміґрантів.

Цю активність і розмах організаційної праці попередньої еміґрації треба приписати її ідейності та оптимізмові, що випливав з тодішнього політичного становища, а саме послідовного протибольшевицького наставлення европейських і позаевропейських держав та з доволі скорого упорядкування внутрішніх відносин у поодиноких европейських країнах після першої світової війни. Та найважливішим чинником, що впливав на моральне самопочуття попередньої еміґрації, був тісний зв'язок еміґрації з західньоукраїнськими землями, від яких наша еміґрація не була відтята китайським муром, що вже тоді існував на совєтському кордоні. Цей контакт з рідною землею нагадував старогрецький міт про героя-мученика, що з кожним дотиком до землі набирав нових сил до життя.

Історія обох згаданих частин нашої попередньої еміґрації була різна. До вирішення долі Галичини галицька еміґрація відкидала думку про повернення на батьківщину. Після того рішення (березень 1923 р.) та проголошення польським урядом амнестії, крайове громадянство видвигнуло клич повернення до краю. І дійсно, з часом більшість еміґрантів-галичан повернулася на батьківщину. Використавши час перебування на еміґрації на фаховий вишкіл чи дошкіл, ці еміґранти, повернувшися додому, відіграли важливу ролю в розбудові національного життя. Невелика кількість еміґрантів-галичан, заманена модерним тоді гаслом «українізації» України, виїхали до УССР. Тільки частина цих еміґрантів попала дійсно на територію УССР, решту зразу розміщено поза її межами, з часом і про одних і про других загинув усякий слід.

Деяка частина галицьких еміґрантів виїхала до Америки, решта залишилася по різних европейських країнах. З часом ця остання поповнювалася новими утікачами з Польщі.

Придніпрянська еміґрація, що пережила всі страхіття большевицького режиму, була мало податлива на большевицькі обіцянки чи амнестії. Все ж таки невелика частина цієї еміґрації рішилась повернутися додому. Доля і цих поворотців не була інша від долі галичан, що втекли до Совєтів. Але загал українських еміґрантів з Великої України залишався на еміґрації аж до другої світової війни, головне в Польщі, Чехо-Словаччині. Ті еміґранти, які тим часом не набули громадянства даної держави, вважалися за «бездержавних» і жили на т. зв. нансенівські пашпорти. Чимало еміґрантів жило на етнографічних українських землях у Польщі.

II. Сучасна еміґрація

У висліді другої світової війни постала нова масова українська еміґрація. Створилась вона з 3 груп. Перша група — це ті, яких німці вивезли силоміць на роботи до Німеччини та які опісля відмовились повертатися додому, не бажаючи жити під большевицьким режимом, друга — це ті, які самі покинули рідну землю з цих мотивів, і, нарешті, третя — це еміґранти з першої еміґрації, які з цих самих спонук виїхали з країн, зайнятих червоною армією.

Якщо порівняємо загальне, зокрема моральне становище сучасної еміґрації з становищем попередньої еміґрації, то треба ствердити, що в сучасної еміґрації воно складніше і тяжче, ніж у попередньої. На це склалося кілька причин.

Співдіяння західніх держав з Совєтами та великий вплив, який вони здобули в останній війні, не залишився без наслідків для загального стану сучасної еміґрації. Зокрема постанова ялтинської конференції щодо репатріяції не тільки військових, але й цивільних осіб крила в собі велику загрозу для наших еміґрантів. (Як і для еміґрантів інших підсовєтських народів). Сама ідея організованої репатріяції була оправдана й добра. Відомо, скільки осіб, зокрема полонених, загинуло з голоду і холоду, повертаючися неорганізовано, здебільша пішки, додому. Та в даному випадку ця ідея була викривлена постановою про її примусовість, що могло мати практичне застосування тільки до осіб, які походили з підсовєтських країв, бо тільки тут могло бути це нечуване явище, що полонені чи вивезені відмовлялися повертатися на батьківщину. Не знаємо залаштункових обставин цієї постанови, але чимале світло кидає на цю справу закон, виданий у Совєтах 19 серпня 1938 р., тенденцією якого було унеможливити громадянам СССР позбутися совєтського громадянства.

Згадана постанова, якби вона була вповні проведена в життя, виключала можливість існування еміґрації з підсовєтських країв взагалі, а політичної зокрема. Загалом тенденцією постанови було затерти політичне обличчя майбутньої, тобто сучасної еміґрації. Цьому відповідала теж новоприйнята правна номенклятура — «Displaced person», насильно переміщена особа, тобто така, яка тільки під фізичним примусом покинула рідну землю. Refugees — втікачі, тобто ті, які під психічним примусом, а саме зі страху перед большевицьким терором покинули рідну землю, вважались за підозрілих людей. Тільки згодом наступила зміна поглядів щодо цієї категорії еміґрантів.

Не є завдання сьогоднішньої статті згадувати про всі трагічні переживання сучасної української еміґрації в 1945 — 1946 рр. включно з різними репатріяційними комісіями, перевірками тощо. Та є очевидним фактом, що ці переживання мусіли відбитися на душевних її настроях. Таких переживань не знала попередня еміґрація.

Натомість,якщо йдеться про **матеріяльні** умови сучасних еміґрантів, точніше кажучи, тих, які користаються з допомоги УНРРА, а тепер ІРО, то, без сумніву, ці умови куди кращі від тих, в яких жив загал попередньої еміґрації. Коли візьмемо до уваги великі спустошення і економічну кризу европейських країн, зокрема Німеччини й Австрії, де опинився був загал нашої сучасної еміґрації, то ця допомога харчами і одягом, була справжньою благодаттю, яка врятувала тисячі осіб від голодової смерти.

Та матеріяльний чинник не є рішальний, якщо йдеться про **політичну** еміґрацію, а такою є, без сумніву, сучасна українська еміґрація. Бож не з інших, але тільки з національно-політичних причин теперішні українці-еміґранти покинули Рідну Землю (або через теперішні національно-політичні відносини відмовилися повернутись на батьківщину). Як уже згадано, моральне самопочуття передусім залежить від загальних зовнішніх політичних відносин, а ці далеко не сприятливі. Спершу був час психічної демобілізації західніх великодержав супроти завжди активного і аґресивного большевизму. Вони йшли на всі можливі поступки, щоб тільки осягнути «appeasement», тобто замирення з Совєтами. Коли ж одначе ця тактика не доводила до бажаної мети, на місце «appeasement'у» прийшло щораз гостріше напруження взаємин у формі «холодної війни». Ясно, що це все викликає нервові настрої серед загалу еміґрантів, які мають сьогодні одне бажання — по змозі якнайскорше видістатися не тільки поза межі неприхильно наставленої до них Німеччини, але загалом поза межі Европи.

Сучасна еміґрація ще під одним поглядом поставлена в куди гірше становище від нашої попередньої еміґрації. Сьогодні вона відтята не одним, але кількома китайськими мурами від будь-якої частини української землі. Вона не може відчувати життєрадісного подиху рідної землі, що вливав би в неї свіжі сили й надії та зменшував би відому еміґраційну хворобу — ностальґію. В такому стані речей важлива і почесна роля спадає на українське громадянство в Америці, зокрема в Канаді і США: ця їхня роля може бути така, якою була роля, напр., чеської еміґрації під час першої світової війни.

Та важкі душевні переживання нашої еміґрації ніяк не означають, що вона втратила віру в слушність своєї справи та в остаточну її перемогу. Навпаки! Не зважаючи на всі пережиті страхіття останньої війни, коли багатьом з сучасних еміґрантів доводилось вести активну запільну боротьбу водночас проти обох ворожих тоталізмів, та, не зважаючи на болючі психічні переживання після закінчення війни, загал нашої еміґрації виявив велику енерґію в напрямі розбудови тут, на еміґрації, своїх національних цінностей. Зокрема на науково-культурній ділянці наша еміґрація розгорнула дуже активну роботу, чим спричинилася до поширення доброго українського імени серед чужинців.

Нарешті, слід звернути увагу ще на один момент. Сучасна еміґрація не розбита на окремі групи на підставі територіяльного поділу. Сьогодні вона має перед собою одного спільного ворога, тим то творить одну, з цього погляду згармонізовану цілість. Правда, вона поділена всередині на різні ідеологічні чи радше партійні угруповання, але це явище, яке зустрічаємо у всіх народів. Та не зважаючи на внутрішні, часом дуже пристрасні спори, сучасна еміґрація творить назовні одну цілість. Цю засаду бачимо м. і. у створенні однієї загальноукраїнської репрезентативно-допомогової організації Українського Допомогового Комітету, Центрального Представництва Української Еміґрації в Німеччині, а останнім часом у покликанні до життя Української Національної Ради та її Виконного Органу.

Непевне становище сучасної еміґрації в Европі, зокрема в Німеччині, та загальна неспокійна ситуація в світі наказує нашій еміґрації зберігати якнайбільшу національну солідарність і єдність, а водночас пам'ятати, що на еміґрацію ми пішли не тільки заради нашого особистого рятунку чи щастя, але на те, щоб тут далі працювати для добра українського народу, для його визволення, без огляду на те, де кого з нас доля поставить!

Огляди

Українські високі школи

Останній період часу приніс великі зміни в стані високих українських шкіл, представленому в попередньому числі «С. й М.» Академічний 1947-8 рік був роком найвищого подвигу наших високих шкіл на еміґрації так з погляду чисельности студентства, як і з погляду якости. Організація їх в той час представлялася найкраще, найбільше професорів, викладових годин, виданих дипломів тощо. Збільшилося число факультетів на деяких високих школах, відкрито нові семестри. Вже літній семестр 1947-8 р. приніс деяке зниження числа студентів, бо студенти стали відпливати за океан. Великі зміни постають в новому 1948-9 академ. році.

Під впливом грошової реформи зазнають наші високі школи фінансових труднощів, рівночасно гостро зменшується число студентів, тим більше, що починається масовий виїзд еміґрації за океан, в першій мірі студентів, але й професорів. Мабуть шкільний рік 1948-9 є останнім роком нормального функціонування українських високих шкіл в Німеччині. З другої сторони, не легко знайти країни, в які можна було б переселити наші високі школи, і вже сьогодні можна сказати, що перемістити їх в цілому не вдасться. Проблема дальшого існування наших високих шкіл у дотеперішній формі не має вигляду на майбутнє. Назріває питання координації наших високих шкіл, а ще більше переходу на нові форми діяльности. До цієї гостро актуальної проблеми Редакція «С. й М.» ще повернеться, а покищо подає огляд діяльности українських високих шкіл за літній семестр 1947-8 р. і зимовий 1948-9 р.

Український Вільний Університет*). Академічний 1947-8 рік був вершком діяльности УВУ за час його перебування в Мюнхені. Грошова реформа й відплив еміґрації за океан спричинили зменшення числа студентів і професури, а у зв'язку з тим і число викладових годин. Так в зимовому семестрі 1947-8 р. кількість студентів досягла найвищої цифри 492 (313 на правничому і 179 на філологіч. фак.), у літньому семестрі обнизилася вона до 425 студ. (269 плюс 156), а в зимовому ак. р. 1948-9 до 271 (175 плюс 96). З 355 звичайних і надзвичайних професорів діяло в зимовому семестрі 1948-9 р. лише 35; 9 жило за межами Німеччини, з них 4 в США і 3 в Канаді. На протязі того ж семестра 4 виїхало за океан, в тому числі двоє до США, двоє до Канади; в найближчих тижнях наступлять дальші від'їзди.

В академіч. році 1947-8 УВУ, не зважаючи на труднощі з приміщенням і браком підручників та навчальних засобів, розбудував плян праці, збільшив число викладів та семінарів і впровадив нові дисципліни (напр., геральдику). УВУ присвячував пильну увагу українознавству й старався в цьому році якнайкраще виконати новий плян навчання, впроваджуючи для всіх слухачів деякі обов'язкові виклади з обсягу українознавства. УВУ дбав далі про підвищення рівня знання свого студентства й схвалив нові іспитові приписи, маґістерські, докторські та габілітаційні. УВУ уможливив також складання кваліфікаційних іспитів для вчителів середніх шкіл і йшов в усьому назустріч вимогам теперішнього часу. В літньому семестрі число викладових годин становило 224, в зимовому воно зменшилося до 162. Для задоволення навчальних потреб УВУ продовжував виготовлення й видавання скриптів та підручників і видав у звітному році дві частини «Педагогіки» проф. Г. Ващенка, «Вступ до слявістики» проф. Я. Рудницького й працю доц. Г. Юрченка про сучасне право в Україні. Незабаром мають іще вийти скрипти проф. А. Баранова («Історія римського права»), проф. П. Ковалева («Історія української мови»), проф. О. Кульчицького («Введення в структуральну психологію»), проф. В. Петрова («Український фолкльор» у 2 вид.), д-ра А. Перегінця («Цивільний процес») і д-ра С. Іваницького («Міжнародне право»). УВУ підтримував живі зв'язки з найповажнішими науковими установами в Европі й Америці і обмінювався з ними виданнями. Поодинокі члени професури брали також

*) Див. «С. й М.» 1948 р., ч. 1, стор. 57.

участь у німецьких міжнародних з'їздах, у міжнароднім комітеті для ДП і всіляких курсах та нарадах. Зв'язок із чужинною наукою зазначився далі наданням почесних докторатів за заслуги для української науки проф. Марґолінові, проф. К. Меннінґові з Колюмбійського Університету в США і проф. Ґ. В. Сімсонові з Саскатунського Університету в Канаді. 5 березня відбулася в УВУ урочистість надання почесного докторату великому меценатові української науки Преосвященному Кир Іванові Бучкові, Єпископові для українців-католиків в Західній Европі.

УВУ зорганізував досить поважну бібліотеку, що обіймає близько 6 000 томів.

9 і 10 липня 1948 р. обрано новий склад сенату, до якого входять професори Ю. Панейко (ректор), І. Мірчук (проректор), Л. Окіншевич (декан правн. фак.), М. Васильїв (продекан), В. Щербаківський (декан філос. фак.), В. Кубійович (продекан), П. Ковалів і М. Стахів (члени). Головою Кураторії є Преосвященний Кир д-р Іван Бучко, його заступником відомий діяч Олександер Моргун. Професорська Колеґія складається з 29 звичайних професорів, 24 надзвичайних професорів, 11 доцентів, 10 викладачів і 12 асистентів. На 271 студ. в зимовому семестрі було: греко-католиків 187, православних 39, римо-католиків 39. В УВУ студіювали також неукраїнці, а саме поляки, білорусини, литовці, лотиші, німці, москалі й жиди; їх було 47. За весь час перебування в Мюнхені зложено на правничому факультеті 22 дипломових і 32 докторські іспити, на філософічному 2 маґістерські іспити, 2 педагогічні й 26 докторських, в зимовому з них 2.

УВУ видає інформаційний бюлетень німецькою й англійською мовами. Про Інститут Заочного Навчання при УВУ подаємо окрему вістку.

Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ)*) в Реґенсбурзі перебував у 1947 й 1948 р. час найбільшого організаційного розвитку. У цьому році до основних факультетів (аґрономічно-лісового, інженерного й економічного) долучилися й розвинулися два нові (у Мюнхені): ветеринарний та фармацевтичний. Число семестрів в усіх відділах факультетів становило з кінцем року 25, чинних членів лекторського персоналу було 128, в тім числі: 35 професорів, 24 доценти, 50 лекторів та 19 асистентів.

Кількість студентів на початку року доходила понад 800 осіб, але в кінці зимового семестра зменшилася до 677, а на кінці літнього сместра — до 569. На день 1 січня 1949 р. зменшилося число студентів до 383. За факультетами вони поділялися на: аґрономічно-лісовий 121, інженерний 95, економічний 24, ветеринарний 49, фармацевтичний 91. Лекторський персонал обіймав 127 осіб. На 1 січня 1949 р. абсольвували УТГІ і склали дипломові іспити 149 осіб, з них інженерів-аґрономів 68, лісівників 9, будівельників 1, хеміко-технологів 2, маґістрів фармації 61. Одержали докторати: технічних наук 1, ветеринарних наук 7, фармації 1, економічних наук 3.

Праця УТГІ провадилася по чотирьох секторах: авдиторного навчання, позаочного навчання, наукового, середніх шкіл та курсів.

В секторі авдиторного навчання студенти користувалися своїми дослідними полями й ляболаторіями та довколишніми німецькими. Краще устатковані були хемічні ляболаторії в Реґенсбурзі й Мюнхені. Для навчання був докладно розроблений плян навчання для більше як 200 дисциплін.

У секторі позаочного навчання виготовлено 12 нових курсів, а 5 курсів викінчується. За звітний рік розійшлося 3 532 підручники, з них 509 безплатно. Студійних вправ надіслано 1920, а позаочних іспитів складено 46. З нових курсів слід згадати декілька практичних для переселенців: субтропічні культури, культура бавовника, культура кави, акумулятори для авт та тракторів. Студійники були майже виключно з Німеччини; з весни 1948 р. збільшується число студійників з Англії, Канади й Бельгії.

В науковому секторі відбулося 14 наукових доповідей і виготовлено для «Енциклопедії Українознавства» розділ «Аґрикультура, лісництво й техніка». Закінчено друком «Наукові Записки УТГІ» розміром 12,5 друк. арк. Члени лекторського персоналу виготовили 17 високошкільних підручників і брали участь у чужинних публікаціях. 9 членів лекторського персоналу працюють за кордоном.

*) Див. «С. й М.» 1943 р., ч. 1, стор. 59.

В секторі середніх шкіл нараховувалося 61 заклад з 2313 учнями і 363 вчителями; у попереднім році їх було 67-2344-415. Свідоцтв видано 1616.

У звітному році УТГІ святкував науковий ювілей проф. Г. Махова (60-ліття) і проф. Б. Іваницького (70-ліття) і відбув 21. 12. 47 р. окрему пресову конференцію.

Ректорат і Сенат УТГІ вживали заходів, щоб забезпечити дальше існування школи в іншій країні, але покищо ці заходи не дали бажаних наслідків. Тим часом УТГІ, продовжуючи авдиторне навчання, пересуває центр уваги своєї праці на позаочне навчання й вживає заходів до видання дальших курсів за програмою високошкільних економічних студій та продовжує видання курсів самоосвітнього й практичного значення.

Українська Економічна Висока Школа (УВЕШ)*) постала у вересні 1945 р. з ініціятиви групи професорів з проф. М. Барвінським і Б. Мартосом на чолі. В листопаді 1945 р. після урочистого відкриття почалися виклади на першому семестрі. На ректора обрано проф. Бориса Мартоса. Осідком школи став Мюнхен. З бігом часу розбудовано школу до 8 семестрів.

15. 3. 1946 р. закінчився перший семестр. Не зважаючи на те, що доводилося раз-у-раз переборювати різні труднощі й перешкоди, школа розвивалася успішно. Завдання, яке поставила собі УВЕШ, — це готувати кадри для державних установ і кооперативних та приватних підприємств; з другого боку, школа дає практичні заняття, які допоможуть знайти працю не тільки вдома, але й на чужині. Від европейських, зокрема німецьких, високих торговельних шкіл УВЕШ відрізняється тим, що в її програму введено такі предмети, як соціологія, самоврядування, соціяльна гігієна, потрібні для підготови працівників державного апарату, та українознавство; викладається ще поширено кооперація й деякі теоретичні предмети. Від університетів УВЕШ відрізняється рядом практичних дисциплін (комерційна математика, бухгальтерія, товарознавство, ревізія). Для слухачів обов'язкові чужі мови: англійська та німецька. Загальний навчальний плян складається з 58 окремих дисциплін. При УВЕШ працюють семінари: народно-господарський, приватно-господарський і кооперативний. Навчальний плян розкладено на 8 семестрів по 21-28 годин тижнево; семестр триває 15 тижнів, а зі святами та міжсеместровими перервами — 5-6 місяців.

По закінченні 6 семестрів і складенні встановлених іспитів студент допускається до першого дипломного іспиту і по складенні його одержує звання «дипломованого економіста». Сьомий та восьмий семестри призначені для поглиблення знання, зокрема по стороні теоретичній; по закінченні їх і написанні відповідної праці та складенні встановлених іспитів студенти можуть одержати диплом інженера-економіста або доктора економічних наук.

У склад педагогічного персоналу УВЕШ в зимовому семестрі 1948-9 р. входять 43 особи: 13 професорів, 13 доцентів, 12 лекторів і 5 асистентів. Студентів спочатку записалося близько 60, пізніше ця кількість досягла 280, але з від'їздом багатьох за океан, а також у зв'язку із закінченням школи кількість їх поступово зменшувалася і досягла в зимовому семестрі 1948-9 р. числа 90. Грошова реформа викликала покищо дальше зменшення числа студентів. Школа випустила вже 51 дипломованого економіста; з них по закінченні дальших двох семестрів 9 одержали звання інженера-економіста, а один — доктора економічних наук.

Українська Католицька Духовна Семінарія,**) зорганізована на початку 1946 р., впродовж двох з половиною академічних років перебувала в Німеччині, а саме в замку Гіршберґ коло Вайльгайму в Горішній Баварії. Беручи до уваги умови еміґраційного життя, вона мала там винятково корисні дані для праці і всі вигляди на дальші роки існування і розріст. Таборові середні школи запевнювали їй постійний прибуток нових кандидатів, українські науковці, а зокрема професори Українського Вільного Університету в недалекому Мюнхені, звідки легко можна було доїздити з викладами, підсилювали професорський збір Духовної Семінарії. З огляду на матеріяльні труднощі в Німеччині й неясні політичні умовини, з ініціятиви Преосвященного Кир Івана, Св. Конґреґація для Східньої Церкви рішила перенести Духовну Семінарію до Голляндії.

*) Тому, що в попередньому числі «С. й М.» з технічних причин не було вміщено статті про Укр. Вис. Ек. Школу, подаємо тепер коротку її історію. Ректорові УВЕШ проф. Б. Мартосові дякуємо за цінні інформації.

**) Див. «С й М.», 1948, ч. 1, стор. 63.

Заходами Єпископа Бучка погодився Унійний Апостолят в Голляндії, заснований там в 1923 р. з ініціятиви Митр. Андрея Шептицького, і голляндські владики перейняли її в нову опіку. До Голляндії переселилася Духовна Семінарія в такому складі: 2 настоятелі, 4 професори, диригент хору, економ і 42 студенти, разом кругло 50 осіб. Цей стан змінився тим, що відійшли 1 настоятель і 9 студентів, а прибули 2 професори, отже нинішній стан — 42 особи. Один професор (д-р Казимира Богдан) доїздить з викладами з Бельгії. Студійним ректором є о. Митрат проф. д-р Василь Лаба.

За час перебування Духовної Семінарії в Голляндії пройшло два шкільні семестри студій, літній акад. року 1947-48 (від 5 травня 1948 до 25 серпня 1948) і зимовий акад. року 1948-49 (від 10 жовтня 1948 до 19 лютого 1949), один і другий в двох курсах, філософічному і богословському.

З кінцем акад. року 1947-48 завершило повний курс філософічно-богословських студій 9 студентів, з них 2 прийняли пресвітерські, а 1 — дияконське свячення. Обидва пресвітери виїдуть в найближчому часі на місійну працю до Англії, диякон виїде до Канади. Програму студій в першому семестрі на новому місці приходилося відробляти всього тільки чвірці професорів, що сюди переїхали з Духовною Семінарією. Нові професори (оо. д-ри Міня Людовик Ч. Ізб. і Василик Михайло) прибули з Риму аж в другому семестрі. Для якоїсь позашкільної праці не залишилося нікому з них вільного часу. Поодинокі професори виїздили по неділях з відправою Богослужби до місцевостей, де були малі гуртки наших земляків, брали участь у закладанні картотеки наших земляків у Голляндії і в створенні Союзу Українців в Голляндії, на запрошення виїздили з доповідями та вмістили свої дописи в голляндських і бельгійських часописах. Студенти теж не вспіли ще на новому місці організувати власного видавництва, а продовжували тільки видавання скриптів викладів.

Зате на новому місці відсвятковано урочисту інавґурацію, на якій була виголошена доповідь на тему; «Хто ми такі?», взято участь у святі сороклітнього ювілею священства примаса Голляндії Кардинала Де Йонга, що опісля, в день Христового Різдва, вшанував Духовну Семінарію своїми відвідинами; урочисто відсвятковано перші рукополагання в Дух. Семінарії, двох пресвітерів і чотирьох дияконів, довершені в день Христового Різдва Преосвященним Кир Іваном в присутності Апостольського Нунція в Голляндії Джоббе і багатьох голляндських гостей, відсвятковано низку роковин, в різних місцях Голляндії відслужено близько п'ятдесяти Служб Божих або відспівано концертів наших народніх пісень, чим зроблено велику пропаґанду для нашої Церкви й нашого імени; зокрема велику пропаґанду зробили Служба Божа і пісні, передавані через Голляндське Католицьке Радіо.

При Духовній Семінарії діє Філія НТШ на країни Західньої Европи. Бібліотека Духовної Семінарії збагатилася на другу тисячу книжок і періодичних видань, завдяки щедрим дарам Преосвященного Кир Івана та голляндських духовних семінарій і духовників.

За дбайливу опіку над Духовною Семінарією окремої подяки заслуговують Президент Унійного Апостоляту о. А. Сміт і директор о. Вайнговер Ч. Вознесінців.

Майбутнє Духовної Семінарії залежить від того, скільки нових кандидатів буде до неї зголошуватися.

Богословська Академія УАПЦ*) і в цьому році трималася курсової системи. На всіх семестрах, крім загальних дисциплін, читалися такі спеціяльні, обов'язкові для всіх відділів, дисципліни: літургіка, догматичне богословіє, основне й порівняльне богословіє, Св. Письмо Старого й Нового Завіту, патрологія, загальна церковна історія, історія української церкви та історія релігії.

Грошова реформа ударила по Академії й зменшила число студентів, але Академії не повалила. Не зважаючи на скрутне становище, Академія влаштувала в своєму приміщенні академічну церкву, посвячену 21. 11. 1948 р., й підготувала низку праць.

З 1 жовтня при Академії відкрито заочний відділ, що обслуговує покищо 50 студентів із Німеччини, Англії, Франції й Бельгії. За минулий рік Академія видала 8 скриптів лекцій і праць, м. ін. проф. Н. Полонської-Василенко «Історія Української Церкви», проф. А. Коцевалова: «Підручник старогрецької мови» й проф. П. Ковалева «Чудеса науки й вищий розум».

---

*) Див. «С. й М.», ч. 1, 1948, стор. 66.

З важливіших імпрез Академії слід згадати урочисте посвячення Академії в новому приміщенні на Вільгельмштр. 6 III і духовний концерт старанням Товариства Студентів Академії 29. 2. 1948 р. Відбулося наукове зесідання з доповідями проф. П. Ковалева, проф. В. Петрова й студ. А. Крахно.

Академія за станом на 31 грудня 1948 р. мала 30 студентів, з них 27 дійсних. За національністю було 27 українців і по одному білорусинові, полякові й сербові. За семестрами було: на 1-ому — 7, на 4-ому — 4, на 5-ому — 17 і на 8-ому — 2.

Заснування Інституту Заочного Навчання при УВУ

Українська преса Німеччини вмістила останніми тижнями лютого ц. р. повідомлення про Заснування Інституту Заочного Навчання при УВУ. Наводимо найсуттєвіші моменти цього повідомлення: На зібранні Професорської Ради Українського Університету 27. 11. 1948 схвалено вже довгий час готований проєкт Інституту Заочного Навчання при УВУ. Інститут, організований за англосаськими взірцями, творитиме, з огляду на особливий характер навчання, автономну, але багатьма постановами статуту пов'язану з Українським Вільним Університетом високошкільну установу, що її професорами й співробітниками можуть бути в основному тільки професори й співробітники УВУ, покликані Професорською Радою Інституту. Про матеріяльне забезпечення Інституту дбатиме очолювана професором д-ром В. Кубійовичем Кураторія, що складатиметься із ректора УВУ, як представника Сенату, із представників Товариства Прихильників Інституту Заочного Навчання і з представників Професорської Ради Інституту.

Навчання в Інституті, що своїм об'ємом відповідатиме програмі УВУ, спирається за студійним пляном на спільній для всіх відділів однорічній, в найширшому значенні цього слова, українознавчій підвалині й відбуватиметься пізніше в спеціялізованих трирічних відділах: гуманістичному, правному, економічному та журналістичному. Таким чином впродовж чотирьох років студіюючі подготовляються до маґістерського кінцевого іспиту перед визначеними університецьким Сенатом комісіями, що діятимуть у різних скупченнях української еміґрації. Перший рік спільної для всіх відділів українознавчої підвалини охоплюватиме наступні предмети: географію України, описову українську граматику й стилістику, історію України, історію української літератури, вступ до науки про право й державу, вступ до наук економічних, історію української культури з особливим підкресленням ролі релігії і церкви в житті українського народу, основи соціології та основи філософічних наук, — усе це під поглядом проблематики української людини й потреб української духовости. Ця органічна цілість знання про Україну та про українську людину має дати світоглядову базу, насичену притаманним українству духом християнського гуманізму, скерованим на ідеал Української Держави.

Відзначаючи винятковy важливість нового почину, хочемо коротко наше твердження обґрунтувати. Належна наукова і об'єктивна оцінка явищ виховно-навчальної ділянки мусить підходити до них з погляду сучасної соціології виховання. Соціологія виховання (Дюркгеn) вбачає у виховних діях прояви **суспільної функції,** функції, що виходить від суспільної групи, нею здійснюється і шляхом підготови майбутніх членів групи в інтересах існування й розвитку цієї групи задовольняє суспільні й культурні потреби. Цей підхід дозволяє нам бачити в заснуванні Інституту вираз потреб особливої суспільної групи, що нею є політична українська еміґрація в світовій діяспорі, групи, виконання національно-політичних завдань якої насамперед залежить від збереження **одинокої основи її єдности й існування — від збереження української духовости.** Відповідно до цього вся програма навчання і цілком особлива програма першого року спільної підвалини чотирьох відділів наставлена на суцільність **українського знання про Україну як основу християнсько-ідеалістичного та державницького світогляду.** В згоді з цією концепцією навчання як суспільної функції, пристосованої до групових потреб, навчання наставлене не тільки на збереження української духовости й тим самим українства як національної групи на еміґрації, але і на підготову насичених цією духовістю студентів до праці на батьківщині по зміні політичних відносин саме в ділянках суспільній, правній і педагогічній, де представників справжньої української духовости найбільше буде потрібно.

Якщо з погляду соціології виховання важливість і доцільність програми Інституту очевидна, то психодидактичні міркування доводять вартісність метод заочного навчання. Сучасна психодидактика дедалі більше переконана в тому, що в остаточному висліді вирішним чинником справжньої «освіти» є цілком індивідуальний і «самотній» процес засвоєння культурних цінностей через психічні структури. «Далтон-плян», «кероване вчення», «метода проєктів» виразно підкреслюють цю тенденцію відірватися від авдиторного навчання старого «викладового» типу. Про це саме свідчить нам і життєвий досвід. Добре відомо, що наше справжнє знання здобували ми не на викладах, але готуючи письмові семінарійні праці, сам-на-сам з книжкою і проблемою. З погляду сучасної психодидактики заочне навчання не є дешевою підміною авдиторного, але своєрідним підходом до студій, що, вимагаючи витривалости, критицизму й самостійности в думанні, одночасно виробляє саме ці прикмети духу та характеру. Заочне навчання дозволяє при цьому (в наших умовах неоціненна прикмета) єднати студії із працею для заробітку.

Від того, наскільки наше еміґраційне суспільство буде приступне і здібне до таких міркувань і наскільки правильно зуміє проаналізувати справжні потреби української політичної еміґрації та української нації, — залежить доля нового почину.

Іван Мірчук

Український Науковий Інститут у Берліні*)

Український Науковий Інститут у Берліні завдячує своє постання такому самому випадкові, як і УВУ на території Чесько-Словацької Республіки. Українське громадянство Берліну негайно після першої світової війни вживало заходів, щоб на теренах нової Німеччини створити центр наукової праці. Одначе ці старання не принесли конкретних результатів. Щойно в 1925 р. трапилася випадкова нагода, щоб зрушити цю справу з місця. На одному банкеті сидів б. гетьман Павло Скоропадський біля тодішнього міністра закордонних справ Німеччини Штреземана і, коли під впливом піднесеного настрою Штреземан звернувся до гетьмана з запитом: «Ваша Світлосте, що міг би я для Вас зробити?», гетьман використав цю нагоду, щоб здійснити плян українців для заснування в Берліні Наукового Інституту. Німецький міністер заявив свою готовість зайнятися цим ділом, і таким способом питання заснування Українського Наукового Інституту на теренах Німеччини було в принципі вирішене.

Для практичного зреалізування Інституту обрано кураторію, на чолі якої став генерал Ґренер, відомий зі своєї діяльности в 1918 р. в Києві, наслідник Людендорфа в німецькому генеральному штабі, індивідуальність великого маштабу. Іншими членами кураторії були: тайний радник Зерінґ, професор економії Берлінського Університету, проф. Фасмер, слявіст, теж з Берлінського Університету, проф. Мейнеке, історик дуже високої кляси, і д-р Келлер, зять відомого українського мецената Чикаленка, доцент Женевського Університету. З українського боку заступником голови кураторії Ґренера був О. Скоропис-Йолтуховський, відомий зі своєї діяльности під час першої світової війни в Союзі Визволення України, д-р Коростовець, член дипломатичної служби в царській Росії, проф. М. Панчишин, представник батьківщини, проф. Д. Дорошенко, як директор Інституту, та проф. І. Мірчук, як представник професорської колеґії. Завдання Інституту оформлено з самого початку в той спосіб, що має він дбати про поширення автентичних відомостей про Україну серед німецького наукового світу, про перенесення здобутків німецької та европейської науки та культури на український ґрунт і мусить зайнятися опікою нашого студенства, що закінчує свої студії в німецьких високих школах.

Діяльність Українського Наукового Інституту можна поділити на два періоди: від моменту заснування, себто від 1926 р., до 1931, коли Інститут з при-

*) У зв'язку з порушеною в попередньому числі «Сьогочасного й Минулого», у статті проф. В. Кубійовича, проблемою дальшого розвитку нашого наукового життя на еміґрації, особливої цікавости набирають статті проф. І. Мірчука про роботу Українського Наукового Інституту в Берліні і проф. Д. Дорошенка про роботу Українського Наукового Інституту в Варшаві, що підсумовують безперечні досягнення цих інституцій в тяжких умовах еміґрації. Редакція.

чини загальної фінансової кризи в Европі був формально розв'язаний, і другий період, від 1931 р. аж до закінчення другої світової війни, себто до кінця квітня 1945 р. При цьому треба згадати, що Інститут формально існує далі, бо баварське міністерство освіти прийняло до відома факт переселення Інституту з Берліну до Мюнхену й дало йому доручення чекати на майбутнє вирішення його долі.

До діяльности Інституту в першім періоді належало читання лекцій українською мовою для стипендіятів Інституту і для невеличкої української колонії в Берліні, а крім цього читання викладів на загальноукраїнські теми німецькою мовою в залях Берлінського Університету для німецький студентів, як і для ширшого громадянства. З цим була зв'язана видавнича діяльність, в результаті якої Інститут випустив 3 томи наукових праць — «Abhandlungen des Ukrainischen Wiss. Instituts in Berlin», і два томи з інформаційними статтями п. з. «Mitteilungen des Ukrainischen Wiss. Instituts in Berlin» які розсилалися до всіх бібліотек та наукових центрів і знайшли також доступ до кіл політичних та дипломатичних. Для праці стипендіянтів, а також і професорів Інститут мав підручну бібліотеку, яка наприкінці 1931 р. нараховувала лише коло 2.000 томів. Стипендіяти, зв'язані з Інститутом, творили дві групи: перша, більша група, охоплювала студентів високих німецьких шкіл, друга — обіймала наших молодих адептів науки, що після докторату підготовлялися до дальшої наукової кар'єри. Члени Інституту нав'язали зносини з чужинецьким науковим світом і старалися вміщувати свої праці в німецьких та інших чужих наукових органах. Склад професорської колеґії, хоч невеликий, був підібраний досить зручно. На перше місце висувається постать великого історика та соціолога В. Липинського, який, на жаль, через свою хворобу не міг розвинути як слід педагогічної діяльности. У всякім разі присутність його в Інституті сильно підіймала значення і науковий рівень цієї установи. Другою визначною фігурою був проф. Дмитро Дорошенко, відомий із своєї діяльности під час першої світової війни, автор численних праць українською та чужими мовами. Молодше покоління репрезентували: доцент УВУ д-р В. Залозецький, спеціяліст від староукраїнського мистецтва, та надзвичайний проф. І. Мірчук, що займав катедру духових течій не тільки на Україні, але у цілому східньоевропейському просторі. Щойно в 1930 р., коли В. Липинський мусів припинити свою діяльність, покликано на члена Інституту д-ра З. Кузелю, відомого етнографа. Члени Інституту брали живу участь у міжнародних та слов'янських конґресах і використовували кожну нагоду для задокументовання культурної діяльности українського народу перед чужим світом. Коли в 1928 р. в Кельні зорганізовано міжнародну виставку преси, УНІ творить окремий відділ української преси і літератури в німецькій та чужих мовах.

Коли в 1930 році захопила майже цілу Европу, а в першу чергу Німеччину тяжка господарська криза, Інститут утратив фінансову базу і стояв перед повною ліквідацією через брак матеріяльних засобів. В наслідок цього проф. Дорошенко переноситься до Праги, а доц. Залозецький до Відня. Залишаються на місці тільки два співробітники Інституту, які разом із Скорописом-Йолтуховськім та при співпраці міністра Ґренера переводять реорганізацію та відновлення діяльности цієї установи. Інститут переходить на етат міністерства освіти з сталим річним бюджетом і стає німецькою державною установою, при чому внутрішній його характер залишається наскрізь український. В особистому його складі немає ні одного німця, ціла праця його має всеціло українські інтереси на меті, хоч на офіційній печатці Інституту міститься загальновідомий пруський орел. Це випадок одинокий на цілому світі. Щоправда, в році 1939 була спроба перетворити Інститут на експозитуру военного міністра, але завдяки енерґійному спротиву членів та директора Інституту цей експеримент не вдався. Діяльність Інституту в другому періоді його існування (1931-1945) набрала в дечім іншого характеру. Новий директор Інституту проф. Мірчук поставив собі завдання актуалізувати українське питання в культурному аспекті на терені Середньої та Західньої Европи. Збільшується число викладів у Берлінському Університеті німецькою мовою, при чому прелеґентами є тепер у переважній більшості визначні чужі науковці, що об'єктивно представляють українську проблематику. Я згадую тільки важливіші прізвища, як тайний радник Пенк, професор Берлінського Університету, учитель Степана Рудницького, географ світової слави, майже всі німецькі слявісти, Дільс (Бресляв), Маєр (Кеніґсберґ), Травтман (Ляйпціґ), загальновідомий історик Східньої Европи, почес-

ний доктор УВУ, Сімпсон (Саскатун), що тоді ставив перші кроки на українському ґрунті, фон Ріхтгофен (Кеніґсберґ), ректор університету в Софії Арнаудов, Ганс Кох з Відня, секретар Академії Наук у Загребі д-р Есіґ, визначний учений-публіцист, прекрасний знавець Східньої Европи д-р Рорбах та багато інших. В залях Інституту відбувалися семестральні курси українознавства німецькою мовою, ведені членами Інституту для чужих слухачів, які бажали поглибити своє знання про Україну.

Видання Інституту мають відтепер більш інформативно-науковий характер. З'являються «Причинки до українознавства» (Beiträge zur Ukrainekunde) з працями німецькою мовою визначних своїх та чужих учених, як Горбачевський, Кубійович, Степан Смаль-Стоцький, Багров, Маєр, Пальме, Шпехт та інші. Другу серію творили «Культурні звідомлення інституту» (Kulturberichte des Ukrainischen Wissenschaftl. Instituts) двома мовами: німецькою для інформації чужого громадянства про культурне життя на Україні і українською мовою для ознайомлення батьківщини з культурними рухами Европи. З такою самою метою видає Інститут більші твори своїх співробітників, як першу історію України німецькою мовою Б. Крупницького, підручник української мови для чужинців Я. Рудницького, першу енциклопедію України німецькою мовою «Handbuch der Ukraine», під редакцією І. Мірчука, підручник, якого не мають такі народи, як чехи, поляки й інші, монографію про Мазепу Б. Крупницького, збірку українських новель у німецькім перекладі Марії Мірчук та цілу низку словників, завершенням яких є великий українсько-німецький словник Кузелі-Рудницького при співучасті К. Г. Маєра. Коли в наслідок воєнних подій в роках 1942-1943 велике число науковців зі Східніх Земель опинилося поза межами батьківщини, Інститут видає за матеріяльною допомогою УЦК циклостилевим способом цілу низку праць таких учених, як: Окіншевич, Шарлемань, Петров, Ковалів, Шугаєвський, Петренко, Іванов та німецькою мовою історію культури Мірчука «Die Ukrainische Kultur in ihrem geschichtlichen Werden».

Щоб виконати своє завдання як слід, співробітники Інституту скріпили свою участь у чужинецьких наукових журналах і вміщували свої праці про Україну в таких журналах, як: «Zeitschrift für Geschichte Osteuropas», «Slavonic Review» (London), «Slavia» (Praha), «Kyrios» (Königsberg), «Przeglad filozoficzny» (Warszawa), «Germanoslavica» (Brünn).

Велике значення для поширення відомостей про українську культурну творчість мала зорганізована проф. Антоновичем виставка української графіки, що знайшла дуже сильний та прихильний відгук у цілій берлінській пресі, і виставка географічних карт України під керівництвом проф. Кубійовича та проф. Кребса, директора Географічного Інституту Берлінського Університету.

Члени Інституту мали нагоду під час своїх поїздок у наукові центри Европи переконатися, що українська література була дуже слабо заступлена в установах, які мали відношення до Східньої Европи. Щоб це лихо усунути, постає при Інституті «Бюро обміну книжками», яке впродовж років старалося передати якнайбільше число наших наукових видань (звичайно безплатно) відповідним фаховим книгозбірням західніх держав. Для прикладу скажу, що в наслідок цієї акції український відділ у Слов'янському Інституті в Лондоні мав якийсь час найбільше число каталогізованих книжок. При цій нагоді треба сказати, що книгозбірня самого Інституту під керівництвом д-ра Масюкевича нараховувала наприкінці 1944 р. 35 000 томів «україніка» і була однією з найповажніших фахових бібліотек Німеччини. Додати ще такий відомий українському громадянству факт, що більшість відомостей про Україну в німецьких енциклопедіях Брокгавза, Маєра, Гердера та інших виходила з мурів Інституту. Діяльність Інституту була настільки многогранна, що її оцінка буде щойно можлива, коли вийде повна монографія про цю експозитуру українського культурного життя за кордоном.

Наприкінці 1944 року УНІ складався з таких осіб: куратор — проф. д-р Ґерулліс, директор та заступник куратора — проф. д-р І. Мірчук, члени: доц. інж. Р. Димінський (господарство), проф. д-р Б. Крупницький (політ. історія), проф. д-р З. Кузеля (фолкльор і краєзнавство), проф. д-р І. Мірчук (історія культури), проф. д-р В. Петров (археологія), доц. Ю. Шевельов (мова і література). Словниковий відділ: доц. Поспілов, М. Томашівська, Н. Лощенко, Т. Доманицька. Керівник бібліотеки: д-р М. Масюкевич, секретар Інституту: В. Кужім.

На закінчення хочу згадати кількома теплими словами дві великі індивідуальності: засновника Інституту, німецького голови його кураторії, міністра

Вільгельма Ґренера, та його заступника Олександра Скорописа-Йолтуховського, без активної співпраці яких постання та існування цієї установи взагалі не можна уявити. Міністер Ґренер, сам визначний науковець, ввесь час, від хвилини постання Інституту аж до своєї смерти в році 1939, докладав усіх старань, щоб цей, до певної міри його власний твір, не тільки перетривав усі ці бурхливі часи, але далі розвивався, як слід. І треба визнати, що дійсно ця установа завдяки його зусиллям після кризи в 1930 р. підіймалася з кожним роком на щораз вищий щабель розвитку і прийшла наприкінці останньої війни до стану, в якому мала вона до розпорядження 16 великих кімнат, беручи як показник цю чисто зовнішню ознаку. Правою рукою Ґренера в ділах Інституту був Скоропис-Йолтуховський, ідеаліст у найкращому розумінні цього слова, що за ввесь час існування Інституту кожну вільну хвилину присвячував цілковито безкорисливо його справам. Велич цієї в наших умовах надзвичайної людини оцінювали найкраще вороги, як Троцький (див. його спомини), або чужинці, як Людендорф та інші, що мали з ним до діла. Тому, що Ґренера немає вже між живими, а доля Скорописа невідома, хай буде цих кілька слів для них скромною подякою за їх безкорисливу, а таку успішну працю для добра української культури.

Дмитро Дорошенко

Український Науковий Інститут у Варшаві

Український Науковий Інститут у Варшаві був заснований року 1928 за прикладом Українського Наукового Інституту в Берліні, на основі статуту, дуже подібного до берлінського, але з дещо відмінними завданнями. На думку ініціятора й організатора Інституту, професора Варшавського Університету Олександра Лотоцького, відомого українського вченого і політика, Інститут мав плекати ділянки української науки, які не знаходили собі умовин для вільного розвитку на советській Україні, де кожний учений обов'язково мусів підлягати урядово визнаній доктрині економічного матеріялізму і досліджувати з її штандпункту всі галузі знання. Директором Інституту був призначений проф. Лотоцький, і сам Інститут був прийнятий на етат польського міністерства освіти.

Діяльність Інституту була присвячена виключно українознавству й виявилась головно на полі наукового видавництва і за короткий порівнюючи час (1929-1939) досягла визначних результатів. Інститут видав передусім цілу серію наукових праць з обсягу історії України давнішої й нових часів. Отже, видано двотомовий курс історії України проф. Д. Дорошенка (1932-33); далі «Дневник Гетьмана Филипа Орлика» (том І), під редакцією Івана Токаржевського-Карашевича; «Зимовий похід 1920 р.» О. Доценка; «Українсько-Московська війна 1920 р.», оперативні документи Української Армії під редакцією генерала В. Сальського; «Автокефалія» — історія автокефального устрою Православної Церкви, проф. Ол. Лотоцького; «Українські джерела церковного права» проф. Ол. Лотоцького, «Українсько-Московські договори XVII-XVIII стол.» проф. А. Яковлева; збірник «Мазепа» (3 томи), який містив розвідки й матеріяли до історії політичної діяльности знаменитого українського гетьмана. Серед цих матеріялів особливо цінні документи, здобуті й опрацьовані проф. Б. Крупницьким з шведських та німецьків архівів; «Монографія про гетьмана Филипа Орлика» — проф. Б. Крупницького; «Українська політика князя Адама Чарторийського» — проф. М. Гандельсмана; особливу увагу звернув Інститут на видання мемуарів з недавнього українського національного руху; на першому місці треба поставити 4-томове видання мемуарів самого проф. Ол. Лотоцького під титулом «Сторінки Минулого»; коли взяти на увагу, що проф. Лотоцький протягом півстоліття стояв в осередку культурного й політичного українського життя (у Києві, Петербурзі, знов у Києві й пізніше на еміґрації) і займав високі становища в українській державній службі — міністра й посла в Царгороді, то легко зрозуміти, який високий інтерес мають його мемуари, в яких він наводить цілий ряд історичних документів; крім мемуарів Лотоцького, видано тритомову збірку «З Минулого», яка містить спогади й матеріяли; один із томів цієї збірки при-

свячено спеціяльно історії українського студентського руху в Росії в перших десятиліттях XX ст., — спогади колишніх студентів про студентські «Громади» в Києві, Харкові, Одесі, Петербурзі, Москві, Варшави й Дорпаті.

Українському мовознавству і філології взагалі присвячено видання «Олександер Потебня, український мислитель-лінґвіст» д-ра К. Чеховича; «Наймолодша паляталізація шелестівок в українській мові» д-ра М. Пушкаря; «Карта українських говорів з поясненням» проф. Ів. Зілинського і його ж «Нарис української діялектології»; розвідка про сучасну літературну мову під Совєтами — проф. Романа Смаль-Стоцького; інтерпретація Шевченкових поезій — дуже цінна монографія академіка проф. Степана Смаль-Стоцького.

З обсягу статистики й економіки України Інститут видав такі праці: «Українська людність СССР», розвідки Т. Олесевича, О. Пителя, В. Садовського й О. Чубенка; «Статистичні таблиці українського населення СССР за переписом 17 грудня 1926 року» Т. Олесевича; «Сучасні проблеми економіки України», збірка праць Є. Гловінського, К. Мацієвича й В. Садовського; «Праця в УССР» проф. В. Садовського; «Кредитова кооперація на Україні» І. Івасюка; «Лісова справа на Україні» проф. Б. Іваницького.

Крім наукових праць і опрацьованих науково матеріялів, Інститут видав цілий ряд богослужбових книг для вжитку Української Православної Церкви в Польщі. На чолі спеціяльної комісії для видання українського перекладу богослужбових книг при Українському Науковому Інституті стояв голова Автокефальної Православної Церкви в Польщі Митрополит Діонісій, під його проводом працювала ця комісія, що до її складу належав цілий ряд учених мовознавців. Переклади робилися з старожидівської й грецької мов, з врахуванням усіх здобутків сучасної науки про мову первісних книг Св. Письма. Видання Інституту, апробовані самим головою Православної Церкви в Польщі, тим самим здобували собі санкцію для вжитку по церквах на Волині й Холмщині з православним українським населенням.

Від 1932 року Інститут приступив до видання творів великого українського поета Тараса Шевченка. Видання було розраховане на 16 томів. На редактора видання запрошено найбільшого в останні часи знавця життя й поезій Шевченка — проф. Павла Зайцева. До співробітництва притягнено цілий ряд учених і письменників, що працювали над дослідженням творів Шевченка. Варшавське видання Шевченка мало одну незалежну від редактора й співробітників недостачу: для них були недоступні оригінали творів Шевченка, які переховуються по архівах Совєтської України й Росії, і через те не можна було перевірити наново тексти з автопсій. Але все, що тільки було опубліковане друком, усі дотеперішні видання Шевченка й уся обширна література про нього були використані. До кожного тому творів Шевченка, до кожного розділу чи періоду його поезій та прозових творів подано вступну розвідку одного з учених співробітників, зазначено варіянти й подано докладний коментар. Між іншим, спеціяльний том містив поетичні переклади з Шевченка на чужі мови, набралось таких перекладів аж на кілька десятків мов, що свідчить про популярність українського поета серед чужого світу. Видання творів Шевченка зроблено з кожного погляду бездоганно й воно свідчить про великий пієтет до поета з боку видавців, а особливо з боку ініціятора видання, нині вже покійного проф. Лотоцького (1939 р. загинув як жертва війни). На великий жаль, ціле видання через вибух війни не було закінчене: вийшло всього 13 томів з 16, які мали вийти до кінця 1939 року. Не появилася й біографія поета пера проф. Зайцева: вже готовий видрукуваний том загинув під час вибуху війни у Львові, де друкувалося ціле видання.

Інститут випустив ще кілька книжок різного змісту, між іншими український переклад відомої поеми польського поета Адама Міцкевича: «Пан Тадеуш», доконаний одним з талановитіших українських поетів молодшого покоління Максимом Рильським.

В цілому Український Науковий Інститут у Варшаві видав понад 70 томів різних публікацій, число дуже показне для несповна 10 років його існування. Його видання становлять цінний вклад в науку українознавства і є великою заслугою директора Інституту проф. Лотоцького, який був його душею й головною рушійною силою. Поруч з видавництвом відступала на другий плян викладова діяльність Інституту — публічні наукові виклади запрошуваних задля цього українських учених; вона мала лише місцеве значення для української колонії у Варшаві.

Юрій Бойко

Книжкова продукція СССР в 1917-1947 рр.

В російських публікаціях що далі, то рідше можна натрапити на цифровані дані, які розкривали б «досягнення» різних ділянок советського життя в абсолютних числах. Натомість советська статистика залюбки послуговується відсотковими даними для доказу «проґресивности» панівного режиму, при чому астрономічні відсотки досягнень даються у відношенні до попередніх років, що їх також характеризувалося відсотковими показниками. Цим зачарованим колом відсотків запаморочується голови советських громадян, створюється систему «наочних доказів», правдивости яких ніхто не годен перевірити.

Цю традицію порушив російський журнал «Знамя» (1947, ч. 11), опублікувавши дані в абсолютних числах про досягнення советських видавців за тридцятьріччя — 1917-1947 рр. Статистику складено на підставі матеріялів Всесоюзної Книжкової Палати, що є центральним бібліографічним органом СССР і облікує всю друковану продукцію Советського Союзу.

Оголошена статистика дуже цікава і наводить на ряд міркувань. Насамперед вражає колосальний розмах видавання пропаґандивної літератури. За минуле тридцятьріччя твори Леніна і Сталіна видано в 11 297 виданнях в кількості 682 500 000 прим. Якщо врахувати при тому, що писання коментарів і популяризаторів творів цих двох «клясиків» марксизму в кілька разів перевищують зазначений наклад, можна уявити собі, як потворно захаращено публічні бібліотеки і приватні книгосховища цією одноманітною літературою. І це тоді, коли соціологічні і політичні твори некомуністичного напрямку протягом останніх 30 років у Росії не видавалися. Справді населення Советського Союзу живе під тиском постійного пропаґандивного терору!

Цікавими є також і відомості про видання перекладів світової художньої літератури. Тут показники досить скромні. Шіллера видано лише 683 000 прим., Сервантеса 650 000, Ґете 590 000, Байрона 499 000. І в той же час французького — аж ніяк не першорядного — письменника, але комуніста — Анрі Барбюса видано в 2 075 000 прим.

Відмежування від культури Заходу стало в СССР модним пропаґандивним гаслом в останні роки, одначе бачимо, що протягом тридцяти років видавнича політика влади провадилася так, щоб унеможливити широким масам ознйомлення із шедеврами світової, зокрема европейської літератури.

Разом із тим, крізь статистичні дані щодо перекладів із західньоевропейських мов на мови поневолених Москвою народів виразно прозирають велетенські процеси боротьби московських і західніх впливів навколо національних літератур СССР. Нічого дивного немає в тому, що московські впливи, підтримувані, плекані московською владою, перемагають, одначе з таблиць бачимо, що потяг підсоветських народів до пізнання західньоевропейської літератури все таки, всупереч російській ізоляційній політиці, виявляється промовисто. Так, напр., Ґюґо в СССР на протязі 30 років перекладений і виданий на 41 мові, Шекспір на 20 мовах, Роллян на 19, Гайне на 17, Мопассан на 16, Шіллер і Діккенс на 15 і т. д. В «досягнення СССР за 30 років» включено також і видавничу діяльність Латвійської, Естонської й Литовської СССР, дарма що вони лише кілька років тішаться з розкошів советського соціялізму. Щодо лотиської літератури протягом останніх 30 років наведено дані про розміри накладу творів трьох письменників: Я. Райніс — 165 000 прим., А. Упітс — 325 000 прим., В. Лаціс — 159 000 прим.

Коли з цими показниками зіставимо видавничу діяльність Туркменської ССР, яка всі тридцять років перебувала під опікунчим промінням «старшого брата», побачимо іншу картину. З туркменських письменників найбільший наклад своїх видань мають Махмут-Кулі і В. Кербабаєв, але ці наклади супроти лотиських виглядають справді мізерно: Махмут-Кулі — 450 000 прим., В. Кербабаєв — 950 000 прим.

Ми в даному разі скористалися улюбленим методом советських зіставлень «гнилого Заходу» і «квітучого СССР». На підставі советських даних можна бачити, чим відрізняється буржуазна «самостійність» від «самостійности» в рамках СССР.

Інерцією своїх здобутків у часах самостійности живуть щодо обсягу книжної продукції ще й нині Латвія, Естонія, Лотва, тоді як Казахська, Туркмен-

ська, Узбецька, Таджицька республіки під цим поглядом ледве животіють. Це можна бачити з таблиці, в якій наводимо кількість примірників художньої літератури, видаваної на національних мовах в 1946 році:

Латвійська ССР	—	539 000
Естонська ССР	—	567 000
Литовська ССР	—	395 000
Узбецька ССР	—	630 000
Таджицька ССР	—	22 000
Туркменська ССР	—	41 000

Наявність розбудованих національних позицій у надбалтійських країнах непокоїть Кремль, і це позначається на видавничій політиці. Коли вже не можна відразу катастрофально знизити наклад національної книжки у Надбалтиці, то Москва пускається на те, щоб у цих новоприєднаних країнах розгорнути в кілька разів більше видавництво російської книжки (в Естонії російських книжок видається майже втроє більше, ніж естонських, в Латвії російських прибл. в 2 і одна четверта рази більше, в Литві литовських майже стільки, скільки російських). Коли ж врахувати, скільки російських книжок прибуває в ці республіки ще з Москви, можна уявити собі розмір русифікаці в цих країнах. На жаль, в таблицях не знаходимо жадних даних про ціни на книжки. Одначе мабуть не помилимося, коли припустимо, що ця навала російської книжки просувається в національні середовища відповідною політикою низьких цін на книжку російську і високих на книжки місцево-національними мовами.

В 1946 р. по всьому СССР випущено художньої літератури 70 200 000 прим. З них російською мовою 63 580 000 і мовами всіх інших народів лише 6 420 000, тоді як число росіян в СССР менше, ніж кількість населення інших націй. Російські імперіялісти забезпечують в десять разів більші можливості для російської літератури, і це називається в них «братерством народів».

Цікаві висновки набігають і при перегляді стану видавання української художньої літератури. Т. Шевченка за 30 років видано лише 5 356 000 прим., тоді як Ґорький здобувся на 44 504 000 прим. (рос. і іншими мовами), і навіть така літературна нікчемність, як Ілля Еренбурґ, що останнім часом спеціялізується на пасквілях супроти західньої культури, здобув наклад 6 207 000, тобто вищий від Шевченкового. (До речі, Шевченка за останні 30 років друковано в СССР на 33 мовах. Чи не є це доказом того, що поневолені Москвою народи шукають зближення з Україною через переклад творів її генія?) Значно менші наклади творів інших письменників:

І. Франко	—	4 462 000
М. Коцюбинський	—	3 160 000
О. Корнійчук	—	917 000
П. Тичина	—	900 000
М. Бажан	—	583 000
М. Рильський	—	339 000

Впадає в очі, що в статистиці Книжкової Палати обминено Л. Українку. Очевидно, наклад видання її творів такий малий, що його незручно й подавати серед «досягнень». Так само не можна було подати накладу творів цілого ряду інших українських клясиків, як П. Куліш, І. Котляревський, П. Мирний, І. Нечуй-Левицький, бо наведення цих накладів занадто б разило у зіставленні з будь-яким російським клясиком. Українські «досягнення» обліковувалися б у кращому разі десятками тисяч, тоді як **кожний** російський клясик має мільйонові тиражі, а деякі в десятки мільйонів!

1946 року художньої літератури українською мовою видано в СССР 2 375 000 прим. У зіставленні з кількістю російських художніх видань (63 580 000) це число знов таки показує на кричущу несправедливість совєтської національної політики.

Укладачі статистики подають «досягнення національних культур» ще щодо видання художньої літератури. Воно й зрозуміло: наукова література тепер в СССР майже без винятків видається російською мовою. Крім художньої літератури, національними мовами ще друкують літературу політичну, яка суцільно є «троянським конем» у відношенні до національної культури, тому її при обчисленні розвитку українського друку можемо не брати до уваги. Отже художня література є єдиним показником розвитку українського друкованого слова (з тим, що й вона в дуже невеликій мірі відображає за нинішніх

В другому розділі вступу авторка оповідає про «літературну історію дум» у 19-20 віках. Головне джерело п. Шерер в цьому розділі — це знаменитий вступ Катрі Грушевської до свого вікопомного «корпусу», але наша авторка не задовольнилася працею Катрі Грушевської, а самостійно студіювала книги й статті, що ними користувалась київська дослідниця, від збірки Максимовича (1827) аж до праць Колесси. Добре розуміючи значення студій над «думами» в історії розвитку українського національного руху, п. Шерер мала щасливу думку подати в примітках короткі речеві бібліографії авторів тих студій або осіб, так чи інакше зв'язаних з розшуками «дум» (Трощинський, Цертелев, Максимович, Срезневський, Куліш, Бодянський, Метлинський, Костомаров, Чубинський, В. Антонович, Драгоманов, Житецький). Ці примітки, що в них авторка виявила не абияку ерудіцію, матимуть велику користь для всіх французьких українознавців.

Після розділу, присвяченого кобзарям і лірникам, знаходимо речевий, за останнім словом української історіографії, огляд козаччини та її боротьби з турками й татарами. «Ця, — кінчає авторка свій вступ, — вперта і вікова боротьба з мусулманами знайшла свій відгук у «думах» нашої збірки: бої супротивників, що шукають і чатують один на одного; самотня смерть поранених козаків; розбиття їхніх крихких чайок у бурхливому морі; відчай бідолашних невольників на ґалерах і надія їх побачити козацькі чайки; жорстокість ренеґатів; щасливі або нещасливі втечі полонених козаків; від'їзд молодого козака до невідомої долі . . .»

Центральна частина праці п. Шерер — це, очевидячки, самі «думи», що їх вона подає 18:15 т. зв. «старих дум» і три думи з родинними сюжетами, «вічними сюжетами народної поезії». Щодо дум т. зв. доби Хмельниччини авторка поділяє думку Франка, що «ті думи — всі фальсифікати остільки, що зложені не сучасними людьми, але кобзарями або й не кобзарями 18 віку, що мали перед собою літописи Величка або інших козацьких літописців» («Нарис історії українсько-руської літератури», Львів, 1910, стор. 21). Зрештою, продовжує авторка, «досить порівняти думи цієї доби з літописами Граб'янки, Величка, Лукомського, щоб побачити, наскільки вони залежать від останніх в оповіданні подій і змалюванні історичних осіб».

Пані Шерер подала в своїй збірці 18 дум, а саме: Невольники, Плач невольника, Іван Богуславець, Маруся Богуславка, Сокіл, Самійло Кішка, Олексій Попович, Розмова Дніпра з Дунаєм, Втеча трьох братів з Озова, Три брати Самарські, Смерть козака на долині Кодимі, Хведір Безрідний, Отман Матяш старий, Іван Коновченко, Козак прощається з сестрами, Брат та Сестра, Вдова, Козак Голота. Які варіянти вибирала авторка? «Найстарші тексти, найменш оброблені збирачами й аматорами. З двох варіянтів, занотованих за однієї доби, ми воліли дати варіянт, що краще вдався і належить до репертуару відомого кобзаря. Свої тексти, як це твердить авторка, вона витягла з «корпусу» К. Грушевської та з «Київської Старини».

Пані Шерер — за це будуть їй вдячні французькі україністи і українські читачі — подала також українські тексти дум, очевидячки, за теперішнім правописом. Щодо перекладів, які містяться праворуч українського ориґіналу, авторка каже, що вона, «залишаючись яко мога ближче до ориґіналу, прагнула по змозі сил передати французькою мовою особливий характер цих поважних і гідних пісень». Дійсно ті, хто знають французьку мову, не можуть не привітати переклад, в якому не тільки знаходимо вірний зміст, але й ритм дум. Це не було легкою річчю, бо французька мова не дуже надається до народної поезії: не дурно французької народної поезії обмаль. Не можна не подати голоси про переклади п. Шерер, що належать ученим, які одночасно є письмениками з розвиненим літературним смаком.

Професор Брюссельського Університету, член Бельгійської і Французької Академій, світової слави візантиніст і знавець слов'янських мов Анрі Ґреґуар зробив у Бельгійській Академії велику доповідь про працю п. Шерер і подав у цілості переклад думи «Розмова Дніпра з Дунаєм», що її він називає «справжньою перлиною, що, як зразок перекладу, краще, ніж усі інші рекомендації, змусить усіх аматорів романтичної літератури й усіх знавців порівняльної літератури розшукувати книгу п. Шерер . . .

Другий голос про переклади п. Шерер належить Паскалеві, професорові російської літератури й мови в Школі Східніх Мов, авторові відомої праці про протопопа Авакума, перекладачеві на французьку мову «Здобуття Єрусалиму»

жида Йосипа й взагалі людини з великим літературним талантом. Переповівши зміст дум, Паскаль твердить: «Вельми вірний переклад п. Шерер з рідким щастям переказує суворий ліризм оригіналу».

Зрештою ті, хто мали нагоду чути доповіді п. Шерер з чеської літератури у французькому товаристві слов'янознавців, знають, що дослідниця наших дум має не абиякий літературний смак.

Кожний французький переклад попереджує ґльоса: коли саме була записана дума, де її вперше видрукували, головна література про думу та твори, що їх вона інспірувала.

Для французьких українознавців велике значення матимуть примітки до перекладів, де авторка пояснює такі слова чи терміни, як *таволга*, *Козлов*, *старшина*, *Богуслав*, *Трапезунт*, *Самійло Кішка*, *Переяслав*, *Дніпро-Славута*, *Межигірський манастир*, *Трехтемирів*, *Самійло Зборовський*, *Коломия*, *охотне військо*, *Хортиця*, *Озів*, *жупан*, *Муравський шлях*, *Савур-могила*, *товариш військовий*, *Корсунь*, *Черкаси*, *жид-орендар*, *табір*, *кармазин*, *голота*.

Наприкінці авторка подала цінний, докладний бібліографічний показник про думи.

З наведеного видно, яку наукову й літературну вартість являє перша друкована теза з української тематики. Тим то поява праці п. Шерер викликала таку зацікавленість у паризьких слявістичних колах. Можна лише побажати, щоб такі праці частіше з'являлися у Франції на користь науки.

Ілько Борщак

Stefan Zankow. Die orthodoxe Kirche des Ostens in ökunemischer Sicht. In: Kirchliche Zeitfragen, Heft 17. — Zwingli-Verlag Zürich 1946. — 8⁰ — 114 S.

Автор розгляданої праці д-р теол. Стефан Цанков — професор церковного права й колишній ректор університету в Софії. З-під його пера вийшло чимало праць з обсягу болгарського церковного устрою, велика історія болгарської церкви і збірка лекцій про східню Православну Церкву. І цитований зшиток є не що інше, як цикл доповідей, що їх автор мав у 1938-1942 рр. в Женевському, Цюріхському, Бернському й Базельському Університетах. Манускрипт автора переглянули ще раз його приятелі в 1946 р. й пристосували його до «найновішої стадії розвитку»: працю можна, проте, вважати науковим голосом за станом з 1946 року.

Збірка автора має такі розділи: I. Теперішнє становище Православної Церкви (стор. 9-32); II. Суттєві риси Православної Церкви (стор. 33-51); III. Взаємини Православної Церкви з іншими християнськими церквами (стор. 52-66); IV. Єдність церкви (стор. 67-79); V. Соборність церкви (стор. 80-100); VI. Вселенське становище і перспективи (стор. 101-110).

За основне в характері Православної Церкви автор вважає те, що вона, «пневматична, містично-поглядова, трансцедентно-есхатологічна», найбільш «Йоанська церква». На доказ цієї тези каноніст Стефан Цанков наводить не перестарілі й тяжко зрозумілі догми, канони або символічні писання (такі як Петра Могили або Дістея), а здебільша модерну релігійно-філософічну літературу: твори Вол. Соловйова, Достоєвського, Сергія Булгакова, Миколи Бердяєва. Перевага цих (самих по собі важливих) джерел доводить автора до основної помилки, що проходить через усю книжку: він бачить церкву не такою, якою вона є, а такою, якою він хотів би її бачити, — себто він не є об'єктивний.

Брак об'єктивности видно в різних місцях: автор критикує тільки науку й дії не-православних церков, напр., науку про примат і конфесійну пропаґанду Римської Церкви, брак апостольської сукцесії поодиноких євангелічних церков, але ніде не критикує будь-яких недостач Східньої Церкви. З цього боку виходить він навіть поза власну «Історію болгарської церкви» (Софія 1940), в якій він ще цілком виразно згадує про деяку відсталість своєї церкви, напр., тяжкуватість проповідей або неясне становище у народній протигрецькій і протитурецькій політиці.

Залежність від російських авторів доводить до того, що Цанков виявляє найменше відпорности саме щодо російських питань: він зображує російську церкву, зокрема теперішню, за схемою Вол. Соловйова й Достоєвського, як церкву «хрестоносну», підземну й мученицьку і т. д., але забуває згадати (чи його

редактор замовчує), що московська церква 1943 р. склала з Кремлем відому згоду й відтоді виступає його партнером. Саме рік 1946, коли з'явилася праця Цанкова, повинен був дати її видавцеві, відомому пацифістові, проф. **Фрідріхові Зіґмунд-Шульце,** що займався актуалізацією доповідей, наочний матеріял для цілком іншої характеристики московської церкви. Це був рік, коли, як відомо, 4 мільйони греко-католиків Західньої Укра ни насильно змусили підлягати московській церкві. Уживані при цьому методи не мають нічого спільного з «тихим відпором», що його автор вихваляє в стосунках Східньої Церкви супроти Риму (стор. 60).

Русофільська позиція автора виявляється в його ставленні до факту існування українського народу: на гадку Цанкова, нації **немає**. На його думку, існує тільки одна православна російська церква, властива світова церква православ'я, в якій Москва стала, так би мовити, третім Римом. Росіяни, говорить професор Цанков в 1946 р., складаються з трьох племен, великорусів, малорусів («що називаються теж українцями або русинами-(рутенами») і білорусів (стор. 13 і 22); між тими племенами є тільки різниця «в діялекті, звичаях і обрядах» (тор. 22), які «вже довгий час висуваються з конфесійними або політичними пропаґандивними цілями, щоб розбити російську національну єдність, а насамперед щоб малорусів (українців) відірвати й національно». (стор. 22). Відповідно до того й Українська Автокефальна Церква є тільки «екстремно»-націоналістичною, керованою чисто націоналістично-українськими ідеями». Одначе автор признає, що цей «напрямок буде, мабуть, як здається, грати ще ролю в російському народі та й майбутній російській церкві» (стор. 22).

У зв'язку з «сильним підприємливим духом» і (літературно-філософічною) «плідністю» російської еміґрації в Західній Европі, автор принагідно говорить про «русифікацію» Европи (стор. 25) й бачить її, за цитатою римо-католицького теолога Карла Пфлеґера, в «оживленій новоросійським мисленням спіритуальності ортодоксії»; його ж самого праця, — зрештою, солідний твір, — показує, на жаль, що ця «русифікація» вже зайшла дуже далеко й навіть у теологічних творах занадто узалежнилася від політичних пересудів.

Православні християни в цілому світі можуть, очевидно, тільки радіти з того, що їхні питоменності й їхня побожність знаходять розуміння й підтримку в щораз нових соборних і об'єктивних творах різними мовами. Одначе в часи, коли між англосаксами й у Латинській Америці виробилися вже про Україну цілком ясні об'єктивні уявлення, належало б бажати, щоб болгарин і професор у Софії, отже, молодший колеґа М. Драгоманова, був краще обізнаний і ґрунтовніше інформував своїх читачів у цілому світі, що знають німецьку мову.

Ганко Сотник

С. В. Юшков. До питання про походження Руси, Наукові Записки Академії Наук УССР, Інститут Мовознавства, стор. 137-156.

Автор переглядає арґументи за і проти норманської теорії про походження Руси й, не розв'язуючи остаточно питання, яке походження самої назви — слов'янське чи неслов'янське, ставить гіпотезу, що русь — це особлива соціяльна група, що витворилася в східньослов'янських містах, а передусім у Києві. Русь — це купці, що скуповували товари в слов'ян і продавали їх Візантії, Хазарії й навіть безпосередньо араби (як це вони самі засвідчують писаними джерелами). Русі, як населенню міст, підлягає довколишнє слов'янство, й вона збирає дань із цього слов'янства. Вона організує й бере участь у грабіжницьких походах на Візантію й на хазар, на чорноморське й каспійське побережжя. Руси — це професіональні воїни, що служили в візантійських імператорів і хазарських каганів; вони теж організатори експедицій за рабами. Як такі вони не займалися хліборобством, а годувалися тим, що змогли одержати від слов'ян. Руси були врешті організаторами перших держав, що постали на території сх. слов'янства. Основні їх центри були розміщені на освоєних торгових шляхах того часу — на річках, що впадають у Чорне море, а також на його берегах. Воно дістало назву Руського моря. Щодо часу постання Руси, як певної соціяльної групи, то Юшков приймає другу половину 8 й 9 століття — «період розкладу первісно-общинного ладу сх. слов'янства».

Питання про національний склад цієї міської панівної верстви розв'язує Юшков здогадом, що міста населялися спершу членами одного (найближчого) племени, а згодом поповнювалися вихідцями з інших племен. Таким чином міське населення стає міжплемінною групою, до якої пристають з бігом часу й чужоземці. Такими чужоземцями, що міцно осідали й асимілювалися з місцевим елементом, були скандінавські, норманські купці. Скандінавські вікінґи становили тут теж значний прошарок, їх часто робили своїми дружинниками князі. Всі ці елементи, злиті з часом в одне, відрізнялися від маси тубільного населення, яке їх оточувало й платило данину, отже, виникла потреба окремої назви для них. «Так виникла назва «русь», що, як відомо, особливо закріпилася за тією групою, яка осіла в Києві, місті, що раніше було центром племені полян. Можливо, що ця назва не є слов'янською. Можливо, що ця назва означала професіональних воїнів, купців, городян». Дальша історія розвитку цієї назви відома: Київська Русь підкорила й усі інші племена східнього слов'янства й вона накинула свою назву, як політично-географічне поняття.

Як бачимо, Юшков старається пояснити генезу Руси в антинорманському дусі. Він відрізняється від своїх попередників, Ключевського, Соловйова та ін. істориків тим, що розв'язує цю проблему в безнаціональній, чи краще національно-безобличній площині, коли вони вбачали в русах норманських завойовників, купців і дружинників. Велика недостача таких міркувань — це вилучення філологічних моментів, головно ж пояснення самої назви «русь», що появляється в нього як «деус екс махіна».

Яр. Рудницький

Ecole Libre des Hautes Etudes à New York-Université Libre de Bruxelles. Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves. Tome VIII (1945-1947). Volume offert à Michel Rostovtzeff. La Geste du Prince Igor', Épopée Russe du douzième siècle. Texte établi, traduit et commenté sous la direction d'Henri Grégoire, de Roman Jakobson et de Marc Szeftel, assistés de J. A. Joffe. New York (1948). P. 383.

(Нью-Йоркська вільна школа високої освіти — Брюссельський вільний університет. Річник інституту східньої і слов'янської історії й філософії. Том VIII (1941-1947). На пошану Михайлові Ростовцеву. Слово про Ігорів похід, Руська епопея дванадцятого сторіччя. Упорядкування, переклад і коментар тексту під редакцією Анрі Ґреґуара, Романа Якобсона і Марка Шефтеля при участі Й. А. Йоффе. Нью-Йорк (1948). Стор. 383.)

Виступ проф. А. Мазона на заперечення автентичности «Слова о полку Ігоревім» був дуже корисний тим, що спонукав знавців пам'ятки взятися за синтетичну працю над твором. Після великої праці такого типу В. Барсова (1887-1890) появилося багато коментованих видань і багато тлумачень окремих місць пам'ятки, але не було єдиної праці, що все це звела б у цілість і систему і тим заступила б уже порядно застарілу працю Барсова. Спробу такої синтетичної праці, зробленої силами колективу науковців, і становить рецензована книжка. Автори піддають текст «Слова» аналізі історичній, географічній, археологічній, палеографічній, мовній, історично-літературній, — одне слово, аналізі всебічній.

Стаття **Р. Якобсона** «Кілька зауваг до критичного видання «Слова», до перекладу на новітні мови і до реконструкції первісного тексту» дає огляд історії знайдення і друку тексту, загальну характеристику мови в свій час знайденого (псковського) списка твору і встановлює передумови для реконструкції тексту праоригіналу. Виходячи з цих передумов, далі той же автор подає докладний коментар до кожного чимнебудь непевного вірша твору. Спеціяльний історичний коментар до окремих місць твору далі подає М. Шефтель, що завершується статтею Г. Вернадського «Слово про Ігорів похід з історичного погляду». Далі йде велика полемічна стаття Р. Якобсона, не завжди витримана в академічному тоні, «Автентичність «Слова», де автор послідовно заперечує тези Мазона щодо мови «Слова», його зв'язку з літературою XVIII ст., його зв'язку з «Задонщиною», його стильових зв'язків з фолкльором і з літературою Київської Руси. Але справжній осередок книжки становлять виснувані з усіх названих статтей і коментарів дві спроби реконструкції тексту пам'ятки, як він мав виглядати в списку XVI. ст. і в оригіналі, до яких додані францу-

кий переклад тексту пера С. Г. Кросса, російський пера Р. Якобсона і польський пера Ю. Тувіма (останній, на жаль, віршований і, як усі віршовані переклади твору, дещо механічний у відношенні ритму оригіналу, хоч у низці .. ментів і дуже цікавий).

З післямови довідуємося, що слідом має вийти другий том цієї колективної праці, який складатиметься із статтей Д. Чижевського про поетику «Слова», К. Менгса про його зв'язки зі Сходом, М. Шлявх про його зв'язки із Скандінавією, К. Меннінґа про зв'язки з античністю, А. Ярмолінського про сприйняття «Слова» в англомовних країнах, Р. Якобсона і М. Шефтеля про «русь епічну традицію XI ст. і А. Ґреґуара про тогочасні «руські» версії візантійського епосу. Таким чином має постати всебічний огляд і характеристика твору, зведення і піднесення на новий щабель усього досі відомого про найбільший твір нашого старого письменства.

Перший том, що лежить тепер перед нами, — справжній зразок колективної праці, що відзначається поєднанням широти й сумлінности в залученні матеріялу і сміливости в виставленні нових гіпотез і висновків. У рецензії годі охопити проблематику книжки, тому обмежимося на кількох зауваженнях, з погляду мовознавця-україніста висловлених. У статтях і коментарях Якобсона справді чи не вперше «Слово» зазнає систематичної фахової лінґвістичної аналізи. Цікава, наприклад, його аналіза використання різних минулих часів у тексті пам'ятки (31). Деякі коньєктури вражають своєю простотою й дотепністю. Напр., у місці про Всеслава, що «скочи влъкомъ до Немиги съ Дудутокъ» Якобсон убачає попросту помилкову редуплікацію при переписуванні складу ду, отже читає це місце як аорист від здути («съду токъ») у значенні «приготувати поле бою», що блискуче потверджується з одного боку наступним у тексті порівнянням бою з молотьбою на току, а з другого красномовними паралелями з українських казок, де в цьому значенні вживається «дути точок». Дуже вдало пояснено вираз «лучи (-луци) съпряж(и)» як «висушив», що стоїть у прямому зв'язку з сучасним українським «спрягти» — засмажити. Місце «Комонь въ полуночи Овлуръ свисну за рѣкою» Якобсон дуже дотепно читає «комонь явъ, полуночи Овлуръ свисну за рѣкою»; так само в дусі старої синтакси і, отже, дотепно пропонує Якобсон убачати дієприкметники в ролі присудка в віршах (за його поділом на вірші) 56 і 144 (дая, падъ). У місці «Спала князю умь похоти» дуже дотепна апеляція до дієслова палати і до конструкції з давальним відмінком об'єкта-приналежности, — обидва явища живі і в сучасній українській мові (241). У конструкції «княже непособиє» можна було б послатися на численні інші приклади цієї «субстантивної конструкції» речення, зібрані в книзі Є. Тимченка «Номінатив і датив в українській мові» (Київ 1925, стор. 12-14) і в праці автора цих рядків «До генези називного речення» (Мюнхен 1947, стор. 36-39). Дуже цікаві також зіставлення окремих місць «Слова» з візантійськими текстами: з хроніками Константина Манасії, Йоана Малали і Георгія Амартола, хоч, наприклад, візантійське джерело образу Діви-Обиди все таки не можна вважати більше, як за цікаву гіпотезу.

До окремих тверджень і коньєктур можна було б легко подати додаткові українські паралелі. Напр., конструкція, пропонована Якобсоном, «дая раны» (48) знаходить собі паралелю не тільки в старій мові, як слушно пише коментатор, а і в сучасному українському завдати ран(и). Говорячи про місце «ничить трава жалощами», Якобсон слушно посилається (за Перетцом) на українські слова типу радощі; одначе він помиляється, коли думає, що слово жалощі саме тепер не існує (245): досить заглянути до словника Грінченка, де воно документоване прикладами з весільної пісні, П. Куліша і Марка Вовчка. Множинне вживання слова порох — порохи (269) можна знайти не тільки на прикладі слова пили, а і безпосередньо, особливо на Заході України таке вживання становить собою норму, як це відбилося, напр., на початку оповідання М. Коцюбинського «Сміх». Зате можна сумніватися, коли Якобсон твердить, що в сучасній укр. мові «ладо» означає «подруг». Правда, Грінченко подає значення «любовное название одного из любящихся или **одного из супругов**», одначе з його прикладів перший подає тільки перше значення — коханого, а наступні взяті якраз із перекладів із «Слова», роблених Шевченком, отже, становлять собою штучне вживання слова в такому значенні.

Деякимм коньєктурам український мовний матеріял прямо суперечить. Напр., «утрьпѣ солнцю свѣтъ» (64) ледве чи потребує зміни на «с(о)лн(е)ц(ь) свѣтъ», бо сонцю — це ж той самий давальний відмінок приналежности, існування якого стверджено при аналізі виразу «спала князю умь похоти»; пор. у новій укр. мові: «**Вовкові** барана з горла не видереш» (приказка), «Чому ж ти не підіймеш зброї, що **батькові** з старечих рук упала?» (Леся Українка). Не конечна заміна традиційного Дунаю на Дін у фразі «Полечю... зегзицею по Дунаеви». Українські народні пісні показують, що слово Дунай може вживатися не тільки в значенні конкретної річки, а і в значенні водоймища взагалі. В «Російсько-українському словнику» Української Академії Наук, т. I, 1924 на стор. 89 читаємо: «Большое скопление воды — дунай» До цього подано приклади: «Ой за горами вода дунаями. Текла вода з дунаєчка», — явно фолкльорного характеру. У словнику Грінченка є інші приклади на це саме. Отже, Дунай у вустах Ярославни може означати і Дін і саму Каялу. Не обґрунтований переклад слова «днѣ» (74) відповідниками фр. gouffre (75), англ. pool (177), рос. омут (199). Трудно погодитися з Вернадським (231), що «яруга» — льокальне слово на Курщині, а на Україні вживається слова **балка**. Обидва слова добре відомі живій українській мові. Словник Грінченка перекладає перше слово «большой овраг, лог», а друге — «степной овраг». У прагненні показати дотриманість місцевого кольориту в «Слові о полку» автор статті взагалі часом ніби забуває, що має справу все таки з поетичним твором, а не з фрагментами підручника історії чи географії. Щоб виправдати порівняння вживання інфінітивів у фразі «Ярославе и вси внуце Всеславли! уже понизить стязи свои, вонзить свои мечи» (66) з інфінітивами в прикладі «мужю своя жена даяти» (262) треба було б подати вживання цієї конструкції без давального відмінка дієвої особи, а натомість з вокативом. Поки цього не подано, зіставлення не переконує. Так само не переконує обґрунтування можливости родового відмінка об'єкта після **начяти** при запереченні коло присудка (266), поки подаються інші інфінітиви, не формального значення. Зіставляючи фразу «пониче веселиє — трубы трубят» з відповідним пасусом Задонщини, Якобсон не звертає уваги на те, що в Задонщині говориться «і трубы их **не** трубят» (321), що істотно міняє значення зв'язку двох образів. У реконструкції 144 вірша (за поділом Якобсона) коментатор не бере до уваги невідповідности відмінків у двох реченнях, які він розглядає як порівняльно-паралельні: «на кровавѣ травѣ» — льокатив, «на кровать» — акузатив. Тим часом це вимагає свого пояснення.

Тут нема місця на розгляд всіх тлумачень і коньєктур, що них, повторимо, далеко більше вдалих, ніж невдалих або сумнівних. Приклади, що ми навели, не мають вичерпати матеріялу. Хотілося б тільки показати ними, що великі обрії відкриває дослідникові аналіза лексики, синтакси й образности Слова в світлі матеріялів української мови й фолкльору — праця, якою, власне, ніхто систематично не займався і якої ця книжка, написана з запально-слявістичних позицій, також майже не дає. А на потребу дослідів у цьому напрямі вказували ще Максимович, Буслаєв і особливо Житецький (ASPh II, 1877, ст. 648 і далі).

Наприкінці маленьке зауваження про термінологію і транскрипцію книжки. Книжка написана науково, не скорена якимсь політичним настановам. Тим більше вражає послідовне застосування, від назви починаючи, термінів Russie, russe для Руси часів постання Слова. Оповідаючи про взяття Києва 1148 р. суздальською дружиною Юрія Долгорукого, Вернадський вбачає в дотичних фактах навіть «один з перших виявів змагання (rivalité) українців і росіян» (221). Одначе це не перешкоджає йому ж таки називати Менськ одним із найстаріших російських (бож тільки так можна перекласти французьке russe) міст(226), а Якобсон на стор. 280 навіть говорить про **південну російську** літературу того часу, включаючи до неї Кирила Турівського і ін. Всі ті неточності термінології зовсім не до лиця книзі такої прецизної філологічної аналізи. Якщо термін український авторам видавався для творів того часу анахронічним, то в усякому випадку слід було знайти хоч би умовний невтральний термін, як це зробив, напр., Мартель, для епохи XVI-XVII. ст., взявши термін ruthène. Така сама нечіткість і в транскрипції. Ледве чи вдало рос. **х** передавати через **h**, але вже зовсім погано, коли в укр. транскрипції літера **h** означає і **г**, і **х**. Можна сумніватися в доцільности передавати **ѣ** через **ye**, але зовсім уже недобре, коли те саме сполучення літер вдирається в ті слова, де тяжко припустити, щоб на думку авторів мало стояти ѣ, напр., у назві міста Белз (121).

Усі ці дрібниці і недрібниці випливають з певної недооцінки українського матеріялу при аналізі Слова. Тим часом вагу його слід піднести не з мотивів патріотизму чи що, але просто тому, що там лежить ключ до не одного «темного» і «загадкового» місця тексту. Уже часткове використання цього матеріялу, передусім у статтях Якобсона і Вернадського, як ми старалися показати, дало плідні наслідки.

Юрій Шерех

Проф. Ю. Шерех. До генези називного речення. Мюнхен 1947. Ст. 50 * 16 ст., резюме німецькою мовою. (На правах рукопису. Циклостиль).

Рецензована праця становить собою оригінальний, самостійний і змістовний синтаксичний дослід, значення якого виходить далеко за межі розгляданої тут синтакси української мови.

Після дуже проглядного і повного огляду дотеперішніх наукових поглядів на називне речення (типу Черкасенкового «Ніжний зефір. Тіні, страхіття. Шум верховіття») автор переходить до розв'язання завдання — на основі матеріялу української літературної мови XIX і XX сторіч простежити певні шляхи формування називних речень, звернути увагу на деякі особливості їхнього вживання і «тим підготувати ґрунт для дальшого розв'язання проблеми» (стор. 16).

Досі називні речення здебільшого розглядано як нове явище, властиве писаній мові і не характеристичне для живої розмовної мови. Інший погляд (Шахматов і Пєшковський) шукає джерел постання називних речень у глибокій старовині. Тим часом «факти сучасної мови, мови XIX-XX століття можуть пролити досить яскраве світло на питання» генези називних речень. Автор вивчає з методичних причин називні речення не стільки в їхньому «хемічно-чистому вигляді» і в нагромадженнях їх, скільки там, де вони вбудовані в нормальне речення, і шукає свого матеріялу головне на початках розвитку української літературної мови, коли вона не надто віддалилася від свого джерела — розмовної мови, напр., у Шевченка.

Саме в Шевченка є супроти чистого типу розмірно багато прикладів називного речення, яке не відокремлене старанно від решти речення (чи речень), а входить у ряд з двоелементними або безособовими реченнями. У таких випадках, гадає автор, можна бачити, як ряд членів простого реччення перетворюється на складне, здебільшого паратактичне речення і як на місці зламу, де просте речення руйнується і переходить у складне, формуються називні речення, напр.: «Жили самі. Були багаті: високі на горі палати, чималий у яру ставок, зелений по горі садок, і верби, і тополі, і вітряки на полі, і долом геть собі село понад водою простяглось». «Подібні переломи, переходи від однієї синтаксичної будови до іншої можливі насамперед в усній мові, а в письмовій... такі конструкції, можливо, викликали б навіть презирливе назвисько анаколютичних» (стор. 25). Літературна мова усунула подібні гібридні переходової конструкції. Подруге, називні речення можуть поставати з ряду означень атрибутивного або предикативного характеру, напр.: «Іде Андрій, бриль на потилиці» (Коцюбинський) замість «Іде Андрій з брилем на потилиці». Подібні конструкції не зовсім нормальні в сучасній літературній мові, але масово наявні в мові учнів.

Загалом називні речення, на думку автора, могли творитися з таких джерел: а) при «розпаді ряду»; б) при нульовій дієслівній зв'язці коло предиката, вираженого прикметником, чия предикативність виявлена тільки невиразно інтонацією; в) при субстантивних конструкціях речення типу «Недочекання твоє» в реченнях, як «І пташкам воля».

Називні речення спираються на акти й тенденції розмовної мови. Генетично вони становлять собою 1) частково продукт розвитку речень у найширшому розумінні цього слова, частково 2) продукт усамостійнення окремих членів речення, частково 3) частини речення.

Стається «те, що становить закономірність у розвитку літературної мови. Береться конструкція, властива живій мові, очищається від випадкового й неорганізованого, підноситься тим самим у нову якість — після цього повертається для загального користування в цьому зміненому і збагаченому вигляді» (9). У зв'зок з іншими реченнями можуть заходити тільки ті називні речення, які

відповідають тому, що Пєшковський називав «номінативні екзистенціяльні речення», а не ті, що він називав «називними номінативними реченнями» (себто написи, вивіски тощо). Перші мають свою генезу в реченні, другі — в слові. На це досі не звертано уваги.

Розмежування називних і неповних речень великою мірою фіктивне. Є ціла низка переходів. Але існує вирішальна відмінність: називні речення закінчені й замкнені в собі, а неповні речення потребують доповнення з контексту.

Такий у коротких словах зміст розвідки.

Усе висвітлення проблеми побудоване на великому власному матеріялі автора як цілковито самостійне дослідження. Приклади проаналізовані й упорядковані з рідкою ґрунтовністю й інстинктовною тонкістю відчуття. Само висвітлюване питання важливе для засад загальної синтакси і синтакси української мови зокрема. У великих лініях, як і в часткових питаннях, треба скрізь погодитися з автором. Тільки в одному, правда, не зовсім неістотному питанні, на мою думку, не все у викладі висвітлено, до чого я і перейду в дальшому.

Якщо автор, щоб збагнути правильно суть називного речення, хоче дослідити його «генезу», то це означає, що він хоче вивчити постання називного речення **історично**, діяхронічно, як в історичній граматиці вивчається історія одного «звука« або форми. Мені одначе ясно, що те, що автор окреслює як «генезу» називного речення, не означає історії конструкції в цьому розумінні. На прикладі з Шевченка (див. вище), де називне речення стоїть у межах іншого двоелементного речення, автор установлює — один з багатьох прикладів — таку «генезу»: довжина речення — непроглядність — розпад ряду — наслідок: називне речення.

Але цей процес, спостережений на конкретному реченні, є, як мені здається, психологічна «генеза» суто синхронічного характеру. Він відбувається при формулюванні кожного конкретного речення такого роду: ці відмінні етапи утворюють у сумі щось подібне до різних рухів органів артикулювання при переході від однієї артикуляції до іншої, щось таке, що властиве «мовному акторові», «говоренню». Автор не вважає, що в певний час, як от, скажімо, в час Шевченка, в українській мові замість звичайних перед тим коротких речень з'явилися довгі, що ці довгі речення згодом стали непроглядні, що слідом за тим, але іншого часу стався розпад ряду — і що нарешті результатом стала поява називного речення. Ні. Короткі й довгі речення існували завжди, так само і в українській мові, непроглядність конструкцій так само, переслизання на іншу конструкцію у мовця, самозрозуміло, так само (це можна спостерігати масово щодня в кожній мові). Ввесь накреслений процес переходу на іншу конструкцію відбувається в індивідуальному акті, як це і тепер трапляється на кожному кроці. Процес, що його можна спостерегти при формуванні одного певного речення в Шевченка, не можна просто розтягти в часі і перетворити психологічні ланки його на хронологічні етапи історичної «генези» всієї цієї синтаксичної категорії. Я дозволю собі вдатися до перебільшення: артикуляція **у** в праслов'янські часи не різнилася істотно від сучасної; її прикмети, хоч би і в особливих умовах, не становлять собою «генези» українського **у**; натомість «генеза» охоплює переходові етапи від **о** до **у**, від **въ** до **у**, збереження праслов'янського **у** тощо, іншими словами — усвідомлення змін фонем спільнотою, зміни в структурі мови. Якби колинебудь було встановлено, що називне речення являє собою характеристичну рису української мови, як скажімо, *ablativus absolutus* латинської або *genitivus absolutus* грецької, тоді слід було б ставити питання: коли і чому перехід до іншої конструкції в Шевченка був усвідомлений як нормальний тип будови речення.

Автор сам відчував це. Окресливши «генезу», як зазначено вище, він подає нам другий, інакше оформлений процес (стор.49): «Конструкція, властива живій мові, очищається від випадкового і неорганізованого, підноситься тим самим у нову якість — і після цього повертається для загального користування в цьому зміненому і збагаченому вигляді». Поскільки називне речення дійсно стало синтактичною формою як мовний тип, як, примером, *accusativus cum infinitivo* в латинській мові, постільки поданий тут процес становить його «генезу». Але тоді опрацювання цього питання, на мою думку, мусіло б спершу виявити, що називне речення стало сьогодні справді одним із характеристичних складників української синтакси, якими правилами реґулюється його вжи-

вання, — а тоді слід було показати, коли відбулися окремі етапи щойно окресленого процесу засвоєння мовою індивідуальних перед тим варіянтів.

Але чи становить собою називне речення один із характеристичних складників української синтакси? Свій погляд на це автор висловлює вже в першому реченні своєї праці: «Існування називних речень як особливої і виразно окресленої синтаксичної конструкції ні в кого з сучасних українських мовознавців, учителів, і навіть учнів здається, сумнівів не викликає. Якщо і з'являються певні сумніви, то вони не стосуються до суті справи, а тільки до того, чи можна цим конструкціям надати назви речень». Обмежившися на цьому твердженні, автор не вдався далі до дослідження цієї справи. Він тільки вказує на те (стор. 8 німецького резюме), що атрибути типу «іде Андрій, бриль на потилиці» не надто часті і не зовсім нормальні в теперішній літературній мові. Я мушу визнати, що мені більше до серця був би доказ фактами, ніж посиланням на названі авторитети. Слід було б визначити, чи називні речення в українській мові являють собою комбінаторні або індивідуальні варіянти двоелементного речення, чи самостійний у фонологічному розумінні мовний тип (синтагму). Мені здається, що саме тут справжнє ядро згаданого в Шереха сумніву, чи можна надати цим конструкціям назви речення.

Для мене не підлягає жадному сумнівові: називне речення в українській мові не становить собою самостійного в фонологічному розумінні мовного типу літературної або розмовної мови з власною значеневою функцією «відтворення образу» (*Darstellung*) (Бюлер), як це і випливає, передусім, з «Княжни». Поперше, нема жадного випадку, коли називні речення **мусіли** б бути вжиті: Шевченко, безперечно, міг сказати: вони мали високі на горі палати тощо або под., і так в усіх випадках! Подруге, є багато випадків, коли цих конструкцій не можна вжити. Коли, наприклад, хтось свідчить на суді про майновий стан подружжя, він не може сказати: Вони були багаті: високі на горі палати і т. п. Або якщо учневі на іспиті запропоновано розповісти про переправу Цезаря через Райн, він не може сказати: «Кипучий вир. Бурхання хвиль. Райн. Нервово стиснені кулаки. Будівельне дерево. Велетенський міст. Римський табір на правому березі річки». В обох випадках потрібні двоелементні речення. З характеру обох випадків цілком ясно випливає, що тут ідеться про зв'язані з певним стилем факультативні варіянти двоелементного речення з функцією «виразу», які, подібно до *praesens historicum*, властиві живому стилеві народної оповіді і через свою живість сприйняті також і ліричною поезією.

Є, правда, випадки, коли називні речення, відповідно до стилю, обов'язкові, — але це тільки позірно називні речення, і легко розпізнати їхню двоелементність. Ідеться про т. зв. «окреслення мети» перед наказом стріляти в військовій мові: «Просто гора. На горі млин. Праворуч від млина кущ. Перед кущем кулемет». Тут означення місця з граматичного погляду — предикативи, і двоелементність: перед кущем — кулемет... цілком виразна. Без одного з своїх членів це речення в нашому зв'язку було б зовсім незрозуміле, чого одначе не можна сказати про **високі палати — на горі** в цьому розумінні. Визначення де? — це власне ціль усього висловлення в «окресленнях мети».

Ролю називного речення не можна визначити інакше і для часів Шевченка. Воно ніде не мусіло бути вжите, якщо я правильно бачу факти, а вживалося, очевидно, в тих самих стилях і жанрах, як і тепер. Висловлюючися образно: Котляревський говорив, так би мовити, в школі, Шевченко — на вулиці. Статистику тут застосувати ледве чи можна, і це було б ні до чого. А чи інше було відношення в часи Нестора, слід було б дослідити, але апріорі ледве чи можна так думати.

Ставлення автора до цих питань не виявлене з достатньою гостротою й чіткістю. Часом можна навіть, виходячи з його формулювань, зробити хибний висновок, і тільки дальший розвиток праці переконує, що автор клясифікує явища все таки, можна думати, правильно і під «генезою» називного речення розуміє його постання в синхронічному говоренні, а не в історії.

Якщо, отже, в розгляненому питанні виклад лишається неясним, то багатство матеріялу, призбираного дуже старанно і з глибоким синтактичним розумінням, і критична оцінка й використання літератури цілого питання висвітлює все питання так ясно, що синтаксична наука зобов'язана авторові великою подякою. Особливо слід зазначити з'ясування стосунків між називним реченням і неповним реченням, з одного боку, між називним реченням і «номінативним екзистенціяльним» реченням, з другого.

Мюнхен, вересень 1948. **Ервін Кошмідер**

Д-р Степан Баран: Митрополит Андрей Шептицький, життя і діяльність. Українське Видавниче Товариство «Вернигора». Мюнхен, 1947 р. (фактично книжка вийшла в 1948 році, як видно з останньої сторінки). Стор. 151, 8.

До надзвичайно вартісних на еміграції треба зачислити, без сумніву, книжку д-ра Степана Барана про Митрополита А. Шептицького. Особа автора всім нам надто добре відома, і тому не подивуємось, що ніхто інший, як д-р С. Баран перший зробив спробу накреслити життя і діяльність Митрополита Андрея. В нинішній дійсності, де немає джерельного матеріялу, до такої спроби міг піднятись тільки той, хто багато зустрічався в праці з великим Покійником, широко інтересується життєвими справами народу, для яких так багато зробив Митрополит Андрей, знає ціну цієї многогранної діяльности Митрополита й, нарешті, відчуває великий пієтет до світлої пам'яті Покійного. Ці дані має шановний автор.

Колосальна пам'ять д-ра С .Барана дала йому змогу відтворити цілий ряд фактів, мало знаних сучасному ширшому загалові, які автор книжки знає чи то з особистих розмов із Митрополитом, чи прямо із співучасти в деяких справах.

Автор свідомий того — і це й підкреслює у вступному слові, — що дати повний образ життя і діяльности Митрополита Шептицького, в сучасній ситуації, неможливо. Не зважаючи на те, книжка д-ра С. Барана має велику вартість. Ця вартість полягає передусім у правильному підкресленні — назвім це — життєвої проблематики Митрополита. Тими основними проблемами, що для них жив і трудився невтомно Митрополит, є Його церковна діяльність як українського католицького ієрарха і, друге, як громадянина-державника-самостійника. Д-р С. Баран підкреслює це в своїй книжці неодноразово.

Щоб добре опрацювати церковну проблематику, треба солідно простудіювати глибокі філософічно-богословські думки, що їх висловлював Митрополит в окремих творах, пастирських посланнях, реколекційних науках та принагідних проповідях. Далі треба простудіювати величезні матеріяли, що відносяться до унійної справи. Знаємо, що Митрополит мав у рукописі великий твір про митрополита Рутського та часи Петра Могили і про їх змагання до об'єднання. В унійних справах Митрополит вів надзвичайно багате листування, частина якого в большевицьких руках, але багато є в посіданні приватних осіб тут, на еміграції, і, очевидно, дуже багато у Ватикані. Митрополит Шептицький був у нас найкращим знавцем церковного права — зокрема Східньої Церкви та обрядів.

Годі тут перелічувати поодинокі галузі многогранної творчости і заінтересувань пок. Митрополита, однак при цій нагоді слід звернути увагу бодай на важливіші, бо майбутній дослідник під цим кутом повинен досліджувати життя і творчість Митрополита. Нині, одначе, зробити це не легко, не лише з огляду на недоступність джерельного матеріялу, але й на коротку відстань від смерти Митрополита. Ми ще надто близько від тієї великої гори, — уживаючи порівняння самого Митрополита, — щоб охопити її цілість. Нам ще бракує перспективи часу, щоб належно оцінити цю велику історичну постать.

Д-р С. Баран дав добрий початок, хоч сам зазначає, що його книжка не має характеру джерельної студії, а радше форму спомину.

Питомий авторові журналістично-нараційний стиль робить книжку цікавою не лише змістом, але й формою. Книжка читається дійсно з великим інтересом, навіть коли зустрічаємо моменти добре знані. Великої вартости додають книжці щасливо дібрані характеристичні знімки з різних моментів життя Митрополита. Мистецьку обгортку, що зображує герб Шептицьких, виконав арт.-маляр д-р М. Гоцій. Особливих похвал за свою працю д-р С. Баран не потребує. Найкращою рекомендацією для автора і його книжки хай будуть слова покійного Митрополита, який свого часу сказав: «Якщо б я мав комусь доручити написати мій життєпис, то я доручив би це д-рові Баранові».

В. Л-к

«Соборна Україна». —Література. — Мистецтво. — Суспільство. — Наука. — Незалежний українознавчий збірник за редакцією І. Борщака. Виходить неперіодично. 1947 р. 1, 2, 3-4.

В передовій статті ч. І Редакція, підкреслюючи безпартійність свого культурно-наукового видання, вказує на бажання продовжувати в ньому традиції «України» (1907), «першого українознавчого органу українською мовою в колиш-

ній царській імперії», а також друкованих на машинці зошитів «Соборна Україна» часів французького «резистансу» 1942-44 рр., скерованих проти нечесної пропаґанди Розенберґа щодо України. Редакція обіцяє присвячувати багато уваги питанням «франко-українського культурного зближення». Справді, серед численних невеликих статтей і заміток притягають увагу насамперед ті, які присвячені цій ділянці. В ч. I — це «Моріс Шуман про Україну» (з приводу кн. *André Sidobre. Les problèmes ukrainiens et la paix européenne. Paris 1939)*, «До століття Поля Деруледа, автора п'єси «Гетьман» (*«L'Hetman», 1877*), спогади І. Борщака про слявіста Жана Муссе, інформації про Державну Школу Східніх Мов та перший український підручник для французької вищої школи — видану 1947 р. Інститутом Слов'янознавства при Паризькому Університеті кн. проф. І. Борщака *«Lectures ukrainiennes. Avec grammaire, commentaire et lexique»*. В 2 числі знаходимо цікаву замітку «Французьке свято Шевченка» (1939), спогади І. Борщака про генерального вікарія для чужинців, великого друга українців абата Шарля Кене (пом. 31. XII. 1946) і палкого прихильника Шевченкової поезії Шарля Стебера, замітку про готований до друку в «Бібліотеці українських письменників» в-ва «Громада» «Вибраний Кобзар» за ред. проф. І. Борщака і рецензію на кн. *«Kaput»* Курціо Маляпарте, що подає багато цікавого про німецьку окупацію України. В 3-4 числі цей відділ репрезентований, зокрема, спогадами І. Борщака про французького історика Едуарда Дріо, інформаціями про працю Андрія Грабаря, французького візантиніста українського роду, й про посвячення першої Української Автокефальної Православної Церкви в Парижі (3. VIII. 47) та заміткою «Кардинал Тіссеран-науковець» з нагоди участи його в урочистій церемонії в храмі св. Володимира, що є собором Української Греко-Католицької Церкви у Франції.

В кожному числі знаходимо популярні українознавчі статті: «Українська літературна мова (огляд істор. розвитку)», «Український козак-священик Агапій Гончаренко — піонер американської України», «Два-ювілеї — М. Шашкевич і М. Макаровський» (ч. I), «Мих. Грушевський», до століття арешту Шевченка», «В. Щурат», «Рилєєв і Україна» (ч. 2), «Андрусів», «Східньоевропейські коаліції XVIII ст.» проф. Б. Крупницького, «Марко Вовчок» (ч. 3-4); в трьох числах надрукована стаття М. Зелинського «Турецькі джерела до історії України».

«Соборна Україна» подає чимало бібліографічного матеріялу, відзначаючи і слов'янознавчі видання французького мовою, і дещо з наших еміґраційних книжок, і — досить випадково — деякі появи з-поза «залізної завіси».

Наш читач, природно, здивований, якщо не більше, тим, що «Соборна Україна», яка пообіцяла плекати традиції Шевченка, Драгоманова, Франка й Грушевського, в перших числах або зовсім не говорить про справжній стан речей на Україні, або — що гірше — невірно представляє справу, напр., статтею про Грушевського, де замовчує розправу з ним большевиків, чи рецензією на книгу червоного ген.-майора Ковпака «Від Путивля до Карпат». Лише 3-4 число за 1947 рік у рецензії на «ревеляційну», за висловом Редакції, книжку М. Лебедя «УПА», нарешті, інформує про криваву боротьбу України проти обох окупантів, а у відділі «факти й уваги» коротко знайомить читачів із дійсним станом української культури під совєтськом окупаційним режимом.

М. Г.

«Blick nach Osten», тримісячник, квітень—липень—жовтень 1948. *(Klagenfurt—Wien)*

Професор слявістики в Ґраці Й. Матель та професор східньоевропейської історії у Відні Г. Шмідт почали видавати трьома мовами одночасно, німецькою, французькою і англійською, тримісячник, присвячений справам «Сходу центральної Европи та Европи східньо-південної і Совєтського Союзу». Спонукою до видавання такого, до речі, дуже поважного й вартісного журналу було, — як пише проф. Шмідт, — «зростаюче значення слов'янських народів, що його ці народи завдячують свідомості спільної долі, яка уперше після другої світової війни позначається як вирішний чинник їхньої політики».

В низці статтей, що мають дати «панорамний погляд» на Схід Европи, нашу увагу як українців звертає особливо широка стаття проф. Шмідта (липневий зшиток) «Схід Европи у всесвітній історії» та стаття Г. Лужницького про Східню Церкву в сучасності.

В статті проф. Шмідта критично зреферовані погляди трьох західньоевропейських істориків Східньої Европи, а саме Рене Ґрусе (*René Grousset*) в книжці п. н. «Балянс історії» (*«Le Bilan de L'histoire»*), Жака Піренна (*Jacques Pirenne*) в «Великих струмах історії (*«Grands courants de L'histoire»*) і відомого англійського історика Й. Тойнбі (*J. Toynbee*) в «Студії історії» (*«A study in history»*).

В критичній статті проф. Шмідта особливо важлива для українського історика заувага, що торкається загальної тенденції сучасної історіографії вийти з ізоляції історичних дослідів, в рамках однієї тільки національної історії, на ділянку міжнаціональних взаємин ширших суцільних комплексів історичної бувальщини. Про цю тенденцію свідчить тематика Ґрусе: «Европа та Азія» (Ґрусе є автором нагороджених академією історичних творів «Імперія степів» і «Монгольська імперія»). Цю тенденцію до охоплювання великих комплексів історичної бувальщини висуває Тойнбі як методологічний постулят вивчення минулого навіть в рамках **однієї тільки** державности. Для Тойнбі такими комплексами історичної минувшини, що лише в їх нутрі стають зрозумілі поодинокі історичні процеси, є **західнє і східнє християнство.** Цю цілісну тенденцію виявляє сучасна історична наука, на нашу гадку, не тільки під впливом політичних концепцій сучасности, але поступового щораз більшого наголошування **ідеї цілости** в психології, а слідом за нею в інших гуманістичних науках.

Цікаві для українського читача деякі концепції згаданих вчених, що мають відношення до української історії. Напр., теза Піренна про протиставлення морських, урбаністичних, індивідуалістичних «відкритих для світу» держав, до яких Піренн зараховує саме **стару Київську Державу і Новгород**, — і замкнених в собі, континентальних, наголошуючих суспільну солідарність держав. Брак місця не дозволяє нам спинитися на подробицях поглядів другого історика, Тойнбі, що теж заторкують проблематику української історії. Треба однак принаймні згадати, що Тойнбі присвятив багато місця формації та історичній ролі козацтва на Сході Европи, не взявши однак до уваги (що виразно проф. Шмідт авторові закидає) **найважливіших історичних досягнень козацтва в державі гетьмана Богдана Хмельницького.** (Як прикро, що українських істориків мусить виручати в їх завданнях проф. Шмідт! !).

Теза Тойнбі про поширену европейську суспільність, що мала немов би бути остаточним вислідом синтези Західньої Европи і европейського Сходу, заслуговала б теж безумовно на відповідне критичне висвітлення свідомої своїх завдань української історичної науки.

Стаття Г. Лужницького «Східня Церква в сучасності» цінна і цікава і своїм підходом, і матеріялом. Автор намагається дати загальну характеристику настанов Східньої і Західньої Церкви й підкреслює психічну скерованість Західньої Церкви не тільки на незалежність від світської влади, але навіть на своєрідний «духовий імперіялізм», — тоді як Східня Церква, скоряючись світській владі, замість служити власному духовому імперіялізмові, служить державній експансії та політичним цілям своєї держави. Побіч цієї влучної характеристики психічних настанов Східньої і Західньої Церкви, якій, на наш гадку, варто присвятити ширшу окрему розвідку, автор дає по змозі чіткий образ дуже заплутаних і складних відносин Східньої Церкви на еміґрації. В ділянці «культурна хроніка» липневого числа цей автор дав досить вичерпний огляд українського культурного життя на еміґрації.

З інших статтей найцікавіша темпераментно написана стаття Форста-Баталії з характеристикою польського сучасного політичного життя й сильветками поодиноких діячів. Автор ставить групу діячів уряду чи близьких до уряду (комуністичного), куди вище, ніж представників опозиції, й дивиться взагалі на сучасні зміни в політичному житті Польщі, як на щось об'єктивно обосноване й дефінітивне. В найновішому числі (жовтень) цей самий автор докладно розглядає імпонуючу творчість повоєнних років у ділянці польської історії, що головно зосереджується довкола історичної проблематики відзисканих західніх земель.

В ділянці «рецензій» обговорено найновіші совєтські публікації, між ними найцікавіші: Б. Греков — «Крестьяне на Руси», М. Тихомиров — «Древнерусские города». Загальне враження «Погляду на Схід» посилює в українського читача бажання бачити в найближчому майбутньому подібний журнал англійською мовою, редаґований українськими вченими із українського погляду.

О. Кульчицький

Ярослав Рудницький. Наголос в поезії Шевченка. Українська Вільна Академія Наук. Авґсбурґ, 1947. Циклостиль. 1-60. Ціна 4 мр.

Розвідка проф. Яр. Рудницького складається з двох основних частин: 1) наголос Шевченкових поезій як текстологічна проблема і 2) наголос Шевченкових поезій як мовознавча проблема.

В першій частині автор основну увагу звертає на різні наголоси Кулішевого й Франкового видання «Кобзаря» і приходить до висновку, що Франко в розміщенні наголосу Шевченкових поезій дотримувався західньоукраїнського наголосу народних говорів, зокрема народних пісень (коломийок). У Куліша, навпаки, переважає наголос усної мови східньоукраїнського діялекту. Звідси більша близькість до Шевченкового наголошування Кулішевого видання, ніж Франкового.

Далі автор порівнює ці два наголошування з наголошуванням академічного видання поезій 1939 року і констатує більше відхилення в наголошуванні від академічного видання у Франка, ніж у Куліша. Пізніше й Сімовичеве видання спопуляризувало Франкове наголошування. Він приходить до висновку, що в дотеперішніх виданнях Шевченкових поезій панує «різноголосся щодо наголосу деяких місць Шевченкових текстів». Але все ж таки цілком слушно Кулішеві наголошені тексти при дослідах Шевченкового наголосу він ставить на перше місце, бо Куліш мав більш живе відчуття українського наголосу у Шевченка, ніж Франко.

В другій частині розвідки проф. Яр. Рудницький спиняється на працях, присвячених дослідам Шевченкової ритміки (В. Перетц, Б. Якубський та ін.), зокрема на працях Ст. Смаль-Стоцького та Ф. Колесси, що дотримуються погляду щодо впливу народних пісень на Шевченкове віршування. А звідси й ключ до наголошування у Шевченка. Автор звертає увагу на ролю ритмічного наголосу, що впливає на виникнення наголосових дублетів і збігається здебільшого з каденційним наголосом (на кінці вірша), а також на наголос ритмічний, обумовлений ритмом вірша, і логічний або реченевий (за його терміном). Цьому останньому наголосові він надає значення не тільки для поезій Шевченка, але й для поезії взагалі, як наголосові, що зв'язує поетичну мову з буденною, виділяючи з контексту «найважнішу значіннєву частину».

Ці дві проблеми Шевченкового наголошування (текстологічна і мовознавча), що їх порушує в своїй розвідці проф. Яр. Рудницький, мають привернути увагу дослідників, але не ізольовано, а в органічному зв'язку: не позначені наголосом тексти можна відтворити тільки з допомогою мовознавчої методи.

П. Ковалів

Давид Даллін і Борис Николаєвський. Примусова праця в Совєтській Росії (Forced Labor in Sovjet Russia, *publ. by Hollis and Carter, London 1948, pag. 331, price 25 sh).*

Книжка Д. Далліна і Б. Николаєвського на читацьких ринках англо-американського світу — поява надзвичайно цікава. Ця книжка — поруч споминів Кравченка «Я вибрав волю» — є твором, який великою мірою впливає і вплине на переформування світогляду американців та англійців, точніше кажучи, навчить тверезо глядіти на большевиків і на дійсність, що її вони створили в країнах під своїм пануванням. Твір Далліна і Николаєвського цінніший від твору Кравченка, бо базується на документах і промовляє до читача мовою чисел, назв, імен, цитат, карт, навіть фотографій документів, спирається на цілий ряд інших публікацій як совєтських, так і позасовєтських (наприкінці книжки посилання на 15 англійських публікацій, 5 французьких, 10 німецьких, 13 совєтських, 4 російських еміґраційних і ін.).

Автори — російські еміґранти. Обидва лівих переконань. Один із них, Даллін, за свої ліві переконання був висланий царською владою з Росії. В рр. 1918-21 він був навіть депутатом ЦВК РСФСР.

Публікуючи книжку, автори поставили перед собою завдання не дискредитувати теперішній тоталітарний совєтський режим, а сказати про нього ясну і щиру правду, накреслити історичний образ теперішньої Росії. А цей образ, — як зазначається в передмові, — коли він не має в собі картини системи таборів примусової праці та заслання, не є правдивий.

Виходячи з цього, автори точно й послідовно розгортають перед очима англосаських глядачів полотнище страхітливого побуту в таборах, кидають світло на всю систему примусової праці та її значення в «першій соціялістичній державі». До цього вживають, як матеріялів: 1. споминів і зізнань кол. урядовців НКВД в таборах, 2. кореспонденції, веденої між адміністрацією таборів і між таборами та Москвою, 3. окремих статтей з совєтської преси, 4. зізнань поляків, жидів і ін., що їм вдалося вихопитися з СССР у Західню Европу. В першій частині книжки, п. н. «В наш час» дається загальний образ системи таборів і наводиться спомини очевидців, у другій — «Повстання і розвиток таборів примусової праці в СССР» — наводиться історію.

Каторжан автори поділяють на такі групи: а) кримінальних злочинців, б) т. зв. «битовиків», тобто таких, що провинилися порушенням нових совєтських порядків, в) політичних злочинців. Ця остання група поділяється ще на декілька підгруп, а саме; 1. селян, що ставили спротив колективізації, 2. людей, які перебували за кордоном, і запідозрених у шпигунстві чужинців, 3. давніших великих землевласників, 4. людей, що зберігали релігійні традиції, 5. кол. урядовців совєтської адміністрації, засланих за політичну непевність, 6. вояків армії Власова, коляборантів, поляків, мадярів, румунів і ін., що провинилися супроти пануючих під цю пору в Середній Европі режимів.

Усіх таборів поіменно названо в книзі 125, однак зазначено, що це число далеко не повне, що існує ще ряд таборів, про які автори або нічого не знають, або промовчують їх існування, бо число таких таборів (дрібних) таке велике, що перелічити їх усі важко. Коли порівняти теперішнє число каторжан із числом каторжан в 1914 р., в часи, коли засланців царського режиму було найбільше, — царський режим виходить з такого порівняння дуже гуманним: 30 тисячам каторжан у 1914 р. протиставиться сума 15 мільйонів. За підрахунками авторів, 20 проц. чоловічого населення СССР перебуває в концентраційних таборах.

Якщо йдеться про українське питання, то з цілого твору не видно, щоб таке питання колинебудь авторів цікавило. Однак автори слів «Україна» й «українці» не уникають. Про українських засланців у книжці згадується кілька разів. На перших сторінках можна знайти згадку про частину політичних каторжан, засланих за приналежність до Української Автокефальної Православної Церкви. При перелічуванні засланців з року 1930 коротко вказується, що в загальному числі 162 тис. каторжан було 1250 «українських сепаратистів». Ще далі досить багато місця присвячено акції «розкулачування» та колективізації, створення голоду в Україні. Говориться, що від цього голоду згинуло 5-8 мільйонів людей.

На питання, поставлене в наголовку останнього розділу книжки, «Чи відживання старої Росії?», автори відповідають рішуче: так. «Протягом трьох століть, що попередили революцію, — пишуть вони, — застосування примусової праці і вигнання увійшли в традицію Росії». «Прийде час, коли не буде засудів на роки чи місяці ув'язнення, але на дні й години примусової праці... Каторжна робота — це найбільш розумний спосіб, щоб здушити порушення закону, — сказав міністер юстиції царя Миколи II, Муравйов, у 1902 році. І большевики тепер тільки здійснюють старий заповіт Муравйова. Здійснюють, очевидно, для своєї цілі: розбудовою «соціялістичної держави» прискорити прихід світової революції. Будують її, цю державу, на кістках і крові каторжан.

М. М.

Проф. П. Ковалів. Чудеса науки і вищий Розум. Мюнхен, 1948.

Матеріялістичний світогляд, що панував в науці останні три сторіччя, переживає кризу. Великі відкриття в різних галузях науки доводять невірність вчення матеріялістів про будову й походження світу, про незмінність хемічних первнів і т. ін. Разом із тим «чудеса науки» відкривають безмежну величність буття і приводять до висновку, що світом керує Вищий Розум. Така основна ідея брошури професора Ковалева.

Посилаючись на працю відомого українського ученого-природознавця, професора д-ра Івана Раковського, автор брошури на прикладах розвитку окре-

мих наук (хемія, геологія, астрономія, фізика, біологія) показує, як наука саме в силу свого розвитку відходить від матеріяльного світогляду і переходить до світогляду ідеалістичного, як вона від атеїзму переходить до віри в Бога, до визнання свободи волі й доцільности буття. При цьому він наводить імена найвидатніших учених, що рішуче стали на шлях ідеалізму.

В сучасний історичний момент боротьби християнського ідеалізму з атеїстичним матеріялізмом брошура проф. Ковалева набуває великої актуальности. Написана вона простою, цілком доступною мовою і може бути зрозуміла кожній письменній людині.

Бажаємо їй успіху серед українських читачів.

Г. Ващенко

Prof. Jury Scherech. Das neue Theater. *Betrachtungen zur modernen Dramatik. Drei Fichten Verlag, 64 S.*

Відповідь, що її проф. Шерех дав на поставлене ним питання «Чи новий театр?», свідчить про те, що свою орієнтацію на «велику літературу» розуміє він не тільки як конечність більш або менш пасивно сприймати і переймати естетичні цінності світової літератури, але й як постулят власного оригінального ставлення до літературної проблематики сучасности. Таким безперечно цікавим своєю концепцією виступом щодо проблематики сучасної світової драматургії є розвідка проф. Шереха про «Театр ідей», який саме на погляд автора має чи тільки може бути **новим театром**. Цитуємо: «Говоримо тут про театр, що не має іншої дії, іншого ядра драматичного твору, поза рухом і змаганням ідей». Цей, на десятках прикладів світової театральної і навіть кінематографічної творчости тонко схарактеризований автором театр ідей (Ануй, Вайлдер, Кльодель і баг. ін.) є, на його думку, вислідом обставини «загину індивіда» в сучасній добі, вислідом факту, що індивідуальний характер чи характер індивіда втрачає в епосі «омасовлення людини» рацію існування не тільки дійсного, але навіть сценічного й тому перестає бути драматичним сюжетом. «Тому, що немає вже героїв, існує тільки хор», — пише Хозе Ортеґа і Ґасет.

Театр ідей є за автором однак не тільки вислідом «механізації і політизації життя, знеособлення та омасовлення людини», але й з погляду розвитку театру конечним поворотом до вихідної його точки: середньовічної містерійної драматургії, поворотом, що в іншій площині замикає коло чергувань драматургічних можливостей від середньовічного «театру ідей» через ренесанс, клясицизм, романтизм і реалізм до сучасної його постаті.

В дуже цікавій і логічно пронизливій аналізі відношення до проблеми часу в розвитку філософічної думки й в розвитку театрального мистецтва автор показує, як «театр ідей» заперечує релятивний і «механічний» час, заступаючи його особливим **театральним часом** і **театральною модальністю** (особливими категоріями театральної своєрідної дійсности, можливости і конечности). «Знаєте, що поводимося із часом на сцені як із розтяжною гармонією цілком залежно від наших потреб; години тривають безконечно, а дні кудись діваються. Нічого легшого, як дозволити на сцені кільком часам плисти одночасно в різних напрямках», — говориться в драмі Кльоделя «Шовковий черевичок». Це особливе відношення «театру ідей» до часу пояснює автор, як нам здається, дуже слушно «позачасовістю ідей», «позачасовістю», що, так би мовити, невтралізує поняття часу. Логічним висновком із міркувань автора є висунення постуляту (якщо погодитися на авторову думку про надходячу епоху «театру ідей») відповідно змодифікованої теорії драми. Здається нам однак, що у висловленому самим автором відмінному припущенні про можливість вважати театр ідей тільки за проминальне явище моди, міститься може більше, ніж «зерно правди» (як думає автор). Здається нам, що структурно-естетична аналіза передумов естетичної дії драми дала б цьому припущенню багато імовірности. Якщо на одному із Академічних Вечорів проведеться, як намічено, в цьому напрямку дискусію, варто було б до цієї проблеми повернутися в найближчому числі «Сьогочасного й Минулого».

О. Кульчицький

Д-р Володимир Янів. Німецький концентраційний табір. Мюнхен, 1948, стор. 54, 8 (Спроба характеристики). Інформаційна бібліотека НДІУМ. Випуск третій.

Ця публікація становить доповідь, прочитану автором в 1947 р. на конференції Науково-Дослідного Інституту Української Мартирології, а також на спільному засіданні секції Наукового Товариства ім. Шевченка. Її продовження — передрук статті з 37-39 ч. «Часу», під назвою «Експерименти в німецьких концтаборах». Ця стаття доповнює тему, якою автор займається в доповіді і якій присвячує багато праці, щоб відтворити по змозі повніший образ жахливих відносин, жертвою яких стали мільйони людських істот, позбавлених особистої волі й свободи.

Щоб змалювати відносини у концентраційних таборах, автор використовує чималу літературу, яка встигла з'явитися впродовж двох років після падіння гітлерівського режиму в Німеччині. З різнородних фактів, описуваних колишніми в'язнями концентраційних таборів, автор творить цілість, яка справляє пригноблююче враження, бо концентраційні табори, що були «не функцією права, але спиралися на його запереченні», ставали фабриками перманентної смерти, які діяли безперервно, нищачи всякими засобами і методами життя в'язнів.

Кожне з порушених питань примушує читача задуматися не лише над минулим, але й над сучасним, байдуже, чи це буде питання безреченцевого ув'язнення без судового присуду, чи фізичного знищення слов'янських народів, чи питання німецького цивілізованого варварства. Автор, характеризуючи відносини в концентраційних таборах, дає цікаву інтерпретацію німецької національної психіки, що виявила в часи останньої всесвітньої війни дрімаючу в собі бестію. Але автор робить це не з «упередження до німецького народу, ані з почуття мести». Він виходить з основної засади, що «минувшина завжди зобов'язує» і що з неї «треба добувати досвід і в майбутньому не робити помилок минулого».

На думку автора, постава наших в'язнів у німецьких концтаборах дає право українській нації відіграти не останню ролю в творенні нової філософії, моттом якої повинно бути: «Геть від бестії в людині!»

Ів. Левкович

Наші втрати

ОЛЕКСАНДЕР КОЛЕССА
(1867 — 1945)

9 травня 1945 р. помер у Празі на удар серця професор і довголітній ректор Українського Вільного Університету д-р Олександер Колесса.

Покійний прийшов на світ у священичій родині 24. 4. 1867 в с. Сопоті на Бойківщині. По матурі, що її склав з відзначенням у гімназії в Стрию 1888 р., Колесса вступив на студії до Львівського університету, де став одним із кращих учнів Ом. Огоновського, Каліни, Пілята й ін. Студентом він брав живу участь у громадському житті, працював із Іваном Франком, М. Павликом і під впливом цих двох, як і М. Драгоманова, брав участь у заснуванні радикальної партії та часопису «Народ». 1889 р. він написав м. ін. поезію «Шалійте, шалійте, скажені кати», що, заборонена цензурою, розходилася в відписах по всій Україні і стала революційним гімном тодішньої української поступової молоді.

Після 5 семестрів студій у Львівському університеті Колесса перейшов до університету в Чернівцях, де слухав виклади професорів Ст. Смаль-Стоцького, Ом. Калужняцького, Ґільберґа й ін. Під час перебування на Буковині Колесса відбув довгу наукову подорож до рідних околиць О. Федьковича й зібрав там важливі матеріяли до його життєпису. Після студій у Чернівцях продовжував науку в Відні у Ягіча, Вондрака й Їречка. Їздив із науковими завданнями до Мюнхену й Фрайбурґу (в Швайцарії). В рр. 1898-1900 Колесса відбув студійну подорож до Києва, де ближче пізнав Володимира Антоновича, й до Москви, де познайомився з Фортунатовим, Коршем, Соболевським і Шахматовим.

1894 р. Колесса одержав докторат філософії в Відні у проф. Яґіча, а в 1895 р. габілітувався на доцента української філології в Чернівцях. В серпні того ж року перевівся доцентом до Львівського університету. В 1898 р. іменовано його надзвичайним професором, директором семінару української філології й членом екзамінаційної комісії для учителів середніх шкіл. Тоді ж іменовано Колессу дійсним членом Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові й обрано головою Філологічної Секції. Два роки пізніше він став звичайним професором Львівського університету. В 1902 р. покликано його в члени центральної комісії для зберігання старовини в Відні; Колесса відбув ряд подорожей по манастирях оо. Василіян і знайшов багато цінних пам'яток, що лягли в основу його філологічних студій.

В рр. 1903-04 Колесса був обраний на декана філософічного факультету Львівського університету. В 1906 р. він заклав у Львові Товариство Наукових Викладів ім. П. Могили, перший український народний університет, і був його головою аж до 1918 р. В 1907 р. обрано Колессу на дійсного члена Українського Наукового Товариства в Києві. Того ж року він став послом до австрійського парляменту й був ним без перерви аж до 1918 р. В українському парляментарному клюбі він був головою шкільної комісії й референтом університетської справи. Тут він вживав усіх заходів щодо заснування самостійного українського університету у Львові та в справі перетворення Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові в Українську Академію Наук.

Під час першої світової війни Колесса провадив працю на користь української еміграції й заснував Українську Раду в Відні. В 1918 р. він був делеґатом цієї ради до Києва для нав'язання ближчих взаємин із політичними й державними чинниками України. Тоді ж він узяв участь у відкритті державного університету в Кам'янці Подільському; в 1921 р. був головою дипломатичної місії ЗУНР в Римі.

В листопаді 1920 р. за ініціятивою Колесси засновано при Т-ві Українських Письменників та Журналістів у Відні Секцію Наукових Викладів, що її після реорганізовано в Український Вільний Університет у Відні. Урочисте його відкриття відбулося 17 січня 1921 р., тоді ж Колессу обрано першим ректором цієї інституції.

З кінцем 1921 р. перенесено УВУ з Відня до Праги, і Колесса присвятив йому всю свою увагу й енерґію. Він був сім разів обраний ректором цієї високої

школи, займаючи пост ректора в останній рік перед смертю. Поза тим він працював як професор української філології в Карловому Університеті в Празі до 1939 р.

* * *

Впродовж своєї більш як сороклітньої наукової діяльности Колесса оголосив друком численні наукові праці, з яких слід назвати такі головніші: «Українські народні пісні в поезіях В. Залеського», 1892; «Юрій Коссован-Осип Домінік-Ігор Федькович. Спроба критичного розбору його життєпису і повістей», 1893; «Сліди впливу Жуковського в поезіях В. Залеського», 1894; «Шевченко і Міцкевіч», 1894; «Діялектологічні прикмети Житія св. Сави з XIII в.», 1896; «Століття обновленої української літератури», 1898; »Українська народна ритміка в поезіях В. Залеського», 1900; «Погляд на сучасний стан історичних дослідів української літератури», 1901; «Лаврівські пергамінові листки», 1903; «Наукова діяльність Івана Франка», 1913; «Південноволинське Городище і городиські рукописні пам'ятники XII — XIV ст.», 1923; «Погляд на історію української мови», 1924; «Погляд на історію українсько-чеських взаємин», 1924; «Городиське Євангеліє XII — XIII в.», 1925; «Ужгородський полуустав у пергаміновій рукописі XIV в.», 1925; «Рукописні й палеотипні книги південного Підкарпаття», 1926; «Генеза української новітньої повісти», 1927 і ін.

Колесса відредаґував і подав коментарі до повістей, оповідань та драматичних творів Осипа Юрія Федьковича. Крім того, писав він принагідні поезії з виразною національно-громадською тематикою.

Наукові праці Колесси були прийняті критикою з загальним признанням. Багато фахових рецензій своїх та чужих учених на праці Колесси — це один із доказів його заслуг в історії української філології.

* * *

Українська еміґрація втратила в особі Покійного не тільки визначного ученого й організатора української науки на чужині, але теж людину високих громадських та товариських чеснот і гідного репрезентанта української справи на міжнародному форумі.

Яр. Рудницький

ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ АНТОНОВИЧ

(1877 — 1945)

Дмитро Володимирович Антонович народився 1877 р. від проф. Володимира Антоновича. Унаслідував великі здібності від своїх батьків, одначе був більше подібним до матері, що, як і батько, відзначалася великими здібностями. Уже малим хлопцем він одержав багато таких наукових відомостей від батька, які іншим доводиться почути тільки в університеті. Середню освіту здобув у київській гімназії, яку закінчив у 1895 р. і того самого року вступив на історично-філологічний факультет Київського Університету св. Володимира. Через рік з політичних причин був видалений з Київського Університету і перейшов до Харківського, де працював під проводом проф. Д. Багалія. Під час політичних розрухів 1900 р. знову був видалений з Університету і, віддавшись революційній діяльності, працював в Україні й за кордоном, редаґуючи революційні часописи, писав і видавав політичні брошури і т.п. В 1903-1904 рр. довший час перебув у політичному ув'язненні. Був одним з основоположників т. зв. РУП. У 1906 р. відійшов від революційної праці і виїхав за кордон, де віддався студіям історії мистецтва, працюючи в Парижі, Лондоні, Мюнхені, Берліні та Фльоренції. У 1908 р. повернувся до Києва, щоб скінчити Університет, і наступного року представив до історично-філологічного факультету працю з історії північноіталійської скульптури XIV віку, яку на внесення проф. Павлуцького факультет постановив надрукувати, а автора залишити при Університеті для підготови до професорської катедри. Не затверджений з причин політичних, Д. Антонович, якому було заборонено будь-яку педагогічну діяльність, виїхав до Італії продовжувати студії і працював у Римі, Фльоренції і в північній Італії, в Міляні, Вероні, Модені, Берґамо. До першої світової війни він жив здебільшого в Італії, а, приїздив-

ши в Україну, викладав у приватних драматичних школах — історію костюма, історію стилів і т. п. Під час війни був уповноваженим Всеросійського Земського Союзу для евакуації поранених на українському фронті. У 1917 році брав діяльну участь як представник УСДРП в Українській Центральній Раді.

У 1919 р. виїхав до Італії як представник Української Держави. В 1921 р. переїхав до Відня, де був покликаний на катедру історії мистецтва Українського Вільного Університету, і потім разом з Університетом прихав до Праги. У Празі був обраний головою заснованого там в 1923 р. Українського Історично-Філологічного Товариства, яким і залишився до кінця життя. Протягом 24 років перебування в Празі в УВУ він не раз був деканом Університету, а два рази його ректором: в 1928-29 і в 1937-38 рр. Там же був обраний і директором Українського Музею Визвольної Боротьби, яким теж залишився до самої смерти. Помер восени 1945 р. Завдяки його головуванню Товариство і Музей Визвольної Боротьби розгорнули свою працю: в Товаристві протягом його існування прочитано понад 700 рефератів; Музей зміг купити власний дім, де й містився, поки не був розбитий під час повітряного налету.

Проф. Д. Антонович був дійсним членом Наукового Товариства імени Шевченка.

З його численних праць особливо цікаві: Скорочений курс історії українського мистецтва. Прага 1932 (літогр.); *L'art ukrainien moderne. Praque 1925;* Розвій форм української дерев'яної церкви (Праці УІФТ, т. 1, 1926, Прага); До питання про походження старої української архітектури (Записки Іст.-Філ. від. УАН, кн. XIII-XIV, Київ, 1927); Триста років українського театру. 1619-1919. Прага, 1925; *Das ukrainische Theater* в збірнику *«Das geistige Leben der Ukraine»* при часописі *«Vergangenheit und Gegenwart». Münster, 1930.*

Наукові праці Д. В. відносяться до історії пластичного мистецтва, головним чином українського, та до історії українського театру. Першу працю він надрукував на сторінках «Кіевської Старини» в 1896 р., інших дрібних праць було понад 40.

Як член професорського збору УВУ він разом із Ст. Смаль-Стоцьким і О. Колессою належав до тих професорів, які намагалися вести УВУ в напрямі західньоевропейськім. Завдяки йому, Колессі і Смаль-Стоцькому в УВУ були введені рівноправні з іншими науками історія мистецтва, передісторична археологія, етнологія та історія музики.

В. Щербаківський

ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ ГЕНЕРАЛ ВСЕВОЛОД МИКОЛАЙОВИЧ ПЕТРІВ
(1883-1949)

Серед великих утрат, що їх несе український народ у сучасну визвольну добу, смерть генерала В. Петрова є безперечно однією з найбільших. Є це втрата визначного громадянина, а ще більше — визначного вояка. Є ця втрата тяжкою, а до того ще й несподіваною, бо покійний генерал В. Петрів був людиною фізично загартованою, як спортовець, попри свій 65-літній вік.

Суворі умови визвольних змагань на теренах Батьківщини, тяжка майже 30-літня еміграційна дійсність, що в ній не вагався Покійний стати й до фізичної праці за шматок хліба для родини, були причиною підірвання його здоров'я та передчасної смерти.

Генерал Всеволод Петрів походив із шведського роду Штрольманів. Його предок, учасник Полтавської битви, оселився в Україні, прийнявши прізвище Петрів.

По скінченні кадетської школи, нормальної військової школи та Петербурзької Академії Генерального Штабу Покійний брав участь у першій світовій війні на різних лінійних та штабових становищах, закінчуючи її в ранзі полковника. Своєю винятковою мужністю і знанням військової справи генерал В. Петрів здобув собі не тільки великий авторитет, але й голосну славу.

Коли прийшла в Росії революція 1917 р., а за нею відродження української державности, генерал (тоді ще полковник) В. Петрів зголошується в рядах українських вояків і формує з українських добровольців-кіннотчиків кінний Запорізький ім. кошового Костя Гордієнка полк, з яким стає в розпорядження українського уряду. На заклик уряду, що в січні 1918 р. мусів боронити Украї-

ну проти московського наступу з півночі та сходу і проти збройного виступу москалів в самому Києві, генерал В. Петрів прибув до Києва разом із полком, подолавши незвичайні, навіть збройні, перешкоди при своєму марші, й узяв участь спочатку в обороні української столиці, а далі, без перерви, в боротьбі за визволення України. В складі Запорізького Корпусу Гордієнківський полк перейшов від Житомира через Київ, Полтаву, Харків до Криму.

В 1919 р. генерала Петрова призначено командиром Волинської Дивізії, що прикривала операції української армії від півночі. Бойова та організаційна діяльність генерала В. Петрова висунула Його на чоло серед українських воєначальників, і Його було призначено міністром військових справ у травні 1919 року.

Зокрема треба підкреслити, що покійний генерал В. Петрів дуже багато часу присвячував проблемі військового виховання української молоді, а тому в Його діяльності був навіть формальний період провадження організації українського військового шкільництва і керування Військовою Юнацькою Школою всіх родів війська. Проблема виховання української молоді притягала увагу Покійного у високій мірі, і Він до останнього дня життя брав діяльну участь в організаційнім та виховнім русі українського Пласту.

В часи тяжкого еміграційного життя генерал В. Петрів кожну вільну від заробіткової праці хвилину присвячував військовим студіям, передаючи свої військові знання і досвід українському вояцтву в формі статтей, писаних інструкцій, рефератів, доповідей тощо, і, нарешті, свою діяльність в науку молодій генерації українського вояцтва описав в спогадах, випущених видавництвом «Червона Калина».

Покійний надзвичайно цікавився наукою, був співробітником «Української Загальної Енциклопедії», брав живу участь у підготовчих працях до «Енциклопедії Українознавства», що виходить працею і заходом НТШ, якого був щирим і видатним прихильником. Смерть застала Його за редаґуванням відділу «Енциклопедії Українознавства» — «Збройний потенціял української нації». Покійний мав готовий плян організувати Військову Комісію в НТШ. Незадовго до смерти генерал Петрів був обраний дійсним членом НТШ.

Серед численних Його праць відзначимо найбільші: «Схема розвідки», «Нарід та військо», «Оборона держави», «Воєнне теренознавство», «Фізична виховa народу», «Спорт з часів Української Революції».

Помер генерал В. Петрів 10 липня 1948 р. в Німеччині; поховали Його в тимчасовій могилі в Авґсбурзі.

Боротьбі за українську державність генерал В. Петрів присвятив повністю свої сили, свою велику ерудицію й віддав нарешті своє життя. Його заслуги відповідно українським громадянством оцінені. В майбутньому на обов'язку українського громадянства, зокрема ж українського вояцтва, лежить пам'ятати про місце для Його труни на Рідній Землі.

Павло Шандрук

ВОЛОДИМИР ВЕРГАНОВСЬКИЙ

(7. 3. 1876, † 26. 11. 1946)

Професор Володимир Вергановський народився 7 березня 1876 р. в Лукавиці Вижній к. Стрия, в старій священичій родині. Дім Його батька о. Йосипа, пароха Лукавиці, і матері Павлини із Сельських, був осередком громадянського й товариського життя Стрийщини, завдяки великим громадянським і товариським прикметам господарів. Покінчивши народну школу в Болехові і гімназію в Стрию та Золочеві, де в 1894 р. він склав матуральний іспит, Володимир Вергановський вступив у Львівський Університет, де 1898 р. закінчив правничі студії. В Університеті до найближчих йому професорів належали відомий карніст-українець проф. Стебельський, видатний польський історик права проф. Бальцер та проф. Беляшіц, який і спонукав Покійного присвятитися науці. Відбуваючи практику в суді в Золочеві, Вол. Вергановський продовжував наукові студії, в 1900 р. здобув докторат, а в 1904-06 рр. виїхав на наукові студії до Берліну і Відня, де готувався до габілітації, яку відбув у Львівському Університеті в 1908 р. на основі праці «Про побічну інтервенцію». Працюючи далі в суді, спершу як суддя в Підволочиськах, а згодом у Львові, він

виконував обов'язки приват-доцента й готувався до професури. В 1912 р. був запрошений на катедру цивільного процесу Університету в Софії, з чого не скористався, не бажаючи залишати Батьківщини. Примушений воєнними подіями покинути Львів, Покійний жив 1914-15 рр. у Відні, де став екзамінатором студентів-вояків і збігців при правних іспитах. Згодом повернувся до Львова, де до 1918 р. продовжував працю як суддя і доцент. Ще в програмі студій на 1918-19 акад. рік вміщено виклади проф. Вергановського, як і досі українською мовою. Але програна боротьба за відновлену державу перервала його науково-педагогічну працю. Спершу Покійний відмовився викладати у Львівському Університеті, з якого усунули українських студентів і виклади українською мовою, а згодом польська влада усунула з Університету всіх українських професорів і доцентів. На якийсь час Покійний покинув навіть суддівську працю, відмовившись скласти присягу на вірність польській владі, якої послідовно не визнавав, доки міжнародні чинники не признали Польщі наших Західніх Земель в 1923 р. Зате визнавав обов'язок супроти своїх та їх потреб і без вагання присвятив себе важкій праці як професор і декан правничого факультету Українського Тайного Університету у Львові за весь час його існування. Згодом, по ліквідації цього Університету, Він викладав правничі науки на вищих курсах для українських абітурієнтів у Львові, які мали заступити університетську науку для тих, хто не мав змоги студіювати по високих школах. До Львівського Університету повернувся проф. Вергановський вдруге 1939-41 рр., де як професор і декан правничого факультету відразу здобув таке небезпечне в той час повне довір'я й щиру прихильність всього студентства.

Швидке підвищення на окружного, а потім (1929) апеляційного суддю, а врешті в 1938 р. номінація на одно з найвищих суддівських місць у Польщі — судді Найвищого Адміністраційного Трибуналу у Варшаві (з чого Покійний не скористався) — це зовнішні ознаки того признання, яке знаходили його знання і сумління суддівське у чужинців.

Беззастережне визнання здобув Він і в науковому світі. Його праці були цитовані в міжнародній літературі, а деякі були перекладені на чужі мови. З найцінніших слід назвати «Зміна позову», «Новеля до процесових законів» і «Про побічну інтервенцію». Деякі праці через воєнне лихоліття так і залишилися в рукописах, м. ін. остання велика праця Покійного з теорії цивільного процесу. Доля Покійного була типовою для чесного українського вченого в Галичині. З трудом став Він доцентом за австрійських часів у Львові, але на хліб мусів працювати як суддя. За Польщі Він втратив можливість наукової праці в Університеті й міг бути лише приватним ученим. В 1914 р. він став дійсним членом НТШ, яке доручило Йому провід Правничої Комісії і редакцію «Правничого Вісника». Відданим співробітником НТШ залишився проф. Вергановський до останніх днів свого життя. За часів німецької окупації Він створив у підпіллі, куди було примушене зійти НТШ, Правничу Комісію і переорганізував її в самостійну секцію.

2 листопада 1946 р. Він нагло захворів і вже не підвівся з постелі. Проф. Володимира Вергановського не стало 26 листопада 1946 р. на 71 році життя. Смерть знайшла Його на чужині — в Тіролі.

Ярослав Падох

Культурне життя в окупованій Україні*)

1948 р. Червень

— Драматичний театр ім. Франка в Києві поставив нову п'єсу О. Корнійчука «Макар Діброва». Виставу підготували Г. Юра і Б. Норд, декорації А. Петрицького. Головні виконавці — А. Бучма і Н. Ужвій.

— В ч. 6. журналу «Вітчизна» за 1948 рік надруковано цикл поезій Миколи Бажана «Англійські враження». В них мали відбитися образи нинішньої Англії, яку поет побачив під час дипломатичної подорожі. Насправді ж бачимо лише віршовану яскраво протианглійську пропаґанду. В «поезії» «Скелі Дувру» М. Бажан пробує довести, що Англія не зазнала німецької окупації єдино завдяки «доблесній» червоній армії. Вірш «Біґ-Бен» підносить думку, що Англія стала «льокаєм» США. У вірші про Шекспіра виявляється, що англійці занедбали пам'ять свого великого драматурга і лише в СССР шанують його творчість по-справжньому. Колись багатонадійний автор «Різьбленої тіні» і «Будівель» остаточно перетворився на офіційного піїту Кремлю.

Липень

— В 6-7. числі журналу «Радянський Львів» надруковано твір молодого львівського письменника Віталія Петльованого «Хотинці». Це пригодницька повість, що висвітлює дії большевицького підпілля на Західньоукраїнських Землях. Літературної вартости повість не має, але цікава закладеною в ній тенденцією скомпромітувати українське націоналістичне підпілля методами плякатної карикатури, як «українсько-німецьких» націоналістів. Це вже не перша спроба ударити по українському підпіллю з позиції літератури. Ю. Смолич в романі «Ми разом були в бою» мимохідь стикає своїх героїв з українськими націоналістами-партизанами, щоб показати «імунітет» совєтської людини до «націоналістичної пошести», а Вершигора в своїх нотатках «Люди з чистою совістю» малює картини допиту українських націоналістів ковпаківцями, що дає йому привід показати нібито моральну нижчість українського революціонера.

— В журналі «Сучасне і майбутнє» ч. 7. надруковано, а в газеті «Радянська Україна» ч. 177 передруковано статтю М. Петровського «Американський професор в ролі фальсифікатора історії України». Стаття присвячена очорнюванню книги *«The Story of the Ukraine»*, виданої в 1947 році відомим знавцем української культури професором Колюмбійського Університету Кляренсом А. Меннінґом. Стаття Петровського доводить, що об'єктивне висвітлення проблематики перед англосаським світом безмежно лютить совєтських можновладців. «Американські імперіялісти, — читаємо в статті, — підгодовують зрадників українсько-німецьких націоналістів. Щоб виправдати ці витрати перед платниками податків власної країни, реакціонери твердять, начебто вони допомагають українському народові в боротьбі за «свободу». В «арґументації» полеміста не знайдемо нічого нового для тих, хто знає совєтське висвітлення історії України в останні передвоєнні роки. Новим хіба є те, що тепер з особливим запалом говориться, ніби історія України починається по занепаді Київської Руси. «... України, українського народу тоді ще не було: українська народність утворилась, як відомо (?), приблизно в XIV столітті». Не можучи примиритися з тим, що українці раніше від росіян стали державним народом, М. Петровський заперечує значення Галицько-Волинської державности XIII-XIV ст. і оголошує цю державність «вигадкою буржуазних націоналістів».

— Вінницький Державний Медичний Інститут провів випуск 234 молодих лікарів. Континґент нового прийому вступників на 1948-49 навчальний рік — 200 місць.

— Тематика совєтських художників суворо реґляментована рамками «соціялістичної дійсности». На металюрґійний завод ім. Дзержинського (Дніпродзержинське) прибули народний ху-

*) Цією хронікою культурного життя останніх місяців на окупованій Батьківщині відкриваємо відділ, що знаходитиме собі місце й у наступних чч. «С й М». Сподіваємося з ч. 3 подавати і хроніку економічного життя України під совєтами.

дожник СССР О. О. Шовкуненко і заслужений діяч мистецтв УССР художник М. П. Глущенко. Вони взяли завдання намалювати портрети «знатних металюрґів» Кочеткова, Орешкіна і Трушноса. Крім того, М. П. Глущенко почав працювати над великим полотном — «Відбудова домни ч. 8».

— Наприкінці липня до Києва повернулася з ґастрольної подорожі по Україні Державна Академічна Капеля «Думка», давши на провінції 64 концерти. Концерти «Думки» відбувалися в чистім полі, тоді, як колгоспники відпочивали після важкої польової праці(!).

— В газеті «Радянська Україна» від 30 VII 48 вміщено нотатку про розвиток килимарства і вишивання на Вінниччині (отже і в умовах російської окупації потяг українського народу до мистецької творчости залишається непереможеним). На Вінниччині і далі широко провадиться виріб українських сорочок, килимів, скатертин тощо. В області є 15 артілей вишивальниць: в Городківці, Митках, Ободівці та ін., але найбільшою популярністю користуються вишивальниці села Клембівки; їх тут 525, об'єднаних в артіль «Жіноча праця».

— В кінці липня в Києві відбулися концерти гуцульського державного Ансамблю Пісні і Танцю (місце осідку ансамблю — Станиславів). Заслужений діяч мистецтв УССР П. Козицький в рецензії дуже позитивно оцінює мистецьку якість ансамблю. «Перше схвальне слово, — пише Козицький, — хочемо сказати про народні танці у виконанні ансамблю. У виконанні артистів ансамблю ми побачили «Оркан» — справжній народний танець — без усяких хореографічних прикрас. Рисами справжньої народности відзначаються й інші маловідомі нашому глядачеві танці: «Гуцулка» (постановка Я. Чуперчука), «Гуцульський козачок» (постановка В. Петрика), «Гопак» (постановка А. Бузіна). Постановники танців глибоко, органічно відчувають природу танців, вони довершено володіють усіма найтоншими відтінками народної хореографії . . . Хорова група ансамблю має добрі чоловічі голоси; жіночий склад у голосовому відношенні трохи слабший. Стрій і ритм — на належному рівні. Добре виконав ансамбль пісні «Будь здорова, батьківщино», «У неділю на подвір'ї музика заграла», «У горах Карпатах», «Вербовая дощечка», «Верховино, ти світку наш», «Пісню про Довбуша» та довбушанські коломийки, «За городом качки» та інші. . . Ансамбль Пісні і Танцю під керівництвом нового художнього керівника, заслуженого артиста УССР В. М. Мінька значно виріс у художньому відношенні».

— Не слід, одначе, думати, що українському ансамблеві дали змогу відірватися від «соціялістичної дійсности». В його репертуарі є і «сучасні гуцульські колгоспні коломийки». Доводиться гуцулам виконувати і на «общепонятном» «Как пойду я на быструю реку».

— На засіданні Президії Академії Наук УССР ухвалено організувати при Академії Українське Хемічне Товариство ім. Д. І. Менделєєва (розуміється, як філіял Всесоюзного Товариства!). Голова Організаційного Комітету дійсний член Академії Наук УССР О. І. Бродський. При Академії Наук УССР організовано також Українське Гідробіологічне Товариство. Голова Оргкомітету — член-кореспондент Академії Наук УССР Я. В. Ролл. Ухвалено також організувати постійну експедиційну базу Академії на Карпатській Україні.

Серпень

— У видавництві »Советский Писатель» виходять друком переклади деяких советських українських поетів і прозаїків. У збірниках віршів серії «Библиотека избраных произведений советской литературы» друкуються вибрані поезії П. Тичини в перекладах Л. Озерова. Вибрані вірші й поеми М. Бажана, В. Сосюри і А. Малишка вийдуть у перекладі Б. Турганова. Виходять з друку романи і повісті: О. Гончара «Прапороносці» в новому російському перекладі Л. Шапіро, «Юрко Крук» П. Козланюка в перекладі В. Россельса, «День отця Сойки» С. Тудора в перекладі В. Таренса, «На нашій землі» М. Стельмаха в перекладі В. Россельса.

— Після реставрації відкрито літературно-меморіяльний музей І. Франка у Львові. Музей поповлено новими документами й картинами. Цілком реставровано робочий кабінет письменника.

— Історично-Археологічний Музей у Херсоні одержав 45 скринь із цінними експонатами, що їх під час війни вивезли німці. Майже всі експонати належать до археологічного відділу. Тут є рідкісні знахідки з часів неоліту.

— Президія Спілки Советських Письменників України розглянула питання відзначення 150-річчя виходу в світ «Енеїди» І. Котляревського. Для проведення ювілею створено комісію в складі: Ю. Смолича (голова), О. Білецького, Л. Дмитерка, Н. Забіли, П. Козланюка, О. Корнійчука, А. Малишка, Л. Первомайського, М. Рильського, П. Тичини і Н. Хінкулова.

— В Україні 35-річчя з дня смерти Л. Українки не знайшло належного відзначення. Це не перешкодило грузинам вшанувати пам'ять поетки. В Сурамі, на будинку, де жила і **вмерла поетка,** встановлено меморіяльну дошку з написом грузинською, українською і російською мовами.

— Як повідомляє «Правда» від 22.8. 48 р., в Харкові нині працюють 28 високих шкіл і 34 науково-дослідчі інститути. У харківських високих школах навчаються понад 30.000 студентів. В місті функціонує 10 театрів

— Київська студія науково-популярних і технічних фільмів випустила фільм «Софія Київська».

— В серпні в Одесі відбувся шостий з'їзд терапевтів України. На з'їзд зібралося понад 1.000 делегатів з усіх областей України. Заслухано близько 60 доповідей: обговорено, зокрема, проблеми діягностики й лікування пістряка шлунку, гострого захворіння печінки й ін.

Вересень — Жовтень

— На 12 факультетів Київського Університету прийнято близько 900 студентів. На філологічному факультеті університету відкрито відділ еспанської літератури й мови.

— На відзначення 150-річчя народження А. Міцкевіча Держлітвидав України перевидає перекладену М. Рильським поему «Пан Тадеуш».

— В органі Спілки Советських Письменників СССР «Литературная газета» (ч. 74, 1948) вміщено статтю «Против ідеалізації реакційних пережитків». Стаття наводить приклади впливу релігійного світогляду на советських письменників Вірменії, Якутії, Туркменії. Щождо української літератури, то тут знову знаходимо закиди в національній обмежености. «Відомо, як могутньо розквітли індустрія советської України, її соціялістичне сільське господарство. Немов не помічаючи цього, молоді українські поети М. Стельмах, Є. Бандуренко, О. Суп-рун звертаються у своїх віршах до образів колишньої козацької старовини, хутірної дореволюційної України. По-епігонському переспівуючи письменників минулого, автоматично переймаючи словник старої поетики, вони відроджують «солом'яні стріхи» в українських селах, «шиті золотом жупани» і т. д. Все це виглядає як дикий анахронізм, як ідеалізація старого патріярхального устрою, як крайня національна обмеженість».

— Держлітвидав випускає 5-томник творів Франка російською мовою з розвідкою про його творчість акад. О. Білецького.

— П. Тичина переклав з болгарської мови на українську книгу вибраних творів поета Хрісто Ботева.

— На республіканській нараді дитячих письменників України доповідачка, секретар **ЦК ЛКСМУ Гладка,** зазначила, що книжка П. Панча «Червоний галстук» карикатурно зображує партизанів та їх діяльність.

— В жовтні відбулося засідання комітету для вшанування 150-річного ювілею О. Пушкіна. О. Корнійчук виголосив доповідь про вплив Пушкіна на українську літературу. М. Рильський повідомив про запляновані доповіді українських письменників про Пушкіна по різних містах України. Готується однотомник вибраних творів в українських перекладах (на 40 друк. аркушів).

— Вийшла збірка поезій М. Рильського «Мости», що свідчить про «успішність перебудови» його після гострої критики останнього року.

Листопад

— 20 листопада у Києві відзначувано 50-літній ювілей Київського Політехнічного Інституту. Тепер Інститут має понад 3300 студентів. Створено нові факультети: зварювання, інженерно-фізичний, гірничий, металюргійчий та ін. Ювіляр був привітаний Академією Наук УССР, Академією Архітектури УССР, високими школами Києва та інших міст.

— У Львові засновано музичний лекторій. На нього, як і на інші культурні установи УССР, покладено русифікаційні завдання. Це видно вже з першої лекції про реалізм і народність у музиці: лекцію супроводжувано виконанням творів російських композиторів.

— Московська «Літературна Газета» повідомила, що 1948 року Інститут Мовознавства Академії Наук УССР видав російсько-український словник. Словник містить в собі 80.000 слів.

— В Інституті Української Літератури Академії Наук УССР за головування О. Корнійчука відбулося засідання урядової комісії видання творів Т. Шевченка. Комісія затвердила плян видання тритомової збірки творів поета, підготованої до друку Держлітвидавом УССР.

До першого тому увійдуть усі поетичні твори Шевченка, до другого — повісті, до третього — листи, щоденник, «Назар Стодоля». Видання має бути багато ілюстроване малюнками й репродукціями з картин Шевченка.

На головних редакторів тритомника затверджені: для першого тому — Д. Копиця, для другого — акад. О. Білецький, для третього — «академік» О. Корнійчук.

В обговоренні пляну видання взяли участь члени урядової комісії, дійсні члени Академії Наук УССР П. Тичина, М. Рильський та інші.

Директор Держлітвидаву УССР Борецький повідомив комісію, що видання тритомника буде закінчене в першій половині 1949 року.

— В Ужгороді відкрито картинну ґалерію. Як повідомляє «Правда» (18. XI. 48), в шістьох залях виставлено твори російських художників-клясиків, а також кращих західньоевропейських художників. Чи твори українських художників зовсім відсутні, чи «Правда» їх вважає «русскими» — не знати.

— У Вінниці збудовано нове театральне приміщення. Заля для глядачів має 800 місць. Приміщення приділено для музично-драматичного театру.

— Держлітвидав УССР готує до друку твори Пушкіна, Лермонтова, Толстого, Некрасова, Ґорького в перекладах на українську мову.

— Українська студія кінохроніки випустила кінофільм «Совєтська Молдавія».

Грудень

— На запрошення Комітету у Справах Мистецтва при Раді Міністрів СССР Державна Симфонічна Оркестра Української ССР у повному складі (понад 100 осіб) відбула у Москві десятиденний «творчий звіт» (офіційний вираз, яким окреслено в Москві ці ґастролі, вираз, що дуже опукло підкреслює модерну форму васальної залежности нинішньої української культури від московської). Оркестра під орудою народного артиста Союзу ССР Н. Рахліна і диригента М. Канерштейна дала 10 концертів. Як солісти в концертах виступали народні артисти СССР Литвиненко-Вольгемут, Паторжинський, Гайдай.

— В Якутії в перекладі на якутську мову видано «Кобзаря» Т. Шевченка.

— 2-4 грудня в Києві відбувся пленум Спілки Композиторів України.

— Львівський вокальний ансамбль «Чорногора» ґастролював у Києві.

— З нагоди роковин першого випуску «Енеїди» в Полтаві, навпроти будинку, де жив поет, відбувся мітинґ, присвячений встановленню меморіяльної дошки. У мітинґу взяло участь до тисячі учасників (цифра, що яскраво свідчить, як у совєтських умовах відучено полтавчан від пошани до поета і вбито українське духове зацікавлення). З письменників були присутні М. Нагнибіда, Ю. Смолич, А. Малишко, О. Вишня, С. Олійник, С. Воскрекасенко. Ю. Смолич та А. Малишко. На стіні будинку встановили меморіяльну дошку з написом: «У цьому будинку жив і працював клясик української літератури Іван Петрович Котляревський, 1769-1838». Полтавчани і прибулі з Києва склали на могилі Котляревського вінки.

— Союз Совєтських Письменників України разом з Комітетом у Справах Мистецтв УССР улаштували в Києві 28. XII вечір, присвячений роковинам «Енеїди». З доповіддю виступав А. Малишко.

— Московська «Литературная Газета» подає відомості про серію «Колгоспна бібліотека», видавану в 1948 році «Українським видавництвом художньої літератури» (Держлітвидав). Протягом року серія мала загальний наклад 900 тисяч прим. Серед них — вибрані твори І. Котляревського, М. Коцюбинського, І. Франка, Л. Українки, а також М. Гоголя, Л. Толстого, М. Ґорького, «Разгром» Фадєєва, «Щастя» Павленка, «Чапаєв» Фурманова. На жаль, не зазначено, якими мовами видано твори російських письменників. Тенденція русифікувати українське село навалою російської белетристики очевидна.

— 13-15 грудня відбувся пленум Спілки Совєтських Архітекторів України. У пленумі брало участь бл. 500 архітекторів. Обговорено основні проблеми проєктування і будування міст УССР.

— До другого з'їзду совєтських письменників України видавництво «Советский Писатель» видрукувало російською мовою 10 книжок: С. Го-

лованівський «Стихотворения»; О. Гончар «Знаменосцы»; П. Козланюк «Юрко Крук»; І. Ле «Наливайко»; «Украинские новеллы» (М. Коцюбинський, В. Стефаник, М. Черемшина, Л. Мартович, О. Маковей, О. Кобилянська, Б. Грінченко, А. Тесленко, С. Васильченко, М. Яцків, А. Головко, І. Ле, Ю. Смолич, Л. Первомайський, І. Вільде, Я. Галан, П. Козланюк, М. Шумило, Ю. Шовкопляс, В. Кучер, О. Гончар); вибрані твори М. Бажана, А. Малишка, Л Первомайського, В. Сосюри, П. Тичини.

— 6-10 грудня у Києві відбувся другий з'їзд письменників УССР. В з'їзді брало участь 163 делеґати, з них 53 безпартійні. На з'їзд прибули також делеґації від Союзу Сов. Письменників СССР, письменники інших совєтських республік та представники літературного світу Польщі, Чехо-Словаччини, Болгарії. Брали участь у роботі з'їзду секретар ЦК КП (б) У Хрущов і голова Президії Верховної Ради УССР Гречуха. Звітну доповідь читав О. Корнійчук. Партійну інструкцію щодо дальшої роботи письменників подав секретар ЦК КП (б) У Литвин. У «дискусіях» на доповідь Корнійчука виступило 44 письменники. Ляйтмотивом з'їздівських виступів і доповідей була боротьба з українським націоналізмом у літературі. З'їзд схвалив резолюцію на звітну доповідь. У резолюції підбито підсумки шляху, пройденого українською совєтською літературою, і накреслено найближчі завдання. Обрано також керівні органи Союзу Сов. Письменників України. До Правління увійшло 28 осіб, серед них О. Корнійчук, С. Скляренко, П. Тичина, М. Бажан, В. Василевська, А. Малишко, М. Рильський. До бюра парторганізації обрано П. Усенка, О. Корнійчука, Є. Адельгейма, Г. Полянкера, М. Руденка, О. Іваненко, І. Ле. З письменників, найбільше плямованих за націоналізм, слід згадати І. Сенченка та Ю. Яновського. В меншій мірі, але також досить дошкульно критиковано М. Рильського, як підсобника «націоналістичної контрабанди» характеризовано А. Малишка. Розуміється, на завершення всього послано привітальну телеграму Сталінові.

— 13-14 грудня відбулася сесія Академії Наук УССР. Обговорено плян науково-дослідної роботи Академії на 1949 рік. У пляні намічено 130 проблем до розроблення. Сесія обрала на віцепрезидента академіка Патона і академіка Погребняка.

Січень 1949 року

— У Києві провадиться підготову до відкриття літературного музею Т. Шевченка. У 21 експозиційних залях розміщується бл. 3000 експонатів. 13 заль присвячено життю і творчості поета, дві залі висвітленню політики російського царату щодо творчости Шевченка і вшануванню його пам'яти, 6 заль заповнюються експонатами, що свідчитимуть про вшанування пам'яти Шевченка «щасливими» народами СССР.

— 23 січня в залі Київської консерваторії відбувся «концерт-рапорт» композиторів України 16 з'їздові КП (б)У. З доповіддю виступав голова Спілки Композиторів України Г. Вірьовка. По тому Державна Симфонічна Оркестра виконала нові твори, серед них увертюру Свєчнікова, присвячену 16-му з'їздові.

— У Києві відбулася республіканська нарада працівників кінематографії. З доповіддю про виготовлення кінофільмів у 1948 році і про пляни на 1949 рік виступив міністер кінематографії УССР Кузнєцов.

— Вийшли з друку твори Т. Шевченка в перекладі на білоруську мову.

— Видавництво «Радянський письменник» видало поему А. Малишка «Це було на світанку», збірник оповідань Олійника «Наші знайомі», нариси В. Кучера «Золоті руки».

— Симфонічна Оркестра УССР ґастролювала в Ленінграді.

— У Львові видрукувано «працю» про «буржуазно-націоналістичні перекручування» в оформленні української книги.

Лютий

— В лютому ц. р. розгорнено в УССР широку чергову кампанію цькування на «ідеологічному фронті»: тепер похід оголошено проти «космополітів»-критиків, що зневажають патріотичні завдання совєтської літератури і мистецтва і підважують методу «соціялістичного реалізму». Серед численної групи обвинувачених знаходимо і ім'я О. Лейтеса, що колись брав активну участь в українськім культурнім процесі як літературний критик, зокрема випустивши разом із бібліографом М. Яшеком двотомову бібліографію української підсовєтської літератури. У свій час Лейтес зрозумів небезпеку діяння на терені української культури і перемандрував на північ, перетворившись на російського

критика. Тепер за неґативну критику «патріотичної» повісти Л. Леонова «Здобуття Великошумська» Лейтес опинився в числі «жалюгідних безбатченків». З другої половини лютого кампанія боротьби проти «космополітизму» перекинулася й на Україну. 19 лютого «Правда України» надрукувала статтю «Розгромити космополітів України». Пленум Спілки Письменників України спеціяльно присвячується цій справі.

— Академіка-мікробіолога Миколу Федоровича Гамалію у зв'язку з 90-літтям з дня народження і 60 -літтям наукової, педагогічної і громадської діяльности нагороджено орденом Леніна. Виявляється, що і Гамалію без застереження проголошено «русским ученым». «Правда» від 17. II. 49 пише: «Миколі Федоровичу належить ряд найвидатніших відкрить, що стверджують пріоритет російської науки». »Правда» робить відкриття, що М. Ф. Гамалія працював на «юге России», а під «югом России» розуміє ... Одесу і Баку.

— На запрошення Українського Товариства Культурного Зв'язку з Закордоном до Києва прибула делеґація Союзу Чехо-Словацько-Совєтської Дружби на чолі з генеральним секретарем Союзу Юрієм Сладеком.

— 5 лютого відбулося урочисте відкриття відновленого головного корпусу Київського Державн. Університету ім. Т. Шевченка. Будинок знову пофарбовано у традиційний червоний колір. Відновлено 40 авдиторій, актову залю, приміщення бібліотеки, різні кабінети, спортову залю. 7 лютого у відновленому корпусі розпочато навчання.

Київський університет має тепер 12 факультетів з 4500 студентами.

— Український кінорежисер Олександер Довженко виступив у московській «Літературній Газеті» (1949, № 12) із статтею на тему процесу Кравченка з «Летр Франсез». Стаття становить суцільний потік лайки на адресу Кравченка, і з-поза цієї лайки совєтський читач не зможе дібрати, про що, власне, йде мова. Кравченка Довженко називає ... «мікролюдиною, мінус-людиною». «Він живе інкоґніто, він надягає чорну машкару, його охороняють ґанґстери з мавзерами і кулеметами». Довженко дуже ображений. Він перераховує лише французьких свідків «Летр Францез», але не згадує імени жадного з совєтських свідків. Також зовсім мовчить про ДП свідків на боці Кравченка.

— У Апостольському, Криворізькому, Томаківському, Широківському, Криничанському, Дніпропетворському районах Дніпропетровської области вершено суцільну кінофікацію сіл. В 76 сільських клюбах встановлено стаціонарні кіноапарати.

— У Києві на клюбних сценах ґастролював полтавський театралізований жіночий ансамбль під керівництвом Верховинця-Долі.

— У Київському оперовому театрі відновлено постановку «Наталки Полтавки». У головних ролях: М. Литвиненко-Вольгемут, З. Гайдай, І. Паторжинський, М. Гришко.

— Інститут Історії Української Літератури ім. Шевченка при Академії Наук УССР готує академічне видання творів В. Стефаника в 3-х томах.

— Українського музику Л. М. Ревуцького з нагоди 60-ліття з дня народження нагороджено орденом Леніна.

Культурне життя на еміґрації

Василь Галич

Українці-професори в коледжах та університетах Америки

Українські професори в американських найвищих наукових установах є найновішим культурним здобутком українців в Америці. Це є здобуток останніх 20 років. Одні з цих професорів є еміґрантами, другі походять з тут народженої нашої молоді. Декотрі з них вибились уже так високо в різних галузях науки, що їх імена вміщені в «Гу із Гу».

Всі мені відомі професори є свідомі свого українського походження. Всі вони так зайняті фаховою роботою, що їм не стає часу на українську народну роботу. Та деякі таки «крадуть» дещо часу, присвячуючи його і українській народній праці, допомагаючи їй пером, словом чи доляром. Інші живуть в американських наукових колах, далеко від українського життя, але час від часу дають про себе знати. Бували такі українські науковці по університетах, які потім змінили професію, як от проф. Вілфрід Бичинський, що вчив в університеті у Мічіґені. Але знаю і таких, що позміняли свої прізвища й намагаються не признаватись до свого справжнього походження. Дехто також дивиться на історію Сходу Европи та України з московського становища.

Дехто, із старим українським ім'ям, як от д-р Юрій Кістяківський, славетний хемік, вибивається високо вгору. Цей вчений Гарвардського Університету дістав у березні 1947 року «Ді Вільйєм Г. Ніколс Медал», як нагороду за наукові досліди, зв'язані з обороною країни в часи війни. Наукові праці та статті проф. Ґрановського та д-ра Гайдака, обох з Мінесоти, часто друковані в наукових і популярних журналах. Визначний економіст, проф. Володимир Тимошенко, вчить по різних університетах і тепер є в Стенфорд-Університеті. Свого часу він працював у Вашінґтоні в Хліборобськім Відділі. Ім'я проф. Юрія Вернадського добре відоме в Америці. З музичної ділянки слід би згадати проф. Романа Придаткевича, відомого скрипаля й композитора, що викладає в Морей Каледжі в Кентокі, та капітана Барабаша з Чікаґо, що вже не раз виграв першість на конкурсах із своєю оркестрою. Наприкінці згадаю ще найновішу силу, що прибула із скитальщини, — д-ра Романа Смаль-Стоцького, що дістав працю в Маркет-Університеті в Мілвокі.

Мій список обіймає такі прізвища:

Bachur Geo., Psyc. & Social, University of Michigan, Ann Arbor.
Barabash John, Band Music, Wright Jr. College, Chicago.
Behrens Joanna, Physiol., Hunter College, N. Y. City.
Dobriansky Lew, Econ., N. Y. Univ., N. Y. City.
Ercha Wanda, Music, St. Teresa College, Kansas City, Mo.
Gonas John S., Law, Chicago Law School.
Granowsky A. A., Biol. Sc., U. of Minn.
Halich Wasyl, History, Superior State Teachers College, Wis.
Haydak Mykola, Biol. Sc., U. of Minn.
Kistiakovsky Geo. B., Chem., Harvard
Mamchur Stephen, Social, Mayne U., Detroit.
Metrinko Mary, Music, Springfield College, Mass.
Prydatkevich Roman, Music, Murray State Teachers College, Ky.
Stett (Stetkewicz), Joseph D, Mechanical Engineering, Rutgers University, New Brunswick, N. J.
Sokol Paul, Phys., Basket Ball, St. Thomas College, St. Paul.
Stotzky (Stocky), Smal Roman, Languages, Marquette U.
Terlesky John, Math., Lafayette College, Eaton, Pa.
Timoshenko Stephen, Mechanisc, Stanford U.
Timoshenko Volod., Econ., Stanford U.
Vernadsky Geo., History. Yale U.
Wallace Thomas H., Williams College, Brighton, Mass.

До цього списка п. Галича зауважуємо, що п. Степан Манчур є д-ром філософії, був 6 років викладачем в університеті Мек-Ґелл і Ейл, а під час війни працював у департаменті юстиції у Вашінґтоні. Тепер він став головою відділу соціології і антропології у Вейн-університеті в Дітройті.

Проф. Осип Стетт (Стеткевич) закінчив у Колюмбійському Університе-

теті інженерно-хемічний відділ і був від 1942 р. асистентом у Рутґерс-Університеті. Тепер він став професором металюрґії.

З зимовим семестром розпочав свої виклади фізики у Католицькому Університеті в Ст. Люї проф. д-р Зенон Храпливий, кол. проф. Львівського Університету і автор цінних наукових праць. Там же працює проф. В. Безушко.

В останній час надійшла звістка, що панна Дарія Богданна Уляницька з Джорджтавн Університету у Вашінґтоні буде викладати медичну філософію в медичнім відділі цього ж університету.

Хроніка

— В конґресі тваринної біології в Міляні брав участь у французькій делеґації **проф. д-р П. Шумовський**, асистент у лябораторії ветеринарної школи в Мезон-Альборі коло Парижу.

— 16-23 серпня 1948 р. в Брюсселі відбувся **III Міжнародний Конґрес Антропологічних та Етнологічних Наук**. Було бл. 600 учасників, видатних дослідників в царині антропології, етнології, передісторії, соціології та інших споріднених і помічних наук. Від Українського Науково-Освітнього Товариства в Бельгії брав участь у працях Конґресу проф. А. Яковлів.

— 4-15 серпня 1948 р. в Брюсселі, заходами Візантійсько-Неогрецької Королівської Бібліотеки в Бельгії, відбувся **VII Міжнародний Конґрес Візантійських Студій**. Представниками українців на цьому конґресі були о. д-р Германюк і п. І. Шевченко, обидва від Українського Науково-Освітнього Товариства в Бельгії. П. Шевченко виголосив доповідь «Лев Барделес і Великі Судді Візантії в XIV столітті».

— В Больоньї відбувся **«Унійчий Тиждень»**, у якому взяли участь визначні достойники Сходу й Заходу, між ними кардинал Є. Тіссеран.

— **З університетських викладів**. Проф. Вале (*Wahle*) читає в Гайдельберґу про індогерманське питання (1948).

У цюріхському університеті проф. Гальперін оголосив (1948) виклади про «Російське господарство й соціяльну історію від 1861 року».

— **Дипломи з українознавства**. У паризькій Державній Школі Східніх Мов одержав диплом з української мови й літератури п. Леон Фроман, колишній французький генеральний консул у Москві. Він уже третій дипломований українїст у Франції.

— **Українці в чужих високих школах**. В Сорбонському Університеті в Парижі вже 3 роки працює українська вчена Анточіна Таканець, фахівець із фізіології рослин.

— Канад. **проф. В. Гладій** виїхав як голова наукової експедиції Манітобського Музею час. «Вінніпеґ Трібюн» для розслідів індіянської історії в Манітобі та перевірки питання про перебування варягів (вікінґів) у північній частині Америки.

— **Проф. Михайло Піць**, проф. аґрономії в Корнел-Університеті в США, отримав, як повідомляє «Нью-Йорк Таймс», стипендію з фонду Джана Саймона Ґуґенгайма на дальші студії та досліди в галузі «земельної хемії та відносин між рослинами і землею». З цього фонду призначено ц. р. 112 наукових стипендій на суму 300 000 долярів.

— **Українські відділи в бібліотеках німецьких високих шкіл**. Деякі високошкільні німецькі бібліотеки поновлюють свій склад українськими книжками, особливо з огляду на значне число українських студентів. Ерлянґенська бібліотека, що має бл. мільйона книжок і майже всі українознавчі книжки, що з'явилися німецькою мовою, просила українське громадянство надсилати українські публікації й покриватиме в міру потреби кошти.

В бібліотеці Гайдельберзького Університету, де м. ін. є багато комплектів деяких наших журналів, на бажання українських науковців створено окремий український відділ і перенесено туди всю україніку з російського відділу.

Досить гарний добір книжок має бібліотека слов'янського семінара Мюнхенського Університету, й треба тільки бажати, щоб наші видавці не забували надсилати туди власні публікації, хоч би тільки на показ.

— **Конференція Мово- і Літературознавчої Секції УВАН**. 19. VIII. 1948 в Авґсбурзі відбулася урочиста конференція Мово- і Літературознавчої Секції УВАН, присвячена пам'яті акад. Степана Смаль-Стоцького з нагоди 10 роковин його смерти. Після панахиди конференцію відкрив проф. Я. Рудницький, що в своїй промові розповів про життя і працю проф. Степана Смаль-Стоцького.

Далі конференція вислухала доповідь віцепрезидента УВАН проф. Л. Білецького «Ст. Смаль-Стоцький, як шевченкознавець» і проф. Я. Рудницького «Степан Смаль-Стоцький і слявістика».

Після цього відбулося відкриття Інституту Слов'янознавства, на голову якого УВАН покликала проф. Я. Рудницького. Інститут має на меті, м. ін.,

інформувати західній науковий світ про Україну та її культуру, висвітлюючи, зокрема, її взаємини з сусідами.

— **Ювілейна Конференція УВАН.** 14 і 15 листопада 1948 в Авґсбурзі відбулася конференція УВАН з нагоди 30-річчя Всеукраїнської Академії Наук і 3-річчя УВАН. Конференцію відкрив віцепрезидент УВАН проф. Л. Білецький, підкресливши значення УВАН в житті української нації. Проф. Д. Чижевський виголосив доповідь «Ідея Академії в історії української культури». Проф. Д. Горняткевич присвятив свою доповідь першому з'їздові українських учених у Львові в 1848 році і ідеї Академії Наук. Далі проф. Л. Білецький прочитав доповідь «Всеукраїнська Академія Наук і українська наука», після чого виступили із спогадами проф. Н. Полонська-Василенко і проф. Л. Зайцев. Наступного дня конференція вислухала доповіді проф. Д. Чижевського про першого президента ВУАН В. Вернадського і проф. П. Курінного «Три роки праці УВАН».

— 15 листопада 1948 відбулася перша наукова конференція Філософічної Секції ВУАН. Проф. Д. Чижевський зробив доповідь про завдання і плян видавничої діяльности секції, а далі прочитав доповідь: «Нова філософія і проблеми її періодизації». Проф. В. Державин прочитав доповідь про сартрівський екзистенціялізм та його російські джерела (зокрема твори Достоєвського). Проф. Петришин доповідав про ідеї Кремера щодо тотожности біологічної структури і характеру людини.

— В Курпфальцському Музеї в Гайдельберзі у вересні 1948 відбулася виставка українського народного мистецтва. Виставка викликала особливе зацікавлення американців. Америк. часопис «Спотлайт» (ч. 21-1948) присвятив українському нар. мистецтву в зв'язку з цим статтю.

— У вересні в Гамбурзі, в Музікгалле, вдруге ґастролював відомий український піяніст Борис Максимович, виступивши з симфонічною оркестрою м. Любека.

— Українська кіноорганізація УФО-фільм в Арґентіні накрутила три короткометражні фільми, присвячені українській еміґрації в цій країні.

— 5 листопада Пластова Станиця в Реґенсбурзі влаштувала ювілейний вечір, присвячений 25-річчю творчої праці поета Богдана Кравцева.

— Німецька преса відзначає успішність концерту Укр. Нац. Хору під диригуванням проф. І. Заяця, що відбувся в кінці жовтня у Пфорцгаймі.

— У жовтні Об'єднання Мистців Укр. Сцени в Реґенсбурзі відзначило 40-ліття мистецької діяльности відомого актора — Олекси Левитського. Ювілянт разом із артистами Ансамблю Українських Акторів виступив у виставі «Наталки Полтавки».

— **Ювілей «Молодої України» в Байройті.** — 1 і 2 жовтня 1948 р. у Байройті відбувся з'їзд членів таємного гімназійного гуртка «Молода Україна» в Бережанах з приводу 50-літніх роковин його існування. На з'їзд явилося кільканадцять членів, м. ін. засновник гуртка, проф. д-р З. Кузеля, ред. А. Чарнецький, суперінт. о. В. Кузів з Америки, проф. Б. Ратич, О. П. Смик, К. Цурковський й інші. Привіти надіслали: секр. «Провидіння» А. Цурковський, ред. Лотоцький з Філядельфії, кол. пос. М. Рудницька з Женеви, о. Марків з Парижу, ред. Л. Лепкий з Берхтесґадену, о. дек. Гайдукевич з Реґенсбурґу, С. Левицький й інші. З'їзд розпочався богослужбою й панахидою, після чого відбувся святковий концерт і академія, на якій, крім багатьох привітів, промовляли проф. Ратич, проф. Кузеля, о. Кузів, ред. Чарнецький і інж. Левицький. Реферати й промови, список членів 1898-1918 і фотознімки будуть видрукувані в «Пам'ятковій Ювілейній Книзі».

— 28-29 XI. 1948 в Парижі відбувся Конґрес вільних журналістів з-поза залізної завіси з метою створити світову організацію журналістів; серед учасників були представники Білорусі, Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Угорщини, Румунії, Польщі, Словаччини, України, Чехії, Юґославії. Українська делеґація складалася з редакторів М. Лівицького, Р. Ільницького, М. Колянківського, М. Семчишина, Б. Галиняка, Л. Гузара, М. Ковальського, П. Поліщука, І. Поповича, д-ра О. Яримовича.

— 29 XI в Мюнхені відбулися збори вчених, скликані Міжнаціональним Комітетом Політеміґрантів, на які прибуло до 50 учених різних національностей. Обговорювалася справа утворення Міжнаціонального Університету, де викладали б професори-еміґранти, виховуючи молодь у демократичному дусі. До комісії для координації цієї праці від українських вчених увійшли проф. І. Мірчук і проф. Б. Мартос. Обрано також комісію для опрацювання статуту Міжнаціонального Союзу Інтелектуалістів. До неї від українців увійшли проф. В.

Кубійович і проф. М. Ветухів.

— Українська драмат. трупа в листопаді поставила в Нью-Йорку драму Тобілевича «Безталанна». Драм. гурток «Калина» того ж місяця поставив у Нью-Йорку «Наталку Полтавку» І. Котляревського.

— 12 грудня в Мюнхені (Шляйсгайм) відбувся II з'їзд Спілки Українських Журналістів на еміграції (СУЖ). Позитивно оцінивши роботу попередньої управи і намітивши нові завдання україн. журналістики, з'їзд обрав нову управу СУЖ: голова М. Лівицький, заступники: Квятковський і Воскобійник. На почесного голову СУЖ з'їзд обрав д-ра С. Барана.

— Ансамбль Укр. Акторів під мист. проводом В. Блавацького відкрив у кінці листопада сезон, поставивши у Реґенсбурзі п'єсу Андре Обе «Люкреція» в пер. М. Понеділка.

— В грудні в Діллінґені, в укр. таборі, відбувся концерт Марії Соболевської (фортепіяно) і Оксани Симович (скрипка), присвячений творчості Моцарта. Перед концертом відбулася доповідь д-ра Василя Витвицького про Моцартову мистецьку діяльність.

— В листопаді в Реґенсбурзі, а в грудні в Н. Ульмі відбулися концерти Капелі Бандуристів ім. Шевченка під пров. Г. Китастого.

— У 1948 р. Гайдельберзький Університет закінчили 12 українців (9 — медичний факультет, 1 — фак. державних наук, 1 — права, 1 — кваліфікований як дипл. перекладач.

— За час від 1945 до 1 грудня 1948 Ерлянґенський університет закінчили 52 українці (28 — мед. фак., 5 — держ. наук, 4 — хем. фак., 3 — фарм. фак., 12 — фак. дантистики).

— В кінці грудня в Баварії відбулися під керівництвом диригента Лева Туркевича виступи Українського Чоловічого Хору «Ватра», що перед тим зробив успішне турне по Австрії і Швайцарії.

— З перекладів на чужі мови. Накладом Українського Інституту ім. П. Могили в Саскатуні 1947 року з'явився англійський переклад «Слова о полку Ігоревім». Переклад зробив о. Павло Крат, а віршову форму надав проф. Ватсон Кірконел.

Накладом Ульштайна у Берліні у серії перекладів «сотні кращих творів світової літератури» з'являться в німецькому перекладі твори Гоголя.

— У паризькому польському журналі «*Kultura*» за 1948 рік уміщено низку перекладів з української мови (з Маланюка, Клена, Филиповича) пера відомого перекладача Юзефа Лободовського. Т. XV за 1949-ий рік містить незвичайно тепло написану статтю Юліяна Кардоша (*Naród w wędrówce*, стор. 18-26) про мистецтво й письменство української еміґрації.

— Австрійський тижневик «Ді Фурхе», що виходить у Відні, в 38 ч. подає відомість про життя українського наукового світу на еміґрації, м. ін. про працю Наукового Товариства ім. Шевченка, Українського Вільного Університету, Української Католицької Духовної Семінарії в Кулемборгу, Академії УАПЦ та Вільної Академії Наук в Авґсбурґу.

— Після п'ятирічної перерви з'явився в 1948 р. у Берліні 27-й річник «*Indogermanisches Jahrbuch*» за ред. проф. Ганса Краге. В бібліографії мовознавства за 1941 р., у відділі «Україніш», подано три праці з українознавства: укр.-італ. словник Є. Онацького і статті — Лекова про українські гомоніми й Перуцці про українську мову. Український відділ, щоправда, дуже слабо заступлений, веде проф. д-р Ернст Дікенман з Швайцарії.

— Польсько-український словник. В Інституті Мовознавства при Академії Наук у Києві доц. Л. Гумецька поінформувала про хід роботи над укладенням польсько-українського словника. Словник складає група наукових співробітників львівського відділу Інституту Мовознавства на чолі з професором Іларіоном Свєнціцьким. Розмір словника — 80 тисяч слів.

— В часописі «Український Робітник», що виходить у Торонто в Канаді, проф. **Дмитро Дорошенко** містить прихильну рецензію на «цінну монографію одного з найкращих сьогодні знавців внутрішнього устрою старої Гетьманщини XVII-XVIII ст.» проф. **Л. Окіншевича** «Значне Військове Товариство в Україні-Гетьманщині XVII-XVIII. ст.», надр. в 157-ому томі «Записок НТШ». Проф. Д. Дорошенко при цьому «вітає від щирого серця відновлення праці високозаслуженого Товариства».

— У Видавництві оо. Василіян у Мондері в Канаді вийшла друком **«Українська мова,** граматика української літературної мови» (стор. 128) **о. А. Труха.**

Хроніка НТШ ч. 76

ХРОНІКА

Наукового Товариства ім Шевченка*) Число 76

А) Огляд праці за час від 7. 3. 1948 до 1. 3. 1949 р.**)

Загальні завваги. На діяльність НТШ на протязі останнього року найбільше вплинуло розпорошення членів і грошова реформа, що її переведено в Німеччині. В цю пору з 91 дійсних членів Товариства, що перебувають на еміграції, в Німеччині живе 53 (з них в Мюнхені та його околицях 42), в Сполучених Штатах Північної Америки 12, в Канаді 12, у Франції 4, в Австрії 2, а 4 в інших країнах Европи. Чимраз більша розпорошеність членів спонукала змінити методу праці. Ряд справ треба було полагоджувати кореспонденційно, заступаючи таким способом безпосередній контакт із членами. Наукову працю зосереджено в інститутах, а головну увагу звернено на видавничу діяльність.

Праця Виділу. В звітному періоді відбулося 6 засідань. Предметом нарад були організаційні справи НТШ та його фінансове становище. Двома засіданнями керував Голова Товариства проф. І. Раковський, що при переїзді з Австрії до Америки задержався кілька місяців у Мюнхені.

Нові дійсні члени. Виділ затвердив новими членами вибраних поодинокими секціями НТШ таких українських і чужонаціональних вчених:

В Історично-Філософічній Секції: проф. Борис Мартос, ген. Всеволод Петрів, ген. Павло Шандрук, Джордж Сімпсон, професор Саскачеванського Університету, д-р Степан Баран, д-р Іван Німчук, проф. Володимир Тимошенко, проф. Олександер Шульгин, проф. д-р Василь Галич, проф. Ілько Борщак, проф. д-р Ганс Кох.

В Філологічній Секції: проф. Володимир Державин, проф. Кляренс Меннінґ, професор Колюмбійського Університету, проф. Кость Андрусишин.

У Математично-Природописно-Лікарській Секції: проф. Микола Гайдак, доц. д-р Мирослав Сенкусь, доц. д-р Юлій Мачук, проф. Павло Шулежко, д-р Іван Тесля.

Разом вибрано 19 нових членів, між ними кількох учених з американських українців і кількох чужинців. В звітному періоді помер новозатверджений дійсний член ген. Всеволод Петрів.

Виділ прийняв в звичайні члени 33 особи.

Праця Секцій і Комісій. Історично-Філософічна Секція відбула 8 засідань, Філологічна Секція 1 засідання, Математично-Природописно-Лікарська Секція 3 засідання. На цих засіданнях зреферовано низку праць, зміст яких подаємо в дальшій частині Хроніки (Звідомлення), а почасти подамо в наступному числі. Крім цього, на засіданнях секцій обговорено низку організаційних проблем. З ряду комісій найживішу діяльність проявляла Філософічно-Педагогічна (3 засідання) та Права й Суспільних наук (6 засідань).

Інститути. В цю пору діють такі Інститути: Енциклопедії, Національних Дослідів і новостворений Публіцистичний. Інститут Бібліографічний зменшив свою діяльність, не діє Інститут Української Мови.

В Інституті Енциклопедії закінчується праця над збиранням матеріялів до «Енциклопедії Українознавства», перший випуск якої незабаром появиться друком.

---

*) Починаючи від цього числа нашого журналу, друкуватимемо в кожному числі «Сьогочасного й Минулого» Хроніку Наукового Товариства. Вона складатиметься з двох частин, а саме: а) короткого огляду праці НТШ і б) коротких звідомлень з наукових праць, виголошених чи надісланих до секцій або комісій Наукового Товариства. Так зладжену Хроніку НТШ будемо випускати і окремими відбитками й вважати їх за дальший тяг видаваної досі Хроніки (до війни вийшло 74 числа). Хроніка буде друкована і чужою мовою. Час від часу видаватиме НТШ більшу хроніку, яка дасть перегляд праці Товариства за довший період часу й міститиме список його членства. Вона не буде вміщувана в «Сьогочасне й Минуле».

Тому, що саме тепер друкуємо окремою книжкою Хроніку НТШ за роки 1939—1948 (хроніка ч. 75), подаємо в цьому числі «Сьогочасного й Минулого» (хроніка ч. 76) огляд праці НТШ за останній рік дуже коротко й відсилаємо читача до Хроніки ч. 75.

**) Див. «Сьогочасне й Минуле» за 1948 р.

Інститут Національних Дослідів докінчує збирання матеріялів про національні відносини Галичини, опрацьовує ці матеріяли і незабаром виготовить точну карту Галичини.

Бібліотека. Шляхом обміну видань НТШ бібліотека збільшує кількість книжок, що приходять до Централі Товариства, а також до філій в Сполучених Штатах Північної Америки і в Голляндії.

З'їзд в Берхтесґадені. 5-7 березня 1948 р., під проводом проф. д-ра З. Кузелі, відбувся в Берхтесґадені річний Науковий З'їзд членів, присвячений вшануванню пам'яти Т. Шевченка На цьому З'їзді зроблено перегляд праці НТШ, виконаної на еміґрації, виголошено реферати на шевченківську тематику й відбуто низку ділових нарад, присвячених видавничим проблемам.

Академічні Вечори ведено, подібно як попередього року. Ближчі інформації в Звідомленнях.

Видання. Досі з'явилися в друку такі видання:

Лев Окіншевич: «Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині в XVII-XVIII ст.» Записки, т. 157, 14,5 арк. друку.

«В 300-ліття Хмельниччини». Записки, т. 156. 10,5 арк. друку.

Є. Ю. Пеленський: «Україніка в чужих мовах. Записки, т. 158, 7 арк. друку.

Андрій Яковлів: «Український кодекс 1743 року». Записки, 159 т. 11 арк. друку.

«Сьогочасне й Минуле» за 1948 р. 8 арк. друку.

Ростислав Єндик: «Расова будова України». Бібліотека Українознавства, ч. 1. 28 арк. друку.

Іван Холмський: «Історія України». Бібліотека Українознавства, ч. 2, б. 25 арк. друку.

«Сьогочасне й Минуле» ч. 1-2 за 1949 р., присвячене проблемам таборового життя. 12 арк. друку.

Разом видрукувано в 1948 році 51 арк. друку, а в друку є б. 65 арк. друку.

Філії. Філія в Америці, яку очолює проф. д-р. М. Чубатий, числить 28 дійсних і 12 звичайних членів, що перебувають в усіх частинах Америки.

Філія в Голляндії спочиває в руках о. проф. д-ра Василя Лаби. Вона має 1 дійсного і 4 звичайних членів.

Представником НТШ на Францію є проф. О. Шульгин, на Бельгію проф. А. Яковлів, на Англію мґр. Н. Семчишин.

75-ліття НТШ. В повній підготовці є праці, зв'язані з відзначенням 75-ліття НТШ, яке має відбутися не лише в місці тимчасового осідку Наукового Товариства. але й в усіх важніших скупченнях української еміґрації, зокрема на території Сполучених Штатів Північної Америки.

В) ЗВІДОМЛЕННЯ

з рефератів, виголошених або надісланих до секцій НТШ та їх комісій

Зважаючи на технічні трудноші, не можемо вмістити тут усіх рефератів, що надійшли до Редакції. Подаємо їх в наступному ч. 3-му і сподіваємося систематично друкувати такі звідомлення далі українською і чужими мовами.

Проф. д-р Б. Крупницький

Шведсько-українські союзні договори 1708-1709 рр. як історичне джерело

Перше нам відоме джерело, яке дає найбільше матеріялу про шведсько-українські союзні договори (а також і з поляками), це — анонімна реляція про полтавський бій, що вперше появилася друком в 1740 р. як додаток (4 том) до відомої праці Адлерфельда *«Histoire militaire de Charles XII»* (1740). Вдруге надрукував її відомий шведський дослідник Галлендорф під назвою «Карл XII на Україні» (Стокгольм 1915).

В основу видання Галлендорфа ліг рукопис шведською мовою, знайдений в Упсальській бібліотеці, який безперечно треба визнати першоджерелом. Ця редакція значно коротша і ясніша, ніж переклад Адлерфельда (сина) на французьку мову.

Між обома редакціями є одна важлива для нас різниця. В той час як анонімна реляція видання Адлерфельда говорить про два союзи, між Мазепою і Карлом XII і між Мазепою і Станиславом Лещинським, шведський текст говорить тільки про один союз. Тут ми маємо тільки дві договірні стадії: в першій вичислено передумови союзу (всі вони мілітарного характеру), а в другій подано самий договір між Карлом XII, Станиславом і Мазепою.

Перейдемо тепер до іншого джерела, союзного договору між Мазепою і Карлом XII, як його подав П. Орлик в своїм відомім «Виводі прав України», знайденім І. Борщаком.

М. Андрусяк вважає, що цей договір ідентичний із тим, який був укладений весною 1709 р. в Будищах між Мазепою, запорожцями і Карлом XII. Але з цим навряд чи можна погодитися.

На мій погляд, з шести точок договору конкретними, себто такими, в яких поза загальниками сказано щось про реальні зобов'язання союзників, є дві: перша і шоста. Перша говорить про надіслання на випадок потреби помічних військ під командою шведських ґенералів на допомогу Україні; шоста зобов'язує український уряд на час, поки тягтиметься ця війна, передати шведському королеві деякі з своїх фортець, а саме Стародуб, Мглин, Полтаву, Гадяче.

Чотири інші пункти по суті пропаґандивного характеру, і тут зформульовано ідею повної незалежности України і рівноправности її як шведського партнера, ідею, що саме відповідала ідеологічним настановам Орлика в певні моменти його діяльности в Бендерах. Через те ці пункти доказової сили не мають. Обидва пункти, перший — про допомогове військо і шостий — про фортеці, свідчать про те, що це не є той договір, який укладено було весною 1709 р. в Будищах, коли шведсько-українські сили займали невеличку територію навколо Полтави. Бо тоді Батурин уже не існував, а Стародуб і Мглин могли бути цікавими для Карла XII тільки на початках шведських операцій на Україні. Згадка про допомогове військо теж була без потреби, бо на Україну прийшла вже головна шведська армія.

Отже скорше треба припускати, що договір, наведений у «Виводі Прав» Орлика, міг повстати (оскільки взагалі був якийсь договір!) перед появою або в момент появи шведів на Україні.

На дійсно реальний ґрунт переходимо ми тільки тоді, коли приступаємо до розгляду союзних пертрактацій між Карлом XII, Мазепою і запорожцями у Великих Будищах. Оповідання Нордберґа про ці події (*«Histoire de Charles XII»*, 1744) заслуговує на довір'я не тільки тому, що він був їх свідком, але й тому,

що не було підстав, перед ким ховатися. Все робилося явно, при відчинених дверях.

Перед нами два акти. Один — договір, укладений на письмі між Мазепою разом із гетьманськими козаками, з одного боку, і запорожцями під проводом Гордієнка — з другого боку, в якім одна і друга сторона обіцяли постійно допомагати одна одній взаємно і діяти разом. Другий, теж писемний акт — союзний договір між Карлом XII, Мазепою і запорожцями.

Щодо змісту шведсько-українського договору, то в ньому були точки загального і льокального характеру. В загальних король приймав Мазепу і Гордієнка з їх військами під свою протекцію і обіцяв не класти зброї до повного визволення України і Запоріжжя з-під московського панування. В льокальних зобов'язано населення постачати шведам потрібну поживу та не виявляти проти них ворожнечі, в той час як король зобов'язувався, що шведське військо буде триматися дисципліновано і по можливості так, щоб не викликати з боку населення незадоволення.

Вже з цього змісту видно, що Будищанський договір зовсім неподібний до того договору, про який говорить Орлик у своїм «Виводі Прав».

Проф. Л. Окіншевич

Гетьманат як форма державного устрою

Автор розглядає питання про державний устрій Української Гетьманської Держави в XVII ст.; реферат являє собою конспективний виклад статті на цю ж тему, переданої до друку до ювілейного збірника Українського Вільного Університету.

На погляд автора, на питання про форму державного устрою України в XVII ст. можна дати відповідь лише після співставлення влади гетьмана з значенням, вагою і обсягом влади інших центральних державних установ і, в першу чергу, Генеральної (козацької) Ради. Проводячи це співставлення, автор приходить до висновку, що в розвиткові України-Гетьманщини XVII ст. можна прослідити боротьбу двох начал у владі гетьмана: традиційного-республіканського і нового — монархічного. Носієм першого можна вважати Виговського і П.. Дорошенка, натомість Богдан Хмельницький, Ів. Самойлович і Ів. Мазепа, що не визнавали авторитету Генеральної Ради, були носіями другого начала. В часи Самойловича і Мазепи державний розвиток України пішов саме цим шляхом, і тільки полтавська катастрофа і дальше активне втручання Росії у внутрішні справи України привели до того, що шлях цей не був логічно завершений, що мало б дати Україні устрій спадкової парляментарної монархії.

Д-р Є. Ю. Пеленський

Документи до історії України з Нюрнберзького процесу

Другу світову війну німці вели за т. зв. «життєвий простір» на Сході Европи, точніше кажучи — за Україну. Тим то в Нюрнберзькому процесі проти керманичів Третього Райху, що відбувся перед Міжнародним Трибуналом, зібрано багато документів, що мають посереднє чи безпосереднє відношення до України, зокрема за 1941-44 рр.

Ці документи для нас незвичайно важливі, бо майже повнотою ілюструють долю України під час німецької займанщини. Вони тим цінніші, що всі без винятку були перевірені щодо своєї достовірности Міжнародним Трибуналом і німецькою лавою оборонців. З уваги на їх походження і зв'язану з цим доказову силу, всі документи можна поділити на чотири точно визначені групи: 1) німецькі документи з довоєнного і воєнного часу: 2) українські документи часу війни; 3) протоколи розслідів німецьких злочинів, які досліджували альянтські комісії по відході німців і 4) зізнання обвинувачених свідків під час самого процесу. Найбільшу доказову силу мають документи першої групи. Їх значення тим важливіше, що вони промовляють проти самих авторів, при чому аж ніяк не можна підозрівати німців у тому, що вони представили свої

вчинки в гіршому світлі, ніж вони в дійсності були. Щодо доказової сили їм дорівнюють українські документи, писані українцями під час війни і вислані до німців. Зважаючи на те, що вони були перевірені самими німцями, можна прийняти, що їхні дані цілком правдиві, бо за найменше перебільшення чи невірне представлення справи їх авторів стрінула б сувора кара. Документи двох останніх груп більш суб'єктивні, їх доказова сила менша. Тим то в своєму виборі обмежуюся виключно до документів перших двох груп.

Вибрані і приготовані до друку документи ділю на чотири розділи. В першому подаю документи, що з'ясовують цілі Третього Райху в Україні, окреслюють методи ведення війни й визначають долю полонених. Є там поруч програмових уривків з книжки А. Гітлера «Майн Кампф» і статтей Ґеббельса протоколи нарад, на яких рішалася доля України; особливо цікавий один, що представляє невдалу спробу Розенберґа залишити для України деяку культурну і політичну самостійність, що, одначе, заздалегідь було засуджене на невдачу через неґативне наставлення щодо України Гітлера і Ґерінґа. Другий розділ обіймає документи про німецьке правління в Україні, зокрема про переслідування населення і нищення пам'ток української культури, про що широко писали і німецькі вчені, які відвідували в той час Україну, а цілість зловживань представив у мужньому листі до ген.-губернатора Франка проф. В. Кубійович. Третій розділ обіймає документи про тяжку долю українських робітників на примусових роботах в Німеччині. До найцікавіших документів у цьому розділі належить розпорядження Гітлера про примусову германізацію півмільйона молодих українських жінок, що мало спричинитися до того, щоб число німців дійшло впродовж століття до 200 мільйонів. Врешті в останньому розділі подаю документи про українців у німецьких концентраційних таборах. З них варто згадати, напр., наказ Гімлера про те, щоб для екзекуцій над польками уживати московок, а до екзекуцій над українками і московками — польок, чим стверджує загальновідомий факт, що українці в концентраційних таборах відмовлялися від проведення екзекуцій над співв'язнями, абож проводили їх дуже лагідно, що дійшло до відома самого Гімлера.

Зібрані документи повинні з'явитися в найближчому часі окремою книжкою.

Проф. д-р Ярослав Падох

Міські суди на Україні-Гетьманщині після 1648 р.

(Резюме доповіді на засіданні Комісії Права і Сусп.- Екон. Наук НТШ 15. IV. 1948.)

Велика українська революція 1648 р. усунула враз із більшістю державних інститутів також давню судову організацію, увівши на місце попередньої станової судової системи систему безстанових, козацьких судів. Суди земські, городські і підкоморські були заступлені судами сотенними, полковими і генеральним. Незмінним залишилося лише (побіч народного, звичаєвого) міське судівництво, на долю якого припала оригінальна історична роля зв'язкового між давньою і новою судовими системами та охорона леґальности і правности на великих просторах, обнятих революцією, в добу між знищенням старого і збудуванням нового ладу.

Міські суди на Україні мали за собою в добу Хмельниччини не абияку історію. Вже з другої половини 13. стол. почало ширитися на українських землях німецьке міське право, яке, опанувавши повністю міські і велике число сільських громад у західньоукраїнських провінціях, пішло далі й зайшло аж до крайніх східніх меж України. Східніх кордонів України воно не переступило, немов би свідчачи, що там кінчалися межі західньої цивілізації, продуктом якої було це муніципальне право.

Від першого відомого нам привілею на міське самоуправління за західнім зразком для західньоукраїнського міста Нового Санча (1294) до останнього видання маґдебурзького права східньоукраїнському місту Новгород-Сіверському (1758) пройшло чотири з половиною століття — імпозантний час стійкости одного права на одній території. Тим імпозантніший, що над нею за цей час пройшли незвичайні історичні бурі і територія України, здобувши державність, бодай спочатку радикально відступила від станових принципів, на яких виникло окреме міське право.

Знищивши попередній шляхетсько-становий державний устрій, накинутий Україні Польщею, панівна верства Гетьманської України — козацтво спочатку розгубилося, не знаючи, як поставитися до, як не як, типово **с т а н о в о г о** устрою міст і міського (маґдебурзького) права. Історія зберегла багато доказів на те, що козацький загал і урядова старшина неґативно ставилися до міста і міщан, кривдили їх, відбираючи один по одному їхні, віками уживанням закріплені, привілеї. На цій підставі переважна частина українських істориків заступає думку, що козацька держава не вміла або не хотіла берегти інтереси міста нарівні з інтересами козацької верстви.

Цей погляд ми вважаємо лише частково виправданим. На основі пам'ятників того часу обстоюємо думку, що, незалежно від збагачення переможної козацької верстви коштом міста і привласнення його прав, центральна козацька влада з гетьманом на чолі зрозуміла значення міст як конечного посередника між виробником і споживачем, як всередині, так і поза країною, ставилася до них і їх свобід позитивно. Поруч різних доказів на це слід передусім підкреслити факт, що по 1648 р. ні один правний акт навіть не брав під сумнів леґальности міської автономії і самоуправління. Отож **п р а в н о** і по цій даті існував той самий стан, що виробився до 1648 р. на основі привілеїв, практики й підручників маґдебурзького права.

Але **ф а к т и ч н о** стан міст, а за ними і міських судів постійно вагався. Наскільки — це виявляють передусім судові книги міських судів. Вони дозволяють зіставити теорію маґдебурзького права, реципованого Україною, з дійсністю, що витворилася по повстанні Хмельницького.

Представляючи долю міських судів графічно, ми побачили б, що крива розвитку цих судів від 1648 р. до 1660 р. йде гостро вгору, потім поступово обнижується і переходить нижче вихідних позицій з 1648 р., щоб у 30-их роках 18 стол. знову поволі підноситися вгору. Думаємо, що ці суди пройшли за розмірно короткий час чотири стадії розвитку:

1. В першім десятилітті міські суди не були витіснювані чи обмежувані козацтвом, але, навпаки, були одинокими постійними судами України й тому, — хоч своєю суттю вузько-станові — вони набирають ознак **з а г а л ь н о г о** судівництва з компетенцією, не обмеженою ні особово, ні речево. Все населення України судилося в тих судах незалежно від своєї ранішої станової чи професійної приналежности, і то у всіх справах, цивільних і карних.

2. Але по цім короткім періоді піднесення (1648-1660) помічається зворотна еволюція. Значення козацької старшини швидко збільшується, і вона звертається лицем не лише до військових справ, але й до всіх громадських, а зокрема сягає по рішучий вплив у містах, опановуючи їх органи суду і управління. Міські суди є ще далі загальними судами, але їх склад стає вже мішаний; вплив козацьких членів щораз міцнішає, і врешті стає вирішним.

3. Але й на цьому не спинилася еволюція. Під тиском козацької старшини незабаром доходить до повного, хоч лише фактичного сполучення обох судових систем: міських і зформованих козацьких судів. Сталося це десь близько 70-их рр. 17. стол. Обидва чинники, козацький і міщанський, засідають уже разом у спільних судах, але взаємини між ними укладаються тепер інакше. Раніше козацькі делеґати були гістьми в міських судах, тепер вони стають вирішним чинником в цих «обопільних», по назві й особовому складі, а не впливах, судах.

4. Зміну принесла реформа гетьмана Апостола в 1730 р., яка виразно підкреслила окремішність міських судів, повертаючи порушений леґальний стан з-перед 1648 р. Міські суди підпорядковано безпосередньо Генеральному судові, що власне ґарантувало їх незалежність від місцевої адміністрації, бо ніяке місто на Гетьманщині не стало матернім містом і тому апеляції від міських судів мусіли вийти поза мури міста. Можна думати, що цей стан залишився до кінця державности України, бо реформа часів Розумовського взагалі не обняла міських судів.

В наслідок мінливої долі міських судів дехто з істориків бере під сумнів саме існування **окремої системи** міських судів, уважаючи їх складовою частиною козацьких судів, в межах яких вони діяли як окремі колеґії.

Беручи під увагу всі важливіші пам'ятники тієї доби, насамперед згадане розпорядження Д. Апостола і монументальний кодекс «Права, по которим судиться малор. народ», як і вважаючи на теорію маґдебурзького права і його

практику в інших країнах, приходимо до висновку, що як до 1648 р. так і потім, як перед 1730 р. так і згодом, на Україні-Гетьманщині існували дві окремі судові системи: козацьких і міських судів. Цей стан не змінився до скасування самостійних українських судів, що сталося в 1784 р. Само міське право на Україні діяло ще до 1834 р.

Проф. д-р Юрій Старосольський

До проблем міжнародного карного права

(Зміст доповіді на засіданні Правничо-Економічної Комісії НТШ в Мюнхені 3. 6. 1948)

Доповідач критично розглянув розвиткові тенденції т. зв. міжнародного карного права, оцінюючи їх із становища догматики карного права. Виходячи з цих позицій, доповідач висловив думку, що досі не було міжнародного карного права в справжньому його розумінні, дарма що були окремі випадки судження, а то й карання на міжнародній площині. Розвиткові тенденції останніх часів (зокрема практика міжнародних трибуналів для судження «воєнних злочинців») — це справді крок уперед, але далеко ще не близький до цілі. На думку доповідача, найбільше вирішною, переломовою проблемою, яку вперше чітко розв'язано, є особиста відповідальність фізичних осіб за вчинки, доконані формально державою. Ця проблема була осередньою в доповіді. Виходячи із поняття злочину й кари та вини як основи карної відповідальности, доповідач вважає, що виконати злочин і карно відповідати може тільки людина — не юридична особа (напр., держава, і, очевидно, незалежно від цибільної відповідальности). В природі злочину лежить — крім каригідности та протиправности — привинність поведінки. Це значить, можливість поставити цю поведінку виконавцеві в вину. Вина — це психічне відношення виконання до дії; це розуміння, хотіння й керування поведінкою. Беручи практично (а право служить практиці життя), таку психічну діяльність можемо знайти тільки в фізичної людини. І суспільна реакція на злочин — кара, байдуже чи розуміти її як заплату чи засіб відстрашення або поправи, — діє тільки на психіку людини. Навіть «кара», формально накладена на юридичну особу (напр., грошова кара на торговельну спілку), трапляє в людину (напр., у членів спілки). Тому, на думку доповідача, карне право, кожне, отже й міжнародне, може постати тільки на підставі особистої відповідальности фізичних осіб: тільки фізичні особи можуть бути суб'єктами злочину й об'єктами кари. Для міжнародного права це розкриває ряд проблем. Між ними такі: чи суб'єктами міжнародного права перестануть бути тільки держави, а стануть і одиниці; чи, отже, міжнародне право реґулюватиме відносини тільки між державами чи й між одиницями і чужими державами, чи може навіть між одиницями однієї й одиницями другої держави; чи це тоді буде «міжнародне право» в тому розумінні, як досі?

Між дальшими вимогами, поставленими доповідачем майбутньому карному праву, були такі. Карне право не може існувати в системі чистого договірного права; воно вимагає існування позитивного, об'єктивного права, примусового (*«zwingendes Recht»*); це значить, мусить існувати влада, незалежна від окремих держав, із силою судочинства над державами і з можливістю примусити державу до правозгідної поведінки, без огляду на волю окремих держав (аналогічно, як у відношенні державної судової влади до громадян; з цим зв'язана вимога рівности всіх перед правом (навіть переможець у війні може бути суджений і засуджений), а далі процесової засади леґальности, а не типової для політики засади опортунізму.

Зміст нового позитивного права мусить бути не тільки формально-процесовий (як це здебільшого було досі в міжнародному праві), але й матеріяльний. Матеріяльне право мусить брати під карно-правну охорону правові добра — інтереси не держав, а «природних центрів» цих інтересів — людини й нації. Дії, спрямовані проти цих дібр, це по суті були б не міжнародні, а «універсальні» злочини: це не був би напад однієї держави на інтереси другої держави, а напад члена світової (чи об'єднаної) суспільности на добро другого її члена, групи чи

організації членів. В основі матеріяльного права повинна лежати свідомість світової (чи об'єднаної) суспільности про те, що дані охоронювані правові добра є справді цінностями, матеріяльними й морально-етичними, в згоді з культурним розвитком людства і що берегти їх — це вимога доцільности й справедливости.

Д-р М. Стахів

Іван Франко як суспільно-політичний діяч
(Зміст реферату)

Франко як письменник відомий найширшим колам громадянства. Франка як ученого знає наше громадянство менше, але все таки знає його ще досить широке коло людей з вищою та середньою освітою. Зате Франко як суспільно-політичний діяч досліджений науково найменше і найменше знаний нинішньому поколінню.

У суспільно-політичній ділянці не можемо собі уявити дальшого розвитку нашого національного життя без суспільної творчости Франка, подібно як не можемо собі уявити красного письменства та історії літератури без досягнень Франка.

Як у літературній творчості, так і в суспільно-політичній діяльності виріс Франко в школі Михайла Драгоманова. Разом з Михайлом Павликом, Остапом Терлецьким і молодими товаришами створив Франко на краєвому ґрунті в практичній праці оригінальну різновидність цієї школи.

Франко уважав своєю головною життєвою метою саме суспільно-політичну діяльність. Усі інші функції свого геніяльного таланту він ставив на службу цій головній меті. Суспільна діяльність — це в нього обов'язок його совісти.

Відношення Франка до цього питання найяркіше окреслене в його відомій промові: «як син українського селянина, що його вигодували чорним хлопським хлібом, працею твердих хлопських рук, почуваю себе до обов'язку панщиною цілого життя відробити ці шеляги, що їх видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатися на висоту, де видко світло, де пахне воля, де яснїють вселюдські ідеали. Мій український патріотизм — то не сантимент, а то важке ярмо, яке доля вложила на мої плечі».

Віддаючи цей довг, Франко, як той муляр, працював над новою, ліпшою будовою народного життя. Вся його боротьба за соціяльну правду й справедливість, наукова праця й поетична творчість мала створити з етнічної маси свідому своїх прав і обов'язків націю.

Всю велич цієї суспільної творчої праці Франка і його гурту можемо оцінити тоді, коли розглянемо стан нашого суспільства, який панував при виступі Франка на поле суспільної праці:

1. Суспільно творив тоді наш нарід тільки нижчі кляси суспільства. Вищі суспільні кляси були національно чужі. Це було мозаїкове суспільство, де кожна складова група була окрема і не мала духових взаємин з іншими.

2. Економічно панувало вже тоді в Галичині тяжке безземелля. Господарства до 2 гект. творили тоді 48 проц. усіх господарств, а землі мали всього 9 проц., тоді як 3235 поміщиків посідали половину всієї території. Село, позбавлене лісів і пасовиськ, перетворене було в господарський і політичний інвентар поміщиків. Лихва доводила до небувалого визиску в 250 проц. річно. Щороку коло 3,000 сільськ. господарств у Галичині йшло на ліцитацію.

3. Освітньо — село потопало в безграмотності, споюване систематично шляхтою. На 233 душі в 1876 р. припадав в Галичині 1 шинок, а на душу припадало річно випитих 26 літрів горілки.

4. Політично, національно й організаційно — був тоді повний упадок народовства. Громадське життя було опановане москвофілами й рутенцями. В очах москвофілів було все українство «польською інтриґою». Грозила небезпека, що наш нарід перетвориться в окрему етнічну реґіональну групу «рутенців».

Проти такого стану виступив Драгоманів, а за ним гурт Франка, висуваючи соціяльну проблему і соціяльний поступ, як підставу національного визвольного руху.

Франко і його школа піднесли в Західній Україні **с о ц і я л ь н у п р о б л е м у**, яка до того часу там взагалі не існувала ні в літературі, ні в політичному русі. Ця проблема є для Франка нерозлучною частиною проблеми **в и з в о л е н н я у к р а ї н с ь к о ї н а ц і ї** та гуманности. Так він доходить до **с о ц і я л і з м у**, але не марксизму, противниками якого завжди були він і його школа. Його соціялізм, виходячи з науки Драгоманова, є соціялізмом **е т и ч н и м і г у м а н н и м**, а не пролетарським. Франко відкидає також Марксів історичний матеріялізм. Для нього **д у х** є вічним революціонером за поступ до правди і добра, а не технічно-економічні «продукційні сили». Звідтіль він працює для **в с ь о г о** трудового народу, а не тільки для «пролетаріяту», щоб з того трудового народу повстала свідома себе повна нація. Цій меті він посвячує всі свої фізичні й інтелектуальні сили, поки його не зломила важка недуга.

Франків гурт організує на українському ґрунті першу на модерний лад поставлену **п о л і т и ч н у п а р т і ю** з розробленою систематично програмою (Українська Радикальна Партія 1890 р.). Він ставить як наріжний камінь української політики засаду Драгоманова, що політика мусить бути самостійна, а для того мусить спиратися на єдину тоді в нас масу продуцентів — селянство. Викликати самодіяльність цієї маси і самоорганізованість — це одно з важливих завдань Франка.

На ґрунті практичної діяльности школа Франка, вірна засадам Драгоманова, була **в с е у к р а ї н с ь к и м** рухом. Після двадцятирічної праці цей рух завершився в перший раз поставленою програмою **д е р ж а в н о ї с а м о с т і й н о с т и** як практичного постуляту політики (1895).

Д-р В. Янів

До проблеми сучасної духової кризи

(Резюме доповіді на зас. Філ.-Пед. Комісії НТШ 23 IX — 6 X 1948)

Доповідь починається свердженням, що український науковий і публіцистичний світ присвятив за останні два роки проблемам сучасної духової кризи багато уваги. Перелічення низки відомих прізвищ, що взяли участь у дискусії, доводить доповідача до висновку, що доля західньоевропейської культури аж ніяк не є українцям байдужою, що слід уважати одним із доказів приналежности України до західньоевропейської культури. Далі прелеґент зайнявся аналізою, чому свідомість кризи є загально поширена, й дійшов до ствердження, що є два джерела цієї свідомости: відчуття непокою й міркування над цілями буття й над незадовільним станом їх реалізації. На спеціяльну важливість і актуальність проблеми вказують два засадничі моменти, а саме загроза самознищення культури й захитання европейського світогляду в часи назріваючого конфлікту зі Сходом. Цей останній момент має першорядне значення для українців, для яких надходяча війна може принести порятунок або цілковиту загладу. А що вислід війни залежить не тільки від технічних засобів, але, в першу чергу, від сили ідей і монолітности світогляду, то завданням української науки є причинитися до переможення кризи, яка в сучасний момент послаблює атракційність і силу «вічної Европи».

Для успішного переможення кризи слід усвідомити собі, в чому є її суть, які є її вияви, причини та наслідки. Суть кризи вбачає доповідач в диспропорції між культурою і цивілізацією, чи пак точніше в перевазі цивілізації над культурою, що пливе з постійно зростаючого значення цивілізації й одночасно занепаду культури. Відшукання суті кризи дає змогу відшукати й основну причину. Наперед зреферовано погляди деяких мислителів, які вбачали причину надмірного розвою цивілізації у перенаселенні Европи, інші ж вважають основною причиною кризи захитання світогляду. Тим часом докладна аналіза вказує понад всякий сумнів, що засаднича причина кризи — воля до влади. Вона має своє біологічне виправдання. Людина приходить на світ слабо вивінувана інстинктами, фізичною силою, справністю змислів тощо. Цю її слабість має зрівноважити розум, при допомозі якого людина старається уярмити сили всепотужної природи. Це є основне джерело змагання до витворення засобів до опанування сил природи; суму цих засобів звемо цивілізацією. Одночасно до поступу цивілізаційних засобів спонукує людину іраціональна віра в призначення людини й конечність вічного поступу. Але воля до влади є не тільки шансом для людини, — вона є

рівночасно також загрозою. Воля до влади, якої первісне джерело є вповні логічне й виправдане, стає з часом сліпим гоном і перетворюється в самоціль, яка сповнена й нищівної сили. Людина змагає не тільки до опанування сил природи, але й до завоювання світу. Це веде її до зудару з опанованими подібною жадобою суперниками. Ця воля до влади є найбільш характеристична для европейця, яка й дозволила йому стати володарем світу і приводить його аж на берег прірви.

Основним виявом волі до влади є раціоналізація, сперта на вірі у всепотужність розуму (— на раціоналізмі). Під раціоналізацією розуміємо організацію життя, яка має світ пристосувати до повного використання його засобів і досягти максимуму упорядкованости життя людини. Сама по собі раціоналізація не є злом і не ставить собі злих цілей. Щойно коли захитається рівновага між духовими й матеріяльними чинниками, доходить до загрози. Звичайно, вже в самій побудові життя на засаді послідовної доцільности і матеріяльної користи криється загроза занепаду духовости й залежної від неї культури.

Похідними виявами раціоналізації, а тим самим і кризової ситуації, є механізація життя, поділ праці, спеціялізація і централізація. Всі ці вияви разом ведуть нас до поняття апарату, який є ідеалом модерної організації і який веде до обмеження значення індивідуальности. Розум, який дозволив людському родові стати короною світу, довів одночасно людину до стану бездушного єства. Він зробив людину паном світу, але одночасно рабом апарату.

Причини кризи й виникаючі з неї всякі кризові ситуації ведуть до численних наслідків, які є дуже різнорідні. З філософічного погляду криза довела до захитання світогляду й до бездогматичности й безпринципности. Брак віри й перецінювання розуму довели до оспорення об'явлених істин і в висліді до занепаду релігії. Перецінення розуму мусіло одночасно призвести до захитання психічної гармонії між *ratio, voluntas i emotio.* Спроба знайти рівновагу вела знову ж від одної крайности до другої й виявлялася в надмірнім волюнтаризмі, вироджувалася в сентименталізм, окультизм, погоню за сенсацією тощо. З соціологічного боку криза довела до переваги маси над індивідуумом, а в політичнім житті до тиранії одиниці над загалом. Основне розхитання цілого життя мусіло вдарити й у систему норм етичного й морального ладу, що найшло свій вияв у першу чергу у ділянці статевого життя. Дименсія і культ числа заступила глибину і якість. Людство опанував поспіх і пливуча з нього поверховість, а цілий стиль життя характеризується дориводністю, нервозністю й фраґментальністю. В висліді опанували людину неспокій і непевність, але з безвиході вона не вміє найти вороття, тому загубила задоволення й щастя. Це все примушує кращі одиниці шукати порятунку. Накресленням можливих протизасобів кінчається доповідь.

Проф. д-р К. Кисілевський

Рембрандтівські світлотіні в Шевченковій поезії

(Зміст доповіді на засіданні Секцій НТШ 30 березня 1947 р.)

Шевченко був багатий на творчу уяву. Відчуваючи гармонію барв, асоціював її з гармонією тонів, ритмом слів і творив поеми, наче малюнки. Його ніжну уяву вражали великі мистці, а між ними й Рембрандт із своїми світлотінями ввійшов у його свідомість. Коли Брюлов захоплював його своїм червоним світлом, Рембрандт притягав своїм свіжим, молодим і жанровим стилем творби.

В Шевченкових повістях збереглося кілька згадок про Рембрандта, напр., у «Капітанші», «Мандрівці з приємністю, та не без моралі». Також деякі Шевченкові рисунки й портрети зраджують захоплення Рембрандтом, напр. «Натурники», портрети Закревських, кн. Кейкуатової, Каті-служниці Ускових, автопортрети, офорти.

Дмитро Антонович заявляє в своїй розвідці п. з. «Шевченко як маляр»: «Рембрандт став найближчим, справжнім, геніяльним учителем і проводирем Шевченка в мистецтві». В. Січинський згадує у своїй статті п. з. «Шевченко — ґравер», що поет скрізь вишукував твори Рембрандта, по академічних коморах, у петербурзькому музеї, у приватних колекціонерів. Є теж замітка в автобіографічній повісті «Артист» про екскурсії поета в товаристві Брюлова до Ермітажу в Петербурзі, де була велика збірка Рембрандтових нарисів. Рембрандт давав своїм

полотнам таємне освітлення, на тлі якого виступали деталі. Із тіні й темряви добував він характеристичні місця та насвітлював їх гостро й контрастово; особливо дбайливо займався автопортретами.

Контраст стає улюбленим засобом не тільки у Шевченковій картині, але й у поезії. Світло й тінь, журба й радість, смуток, нужда та щастя й добро — постійно поставлені поруч. Незбагнута душа химерного Перебенді, безталанна доля Яреми, горе поета — виростають до височин у контрастовому світлі довкілля. На тлі контрасту між давнім і сучасним вражають сильніше і врізуються глибше спогади про Україну. Розмір контрасту росте з розвоєм поетової творби. Від коротких речень, порівнянь, характеристичних рис поет доходить до цілих поем-мініятюр, побудованих на засадах контрасту («За сонцем хмаронька пливе»). Поет насвітлює свої картини блідим сяйвом місяця («Причинна»), червоним полум'ям (Гайдамаки»), сонцем на світанку («Гамалія», «Сон»), сонцем на заході («Гори мої високії», «І досі сниться») . . .

Залюбки теж зрисовував поет автопортрети та зображував їх в контрастовому насвітленні не тільки на полотні, але й в поезії. В сатирі «Якби ви знали, паничі» зобразив себе в дитячому віці на тлі домашнього пекла; в поезії «І золотої й дорогої» зрисував себе як безталанного сироту; в творі «Мені тринадцятий минало» — показав своє пробуджене почуття любови; в поезіях «Огні горять», «Лічу в неволі» зобразив себе у зрілому віці, в творі «Минули літа молодії» — у старшому віці.

Захоплення Рембрандтовими світлотінями не перетворилося у чисте наслідування, але було тільки одним із мистецьких побудів у творчості Шевченка.

Проф. д-р Зенон Кузеля

Історичний розвиток і сучасний стан українського словництва

(Реферат на підставі розвідки під поданим вище наголовком на засіданні Філологічної Секції).

З приводу ювілею виходу українського словника Бориса Грінченка референт подав розвиток українського словництва від самих початків до виходу великого українського слобника Бориса Грінченка, при чому схарактеризував перші словники старої церковно-слов'янської книжкової мови до Котляревського й докладніше спинився над першими чисто українськими словниками кінця XVIII і початку XIX століття, використовуючи для цього ще деякі невідомі джерела. Після цього референт розглянув словникові праці попередників Грінченка по обох боках Збруча, зокрема праці Афанасьєва-Чужбинського, Закревського, Чайковського, Петрушевича, Патрицького, Піскунова, Левченка, Роговича, Вовка, Верхратського, Чопея, Шейковського, Желіховського, Уманця, Левицького, Тимченка, Поповича й інших. Окрему увагу референт присвятив історії й оцінці Грінченкового словника.

В другій частині реферату автор розглянув словникові праці кінця XIX і початку XX століття і докладніше спинився над словниковою продукцією часів визвольної боротьби й незалежности Української Держави, оцінюючи організаційний бік і важніші словникові появи цього часу.

Наприкінці референт в загальному подав огляд словникових праць повоєнних часів, відзначивши окремо великі заслуги в цій ділянці Української Академії Наук. Свій реферат проф. Кузеля закінчив характеристикою словникових праць в останньому десятилітті, підкреслюючи окремо лексикологічні праці на еміґрації в Чехії та Німеччині та працю Словникового Відділу Українського Наукового Інституту в Берліні.

Проф. д-р О. Кульчицький.

Культ Шевченка в світлі доглибної психології.

Культ Шевченка є винятковим соціопсихічним явищем як у відношенні своєї екстенсивности, так і інтенсивности та особливого якісного забарвлення.

Пояснення цієї винятковости треба шукати з допомогою доглибної психології в глибинній, що так скажемо, димесії цього культу, а саме: 1) особливій

прикметності Шевченкової поезії, — її **нумінозності**, 2) соціопсихічних умовах виникнення цього культу, 3) в співдії колективного Несвідомого, 4) в тих аспектах особовости долі Шевченка, що особливо відповідали наставам колективного несвідомого та викликали його співдію в культі поета.

«Нумінозним» називає Отто Людвіґ в творі «*Das Heilige*» наявний в таких явищах природи, як напр. буря, повінь чи величний захід сонця, **елемент анонімної і імперсональної потужної трансценденції**. Компоненти цього «нумінозного» діють в «праобразах» поезії, на які особливо багата творчість нашого поета (напр. «Кавказ»).

Нумінозності по боці об'єкта відповідає по боці суб'єкта релігійно-культове зворушення.

Другим чинником культу поета є особливі соціопсихічні умови «катакомбової таємности» цього культу за царських часів в гуртках «сутніх спільнот», «*Wessensgemeinschaften*» (*Fierkandt*), вірних звеличників, що сприяє відтворенню масово гіпнотичного стану регресії в несвідоме.

Це колективне переживання групового вшанування пам'яті поета, що стало традицією, визволяє «колективне несвідоме» (Юнґ) із його «архітипами», заснованими несвідомими готовостями до мітотворчих зображень.

В несвідомому збірної психіки засновані мітотворчі готовості, тобто «архітипи», натрапляють на життям і творчістю поета визначені аспекти його особовости: на аспект Перебенді-Орфея, аспект кирило-методіївського бунтаря — Прометея, аспект мученика Алкида. Орфейський, прометеївський та євангельський міт зливаються остаточно в символ «над-я» (*Freud: Über — Ich*) голосу сумління, що наказує і заказує в символі духового поводатора по шляхах і бездоріжжях життя, в «імаґо» батька-Тараса.

Від Редакції: Зміст доповідей проф. О. Кульчицького: «Сучасна філософічна антропологія» та «Екзистенціяльна концепція людини та її психологічна проблематика» помістимо, через брак місця, в наступному числі «Сьогочасного й Минулого».

Проф. д-р Василь Лев

Мова Руської Трійці

Літературна діяльність поетів Руської Трійці в другій чверті XIX ст. завершила розпочату перед 300 роками на західньоукраїнських землях працю — впровадження живої народної мови в літературу й мову. Видана ними «Русалка Дністрова» (1837) стала поруч «Енеїди» Котляревського (1798) та першого збірника народних пісень М. Максимовича (1827).

Поети Руської Трійці зірвали з традиціями давньої книжної мови, штучної, далекої від живої народної. Ідучи за прикладом інших слов'янських народів та східніх українців під царською Росією, вони взяли за основу народну мову (говіркову) Галичини та Придніпрянщини. В основному базували вони свою народну мову на говірках місцевих, своєї рідної околиці.

До впровадження народної мови в літературу поети Руської Трійці підготувалися теоретично, вивчаючи історію національного відродження слов'янських народів, літературні твори Котляревського, Квітки, збірки народних пісень М. Максимовича, «Запорозьку Старину» Срезневського, збірки Лукашевича і збираючи твори усної словесности не тільки в своїй рідній околиці, але й інших територіях Галичини й Закарпаття. Тому в творах їх слідний найбільше вплив місцевих говірок. Не вільні поети Руської Трійці й від впливів давньої книжної мови та запозичень із чужих мов, головно польської і німецької, рідше — російської. Також кували вони й власні слова, керуючись мовним почуттям і деякими нормами української літературної мови. Це останнє явище відбилося найбільше в словництві.

У фонетиці мови Руської Трійці слідний вплив народної вимови, про яку вони дуже дбали і навіть за прикладом сербського правопису видали «Русалку Дністрову» фонетичним правописом, впроваджуючи в гражданську абетку окремі знаки.

За зразком народної мови Галичини, не м'якшать поети Руської Трійці закінчення 3. ос. одн. і множ. (ходит, ходят) та наростків -ский, -цкий, вводять

лябіялізацію визвукового **л**, евфонічне чергування **у —в, і — й**, назвукове **і** —, підвищення артикуляції **'а** після палятальних приголосних (**ся сє**, упрашев). Рідко пальталізують шиплячі й вживають твердого **р**.

В ділянці лексики вживають у всіх трьох родах архаїчних іменників, запозичених з галицьких говірок і зрідка з мови польської й української, а також безсуфіксних народних. Іменникові і займенникові форми прикметників ілюструють старший стан народної мови. Безнаростковe утворювання прикметників від інших частин мови досить часте. Крім того, вживають здрібнілих і пестливих іменників, прикметників та форм дієслів за прикладом народної поезії; часто вживають народних звуконаслідних дієслів, архаїчних прислівників, прийменників і сполучників. У відміні іменників, поруч літературних, є старі закінчення, що виступають сьогодні в говірках.

Синтаксичні особливості проявляються в уживанні активних дієприкметників (напр., зачаток козаків, сидячих за Дніпровими порогами, нидіє в мряці несвідомости, Ш. 3. 114), в уживанні деяких форм посереднього керування (говорити, розказувати, питати: **о** чімсь, **за** когось, щось). У визначенні часу тривання дій (напр., був **через** три літа голод великий на весь світ, Г. Дд. 92). Інші ознаки синтаксичні: пропускання допоміжного дієслова **бути** в тепер. часі в іменниковому присудку (напр., Єрусалим містце, де Богу кланятися належит, Ш І. 77); вживання родового частковости (напр., Господи, дай нам завсіда того хліба, Ш. І. 82); вживання довгих розповідних речень з одним підметом і кількома однорядними присудками.

Використовуючи мовний матеріял Східньої України, місцеві говіркові елементи, поети Руської Трійці поклали тривкі основи під розбудову української літературної мови на західньоукраїнських землях і вказали Франкові шлях до об'єднання мови галичан і придніпрянців у одну мову, спільну всім українцям.

Проф. д-р Зиновій Лисько

Музика праслов'ян

(Зміст реферату, виголошеного на засіданні філологічної Секції 17 вересня 1947)

Джерелами, звідки можна черпати хоч мінімальні відомості про музику праслов'ян, на думку автора, є: музичний фолкльор слов'ян і інших індоевропейців та порівняльні студії над ним; лінгвістичні дані про назви інструментів і взагалі слова, що мають будь-яке відношення до музичного мистецтва; дуже скупі і непевні історичні натяки.

Автор вважає, що основою праслов'янської музики був тетрахорд в обсязі чистої кварти і що було кілька еволюційних типів цього тетрахорду: найпримітивніший перехідний тип від трихорду до тетрахорду; виразний тетрахорд, але без центрального мелодичного тяжіння (без тоніки); справжній тетрахорд, аналогічний до античних гелленських зразків, при чому мелодична конструкція тетрахордів допускала три можливості: а) тон-тон-півтон (лідійський), б) тон-півтон-тон (фрігійський) і в) півтон-тон-тон (дорійський). Загальний напрям мелодій був спадний (згори додолу); ритміка надзвичайно різноманітна, часто несиметрична. Улюбленим супроводом вокальної й інструментальної музики було плескання руками. Танцювати під музику називалося plęsati. Обрядові пісні, як вияв магічно-релігійних вірувань, були дуже поширені. З інструментів були праслов'янам відомі bǫbьnъ, дерев'яна trǫba, тваринний rogъ, духові інструменти, що називалися, мабуть, svirělь і струнні — gǫslь.

До історичних свідоцтв автор відносить звістку Плутарха про північне плем'я гіпербореїв, що з давніх-давен посилали на Делос жертви «з авлосами, сиринксами і кітарами». Автор твердить, що під цими грецькими назвами ховалися слов'янські поодинокі та подвійні svirělь і gǫslь. Про слов'янські «кітари» (gǫslь) говорит також Діодор.

Праслов'янська музична культура, замкнена у пралісах і майже ізольована від культурного світу, була, на думку автора, досить різноманітна і витворила й зберігала в своєму лоні здорові мистецькі зародки, які згодом, в дальшому історичному етапі, дістали можливості розквіту.

Д-р Є. Ю. Пеленський

«Чар Шевченка»

Автор підносить питання про чар Шевченка як людини, питання, над яким, на його думку, біографи досі не спинялися, не зважаючи на те, що сучасники, які знали поета особисто, не раз згадували про цю рису Шевченка. Під цим кутом зору автор розглядає ряд фактів із життя поета: те, що Енґельгардт віддав його в науку до Ширяєва; участь в його долі української громади в Петербурзі, а також В. Жуковського і К. Брюлова й особливо ставлення останнього до Шевченка; популярність особи поета в українських поміщицьких колах; захоплення ним з боку В. Рєпніної, як і її найближчого оточення. Під тим же поглядом переглядає він і період заслання поетового, зокрема, прихильне до нього ставлення багатьох старшин всупереч царському наказові й суворості присуду, як в Оренбурзі та під час Аральської експедиції, так і в Ново-Петровській фортеці, особливо відзначаючи симпатію до Шевченка Лазаревського і дбання про його визволення графині Толстої. Далі автор спиняється на відносинах Шевченка з М. Щепкіном і на атмосфері, яка оточувала поета по дорозі з заслання і в Петербурзі, підкреслюючи непереможний, на його думку, вплив особистости поета на оточення.

Проф. д-р Ярослав Рудницький

Поетичний наголос у Франка

(Конспект доповіді автора 13. VI. 1947)

В досьогочасних дослідах над наголосом у поетичній мові брали до уваги наголос тільки як один із конститутивних чинників, що зумовлюють такий, а не інший вірш. Автор підготовляє більшу працю, в якій займає протилежне становище в підході до цієї проблеми й піддає глибшій аналізі випадки в поетичних творах, де такий, а не інший наголос зумовлений структурою вірша.

«Поетичний наголос», на його погляд, це наголос у поетичних віршованих творах узагалі. У ширшому розумінні — це наголос, що годиться під кожним поглядом із наголосом поетичної мови (прозової, розмовної тощо). У вужчому розумінні, поетичний наголос — це наголос, що не має поза тим відповідників у непоетичній мові. Цей наголос можна б назвати ще й наголосовою «ліценція поетіка».

Автор розглядає в праці передусім цей другий рід наголосу й у своїй доповіді, що є тільки малою частиною праці, піддає ближчій аналізі поетичний наголос у творах Івана Франка. Відповідно до того, чи поетичний наголос зумовлений римою чи ритмом вірша, він поділяє на р и м і ч н и й та на р и т м і ч н и й наголос. Увесь матеріял із Франкових поезій можна вкласти в ці дві категорії.

Приклади римічного наголосу:

Невже по вік уділом буде т в о ї м
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм
Тебе скував і заприсяг на вірність?
(Пролог до «Мойсея»)

Час настав великих зборів!
Хай спішить до царських д в о р і в
Швидко ввесь звірячий рід.
(«Лис Микита»)

Приклади ритмічного наголосу:

Чи я п а л о м н и к, або що?
Що там лев мені і проща?
Я тепер сміюся з них!
(«Лис Микита»)

Лев наш батько, любить дуже
Дотеп, гарний, г л а д к и й стиль.
(«Лис Микита»)

На окрему увагу заслуговують у Франка діялектичні західньоукраїнські наголоси, що їх подибуємо в його поетичних творах. У багатьох випадках вони — джерело чи психологічна основа для Франкових поетичних наголосів.

Наприкінці автор проаналізував із становища поетичного й діялектологічного наголосу Франкове наголошене видання Шевченкового «Кобзаря», що теж не без ваги для цілости проблеми.

Академічні вечори в Мюнхені

В осінній серії **Українських Академічних Вечорів** у Мюнхені, організованих **Науковим Т-вом ім. Шевченка** при співучасті Об'єднань Українського Католицького Сеньйорату й ЦЕСУС'у, відбулося між 5. XI. і 17. XII. 1948 р. шість доповідей з різних ділянок знання й культури (демографія, психологія, економіка, усп.-громадське життя, література й теорія творчости). Доповіді читалося, згідно з прийнятим в попередніх роках звичаєм, кожного тижня в п'ятницю.

Інавґураційну доповідь прочитав ген. секретар НТШ і керівник Інституту Національних Дослідів при НТШ, **проф. д-р Володимир Кубійович** 5. XI. 1948 р. Темою доповіді були **«Людностеві зміни на Україні впродовж останніх двох десятиріч»**. Сама тема доповіді вказує на її гостру актуальність та важливість; її актуальність збільшував ще факт, що в деякій мірі була вона відповіддю на статтю польського публіциста Ст. Скржипека, який намагався довести, що **«українські державні аспірації в світлі етнографії»** не можна виправдати. Прелеґент на підставі аналізи зібраного впродовж багатьох літ матеріялу заперечував тезу Скржипека, не закриваючи наших втрат і підкреслюючи їх трагічність та загрозливість.

В першу чергу доповідачеві йшлося про устійнення величини наших втрат, відсотка українців в межах нашої етнографічної території та про з'ясування сили чужого елементу в Україні. Приблизно вдається дійти до таких чисел наших втрат: жертвою голоду стало 3 міл. українців, фізичного терору 1 — 1,5 міл., війни — 3 міл., разом 7 — 7,5 міл. В той самий час вимандрувало, чи виселено за межі України 5 міл., так що в межах України живе приблизно 28 міл. українців, які творять 75 проц. усього населення. Найбільш загрозливою є найчисленніша московська меншина, яка нараховує 5,5 міл., тобто 17 проц. Інші меншини зазнали поважних втрат і не являють собою значної загрози. Їх є понад 2 міл. (8 проц.).

Загальне число українців визначив доповідач на 36 міл. (23 Рад. Україна, 4 — українські землі за межами держави, 6-7 — в діяспорі в СССР, 2 — в Европі й Америці). З'ясовані дані змушують до двох важливих висновків, а саме: 1) українську кров треба шанувати й 2) слід змагати до обмеження простірного розростання нашої території й до одночасного сильного її опанування. Доповідь дала пророчисті арґументи, що не треба нам, не зважаючи на ці трагічні втрати, впадати в песимізм. В минулому Україна була аґрарно перенаселеною країною, й до загосподарення цілої площі України вистачить робочих рук. Демографічний натиск Москви не є надто грізний, бо москалі розпорошені на величезних просторах Азії й мають боротися із спротивом кількох десятків поневолених під цю пору народів. Експансія поляків сьогодні визначена фактом відзискання земель на заході й величезним натиском німців. При утриманні добросусідських взаємин із поневоленими досі сусідними народами Україна зможе, попри величезні втрати двох останніх десятиріч, бути повноправним господарем на своїх землях. Як видно з наведеного, доповідь мала, поза своєю науковою вартістю, і велике практичне значення для усталення засад нашого державницького плянування.

Другий Вечір, 19 листопада, був присвячений питанню **«Творчого підсоння»**. Доповідь, писану у формі есею, читав керівник мистецько-літературної серії Академічних Вечорів, **д-р Володимир Янів**. Вийшовши від твердження, що справжнього середовища, яке сприяло б творчості одиниць, у нас немає, прелеґент шукав причин цього явища. На підставі аналізи історичних фактів (рр. 1917-20, революційні дії на ЗУЗ, часів другої світової війни, партійного

життя), він вбачає ці причини в нашім замилуванні до критикарства, в строгім підході до земляків, в нехоті признавати другому заслуги. Брак віри в українську людину є загрозливим явищем, яке вимагає негайного лікування. Видужання залежить від знайдення причин критикоманії й від усунення їх. Наші історичні невдачі витворили психозу шукання винних; цю психозу бачимо по невдачах і в інших народів, але перманентність наших невдач збільшує загрозливі вияви. Брак власної державности й убогість нашої суспільности не дає змоги виявитись одиницям і витворює в них стан невдоволення, сприятливий для критики. Неможливість вияву веде до браку визнаних авторитетів, а брак авторитетів допускає до голосу пересічність, яка не має що сказати й тому старається вивищити себе шляхом пониження інших. Нарешті, брак успіхів веде до почуття меншовартости й до спроб врівноваження її шляхом списання вини на довкілля. Доповідач твердить, що нам пора розбивати атмосферу невдачі впертим змаганням до найдрібніших навіть успіхів. Найбільш приступним полем у сучасну пору є ділянка культури. Аналізою нашого культурного середовища й умов праці в ньому доповідач закінчив свої «записки з бльокноту».

Д-р Олесь Бабій 26. листопада говорив про **сучасну американську літературу.** Він подав цікаві біографічні сильветки найвизначніших американських письменників, від початку XIX ст. і кінчаючи сучасними. Поруч біографічних даних, в більшості невідомих ширшій публіці, доповідач подав характеристику важливіших творів відоміших письменників. Названі були прізвища піонерів американської літератури часів визвольної війни й після неї, письменників-вчених Френкліна й Ірвінґа; найбільшого епічного американського поета Лонґфелло, поета-філософа, який найкраще досі зумів віддати дух американізму, Вота Вітмена; широко відомих у Европі Е. А. По і Джека Лондона, ворога міської цивілізації, що нагадує Руссо чи нашого Сковороду, — Сорова; учасника першої світової війни й еспанської кампанії (в комуніст. рядах) та репортера з часів другої світової війни Гемінґвея і ін.

Низку актуальних питань порушив наступний доповідач, один з активних представників нашого суспільно-політичного життя, **ген. Павло Шандрук,** який 3. 12. говорив на тему: **«Роля української еміґрації на випадок війни».** Аналіза міжнародного положення доводить доповідача до висновку, що ми стоїмо перед загрозою нової війни. Захід зможе її закінчити перемогою тільки в тому випадку, якщо висуне концепцію священної війни за визволення світу. Ця концепція може розраховувати на успіх під умовою, що Захід присвятить належну увагу Україні. Завданням нашої еміґрації є вибороти для України й її ролі розуміння в керуючих світовою політикою чинників. Розбиття СССР при допомозі поневолених ним народів дасть тим скоріші й певніші наслідки, чим більш узгіднені будуть спірні питання поневолених народів. Тому слід в ім'я спільної справи рішитися на деякі територіяльні поступки, але ми не можемо відмовлятися від земель, на які на підставі Божих і людських законів маємо моральне право. Тому наше становище супроти поляків мусить відзначитися одночасно як великим тактом, так і великою рішучістю в обороні українських прав на ЗУЗ. Наскільки конечною є спільна мова України з Польщею, настільки ж треба позбутися ілюзії, ніби ми будь-коли можемо договоритись з москалями, які завжди керувалися щодо України однією засадою: намаганням перетворити її в колонію. Це ставлення москалів вимагає від нас бути свідомими того, що без збройної боротьби не вдасться дійти до самостійности. Але якщо ми усвідомлюємо в усій повноті наказ зберігання української національної субстанції, то це вказує на необхідність плянування, щоб визвольна боротьба коштувала нам якнайменше крови й жертв.

Доповідь керманича Академічних Вечорів, **проф. д-ра Олександра Кульчицького** на тему: **«Психологія запроторенців»,** читану 10 грудня, друкуємо в іншому місці цього числа повністю.

Останню доповідь в осінній серії 17. 12. 1948 р. читав **проф. Микола Васильїв** на тему: **«Природа совєтського господарства».** Проф. Васильїв заперечує тезу, що в СССР панує державний капіталізм. Його арґументація спиралась на аналізі понять. Стверджуючи, що поняття капіталізму ґрунтується на приватній власності, стихійності у розвитку господарського життя й нормуванні цін вільним ринком, доповідач доводив, що ні одного з трьох названих чинників, які зумовлюють існування капіталізму, в СССР немає. Удержавлення засобів продукції не є ще перетворенням приватного капіталізму в держав-

ний, а його саме вимагає соціялістичне вчення. Існування жахливої експлуатації робочої сили в СССР не може бути доказом того, що в СССР немає соціялістичного ладу, а тільки доводить помилковість соціялістичної доктрини, яка вірила в закономірну залежність соціяльної справедливости в'д соціялістичної системи. Звичайно, ставлячи тезу про соціялістичний лад совєтського господарства, доповідач не мав наміру ні захищати цілої системи СССР, ні стверджувати існування соціялізму в розумінні сукупности відносин, пророкованих марксистським вченням. Соціяльні і політичні відносини совєтської дійсности є глумом над тією ідеєю, яку малювали соціялістичні теоретики. Але їхні ілюзії сьогодні заперечила практика й теорія, життя і наука.

Коротко накреслені тези цьогорічних доповідей, які поєднували науковість із популярністю викладу, свідчать про актуальність проблематики українських Академічних Вечорів, що стимулює докладати старань продовжувати працю Вечорів.

В. Я.

Бібліографія

Нові книжки в чужих мовах про Україну й сумежні країни й народи.

Подає Зенон Кузеля

У цьому покажчику подаватимемо список новіших публікацій про Східню Европу з окремим узглядненням України, що появилися за останні роки в чужих мовах, особливо в англійській, італійській, німецькій і французькій. В загальному зазначатимуться тут публікації від 1944 року, старіші тільки виїмково. З практичних причин беремо до уваги й словники. Формату вісімки не зазначуємо. За допомогу при складенні цього покажчика дякую Вп. Панам доц. Є. Ю. Пеленському, проф. Б. Загайкевичеві й абс. Р. Косові.

Abroad. One years work of the Camp of Ukrainian emigrants (D.Ps) at Mittenwald. In der Fremde. Ein Jahr Arbeit des Lagers ukrainischer Emigranten (DP) in Mittenwald. 1947. Стор. 72.

Ailland Luciano, Pozzano Silvio. Ucraina. Cenni storici ed economici. (Problemi del giorno, 56—58). 1941. Стор. 90.

Alexinsky Grégoire. La Russie révolutionnaire. Libr. A. Colin. Paris 1948. Стор. 268.

Allen W. E. D. The Ukraine. A History. London-Cambridge 1940.

Amman A. M. S. J. Storia della Chiesa russa e dei Paesi limitrofi. Unione Tipografico-Editrice Torinese. Torino 1948. Стор. XVI + 630, в. 8⁰. (Незабаром вийде німецьке видання накладом В-ва Гердера).

Anderson Paul B. People, Church and State in modern Russia. The Macmillan Co. New York 1944. Стор. 240.

Arma Paul. Les peuples chantent Noël. 113 Noëls traditionnels de divers peuples. Ed. Ouvrieres. Paris. (укр. колядки з ілюстр.).

Aufgaben und Möglichkeiten der deutschen Aussenwirtschaft. Broschek & Co. Hamburg 1946. Стор. 105.

Baranowski Bohdan. Polska a Tatarszczyzna w latach 1624—29. 1948.

Beauvey George. Soviet literature today. Yale University Press. New Haven 1947.

Beloff Max. The foreign police of Soviet Russia. Vol. 1. 1929—1936. Oxford University Press. London 1947. Стор. 261.

Berneker Erich. Russische Grammatik. 6. unveränderte Aufl. von Dr. Max Vasmer. W. de Gruyter. Berlin 1947. Стор. 155.

Bezushko Vladimir. Iwan Franko... Aschaffenburg 1946. Стор. 11.

Boczkowski Wlodzimierz. Towards an Understanding of Russia. Hamadpis Liphshitz Press. Jerusalem 1947. Стор. 216.

Böhm Hans. Die Kirchen zwischen Ost und West. Berlin Brandenburg zur Weltkirchenkonferenz in Amsterdam. Christlicher Zeitschriftenverlag. (Oekumenische Reihe, 6). Berlin-Dahlem 1948. Стор. 115.

Bondioli Riccardo. Ucraina, terra del pano. (Documento Nr. 2). Milano 1941. Стор. 276.

Borkenau Franz. Bange machen gilt nicht. Die Geschichte eines grossen Bluffs. Verlag „Die Neue Zeitung" 1948. (Характеристика большевицької політики від 1934 р.). Стор. 39.

Borowy Waclaw. O poezji polskiej w wieku XVIII. Polska Akademia Umiejętności. Kraków 1948. Стор. IV + 398 + 2.

Borschak Elie. Lectures Ukrainiennes. Avec grammaire, commentaire et lexique. Paris 1947.

Braun Maximilian. Grundzüge der slavischen Sprachen. Vanderhoeck u. Ruprecht. Göttingen 1947. Стор. 125.

Braun Maximilian. Russisch für Anfänger. Vanderhoeck u. Ruprecht. Göttingen 1947. Стор. 242.

Brehler Louis. Le monde byzanthin. Vie et mort de Byzance (Bibl. de synthèse historique). Ed. Albin Michel. Paris 1947. Стор. 604.

Briem Efraim. Kommunismus und Religion in der Sowjetunion. Ein Ideenkampf. Einzig berechtigte Übersetzung aus dem Schwedischen von Edward Schaper. Reinhardt. Basel 1948. Стор. 434.

Bunt Cyril G. E. A history of Russian art. Studio Pubus. N. Y. 1947. Стор. 272.

Burnham James. The Struggle for the World. The John Day Co Inc. New York 1947. Стор. 248.

Busch Ernst. Lieder der UdSSR. „Lied der Zeit". Berlin 1947. Стор. 32.

Byrnes James F. Speaking Frankly. Harper & Brothers Publ. New York 1947.

Canadians of Ukrainian Origin. (Winnipeg 1945).

Carr Edward Hallet. The Soviet impact on the Western World. The Macmillan Co. New York 1947. Стор. 113.

Carr Edward Hallet. Sowjetrussland und der Westen. Aus dem Englischen übersetzt von Dr. Maria Wickert. Pick. Köln 1948. Стор. 139.

Casper Josef. Der Heilige des Ostens und Westens als Ausdruck zweier Welthaltungen. Amandus Edition. Wien 1947. Стор. 30

Čejchan Václav... Slovanksý jezd v Praze 1848. Orbis. Praha 1948. Стор. 135.

Chamberlin William Henry. The European Cockpit. Macmillan. New York 1947. Стор. 330.

Chamberlin William Henry. The Ukraine. A Submerget Nation. The Macmillan Co. New York 1944. Стор. 99.

Chase Thomas G. The Story of Lithuania. Stratfort House. New York 1947. Стор. 392.

Clercq Charles de. Dix siècles d'histoire byzantine. Edition Didier. Paris-Bruxelles 1947.

Crankshav Edward. Russia and the Russians. The Viking Press. New York 1948. Стор. 223.

Cressey George B. The Basis of Soviet Strength. George G. Harrap & Co. London.

Cross Samuel H. Slavic civilization through the ages. Harvard University Press. Cambridge 1948. Стор. 205.

Chwylowyj Mykola. Mutter. Verlag Ukrainisches Wort. Regensburg 1946.

Cytowski Henryk. Rzeczpospolita Polska. 1 : 1,833.000. Mapa administracyjna. Republik Polen. Walter Neumann. Mannheim 1947. 47,5×39 см. (кольор. друк).

Czekanowski Jan. Polska — Słowiańszczyzna. 1948.

Czubatyj Nicholas. The Modern Ukrainian Nationalist Movement. Repr. from "Journal of Central European Affair", Vol. IV, Nr. 3. 1944. Відб. Стор. 25.

Czubatyj Mykola. The Problem of Modern Ukrainian Historiography... New York 1944. Стор. 16.

Czubatyj Nicholas D. Ukraine. Oetween Poland and Russia. Repr. from "The Review of Politis", Vol. VIII, Nr. 3. 1946. Стор. 23.

Czubatyj Nicholas D. Ukraine and the Western World. New York City. 1947. Стор. 16.

Dallin David J. The real Soviet Russia, translated by Joseph Shaplen. Yale University Press. New Haven 1944. Стор. 260.

Dallin David J. The United Staates, Britain, Russia. Yale University Press. New York 1945.

Deonna Waldemar. Du Miracle grec au miracle chrétien. Verlag Birkhäuser. Basel 1948. Стор. 524.

Deutsch-russisch. Die gebräuchlichsten Wörter und Redewendungen mit Aussprache und kurzgefasster Grammatik. C. M. Gärtner. Schwanenberg/Sa. 1946. Стор. 128, м. 8⁰.

Diem Herrmann. Die Kirche zwischen Russland und Amerika. Kaiser. München 1948. Стор. 18.

Державин Н. С. Славяне в древности. Москва 1946.

Dölger Franz. Die Geschichte der reinsprachlichen byzantinischen Literatur. Wissensch. Editionsgesellschaft. Berlin 1948. Стор. 40.

Doroshenko D. Taras Shevchenko, the National Poet of Ukraine... with preface by Prof. R. W. Seton Watson. Augsburg 1946.

Doroshenko D. History of the Ukraine... Edmonton 1939. Стор. IV+686. —2, вид. 1941.

Dreissig Jahre Sowjetunion. Volk und Wissen. Berlin-Leipzig 1947. Стор. 15.

Dulles Foster Rhea. Der Weg nach Teheran. Eine Darstellung der russisch-amerikanischen Beziehungen v. 1781—1943. New York. Overseas Edition. Verlag der amerikan. Armee. (München 1947). Стор. 278.

Dushnyck Walter. Martyrdom in Ukraine. The America Press. New York. Стор. 45.

Dushnyck Walter. Death and Devastation on the Curzon Line. The Story of the Deportations from Ukraine. Publ. by Committee Against Mass Expulsion, in cooperation with the Ukrainian Congress Committee of America. New York 1948. Стор. 39.

Dwornik F. The Photian shism: history and legend. Cambridge University Press. Cambridge 1948. Стор. 504.

Dziob Michael W. The sacred Congregation for the oriental Church. Cath. University of America Press. Washington.

Eckardt Hans von. Iwan der Schreckliche. 2. verb. Aufl. Klostermann. Frankfurt/M. 1947. Стор. 396.

Eckardt Hans v. Russisches Christentum. R. Piper Co. Verlag. München 1948. Стор. 328 з ілюстр.

Eichstädt Ulrich. Das Bundeselement in der Sowietunion. Diss. Freiburg 1947. Стор. 118.

English-Ukrainian Dictionary. (Innsbruck) 1946. Стор. VII + 129, 16⁰.

Europa versteht sich. 1000 Wörter in 23 Sprachen bildhaft dargestellt. München 1946. Стор. VII + 240.

Evach Honore. Ukraines Call to America. Publ. by the Cultural Society of Detroit. 1947. Стор. 173.

Every George. The Byzanthine patriarchat 451—1204. Macmillian. New York 1948. Стор. 212.

Fédotow George P. The Russian religions mind. Kievan Christianity. Harvard University Press. Cambridge 1946.

Fichelle Alfred. Geographie, physique et èconomique de l'U.R.S.S. Payot. Paris 1946. Стор. 223, 4⁰.

First All-Canadian Congress of Ukrainians in Canada. Published by the Ukrainian Canadian Committee. Winnipeg 1943. Стор. 210.

Fischer John. Why They Behave Like Russians. Harper Brothers. New York 1947. Стор. 262.

Fischer Ruth. Stalin and German Communism. A Study in the Origins of the State Party. Harvard University Press. Cambridge 1948. Стор. XXIII + 687.

Franko Ivan. The Poet of Western Ukraine Selected Poems. Translated with a biographical Introduction by Percival Cundy. Edited by Clarence A. Manning. Philosophical Library. New York (1948). Стор. XXIV + 265, 8⁰ (з порт. Франка).

Galin Boris. Im Donezbecken. SWA. Verlag. Berlin 1947. Стор. 96.

Gatti Sae Carlo a P. Cirillo Korolevskyj. I Riti e le Chiese Orientali. Rifacimento dell opera francese del P. Raimondo Janin A. A. con prefazione di S. E. il Card. Eugenio Tisserandi... Vol. I. Jl rito Bizantino e le Chiese Bizantine. Libreria Salesiana editrice. Genova Sampierdarena 1942. Стор. XXIV + 980.

Gesellschafts- und Staatsordnung, Sowjetische. Das System der Volksbildung in der Sowjetunion. Gesellschaft zum Studium der Kultur der Sowjetunion. Sowjetunion. Heft 1 (1948). Стор. 40.

Broszury Jędrzeja Giertycha. Nr. 3. Sprawa Ziem Odzyskanych w świetle etyki. Dom Książki Polskiej. Stuttgart 1948. Стор. 123.

Gliksman Jerry. Thell the West. An account of his experience as a slave laborer in the USSR. The Gresham Press. New York 1948.

The Goebbels Diaries 1942—1943. Edited, translated and with introduction by Louis P. Lochner. Doubleday 1948. Стор. 566.

Goriainov Serge. La Question d'Orient á la veille du traité de Berlin (1870—1876) d'après les Archives russes. Avec une introd. par Boris Nolde. (Collection historique de l'Jnstitut d'Études slaves, XII). Paris 1948. Стор. 254.

Gorny Sergej. Süsse Gewohnheit des Daseins. Aus dem Russischen übersetzt von Arthur Luther. Christian Wolff Verlag. Flensburg-Hamburg (1948). Стор. 340.

Grekow B. D. Die russische Kultur der Kiewer Periode. Культура Киевской Руси. Moskau. Verlag für fremdsprachige Literatur. Leipziger Vertrieb f. Wiss. u. Literatur. 1947. Стор. 117, вел. 8⁰.

Греков Б. Д. Крестьяне на Руси с древнейших времен до XVII века. Академія Наук СССР. Москва-Ленинград 1946. Стор. 960.

Greuel, Deutsche in Russland. Gerichtstag in Charkow. Stern-Verlag. Wien. Leipzig 1946. Стор. 95 з обр.

Grierson P. Books on Soviet Russia 1917—1942. London 1943.

Grousset René. Bilan de l'Histoire. Plon. Paris 1946. Стор. 321.

Grunwald C. de. Trois siècles de diplomatie russe. Ed. Calmann-Levy. 1947.

Hackel Alexey. Vom Wesen der Ikone. (Das Münster. Zeitschrift f. Christl. Kunst und Kunstwissenschaft. Mü. I., 1947. Heft 1/2).

Hadrovics L. Le peuple serbe et son église sous la domination turque (Bibliothèque de la Revue d'histoire comparée VI). Les Presses Universitaires de France. Paris 1947. Стор. 168. (Зокрема розділ: Закордонна політика патріярхату).

Hančar Franz. Hallstatt-Kaukasus, ein Beitrag zur Klärung des Kimmerieproblems. SA. aus MAG, 73—77. Wien 1947. Стор. 16.

Helmle Erwin P.S.M. Die Allgemeinen Konzilien in der Ostkirche. Dogmatische Untersuchung über die Auffassung Wl. Solowjews und der Vertreter der Ostkirche auf dem Theologenkongress zu Athen 1936. Libreria dell'Apostolato Cattolico. Roma 1945. Стор. 64.

Hemmerle Eduard. Der Weg in die Katastrophe. Von Bismarcks Sturz bis zum Ende Hitlers. Kempten & Kösel. München 1948. Стор. 565.

Hindus Maurice. The Cossacks. The Story of a Warrior People. Doubleday, Doran Co. New York 1945.

Hlynka Anthony. Speech in the House of Commons of Canada. Official Report for April 9, 1946, Winnipeg 1946.

Hlynka Anthony. Speech of... Subject: A review of the Displaced Persons Problem. Delivered in the House of Commons on Monday, May 31, 1948 (Canada. House of Commons Debates. Official Report). Стор. 10. в 2 стовпці, вел. 8⁰.

Horák Jiří. Z dějin literatur slovanských, red. L. Dolanský i J. Thon. Praha (1947). (м. ін. стаття про українські теми в чеській обробітці).

Hryhoriiv N. The War and Ukrainian Democracy. Toronto 1945. Стор. 206.

Hubatsch Walter. Im Bannkreis der Ostsee. Grundriss einer Geschichte der Ostseeländer in ihren gegenseitigen Beziehungen. Elwert, Graefe u. Unger. Marburg 1948.

Ivánka Endre. Hellenisches und Christliches im frühbyzantinischen Geistesleben. Verlag Herder. Wien 1948. Стор. 119.

Jabloński Henryk. Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917—1918 (Prace Instytutu historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, III), Warszawa 1948. Стор. 165.

Jacob Jlse. Beziehungen Englands zu Russland und zur Türkei in den Jahren 1718—1727. Diss. Helbing & Lichtenlohn. Basel 1945. Стор. 159.

Jagolin Boris. Die Musik in der Sowjetunion. SWA. Verlag. Berlin 1946, Стор. 5.

Jesipov P. B. and N. K. Goncharov. "I want tobe like Stalin" (Transl. from the Russian text

on pedagogy by George S. Counts). John Day Co. New York 1947. Стор. 450.

Jorré Georges. URRS, terre et les hommes. Paris 1946.

Jucker Ernst. Erlebtes Russland. 16 Jahre öffentliche Arbeit in der Sovjetunion. 3. Aufl. Bern. Verlag. Haupt 1948. Стор. 286.

Jurgela Constantine R. History of the Lithuanian Nation. Lithuanian Cultural Institute Historical Research Section. New York 1948. Стор. 544.

Kaczmarczyk Zdzisław. Kazimierz Wielki. 1948.

Kaczmarczyk Zdzisław. Monarchia Kazimierza Wielkiego. I. 1939, II. 1947.

Kamieniecki Witold. Społeczeństwo litewskie w XV wieku. 1947.

Katalog für die Ausstellung. Werke emigrierter ukrainischer Künstler. Rothenburg o. T. 1947. Einführung v. Prof. Petro Mehyk (3—4), ілюстрації 8—16.

Kentrzynskyj Bohdan. Sauningen om Ukrainä. Stockholm-Helsinki 194?.

Кисельков В. Сл. Славянскитѣ просветителѣ Кирилъ и Меѳодій. София 1946. Стор. 436.

Kiełczewska-Zalewska Maria. O podstawy geograficzne Polski. 1946.

Kirkconnell Watson. National Minorities in the U.S.S.R. Winnipeg 1946.

Kirkconnell Watson. The Ukrainian Canadians an the War. Toronto 1940.

Klimenko Iwan. Das russische Sprichwort. A. Francke. Bern. Стор. 101.

Koestler Arthur. The Jogi and the Commissar. The Macmillan Co. New York 1945. Стор. 247.

Koestler Arthur. Sovjet-Mythos und Wirklichkeit. Autor. Übersetzung von Richard Schmid. 2. unveränderte Aufl. Auerdruck. Hamburg 1948. Стор. 91.

Kogon Eugen. Der SS Staat. (Das System der deutschen Konzentrationslager.) Karl Alber. München 1946. Стор. XXIII + 339 + 4 табл.

Kohn Hans. Propheten ihrer Völker... Studien zum Nationalismus des 19 Jhds. (Sammlung Dalp, tom 47). A. Francke AG. Bern 1948.

Konovalow S. Russo-Polish relations. Princenton University Press. 1946. Стор. 102.

Kossatsch Jurij. Abend bei Rosumovsky. Novelle. (Übertragen von Marie Mirtschuk). Verlag „Ukrainisches Wort". (Goldenes Tor, Zolota Brama, MUR). Regensburg 1946. Стор. 27.

Kossatsch Jurij. Ukrainische Literatur der Gegenwart. Verlag „Ukrainische Kultur". Regensburg 1947. Стор. 36.

Kostrzewski Józef. Zarys dziejów i kultury Prasłowiańszczyzny. 1946.

Kosynka Hryhorij. Tra la segala, Novella ucraina. Trad. di L. Salvini. Roma 1941. Стор. 8.

Кранжалов Дімітар. Валовете в Добруджа и Басарабія и прабалгарская теорія. Відб. София 1943. Стор. 167.

Kravchenko Victor. Choose freedom. The personal and political life of soviet official. Charles Scribner's Sons. New York. Стор. 496. Німецький переклад п. н.: Ich wählte die Freiheit. Zürich 1947. Стор. 590.

Krzesinski Andrew J. Polands rights to justice. The Devin Adair Co. New York 1946. Стор. 120.

Kvitka Hrihori. Marusia. Translated by F. R. Liversay, with introduction by Lord Tweedsmuir. E. P. Dutton & Co. New York 1940.

Labuda Gerard. Okres "wspólnoty" słowiańskiej w świetle źródeł i tradycji historycznej. Poznań 1948. Стор. 46.

Lamond Corliss. The Peoples of the Soviet Union. Harcourt, Brace Co. New York (1946). Стор. 229.

Lane Arthur Bliss. I Saw Poland Betrayed... Bobbs-Merril. 1947. Стор. 344.

Lang Serge. Ernst von Schneck. Porträt eines Menschenverbrechers. Nach den hinterlassenen Memoiren des ehemaligen Reichsministers Alfred Rosenberg. Zollikofer & Co. St. Gallen 1947.

Larsen Fred M. Dreissig Jahre Sowjet-Union. Volk u. Zeit. Karlsruhe 1947. Стор. 70.

Laserson Max. Russia and the western World. Macmillan Co. New York 1945. Стор. 275.

Lehr-Spławiński Tadeusz. O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian, 1946.

Lew Wasyl u. Iwan Werbjanyj. An English-Ukrainian an Ukrainian-English Dictionary. I. Part: English-ukrainian. Nuremberg-Bayreuth 1947. Стор. 190 + XLIV.

Lhéritier Michel. La Russie des tzars jusgu' an XIX-e siècle. Ed. de la Renaissance du livre. Paris. Стор. 328.

Lieb Fritz. Russland unterwegs. Der russische Mensch zwischen Christentum und Kommunismus. (Mensch u. Gesellschaft, Bd. IV). Francke. Bern 1945. Стор. 474.

Lieb Fritz. Die Selbstverfassung des russischen Menschen. Chronos-Verlag. Berlin 1947.

Literary Reader. Short Stores and Translations from T. Shevchenko. Collected by A. Stefan. "Ukrainska Knyha". Augsburg 1947. Стор. 95.

Lobanov-Rostovsky Andrei. Russia and Europa 1789—1825. Duke University Press. Durham 1947. Стор. 466.

Lüdcke Hedwig. Unsterbliches Byzanz (Gesam. und ins Deutsche übertragen) Minerva-Verlag. Berlin 1947. Стор. 200.

Lüthi Max. Das europäische Volksmärchen. Form und Wesen. Eine literaturwissenschaft. Darstellung. A. Francke. Bern 1947. Стор. 128.

Luznyckyj H. L'aspect contemporain de l'Eglise de l'Est. Відб. з Coup d'Oeil a l'Est (1948).

Luznyckyj H. L'Emigration Ukrainienne. Відб. з "Coup d'Oeil a l'Est", I.

Macleod Joseph. Actors Cross the Volga. A Study of the 19 th Century Russian Theatre and of Soviet Theatre in War. George Allen & Unwin. London 1946. Стор. IV + 359 з ілюстраціями.

Macůrek Josef. Dějiný polského naroda. Praha 1948.

Macůrek Josef. Dejepisectví evropského východu. Historický Klub. Praha 1946. Стор. 349.

Macůrek Josef. Dějiný východních Slovanů. Praha 1947.

Mandryka M. Ukrainian Question. Winnipeg 1940.

Mandryka M. J. Ukrainian Refugees 2. Ed. Ukrainian Canadian Committee. Winnipeg (1946). Стор. 45.

Manning Clarence A. The Story of the Ukraine. Philosophical Library. New York 1947. Стор. 326.

Manning Clarence A. Ukrainian Literature. Studies of the Leading Authors. Foreword by Prof. Watson Kirkconnel. Publ. by the Ukrainian National Association. Jersey City 1944. Стор. 126.

Männik Ennu. Die Staatenlosigkeits- und Flüchtlingsprobleme bei den osteuropäischen Völkern 1917—1947. Diss. Tübingen 1947.

Map of Ukraine. The percentage of ukrainians of the Whole population. 1 : 5,000.000.

Margolin Arnold D. From a Political Diary. Russia, the Ukraine and Amerika 1905—1945. Columbia University Press. New York 1946. Стор. 250.

Marnitz Ludwig. Russische Grammatik. Gerhard. Leipzig 1947. Стор. 167.

Marti Otto. Die Völker West- und Mitteleuropas im Altertum. Verlag für Kunst und Wissenschaft. Baden-Baden 1947. Стор. 259.

Melen Alexander. Le droit des gens et le systeme du droit polonais. Thèse droit-Fribourg. Fribourg 1945. Стор. 120.

Meller Hubert. Probleme der polnischen Kultur. Wie wir uns umerziehen. Histor. Kabinett. Allgem. Deutscher Verlag. (Dokumente der Gegenwart, Bd. 2). Berlin 1948. Стор. 42.

Meyer Ernst. Die Indogermanenfrage. Vortrag. Elwert-Gräfe & Unzer. Marburg 1948. Стор. 28.

Michajlow N. und W. Pokschischewskij. Reise über die Karte der Sowjetunion. SWA. Verlag. Berlin 1947. Стор. 479.

Mika Ruk. Stille Wasser. Mit 12 mehrfarbigen Illustrationen des Verfassers. Vier Falken-Verlag. Düsseldorf 1947. Стор. 107.

Mikolajczyk Stanislau. Der Krieg gegen die Freiheit. Aus den Memoiren.

Mikolajczyk Stanislau. The Rape of Poland. New York 1947.

Moszyński Kazimierz. Kultura ludowa Słowian. Том 4 кінчиться друкувати.

Muchnic Helen. An introduction to Russian literature. Doubleday Co. 1947. Стор. 272.

Myshuha Luke. Shevchenko and Women. New York 1940. Стор. 94.

Nestor. Die altrussische Nestorchronik. Лѣтопись Нестора. In Ausw. von Reinhold Trautmann. (Slavistische Studienbücherei, H. 1.). Harrassovitz. Leipzig 1948. Стор. 76, м. 8⁰.

Neuhäusler Johann. Kreuz und Hakenkreuz. Der Kampf des Nationalsozialismus gegen die Katholische Kirche und der kirchliche Widerstand. I. *1—2,* Katholische Kirche Bayerns. München *1946.* Стор. 384 + 440.

Nickisch Ernst. Ost-West. Unsystematische Betrachtungen. Minerva-Verlag. Berlin 1947. Стор. 96.

Nicolsky Boris. La peuple russe. La carrière historique. Ed. la Press française et etrangère. Paris *1947.* Стор. 370.

Nimet Akdes Kurat. Histoire des Petchénèges. Paris *1947.*

Nimet Akdes Kurat. Isveç Kirali XII Karl' in Türkiyede kaldigi zamana ait metinler ve vesikalar. Istambul *1943.* Стор. VIII + 241.

Nimet Akdes Kurat. Isveç Kirali XII Karl' in hayati ve faaliyeti. I—II. Istambul *1940—1944.* Стор. XX + 705.

Nötzel Karl. Östliche Weisheit. Starnberg a. S. *1947.*

Noël Leon. Der deutsche Angriff auf Polen. Aus dem Französischen übertr. von Hugo Neumann. Arani. Berlin-Wilmersdorf *1948.* Стор. 464.

Normano J. F. The spirit of Russian economics. John Day Co. New York *1945.* Стор. 170.

Northrop F. C. S. The Meeting of East and West. An Enguiry Concerning World Understanding. Macmillan & Co. New York *1946.* Стор. 531 + XVII.

Nosek Stefan. Zagadnienie Prasłowiańszczyzny w świetle prehistorii *1947.*

Nosek Stefan. Słowianie w pradziejach ziem polskich *1946.*

Obermaier Franz. Ukraine, Land der schwarzen Erde. Wien *1942.* Стор. 198.

Obrysy Slovanstva. Sbornik přednašek Slovanského Ústavu v Praze. Slovanský Svět. Myšlenky a skutečnosti. Orbis. Praha *1948.* Стор. 230.

(Продовж. в наступнім числі)

Зміст

ОГЛЯДИ:

РЕЦЕНЗІЇ:

НАШІ ВТРАТИ:

ХРОНІКА НТШ ч. 76:

БІБЛІОГРАФІЯ:

НОВА СЕРІЯ ВИДАНЬ НТШ:

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

Обійматимуть у новій серії всі праці секцій, комісій і інститутів, які досі виходили в різного роду публікаціях НТШ українською і чужими мовами.

СЬОГОЧАСНЕ й МИНУЛЕ, вісник українознавства

Науковий квартальник в об'ємі 20—25 арк. друку на рік. Містить актуальні статті з різних ділянок українознавства, культурну хроніку еміґрації, огляди культурного й економічного життя на Батьківщині, рецензії, бібліографію.

ХРОНІКА НТШ

Систематично подає хроніку праці НТШ, зокрема звідомлення з рефератів, надісланих до секцій та комісій НТШ, а також резюме (українською і чужими мовами) наукових праць, готових до друку, але не опублікованих досі з технічних причин.

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНОЗНАВСТВА

Серія підручних книжок з різних ділянок українознавства (історія, географія, мова, література, народне господарство, мистецтвознавство, техніка і т. д.), що задовольняли б потреби нашого широкого загалу, зокрема студіюючої молоді.

Вийшли друком такі книги з нової серії видань НТШ:

Р. Єндик: «Вступ до расової будови України».
Бібліотека Українознавства, ч. 1, 28 арк. Ціна 10 ДМ.

Л. Окіншевич: «Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII—XVIII ст.»
Записки НТШ, т. 157, 14,5 арк. Ціна 10 ДМ.

«В 300-ліття Хмельниччини». Збірник за ред. Б. Крупницького.
Записки НТШ, т. 156, 10,5 арк. Ціна 5 ДМ. Поодинокі статті цього тому можна набувати й окремими відбитками ціною 1—2 ДМ.

Є. Ю. Пеленський: «Ucrainica в чужих мовах».
Записки НТШ, т. 158, 7 арк. Ціна 5 ДМ.

А. Яковлів: «Український кодекс 1743 р.»
Записки НТШ, т. 159, 11 арк. Ціна 10 ДМ.

«Сьогочасне й Минуле»,
вісник українознавства, ч. 1 за 1948 р., 8 арк. Ціна 4 ДМ.

Хроніка НТШ, ч. 75, 2,5 арк. Ціна 2 ДМ.

Виходить із друку:

І. Холмський: «Історія України»
Бібліотека Українознавства, ч. 2, 25 арк. Ціна 10 ДМ.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Наукове Товариство ім. Шевченка, відзначаючи своє 75-річчя, видає настільну книгу для кожного українця — Енциклопедію Українознавства. Книга знання про Україну мусить задовольняти потреби різних шарів нашого суспільства й відповідати різнорідним вимогам, поєднуючи науковість із ясністю й цілковитою приступністю викладу. Вона дасть можливість широко й всебічно інформувати про українські справи чужинців, які досі діставали відомості про Україну здебільшого з необ'єктивних, неправдивих джерел.

Подаючи суму найнеобхідніших знань про Україну, Енциклопедія Українознавства заступає собою низку важливих книжок, що її втратили наші еміґранти в бурхливі роки війни.

В Енциклопедії беруть участь наші найвидатніші наукові сили.

Енциклопедія спирається на найновіші доступні джерела, літературу, статистику, вона багато ілюстрована картами, світлинами, діяграмами і т. п.

Енциклопедія дає повний образ території, населення, історії, культури, політики, військового потенціялу й господарства України від найдавніших часів і до сьогодні. Енциклопедія подає багато відомостей про заморські країни й нашу еміґрацію до них.

Перший том Енциклопедії Українознавства містить низку статтей про Україну, які становлять замкнену цілість; другий том являтиме окрему частину, яка даватиме короткі пояснення до всіх гасел, зв'язаних з Україною. Обидва томи доповнюють один одного, але одночасно становлять незалежні цілості (їх можна також купувати окремо).

Енциклопедія Українознавства стане нашою настільною книгою, вірним товаришем у мандрівці по чужих країнах.

Замовлення на Енциклопедію Українознавства просимо слати на адресу Наукового Товариства ім. Шевченка: Мюнхен, Версайлерштр. 4/I, München 62, Versaillerstr. 4/I, Schliessfach 8.

Ціна Енциклопедії Українознавства в одноразовій передплаті виносить 60. — ДМ, двома ратами 70. — ДМ (тобто за кожних 5 зошитів 35. — ДМ), при передплаті зошитами 80. — (за кожний зошит 8. — ДМ).

СЬОГОЧАСНЕ Й МИНУЛЕ

1–2

1949

МЮНХЕН. НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

СЬОГОЧАСНЕ й МИНУЛЕ

Наукове Товариство ім. Шевченка, відновивши свою працю після воєнної перерви, далі продовжує видавати журнал «Сьогочасне й Минуле», що став виходити перед війною 1939 р. під головною редакцією проф. Івана Раковського й при допомозі проф. Василя Сімовича з метою «давати правдивий образ життя українського народу на всіх землях, де він живе, життя в минулому й тепер і з цим образом знайомити широкі маси нашого громадянства».

Редакція «Сьогочасного й Минулого», єдиного сьогодні великого українського журналу на еміґрації, ставить своїм завданням дати образ нашого культурного життя у зв'язку з попереднім, висвітлювати наукові проблеми, особливо актуальні сьогодні для українського громадянства, об'єднуючи для спільної праці наших науковців і широкі кола робітників культури взагалі.

Редакція «Сьогочасного й Минулого» старатиметься докладно інформувати своїх читачів про культурне і господарське життя на окупованій Батьківщині.

«Сьогочасне й Минуле» виходить чотири рази на рік, книжками по 6 аркушів друку, і міститиме:

статті з усіх ділянок українознавства;

огляди українського наукового, культурного, мистецького й економічного життя по цей і по той бік залізної завіси;

реферати і рецензії на нові видання, особливо цікаві для українського громадянства;

хроніку наукового, культурно-освітнього, мистецького, господарського життя на окупованій Україні й на еміґрації;

відомості про видавничий рух, пресу, україніку в чужих виданнях;

некрологи (наші втрати);

бібліографію;

хроніку НТШ і звідомлення з доповідей і рефератів, надісланих до секцій і комісій Наукового Товариства ім. Шевченка, а так само резюме тих праць, які виготовлені до друку, але з різних причин неопубліковані.

Головний редактор: Зенон Кузеля
Prof. Dr. Zeno Kuzela, Fürth i. Bay.,
Daniel-Ley-Strasse 1/III.

Адреса Редакції й Адміністрації:
Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften
München 62, Schliessfach 8 (Versaillerstr. 4).

Всі видання НТШ можна набувати в домівці НТШ:
München 62, Schliessfach 8 (Versaillerstr. 4/1/10),

або в американській філії НТШ:
30 Church St. R. 252, New York, USA.

СЬОГОЧАСНЕ
Й
МИНУЛЕ

ВІСНИК УКРАЇНОЗНАВСТВА

видає

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

Рік третій
Нова серія
1949
I—II

Ševčenko Scientific Society
Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften
Мюнхен — Нью-Йорк

"Present and Past"
Ukrainian Scientific Quarterly

„Gegenwart und Vergangenheit"
Zeitschrift für Ukrainekunde

Головний Редактор: Зенон Кузеля
Prof. Dr. Zeno Kuzela, Fürth i. Bay.,
Daniel-Ley-Strasse 1/III

Адреса Редакції й Адміністрації
Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften
München 62, Schliessfach 8 (Versaillerstr. 4)

Supplement to „Czas" (Time)
Authorised by Eucom HQ Civil Affairs Division 11 Mar 948 No UNDP Editor
Roman Ilnytzky

Друкарня «Заграва» Бльомберґ

Проф. Д-р Іван Раковський

24. 8. 1874 — 28. 3. 1949

Наукове Товариство імени Шевченка

з глибоким сумом повідомляє, що 28 березня 1949 року
в Ньюварку (США), після довгої і тяжкої хвороби

спочив у Бозі

один з найвидатніших українських учених,
довголітній Голова Наукового Товариства ім. Шевченка,
проф. д-р Іван Раковський

В далеку дорогу

Уже не в перший раз впродовж нашої тисячолітньої історії довелося нашому народові пережити великі пертурбації, покидати рідну землю і виходити з неї на коротше або й на довше, щоб не раз і додому не вертатися. Ця неминуча доля нашого народу, продиктована його географічним положенням і політичним розвитком подій, завжди тяжко відбивалася на наших масах, що з природи прив'язані до своєї землиці й дуже нерадо її покидали й покидають. Треба було справді стати в безвихідньому становищі, щоб пускатися в невідоме, щоб тільки рятувати своє існування.

Але таке становище, на жаль, повторялося й повторяється частіше, ніж би було потрібно, й не завсіди звертало на себе більшу увагу тогочасного загалу і не знаходило відповідного відгомону у сучасників та належного зазначення в письменстві та науці. Не маємо, на жаль, досі повної історії нашої давньої політичної еміґрації, тільки фраґментарно опрацьована наша зарібкова, заморська еміґрація кінця XIX ст., а на свого історика жде ще затриманий в нашій пам'яті вихід з батьківщини на чужину після першої світової війни, бо праці Наріжного й Терлецького можна вважати тільки щасливим початком.

Тепер доводиться нам переживати ще більший відплив нашого народу із своєї рідної землі, і хоч цей процес ще не закінчився, треба нам завчасу й за свіжої пам'яті подумати про те, щоб відповідно зафіксувати найважливіші проблеми цієї нової еміґрації й зібрати та зіставити відповідний матеріял.

Обставини нової еміґрації склалися так, що вона в силу існуючих умовин не розбрелася відразу по світі, а сконцентрувалася вздовж нового совєтського кордону в Німеччині й Австрії і скупчилася зокрема найчисленніше в американській окупаційній зоні. Цей етап нашої нової еміґрації розпочинається з хвилиною окупації Німеччини американськими й англійськими військами і триває ще й досі.

З різних проблем цього етапу нашої еміґрації важно зафіксувати принаймні одну, що часово і речево обмежена: це справа життя нашої еміґрації в таборах та у зв'язку з ними. Кажемо, обмежена, бо вона замикається в певних рамках і границях, перейшла свою початхову стадію, дійшла до найвищої точки розвитку й схиляється поволі до ліквідації виїздом з теренів кількарічного гуртового перетримання на місцях на дальші місця розрізненого перебування в країнах світу, найбільше в Америці.

НТЩ здавна, вже від свого З'їзду в Міттенвальді, звернуло свою увагу на важливість студіювання таборової справи і таборового життя української еміґрації в Німеччині, й автор цієї вступної статті вже тоді випрацював плян

всестороннього наукового досліду всіх сторін життя і буття наших стаборизованих земляків. Невідрадні еміґраційні обставини не дозволили перевести цього пляну, що мав охопити всі важливіші українські табори. При флюктуації дослідницьких сил і слабкій підтримці наукових співробітників не можна було зорганізувати й утримати потрібних для цієї мети дослідницьких станиць і дати їм змогу переводити на місцях стаціонарні студії і збирати матеріяли. Щоправда, в цьому напрямі в деяких ділянках зроблено дещо, одначе це навіть не можна назвати рудиментом праці, й наше недотягнення на цьому полі треба, на жаль, признати.

Та коли вже виявилося, що праця в ширших розмірах не зможе бути переведена, НТШ вирішило на другому з'їзді в Берхтесґадені в березні 1948 р. дати принаймні огляд проблематики нашої еміґрації в таборах та схарактеризувати важливіші сторони життя наших еміґрантів по таборах і присвятити цьому один збільшений зшиток «С. й М.». З цією метою НТШ випустило докладний плян числа з зазначенням тематики й звернулося до цілого ряду наших спеціялістів своїми статтями охопити всі важливіші проблеми таборового життя, а саме питання: організації таборів і самоврядування, демографічні, здоров'я, господарського життя, духового і зокрема релігійного життя, шкільництва й перевишколу, проблеми виховання молоді і деякі питання з обсягу соціології і психічного життя мешканців таборів. Збирання цього матеріялу редакція «С. й М.» доручила ред. проф. Ол. Кульчицькому, якому пощастило скласти цю книжку, користаючися з підтримки з боку поодиноких співробітників і з матеріялів ЦПУЕ.

Наша збірка скромна й далека від того, що намічувалося пляном, та далека від вичерпання всіх проблем і питань.

Але й те, що нам пощастило зробити, достойне уваги, принесе чимало нового і кине багато світла на різні прояви таборового життя, що тепер в подробицях знане, але в загальному не кожному цілком ясне й може за скорий час буде забуте або принаймні притьмарене й бачене з віддалі в іншому освітленні.

Редакція вдячна голові ЦПУЕ, п. Василеві Мудрому, за його підставову статтю про «Нову українську еміґрацію та організацію таборового життя», що на невеликому місці передала найважливіші дані в цій широкій ділянці.

Загальну характеристику нової еміґрації з нав'язанням до попередньої після першої світової війни подає М. Зашківський і заторкує загальну еміґраційну проблематику, доповнюючи в цьому першу статтю й неначе заокруглюючи висліди усієї збірки.

Кілька статтей присвячено складові українських таборовиків. Зокрема важлива з цього погляду праця проф. Кубійовича, в якій на підставі окремо зібраних матеріялів у міттенвальдських таборах схарактеризовано цілу низку людностевих питань і пороблено цінні висновки, що вперше в такій прецизній,

переконливій і документарній формі подаються до відома і до уваги нашому громадянству.

Багатий обсерваційний матеріял про здоровний стан наших таборовиків подає стаття лікаря проф. Базилевича, висліди якого можна вважати так само за характеристичні для мешканців усіх таборів, бо базуються на практиці одного з найбільших скупчень української еміґрації, Ашаффенбурґу.

Мову української еміґрації схарактеризував проф. Ю. Шерех, даючи тим імпульс для вдячної праці нашим мовознавцям і лексикологам.

Релігійне життя в таборах у всіх його проявах змалювали для обидвох віроісповідань Е. Скородинський і Е. П.

Різнорідність і характер культурно-світньої праці в таборах і для таборів видно із статті дир. Вол. Дорошенка, що спер свої висновки на обсерваціях таких великих центрів еміґрації, як Мюнхен, Карльсфельд і Берхтесґаден.

Дуже інтересну і дотепну тему «Табір в літературі і література в таборі» опрацював Г. Шевчук.

Виховному значенню пласту посвячена фахова стаття А. Горохович.

Дуже старанно і всебічно освітлена соціологічна сторінка таборового життя — проф. М. Стаховим, а психологія переміщених осіб проф. Ол. Кульчицьким. Обидві статті — це старанні студії, пороблені досвідченою рукою на підставі ширшого обсерваційного матеріялу.

Стаття «Родіна» і «скринінґ» — Дамоклів меч таборів» — завершує збірку прикрим спомином, що поволі переходить до історії.

Як бачимо, наша збірка розглядає всілякі прояви життя й праці нашої еміґрації по таборах і старається схопити найхарактеристичніші риси й дати їм належну оцінку.

Одначе образ, поданий нами, не можна вважати повним і завершеним, і ми самі хочемо звернути увагу на деякі його недостачі, які вимагають негайного доповнення. Вони подвійного характеру: всі питання, які порушено в нашій збірці, вимагають поглиблення і поширення на окремі монографічні праці, з другого боку — деяких важних проблем зовсім не порушено.

У наших матеріялах схарактеризовано в загальному склад нашої нової еміґрації в таборах. Одначе на маємо досі справжнього циферного розподілу наших еміґрантів за головними мотивами їхньої еміґрації. Хоч нам відома головна причина приходу наших людей на еміґрацію, важно було б знати побічні й чисто технічні мотиви, хто з еміґрантів вивезений насильно на роботи до Німеччини, хто був насильно евакуйований, хто утік перед большевиками, кого застали інші обставини за границями рідного краю, хто утік з полону або пізніше дістався зі Сходу тощо.

Наша еміґрація територіяльним походженням незвичайно різнорідна й заступає всі наші землі й займанщини. Нам з різних, навіть чисто наукових, причин треба б мати розподіл нашої еміґрації не тільки за більшими територіями, але й за меншими адміністративними одиницями. Очевидно, що склад нашої еміґрації не гомогенний, а, навпаки, дуже різнорідний. Дуже важливо було б нам мати докладніші дані про поодинокі територіяльні угруповання, їх характеристику, поведення й ставлення до наших загальних і актуальних питань. Питання про «східняків» і «західняків» жде об'єктивного представлення, але не менше важливе зображення осмози цих обох груп, їх обопільні впливи і т. ін. Це ж по довгих літах перша нагода близького співжиття й співпраці й загалом нова нагода спроб нівелювання різниць і слідкування за розвитком цієї багатоважної зустрічі. Зокрема цікаві були б ближчі дані про «мішані» подружжя осіб з різних територій та неоднакових віровизнань, а саме про причини таких подруж і про успіхи чи недостачі дальшого співжиття.

На нашій еміґрації заступлені різні ґенерації, від найстаршої до наймолодшої, але найбільший відсоток припадає на молодь. Цей ґенераційний відтинок у нас ближче не заторкнутий, але важливий з погляду дальшої праці. Особливу увагу належало б посвятити нашій молоді, що становить щонайменше 20 проц. усієї еміґрації. Про її розвиток, світогляд, працю знаємо дуже мало, й цю прогалину слід би доповнити.

Виховання й підготовлення молоді до життя, її вишкіл й участь у шкільних закладах початкового, середнього й високошкільного типу вимагали б окремого й старанного розгляду. На ту тему можна легко зібрати багато цінного матеріялу, й наше учительство повинно цю прогалину якнайскорше заповнити, маючи до диспозиції не тільки всі статистичні й інші дати (напр., вислід клясифікації, успіхів у науці тощо), але й власний досвід.

Зовсім не заторкнуто в нашій збірці матеріяльної сторінки життя українських таборовиків. Інтересною могла би бути аналіза харчування мешканців таборів і т. зв. приділів, порівняння кальорійних приділів з дійсним станом та порівняння харчування нашого населення з німецьким. Не менше інтересною була би аналіза заняття українців в таборах (службовці таборових установ, освітні працівники, кооператори, власники таборових крамничок і ремісничих варстатів) та поза їх межами. Належало б теж спинитися і над неґативами економічного життя в таборах і зайнятися справою домашніх промислів, «чорного ринку» й з'ясувати їх причини, стан і наслідки, які здебільша перебільшується.

Важливою, але не легкою темою була б аналіза політичного і соціяльного світогляду нашої еміґрантської маси, її розподіл з партійного боку й діяльна участь в політичному й партійному житті. Для нас важно було би знати настрої, уподобання й активне й пасивне ставлення до всіляких основних питань нашої національно-державницької проблематики.

З технічних причин не могли увійти до нашої збірки статистичні зіставлення й таблиці про всі сторони таборового життя. Але це такий важливий і цінний матеріял, що наші керівні установи повинні не відкладати надовго оголошення важніших дат, а покищо його доконче зібрати й доповнити, доки ще існують більші таборові скупчення із зібраним документарним матеріялом. Особливо важлива статистика руху людности, шкільництва, здоровного стану, членського стану товариств, розподілу за фахами й участю в праці, руху в бібліотеках, кольпортажу газет і книжок, фінансового боку таборових управ, складкових і збіркових акцій, кооперативних і зарібкових установ і підприємств, правопорушень і злочинности і т. д.

Окремо стоїть цікаве для нас питання контакту наших таборовиків із скитальцями інших народів, з якими доводилося спершу спільно перебувати в таборах, поки нам не пощастило добитися власних, національних таборів. Але й тепер ще не тільки в брітанській окупаційній смузі, але й у американській трапляється чимало мішаних таборів або кільканаціональних під одним проводом (Фрайман, Ерлянґен й інші), в яких українці з конечности мусять входити в контакт з чужонаціональними групами поляків, москалів, литовців, лотишів, естонців, жидів тощо. Ці контакти не завжди «мирної» натури, й їхня характеристика була б для нас цінним надбанням.

Звичайно вважають табори недоступними «твердинями», і так воно назверх виглядає. Та це тільки назверх: в дійсності «табори» багатьма нитками зв'язані з оточенням, з німецькою людністю, з якою пов'язує значну частину скитальців попередня або й теперішня праця. Кілька цікавих моментів із цього співжиття або принаймні контакту можна б тут схопити й пояснити, якби знайшовся знаючий обсерватор і схотів це зафіксувати.

Ця дуже цікава проблема в'яжеться тісно з виясненням життя й буття наших т. зв. приватників, що все ще становлять до 30 проц. усіх наших скитальців. Ці «приватники» розкинені по цілій Німеччині, живуть між німцями або й у німців, працюють частково у них і стоять із ними у всіляких особистих, зарібкових і економічних взаєминах. Деяке число тих скитальців перейшло з часом до таборів і внесло, так мовити б, світського духу в таборове життя й таборові настрої.

Це найважливіші додаткові дезидерати до нашої теми. Їх виконання доповнило б образ і характеристику нашої найновішої еміґрації. Наша збірка, сподіваємося, облегшить цю працю, й коли це станеться, то наша ініціятива і праця не пішла даремно.

Зенон Кузеля

Problems of Life in Ukrainian Camps

After the end of the Second World War some hundred thousands of Ukrainians were living in the western territories of Germany and in Austria. Part of these people had been deported there by the Germans, who were in need of cheap workers. Others voluntarily left their home country in order to avoid closer contact with invading Bolshevik troops. And a last category is formed by old emigrants who have lived in the west since the end of the First World War. The home country of these people is at present occupied by the enemy, and they are forced to look for work and shelter in foreign countries. At present they are in Germany, waiting for emigration, and here they form the largest center of political emigrants that ever existed in Ukrainian history. About 80% of them live in camps, formerly under UNNRA and now under IRO supervision. The camps that in 1945-46 gave shelter to more than 200 000 Ukrainians are nevertheless institutions of an outspoken temporary character, since each one of the camp inmates waits for emigration and resettlement in a country that guarantees him normal and healthy living and working conditions.

In all these centers that are scattered over German territory the Ukrainian people try to continue their old customs and traditions as far as this is possible in the foreign surroundings, for tradition is today the only link that connects them with home.

Camp life has brought about scores of different problems that may play a part in future history. These problems arose above all in the spheres of sociology, demography and psychology, and it is due to them that a special number of the journal "Present and Past" is devoted to camp life. In this number facts on the organisation and administration of the camps are given. The future historian will find interesting material on the religious and cultural life in the camps, and special consideration has been paid to the personal experiences of the people who lived in constant fright of repatriation and screening.

The problems that arose in the camps might be of interest from the point of view of demography, sociology, hygiene, psychology, pedagogy, social education and economy. Maybe it will prove necessary to treat these problems more thoroughly as was possible in these short articles. Post-war conditions forced us to observe certain limits, that is why we had to keep within the framework of more or less condensed reports. Thus, some of the articles contain mere facts on camp life that might be necessary to the future historian, in others camp life is treated from the educational point of view. Of these studies that might interest the foreign reader summaries are given in English.

It is self-evident that the problems of camp life can be discussed but in outline in a booklet such as this. We are not able to give an exact analysis of economical conditions, nor details on the work of the individual camp inmate. There are no special studies on the social-psychological structure of the camp from the point of view of education, (considering the camp as an educational institution).

It may, however, be hoped that the Ševčenko Society of Science will soon be able to realise its plan of publishing a special book on life in the camps, in which the problems raised here will be studied on a larger scale.

Redaction

Василь Мудрий

Нова українська еміґрація та організація таборового життя

Vasyl Mudryj: New Ukrainian emigration and organisation of camp life.

Кількість української еміґрації в Німеччині.

До нової української еміґрації вчисляємо всіх тих українських громадян, які по капітуляції Німеччини залишилися вже після репатріяції в Західній Німеччини, Австрії та Італії. На підставі статистичних даних Центрального Представництва Української Еміґрації в Німеччині з 1946 р., чисельність нової української еміґрації становила тоді по кінець березня:

I. Західня Німеччина		
американська зона . .	104.024	душ
англійська зона . . .	54.580	„
французька зона . .	19.026	„
Разом	177.630	душ
II. Австрія у всіх трьох зонах	29.241	„
Усіх разом	206.871	душ

На день 1. травня 1948 р. в Німеччині та Австрії було вже далеко менше нової української еміґрації. У світлі цифр її стан окреслюється ось так:

I. Західня Німеччина		
американська зона . .	67.255	душ
англійська зона . . .	27.745	„
французька зона . .	6.130	„
II. Австрія у всіх трьох зонах	17.786	„
Усіх разом	118.916	душ

До чисел цієї таблички не ввійшли нові українські еміґранти з Італії. Там їх було разом із Дивізією «Галичина» коло 14.000 душ. Дивізія була перевезена до Англії, а цивільні нові українські еміґранти переселились у заморські краї. Тепер в Італії фактично нової української еміґрації нема. Лишилося всього коло 150 людей. У Швайцарії взагалі було дуже мало нових українських еміґрантів. Число їх не доходило сотні душ. Становище у Швайцарії досі з цього погляду мало змінилося. Але Швайцарія деякий час була переходовим краєм для наших еміґрантів при переселюванні до країн Полудневої Америки, зокрема до Арґентіни й Параґваю.

Вже на 1 серпня 1948 р. стан нової української еміґрації в Німеччині такий:

американська зона . .	60.263	душ
англійська зона . . .	23.795	„
французька зона . .	4.207	„
Усіх разом	88.265	душ

Статистичних даних на 1 серпня 1948 р. не маємо із Австрії. Але вже всі вгорі наведені цифри наочно показують, як розвивається переселенчий рух нової української еміґрації. Щоб цей рух ще краще показати, нехай буде вільно

2

навести найновіші дані про чисельний стан української еміґрації. В американській зоні Західньої Німеччини на 1. вересня 1948 р. було 59.380 душ. З інших зон усіх статистичних матеріялів на день 1. вересня 1948 р. у час писання статті не було.

Усі нові еміґранти в Німеччині, у названих трьох зонах, жили по таборах і приватно. На 1 травня 1948 р. їх розміщення виглядало так:

американська зона:	а) в таборах	52.778 душ
	б) приватно	14.477 „
англійська зона:	а) в таборах	27.191 „
	б) приватно	554 „
французька зона:	а) в таборах	3.022 „
	б) приватно	3.108 „

Таборовики розміщені в американській зоні в 46 таборах, в англійській зоні в 44 таборах, у французькій зоні у 7 таборах. Разом таборовики розміщені у 97 таборах. З цього виходить, що переважна більшість української нової еміґрації жила й досі живе по таборах. Табори почали творитися в другій половині 1945 р.

Внутрішня організація табору

Остаточне організаційне оформлення табори в Західній Німеччині дістали на основі прийнятого на З'їзді Представників Української Еміґрації в Ашаффенбурґу 1. листопада 1945 р. Статуту Центрального Представництва Української Еміґрації в Німеччині.

Табори дістали «Рамковий Статут для українського табору». Згідно з цим Статутом, який на підставі досвіду був кілька разів виправлюваний і змінюваний ЦПУЕ, організація табору виглядає так: найвищим самоуправним органом табору є Таборова Рада, вибирана раз на рік, виконавчим органом, себто управою табору, є: комендант, його заступник, референти та секретар. Контрольним органом є Таборова Контрольна Комісія. По таборах діють громадські суди на окремих статутах для полагоджування усяких таборових конфліктів громадського порядку. Вищою судовою відкличною інстанцією для таборових Судів є Обласні Суди, а найвищою судовою і при тому також відкличною інстанцією є Найвищий Громадський Суд при ЦПУЕ.

Щоб провадити вибори, по таборах існують окремі виборчі правильники. Таборову Раду вибирається загальним голосуванням управнених до голосування (від 21 року життя) мешканців табору при допомозі заздалегідь зголошених до Виборчої Комісії списків кандидатів. Вибори тайні і пропорційні. У таборах понад 3.000 осіб вибирається 18 членів Ради (давніше було найменше 26), у таборах до 2.400 мешканців вибирається 15 членів Ради (давніше було 24, більш-менш 1 радний випадав на 100 виборців), у таборах понад 1800 — 12 членів, а до 1800 — 9 членів. Коменданта табору вибирає Таборова Рада, вибір затверджує ЦПУЕ. Комендантом може бути й кандидат з-поза членів Ради. Коли комендантом вибирають члена Ради, то він утрачає свій мандат у Раді, а на звільнене місце входить заступник члена Ради з того самого списку.

Таборова Рада вибирає Президію Таборової Ради, до якої входять Голова, заступник Голови і Секретар та двоє членів. На підставі найновіших поправок до Таборового Статуту Комендант комплектує Таборову Управу, яку затверджує Таборова Рада. До Управи Табору входять, крім коменданта, його заступник, секретар, а далі референти: культурно-освітній, суспільної опіки, мешканевий, фінансовий, здоров'я, харчовий, праці, реєстраційний і технічний. Верховним органом автономного українського таборового життя є Представництво Української Еміґрації.

Завдання Представництва Української Еміґрації

Представництво Української Еміґрації, як самоуправна і допомогова установа нової української еміґрації в Німеччині, має такі статутом означені завдання:

Представництво Української Еміґрації — це загально-громадська, аполітична організація українських еміґрантів у Німеччині. Як демократична самоуправа воно постало волею всієї української еміґрації, що виявляється виборами всіх його органів на засадах загального, рівного й таємного голосування при додержанні основ пропорційности.

Метою ПУЕ є:

а) репрезентувати українську еміґрацію назовні у всіх ділянках її життя, за винятком політичної; б) давати їй всебічну допомогу та опіку; в) зберігати надбання національної культури та забезпечувати основу її дальшого розвитку; г) включати продуктивні сили української еміґрації в господарське й соціяльне життя західніх демократій та ґ) плекати її фізичне і моральне здоров'я. Будову всієї організації окреслює Статут так: Представництво Української Еміґрації здійснює свої завдання, визначені в ст. 4 цього статуту, через ось які ієрархічні ступені своєї організації: а) Місцеві (повітові) Представництва Української Еміґрації — Українські Допомогові Комітети, в скороченні: МПУЕ — УДК; б) Обласні Представництва Української Еміґрації — Українські Допомогові Комітети, в скороченні ОПУЕ — УДК; в) Зональні Представництва Української Еміґрації — Українські Допомогові Комітети, в скороченні ЗПУЕ — УДК; г) Центральне Представництво Української Еміґрації — Український Допомоговий Комітет в Німеччині, в скороченні ЦПУЕ — УДК.

У статуті в ст. 14 сформульовані ще й окремо завдання ЦПУЕ. Вони виглядають так: а) репрезентувати назовні українську еміґрацію в Німеччині в усіх ділянках її життя, крім політичної, і координувати діяльність усіх українських допомогових та інших громадських неполітичних організацій; б) давати їм правну, духову та матеріяльну допомогу й опіку; в) сприяти переселенню українців-еміґрантів поза межі Німеччини та дбати про створення для них відповідних умов буття у країнах нового поселення; г) співпрацювати із закордонними допомоговими українськими та чужинними організаціями й установами, зокрема з міжнародною організацією для втікачів — ІРО. ЦПУЕ діє за допомогою таких своїх органів: Головної Ради ЦПУЕ, Управи ЦПУЕ і Контрольної Комісії ЦПУЕ. Головна Рада має законодавчі функції. Управа ЦПУЕ — це виконний орган. До Управи ЦПУЕ входять: Голова ЦПУЕ, вибираний окремою кваліфікованою більшістю голосів, його заступник і Головний Секретар. Всі вони входять у Президію ЦПУЕ. Крім того, до Управи ЦПУЕ входять керівники відділів, а саме, організаційного, правної охорони, культури й освіти, суспільної опіки, організації праці та господарства, інформації, переселення, організації жіноцтва, організації молоді й фінансів. Велика частина праці ЦПУЕ стосується, як уже із статистичних даних виходить, до таборового українського життя.

При ЦПУЕ існує Найвищий Український Громадський Суд, який діє на основі окремого статуту. Виборним є тільки Голова Найвищого Суду. Всі інші члени Суду, як і обласні та повітові Суди, призначає Президія ЦПУЕ на подання Голови Найвищого Суду і Правного Відділу ЦПУЕ.

Прероґативи Голови ЦПУЕ докладно означені у 31 т. Статуту, в якій сказано: «Крім нормальних своїх обов'язків і функції репрезентації та ведення установи Голова ЦПУЕ має право в наглих випадках рішати самостійно в справах, що застережені Управі. Ці свої рішення Голова передає Президії Управи на затвердження.

Як творилися українські табори

Після капітуляції Німеччини, коли Західня Німеччина була зайнята альянтськими військами, у справах нової еміґрації деякий час панував повний хаос. У цьому хаосі відбувалася репатріяція до всіх держав, а в тому й до СССР. Репатріяція мала масовий характер. Українська нова еміґрація у цілях самозбереження почала творити масово на місцях свої допомогові комітети. Одначе на ці комітети дивилися кривим оком совєтські репатріяційні місії. Вони зверталися до команд окупаційних армій у справі цих комітетів, вимагаючи їх розв'язання, а це тому, що вони, мовляв, виступали проти репатріяції. Совєтські репатріяційні комісії повели були спеціяльну нагінку проти діячів цих комітетів. Не зважаючи на це, вже у червні 1945 р. вдалося в Головній Американській Кватирі здобути дозвіл на організацію окремих українських таборів. До того часу окупаційні чинники трималися погляду, що табори треба творити на підставі державної приналежности. Коли американці згодилися організувати табори на засаді національній, то англійці і французи творили табори переважно на засаді державної приналежности. І тому в англійській та французькій зонах переважали мішані табори, переважно польсько-українські. Такий стан тривав там довго, більш-менш до половини 1947 р.

На домагання совєтських репатріяційних комісій усі українські самодопомогові комітети були розв'язані. В американській зоні від липня 1945 р. при Головній Кватирі Американської Армії як зв'язковий від українців діяв підписаний. Щойно в жовтні 1945 р. вдалося роздобути в Головній Кватирі Американської Армії дозвіл на З'їзд Представників Української Еміґрації в Ашаффенбурґу. Цей З'їзд відбувся 31. жовтня і 1. листопада 1945 р. На ньому покликано до життя Центральне Представництво Української Еміґрації. У З'їзді взяли участь представники всіх трьох окупаційних зон Західньої Німеччини. По З'їзді всі українські допомогові організації як складові частини ЦПУЕ почали далі діяти в усій Західній Німеччині.

На початках в американській зоні існувало понад 80 українських таборів. В англійській і французькій зонах чисто українських таборів майже не було. Були в американській зоні деякі мішані табори, але здебільша з українською чисельною перевагою. У самих початках було багато дуже маленьких таборів, яких навіть УНРРА спершу не мала в своїм реєстрі. Щойно під кінець 1945 р. і з початком 1946 р. можна було зібрати докладні дані про число зорганізованих таборів. З ходом часу їх кількість дуже мінялася. Маленькі табори ліквідували, а їх мешканців приділювали до національних таборів більших розмірів.

Усі табори стояли тоді під опікою УНРРА. УНРРА у справи внутрішньої самоуправи таборів втручалася мало. За часів УНРРА до кінця 1946 р. табори мали дуже добре постачання з матеріяльного погляду. Щойно у 1947 р. почали ставати гіршими харчі і взагалі постачання таборам інших матеріяльних засобів, як одежа, білизна та взуття. Після розв'язання УНРРА опіку над таборами перебрало ІРО. Харчовий стан по таборах останніми часами не найкращий. Навпаки, де в чому він недостатній. Багато таборовиків, зокрема дітвора, через слабке відживлювання податні на інфекційні недуги. Відсоток туберкульозних захворювань поважний. Якщо такий стан прохарчування потриває довше, то відсоток туберкульозних буде ще більший. На розвиток інфекційних недуг по таборах має вплив не тільки харч, але й інші життєві обставини. По деяких таборах мешканці живуть у невідповідних приміщеннях і по кілька родин разом. У поодиноких таборах є приміщення, які перероблені зі стаєнь або ґаражів. Зимою їх важко опалити. Від цього терплять не тільки дорослі, але передусім діти.

Суспільне життя по таборах

В усіх українських таборах незвичайно буйно розвинулося суспільне і громадське життя. Попри шкільництво та релігійне життя, які виявились у будові церков та організації шкіл, заквітло також мистецтво. Зорганізовано кілька театрів, багато хорів, мистецьких робітень, а навіть наукових установ. По майже всіх більших таборах поважно розбудовано майстерні: кравецькі, шевські, лимарські, слюсарські, механічні, електротехнічні та інші. Крім того, по численних таборах зорганізовано робітні народньо-мистецького виробництва, як вишивкарські, килимарські й дереворізьбарські.

Всі ці робітні дали працю поважній кількості мешканців таборів. Поза тим майже по всіх більших таборах організовано всякі курси. До них належать курси неписьменних, курси англійської, французької та еспанської мов. Крім того, проведено цілу низку кількамісячних перевишкільних курсів слюсарства, столярства, шоферства і т. д.

Багато таборовиків працювало в різних підприємствах, переважно американських, і поза таборами. Були подекуди зорганізовані окремі бриґади лісорубів, що працювали по лісах. Численні члени цих бриґад виїхали на лісові роботи до Канади вже як фахівці.

Праця по таборах і поза таборами була все таки благородним чинником, який мав добрий вплив на моральний стан працівників. Тому самоуправні організації завжди дбали, щоб усіх мешканців табору залучати до систематичної праці.

Але були й є по таборах і деякі явища іншого порядку. Немало між таборовими мешканцями було таких людей, які не бажали працювати. Вони шукали легкого способу життя і через те деморалізували себе й інших. До такої категорії людей належали передусім т. зв. спекулянти. Вони жили коштом усіх тих, які чесно працювали, й, збільшуючи ціни предметів, що вони ними торгували, висисали весь капітал від своїх співмешканців. Ці т. зв. спекулянти попадали нерідко у конфлікт із чинними законними приписами, за що були й карані. Це явище в таборовому житті було і є наскрізь неґативне. Усякі засоби боротьби з цими від'ємними явищами дають не надто великі наслідки.

До категорій неґативних явищ таборового життя належить також безупинна боротьба різних таборових груп за опанування таборової самоуправи й адміністрації. Ця боротьба доводила й доводить подекуди до поважних таборових конфліктів. У наслідках такі явища тим більше від'ємні, що вони прикриваються в деяких випадках політичними плащиками, що надає їм характеру т. зв. політичної боротьби. Всі такі явища у таборовому житті вироджуються подекуди не тільки у фанатичну боротьбу, але й у звичайне донощицтво та денунціяторство у чужих чинників.

Від цих неґативних явищ таборового життя врятує нас тільки переселення у інші краї. Там кожний мусітиме важко працювати, щоб забезпечити собі існування. Тому не стане предмету до боротьби, який існує в таборах. Взагалі треба підкреслити, що такі міжнародні установи, як перед тим УНРРА, а тепер ІРО вкладали й вкладають величезну енерґію та капітал у допомогу новій еміґрації і зокрема в утримування таборів, але це не всім заінтересованим виходить однаковою мірою на добре. Одним ця допомога є добродійством, що дає їм змогу чогось навчитися та це потім належно для себе і для своєї родини використати, іншим — дарове утримання дає змогу виробляти зовсім протилежні прикмети та поводитися так, що вони не приносять чести ані собі, ані українському народові.

Володимир Кубійович
Volodymyr Kubijovyč

З демографічних проблем української еміґрації

(На прикладі таборів у Міттенвальді).

Demographic problems of Ukrainians in exile

Проблеми

На території трьох західніх зон Німеччини й Австрії живе під теперішню пору (осінь 1948 р.) понад 100 000 українців, найцінніше з погляду числа й якости скупчення української політичної еміґрації. Ця еміґрантська маса підлягає постійній флюктуації, а разом з тим зменшується не лише її число, але й зміняється її будова — структура віку й статі, віроісповідний і соціяльний склад тощо. Демографічна структура української еміґрації не маловажна для її майбутности й ролі, яку вона відіграватиме після повороту на батьківщину. Тож не від речі буде піддати аналізі деякі демографічні прикмети української еміґрації, зокрема її вікову й статеву будову.

Предметом нашої аналізи є вся українська еміґрація, яка опинилася в межах Німеччини й Австрії, а деякою мірою не лише ця, що тепер тут живе, але й ця, що вже відійшла далі на захід. Для точнішої аналізи всієї української еміґрації в Німеччині бракує нам відповідного матеріялу й тому докладну аналізу української людности переводимо на практиці двох таборів у Міттенвальді на підставі чисел, зібраних на місці. Лише в цих таборах розглядаємо проблеми природного руху.

Джерелом для нашої аналізи є числа, які ми отримали від Центрального Представництва Української Еміґрації в Німеччині, від Управ таборів Єґер- і Піонірказерне в Міттенвальді та від тамошніх українських католицьких і православних парафій, за що згаданим установам складаємо щиру подяку. Зокрема дякуємо: Пані Володимирі Котик, Панові Миронові Стецеві і Панові Богданові Середюкові з реєстраційних відділів обох таборів, які не жаліли ні часу, ні труду, щоб достачати потрібного числового матеріялу й скласти з нього відповідні зіставлення.

Українська еміґрація в 1945—46 рр.

Склад і будова української людности в Німеччині особливі і відмінні, як на батьківщині. Це явище зв'язане з генезою цієї еміґрації. Складається вона з кількох зовсім відмінних своїм походженням і прикметами груп. Частина її — це політичні еміґранти, або давні, ще з часів після першої світової війни, або нові, які покинули рідну землю перед новою її окупацією большевиками. Друга, далеко численніша група, це українці, вивезені німцями на роботи, здебільша молоді селяни, переважно чоловіки.

З моментом розпаду Німеччини було на її території 1,5 мільйона українців, в тому вище як 1 млн. на тій території Німеччини й Австрії, що її окупували західні альянти. Більшість їх відійшла через репатріяцію на рідні землі. Зокрема

відійшли майже всі вояки совєтської армії, що були в німецькому полоні, і більшість примусових робітників. Назагал придніпрянці відпливали сильніше, ніж галичани, жіноцтво сильніше, ніж чоловіки. Крім цього на еміґрації опинилося коло 12 тис. вояків Української Дивізії і інших військових формацій. З кінцем 1945 р. і з початком 1946 р. обставини устабілізувалися, себто репатріяція покінчилася і на території Німеччини й Австрії залишилося за різними джерелами 150-210 тис. українців. Ця стабілізація відносин тривала недовго, бо незабаром прийшло до масового відпливу еміґрації на Захід — до Західньої Европи і за океан, і ця фаза є і тепер у повному розвитку.

Як уже було сказано, еміґрація складається з двох відмінних груп. Справжні політичні втікачі — це переважно цілі родини й тому серед них назагал нормальна вікова будова і пропорція обох статей, хоча й тут легка перевага чоловіків. Серед забраних на роботи до Німеччини українців переважали чоловіки, здебільша молодші, найбільше працездатні робітники; очевидна річ, лише нечисленні з них були одружені й мали зі собою діти. Після розпаду Німеччини ці дотеперішні напівневільники стають вільні і відразу приходить до заключення масових подружніх зв'язків, чому сприяло скупчення еміґрації в таборах і матеріяльна допомога УНРРА. Природний наслідок подруж — масові народження, чому знову сприяли добрі — в тому часі — умови прохарчування в таборах, зокрема допомога молодим матерям і дітям. Тому то сьогодні серед української еміґрації дуже багато дітей у віці 0-3 років, а мало дітей старших. І так, в американській зоні на 100 дітей у віці 0-3 р. припадало ледве 35 дітей у віці 4-6 років, а в англійській зоні навіть ледве 21. Очевидна річ, діти наших еміґрантів прийшли переважно на світ щойно після розпаду Німеччини.

По цих поясненнях зрозумілою стає нам будова української людности на початок 1946 р.

Табл. 1. Вік і стать українців у Німеччині на 1. I. 1946 р.
Table I. Ukrainians in Germany by age groups and sex (1. I. 1946).

Вікові групи Age groups	У %-ах людности In % of the population			На 100 чол. припадає жінок Number of females per 100 males
	чоловіки males	жінки females	разом total	
0 — 4	5,2	7,8	6,2	94
5 — 9	3,6	5,3	4,3	92
10 — 14	3,3	4,6	3,8	88
15 — 19	7,6	9,9	8,5	81
20 — 29	31,7	31,9	31,8	63
30 — 39	28,3	22,5	26,0	50
40 — 49	14,4	12,0	13,5	52
50 — 59	4,7	4,6	4,6	61
60 +	1,2	1,4	1,3	71
Разом — Total	100,0	100,0	100,0	64

В табл. ч. 1. впадає в вічі мале число дітей і старих, себто населення непрацездатного або з обмеженою працездатністю, зате сильна перевага річників у віці 20-40 років. На особи у віці до 20 років припадає серед загалу української еміґрації ледве 23 проц., коли, напр., в Радянській Україні (в 1926 р.) 50 проц., в За-

хідній Україні (в 1931 р.) 43 проц., навіть в Англії і Франції з їхнім малим числом дітей усе таки 30 чи пак 33 проц. З другого боку старші річники — вище 50 років творили серед нашої еміґрації ледве 6 проц. загалу проти 12 проц. в УССР, — 14 проц. в Західній Україні, 22 проц. в Німеччині, а навіть 25 проц. в Англії і Франції*. Знову ж на річники в силі віку 20-50 р. припадало серед української еміґрації аж 71 проц. усього населення, коли тим часом в СССР припадало лише 38 проц., в Західній Україні 43 проц., в Англії 45 проц., в Німеччині 48 проц., у Франції 42 проц. В 1945 р. серед української еміґрації сильно переважали чоловіки над жінками: на 100 чоловіків припадало ледве 64 жінки. У середньому віці ця недостача жіноцтва була просто катастрофальна, бо на 100 чоловіків припадало ледве 56 жінок.

Якщо врахувати ще вояків Української Дивізії, які в 1945 р. перебували в Італії й які є складовою частиною української еміґрації, та оцінювати всю українську еміґрацію на початку 1946 р. на 200.000, то картина будови цієї маси була приблизно така:

Табл. 2. Вік і стать усієї української еміґрації в Европі (1. I. 1946 р.).
Table 2. Ukrainians emigrants in Europe by age groups and sex (1. I. 1946).

Вікові групи Age groups	Чоловіки males		Жінки females		Разом total		На 100 чоловіків припадає жінок Number of females per 100 males
	в-in 1000	%	в-in 1000	%	в-in 1000	%	
0 — 13	16	12,4	15	21,2	31	15,5	92
14 — 17	2	1,6	2	2,8	4	2,0	87
18 — 44	96	74,4	45	63,4	141	70,5	47
45 +	15	11,6	9	12,6	24	12,0	60
Разом — Total	129	100,0	71	100,0	200	100,0	55

З таблиці ч. 2 ще гостріше як з табл. 1 видно специфічну будову нашої еміґрантської маси під кінець 1945 року, а саме невелике число дітей і старших, дуже сильну перевагу середніх, найпрацездатніших річників, та недостаток жіноцтва. Для порівняння додаємо, що коли серед нашої еміґрації припадало на людність у віці 18-44 років 70,5 проц. усього населення, то (числа з рр. 1926-1939) в УССР 39,8 проц., в Зах. Україні 43,9 проц., в Польщі 43,4 проц., в Німеччині 45,7 проц., в Сполучених Штатах Півн. Америки 44,2 проц.

Сьогоднішня структура української еміґрації

Насамперед кілька чисел. У вересні 1948 р. жило в Німеччині й Австрії у всіх трьох західніх зонах коло 104.000 українців. В тому числі жило в американській зоні 59.400, в брітанській 23.800, у французькій 4.200, в Австрії 16.500.

В таборах жило 82 000 українців, приватно 22 000.

З віроісповідного погляду кругло 69.000, або 66,1 проц. припадало на українсько-католицьку церкву, 34.000, або 32,6 проц., на православну, а 1.400, або 1,3, **проц. на інших.**

---

*) Усі числа стосуються до давніших років, а саме до 1930—31 р., для УССР до 1926 р. Сьогодні відносини доволі відмінні. Зовсім своєрідна структура людности в Німеччині, де, напр., в американській зоні припадає на населення в віці до 20 років 32%, на річники вище 50 років 15,8%, а на річники в віці 21—39 років 28,1%.

Щодо походження припадає на галичан яких 68.000 (65,4 проц.), на придніпрянців яких 33.000 (31,7 проц.), а яких 3.000 (2,9 проц.), на українців з півн.-зах. земель, Закарпаття і Буковини.

В ділянці заняття й соціяльної структури припадало приблизно на 100 всіх українців у Німеччині й Австрії: на селян 45, на ремісників і кваліфікованих робітників 20, на некваліфікованих робітників 22, на купців і кооператорів 2, на т. зв. інтеліґентські фахи 11.

Треба підкреслити, що всі ці числа лише приблизні. Навіть не є певне число всієї української людности в Німеччині й Австрії. Можливо, що це число можна б піднести — у зв'язку з неточною реєстрацією — до яких 110 000.

Як уже вище згадано, структура української еміґрації в Німеччині й Австрії підлягала змінам, бо на протязі останніх трьох років прийшли на світ тисячі наших наймолодших еміґрантів та постійно відплювала частина еміґрантів далі на Захід і за океан. З другого боку, еміґрують переважно молоді люди в найпрацездатнішому віці і то чоловіки. За даними ЦПУЕ виеміґрувало з американської й англійської зони Німеччини на 32,9 тис. українців аж 29,4 тис. осіб у дозрілому віці, себто 89 проц., коли серед загалу українців дорослі творили не цілих 75 проц. Знову ж серед дорослих еміґрантів з Німеччини чоловіки складали аж 72 проц., а жінки лише 28 проц., коли на початку 1946 р. на 100 українців, що жили в Німеччині, припадало 64 чоловіки і 36 жінок.

В наслідок цих процесів змінилася досить помітно структура українців у Німеччині. Ці зміни були такі: 1. збільшення числа дітей у віці до 5 років (з 6,2 проц. на 15,2 проц.), 2. зменшення найпрацездатніших річників у віці 20-40 років (з 57,8 проц. на 47,6 проц.) і автоматичне збільшення відсотка старших осіб у віці вище 50 років (з 5,9 проц. на 9,4 проц.), та 3. більш нормальне відсоткове відношення обох статей, головно в дозрілих річниках (на 1.1. 1946 р. припадало на 100 чоловіків у віці 20-49 років лише 56 жінок, у 1948 р. вже 78).

Вікову будову українського населення в Німеччині під сучасну пору (жовтень 1948) видно точніше з наступної таблички:

Табл. 3. Вік і стать українців у Німеччині на 1. X. 1948 р.
Table 3. Ukrainians in Germany by age groups and sex (1. I. 1948).

Вікові групи Age groups	У %-ах людности In % of the population			На 100 чоловіків припадає жінок Number of females per 100 males
	чоловіки males	жінки females	разом total	
0 — 4	14,2	16,3	15,2	94
5 — 9	4,6	5,3	4,9	99
10 — 14	3,8	4,6	4,2	101
15 — 19	3,7	4,3	4,0	96
20 — 29	25,9	26,3	26,0	83
30 — 39	22,0	21,0	21,6	78
40 — 49	15,7	13,6	14,9	71
50 — 59	7,5	6,2	6,9	68
60 +	2,6	2,4	2,5	77
Разом — Total	100,0	100,0	100,0	82

Перше, що в тій табличці впадає в вічі — це великий відсоток дітей у віці 0-5 років. Він вищий, ніж у будь-якій іншій країні Европи в довоєнній добі, а

такий самий, як в Україні в 1926 р. Ми знаємо, що це діти молодих українок і українців, вивезених на роботи до Німеччини. Наступні групи віку (5-9, 10-14) анормально слабо представлені не лише тому, що це частково (5-9) діти, народжені в час війни, коли число народин упало, але головно тому, що до Німеччини й Австрії приїхало порівнююче мало українських родин.

Не зважаючи на відплив частини еміґрації далі на Захід і тепер переважають річники в віці 20-40 років, бо в цьому віці є колишні примусові робітники. З тієї самої причини небагато тут старших осіб. Характеристичне, що вікова будова чоловіків майже така сама, як жінок.

Не зважаючи на сильніший відплив з Німеччини українців, ніж українок, усе таки і далі переважають чоловіки над жіноцтвом у всіх клясах віку вище 20 років. Сильніший відплив чоловіків вплинув, щоправда, на пропорційніші відносини між українцями й українками в Німеччині, але водночас спричинив надвишку українців над українками в тих країнах, до яких український елемент відплив з Німеччини, зокрема в тих, в яких не було давнішої еміґрації з-перед війни. В такій Великій Британії припадає, мабуть, на 20.000 чоловіків у віці 20 років і вище ледве яких 3 000 жінок, в Бельгії на 5 500 українських повоєнних іміґрантів ледве 2 000 іміґранток і т. д.

Українці в Міттенвальді

Табори в Міттенвальді. Брак відповідного матеріялу не дозволяє нам на точнішу аналізу людностевих відносин серед загалу української еміґрації і тому попробуємо перевести її на прикладі двох українських таборів у Міттенвальді, одному з більших скупчень українських еміґрантів у Німеччині. Це — більший табір в Єґерказерне і менший в Піонірказерне; перший з них зорганізованийй в початках 1946 р., другий виповнився українцями щойно роком пізніше. Українське населення в обох таборах підлягає постійній флюктуації. Щоправда, число мешканців не підлягає більшим змінам і коливається між 3 500 і 4 000, але в тому самому часі сотки українців відійшли з Міттенвальду далі на захід, а водночас приплили сотки нових; частково це дотеперішні мешканці інших менших таборів, які скомплектовано з більшими, частково особи, що жили давніше приватно, але згодом перенеслися теж до таборів через важкі фінансові умови.

На початок дещо статистики. В таборах у Міттенвальді переважають гр.-католики над православними, а тим самим галичани над придніпрянцями. На 3 600 українців (числа з жовтня 1948 р.) припадає на гр.-католиків кругло 80 проц., а тільки 18 проц. на православних; 82 проц. — це галичани, 14 проц. — це придніпрянці, дещо більше як 3 проц. припадає на українців з півн.-зах. земель, ледве по кілька осіб на українців з Закарпаття і на буковинців. Серед придніпрянців невеликий відсоток припадає на давню еміґрацію. У таборі переважають селяни й робітники, здебільша примусово вивезені німцями на роботу, далеко менше старших селян, що добровільно виїхали з рідного краю. На інтеліґентські фахи припадає приблизно 23 проц. усіх таборовиків. У порівнянні з усією українською еміґрацією в Німеччині, в таборах у Міттенвальді відсоток галичан і гр.-католиків вищий, ніж серед загалу (в цілій Німеччині гр.-католики творять серед українського загалу 66 проц., а галичани 65 проц.), відсоток інтеліґенції вдвоє вищий (23 проц. і 11 проц.).

Іміґраційні процеси. Яким способом флюктуація населення впливає на зміни в його структурі — видно найкраще з порівняння будови української людности в Міттенвальді в трьох періодах часу, а саме на 1. VII. 1947 р., 1. I. 1948 р. і 1. X. 1948 р.

Табл. 4. Вік і стать українців у Міттенвальді на 1. VII. 1947, 1. I. 1948 р. і 1. X. 1948 р.
Table 4. Ukrainians in D. P. Camps in Mittenwald by age groups and sex. (1. VII. 1947, 1. I. 1948 and 1. X. 1948)

У відсотках усієї людности — In % of the population.

	Вікові групи — Age groups					
	0–5	6–13	14–17	18–44	45 +	Разом Total
1. VII. 1947						
Чоловіки — Males	12,0	6,2	4,8	61,0	16,0	100,0
Жінки — Females	13,2	8,6	5,1	58,8	14,3	100,0
Разом — Total	12,6	7,3	4,8	60,0	15,3	100,0
1. I. 1948						
Чоловіки — Males	12,1	5,8	4,6	61,5	16,0	100,0
Жінки — Females	14,8	7,3	5,2	58,1	14,6	100,0
Разом — Total	13,3	6,5	4,8	60,0	15,4	100,0
1. X. 1948						
Чоловіки — Males	16,5	8,4	3,7	51,7	18,7	100,0
Жінки — Females	16,3	8,4	4,5	55,5	15,3	100,0
Разом — Total	16,5	8,4	4,1	54,0	17,0	100,0

З наведених чисел бачимо ось-які зміни в структурі населення:

Перше явище — це сильне збільшення відсотка дітей у віці до 5 років, — зрозуміле у зв'язку з сильним природним приростом. Через відплив частини мешканців таборів далі на Захід і за океан зменшується автоматично відсоток найпрацездатнішої людности в віці 18-44 років (з 60,0 проц. на 54,0 проц.); цей спадок невеликий у жінок, які менше еміґрують (з 58,8 проц. на 55,5 проц.), сильний у чоловіків (з 61,1 проц. на 52,7 проц.). Третє явище — це збільшення відсотка старших річників, головно через їх слабший виїзд за кордони Німеччини. У зв'язку зі сильнішим виїздом чоловіків, ніж жінок, збільшується відсоток жіноцтва серед таборової людности, зокрема — очевидна річ — серед річників 18-45, як це й видно з наступної таблички.

Табл. 5. На 100 чоловіків припадає жінок:
Table 5. Number of females per 100 males:

Рік — Year	Вікові групи — Age groups			
	0–17	18–44	45 +	Разом — Total
1. VII. 1947	96	79	73	82
1. I. 1948	96	75	72	80
1. X. 1948	97	102	79	98

Вікова структура. Точніше з'ясовує вікову структуру українців у Міттенвальді оця табличка:

Табл. 6. Вік і стать українців у Міттенвальді на 1. X. 1948 р.
Table 6. Ukrainians in D.P. Camps in Mittenwald (1. X. 1948).

Вікові групи Age groups	У % людности In % of the population			На 100 чоловіків припадає жінок Number of females per 100 males
	чоловіки males	жінки females	разом total	
0 — 4	13,4	14,7	14,1	100
5 — 9	4,2	5,0	4,6	108
10 — 19	10,3	11,2	10,8	97
20 — 29	23,5	30,1	26,6	116
30 — 39	20,3	14,2	17,5	64
40 — 49	14,8	12,9	13,8	79
50 — 59	9,6	8,0	8,8	75
60 +	3,9	3,9	3,8	86
Разом — Total	100,0	100,0	100,0	91

Вікова будова українців у Міттенвальді не відбігає багато від звісної нам уже будови всієї української людности в Німеччині.

Статева будова. Одне, що треба підкреслити — це перевага жінок над чоловіками в наслідок сильного — в останніх місяцях — відпливу чоловіків на працю. Стосується це до найпрацездатніших річників 20-29 років, точніше 20-24, серед яких на 100 чоловіків припадає аж 116, а навіть 140 жінок. Ця сучасна перевага українок над українцями в Міттенвальді є в дійсності лише позірна. Побачимо це, коли поділимо чоловіків і жінок на свобідних і одружених. Тут виявляється, що 630 одруженим чоловікам у віці 20-49 років відповідає 806 замужніх жінок того самого віку, але 500 свобідним чоловікам ледве 203 свобідні жінки. Бачимо з одного боку перевагу одружених жінок над одруженими чоловіками, з другого — сильний недобір серед свобідних осіб. Причиною першого явища є велике розбиття родин — багато чоловіків виїхало на працю за межі Німеччини, залишаючи покищо свої дружини в таборах. Факт, що на 100 свобідних чоловіків припадає ледве 41 свобідна жінка, є грізним явищем. Це свідчить, що й половина українців не може знайти подруги свого життя серед українок. Не знаємо точно, як представляються ці відносини серед усієї української еміґрації, але якщо б серед загалу українських еміґранток на свобідні жінки припадав подібний відсоток як у Міттенвальді, то серед загалу 200.000 еміґрантської маси припадало б кругло на 60.000 свобідних чоловіків у віці 20-45 років ледве 10.000 свобідних жінок у віці 15-39 років, або 100 свобідним чоловікам відповідає 17 свобідних жінок. Якщо візьмемо до уваги, що серед давньої української еміґрації, так заокеанської, як і европейської, сильно переважають чоловіки над жінками, прийдемо до висновку, що більшість чоловіків-українців не найде на еміґрації подруг свого життя серед українок і або не вступить у подружні зв'язки, чи ждатиме на поворот до рідного краю з його колосальною перевагою жіноцтва над чоловіками, або... ожениться з чужинками, і так підпаде під впливи денаціоналізації. До тієї дуже грізної і важливої в наслідки проблеми повернемось ще згодом.

Дві групи таборовиків. Ми згадували вже, що еміґрація складається з двох груп — справжніх політичних утікачів, що покинули батьківщину перед заливом її большевиками, і осіб, що їх вивезли примусово на працю до Німеччини. Перша група — це назагал люди сімейні й переважно інтеліґенти, другі — це

переважно молоді люди, здебільша селяни й робітники. Розподілити докладно українську еміґрацію на названі дві групи трудно. Легше розділити її на селян і робітників, з одного боку, і на т. зв. інтеліґентські фахи, з другого. В слідуючій табличці видно структуру кожної з цих двох груп.

Табл. 7. Вік і стать українців у Міттенвальді на 1. X. 1948 р.
Table 7. Ukrainians in D. P. Camps in Mittenwald (1. X. 1948).

а) Селяни й робітники — Peysants and workers
(В %-ах людности — In % of the population)

	Вікові групи — Age groups							
	0–4	5–9	10–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60 +
Чоловіки males	18,2	4,0	9,5	26,1	19,6	14,8	5,8	2,0
Жінки females	20,0	5,2	10,8	32,4	12,2	11,7	4,7	3,0
Разом total	19,2	4,6	10,1	29,0	16,0	13,4	5,3	2,4

б) Умові працівники — Intelectual jobs
(В %-ах людности — In % of the population)

	Вікові групи — Age groups							
	0–4	5–9	10–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60 +
Чоловіки males	10,8	4,3	11,9	17,5	20,2	15,2	13,2	6,9
Жінки females	11,0	5,2	13,7	19,9	17,6	17,0	10,4	5,2
Разом total	10,9	4,9	12,8	18,6	18,8	16,2	11,8	6,0

Ось маркантні різниці між обома групами:

1. У селян і робітників майже вдвоє більше малих дітей, ніж в інтеліґенції (10,9 проц. і 19,2 проц.), що свідчить про далеко сильнішу плодючість першої групи. 2. Число старших дітей і підлітків дещо більше в інтеліґенції (17,7 проц. і 14,7 проц.) 3. Не зважаючи на дальший відплив на еміґрацію, участь річників 20-29 у селян і робітниікв ще й тепер далеко вища, ніж в інтеліґенції (29,0 проц. і 18,6 проц.). 4. В інтеліґентів старші річники втроє сильніше загруплені, як у селян і робітників. 5. В інтеліґентів перевага чоловіків над жінками (на 100 чоловіків в віці 20-49 років — 88 жінок) менша, ніж у другій групі (на 100 чоловіків 74 жінки); фактично надмір жіноцтва у селян і робітників лише позірно такий невеликий, бо в останніх місяцях сотки чоловіків з тієї групи виїхали на працю далі на Захід. Різницю між віковою будовою обох груп бачимо ясно з такого протиставлення:

У селян і робітників припадає на малі діти (0-4) і на молодих чоловіків і жінок (20-29 рр.) майже половина всього населення (48,2 проц.), в інтеліґентів

лише 29,5 проц. Наведені прикмети обох груп вказують на це, що вікова й статева структура інтеліґентів більш зближена до нормальної будови нашого населення вріднім краю, ніж у групі селян і робітників. Явище зрозуміле, бо в склад інтеліґентської групи ввійшли переважно цілі родини, знову ж селяни й робітники — це в великому відсотку самітні особи, частково це молоді, щойно тут на еміґрації повсталі родини.

Галичани й придніпрянці. Було б цікаво порівняти будову різних територіяльних українських угрупувань, насамперед придніпрянців і галичан. У таборах Міттенвальду немає ніяких більших різниць між цими двома головними відламами нашої еміґрації. Загальні обсервації виявляють одначе, що у придніпрянців, головно у селян й робітників, дещо більше число малих дітей в наслідок дещо сильнішого числа народин.

Вікова будова різних національних груп

Інтересна проблема порівняти різні національні групи, що живуть тепер у Німеччині з погляду вікової й статевої будови. Ми зробили цю пробу й порівняли кілька національностей, які живуть на території т. зв. области Ґарміш-Партенкірхен-Шонґав ІРО в Горішній Баварії. До уваги ми взяли, побіч українців і поляків (обі групи мають по 4.000 душ), ще жидів (500 душ), балтійців, себто литовців, лотишів і естонців (610 осіб) та т. зв. нансенівців, себто давніх еміґрантів, власників нансенівських пашпортів (теж 610 осіб, головно українців і росіян). В табл. ч. 8 бачимо структуру цих п'ятьох груп:

Табл. 8. Вік і стать різних національностей в області Ґарміш-Партенкірхен-Шонґав на 1. X. 1948 р.

Table 8. Population of area Garmisch-Partenkirchen-Schongau by nationality, sex and age (1. X. 1948).

(У відсотках усієї людности — In % of the population)

Національність Nationality	Стать Sex	Вікові групи — Age groups					Разом Total
		0–5	6–13	14–17	18–44	45 +	
Українська Ukrainian	чолов. — mal.	13,4	7,1	3,2	60,7	15,6	100,0
	жінки — fem.	16,1	7,8	4,1	58,3	13,7	100,0
	разом — tot.	14,8	7,4	3,7	59,4	14,7	100,0
Польська Polish	чолов. — mal.	20,1	5,0	2,9	64,0	8,0	100,0
	жінки — fem.	22,6	6,7	2,1	60,6	8,0	100,0
	разом — tot.	21,2	5,8	2,6	62,4	8,0	100,0
Жидівська Jews	чолов. — mal.	14,5	0,6	1,0	77,4	6,5	100,0
	жінки — fem.	17,3	1,4	0,5	74,2	6,6	100,0
	разом — tot.	15,6	1,0	0,8	76,0	6,6	100,0
Балтійська Balts	чолов. — mal.	11,3	15,2	4,1	45,5	23,9	100,0
	жінки — fem.	9,5	11,6	11,0	45,3	22,6	100,0
	разом — tot.	10,4	13,4	7,6	45,4	23,2	100,0
Бездержавні Stateless	чолов. — mal.	8,3	4,3	2,6	41,4	43,4	100,0
	жінки — fem.	9,6	9,2	4,6	49,0	27,6	100,0
	разом — tot.	8,8	6,4	3,4	44,8	36,6	100,0

Табл. 9. На 100 чоловіків припадає жінок:
Table 9. Number of females per 100 males:

Національність Nationality	Вікові групи — Age groups		
	0–17	18–44	45 +
Українці — Ukrainian	104	81	78
Поляки — Polish	102	86	90
Жиди — Jews	80	63	70
Балтійці — Balts	105	100	95
Бездержавні — Stateless	112	89	48

З наведених чисел видно великі різниці між поодинокими групами. Найбільше зближені до українців є поляки, хоча й тут видно різниці: у поляків більше малих дітей і менше старших річників вище 45 років. Це легко пояснити: поляки майже не мають на території Горішньої Баварії (головно табір у Шонґав-Альтенштадт) інтеліґенції і їхня вікова структура майже ідентична зі структурою українських селян і робітників. Дуже характеристична вікова будова жидів. Це здебільша люди, яким пощастило пережити пекло німецьких концтаборів, і тому немає тут старців (найменший з усіх національностей відсоток осіб у віці вище 45 років) та немає дітей і молоді в віці 6-17 років) теж сильна перевага чоловіків над жінками.

Дуже характеристична є вікова будова бездержавних, себто власників нансенівських пашпортів — мале число дітей і велике число старших осіб. І це зовсім зрозуміле явище, бо це еміґранти, себто старші люди, у яких не було більшого природного приросту.

Балтійські еміґранти мають досить великий відсоток інтеліґенції і тому в них — побіч «нансенівців» — найбільший відсоток старших осіб і найменший малих дітей, на що впливає теж звісне мале число народин у балтійських народів.

Природний рух українського населення в Міттенвальді

Не маємо матеріялу для досліджування природного руху серед української еміґрації в цілій Німеччині й тому обмежимося аналізою відносин на прикладі таборів у Міттенвальді. Треба одначе завважити, що реєстрація природного руху не є зовсім точна, зокрема, якщо йдеться про шлюби. Неточно подане число померших, бо частина мешканців таборів померла в лічницях за межами Міттенвальду.

На підставі зібраного нами матеріялу складники природного руху серед українців у Міттенвальді були в річній пересічі на 1000 мешканців за час від липня 1946 р. по червень 1948 р. такі (для порівняння подаю числа для всієї людности Радянської України за 1926 р., себто рік найбільшого природного приросту, і для українців Галичини з 1936 р.):

Табл. 10. Природний рух українців у Міттенвальді.

Table 10. Marriages, births, and deaths of Ukrainians in Mittenwald.

Країна Countries	Рік Year	Шлюбів Marriages	Народин Births	Померлих Deaths	Прир. приріст Nat. increase
		На 100 мешканців — Per 100 inhabitants			
Міттенвальд Mittenwald	1946–48	18,8*	40,1	7,1	33,0
Рад. Україна Ukrainian SSR	1926	12,1	42,1	18,1	24,0
Зах. Україна West-Ukraine	1936	8,5	26,5	15,2	11,3

Наведені числа дуже характеристичні. Число шлюбів серед українців у Міттенвальді надзвичайно високе, пересічно двічі вище, ніж в інших країнах. Це явище переходове й зрозуміле, бо після розвалу Німеччини прийшло до масових подружніх зв'язків між молодими людьми, що опинилися в таборах ДП. Зрозуміле теж дуже велике число народин, як вислід масових подружніх зв'язків. Одначе число народин супроти всієї людности не дає нам правдивої картини, з огляду на анормальну будову віку і розподіл статей серед української еміґрації. Вартісніші є числа, які представляють плідність жінок, себто число всіх народин супроти жінок у віці 15-49 років. Отож на 100 жінок у 15-49 років припадає в Міттенвальді 14,2 народин. Це надзвичайно високе число. Для порівняння подаю, що перед другою світовою війною плідність жінок виносила в Англії 5,3, Франції 2,6, Німеччині 6,9, Польщі 9,7, Болгарії 11,4, Еспанії 13,2, на Радянській Україні, (в 1927 р.) 15,2. Інтересна теж плідність жінок в різних групах віку (для порівняння подаємо числа з УССР для 1927 р. і для Польщі за рік 1931-32).

Табл. 11. Плідність жінок.

Table 11. Fertility of women.

Країни Countries	Рік Years	Пересічне річне число народин на 100 жінок в віку Average annual number of births per 100 women in the age groups shown						
		15–49	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44
Міттенвальд Mittenwald	1946–48	14,2	2,3	33,4	13,2	11,8	3,0	0,9
Рад. Україна Ukrainian SSR	1927	15,2	3,8	25,4	25,6	20,6	15,8	7,7
Польща Poland	1931–32	11,2	2,5	14,5	18,9	16,4	11,8	5,3

Діти, народжені в Міттенвальді, це діти молодих подруж. Більше як половина матерів новонароджених дітей була в віці 20-24 років, і плідність жінок у цім віці була більша, ніж у будь-якій іншій країні, навіть вища, ніж в Радянській Україні, де жіноцтво виявляло в 1923-28 рр. найвищу плідність в Европі. Українки Міттенвальду в інших групах віку виявляють нижчу плідність, ніж, напр., в

Україні і в Польщі. Завважуємо інтересне явище, що велике число народин українська еміґрація завдячує лище молодим, уже після війни заключеним подружжям, а в давніх подруж число народин нижче від пересічі в інших слов'янських народів.

Смертність серед українців Міттенвальду — 7,1 померлих на 1000 осіб — анормально низька. Вона нижча, ніж у будь-якій іншій країні світу (в Австралії, країні з найменшою смертністю, вмирало перед війною на 1000 осіб 9,7 осіб річно). На таку низьку смертність українців у Міттенвальді — і взагалі на еміґрації — склалися дві причини: поперше — корисна вікова будова, а саме невеликий відсоток старих осіб, серед яких смертність висока; подруге, на еміґрації залишилися переважно фізично сильніші осібняки, бо слабші померли в часі злиднів війни і перших етапів скитальщини. Інтересна є низька смертність немовлят: на 100 новонароджених дітей вмирає в Міттенвальді 6,1, коли, напр., в Радянській Україні вмирало 12,6, в Польщі 14,0 (1936 р.), а в українців Галичини аж 18,2. Взагалі смертність серед усіх груп віку далеко нижча, ніж в інших країнах. Зокрема серед найпрацездатніших річників у віці 20-45 років умирало річно ледве 3 особи. Причиною цього явища є, з одного боку — як вже було сказано — добір сильніших і здоровіших елементів на працю до Німеччини, але — з другого боку, теж корисні гігієнічні умови життя еміґрантів, зокрема достатня лікарська опіка.

В наслідок високого числа народин і низької смертности українці в Міттенвальді виявляють дуже високий природний приріст — 33 проц. — число надзвичайно високе. Треба, одначе, підкреслити, що такий високий природний приріст це лише переминаючий прояв. У зовсім відмінних умовах, в яких найдуться незабаром еміґранти, він буде далеко нижчий. Уже тепер завважуємо на прикладі українців Міттенвальду спадок народин з 43 проц. в 1947 р. на 34 проц. в першому півріччі 1948 р.

Не входячи в інші проблеми природного руху в українців Міттенвальду, звернемо ще увагу на одну інтересну подробицю. Це брак мішаних подруж між двома головними відламами українського народу, між галичанами й придніпрянцями. На 95 галичан, які вступили в подружні зв'язки, аж 85 оженилося з галичанками, 3 з німкенями, 2 з польками і лише 4 з придніпрянками. Подібно теж на 34 придніпрянців аж 31 взяло собі за жінки придніпрянки, а лише один оженився з галичанкою. Себто дві головні реґіональні українські групи не мішаються одна з одною, хоча понад 3 роки живуть побіч в цих самих таборах. Підкреслити треба, що, не зважаючи на недобір українських дівчат, українці лише виїмково шукають собі подруги життя між чужинками. Лише 4 українці взяло собі за жінки німкень, а два польок. Ні одна українка не ввійшла в подружній зв'язок з чужинцем.

Внески

Вікова будова еміґрації має ось такі прикмети: велику перевагу річників в силі віку, мало старших річників і старших дітей та підлітків, великий відсоток малих дітей до 3 років життя і сильну перевагу чоловіків над жіноцтвом. Дальша демографічна прикмета нашої еміґрації — це велике число народин і мінімальна смертність, а в наслідок цього великий природний приріст. Велике число народин завдячуємо майже тільки молодим подружжям — це діти жінок у віці 20-24 р. При віковій структурі наша еміґрація має максимум найсильніших і найпрацездатніших елементів у порівнянні до свого загального числа. Цю специфічну демографічну структуру українська еміґрація завдячує масі

молодих українців, а потім українок, яких німці вивезли примусово на роботу. Знову ж властива політична еміґрація виявила нормальнішу вікову й статеву структуру, подібно як на батьківщині.

Демографічні відносини серед нашої еміґрації зовсім інші, як у рідному краю, в якому якраз в наслідок репресій, голоду і другої світової війни найбільшим втратам підпали річники середнього віку і в якому вже сильна перевага жіноцтва над чоловіками. Тут теж невеликий природний приріст.

Така будова української еміґрації містить побіч позитивних познак теж зав'язки великих небезпек на будуче. У зв'язку з сильним дефіцитом старших дітей і молоді в віці 5-20 років, за деякий час будуть дуже послаблені дорослі річники, рішальні для актуальної сили якоїсь групи. Неґативним проявом є невелике число народин в інтеліґенції і давніших подружжях. Збільшиться смертність.

Одначе найбільша небезпека для еміґрації — це сильна диспропорція між числом чоловіків і жінок, які ще не ввійшли в подружні зв'язки. Як знаємо, 60.000-ам свобідних чоловіків у віці 20-45 років відповідає ледве 10.000 українок, які могли б для них бути товаришками життя. Для тисяч молодих українців є лише дві альтернативи — або не женитися і ждати на поворот до рідного краю, або женитися з чужинками. Безперечно, буде одно й друге. Тому, що шлюби з чужинками, і то ще на чужині, зв'язані з великою небезпекою денаціоналізації, треба обмежити цю небезпеку відповідною демографічною політикою. Національний інтерес вимагає, щоб ні одна українка не вийшла заміж за чужинця, з другого боку, щоб якнайбільше українок увійшло в скорому часі в подружні зв'язки з українцями. Українці з нової еміґрації, що найшлись або найдуться в Америці, повинні шукати подруги життя серед американських українок. Все це, одначе, лише малою мірою зарадить лихові, зокрема серед української еміґрації в Західній Европі, в якій нашого жіноцтва обмаль. При заключуванні подружніх зв'язків українців з чужинками найменші небезпеки денаціоналізації, мабуть, при подружжях з німками — з передумовою спільного виїзду поза межі Німеччини.

Боротьба з маривом денаціоналізації буде завжди найважливішим внутрішнім завданням української еміґрації. Культурна й освідомна праця, пристосована до специфічних еміґрантських умовин, плекання цінностей української духовости й нові вклади до неї — все при найтіснішій співпраці з обома Українськими Церквами повинне бути складовими елементами української культурної політики на еміґрації.

Summary: *Volodymyr Kubijovyč.* Demographic problems of Ukrainians in exile. (Example: Camps in Mittenwald).

The author classifies Ukrainian émigrés in Germany and Austria according to age and sex and discusses some problems arising from natural movements in groups of these. He treats some special questions with reference to the D.P. Camps of Ukrainians at Mittenwald in Upper Bavaria.

Most of the Ukrainian émigrés are peasants and workmen who were forced to work for Germany during the war. Some of the laborers went back home while others preferred exile to life in their native Land now occupied by bolsheviks. Political refugees who fled with their families from the Russians, form a second group. At the beginning of 1946, the number of Ukrainian emigrants, including Ukrainian soldiers, then in Italy but now in England, amounted to 200 000; in Germany and Austria this figure was reduced to about 100 000, as many émigrés found work in Western Europe or overseas. These origins explain the general structure of this people in exile at the beginning of 1946 as demonstrated by tables 1 and 2. The majority of the people are

between 20 and 40 years of age, i. e. at the best age for working. There are few children and old folk and considerably more men than women.

After the war very many of the young people, who were now free, married, and, as a result, the number of births rose enormously. On the other hand, however, tens of thousands of young Ukrainian men left Germany for the West in 1947 and 1948. This entirely changed the structure of the exiled nation, for the percentage of children increased and the number of men at the best age for working (from 20 to 29) was greatly reduced, as was also the increase of men over women (Table 3). We can take the Mittenwald camps as a typical example of the changes in structure, classified according to age and sex, which were caused particularly in 1948 by the mass movement from Germany (Tables 4, 5, and 6).

Table 7 shows the differences between peasants and laborers on the one hand and epresentatives of learned professions on the other. The reasons for the difference is that, whereas the former as mostly forced laborers had married in exile, the latter were in the main voluntary émigrés who had left their native country with their whole families.

By studying some other D.P. camps in Upper Bavaria, we can compare the Ukrainians with the structure of other national groups (Table 8). The Poles resemble the Ukrainians most, both a regards age and sex. In the case of the Poles, however, the high percentage of children and men of working age is, we think, due to the fact that these were mostly laborers displaced from Poland and not members of intellectual classes.

Among Jews, figures are highest for persons between 20 and 40 and for men, these being generally the only survivors of the German concentration camps.

Émigrés from former years — people with a Nansen pass — are of course mostly elderly, the sexes being fairly evenly divided. We find the same facts when we consider émigrés from the Baltic Provinces (Lithuanians, Livonians, Esthonians) where intellectuals are in the majority.

The great number of marriages among young people had a marked influence on the fertility of the women and is also the reason for the great number of children born to women between 20 and 24. As a result we have a great increase in the number of births (Tables 10—11) and, thanks to the preponderance of healthy, young parents, a very low mortality.

Facts of population for Ukrainians in exile differ from those for Ukrainians at home who, as a result of the famine of 1933, mass reprisals by the Soviets and losses in World War II, have a great shortage of people in the best working years and an enormous preponderance of women over men.

Іван Базилевич

Спостереження таборового лікаря.

Ivan Bazylevyč: Observations of D.P.-camp-physician.

Медицина в таборах для ДП увесь час відзначалася певними специфічними рисами, що залежало від своєрідних особливостей життя й побуту мешканців їх і, нарешті, від своєрідного правного становища останніх. У цьому мав я змогу упевнитися, працюючи понад три роки таборовим лікарем у Швайнфурті та Ашаффенбурґу.

Пригадаймо початкову бурхливу добу існування таборів, час, коли тількищо скінчилася масова репатріяція чужинців з Німеччини і ті, що лишилися, поступово перетворилися з «авслендіше арбайтер» на «діспленсед персонз». Це був час численних репатріяційних акцій різноманітного характеру і, не зважаючи на останні, поступової нормалізації таборового життя.

Особливу увагу лікаря привертав тоді факт виснаження великої кількости таборян, як наслідок напівголодного харчування їх протягом кількох останніх років. Стан живлення був часто цілком жахливий. Втрата 20—30 кг ваги за час війни й ому колосальна диспропорція між цифрами зросту й ваги спостерігалася, так би мовити, на кожному кроці, особливо помітно у жінок. Не маю змоги зупинятися тут на деталях цього небезпечного стану. Зазначу лише, що мала місце майже тільки суха форма захворювання, тоді як голодні набряки траплялися далеко рідше. Звичайно явища виснаження зникали після 2—3 місяців перебування в таборі рівночасно з поліпшенням самопочуття і загального стану здоров'я хворої людини. Одначе, перші дні по переїзді до табору супроводилися як правило різноманітними шлунково-кишковими розладами, які залежали від раптового переходу з убогих раціонів на висококальорійне харчування. Лікарські попередження не справляли жадного враження на нових таборян, апетит яких звичайно був таки вовчий. Пізніше багато таборян почали страждати від упертих обструкцій: кишковий тракт їх по переході на рафіновану їжу не перебував більше під впливом подразників — незасвоюваних шлаків, до яких був призвичаєний під час війни, коли уживалося лише грубих харчів. За єдиний недолік тодішнього харчування в таборах можна було уважати брак свіжої городини й овочів. Інстинктовно відчуваючи це та маючи почуття ненаситного голоду, таборяни, особливо юнаки, частенько намагалися поповнити зазначену прогалину і припадали надто завзято особливо на недостиглі яблука, сливи, а також на всяку городину. В наслідок цього наші амбуляторні журнали протягом липня — вересня 1945 р. мусіли констатувати, що добра половина пацієнтів належить до категорії шлунково-кишкових хворих. Усі ці розлади, одначе, досить легко зникали під впливом відповідного лікування.

Радість визволення від нацистського ярма та разом із тим непевність становища в збаламученому морі післявоєнної Німеччини спричинилися на перших порах до великої готовости багатьох ДП служити Венері. Шлюби й весілля зробилися повсякденним явищем у таборах, населення яких невпинно збільшувалося таким способом. Наші акушери мусіли працювати дуже напружено, особливо на початку 1946 р. Дехто служив охоче також Бахусові. Слід зауважити, що тоді, на жаль, ми спостерігали кілька масових інтоксикацій (із смертними випадками) отруєним алькоголем, який десь знаходили чи купували таборяни. Венеричні захворювання виявили тоді тенденцію ширитися, однак, здається, менше, ніж серед вояків або німецького населення. Пізніше — в 1946 і особливо в 1947 р. — кількість їх помітно зменшилася.

Чималу небезпеку являло, нарешті, поширення серед таборян корости, що було викликане передусім великим перенаселенням таборів і на початку далеко не ідеальними загально-гігієнічними умовами. Проте, не слід забувати, що, за новими статистичними даними, ДП складали в Ашаффенбурґу 1/7 загального населення міста, а мешкали приблизно в 20 частково пошкоджених бльоках 5 таборів, тоді як корінне населення користувалося житловою площею цілого міста й приміської смуги... Не зважаючи на це, хвалити Бога, у таборах тоді не було епідемій. Так само і легенева туберкульоза мала місце лише в поодиноких випадках.

Час минав. Небезпека примусової репатріяції більше не загрожувала. Табори остаточно устаткувалися, таборовий побут викристалізувався, невпинно підносилася хвиля творчої самодіяльности ДП. Десь перед весною 1946 р. почалася друга доба існування таборів, яка, так би мовити, перебігала під знаком скринінґів.

Характер захворювань ДП, які вже відгодувалися на добрих харчах, почав радикально змінюватися. На перше місце висунулися різноманітні ревматичні страждання суглобів, м'язів, нервів та ін., що залежало, насамперед, від житлових умов у таборах з постійними протягами на сходах, коридорах, вбиральнях, частень-

ко з вибитими або погано полагодженими шибами, цементованими підлогами; не говоримо вже за мешканців у льохах, під дахом тощо.

Далі довелося бачити не мало випадків з початковими явищами авітаміноз та поруч цього прояви так званих алергічних розладів — це був суто «консервний» період таборового харчування. Багато допомагало нам тоді систематичне призначення з профілактичною метою мультивітамінових таблеток. Водночас усе частіше почали звертатися до нас пацієнти з хронічними хворобами органів травлення, як от виразка шлунку, ґастрити, катар жовчевого міхура, інколи з жовчевим камінням, хронічний коліт тощо, тоді як гострі шлунково-кишкові розлади відійшли на другий плян. Пацієнти ці потребували звичайно шпитального лікування й швидко знаходили там полегшення від страждань. Алеж вони не могли безмежний час перебувати в шпиталі, а лікувати їх далі було важко, томущо не можна було забезпечити їм дієтетичного харчування. На жаль, таборові кухні, не зважаючи на всі намагання, ніколи не стояли на скількинебудь високому рівні. Таборова їжа, несмачна, монотонна, часто надто гостра від різних приправ, ніяк не була придатна для пацієнтів даної групи. Видача охочим сухих пайків чомусь завжди знаходила опір з боку адміністрації. Щодо додаткових пайок, то їх дозволено було видавати лише досить обмеженому континґентові. До того ж вони були «плюс дієти», які додавали до основного кальоражу ще певну кількість кальорій. Це було дуже корисне для туберкульозних, виснажених, анемічних, старих таборян, алеж мало допомагало зазначеним хворим. Не дивно, що нерідко доводилося звертатися до оперативного втручання, покази до якого розглядалися багатьма лікарями поширеніше у таборах, ніж у нормальних умовах життя.

Натурально, досить часто хворіли таборяни, особливо на весні та восени, на різні банальні застуди, анґіну, бронхіти; вони перебігали звичайно дуже легко. Рідше траплялися випадки запалення легенів, боротися з яким було тепер досить легко завдяки доброму впливу при цій хворобі, як і при багатьох інших, сульфамідів. Менш приступне, не жаль, було пеніцилінове лікування. Алеж у численних випадках уживання його врятувало життя, здавалося б, цілком безнадійно хворих. Деякого клопоту завдала нам зимою 1946—47 р. епідемія інфекційної жовтяниці, яка тоді лютувала у Західній Европі. Проте, інших пошесних хвороб ми не бачили, якщо не говорити за кір, кашлюк, свинку, зрідка дифтерію і шкарлятину. Велике значення мали тут різні систематично проведені профілактичні щеплення. Так само досить рідко траплялися випадки раку тих або тих органів, ще рідше цукрова хвороба. Розмірно нечасто доводилося мати справу з органічними хворобами серця і нирок. Смертність серед таборового населення була весь час на дуже низькому рівні при великій народжуваності. Винятком було лише збільшення час від часу дитячої смертности, особливо на весні 1947 р. На жаль, залежало це передусім від побоювання багатьох батьків віддати хворе немовля до шпиталю. Вони зверталися нерідко до лікаря лише тоді, коли дитина була в цілком безнадійному стані.

Десь на весні 1947 р. друга доба таборового життя перейшла непомітно у третю, яку слід було б назвати добою початку еміґрації та набору до різних країн робочої сили, переважно молодих мешканців таборів. У зовнішньому житті останніх ніби не сталося великих змін. Правда, харчування почало трохи підупадати, особливо в якості, через зменшення постачання білків і товщів. У деяких випадках знову ми почали спостерігати худнення, недокрів'я, слабкість, відсутність апетиту тощо, які звичайно полегшувалися після відповідного режиму й лікування.

На велику увагу заслуговував далі факт очевидного збільшення випадків легеневої туберкульози. Масове обслідування таборян Швайцарським Червоним Хрестом улітку 1946 р. не виявило небезпеки у цьому. Алеж, починаючи з 1947 р., картина

почала змінюватися. Майже щомісяця доводилося реєструвати нові випадки сухіт та надсилати кількох тяжких хворих до туберкульозних санаторій, де завжди перебувало 30–40 наших пацієнтів. Здебільшого вони поверталися після кількох тижнів чи місяців лікування у задовільному стані. Смертність від туберкульози була зовсім мала. Поза тим захворювання мали приблизно такий самий характер, як і під час другої доби. Можливо, трохи збільшилася тільки кількість хвороб серця і судин.

Але слід зазначити, що приблизно на початку 1947 р. у психології таборового населення постали чималі зрушення, які викликалися глибоким незадоволенням з теперішнього існування та бажанням якнайшвидше налагодити нове, стале життя в одній з вільних демократичних країн, зокрема за океаном. Якщо й давніше прагнення еміґрувати було помітне у переважної більшости таборян, то тепер воно набуло дуже гострого характеру. Люди надто довго засиділися в таборах. Цілком слушно, що допомога, яку одержували табори від демократичних країн, особливо від Сполучених Штатів, є актом великого добродійства. Алеж найліпший табір є все ж табір. Надто тривале перебування в ньому не могло не впливати гнітюче на мешканців його. Таборяни прагнули покласти край життю в умовах того своєрідного «колективу», в якому вони опинилися, — з його нівеляцією, неможливістю налагодити індивідуальне життя за власними бажаннями, нормально працювати, заробляти собі на щоденний хліб і поліпшувати свій добробут, не будучи залежним від добродійних організацій. Але як здійснити цю мрію? Як перетворитися з ДП на политичних еміґрантів? Таборяни гостро відчували своє цілковите безсилля в цьому, і майбутнє хвилювало їх делалі більш.

У наслідок цього лікарі все частіше почали спостерігати своєрідне психосоматичне захворювання, в основі якого лежало глибоке виснаження психіки і нервової системи хворої людини. Насамперед, привертав увагу песимізм, неспокійний, тривожний стан, нервовість, постійне напруження, недовір'я до всіх і до всього, надмірне реаґування на зовнішні події та особливо на різні чутки, звичайно «загрозливі і жахливі», які із швидкістю блискавки оббігали всі бльоки таборів. Взагалі кажучи, почуття страху й непевности, усвідомлене або не цілком усвідомлене, домінувало над психікою і поведінкою хворої істоти. Не рідко цей хронічний переляк починався вже давно, являючи собою наслідок життя під тоталітарним режимом. На жаль, специфіка таборового життя сприяла в багатьох випадках ще більшому виявленню зазначених порушень.

Інколи психіка підсвідомо шукала порятунку в подоланні порушення рівноваги спробами субституції, ідучи, звичайно, шляхом самозвеличення. Зрідка виникав навіть тип еґоцентричної людини надзвичайно амбітного характеру, хворобливої чулости і дражливости, нетолерантности й аґресивности, що, до речі, особливо відчувалося під час різних сварок кімнатного, коридорового, загальнотаборового, а, можливо, і міжтаборового маштабу. Алеж це були радше поодинокі випадки. Звичайно в поведінці хворих зазначеної групи превалював пасивний характер у ставленні до життя і до оточення; у найрозвиненіших стадіях депресія й апатія сягали рівня цілковитої байдужости; людина, так би мовити, інвалідозувалася. Правда, подібні випадки траплялися, так само, більше як виняток. У переважній більшості хворі не залишали звичайних умов життя й праці (якщо вони мали щастя працювати), не зважаючи на глибоке вичерпання сил їх нервової системи. Відчуваючи, однак, що не все йде гаразд, вони зверталися до лікарів, звичайно із скаргами на загальну слабкість, легку втому, безсоння, брак апетиту і на низку соматичних відчувань. Лікар мав можливість легко переконатися, що всі ці численні скарги залежать лише від очевидної психічної лябільности і функціональних розладів нервової системи, та що, по суті кажучи, тут немає ознак будь-яких органічних хвороб. Ми дозволили б

собі назвати цю недугу: «Morbus DP», беручи на увагу, що причина її полягає, передусім, у специфічних особливостях таборового життя. Вона спостерігалася досить часто й давніше, але особливого поширення набула останнього часу. Становище лікаря щодо пацієнтів зазначеної групи було не легке. Особливо тяжко було деколи подолати гіпохондричні тенденції деяких хворих. Одначе, звичайно щастило допомогти їм, користуючись тими або тими лікувальними засобами. Найразючіше й найшвидше поліпшувався стан цих хворих, коли вони набували можливости еміґрувати. Це спричинялося до їх видужання.

На жаль, доля призначала ці специфічні ліки в дуже малих і цілком недостатніх дозах. Факт добре відомий, як тяжко виїхати на еміґрацію нашим таборянам, особливо літнім, або тим, що обтяжені родиною, на мають заморських родичів, і, нарешті, представникам різних інтеліґентних фахів. До цього слід додати, що медичні комісії відповідних еміґраційних установ часто-густо ставили надто суворі вимоги до евентуальних кандидатів на еміґрацію і багатьох з них відкидали з причин незадовільного стану здоров'я. Тим часом, переглянувши не одну тисячу таборян, ми мали можливість упевнитися, що майже всіх їх, за рідкими винятками, слід було б уважати за цілком здорових людей. Не будемо говорити вже за надзвичайно складний і довготривалий механізм усієї процедури, яку доводиться подолати кожному, хто бажає еміґрувати.

Хочемо сподіватись, що незабаром стан ДП зміниться в цьому на краще і що в наслідок швидко й енерґійно переведених заходів масової еміґрації ці нещасні жертви тоталітаризму та війни зможуть покинути табори, почати нормальне життя, якого не знали так багато років, і стати корисними громадянами країн, що подають їм руку допомоги.

S u m m a r y: *Ivan Bazylewych*, Observations of a D.P.-camp-physician.

The author gives an account of the illnesses which occur most often in camp-life and which are evidently closely connected with the outward circumstances of the life of D.P.s. In the first period directly after the formation of the camp, symptoms of an alarming undernutrition with losses of weight from 20 to 30 kilograms were to be observed. When the inhabitants of the camps began to be fed better, lots of acute intestinal and gastric complaints were the result, particularly in July and August 1945. Since the D.P.s. were pressed together in an utmostly limited space (in no more than 20 barracks there lived in this time e. g. one seventh of the whole population of a town about the size of Aschaffenburg) also scabies and venerial diseases belonged to the characteristic illnesses of this period. When the D.P.s had lived in camps for some more time rheumatical complaints caused by the badly heated lodgings and the corridors without windows became more frequent. The next period was characterized by the predominance of avitaminosis and chronical gastric diseases (gastritis, ulcus), the D.P.s being almost entirely kept on tinned food. Diseases of the throat and lungs as well as infectious diseases — with exception of an epidemic infectious jaundice in the years 1940 and 1947 — were not very frequent. Since food became much scarce in 1947 T. B. C. illnesses increased in an alarming way, turned, however, for the greater part out not to be very dangerous. From 1947 there appeared in the camps a particular psychosomatical disease which was somatically characterized by symptoms of exhaustion and lack of appetite, psychologically by sleeplessness, over-excitement, general dejection, and pessimism. The main origin of all these symptoms was, according to the author, a neurotic feeling of anguish. Its frequent chiefly passive form leads to loss of interest and will. This particular form of camp-neurosis is called by the author "Morbus D.P.".

Матвій Стахів

До соціології таборового життя

Matwij Stachiw: To the sociology of camp-life

З організаційного погляду табори скитальців є територіяльними **громадами**. Подібно, як територіяльні громади в демократичних державах, табори скитальців посідають **самоврядування** з досить широкою автономією, тобто мають компетенцію деякі ділянки свого життя управильнювати власними правними нормами, які видають **виборні** таборові органи. Ця автономія таборів підлягає в межах загального законодавства військового уряду в західніх окупаційних зонах загальному контролеві компетентних органів IPO, з одного боку, і вищих автономних одиниць даної нації (Обласних Представництв та Центрального Представництва) — залежно від того, яка нація творить абсолютну більшість населення табору, з другого.

Внутрішня автономія таборів і їх самоврядування має великий вплив на суспільне життя таборів: «боротьба за владу» заради самої влади і при тому боротьба за «суспільний пиріг» в адміністрації таборів, часті виборчі акції і зв'язана з цим аґітація і пропаґанда надають життю таборів **політичного кольориту**, хоч ця боротьба не ведеться в явній і виразній політичній формі.

З суспільного становища, зокрема з огляду на взаємини населення таборових громад, треба мати на увазі, що таборові громади супроти німецької влади **екстериторіяльні:** вони не підлягають ніякому втручанню німецької влади, й скитальці не підпадають під німецьке судівництво, а тільки під судівництво вийняткового уряду даної зони, й німецькі органи влади не мають вступу без супроводу автономних таборових органів на територію таборів. Який вплив має цей факт на формування життя табору, про це буде мова далі у відповідному зв'язку.

Табори як громади з соціологічного погляду найбільше подібні до **міських громад**. Подібність таборів до міст проявляється у таких моментах життя:

1. Сама **чисельність** таборів уподібнює їх до містечок, а то й до середніх міст. Не рідкість табори, населення яких числить по кілька тисяч душ (напр., табір Ґанґгофер у Реґенсбурґу має 6 600 душ).
2. **Густота населення** на даній площі не тільки подібна до густоти населення міст, але навіть далеко її перевищує. На тій площині, на якій перед організацією табору стояли німецькі військові касарні або робітничі квартали, живе тепер у кілька разів більше осіб, як перед тим. Які це має наслідки, про це буде мова далі. Для прикладу можна навести табір Оселі Ґанґгофер у Реґенсбурґу. Там у тих самих приміщеннях жило перед війною 2500 душ. Поселення скитальців у касарнях має тільки **зовнішню** подібність з **військовими** касарнями: у військових касарнях живе тільки **чоловіча стать** і то **того самого віку** при спеціяльній дисципліні. Натомість скитальські табори, що містяться в касарнях, складаються з обох статей і різного віку. Це має глибокі суспільні наслідки.
3. Подібно, як у містах, по таборах скитальців сильно переважає серед населення **молодший вік**. У містах це явище походить із постійного припливу до міст із сіл молодшого чоловічого (робітники, вояки, студенти, торговельні спекулянти і т. д.) жіночого елементу (служниці, робітниці,

студентки і т. д.). По таборах ця перевага молодшого віку є одначе **в кілька** разів вища, як пересічно по містах. На основі досліду Оселі Ґанґгофер у Реґенсбурґу серед українців цього табору до молодого віку (20-40 років) з обох статей належить майже половина всіх скитальців (46,54 проц.). Коли взяти на увагу, що скитальців до 20 років є 27,09 проц. загалу, то сума молодого віку і середнього разом дасть нам 73,63 проц. Серед цього середньо-молодого віку переважає чоловічий елемент (55,04 проц.).

4. **Сильна недостача родинної домашности** характеризує пересіч середніх і більших міст. Великий відсоток населення живе без родинного огнища і здебільшого поза власним помешканням, харчуючися в ресторанах, кавар-нях і т. п. Це явище зв'язане між іншим із перезагою молоді, що прибуває з сіл до міст. Те саме явище, тільки ще більшою мірою маємо по таборах скитальців. Тут не тільки переважає молодь над старшим віком і то молодь, яка еміґрувала сама, без своїх батьків, але також є чималий відсоток скитальців, що під час воєнних і післявоєнних пертурбацій утратили своє подружжя і живуть тепер самі.

5. Як у місті, в таборі переважає штучність і техніка над **природою.** Ця прикмета в таборі ще потенційована. В місті пересічний мешканець має **парки й городи**, які, хоч і штучні, але все ж таки нагадують природу. Табори, які з правила містяться в **касарнях** або старих робітничих кварталах, не мають навіть **цієї штучної природи.**

6. Кожне місто характеризує велике **побудження змислів** зору, слуху і всіх інших змислів не тільки технічними засобами, але в наслідок великого скупчення людей на одній обмеженій площі. Тисячі людей в ту саму хвилину читають ті самі газети і відозви (по таборах бюлетені, летючки і т. д.), слухають тих самих поголосок, беруть участь у тих самих театральних виставах, зборах і вічах, прогулянках і т. д. Це суспільне явище міського життя по таборах ще сильно потенційоване, бо тут на вузькій площі діють ті самі збудники і то нечисленні.

7. Місто характеризоване **великою залежністю** свого населення від **суспільно-комунальних уряджень (світло, вода, трамваї, автобуси і т. д.).** Ця прикмета по таборах ще скріплена, бо тут є **ще в додаток** такі урядження, яких не знає пересічне місто: спільна **кухня,** спільний **склад,** спільна достава **вугілля і дров.**

Поза цією суспільною подібністю до міст табори скитальців мають ще такі самостійні суспільні прикмети, яких ніяке місто не має і які роблять із табору скитальців **окреме суспільне явище:**

а) Табір містить у своїх межах не раз зібране докупи **випадкове** населення з **найрізнорідніших** етнічних, культурних, професійних, територіяльних і державно-громадських елементів. Місто виростає **органічним, повільним** розвитком у ході продукційного і взагалі економічного життя. Табір постав **відразу,** впродовж одного дня, збираючи тисячі випадкових людей, яких в'яже тільки одна суспільна прикмета: **скитальство** (Д.П.). Поза тим ці люди переважно один одному у всьому чужі. Таборова громада не має в собі органічного росту міської громади й тому не має в собі внутрішньо-суспільного зв'язку.

б) Коли місто є **тривалим** скупченням людей, що творять **не тільки адміністративну,** але й **економічну** одиницю, то табір є **переходове явище** і його населення творить тільки адміністративну одиницю **без ніякої економічної бази.**

Ця **переходовість** табору тягне за собою не тільки **тимчасовість** усього таборового життя, яке в поодиноких випадках **не може бути** пляноване на довше, як на кілька днів наперед, але також його **сипкість.** Все це разом не дає з табору витворити **солідарної** громади, як це є у містах чи селах. Нема в таборах почуття «ми такий ось табір», як є почуття «ми така ось громада». Коротко: нема таборового патріотизму і не може бути, бо спільність інтересів дуже **вузька.**

Переходовість і тимчасовість табору не дає витворити в таборі **тривалих** уладжень суспільного характеру, а через те таборове життя мусить бути своїм змістом **бідніше й мілкіше.**

Воно також не дає витворитися **окремому типові** якогось табору, так як є окремий тип мешканців міст (віденець, парижанка, лондонець і т. п.).

в) Наслідком того, що табір **не має економічної бази** і не бере участи в продукційному процесі, будучи тільки консументом, населення кожного табору скитальців характеризується **здеклясованістю і здепрофесіоналізованістю.** Де нема економічного життя, там не може бути кляс і професій. Всі ті професії, що їх виказує статистика таборів, або колишні, або **майбутні** професії. Сьогодні мешканець табору, не чинний в адміністрації табору, з правила **здепрофесіоналізований.** Постійна участь у житті своєї професії — найважливіша підтримка здорової суспільної і індивідуальної **моралі.** Здеклясованість і здепрофесіоналізованість населення таборів підкошує їх суспільну мораль. Це була найтяжча помилка організації колишньої УНРРА, а опісля ІРО, що вони за диспоновані ними фонди не зорганізували в таборах чи біля них відповідного продукційного процесу. Цим були б не лише повернені кошти утримання скитальців, але, що ще важливіше, збережена їх суспільна мораль і здорове почуття корисної людини, що не їсть даремно і безчинно суспільного хліба.

г) В місті панує **анонімність**: ніхто нікого не знає. Живуть побіч в двох сусідніх мешканнях на тому самому поверсі люди, які ледве знають одне одного з прізвища, відчитаного з таблички на дверях. Мешканців іншого поверху не знають навіть з дверної таблички, бо при швидкому темпі життя міста нема часу їх прочитати. На міській вулиці, в трамваї, в підземній залізниці, в кіні, ресторані, театрі, на спортових змаганнях і т. д. зустрічаються тисячі, які одне одного не знають і які одне на одного не звертають уваги. Міська людина живе тільки зі своїми товаришами **праці** і займається суспільно з правила лише інтересами своєї **професії**. Зовсім відмінне явище в таборі. Тут живе населення в більшій густині і **перемішано. В одній кімнаті** мусить жити побіч і на очах одне одного **по кілька родин** з кількох осіб. Бувають касарняні кімнати, де живе до 30 осіб разом. В таборах, зроблених із робітничих кварталів, де в одному помешканні жила одна робітнича родина з 3-4 осіб, живе тепер 3-4 родини з 9-12 осіб. Усі ці родини мусять жити **на очах,** не маючи для себе ніяких інтимних тайн. Мусять користуватися тими самими умивалками і т. д. Поверхи того самого дому мусять разом утримувати спільно в порядку дім і перед домом, ходити разом до кухні та до складу по харч і т. д. Тому всі мусять **один одного пізнати,** і ніхто не може користати з анонімности міста. До цього по таборах долучувалася ще довга щоденна примусова **бездіяльність,** яка силою речі зганяла людей разом, вела їх до взаємого пізнання і разом з цим до **конфліктів** і **суперечок.** Треба було б, щоб

це були янголи, а не люди, якби при цих **відносинах** не доходило часто до суперечок і непорозумінь.

ґ) При **випадковості** скупчення в таборах людей **різних** станів, професій, культури, віку й статі на вузькій площі витворюється пересічний тип **«масової людини»** без вироблених давніше оригінальних прикмет особистости. Такі різного походження люди живуть не тільки на одній густо заселеній **площі**, але часто в одній **кімнаті**, де нерідко учений професор університету живе разом з півanальфабетом, а особи різних статей і віку мусять жити побіч й позбуватися своєї індивідуальности. В кожному разі всі так само мусять працювати, роблячи порядок у кам'яниці й на подвір'ї, стояти з посудом у «хвості» перед кухнею, з кошиком перед складом і т. д. Все це приводить до **«вирівняння вниз»**, і долішній рівень бере верх над горішнім.

Коли в місті є тенденція до **вирівняння вгору**, тобто нижчі верстви суспільства прагнуть уподібнитися до вищих, то в таборі якраз протилежна тенденція. Причина суспільна й економічна: мешканець міста чинний в процесі економіки, і тому своєю працьовитістю, ощадністю, пильністю і освітою хоче добитися через посередні щаблі економічно-суспільних кляс до найвищої. Якщо ж він відкидає сучасний суспільно-економічний лад приватного капіталізму, то тоді його одушевляє ідея і чинність, спрямована на виправлення цього ладу або на певну його переміну, щоб **піднести діл догори. Тим** часом у таборі **нема економічного життя** і нема можливости вибитися догори. Єдина можливість і то дуже **обмежена** — це дістатися до адміністрації табору. Всі мешканці дістають **ту саму «пайку», той самий одяг** і живуть в однакових **кімнатах**, — без меблів і однаково переповнених. Це робить з усіх однакову масу.

До стягнення вниз причиняється і та обставина, що чималий відсоток населення таборів є особи, що довго жили в **совєтських відносинах**, де систематично виховувано тип однакової масової людини, що однаково працює, однаково маршує і однаково почуває себе щасливою, коли її не видно з маси. Ту саму психіку мають також люди, виховані в **німецьких таборах праці.** Цей елемент звик дивитися з недовір'ям до тих, що хочуть бути собою і йти власними шляхами. Всяку таку спробу з переконанням такі люди поборюють гаслом, що **«ми всі рівні».** Справа тут не в тому, щоб я був рівний з тобою, вищим від мене, а щоб ти був рівний зі мною, нижчим.

д) У цьому стані речей у таборі не може бути **екстремів**, як вони існують побіч у житті міста. В таборі всі крайності стираються зовнішньо, коли б одиниці виділялися зовнішньо від пересічної таборової маси, то це просто тягло б за собою неприємності. Якби хтось навіть міг, то не сміє бути елеґантним у формах поведінки, в способі харчування і в одязі. Зовнішні форми поведінки упрощуються і примітивізуються в довшому таборовому житті, а за зовнішнім життям іде деяка примітивізація духового й морального порядку.

е) Характеристичною прикметою таборового життя є ще пересічна неохота, часами навіть нетерпимість, а в кожному разі добровільна **ізольованість від довколишнього населення Німеччини.** Пересіч скитальців явно й охоче ізолюється від німців, відплачуючи їм за таку саму їхню пересічну неохоту до «чужинців». (Про усвідомлені скитальські німецькі кола тут не говоримо). Меншість скитальців свою неохоту ступенює ще до тієї

міри, що шкоду, зроблену німцями, не вважає за моральне зло. Звичайно, до дійсних злочинів чи провин супроти німців допускаються тільки дійсно злочинні одиниці.

У цьому зв'язку треба спростувати ширену частиною німецької і англійської преси тезу, що серед скитальців є далеко більший відсоток кримінальних правопорушників, як серед німців. Подавана німецькою пресою статистика в цій справі тенденційно насвітлена. Слід мати на увазі, що провин допускаються серед кожної нації передусім чоловіки, і то середнього віку. Старші чоловіки й жінки творять серед вчинників незначну меншість.

Серед скитальців є непропорційно високий відсоток чоловіків середнього віку. Звідсіль позірно більший відсоток провин серед скитальців взагалі. Тим часом серед німців у 1946-47 рр. було чоловіків у середньому віці мало, бо вони були в полоні. Переважали серед німців жінки і старші чоловіки, які взагалі припускаються менше провин; крім цього, німці дома, серед свого середовища, а не вирвані з власного ґрунту. Коли тепер повернулися додому полонені німці, то відсоток їх провин в порівнянні з відсотком у скитальців зріс.

Слід зауважити, що серед українських скитальців розмірно менше провин, як серед поляків, юґослов'ян і москалів. Тяжчі провини (кримінальні, душогубства, збройний грабунок) серед українців-скитальців взагалі дотепер зареєстровано лише один раз.

Все вищесказане про суспільну характеристику таборового життя стосується в своєму схематичному рисунку до всіх таборів, без огляду на їхню національну більшість, отже, однаково до українських, польських, юґослов'янських, московських, жидівських чи інших скитальчих таборів.

Окремі прикмети треба зазначити ще щодо **українських** таборів:

А. В українських таборах є передусім дуже високий відсоток людей із середньою (гімназійною і учительською) та високою університетською освітою, а серед останніх високий відсоток учених — професорів і доцентів високих шкіл. (Статистично це дає такі числа: в американській зоні було 18 проц. загалу осіб з середньою і вищою освітою, коли взяти лише особи понад 20 років, то це давало 24 проц.). Ніяка інша нація серед своїх скитальців не має такого високого відсотка **інтеліґенції**, і тому життя інших скитальців під культурним оглядом не таке глибоке й живе, як серед українців. Причина такого високого відсотка української інтеліґенції серед скитальців лежить не в тому, що при занепаді гітлерівського режиму було в Німеччині української інтеліґенції пропорційно більше, як в інших народів у тому часі. Одначе польська, юґослов'янська й угорська інтеліґенція у великій більшості повернулася ще в 1945-46 році на свою батьківщину, заманена туди міражем нібито незалежних своїх державних урядовців. Натомість українці взагалі не мали випадків добровільного повороту інтеліґентів під совєтську диктатуру.

Б. Тільки українські скитальські табори мають **«землячцьку» і «совєтську»** проблему. До 1939 р. існував почвірний поділ української території серед окупантів: Західня Україна під Польщею, Карпатська Україна під Чехо-Словаччиною, Буковина й Басарабія під Румунією, Центральна й Східня Україна з Кубанню під совєтською Москвою. Ці землі примушені були довго жити у різних політично-економічних і культур-

них обставинах. Зокрема, 30-літня неволя під советською диктатурою не могла лишитись безслідно. Зазначимо, що уродженців Галичини й Закарпаття серед українських скитальців більшість (американська зона 54 проц.).

В. В українських скитальських таборах є більшість тих, що до 1939 р. жили на селі, як сільські господарі (в американській зоні понад 70 проц. усіх скитальців). Вирваний із свого традиційного середовища і до того перемішаний з іншими селянський елемент не становить уже того консервативного елементу, яким він був на батьківщині. Навпаки, тут він зазнав пильних сторонніх впливів. Коли на батьківщині серед українців надавала тон селянська мораль, то тут вона поступилася міській, далеко легшій. Особливо піддалась новим посторонніх впливам досить легко **молодь**, якої відсотково в таборах більше, як на батьківщині.

Г. Українські табори зовсім опановані духом **політичної, протибольшевицької еміґрації.** Це єдина еміґрація скитальців, яка від початку дотепер не знала проблеми **поворотців** (репатріянтів). Коли поляки, юґослов'яни, угорці і інші постійно зменшали свою кількість, повертаючися на батьківщину під свій новий режим, то українські скитальці ще більшали чисельно новими еміґрантами.

Ґ. Не зважаючи на всі труднощі наведеного вище таборового життя, українські скитальці в сумі виявляли в таборах великі суспільно-політичні і культурні осяги, без порівняння вищі, ніж у інших націй.

S u m m a r y: *Matwij Stachiw.* To the sociology of camp-life.

In sociological respect the D.P.-camp bears the greatest resemblance to a town-community The number of inhabitants of the Ganghofer-camp, in Regensburg, e. g. amounts to 6 600 which makes it equivalent to a middlesized town. The density of the population is, however, much greater than the average density in towns: in said camp there lived before the war only 2 500 persons. Just as in towns the younger population prevails in camps; 46 to 54 % of the whole number of inhabitants of the Ganghofer-camp were persons between 20 and 40 years of life, and 27 % persons under 20 years. Family-mentality and family-life decrease; the same prevailing of civilisation and technics over nature is shown by the camp as by the town; the camp has not even that substitute for nature which the town has in its parks. Camp-life as well as town-life cause an overwhelming number of sensual impressions and sensual allurements on account of the great number of persons pressed together within such a narrow space. Just as the town-population, the camp-population is dependent on communal organisations. But in camps there are moreoverther organisations which are not known in towns, e. g. common board, common supply with coal and wood.

Apart from these general similarities with the towns, the camps have their special features.

a) the camps consists mostly of a population which was mixed together haphazardly from different professional, ethical, cultural, etc. elements, — the town rises organically.

b) the town forms a lasting, not only administrative, but also economical unity, the camp is a passing institution without any economical basis.

The temporary character of the camp deprives its population of the feeling of belonging together. On account of the fact that camp-life is not connected with any producing process the inhabitants are deprofessionalized and declassed outsiders. Whilst life in a town grants anonimity to the individual, private life in a camp is open to everybody. The camp breeds the

"gregorious animal" by the alike distribution of the same provisions, of the same clothing, of the same ways of dwelling. This disindividualisation of the camp-inhabitants is further promoted by the influence of the former Soviet subjects.

After all, as compared with the autochthon population, the camp presents an isle-like sociological formation.

The general characteristics of D.P.-camps must be completed by the enumeration of peculiarities of Ukrainian camps. The Ukrainian camps are characterized

1) by a particularly high percentage of educated persons (24 % of the persons over 20 years).

2) the Ukrainian camps are divided into the once Soviet and the non-soviet subjects because part of the Ukrainians belonged to Poloniy, Rumania, and Hungard, the greater part, however, to the USSR.

3) The Ukrainian camps contain a very high percentage of rural population (over 70 %).

4) The Ukrainian camps are in the highest degree animated by the spirit of the political anti-bolshevik emigration.

5) In spite of all the difficulties the Ukrainian camps show doubtless the greatest social, political, and cultural performances.

Юрій Шерех

Мова української еміґрації в Німеччині (1945–1948)

Jurij Šerech: The Language of Ukrainian Emigrants in Germany

Єдність і розмірна однаковість мови може існувати в тих суспільствах, де є безперервний зв'язок між усіма частинами і членами даного суспільства. Порушення зв'язку означає усамостійнення процесів мовного розвиту, яке, коли не відновиться зв'язок між частинами суспільства, приводить кінець-кінцем до витворення з колись однієї мови кількох нових. Поскільки мовні зв'язки української еміґрації з батьківщиною майже дорівнюють нулеві (цілком нема усних зв'язків і мінімальні писані — через рідке й випадкове друковане слово), то природно чекати в мові еміґрації таких іновацій, яких не знає мова на батьківщині, а на батьківщині таких, яких не знає мова еміґрації. В короткій статті годі охопити всі зміни, що заходять у мові еміграції, можемо тільки схематично окреслити деякі з них.

Гуґо Шухардт, характеризуючи мовні зміни, писав: «Мови (змінюються) наслідком впливу всіх життьових обставин, частково залежних одні від одних, або наслідком втручання інших мов» (H. Schuchardt, Slawo-deutsches und slawo-italienisches). В умовах еміґраційного життя ці два чинники в головному збігаються: нові життьові обставини означають якраз чужомовне оточення. Тому в мові кожної еміґрації вирішального значення набувають другі чинники, — тим вирішальнішого, що через них діють і перші. В загальній формі це стосується і до мови української сучасної еміґрації в Німеччині. Цим треба пояснити, що, наприклад, у лексиці ця мова майже не знає самостійних новотворів, зате має величезну кількість позичень з тих мов, з якими еміґрантові доводиться стикатися. За приклади «власних» новотворів можуть правити такі слова, як

приватники (TI54), — люди, що мешкають поза таборами, в протилежність таборянам (K24), східняк, східнячка (Гр14), — слово, утворене ще під час війни на означення українців з підсовєтської України в кордонах до 1939 р., спершу з презирливо-іронічним відтінком, а потім прийняте самими «східняками» і тепер напівофіційне. Поза тим можна відзначити постання багатьох абревіятур, як от ЦПУЕ (Центральне Представництво Української Еміґрації), УВАН (Укр. Вільна Академія Наук), МУР («Мистецький український рух» — об'єднання письменників) тощо. Від деяких творяться й вивідні слова, напр., сужівський, ендеужівський (Л2). Абревіятури не обмежуються на писаній мові, а почасти характеризують і усну мову побуту. Тому читаємо в гумористичному журналі: «Не буде в нас більше ні б е, ні м е» (бандерівців і мельниківців — Л4) або: «Відбули... спецнараду» (KP) тощо.

Далеко більша питома вага слів, позичуваних з чужих мов. Теоретично можна сподіватися впливів німецької і англійської мови. Киньмо погляд на характер і глибину обох цих впливів.

Вплив німецької мови рішуче зменшується тим фактом, що переважна частина української еміґрації мешкає в таборах, куди німці як правило не мають вступу. Творячи атмосферу до певної міри ґетта, таборове життя сприяло й замиканню мови таборян у самій собі. Ґетта ці одначе не абсолютні, і населенню доводиться зустрічатися й порозумітися з німцями, принаймні в деяких сферах і царинах життя, не згадуючи про випадкові зустрічі в поїзді, трамваї, ресторанах тощо. Позичення слів з німецької мови дають змогу встановити, в яких саме царинах життя український еміґрант найбільше зустрічався з абориґенами країни. Передусім це сфера власних назв географічного характеру. Ці назви ніколи не перекладаються: Дахауерштрасе, Розенгаймерпляц, Терезієнвізе — подібні назви переносяться живцем, тим самим впроваджуючи в мову еміґрації такі складники, як штрасе, пляц тощо. Те саме стосується до назв окремих будинків, ресторанів, газет тощо, напр.: Фюріхшуле, Соммеказерне (ЛІ) тощо. Другу й найширшу групу позичень становлять слова й терміни, зв'язані з адміністративним апаратом, з яким доводиться зустрічатися еміґрантові. Сюди належать: назви установ: віртшафтсамт, квартірамт, ернерунґсамт (TI31), тавшґешефт (TI4I), арбайтсамт (TI45); назва ділових паперів і речей, на ті папери одержуваних: цуцуґ (TI32 — (Zuzugsgenehmigung), цутайлюнґ (Гр11). зондербефель (К4І), бецуґшайн (Л6), мітґут (Л6), ленунґ (Л7); пор. прикметник бецуґшайновий (TI32); назви осіб за характером їх діяльности: тройгендер (ЛІ), вахман (Л2), фербрехер (Л4). Сюди також належить німецька абревіятура кацет (Гр11), що фігурує так само часто в вигляді української абревіятури концтабір і з емоційним забарвленням у вигляді новотвору концентрак.

Другу сферу стосунків мешканців таборів з німецькою людністю становили обмінні операції, до яких змушені були вдаватися таборяни, не дістаючи цілої низки життєво-важливих речей, як от городини або овочів. При цьому засвоєно номенклятуру деяких товарів, напр.: маґермільх, ерзацкафе (TI4I), гаферфльоки (TI43), аєрпульвер (TI56), пульвер (Л2), боненкава (Л6). Засвоєне ще під час війни, коли багато українців працювали в німецьких селян, позначення для останніх бавер або з звуковою субституцією бавор (K22) зберігається і далі завдяки обмінові з німецькими селянами. Дуже мало натомість позичень з побутової сфери. Відзначимо: обер (Л6), кухен (Л8). Природно, що такого типу слів більше вживають особи, що винаймають кімнати в німців або працюють у них.

На прикладі наведених сфер позичень потверджується думка Шухардта про загальний характер мовних змішувань: «Дві мови змішуються одна з одні-єю не як дві неоднакові рідини, а як відмінні діяльності того самого суб'єкта» (Zur afrikanischen Sprachmischung). Треба однак мати на увазі, що при двомовності людини друга мова використовується не тільки в номінативній функції, як це видно з наведених прикладів; нормально друга мова використовується для піднесення емоційности мови, здебільшого з відтінком фамільярности або іронії. Такі явища можна відзначити і в уживанні німецьких слів і виразів, напр: «На майдані була велика кірхпарада» (К16); «То ж то впрівали, то ж то ферфлюхтували» (К22); «Ви не Федь, а Хведь! Хвертиг!» (Л3); «Нас, немічних, на шмельц» (Л7); «Загальтували примусову репатріяцію» (Л7) тощо. З усної мови ми зафіксували вживання таких слів і висловів, як ляйдер, ах ду лібер Ґот, пріма тощо.

Позичення з англійської мови з'являлися через стосунки з американською адміністрацією таборів, а почасти через працю в американських організаціях. Обмеженість цих стосунків, з одного боку, брак американського мовного оточення, а з другого боку, недостатня обізнаність на англійській мові в українців спричинилися до того, що кількість англізмів у мові еміґранта менша від кількости германізмів. І тут переважають лексичні позичення, що належать до адміністративної сфери, в головному до адміністрації таборів, напр.: скрининґ (ТІ5ь) з похідним скрининґувати (Л4) і вискрининґуваний, тім, ареа*); американські абревіятури: сіайсі (Л4), емпі (ГрІ3), діпі (ТІ37) з похідними діпівський (ТІ47) і діпіст (Л4), що постало в наслідок граматичної неозначености часто вживаного терміну діпі (Пор. гумористичне використання цього вживання слова діпі в середньому роді: «ДП ворухнулось» ТІ37). Багато американізмів прийшло в писаній формі, а не з живої мови, напр.: афідавіт (К43); германізовані в вимові шіфа (ТІ50) і шифкарта (КР), мабуть, дісталися з мови американської української еміґрації; звідти ж, можна думати, поширився як синонім діпі термін скитальник (Л4) або скиталець (ТІ55). Прищепилися або поширилися деякі слова латинського походження також під впливом американської мови: репатріювати (К47), колябораціоніст (К46) і колярборант (ЛІ). Природно, що з назв товарів позичено тільки назви різних ґатунків цигарок (честерфілди — ЛІ); з «Lucky-Strike» постало порядком народної етимології (при читанні з польською вимовою) людські штрипки. Характеристично, що навіть такий суто американський виріб, як жувальна ґума, дістав у побуті німецьку назву: кавґума (ЛІ). Так само дуже небагато позичень в емоційній сфері: ґадем, ґудбай (ГрІ3, 14) і вже міжнародне окей (К29) чи не вичерпують цієї сфери. Тут ще раз потверджується спостереження Шухардта, що передумова мовного помішання — двомовність. Цієї передумови здебільшого бракує для запозичення американізмів.

Оцінюючи загалом нові етранжизми в мові української еміґрації, слід констатувати, що своєю семантичною сферою вони характеризують ненормальне правне і економічне становище еміґранта, брак справжніх культурних зв'язків з чужинцями: беручи кількісно, як на звужене спілкування з чужинцями, кількість їх висока, що свідчить про недостатній опір мовної свідомости еміґранта чужим впливам.

Далеко важливіше явище в розвитку мови української еміґрації становлять процеси вимішування українських говірок, зокрема найвідмінніших лек-

*) Остання навіть у відміні: «до відповідної ареї»; «повідомити свою арею» («Час», ч. 26. 1948).

сично — з одного боку, центрально-східніх, а з другого, західніх. Про це вимішування говорять явища типу «музем» (за термінологією М. Марра*), як от: «От прошу, будь ласка» (ТІ3І), — перша і конечна прикмета всякого мовного схрещування. Характер схрещування загалом обопільний: «східняки» переймають дещо з мови «західняків» і навпаки, проте вплив «західняків» у мові еміґрації сильніший. Причин цього є кілька: головна з них — рішуча кількісна перевага «західнього» елементу в еміґрації. Як другорядні можна подати те, що східняки переважно складаються або з висококваліфікованої інтеліґенції, або з робітників і селян, тоді, як у західняків сильний середній прошарок, який, працюючи по школах і різних еміґраційних і таборових установах і закладах, має великі можливості мовно впливати. Нарешті, впливи західняків посилюються й тим, що синтаксично їхня мова рясніє калькованими германізмами і таким чином її вплив знаходить почасти підґрунтя в німецьких впливах. Такі слова, як управнювати (berechtigen), безвиглядність (Aussichtslosigkeit), напрямні (Richtlinien) або такі конструкції, як тікати перед чим (fliehen vor) або на університеті (auf der Universität), як і численні інші, дуже добре надаються при перекладах з німецької мови.

Впливи українського заходу на мову східньоукраїнської еміґрації охоплюють різні мовні явища й різні семантичні сфери. Найсильніші вони в лексиці, фразеології, синтаксі й наголосі, тоді як у фонетиці і морфології, що легше піддаються нормуванню, радше можна спостерегти протилежний напрям впливів, хоч загалом мало відчутних — і форми типу «у Відни», «на земли», «всьо» або «ходив'єм» тощо поволі відступають з ужитку перед літературними формами.

У лексиці й фразеології, передусім, впадає в очі великий вплив у царині ділово-канцелярської мови, який, загалом беручи, панує в українських еміґраційних інституціях самоврядування, суді тощо. Сюди належить уживання слова бюро в значенні «канцелярія» взагалі (ТІ3І), станиця (нім. Stelle — Гр5), уряд у значенні «установа» (Гр5), пор. таборові уряди праці (КІ7), командант (поліції — К24), маґазин у значенні «склад» (К27), предсідник «голова» (К42), урядувати «виконувати службові обов'язки» (К46), достойник «вище поставлена на службі особа» (К46), становище «посада» (КР); назви окремих документів: виказка, леґітимація (Л2), порученя «рекомендація» (ЛІ), бльочок «чек» (ТІ43) тощо; ціла низка понять, зв'язаних прямо або посередньо з адмініструванням, як от: випозичати (КІ8), гривна «грошова кара» (К23), засісти «почати засідання» (К35), приявний (К40), придіп «пайка» (К45), начальний «найвищий» (ЛІ), завісити «оголосити щось тимчасово нечинним» (ЛІ), перепасти «зазнати поразки при виборах» (ЛІ), тека «портфель» (ЛІ), дискреція (Л2), точка «пункт порядку денного» (Л7) та ін.; нарешті багато відповідного характеру фразеологізмів, як от: з місця «зразу» (Л7), в характері «як» (Л2), в спосіб (К39), з титулу (К23), з дому «уроджена» (К21, мати до кого право (ГР5), обов'язувати «бути обов'язковим» (ТІ45), та ін. Не завжди легко відокремити звідси слова і вирази, зв'язані з інтеліґентськими функціями й діяльністю — шкільною, мистецькою, науковою тощо, як от: акція, поступати «іти вперед» (ТІ50), вислід (ТІ52), диспонований (Л6), імпреза, квестія (Л7), правильник (К26), зудар (К37), зайняти становище «висловити погляд» (Ч), життєва стопа «життьовий рівень» (Ч), під оглядом «з погляду» (Ч), попис (Л8) і баг. ін.

---

*) Складання однозначних слів схрещуваних мов в одне: мордовське му 'земля' плюс російське зем 'земля' дає музем.

Велику кількість слів і виразів перейняла еміґраційна мова в галузі торгівлі і номенклятури предметів торгівлі, домашнього господарства, напр.: папіроси (ТІ53), платки «вісяні крупи» (ТІ54), мешти «туфлі» (Гр6), кольонська вода (ГР7), пушка «бляшанка на консерви» (ГрІ3), зупа (КІ9), капусняк (К2І), куфер (К29), жилетка «лезо голитися» (Л2), баняк «каструля» (Л3), канапка «бутерброт» (Л7), люксусовий (К30), бюрко (Т153), параван (Гр3), крісло «стілець» (К24), коц (К3), шильд (К29), рура (К22), золі, стрих (Л2), далі такі слова, як паскар «спекулянт» (ТІ48), маґазинер (ТІ54), направа «ремонт» (К23); назви кольорів: ґранатовий «синій», бронзовий «брунатний» (Гр6). Сильний вплив західньоукраїнської термінолоґії позначився також у царині спорту. В наших джерелах фіксуємо: копун (К28), змагун (К34), першун (К34), грище (ЛІ). Додаймо нарешті поза систематизацією поодинокі дієслова й прислівники: а) перейматися (ТІ48), зголосити(ся) (К23), зрезиґнувати (Л7), витягати консеквенції (Ч); вдолину «вниз» (ТІ48), основно «ґрунтовно» (К2І), вдвійку, вчвірку (К29 42), скоріше «раніше» (Л3), хіба «мабуть» (К38) тощо.

Не менший вплив можна відзначити і в сфері афективних функцій мови. Тут, насамперед, треба підкреслити великий вплив західньоукраїнських мовних зворотів у царині ввічливости і штампів її. Досить спрощена, «здемократизована» система центрально- і східньоукраїнських штампів чемности зустрілася тут з далеко більш розгалуженою, великою мірою ієрархічною системою західньоукраїнських штампів ґречности. До загально-українських штампів прощання до побачення, всього доброго (на все добре) додалися поважóння, доброго здоров'я, вклоняюся, сервус тощо. Звернення пан плюс прізвище замінилися розгалуженою титулятурою аж до таких явних польонізмів, як пан меценас, — або при браку титулу — комбінованим зверненням пане добродію і пані добродійко (К28); штампами звернень до громад світлі збори, світлий суде (К24) і навіть поодинокими випадками звертання до співмовця в третій особі («Прошу пана голови» К43). В штампах вибачання загального поширення набрали слова перепрошую і перепрошаю. У зверненні до подружжя або до громади поширилось звертання з граматичною незгодою мої панство (ТІ34).

Деякі західньоукраїнізми стали загальним здобутком або набрали певного поширення в царині афективно забарвленої фамільярної мови, як от: мудрий «розумний» (ТІ33), моцний «сильний, видатний» (К43), файний «добрий» (К40), моровий хлопака (Гр9), хлоп (К25, КР), кобіта зневажливо «жінка» (К41), німак зневажливо «німець» (ГР11, К22), перша кляса в функції прикметника («Перша кляса ідея» К4І), трудно «годі щось зробити» (К26) і баг. ін.

Західньоукраїнські впливи не обмежилися на лексиці й фразеології, а ширяться й на граматику, — передусім словотвір і синтаксу. Відзначимо тут таке: 1. Нерозрізнення префіксів пере- і про- (під впливом їх збігу в польській мові), напр.: переїхався (К3І), день перейшов тощо. 2. Широке творення назв жінок за ім'ям або титулом їх чоловіка суфіксом — ова з характеристичним наголосом на передостанньому складі: професорóва, полковникóва, генералóва тощо. 3. Широке вживання приростка за- при прикметниках і прислівниках у значенні надміру ознаки: «засамостійно думав» (Ч). 4. Вживання присвійних прикметників у чоловічому роді з повним закінченням, напр.: сізіфовий труд (К28). 5. Творення composita з незмінним першим складни-

ком замість уживання відповідного звороту: прикметник плюс іменник або іменник плюс родовий відмінок іменника, напр.: діпі плащ (Т136), діпі табір (К27), діпі картка (К45). 6. Надміру широке вживання форм минулого часу без особових займенників. 7. Надміру широке вживання в ролі зв'язки в реченнях теперішнього часу дієслова є, зокрема при запереченні: «Він не є добрий», «Я не є такий». 8. Вживання займенника той у ролі займенника цей, зокрема в ролі неозначеного підмета: «То не є добре». 9. Вживання займенника себе у взаємному значенні: «Вони себе поцілували». 10. Поширене вживання займенника воно в ролі фіктивного підмета в безособових реченнях: «Щодо справедливости, то воно важко сказати» (К38). 11. Нерозрізнення займенників сам і самий: «Магістер Булька... самий... збаламутиться» (Л7). 12. Вживання прийменників перед заперечними займенниками, а не в середині їх: «В нічому не відмовив» (К29). 13. Широке вживання давального відмінка приналежности, напр.: «Обід цій панночці розхлюпався» (К20), «Йому украли гроші». 14. Уживання прийменника до в значенні призначення, зокрема з дієслівними іменниками: «Крем до лиця (Гр7), котел до варення (Гр15), апарат до фабрикації» (Гр15). 15. Широке вживання прийменника по в значенні наступности: По війні.16. В деяких виразах уживання прийменника на замість в: прийшов на залю (К24), на університеті. 18. Афективне або евфемістичне вживання другого ступеня прикметників у функції першого: довший час, більше людей, старша людина (довгий час, багато людей, літня людина). 18. Надмірне вживання умовного способу як вияву «чемности» і баг. ін.

Наведені тут слова і конструкції цілком нормально вживаються тепер в більшому чи меншому обсягу і східньоукраїнською частиною еміґрації, — іноді з деяким відчуттям їх незвичности і не без іронічного відтінку, а іноді і без усяких додаткових нюансів. Напр., на нараді професорів однієї з наших високих шкіл я відзначив у мові промовців родом з Центральної України таке: внесення «пропозиція» (проф. О.), внески від комісії, було би бажано, то є поважна цифра (проф. В.). працюють на університеті, прелеґент, вив'язуємося з завдань (проф. В.). У газеті, що редаґується тільки «східняками», читаємо: напрямні, кухонка, вислід, змагун, грище, зайняти становище, пивниця, покій, пляц, коц (В52); вповні, фашистівський, перебрати владу, безвиглядність, масакра, шкода мови, концентрак, пощо, аспірації (В47) і баг. ін.*)

Впливи протилежного спрямовання — центральноукраїнської мови на західньоукраїнські елементи теж наявні, але в далеко меншій мірі. У наших джерелах можна відзначити поодинокі випадки, які важко було б поділити на виразні категорії. З іменників: коробка (ГР5), цигарки (К42), білизна (Л2), зупинка (ТІ37), шлунок (К15), спортсмен (К34); — абревіятури: фізкультурник (К28), спец (Л1), медсестра (Л3). З мови ефективно-фамільярної: бичок, «недокурок» (К42,Л1), подорожувати зайцем (К28), важко (Ч). Деякі з переийманих зворотів становлять собою явні або скальковані ру-

*) Або пор. ще п'єсу Ол. Запорізького «Ґраніт» (Авґсбурґ, 1947). Цілковита мистецька безпорадність авторова дає повну підставу розглядати п'єсу тільки як мовний документ. Автор, скільки знаємо, «східняк» і дійові особи всі так само. Дія відбувається 1942 р. в Центрально-Східній Україні. Отже, «галичанізми» жадною мірою не правлять тут за мистецький засіб. Дійові особи з погляду реальної правдоподібности і не могли їх ужити. Це тільки свідчення продирання їх в еміґраційну мову, в даному випадку в мову самого автора.

В п'єсі нотуємо: перша кляса (15), застановитися (17), акція «дія» (19), на хвильку (36), перепрошую (36), перейматися (48), також «теж» (49), то «це» (49), вислід (57), скоростріл (66), керманич (68) і ін.

сизми: прийшла мені кришка (К47), постановка справи (Ч), значно (К43), переформіровка (з виступу проф. К., галичанина, на раді професорів).

У завдання цієї статті не входить оцінювати окремі слова, вирази й конструкції ні з погляду їх походження, ні з погляду їх доцільности в дальшому розвитку української мови. Безперечно, що є серед них багато зайвого або механічно перенесеного з чужих мов, а є і дещо, що могло б сприяти збагаченню і семантичній диференціяції мови. Скажімо, диференціяція значень слів вислід (Ergebnis), — наслідок (Folge), випадок (Fall) — припадок (Zufall), заповідати (kündigen) — попереджати (vorbeugen, vorbereiten) тощо може стати предметом оборони. Спробу подібного підходу щодо слів подивляти, застановлятися, вглядати і звороту мати жаль до кого та ін. становила собою стаття А. Юриняка «Теми до надуми» (В23). Одначе з погляду практичної мовної політики треба застерегти від будь-якого узаконювання будь-яких, навіть теоретично найдоцільніших мовних іновацій на еміґрації, бо в послідовному запровадженні це приведе до витворення окремої еміґраційної мови, на що і так є великі можливості. Річ у тому, що, скільки можна судити, на Україні тепер відбувається теж процес уніфікації мови і то досить швидкими темпами. Але там він відбувається тільки на основі центрально- і східньоукраїнських говірок, почасти до того ж свідомо засмічуваних російськими елементами. Не можна недоцінювати силу уніфікації і швидкість ліквідації говіркових відмінностей у тоталітарній совєтській системі. Можна припускати, що західньоукраїнські мовні особливості там затираються дуже швидко. На еміґрації, як ми бачили, процеси уніфікації мови відбуваються в головному на західньоукраїнській основі. Прямим результатом цього може бути утворення безодні між мовою еміґрації і мовою батьківщини. У зв'язку з цим, безпосереднім завданням мовної політики стає свідоме й послідовне затримування в міру можливости на етапі нормалізації української літературної мови двадцятих років нашого сторіччя, яка (нормалізація) відзначалася своїм соборницьким характером і становила спільний вихідний пункт для розвитку української літературної мови в усіх її розгалуженнях територіяльного і становo-професійного характеру. Школа, преса і література повинні жорстоко й послідовно дотримуватися встановлених тоді норм, а до західньоукраїнської інтеліґенції повинна бути поставлена вимога свідомо поставитися до своєї мови і переключити її на ці норми, показуючи цим приклад для менш освічених мовців. З цього погляду найменш небезпечні в еміґраційній мові ґерманізми, поскільки тяжко думати, щоб еміґрація затрималася в Німеччині, отже вони мають коньюнктурний характер і незабаром самі відімруть. Більшу небезпеку в потенції становлять нечисленні покищо американізми, але особливо загрозливим може бути культивування західньоукраїнських провінціоналізмів, навіть тоді, коли вони самі собою й могли б становити вартість для розвитку мови, взятого в абстракції.*)

З цих міркувань з'ясовується запобіжна вага вивчення витворюваних у мові еміґрації особливостей. Ця стаття не претендує на таке вивчення. Спираючися на обмежену і почасти випадкову основу, — переважно з нашої гумористичної літератури, поскільки ця звичайно найшвидше підхоплює нове в усній мові, — вона тільки ставить проблему і називає поодинокі характеристичні явища. В дальшому варт було б поставити запис і вивчення мови наших таборян,

*) В площині загальнопринциповій автор цих рядків уважає схрещення галицьких мовних особливостей з східньоцентральними за явище, в цілому беручи, позитивне. Див. про це авторову працю «Галичина в формуванні нової української літературної мови», з якої покищо видрукувані тільки уривки: в «Літературно-науковому Збірнику», Ганновер 1946 і в «Календарі-альманаху» на 1947 р. Реґенсбурґ, 1946. Одначе процеси такого вимішування можуть бути корисні тільки на батьківщині, а не на еміґрації.

враховуючи терени, з яких ті походять, їхню освіту, професію тощо. Це могло б дати дуже цікаві матеріяли для нашої мовної політики. Спеціяльний інтерес могло б становити вивчення мови школи і вчителя. Не менше значення мало б це з погляду чисто теоретичного. Уже цитований нами Г. Шухардт, мовознавець, що найбільше зробив для вивчення змішування мов, мав за матеріял переважно рабські й торговельні мови, вироблювані на теренах зустрічей европейців з дикунами. Мова нашої еміґрації, особливо скупченої по таборах, дає великі можливості вивчити говіркове схрещування в межах однієї мови і міжмовне схрещення. Історія ніби спеціяльно створила в наших таборах ляборторії мовного вимішування. Дані систематичного, ґрунтовного, продуманого запису мови в межах хоч би одного табору, безперечно, могли б мати не тільки практичне, а і загально-теоретичне значення в маштабах принаймні загальної славістики.

Використані джерела. Пояснення скорочень

В — «Українські Вісті». Цифри показують числа з річника 1948.

Гр. — Ікер і інші. Гриць на еміґрації. Сценічні жарти. 1947. Цифри показують сторінки.

К — Іван Керницький. Циганськими дорогами. Гуморески. Мюнхен 1947. Цифри показують сторінки.

КР — «Комар — Запроторений їжак» Журнал. Мюнхен-Ельванґен. 1947, ч. 6.

Л — «Лис Микита» Сатира — гумор — карикатура. Журнал. 1948. Цифри показують числа.

Т — М. Точило. Бомби на весело. Фейлетони. Нюрнберґ, 1947. Цифри показують сторінки.

Ч — «Час». Український незалежний тижневик. Фюрт. 1948, ч. 29 (146).

Summary: *Juriy Šerech.* The Language of Ukrainian Emigrants in Germany (1945—1948).

Apart from some abbreviations in names of public organizations, there have been practically no new words in the language of the latest Ukrainian emigration. The reason for this is that Ukrainian emigrants found in the languages they came in contact with — German and English — expressions already coined for all their new concepts. New Germanisms mostly occur in the province of administrative life, in the nomenclature of goods and partly in the expression of emotions. New Anglicisms are restricted almost exclusively to administration and were incorporated not in their spoken but in their written form. The limited scope of these borrowings is due to the isolation of camp life, and the lack of any deep cultural contacts with other nations. The mingling of different Ukrainian dialects in the camp is another characteristic of the language of emigrants. As the greatest number of camp inmates come from Western Ukraine, their dialect preponderates in all agencies of self-government, particularly the intermediate ones. This influence is expressed not only in vocabulary, but also in syntax, word formation and accent. It tends to abate, however, as far as accent and declension are concerned, wherever education and press are slowly introducing the standards of literary language. Researches dealing with the process of linguistic changes among emigrants might produce results valuable for the theory of language, as they provide an opportunity for studying how dialects mingle in a camp milieu that is linguistically restricted and isolated, and create conditions that are peculiarly suitable for various laboratory experiments.

Релігійне життя в таборах

The Organisation of religious Life in Camps

Е. Скородинський

а) Українська Католицька Церква

Наплив українських утікачів зі Сходу, скупчення цих утікачів після війни в таборах висунуло якнайпекучішу потребу української католицької церкви — організацію церковно-релігійного життя в таборах. Цієї організації вимагали нові, зовсім інші обставини життя наших вірних у Німеччині. На місце душпастирів, що мали обов'язок обслуговувати цілі округи, не раз територію двох-трьох латинських епархій, треба було творити таборові душпастирства. Треба було відповідно розмістити духовенство у всіх трьох західніх зонах, бо несподіваний і випадковий приплив духовенства витворив ситуацію, що в східній частині південної Німеччини духовенства було надто багато, коли в усій англійській зоні тоді було всього п'ять священиків. За короткий час вдалося збільшити число духовенства в англійській зоні до 27 священиків; рівномірно розділено духовенство і в американській зоні, найпізніше вдалося обсадити духовенством північну частину французької зони, з огляду на труднощі від французької військової влади.

Впр. о. М. Вояковський як Заступник Апостольського Візитатора зреорганізував душпастирську обслугу в Німеччині в «квазі»-епархію, яку відповідно до поділу Німеччини на військові зони поділено на три протопресвитерати з осідками в Мюнхені, Ганновері і Фрайбурґу. Ці поділено на деканати, а деканати на душпастирства, яким підлягають таборові духовники. Межі деканатів переважно збігаються з межами латинсько-католицьких німецьких епархій. Духовенство, зайняте в душпастирствах, прив'язане до тієї місцевости, де встановлено душпастирство, і залишається на місці навіть тоді, якщо менша чи більша група вірних відійде в інші місцевості. Духовенство, зайняте в таборових душпастирствах, мусить їхати обов'язково туди, куди виїздить їхній табір.

Усіх самостійних душпастирств української католицької церкви на 1 травня 1947 р. було 118. Усіх душпастирів, тобто парохів включно з душпастирствами хворих, академічної молоді, в'язнів є 118, сотрудників 30, катехитів 28, священиків без призначення 10. Разом 186 священиків.

Перший урядовий Вісник (ч. 3-8) після закінчення війни дав ряд розпоряджень духовенству й вірним, на основі яких постало нове душпастирське обслуговування і повне розмаху релігійне життя. Подиву гідним темпом постає в кожному таборовому душпастирстві таборова каплиця, а в деяких таборах побудовано окремі дерев'яні церкви (напр., в Окері, Ґаллендорфі, Коріґені, Віндішберґердорфі в Оберпфальці — в гуцульському стилі, Корнберґу й ін.). Майже у всіх каплицях побудовано іконостаси, мальовані нашими скитальцями мистцями-малярами. Духовенство за допомогою жіночих церковних братств придбало ризи, шиті за нашим обрядом, гарно вишиті обруси, рушники й ін. На престолах пишаються прегарно різьблені нашими різьбарями кивоти. Так уладжені молитовниці і церкви були крихіткою нашої батьківщини на чужині у важких повоєнних днях.

Характеристична риса нашого релігійного життя — церковні братства, в яких, сказати б, збиралась еліта скитальців (з релігійного погляду). При 120

парафіях існувало 74 церковні братства, як Марійська Дружина, Братство Апостольства Молитви в злуці з Найсвятішим Христовим Серцем, Братство Матері Божої Неустаючої Помочі, Братство св. Архангела Рафаїла й Братство св. Івана Милостивого. Їх заходом уряджувано паломництва до відпустових місць, як Альтеттінґ, Марія Айх й інш., релігійні імпрези (як, напр., в Бамбергу на честь Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії 22 грудня 1946 р.), доповіді на суспільно-релігійні теми і т. п.

Особливим виявом релігійного життя був, напр., спонтанний протест скитальців проти т. зв. «Львівського Собору», урядженого під диктатом большевицького режиму в Галичині, з заявою, що скитальці не визнають ніяких «соборів», тоді коли їхня ієрархія уся поголовно на засланні, коли сотні священиків караються по в'язницях, на Сибіру й Соловках, коли нарід, що від віків понад усе дорожив своєю церквою, переживає найтяжчу від монгольських часів інвазію. Такі заяви вірности своїй церкві з тисячними підписами відсилано до стіп Святішого Отця в Римі.

Другий такий спонтанний вияв беззастережної вірности скитальців до св. Римського Престолу був ювілей 350-ліття Берестейської Унії. Не було ні одного душпастирства, в якому б українці-католики не відсвяткували урочисто цього пам'ятного ювілею. Одним з найкращих святкувань 350-ліття ювілею було торжество в Мюнхені, 19 грудня 1946 року. В той день був присутнім Його Еміненція Кардинал Фавльгабер на співаній соборній Службі Божій в одній з накращих мюнхенських церков (св. Антонія), а ввечері з тієї ж нагоди відбувся прегарний концерт, на якому був репрезентований баварський уряд.

Таборові душпастирства жили життям батьківщини. Такі річні свята, як Різдво, Йордан, Великдень, Свято Пресвятої Евхаристії і празники таборових душпастирств були обходжені з усіма тими звичаями, що й колись на рідній землі. Не було ні одного міста чи села в Німеччині, де жили наші скитальці, щоб там на Свят-Вечір не лунали під вікнами скитальчих домівок наші колядки. І Йорданські Водосвяття відбувалися в найменших подробицях так, як були вони святковані на батьківщині.

Великого тижня мешканці таборів переживали те, що колись під рідними стріхами. Страсті, Євангелія, відправа Плащаниці у Велику П'ятницю, чи опісля в досвітню пору Воскресна Утреня, все це відбувалося з найбільшою урочистістю, з повною присутністю всіх вірних та з глибоким переживанням цих релігійних містерій. А що ж говорити про свячення пасок, — це був живий образ — наче фільм, вирізаний із стрічки спогадів про Рідну Землю.

До таких особливих церковних торжеств належить також святкування Пресвятої Евхаристії. В найкращих репрезентативних частинах табору уряджено чотири престоли, до яких опісля підходила урочиста процесія, що в ній начальний священик ніс Найсвятіші Тайни в дароносниці. Дуже часто скитальці йшли на таке ж торжество і до німців-католиків латинського обряду і брали чинну участь у їхньому Євхаристійному торжестві. Слід би згадати тут таку імпозантну участь наших скитальців у Євхаристійному святі в Авґсбурґу в 1948 році. Поміж тисячами німців-католиків було близько тисячі українців, що в означеному впорядчиками місці творили шпалеру, через яку переходив єпископ з Найсвятішими Тайнами, оточений усім своїм катедральним духовенством. В хвилині, коли Достойний Князь Церкви, несучи Найсвятіші Тайни, зближався до української шпалери, неначе на нечутний наказ, тисячна маса українців впала на коліна. Це було щось таке імпозантне, таке величне, таке зворушливе, що з очей старенького єпископа покотилися сльози зворушення.

Українці-скитальці ніколи не поминали нагоди засвідчити свою віру і своє прив'язання до св. Католицької Церкви. Тому під час архипастирських візитацій латинських Князів Церкви завсіди старалися брати участь у цих торжествах усі, навіть запрошували до своїх таборів латинських католицьких владик, як це було в Бамберґу або у Вельберті, де Його Еміненція Кардинал Фрінґс, візитуючи цю свою парафію, завітав і до нашої таборової каплиці і з великим зворушенням дивувався запопадливості та ревності скитальців на релігійному полі.

Жертовність українців-католиків поклала основи для всіх таборових церков з усіма їх прегарними урядженнями. Ця жертовність виявилась у різних ділах милосердя, у творенні фондів допомоги для хворих скитальців, для різних інших добродійних потреб, що мали за мету підтримати бідніших. Українські скитальці пам'ятали теж про свій синівський обов'язок збірки т. зв. «Петрового Гроша» й вважали за свій святий обов'язок скласти свій даток на великі потреби св. Вселенської Церкви до стіп Святішого Отця, якого слова признання враз з Апостольським благословенням передав Державний Секретаріят св. Столиці у своєму письмі з дня 7 грудня 1945 року Його Ексцеленції Монс Монтіні до Заступника Апостольського Візитатора о. М. Вояковського.

Для скріплення релігійно-морального життя і для підвищення його рівня поміж скитальцями уряджувано місії, які закінчувались урочистим Богослуженням, після якого уряджувано великий похід з місійним хрестом, що його опісля вкопувано на найвиднішому місці табору.

Під час Великого Посту відбувалися духовні вправи (реколекції) майже в усіх душпастирствах з великою присутністю вірних. Духовні вправи (реколекції) були застосовані для осібних станів, напр., для академічної молоді, для середньошкільної молоді, для чоловіків, для жінок. Вислід духовних вправ був помітний; численні св. Сповіді, св. Причастя вірних були для священиків великою нагородою за їхню ревну працю.

Щоб забезпечити духовне покликання студентів св. Богословія, яких поміж скитальцями було коло 60, та щоб забезпечити приріст кваліфікованого духовенства на скитальщині в Німеччині, постала українська католицька Духовна Семінарія в замку Гіршберґ біля Вайльгайму. Ректором студій у Духовній Семінарії був о. мітрат д-р Василь Лаба, а ректором виховання о. мітрат Олександер Малиновський. Професорський збір складався з 12 професорів, передусім з тих, що були професорами Богословської Академії у Львові.

Релігійне життя українців-скитальців проявлялось і у християнській католицькій пресі. Тут слід згадати «Християнський Шлях» (тижневик), що появлявся від 1 січня 1946 р. до весни 1947 р. «Христос Наша Сила», спочатку, як і тижневик «Християнський Шлях», був друкований на циклостилі, а з 1 січня 1948 р. цей місячник став виходити друком. Крім часописів, видрукувано багато різних брошур релігійного змісту, а навіть більших обсягом книжок, як «Поклін Марії», «Митрополит Андрей Шептицький» та ін., і видано багато мистецьких ікон наших відомих мистців, як Шухевичевої, Буцманюка, Бутовича й інших. Постали також нові релігійні пісні; тут згадати в першій мірі нашого визначного композитора Є. Оленського, що скомпонував на мішаний хор дві прегарні пісні на честь Божої Матері.

Релігійне життя проявилось на скитальщині ще й різними релігійними імпрезами, як, напр., концертом з нагоди 9-ої річниці коронації Святішого Отця Папи Римського (Мюнхен, 18 березня 1948 р.), академіями на честь Митрополита Шептицького і т. п.

Треба згадати й про ті великі дні в скитальському житті, коли українці велично гостили у своїх хоромах високих гостей, представників Святішого Отця Папи Римського. 29 січня 1946 р. Архиепископ К'ярльо, шеф III Ватиканської Місії, відвідав один з найкращих і найбільших українських таборів, Карльсфельд. Небуденна була і зустріч українського скитальчого громадянства з Його Експеленцією, Єпископом д-ром А. Мюнхом, Апостольським Візитатором для Німеччини і шефом III Ватиканської Місії, під час його візити 18 березня 1948 р. у представників всього скитальчого організованого життя в Мюнхені.

Були випадки і деякого морального занепаду одиниць слабої віри. Найкращим віддзеркаленням цього є таборові метрики уроджених, у яких, правда, малий відсоток, але все ж таки занотовані випадки уроджень неправного ложа. Проте, супроти інших народів на скитальщині треба з признанням підкреслити, що випадків морального занепаду поміж українцями відсотково найменше. Пастирське Послання Заступника Апостольського Візитатора о. М. Вояковського про нечистоту застановило багатьох, що стали на неправильний шлях життя. Треба підкреслити тут і ревне співділння таборової влади, яка докладала всіх зусиль, щоб повоєнні прояви неморального життя в самому зародку знищити.

13 грудня 1947 р. Святіший Отець, бажаючи з'єднати всіх українців-католиків у Західній Европі в одну юрисдикційну одиницю, передав українців-католиків, що живуть у Німеччині, під юрисдикційну владу Його Експеленції Єпископа д-ра Кир Івана Бучка. Перша вістка про це, яку принесли нам часописи, сповнила серця всіх українців великою радістю. Це ж єдиний з галицьких єпископів, що його Боже Провидіння зберегло в цей найважчий час життя скитальців на чужині. 17 квітня 1948 р. громадянство, представники всіх організацій, товариств, шкільництва і духовенства вітали Його Експеленцію в канцелярії Апостольської Візитатури в Мюнхен-Пазінґу. Зворушений до глибини серця Владика Кир Іван дякував за щире вітання і зразу ж таки взявся до апостольської візитації всіх таборових душпастирств, розкиданих по всій території південно-західньої Німеччини. Чи не найкращий вияв і свідоцтво своєї релігійности показали українці-католики, вітаючи оваційно в своїх таборах улюбленого Владику.

Оце високе піднесення духу скитальців під час апостольської візитації Його Експеленції Єпископа Монс. Бучка є найвимовнішим образом глибокої релігійности українців-скитальців на чужині.

Е. П.

б) Українська Автокефальна Православна Церква на еміґрації

Про організоване церковне життя в Німеччині до закінчення війни в 1945 р. не могло бути й мови. Ще в 1944 р. у т. зв. Генерал-Губернаторстві Єпископат УАПЦеркви ізолювали від духовенства і вірних, звізши всіх в одне місце й поставивши під суворий нагляд. Не мало свободи для своєї пастирської праці й духовенство, частина якого разом з вірними мусіла тяжко працювати на фабриках і заводах, не маючи жадної змоги обслуговувати своїх вірних, а коли й робила це, то з великим ризиком наразитись на кару від жорстоких наглядачів.

Після переїзду Єпископату й духовенства в кінці 1944 р. до Німеччини тим більше не могло бути мови про налагодження церковного життя, бо ані єпископів, ані священиків не допускали до православних вірних, що в жахливих умовах працювали по фабриках і заводах або катувались по таборах смерти.

7

На богослуженнях, які вряди-годи відправлялись у принагідних приміщеннях, т. зв. «остівцям» вступ був суворо заборонений.

З хвилиною закінчення війни на весні 1945 р. ситуація для УАПЦеркви відразу змінилася. Розташовані по таборах у всіх трьох окупаційних зонах Німеччини, православні українці при започаткуванні організації культурно-національного життя по своїх осередках передусім узялися під проводом єпископів і духовенства влаштовувати храми, для яких належно пристосовувано приміщення-залі, ґаражі, а в поодиноких випадках, при сприятливих умовах, будовано навіть спеціяльні приміщення (Ельванґен, Ганновер, Кіль, Коріґен).

Храми оздоблювано гарними стильними іконостасами, образами, часто мальованими досвідченими мистцями. При храмах прибудовувано традиційні дзвінички, на яких ролю дзвонів заступали рейки, мідні гарматні набої й сталеві вистріляні гарматні кулі.

При храмах організовувано гарні церковні хори, які своїм співом не тільки обслуговували храми, збільшуючи урочистість богослужень, але й виступали на національних святах та академіях.

Як помічні організації при церквах організовувались на підставі зразкових статутів, опрацьованих і ухвалених Свящ. Синодом УАПЦеркви, Церковно-Парафіяльні Ради і Церковно-Парафіяльні Братства: перші — на допомогу настоятелям церков при провадженні церковного господарства, а другі об'єднували ревнителів Православної Віри й Рідної Церкви.

В 1946 р. у всіх трьох зонах Німеччини, не рахуючи Австрії, було коло 80 таборових парафій. Тепер, у зв'язку з масовим переселенням вірних з Німеччини в інші країни та ліквідацією таборів і комасацією їх, число парафій зменшилося до 60.

Для зручности адміністрування всю Німеччину поділено на церковні округи, які Свящ. Собор Єпископів УАПЦеркви доручив архипастирській опіці окремих єпископів: 1. Округа англійської зони (Високопреосвящ. Митрополит Полікарп), 2. Мюнхенська округа (Архиєп. Геннадій), 3. Авґсбурзька округа (Архиєп. Ігор), 4. Реґенсбурзька округа (Єпископ Володимир), 5. Вюртемберзька округа (Архиєп. Никанор), 6. Ґрос-Гессенська округа (Єпископ В'ячеслав), і 7. Округа французької зони (Єпископ Сергій).

Українські православні парафії в Австрії підлягають опіці Високопреосвящ. Митрополита Полікарпа; Владиці Митрополитові Полікарпові підлягають також парафії в Англії і Франції.

Українські православні парафії в країнах Бенелюксу перебувають під опікою Архиєпископа Михаїла, що 19 вересня ц. р., згідно з постановою Свящ. Собору Єпископів УАПЦеркви, виїхав для цього до Бельгії.

Кожного року, починаючи з 1946 р., відбуваються сесії Свящ. Собору Єпископів УАПЦеркви на еміґрації для обговорення і винесення постанов принципіяльного характеру в питаннях церковного життя, а також сесії Свящ. Синоду й решти Єпископів за бажанням. В грудні 1947 р. у місті Реґенсбурзі відбувся Православний Український Церковний З'їзд УАПЦеркви, що складався з обраних делеґатів від духовенства й вірних з участю повного складу Свящ. Синоду і решти Єпископів за бажанням. З'їзд вислухав цілий ряд ґрунтовно підготовлених рефератів догматично-канонічного, церковно-історичного, місіонерсько-виховного, шкільного й фінансово-господарського характеру та ухвалив цінні постанови в питаннях, порушених у рефератах.

В 1948 р. особливу увагу звернено в праці Свящ. Синоду на видавничу справу. Накладом Свящ. Синоду вийшов Церковний Календар на 1948 рік,

Короткий Православний Катехизис, Коротка Історія Православної Церкви та ч. 1. «Богословського Вісника», органу УАПЦ на еміґрації. Віддано вже до друку Церковний Календар на 1949 рік та ч. 2. «Богословського Вісника», а готується до друку Служебник та Часослов.

У зв'язку з виїздом вірних УАПЦ в інші країни, посилається туди, правда, з великими труднощами формального характеру, духовенство. Маємо вже наших священиків в Англії (4), у Франції (2), в Бельгії (1), в скорому часі виїздить ще чотири, в Австралії (1), Бразілії (1), Арґентіні (1).

Де б не опинилися в майбутньому Єпископат, Духовенство й Вірні на еміґрації, вони з допомогою Божою старатимуться всіма силами зберігати той неоцінений скарб, з яким вона виїхала з України в 1943-44 рр. — УАПЦеркву, щоб, коли проб'є слушна година, знов повернутися до України, Вільної і Незалежної, в лоні своєї Рідної Матері Церкви.

Володимир Дорошенко

Культурно-освітня праця в таборах і для таборів

V. Dorošenko: Cultural Activity in Camps and for Camps

(Їх плюси і мінуси)

Культурно-освітньою працею в таборах займались відділи чи референтури культурно-освітньої праці. Поки таборове життя не зрізничкувалося, культурно-освітні відділи скупчували в собі всю освітню роботу, яка велася в таборі — і, так би мовити, урядову і чисто громадського порядку. Відповідно до цього вони ділилися на різні секції, як, напр., **секція слова**, що об'єднувала працівників слова; **церковно-релігійна секція** для релігійно-моральної праці; **театральна секція, секція шкільної освіти, наукова секція, образотворча, фізичного виховання, жіноча.** Голови секцій були водночас референтами справ своїх секцій у культурно-освітньому відділі. (Так було, напр., у Карльсфельді під Мюнхеном у 1945 р.). Згодом почали організуватись окремі товариства, які перебирали на себе роботу вищезгаданих секцій. Так поставали спілки письменників, учительської громади, «Рідна Школа», «Об'єднання Жінок», пластові та спортові товариства, що в різних таборах прибирали різних назв. Згодом усі такі організації об'єднувались у свої централі. Поруч з іншими об'єднаннями, а то навіть і випереджаючи не одно з них, постали й наші наукові установи, що об'єднували всі українські наукові сили, які опинилися на еміґрації.

Після розпаду гітлерівської Німеччини припинили своє існування всі органи преси, в тому числі й нечисленні українські часописи. Маси скитальців опинилися ніби у відрізаній від зовнішнього світу пустелі, без ніяких вісток про те, що діється довкруги. Це викликало появу інформаційних листків-бюлетенів, друкованих на циклостилі, які подавали за радіом вістки зі світу. Спершу це були підприємства приватного характеру. Але незабаром і таборові Управи почали видавати такі листки. Деякі з них розвинулися згодом у поважні часописи, як ось, напр., «Наше Життя» в Авґсбурзі, «Неділя» в Швайнфурті, а потім в Ашаффенбурґу, «Українські Вісті» в Новому Ульмі й «Час» у Фюрті. Пізніше, коли наладналася справа з друкуванням наших найважливіших газет, яким американська військова влада надала придіп паперу, більшість циклостильних інформативних листків перестала виходити, але кілька

з них з'являються і досі. Крім того, в таборах побачило світ чимало журналів. Обєднуючи місцеві таборові сили, вони здебільшого й не виходили поза межі свого табору. Проте, деякі вибилися на ширшу арену і здобули собі певну репутацію, напр., «Орлик» у Берхтесґадені, «На чужині» в Коріґені та інші.

В таборах або навколо них організуються й видавництва книжок белетристики, підручників, релігійної й дитячої літератури тощо, та постають газетні й книжкові кіоски й книгарні. З більших видавництв згадаємо оці: «Вернигора» Яр. Пастушенка, «Прометей», «Української Трибуни», видавництво «Українського Слова», «Часу» та інші.

Шкільна справа в самому початку висунулася в житті української еміґрації на перший плян і швидко стала на ноги. Не було табору, де б не було бодай прилюдної школи, а по більших скупченнях можна побачити майже всі ті типи, що були на батьківщині. Отже, крім дитячих садків та народної школи, без яких не міг обійтися ні один табір, постали всякі інші школи: гімназії — клясичні або реальні, учительські семінарії, музичні й торговельні школи тощо. В американській окупаційній зоні навіть по менших таборах засновано бодай кілька гімназійних кляс. Крім того, в різний час по різних таборах поставали і якийсь час існували такі чи такі фахові школи, напр., фахові жіночі школи, образотворчі, драматичні, балетні студії і т. д.

Не забула наша таборова інтеліґенція і про бібліотеки, читальні та позашкільну освіту, влаштовуючи різні курси та доповіді.

Майже в кожному великому осередку української еміґрації, як у таборах, так і поза ними, позасновувано **бібліотеки** — випозичальні й читальні. Крім того, старались мати бібліотеку для учнів різні юнацькі організації. Розуміється, все це бібліотеки невеличкі, бож на еміґрацію вивезено з України дуже мало книжок, а нових видано не так уже багато. На еміґрацію дісталася тільки частина складу видань «Українського Видавництва», Львів-Краків, що лягла в основу мюнхенської бібліотеки Українського Вільного Університету.

Великою таборовою збіркою книжок є збірка Української Вільної Академії Наук у Соммеказерне в Авґсбурґу. При ній засновано окремий **архів-музей,** який збирає все, що стосується до життя і побуту української еміґрації, в тому числі і всякі друки, м. ін. по сім примірників усіх еміґрантських друків, призначаючи їх до головних бібліотек України (Київ, Харків, Львів, Одеса, Катеринослав) та для Українського Закордонного Архіву.

Спорадично, час-від-часу, відбувалися і відбуваються в таборах короткореченцеві курси — шоферські, радіотехнічні, кравецькі, городничі, пасічничі, молочарські, бухгалтерські тощо. Згадати теж треба курси неписьменних п. н. «доповняючої вечірньої школи» та поширені курси чужих мов — англійської, французької, еспанської тощо.

Окремо мусимо згадати ще й про так звані **«народні університети»** — систематичні популярно-наукові виклади з українознавства і різних інших ділянок знання.

Велику ролю в духовому житті еміґрації грали й численні **театральні, хорові й музичні виступи**. Мабуть, не було хоч трохи помітного табору, де б не було власного театру, хору «Боян» чи якого іншого, а то й якоїнебудь музично-вокальної капелі. Та й по гімназіях та інших школах і по різних юнацьких організаціях (СУМ, Пласт тощо) існують власні хори, музичні чи драматичні й інші (напр. шахові) гуртки. І треба визнати, що таборові театральні чи інші виступи стоять часом на чималій мистецькій висоті. Мова тут, розуміється, не про високо-мистецькі ансамблі, як театр Вол. Блавацького або студія Йосипа Гір-

няка, а про скромні таборові починання. Нічого дивуватися, що і ці починання назагал були непогані, й таборові трупи, хори й капелі відважувалися виїздити навіть на ґастролі до інших осередків — аджеж мало не в кожному таборі перебували фахівці з різних ділянок мистецтва.

Так само слід відзначити й небуденні успіхи діячів образотворчого і т. зв. народного мистецтва, про що яскраво промовляють різні вистави й покази.

Всю вищезгадану культурно-освітню роботу завдячує українська еміґрація виключно сама собі. Ніхто з зовнішніх чинників не приходить їй на допомогу. Ні УНРРА, ні тепер ІРО нічогісінько не зробили для піднесення культурного рівня наших скитальців. Єдине, що доброго була зробила УНРРА на самому початку, — це передрук (чи властиво фотодрук) двох-трьох підручників для народної школи (читанки й задачника), у невеличкій, правда, кількості. Лише останнім часом ІРО завело різні фахові школи — кравецькі, радіотехнічні і такі інші, а також курси англійської мови для всіх скитальців американської зони, але спеціяльно для заспокоєння українських культурних потреб обидві ці установи не зробили майже нічого. В своїй практиці і УНРРА й ІРО визнавали тільки нижчу освіту й опікування хіба дитячими садками й народною школою, взагалі освітою юнацтва до 16 років життя. Про середню освіту й чути не хотіли. Нічого не зробили теж для позашкільної освіти. Зате багато зусилля вони зужили для розповсюдження між скитальцями, під покривкою сприяння репатріяції, різних газет і брошур, видаваних в СССР або Польщі, для чого наказувано засновувати окремі читальні.

Та й не завжди й не скрізь ті люди, що провадили культурно-освітню працю в таборах, були на висоті свого становища. І тут нам доведеться порушити також певні мінуси в культурно-освітній роботі як у таборах, так і поза ними. Насамперед треба відзначити певну **безплановість** цієї роботи, інертність, застарілість її метод, — керівники її мало вважали на зовсім відмінні, ніж колись дома, обставини життя еміґрації і майбутні її перспективи.

Кожний табір, кожне скупчення еміґрації починало само від себе, а що справа була невідкладна й не можна було чекати на опрацювання нових навчальних плянів, тож скрізь культурні відділи повели роботу за старими домашніми зразками, не пристосовуючи її до потреб сучасного життя скитальців і їх майбутнього. І от так постали по таборах неодмінні гімназії, учительські семінарії, торговельні школи тощо, а занедбано школи ремісничого характеру, бо цього хотіло й само таборове громадянство, й самі середньошкільні учителі, яких набралося по таборах американської зони дуже багато й усі хотіли мати працю за своїм фахом, і вкінці й численна молодь обох статей,що з тих чи інших причин не докінчила її свого часу дома й тепер на дозвіллі хотіла б здобути вимріяний атестат зрілости. Тим часом перспективи, що чекають еміґрацію на нових місцях оселення, вимагали б цілком інакшого типу школи. Правда, часом при гімназіях було заведено навчання того чи того ремесла, але це не могло заступити справжньої фахової школи, з її правильною систематичною наукою.

До згаданих уже хиб нашого шкільництва треба ще додати, що по багатьох школах учили часто нефахові, а то й зовсім невідповідні вчителі й за найрізноманітнішими програмами. Тільки останнім часом ЦПУЕ впорядкувало справу гімназійної науки, поліквідувало безліч малих чи малоклясових закладів, надавши права навчання тільки вісьмом найважливішим.

Спроби декого з таборових діячів, що далекозоріше дивилися на підготову молодого покоління до майбутнього життя на чужині, закласти нижчі

й середні технічні школи, цілком скрахували, наткнувшись на загальну байдужість. Правда, по таборах уряджено різні перевишкільні — довші чи коротші — курси, але вони не могли заступити кількалітньої систематичної шкільної науки. Часто-густо такі курси поставали випадково, під впливом якоїсь принагідної потреби, а коли ця потреба минала або ставала неактуальною, то курси раптом маліли, а в кінці розліталися. Пішла, напр., чутка, що братимуть на роботу до буряків до Канади, й зараз маса людей записалася на курси городництва й плекання буряків, сподіваючись, що посвідка про скінчення цих курсів допоможе швидше виїхати. Але як показалося, що до вербування на цю працю ще далеко, то й курси зійшли відразу майже нанівець. Так було й з курсами чужих мов. Коли напр., актуальний був виїзд до Бельгії, постав попит на курси французької мови, але з виїздом людей на роботи ці курси зразу ж підупали. Взагалі про всі курси можна сказати, що їх не надто старанно відвідували, зокрема, молодше покоління, а серед слухачів, як правило, переважали літні інтеліґентні люди. І це, не зважаючи на те, що серед таборян було багато таких людей, що ніде не працювали. Селяни вважали, що їм не треба перевишколюватися, бо вони й без того були й будуть господарями. Ремісники вдовольнялися своїм ремеслом, а всі разом покладалися на свою фізичну силу, а там якось буде. Молодь воліла футбол і політиканство. До вивчення чужих мов загал мешканців ставився байдуже: вивчуся, мовляв, на місці, а то тепер не знати, куди поїдемо, то й не знати, за яку мову братися. Те саме, що про курси, треба сказати і про виклади і доповіді.

Певний успіх мали тільки подекуди спочатку народні університети, особливо там, де можна було залучити до навчальної праці добрі фахові сили з табору та з-поза нього.

Великою болячкою таборового життя була й лишається неписьменність, що досі ще ніде цілком не зліквідована. Курси неграмотних ледве животіють, часто-густо розлазяться. Вина за такий стан лежить безперечно, великою мірою на управах таборів, на душпастирях обох церков та й на самому громадянстві, що байдуже приглядається до цього сумного явища.

Великою перешкодою в належному розгорненні культурно-освітньої праці був також **брак книжок** в шкільництві. Ні учні, ні вчителі довший час не мали та великою мірою й досі не мають потрібних підручників. УНРРА, як уже згадувано, майже нічого не зробила, щоб заспокоїти цю пекучу потребу. Так само нічого не зробили й обласні комітети ЦПУЕ, чи власне його культурно-освітній відділ. ЦПУЕ не видало досі ні одного підручника. Вся його діяльність на цьому полі обмежилася лише на рекомендації до шкільного вжитку кількох підручників, що їх опісля рішуче засудила фахова критика, як цілком непридатні до навчання. Кепсько також стоїть справа з шкільним читанням. Бракує дуже багато творів з українського красного письменства. І як би не приватна ініціятива, що мала здебільшого спекуляційний характер, то було б зовсім погано. «Учительська Громада» теж нічого не вдіяла. Не зважаючи на всякі дискусії в пресі й існування спеціяльного «Об'єднання Дитячих Письменників» майже нічого читати й нашій малечі. Ні путящих книжечок, ні постійного часопису для дітвори так-таки й нема. Було, правда, кілька спроб дитячих журнальчиків, але ні одна не втрималася.

Другий мінус всієї культурно-освітньої діяльности, а в тому й наукової — це те, що вона проходить майже виключно в межах еміґрантського ґетта, без зв'язку з навколишнім світом. Така ілюзія, безперечно, неґативно позначається на належному ознайомленні й освідомленні чужинецького культурного світу з усім комплексом української національної справи. Певна річ, і тут, як

і в інших ділянках нашої культурно-освітньої праці, є щасливі вийнятки, але вони не міняють основного типу зауважених явищ.

Розуміється, наші завваги не мають на меті знецінити вагу проробленої українською еміґрацією культурно-освітньої роботи. Наслідки цієї роботи безперечно великі. І ми мусимо бути вдячні за це нашим культурно-освітнім працівникам, що її провадили й провадять. Оця наша вдячність буде ще більша, якщо ми візьмемо до уваги ті специфічні обставини, в яких доводилося їм працювати. Аджеж уся згадана вище робота проведена та й ведеться досі самотужки, власними силами, без будь-чиєї допомоги, в тяжких умовах еміґрантської дійсности, нечуваної мешканевої скрути, тісноти й людської скупчености та серед гамору різномасного, часто-густо нездисциплінованого, а то й здеморалізованого людського становища. Все це не могло не позначитися на успішності культурно-освітньої праці. І коли все ж таки й за таких умов вона дала поважні наслідки, це знак, що наша еміґрація в своїй основній масі здорова, зберегла живу душу й не завмерла, не вияловіла в тяжких умовах перебування на скитальщині, а здатна до творчого життя та розвитку.

Гр. Шевчук

Табір у літературі і література в таборі

Hr. Ševčuk: The Camp in Literature and Literature in the Camp

За понад три роки існування таборів ДіПі і проживання в них переважної частини української еміґрації в Німеччині й Австрії видавнича діяльність українців у галузі красного письменства розгорнулася досить широко, кількість назв виданих книжок і журналів чи не переходить за сотню, і є серед цієї продукції і окремі вартісні речі, — одначе, якщо не говорити тим часом про твори гумористичн і сатиричні, то не може не впасти в око, що жадного поважного твору, присвяченого життю в таборах, за ввесь цей час не з'явилося. Правда, видавнича діяльність усі ці роки відставала від творчости письменників, і в світ виходили головне твори, писані під час війни, коли видавничі можливості були мінімальні, або навіть перед війною. Але з розмов з багатьма письменниками авторові цих рядків відомо, що і тепер майже ніхто з них не працює над таборовою тематикою. Конкретно кажучи, з коло 30 запитаних ним письменників тільки один дав позитивну відповідь.

Таким чином можна твердити, що українська література, за малими винятками, зіґнорувала таборове життя і воліла про нього зовсім не писати. Це явище мусить мати свої психологічні причини і вимагає своєї оцінки. Звичайно, передусім, можна згадати той загальновідомий факт, що мистецтво взагалі потребує хронологічної відстані і що дуже рідко видатні твори відбивають злободенну тематику. Таке посилання в нашому випадку істотне, але недостатнє. Скажімо, під час війни ми все таки мали твори воєнної тематики, і деякі з них — справжні мистецькі твори, що, напевно, лишаться в літературі (новелі Йосипа Позичанюка). Так і тепер, могли б бути лише поодинокі твори на таборову тематику — і це було б зрозуміло. Але цілковитий брак таких творів змушує **шукати якихось специфічних і глибших причин.**

Однією з цих причин було уявлення про короткочасність і переходовість таборового життя. Табори мали бути тільки станцією на довгому шляху. Одні

уявляли цей шлях як швидке повернення назад, на визволену батьківщину, другі — як шлях за океан, але ні ті, ні ті не припускали собі гадки, що життя в таборах може затягтися на роки. Коли ж виявилося, що йдеться не про дні чи тижні і навіть не про місяці, психологічна реакція на таборове існування була, загалом беручи, виразно неґативна. Справді, не кажучи вже про те, що табори становлять собою тільки до певної міри злагіднену форму ґетта, може небагатьом народам примусовий «колективизм» таборового життя такий чужий, як саме українцям з їх постійним нахилом до відмежованости родини і особи від інших родин і осіб.

Але тут уже нема потреби говорити «взагалі». Яскраві свідчення того, як поставилися українці до таборів і таборового життя, дає наша література в її гумористично-сатиричній галузі. Виключивши з нашого огляду спеціяльно гумористичні журнали («Лис Микита», «Комар», «Їжак» та інші) як ділянку, ближчу до журналістики, ніж до літератури, і не претендуючи на бібліографічну повноту, придивімось до особливо характеристичних літературних явищ. Зразу впаде в очі, що письменники відзначають у таборовому житті мало не самі неґативи і що вістря їх сатири спрямоване насамперед проти тих, хто зумів пристосуватися до таборового життя, хто примирився з ним, хто відчув себе в його умовах нормально. Ледве чи це свідома настанова, послідовна програма, — радше це вияв стихійного психологічного опору. Але тоді це тим характеристичніше.

Киньмо погляд на те, які явища таборового життя неґативно розцінює наша гумористично-сатирична література.

Передусім, це неробство. Організація таборів загалом не заохочує людей до праці, а в багатьох випадках навіть не дає змоги знайти працю. Якщо кілька тисяч людей зосереджно в якомусь глухому куті, при всьому бажанні вони не можуть бути забезпечені працею. Але є люди, що їм неробство входить у звичку, і вони готові його всіма способами зберігати. А що зовсім нічого робити не можна, то вони витрачають свою життєву енерґію на плітки, політиканство, організаційну метушню без усякої на неї потреби, пиятство, а далі сварки й гризню.

Ось двоє таборян сидять, на весняному сонечку вигріваються, про політику говорять, кування зозулі лічать, а потім сваряться за «політичну плятформу» («Весняне» М. Точила в його книжці «Бомби на весело»). Ось пан Дрімка просипляє годину праці («Пан Дрімка будильником» там же). Ось Потап — «Ще недавно бикові в стайні ондуляцію робив, — сьогодні затягне рукавички, краватку, протисоняшні окуляри, подумаєш — якийсь маґістер» (Ікер «Гриць на еміґрації»). Ось таборянин з 15-ого бльоку Осип, що гає час при картах і захворів на . . . хронічне позіхання, від якого єдиними ліками могла б бути праця («Це не життя, це муки» Ів. Керницького в його книжці «Циганськими дорогами»). Ось Анатоль Костенко, що вправляється п'яний на мотоцикл («Найновіше чудо техніки» там же). Ось Заливайко і Попивайко, що через брак самогону лупцюють одне одного макогонами по голові, щоб викликати ефект оп'яніння («Добрий винахід», жарт на одну відслону Мусія Гака — в книжці Василя Софронова «Тітка з провінції», сценічні жарти).

Неробство, з одного боку, неймовірна скупченість людей укупі, з другого (кількома штрихами, але влучно показана в «Любовній історії» Р. Личаківського, де одначе опис табору править тільки за рамку для оповідання на зовсім іншу тему), породжують сварки й навіть бійки. Кожна дрібниця легко може стати притокою для цілої «драми». Особливо дратують у такій ситу-

ції відмінності побуту й говірки в людей з різних кутів України. Тема «східняків» і «галичан» в умовах таборового ґетта далеко переростає свою реальну вагу і спричиняє не один конфлікт. В Ікеровому «Грицеві на еміґрації» Маруся відраджує Гриця одружуватися з Галиною, бо, мовляв, «вона східнячка, православна». Ця сама тема відбита в ревіях «Блакитна авантура» і «Сон української ночі» І. Алексевича, виставлюваних Студією Й. Гірняка, в образах східняцького професора Енергієнка і західняцького Старушка, д-ра Рутенця тощо. В інтермедії Ів. Керницького «На вавилонських ріках» («Арка» 1947, 6) доброзичливо обіграні побутові деталі і говіркові відмінності «східняка» дядька Степана і «західняків» пана Директора і пані Добродійки. У вульґаризованому оформленні ті самі типи правили за основу сюжетного конфлікту в плиткому «жарті на одну дію» Олекси Запорізького «Мати помирила».

Якщо висвітлення цих моментів у нашій літературі має характер переважно гумористичний, то сатиричні тони з'являються частіше тоді, коли заходить мова про тих, хто зжився з таборовою атмосферою, втративши почуття реальности, або хто використовує її не надто етичним способом для власної користи.

Втрата почуття реальности в наслідок замкнености в таборі може мати різні вияви. Люди забувають, що все їхнє існування тут — типово переходове, починають будувати в таборових обставинах «політичні партії», держави в мініятурі, стають тим, для чого свого часу Шолом-Алейхем створив термін «людина повітря». Особливо виразно цей тип еміґраційної людини повітря схоплений в образах Мамая в ревіях І. Алексевича «Сон української ночі» і «Хожденіє Мамая», Ромка Птаха в його ж ревії «Блакитна авантура» і в фейлетоні Л. де-Маріні «Діла авґсбурзькі» (Збірка пародій, сатир, епіграм, жартів «Буря у Мурі»), що починається так: «Кожний табір має свій стиль. Одні пишаються розвитком музики, інші поклали всю свою амбіцію на малярів, а ще інші збираються скорити світ помідорами. Авґсбурґ визначається геніями, як Донбас вугіллям». І далі, показавши безнастанні конфлікти невизнаних таборових геніїв, автор питає: «Господи, де поділися нормальні, робочі, скромні й відповідальні люди???» Ефемерність «політики» і «культури», замкненої в табір, незвичайно гостро, часом пересадно показав Порфирій Горотак, цей колективний майстер злобної і водночас надривно-ліричної, наскрізь суб'єктивної пародії, творцями якого, як тепер відомо, були Юрій Клен і Л. Мосендз. Ось відповідний уривок з його «Баварських строф» («Дияболічні параболи»):

Пізнавши жабомишодраківку
між племенами «бе» і «ме», —
од самих п'яток аж по маківку
зівота й інша «ота» йме.

Нажився я між бандуристами,
попідпирав плечима Мур,
реферував скрізь із маґістрами,
з майстрами всіх літератур.

Запорошився від мірошників,
начувсь вождів і вожденят,
пізнавши ошустів, збиточників,
кнурів великих і пацят...

Втомилось серце всіми «івцями»
і переїлося вже фраз
про згоду між вовками й вівцями,
що має здійснитися враз.

У ресторані з уенерами
ковтав нераз гарячий ром,
впивався їхніми химерами,
носив принцесам їхнім бром.

Шуміла осінь листопадами,
а я в теплесенькім кутку
конспірував зі скоропадами
і говорив: Mersi beaucoup!

Як вірний друг автокефалії,
читав батярам, здирачам
прекрасні лекції моралі я,
щоб вийшов в люди вічний хам.

8

Постання типу шкурника й жмикрута, що зумів добре пристосуватися до ненормальних обставин таборового життя, людини безпринципової й не надто чистої в своїх махінаціях, відбите в багатьох творах. То це поліцай, що бере хабарі («Во Вифлеємі нині новина» М. Точила), то хабарник і крадій-урядовець («Євшан-лахи», «Взяв, далебі, взяв» М. Точила), то люди без переконань чи то в приватному житті («Консолідаційна робота поступає» М. Точила), чи то в літературному («Поет і критик» Л. де-Маріні в збірці «Буря в МУРі»), але особливо часто — це спекулянт, з особливою виразністю схоплений Ікером у «Грицеві на еміґрації» в образі Хоми. Програма Хоми цинічно-нескладна. Він каже: «Матусенько, хто там сьогодні на всякі параграфи оглядається? Раз настала демократія — треба з неї користати». Хома має найрізноманітніші передвоєнні, воєнні й повоєнні товари, він майстер і бика провести в табір і там зарізати, він має водночас приватне помешкання в Мюнхені, має всі привілеї кацетника, «хоч і кацету на очі не бачив» — одне слово, використовуючи бюрократизацію життя і химерність людських доль, він уміє скрізь пролізти і улаштуватися. У П. Горотака подібний тип схарактеризований у гострому чотировірші:

Або подайсь в унрівський табір,
живи там на галай-балай
і у планетному маштабі
купуй, міняй і продавай.

Низка інших неґативних проявів таборового життя гумористично, а то й сатирично підхоплена в літературних творах: невихованість супроти земляків і прояви хамства («Що своя людина, то своя» М. Точила); марнування сил інтеліґенції і брак суспільної дистанції («Ювілей заслуженого вченого» і «Ясновельможний пан швець» Ів. Керницького); бюрократизм і папероманія («На вавилонських ріках» Ів. Керницького); неохайність і некультурність у побуті («Месниця за народну кривду» Ів. Керницького). Так само багато побутових дрібниць зможе майбутній історик виловити з згадуваних творів: тяжкі матеріяльні умови, коли навіть діти сплять без подушок (В. С. «Бабусин кожушок»); вживання цигарок і консервів у ролі одиниці обміну («Добрий винахід» М. Гака, «Гриць на еміґрації» Ікера); безнастанні реєстрації на виїзд за океан (там же); «боротьба за цигарки» в таборах («Страйк лісорубної бригади» Ів. Керницького) тощо, тощо.

Характеристично для всієї цієї літератури, яка часто не виходить за межі напівгазетного фейлетону, що вона спрямовує вістря сатири гніву не на зовнішні чинники, а на саме таборове українське середовище. Можна було б критикувати дуже багато речей у правному і побутовому стані ДіПі. Але література здебільшого обминає ці речі, тільки зрідка згадуючи, наприклад, про дуже гостру, особливо в роки 1945-46, небезпеку примусової репатріяції («Ходження запроторенця по мукам» Ів. Керницького), про вічні і деколи безглузді «скринінґи» (там само; «Візія» М. Точила), про ненормальності в харчуванні таборян («Таємничі пілюлі» М. Точила), про зневажливе ставлення до них. («Що то значить фізкультура!» М. Точила), про їхню безправність супроти німців («Метаморфоза пана Кухера» Р. Личаківського, — «Літаври», 1947, 4-5). Різкіший тон можна відчути хіба тільки в Теодора Курпіти в поезії «Нот е пас» (чомусь гумористично названій «Нот е пес» — збірка «Not a pass»):

В руках папір... Кільце печатки...
Трагічне плем'я нуждарів...
Без дому, слави і батьків,
Без мови, вислову і гадки, —

та ще в «Остракізмі» П. Горотака:

Минувши Сціллу концентраків,
в Харібду УНРРи я потрапив:
щоб не тинявсь, як неборак,
по білім світі Горотак, —
рішили в генеральнім штабі
його посадовити в табір.

Він не попав в загальний тон,
бо не шанує самогон,
не нявкає, мов кіт у марті,
не грає з паскарями в карти...
Женіть приблуду за кордон.

У першому випадку гострота тону замаскована абстрактністю штампованої «поетичної» мови, в другому — іронічністю й позірною легкістю вірша (за якою одначе ховається багато гірких істин!).

Загалом брак протестаційних ноток може пояснюватися незвичністю до демократичних умов, а почасти й неозначеністю правного стану і можливостей еміґрації. Той факт, одначе, що вістря нашої літературної сатири було спрямоване в головному на явища внутрішньо-еміґраційного життя, а не на ті чинники, які порядкували цим життям зовні, можна вважати за відрадний. Всяке здорове суспільство плекає самокритику і шанує її, і брак самокритичности був би вигідний якраз тільки для тих нездорових елементів, які є в кожному суспільстві, які є, звісно, і в українській еміґрації. Так само про здоров'я української еміґрації, взятої як цілість, свідчить і вибір жанрів для змалювання неґативних і поодиноких розкладових явищ, і той тон, якого література в головному тримається. Фейлетон, анекдота, пародія, ревія, сатира — ось ті жанри, якими тут послуговується наша література. А в тоні переважають лагідно-приязні, часом фаміліярно-грубуваті, але не ворожі, а щиро-людяні нотки. З цього погляду особливо характеристичне порівняння «На вавилонських ріках» Ів. Керницького і «Мати помирила» Ол. Запорізького. Абстраґуймося від того, що перша річ писана пером талановитого гумориста, а в другій виявити риси талановитости надто тяжко. Але типова й відмінність тону: різкий, часом брутальний, без міри й такту в Запорізького; м'який і прихильний у Керницького. Є багато спільного в темі й сюжеті: непорозуміння з наданням місця мешкання, — власне сюжет анекдоти. Але скільки м'якости, людяности, зрозуміння і навіть любови виявив до своїх маленьких і пригнічених таборовою атмосферою героїв Керницький! З такою саме ніжною іронією змальовує Гоголь своїх старосвітських поміщиків або Зощенко (про якого Є. М. слушно зауважив, що його гумор — чисто український) своїх героїв — обновителів підсовєтчини. Тут живуть у новій тематиці старі традиції українського гумору, живе відчуття любови до української людини, навіть коли вона маленька і трошки смішна. Те саме стосується і до іронічних, колючих, але водночас зігрітих душевною лагідністю пародій П. Горотака, фейлетонів Л. де-Маріні і М. Точила. І тому даремно дехто закидає непошану до Св. Родини фейлетонові М. Точила «Во Вифлеємі нині новина», де трактовано родину Богоматері під час утечі до Єгипту, як родину ДіПі. В інших маштабах, але це той самий у засаді вияв української людяности, який рухав Шевченком під час написання «Марії».

Те, що українська людина в змальованні еміґраційно-таборового життя зберегла почуття традиційного для неї гумору і щирої людяности — надзвичайно позитивне свідчення про моральний стан сучасної української еміґрації (поза поодинокими неґативними проявами). Ледве чи в кого могло бути більше підстав для озлоблення й розпачу, ніж у цих людей, що після років тяжкої боротьби й страждань опинилися на чужині, без прав і без жадних матеріяльних цінностей, буквально з нічим, крім сили свого духу. В незграбно-напушистій

формі, але відповідно до фактів показав це Т. Курпіта в поезії «Сутінок» (Збірка «Not a pass»):

Завіщо кров і боротьба,
Нащо клювали очі птахи,
І тисячі згоріли Байд
В пекельнях Авшвіцу і Дахав?
Не грало реквієм усім,
Що в китах камер погоріли,

І сто Дінців і Монт-Кассін
Слов'янським вкрили теплим тілом.
Чого серця важкі й тупі,
І очі вигаслі і стерті?
Чому за слово нам ДіПі
Прийшлось складать данину смерті?

Ті самі настрої можна побачити і в поезії Ол. Бабія «Вигнанець» (збірка «Світ і людина»), де одначе за штампами байронічної поеми, пропущеної крізь стиль Воробкевича, годі побачити хоч якунебудь конкретну рисочку сучасности. Майстерніший і глибший вислів цих настроїв можна уздріти в поезії Святослава Гординського «З книги скитальця» (збірка «Вогнем і смерчем»):

Крутом руїна, дике пустарище...
Вбогі вигнанці, юрба ізгоїв ми.
Лишень ідея ще нам світить,
Віра ще кличе: не піддавайся!

В усе бо в світі, все найдорожчеє,
Могли на вік ми гірко зневіритись
У Правду, в Бога і в Людину,
Лиш в Україну ще вірим твердо.

А Тодось Осьмачка з властивим йому песимізмом і незагойністю душевних ран уміє кожний деталь таборового остогидлого побуту схопити з граничною конкретністю —

Але і тупає і гупає вже люд
Розхристаний по коридорі
І чайниками брязкає то там, то тут,
І ними метляє на дворі.

І табором і я біжу під дикий свист
Єдиної тієї суті,
Що надає життю високий футболіст
Посеред площі, повний люті.

(«Ранок», — журн. «Похід» 1947, I).

— і водночас піднести цей побут до символу трагедії не тільки української еміґрації, а всього сучасного людства. Бо в таборовій скупченості й касарняності втрачається одне з найістотніших прав людини, правда, не згадане в атлантійській хартії, право на самоту, право бути індивідуальністю, втрачається дистанція між людьми різної вартости, щаблі духової переваги, і надто легко людині перетворитися на вівцю з отари, втратити своє духове я.

А втім це риса сучасного суспільства взагалі в його прагненні знеособити людину — і тому з цими поезіями С. Гординського і Т. Осьмачки ми покидаємо царину власне таборової тематики, царину малих жанрів, малої літератури і вступаємо в царину великої літератури. І тут ми мусимо ствердити головне: **побут** таборової еміґрації відбила мала література, характеристичні прояви якої ми оце розглянули*). **Але думки і прагнення** таборованої української еміґрації відбивають ті твори великої літератури, які постали і постають на еміґрації і які тематично і сюжетно не зв'язані з таборами. Без тих творів годі зрозуміти, чим живе і дихає українська еміґрація незалежно від таборів і всупереч їм. Але говорити про ті твори означало б давати загальний огляд української еміґраційної літератури останніх років. Це вже виходить за межі поставлених у цій статті завдань**).

---

*) Окреслення цієї літератури як малої не конче означає заперечення літературно-мистецької вартости її. Мала література може мати свої видатні твори.

**) Див. про це: Юрій Шерех. Стилі сучасної української літератури на еміграції (Збірн. «Мур», I; «Року Божого 1946» («Арка» 1947, 2—3).

Та нехіть, яку, загалом беручи, виявила наша література до таборової тематики, позначилася і на самій організації літературного життя. Звичайно, по таборах за роки їх існування проведено чимало літературних вечорів, часто з участю письменників, літературних судів тощо. Але спроби зорганізувати письменників на засадах таборовости не дали жадних тривалих наслідків. У різних таборах діяли різні літературні об'єднання (напр., в Авґсбурзі, Карльсфельді, Міттенвальді, Берхтесґадені). Однак вони не спромоглися на жадні ширші маніфестації свого існування, а коли, приміром, бралися за видання журналів, то зразу виходили поза межі свого табору, запрошуючи авторів з інших місцевостей. Так було, наприклад, з журналом карльсфельдського об'єднання «Рідне Слово», з журналом авґсбурзького об'єднання «Заграва», що виходили розмірно довше за інші, здебільшого ефемеридні видання місцевих письменницьких спілок.

В організації літератури принцип таборової приналежности був корисний тільки для нездар і графоманів і показав себе цілком нежиттєздатним. Куди більше значення мали спроби організувати письменників навколо партійно-політичних осередків і особливо спроба з'єднати все талановите в нашому письменстві на основі взаємотолеранції «різних і рівних» (МУР). І тут ще раз виявилось, що таборовість, хоч вона часом для декого ставала еквівалентом традиційного українського хуторянства, чуже українській еміґрації, це тільки тимчасова зовні накинена форма її існування, чужа її духові, її внутрішньому змістові.

Summary: Juryj Ševčuk, The DP Camp in the Ukrainian literature and the Ukrainian literature in the DP Camp.

The life in the DP camps scarcely plays any part in the comparatively abundant literature of the Ukrainian emigration. This fact expresses the negative reactoin to the conditions of camp life which are anything but sympathetic to the individualism of the Ukrainian. The only literary expression the camp life has found in the literature is humor and satyre on its phenomena. Trivial accidents of the camp life with its permanent quarreling, the loss of feeling for reality as a result of a sojourn in these peculiar "ghettos", the capricious deeds of various asocial types and a great many details from daily life became the object of a satirical illustration in the literature.

Apart from some unimportant exceptions, the literature was not capable of voicing any weak protest against the camp life, though various details of works with a philosophical tendency (Osmačka, Hordyns'kyj, a. o.) have drawn attention to the tragic consequences of such a way of life.

Therefore the decisive part of the life of literary organizations is not played by societies n the DP-camps, but by organizations of emigrants with a general character.

Антонина Гороховач

Табори як виховне середовище в праці «Пласту»

A. Horochovyc:
Camps as Surroundings for the educational Activity of the Ukrainian Boy Scouts

Спонтанному розвиткові пластової організації на еміґрації після другої світової війни поруч багатьох інших чинників психічної натури (пієтизм української молоді до свого Пласту, добре ім'я українських пластунів серед громадянства, тяглість пластової діяльности, а з тим і традиції, яка, приймаючи різні форми та вияви діяльности, не перевелася з моменту розв'язання Укра-

їнського Пластового Уладу в 1930 р. по сьогоднішній день) безумовно сприяла сама можливість спільного перебування нашої молоді у таборах ДП. Ще поки формально відновлено діяльність пластової організації на чужині, — молодь, а правдивіше ті, що були вже пластунами на батьківщині, маючи зібрану в більших чи менших гуртах і дітвору, вели нормальну пластову діяльність.

Отже, перший позитив, що його дали табори ДП пластовій організації, це змога впродовж дуже короткого часу зорганізувати молодь та наладнати виховну працю у більшості пластових частин.

Черговим позитивом було те, що адміністрація УНРРА не тільки давала повну свободу у розгорненні діяльности Пласту, але забезпечувала усю пластову молодь домівками, одностроями, приладдями, таборовим вирядом. Часто серед адміністрації УНРРА були скавти, чи великі прихильники скавтинґу і вони йшли дуже назустріч пластунам та допомагали в організації різних пластових виступів. Через це СУПЕ мало змогу зорганізувати та перевести ряд великих пластових з'їздів, курсів, таборів, мандрівок і т. д. Напр., уся таборова акція в літі 1948 була б не можлива, коли б ІРО не забезпечила пластову молодь можливостями транспорту. Також багато поїздок пластових організаторів та виховників відбувається на кошт ІРО.

Дуже велике також досягнення завдячує Пласт, таборам ДП в тому, що через безпосередню зустріч у праці та житті з чужонаціональними скавтами наша молодь майже цілком позбулася почуття комплексу меншевартости. Беручи участь у різних міжнародних скавтових виступах, українська пластова молодь мала змогу зміряти свої вартості та сили. А тому, що дуже часто суперництво у праці а пластових іграх випадало на користь українських пластунів, молодь переживала глибоку радість перемоги та скріплювала свою національну гордість.

Але всі згадані позитиви дуже бліднуть перед багато чисельнішими шкодами, що їх зазнала українська молодь в наслідок перебування по таборах ДП.

Ці шкоди в головному зводяться до таких моментів:

1) Через те, що пластова організація на еміґрації постала спонтанно, без належного контролю проводу, у Пласті опинилася велика кількість молоді, яка не відповідала вимогам членства в Українському Пластовому Уладі. Спонтанне та масове постання пластових частин, як це проявилося в різних скупченнях українського населення в Німеччині та Австрії, а також те, що в багатьох випадках ті частини основували люди, що часто знали про Пласт тільки з оповідань та що переносили через те на терен пластової роботи організаційні та діяльностеві елементи із різного роду товариств та організацій, витворювало очевидну загрозу, що в різних осередках могли повстати частини, які не тільки не мали нічого спільного із пластуванням і робили злу прислугу Пластові. Часто тільки зелена сорочка, впоряд та спів завершували пластову працю. Через тільки формальну приналежність до самовиховної пластової організації, яка діє на своїх членів саме з середини, в наслідок внутрішнього прагнення своїх членів до краси, щастя та добра, вони спиняли працю своїх товаришів. Врешті швидше чи пізніше всі ці «формальні» пластуни відійшли та ще відходять з рядів пластової молоді. Але відходячи з Пласту, ця молодь здебільшого стає «тихим ворогом» пластової організації. Перебуванням у Пласті вони завдали чимало шкоди саме тим, що своєю поведінкою дуже часто фальшували Пласт, робили йому злу славу та спроневірювали саму Пластову Ідею.

2) Життя в таборах ДП, тобто довше перебування більшої кількости населення у громадах, що змушене поносити всі невигоди касарняного способу

щоденного побутового життя створюють у людей, зокрема у молоді, що формує свій характер, певний психічний комплекс, такий гострий щодо виховного ідеалу пластуна. І в цьому саме табори ДП створили величезну перешкоду у вихованні молоді. Ясно, що молодь прийшла до таборів ДП вже з багатьома неґативними комплексами, що їх витворили у психіці загалу людей сучасна доба та страхіття війни. Але все ж таки було б куди легше проводити правильне пластове виховання, коли б молодь могла жити по війні у кращих, культурніших обставинах.

В чому проявляється цей неґативний вплив «касарняного» життя на молодь. Передусім:

а) життя у спільних кімнатах, де молодь має нагоду слухати і бачити всі промахи та слабості дорослих людей, притуплює її вольову та психічну спроможність сприймати добрий виховний вплив. Молодь здебільша знеохочена, без ентузіязму. Поруч з цим у молоді годі виплекати почуття пошани до старших і охоту визнавати будь-який авторитет. З цього у дальшому випливає те, що вона не любить своєї школи, своїх учителів і не має глибшого чуттєвого ставлення до своїх батьків. Молодь виростає з егоїстичним наставленням до всіх людей, що її оточують, бо ж тяжко в таборі натрапити на приклади любови до ближнього та пластового «доброго діла». Які ж знаменні слова однієї юначки: «Я поза табором роблю часом якусь послугу німцям, напр., коли йдуть під гору та несуть тяжкі пакунки з двірця, але в таборі цього не зроблю, бо сміялися б люди»;

б) цілковитий занепад культури домашнього, родинного життя, а далі те, що батьки не можуть, а частіше недоцінюють важність прищепити дітям основи особистої культури, допроваджують до великого примітивізму товариського життя молоді, зокрема до незнання найзвичайніших форм товариської поведінки;

в) життя «вкупі» більшої кількости людей на дає можливости мешканцеві табору, а зокрема шкільній молоді, що нею є пластова молодь, сконцентруватися, «віднаходити себе» у проведеному дні, роблячи підсумки своїх вчинків, до глибшої застанови над речами, що звичайно молодь захоплює; через те вона не читає книжок, має труднощі із шкільними обов'язками, не цікавиться глибшими проблемами життя, неохоче працює інтелектуально, постає лінивство душі та думки; нерадо «пробує пера», не любить дискутувати про поважніші справи;

г) велика кількість різного роду виступів і парад у таборах ДП сприяла поверховності у молоді, нехоті до науки в школі, до глибшої самовиховної праці у своїх пластових ґуртках. Зате сприяла охоті виступати, парадувати, «блистіти». Надмір вражень у щоденному житті робить життя неспокійним, виснажує нервово;

д) життя «вкупі», життя з дня на день формує молодь, що не має дому, що проводить свій день та вечір на таборовому майдані, у переїзді або очікуванні переїзду з табору до табору, все це розвиває у молоді почуття тимчасовости, нехіть до сталої праці та до набування сталих вартостей, як матеріяльних, так і духових;

ж) життя «вкупі» сприяє розвиткові всяких антаґонізмів, охоті вишукувати у людей слабості, а поруч з тим тратити самому охоту їх позбуватися;

з) нівелювання всіх мешканців таборів ДП притуплює у людей, а зокрема в молоді, що формує свій світогляд та характер, шляхетні змагання вибитися завдяки своїм корисним, гарним прикметам. Тому не виростають індиві-

дульності, тому так тяжко про виховників з-поміж молоді у пластових гуртках;

е) безкоштовне життя у таборі, безкоштовний пластовий однострій, пластовий виряд, загалом легкість придбати засоби до життя та науки, все це позбавило молодь почуття пошани до спільної власности, відповідальности за спільне добро, й підтримало легкодушність;

є) невигоди тісного мешкання, нервовість життя у таборах, неохота до фізичної праці — все це не дає молоді змоги зрозуміти потребу дотримуватися гігієнічних навичок у довкіллі, мешканні та в особистому житті.

Увесь цей комплекс впливу таборового життя працює проти намагання Пластової Організації виховати якраз протилежні прикмети характеру у своїх членів. Тому тяжко сказати, в котрий бік — додатний чи від'ємний — переважає обставина перебування пластової молоді у таборах ДП. Коли б не було таборів, не було б тих широких можливостей праці з молоддю, з другого ж боку — не бути молоді в несприятливих вихованню таборових обставинах, не мала б вона стільки неґативів у своїй психіці.

Все ж таки одне є незаперечним фактом: виловлення з-поміж маси молоді, що є у пластовій організації, найкращого елементу й нав'язання з ним живого духового контакту дає запоруку, що він стане у майбутньому носієм здорових ідей Українського Пласту, що їх так нам треба буде на дальших шляхах еміґрації.

Треба сподіватися всупереч усім силам, що діють проти нас, що ось ці досягнення пластової організації таки дадуть свій корисний вклад у життя і працю української спільноти.

Юрій Л.

«Родіна» і «скринінґ» — Дамоклів меч таборів

Jurij L.: "Repatriation" and "Screening" as Sword of Damocles of the Camps.

I.

«Displaced Persons», «ДП або по-нашому «переміщені особи». Хто вони? Чи це люди, яких проти їх волі вивезли гітлерівці на рабську працю до Німеччини? Тоді, чому їм не повернутися до рідного краю, коли відпав примус перебувати їм у Німеччині? Чи це нероби та аморальні люди, які воліють мати даремний хліб у таборах, замість творчої праці у рідному краю? Ці та інші подібні питання неодноразово ставилися людьми, які не розуміли або не хотіли розуміти причин, що спонукали «переміщених осіб» із східньоевропейських країн, на відміну від французів, бельгійців, італійців та інших, уперто відмовлятися повернутися додому, а залишатися на вигнанні.

До цього трагічного незрозуміння дійсного стану цих людей великою мірою спричинилася назва їх — «переміщені особи», яка відбивала чисто механічну, зовнішню причину переселення їх на Захід, — вищу, невідхильну силу війни, але зовсім не відбивала того, що ці люди є передусім політичні еміґранти, які під загрозою небезпеки для їх свободи і життя не миряться з режимом диктатури, національного, політичного й релігійного пригноблення, не можуть повернутися до своїх країн.

Коли б у цих людей бачили насамперед не ДП, а політичних еміґрантів, очевидно, можна було б запобігти багатьом помилкам і несправедливостям супроти сотень тисяч тих жертв диктаторських режимів за «залізною завісою».

Проти еміґрантів інших національностей ще більш ускладненим було становище українців, яких забороняли навіть називати українцями.

Наприклад, в одній директиві 1946 р. Company G. Third Military Government Regiment Schwaben APO 170 говориться: «Означення українець не можна вживати. Мусить бути подана справжня національність: польська чи російська». Інша інструкція Головної Кватири УНРРА з 8. 5. 1946 р. роз'ясняла, що українці, народжені на схід від лінії Керзона, мають уважатися росіянами або відп. совєтськими громадянами, а народжені на захід від цієї лінії — поляками.

Користування цими двома фікціями: невизнання політичного характеру нашої еміґрації, з одного боку, та відкидання дійсної національної приналежности, з другого, створювали свого часу загрозливий стан щодо примусової репатріяції українців, особливо небезпечної в світлі ялтинської уґоди з 2. 3. 1945 р.

II.

Сумну історію репатріяції можна поділити на два періоди. Перший охоплює другу половину 1945 р. та початок 1946 р., коли кожний еміґрант почував, що він загрожений примусовим поверненням до Совєтського Союзу.

Протягом цього періоду було кілька випадків, коли совєтські зв'язкові офіцери за допомогою американських військових силою хапали людей, садили в авта й вивозили до репатріяційних таборів. Багато українців при цьому кінчали життя самогубством, деяким пощастило втекти, а частина зникла навіки, очевидно, не лише з Німеччини, але й з лиця землі.

Особливо сильне враження зробили серед еміґрантів події в Кемптені. Там у серпні 1945 р. люди, не бажаючи репатріюватись, зачинилися в таборовій церкві та молили Бога, щоб минула їх чаша сія. Але загін американського війська, в супроводі представників УНРРА і совєтських зв'язкових офіцерів, виламали двері церкви, били людей і силою садовили до авт і вивозили з табору «на родіну». Історія Кемптену передавалася в таборах з уст в уста та наповнювала сумом і жахом серця нещасних людей.

Другий період можна рахувати з середини 1946 р., після вирішення на Господарсько-соціяльній комісії ОН, що примусовій репатріяції підлягають лише дезертири з совєтського війська та совєтські громадяни, скваліфіковані як зрадники або воєнні злочинці. Правда, ще довший час не ясне було означення «зрадник« чи «воєнний злочинець», що давало привід до різних провокацій і фальшувань та створювало в таборах стан масової психічної депресії і почуття сталої небезпеки. Щоб продемонструвати, як легко було потрапити до цієї категорії загрожених людей і яке тяжке було їх становище, ми дозволимо собі навести витяг з одного листа ЦПУЕ до Головної Кватири ІРО з серпня 1947 р.:

«В наслідок безправного становища наших скитальців у Німеччині, низку українців заарештовано за підозрінням у тих або інших воєнних злочинах, найчастіше на підставі різних денунціяцій. Не зважаючи на відсутність доказового матеріялу, на підставі самих підозрінь, цих людей тримають довго в бункерах у Дахав. До місця арешту їх перепроваджують в кайданах. Не роблять жадних допитів. Час від часу виставляють їх перед авдиторію, яка має

визначити серед них військових злочинців. До в'язнів не допускають оборонців і позбавляють їх у трудних і дуже скомплікованих справах всякої оборони. При цьому нема жадних сподівань на поліпшення їх долі. Більшість цих українців перебуває у в'язниці понад рік, при чому їх жадного разу не допитувано. Наприклад, Г-ий Степан сидить у в'язниці без допиту з 10. 9. 45., К-к Петро з 10. 10. 45 р. тощо.»

До цього треба додати, що ці в'язні жили ввесь час під загрозою примусової репатріяції. В зв'язку у цим усім не позбавлене цікавости питання про позицію УНРРА та ІРО в справі репатріяції.

Перед нами польський часопис «Дзеннік жолнежа» з 3. грудня 1946 р. ч. 285, в якому наведено звіт парляментарного кореспондента з засідання палати громад. У цьому звіті сказано: «Посол Беміш (Beamish) скритикував Ля-Ґвардію, стверджуючи, що він уживав однобічного репатріяційного тиску. Тим самим пан Беміш виразніше від міністра Мек Нейла, зв'язаного в своїх висловах як представник уряду, влучно окреслив ролю директора УНРРА, який своїми виступами на европейському континенті завдав великої шкоди утікачам різних народностей». Далі: «Посол Беміш висловився дуже іронічно про факт підкреслення «гуманности» пана Ля-Ґвардії, який по суті розвинув дуже сильний однобічний натиск на збігців, щоб вони репатріювалися. У зв'язку з критикою Ля-Ґвардії, одверто висловленої Бемішем, сильне враження зробила пізніше заява міністра Мек Нейла, який поінформував палату, що ходять поголоски, ніби пан Ля-Ґвардія має найближчим часом податися до демісії зі свого становища».

Наступник Ля-Ґвардії, генерал Льовел Рукс, уважав за можливе вдарити по нервах утікачів заявою, оголошеною в пресі, про те, що «всі 70.000 переміщених осіб, які тепер є під опікою УНРРА, будуть відіслані до своїх держав, якщо ІРО не розпочне до 30. червня своєї діяльности. Це мусить статися, додав генерал Рукс, без огляду на те, яка форма правління в поодиноких батьківщинах запроторенців є при владі».

Це все було за часів УНРРА, але з середини 1947 р. народилася ІРО, і треба відзначити, що з перших кроків своєї діяльности ІРО висуває проблему репатріяції, як першочергове та головне завдання (постанова підготовної комісії ІРО з 20 травня 1947 р.). За постановою тієї ж підготовної комісії ІРО з 1 липня 1947 р. асиґновано на репатріяцію в періоді з 1. 7. 1947 до 1. 7. 1948 р. 16 460 000 долярів у той час, як на переселення за океан лише 15 000 000 дол. В тій же постанові намічено репатріювати 316 000 осіб.

Протягом двох років після закінчення війни українські еміґранти жили під загрозою примусової репатріяції, що означала б для них фізичне знищення. Бо за тим правопорядком, який існує в їх країнах, сам по собі факт відмови повернутися додому уважається за державну зраду і політичний злочин, за який відповідні особи підлягають найтяжчому покаранню без судової процедури. Ці люди, крім того, підлягали б знищенню як репрезентанти ідеологічної концепції західньо-демократичного типу.

І потрібна була зміна міжнародньо-політичних взаємин між Заходом і Сходом, щоб українська еміґрація почала знаходити певне зрозуміння та примара репатріяції перестала отруювати життя в таборах.

III.

В середині 1946 р. українська мова на еміґрації збагатилася на слова «скринінґ» (screening) та «вискрининґувати».

На початку люди ставилися до перевірки їх минулого військом та УНРРА з повним довір'ям, не бачачи в цьому будь-якої загрози для себе. Але швидко стан змінився. Від табору до табору почали ширитися сумні вістки: в Авґсбурґу в таборі Гінденбурґказерне позбавили прав ДП 205 чоловік, в таборі Ельванґен 788, в таборі Шальдорф-Пфаркірхен 116 і т. д. і т. д. Загальним явищем стали вивішування чорних прапорів у таборах у день оголошення вислідів скринінґів, почалися голодівки на знак протесту (напр., в Корнберґу з 25. 1. по 2. 2. 1947 р.). Стихійно організувалися демонстрації протесту, в яких брали участь тисячі українців (напр., демонстрація табору Соммеказерне в Авґсбурґу на знак співчуття до жертв скринінґу в таборі Гінденбурґказерне). Табори на довгі місяці перестали жити нормальним життям. Їх била лихоманка страху перед невідомим майбутнім. Напруження нервів перевищувало всяку межу.

Інструкції про скринінґ тримали в таємниці, причин вискринінґування нікому не подавали. Люди намагалися самі догадатися про ці причини. Але певної закономірности тут не було. Вискринінґовували всіх політичних еміґрантів у вузькому значенні цього слова, себто всіх, хто втік від совєтської влади, але не був вивезений примусово до Німеччини. Позбавили прав ДП ввесь склад театру Блавацького. Виселили з табору Соммеказерне майже всіх професорів ґімназії та електро-технічної школи. Проф. А. вискринінґувано тому, що він не довів факту примусового вивозу до Німеччини, хоч сюди він потрапив як в'язень кацету.

Найжорстокішим і найнезрозумілішим було розлучення родин, коли за одним членом родини визнавалося право ДП, а за іншими, що були ввесь час разом з ним, цих прав не визнавали. Таких розлучених родин було в Етлінґені 54, в таборі Соммеказерне 63, в таборах Авфбав-Пфаркірхен 57 тощо.

Якби вискринінґовували квіслінґів або воєнних злочинців, то їх садили б до в'язниці в Дахав. Але ми не знаємо жадного випадку, щоб вискринінґувану особу заарештували в наслідок позбавлення прав ДП.

Яке було становище вискринінґуваних? Поперше, їх позбавляли права на еміґрацію з Німеччини. Подруге, вони позбавлялися опіки УНРРА і переходили на становище німецьких переселенців зі сходу. Треба при цьому пам'ятати, що Німеччина тоді перебувала в стані тяжкої господарської кризи та інфляції. А становище українців було ще гіршим, ніж місцевого населення тому, що німці ставилися до них вороже, як до чужинців, що обтяжують і без того поганий стан німецького господарства.

Українці, а серед вискринінґуваних більшість належала до інтеліґенції, не могли одержати працю за фахом. До їх диспозиції була лише тяжка некваліфікована робота. При цьому підпорядкування німцям ставило наших людей в нестерпний стан невільників, залежних від ласки своїх колишніх ворогів.

В 1948 р., після організації IPO, знов постало питання про другий скринінґ.

ДП, налякані попереднім скринінґом, уперто відмовлялися проходити нову перевірку.

Лише після того, як IPO, а зокрема Голова Апеляційної Інстанції в Женеві п. де-Беер, дали певні ґарантії щодо справедливого переведення цього скринінґу, еміґранти згодилися піддатися новій перевірці.

Треба відзначити, що новий скринінґ пройшов дійсно в інших обставинах. Майже нікого не позбавили прав ДП і навіть великому числу вискринінґуваних давніше повернено право на еміґрацію до інших країн.

IV.

Дамоклів меч — це символ лише потенціяльної небезпеки та загрози, що тяжить над головами людей.

Але Дамоклів меч у вигляді репатріяції та скринінґу був не лише загрозою. Багатьох цей меч поразив на смерть, багатьох скалічив психічно, а для решти залишився назавжди спогадом про жахливі тортури за допомогою страху.

Олександер Кульчицький

Психологія «переміщених осіб» - таборян

Oleksander Kolcyckyj: Psychologie of the Ukrainian D. P-s.

Тема, підхід і метода. Тематика, яку українське життя насуває українському психологові, має своє особливе забарвлення, забарвлення української долі. Не випадок, що першу велику і вичерпну психологічну працю про психологію в'язня написав українець (д-р В. Янів «Про психологічні наслідки ув'язнення»). Не випадково, що саме для психології ДП, цієї особливої відміни еміґрантської психіки, на яку здобулося щойно XX сторіччя, найкращий доступ веде через аналізу переживань і психічних станів саме багатьох тисяч наших земляків.

Писати психологію підмета історії — конкістадора і піонера — має найкращі дані англосаксонець, психологію ДП найсучаснішого втілення — «Івана без роду, Івана без долі», предмету історії в найповнішому значенні слова —саме українець.

Проблематику психіки ДП, що в своєму загостренні завершується в «DP-Morbus», про яку пише проф. Базилевич в іншому місці «Сьогочасного й Минулого», можна розглядати з різних поглядів. Можна це робити з погляду психопатології, як це робить проф. Базилевич, чи з погляду, зближеного до бігейвіоризму, як це робить ,напр., естонський психолог Бакіс у журналі «Scholar» (ч. 2-3, 1948). Можна також вибрати, як це саме ми зробимо, підхід структурно-гуманістичний у переконанні, що кристалізаційними осями психології ДП є напрямні в переживанні таких **вищих, тільки людині притаманних явищ психічного життя**, як переживання **часовости, волі, праці, особовости.**

Гуманістична психологія є певна відміна сучасної структурно-цілісної психології. Структурно-цілісна психологія розглядає психічне життя як розпляновану цілість у зв'язку **з цілісними ситуаціями довкілля**. Гуманістична психологія додає до цього підходу ще й переконання, що предметом психології повинні бути насамперед **вищі і складніші психічні змісти,** які прояснюють суть простіших, і навпаки, — і що психіка стає справжньою розчленованою цілістю, яку можна зрозуміти лише в зв'язку з ситуаціями, даними не стільки **природою,** скільки **культурою.**

Звуження сфери персональної ініціятиви. Коли розглядаємо згідно з принципами структурно-гуманістичної психології обставини життя ДП як **цілісну ситуацію,** нас вже на перший погляд вражає незвичайне змінення чинника, що його екзистенціялісти назвали **«ситуаційною зумовленістю»**. ДП **попав** у свою ситуацію, із неї не можна назагал власними силами видобутися, він був загна-

ний непереможними обставинами в своє теперішнє становище як «утікач» чи «переміщена особа». Він «запроторенець» у дослівному цього слова значенні, він ув'язнений невидними ґратами особливого ДП статуту та приписаний до табору своєю економічною залежністю як «*Mensae adscriptus*»... По боці цілісної психічної структури цій цілісній ситуації відповідає незвичайне **звуження тієї центральної сфери волі**, що рішає про напрям людини і що її назвемо **«сферою персональної ініціятиви»**. Довкола цього зміненого ядрового чинника структури групуються щойно під його впливом особливо змінені інші переживання: **переживання часовости** в її трьох постатях **майбутности, минувшини** та заснованої на актах праці **теперішности**, — далі смуга загрози **психічним явищем** деперсоналізації, а далі на підсвідомому емоціональному тлі почуття лячности та аґресивних реакцій, **підсвідомі комплекси ДП**. Всі ці явища, як ми сказали, структурно зв'язані із звуженням персональної ініціятиви, центральної сфери волі.

Що праявищем життя є «воля», сказали нам уже Шопенгауер, Ніцше і Берґсон. Шопенгауер добачав у волі темний аспект вічного невтишного хотіння. Берґсон вирізнив у ній її друге значення, **аспект свободи** («воля» — свобода), спонтанности, неповторности. Філософія життя Берґсона сенс свого протиставлення життя і мертвої матерії як двох «модусів» буття добачала саме в протиставності суворої конечности порухів матерії та непередбаченої свободи спонтанних акцій і реакцій органічного, яка, правда, загрожена **автоматизмом навички**, — але в суті є виразом **принципу свободи** — творчости. Творчости, що творить насамперед **власне** життя в тих рішеннях, які визначають його хід і лінію, в актах персональної ініціятиви.

Сучасна екзистенціяльна філософія, що в певному розумінні продовжує Берґсонову філософію життя, ставить нам знов перед очі обставину, що людське життя зумовлене ситуаціями, конечностями космічними, історичними, суспільними, особистими. Екзистенціялізм дивиться на життя, якщо вживемо образового порівняння, як на нитку, що пересилюється через низку ситуацій, але ніколи не може вийти поза чергування «ситуаційної зумовлености», — і водночас підкреслює, що людина не тільки зумовлена ситуаціями, але, певною меншою або більшою мірою, ситуації творить. Те, що живе в людині, що людське в людині, завжди належить до людини, як до **творця ситуацій**. Те, що ній мертве, спільне з матерією, — не є **витвір ситуацій**. Гартман надає специфічній антитезі ситуаційної зумовлености людини й ситуаційної її творчости ось яке формулювання: «Таким чином витворюється особливе онтичне становище людини: ситуація, що я у неї потрапляю, є для мене водночас неволя і свобода («*Zwang und Freiheit*»), примус і простір свободи («*Zwang und Spielraum*»). Вона **примушує вирішувати взагалі**, але **свобода є в тому, як ми вирішуємо**. В найкоротшому формулюванні раз створена ситуація є для людини і тільки для людини **«примусом до свободи»**.

Оця свобода людини виявляється в її спонтанних діях, початих із людської ініціятиви, що можуть звертатися на мертві речі, як це має місце в актах праці, — на особи, як це буває в діях суспільного характеру, на цілість життєвої ситуації, як це трапляється в найважливіших і вирішних діях.

Особливістю психологічної ситуації ДП є те, що той **уклад сил поміж людською долею і людською дією, що творить динамічне ядро людської особовости, оформляється інакше: внутрішньому тискові до спонтанної дії проти долі не відповідають у багатьох випадках майже ніякі практичні спроможності.** «Вузька щілина в серпанку долі, вузько обмежена передбачливість людини, су-

проводжена її здібністю до активности, тобто до реалізації наміреного, яка вихоплює людину з пазурів Приреченности» (Гартман), — затулюється. Цей аспект психології ДП з'єднаний з **особливим способом сприймати часовість нашого життя**.

Переживання часовости. Часовість нашого існування виявляється і зазначається тільки в людини, і то тим виразніше, чим більше росте її культура. Тільки людина існує в тривимірному часі, що має свою минувшину, свою теперішність і свою майбутність. Тварина, за словами Ніцше, живе прив'язана на припоні до «кілка моменту» — вона не пригадує минувшини і не передбачає та не уявляє майбутности. Людина, інакше як тварина, меншою або більшою мірою сягає своїм психічним життям, — життям пам'яті й зв'язаними з нею почуттям у минувшину, — уявою і передбачуванням та зв'язаними з ними почуттями, — в майбутність. Життя ДП особливою ненормальністю своїх обставин порушує цю **основну структуру переживання часовости** через зміни й пересунення в психічних актах, що творять плетиво оцієї структури. Ось ті акти, процеси й психічні явища, що складаються в основному на переживання часовости: спогад, передбачення, плянування, — якщо йде про акти пізнавальної натури; якщо про акти й процеси емоціональні, — жаль за минулим, елегійна туга, каяття, очікування, побоювання, острах, передчуття, переношення, витримування чогось і т. ін. Всі вони проходять у часі, пов'язані з трьома вимірами часу: теперішністю, минувшиною і майбутністю. Пошкодження, розірвання, пересунення, завузлення чи заплутання цих ниток, як це має місце в існуванні ДП під впливом **звуження сфери персональної ініціятиви**, дорівнює загрозі самої основи нашого психічного життя, **переживання часовости людини**, — розп'ятої, за словами Барбюса, своїм світосприйманням на хресті метафізичних форм буття, простору й часу.

Майбутність. Із ставлення людської психіки до часовости на перше місце виступає, безперечно, ставлення людини до майбутнього. Людина, як і тварина, існує, правда, в теперішності і сягає, безперечно, далі й інакше та досконалішим способом пам'яттю в минувшину, але те, що надає їй справжньої познаки людськости, — це саме її ставлення до майбутности. «Темне лоно майбутности приковує наш зір», — пише Гартман.

Берґсон у своїх по-мистецьки виконаних аналізах переживання часу, — вважає теперішність тільки ідеальною межею, що через неї невпинно минувшина переходить у майбутність. Теперішність — це безнастанне виринання майбутности з минувшини та безугавне її оформлювання. Людина **існує** в теперішності, але **живе** прийдешнім, особливо **тим прийдешнім, яке є твором її ініціятиви**, що його вона безперервно творить. Теперішність завжди вже наполовину оформлена, а наскільки втікає в минувшину, — вже до нас не належить. Тільки прийдешнє підлягає, хоча теж тільки частково, нашій волі. Усе, що називаємо майбутністю, має подвійне обличчя: грізне й таємне обличчя всього, що надходить і що невідхильне, не зважаючи на те, чи ми хочемо, чи не хочемо, надійде в **невідклично окреслених**, хоча ще **незнаних формах**, — і що нам загрожує вже своєю самою невизначеністю. Це прийдешнє, саме як невизначене з другого боку, — як предмет наших очікувань, готовостей, передчуттів, сподівань, побоювань — визначається нашими «проспективними актами», зверненими на майбутність; отже, як матерія нашого плянування, наших намірів і починів, воно від нас до певної міри залежне. Поміж цими двома аспектами майбутности, її парадоксальною «визначеністю як невизначальности» — та залежно від нас, від нашого передбачування, «визначальністю її невизначенос-

ти» — панує в нормальних обставинах стан несталої, але все ж таки приблизної рівноваги. Оця нестійка рівновага підлягає в житті скитальців здебільша основному й ненаправному захитанню: залежна від нас, **від нашої персональної ініціятиви, визначальність невизначеного скорочується до мінімуму, невизначеність визначального росте до максимуму.** Невизначеність нашим хотінням незалежного, та проте невідхильного прийдешнього відзискує свою давню назву, що корінням свого існування сягає в міт і магічну прапервісність: назву **приречености долі.** Атрибутом непізнанної долі є її невблаганна загрозливість, — її корелятом по боці суб'єкта — гостре почуття ляку, що сягає в глибінь Невідомого. Не побоювання, що може здійснитися те чи те сподіване, передбачене, чи що існує можливість здійснення такого чи такого означеного небажаного, але побоювання перед сутньою невизначеністю непередбаченого, перед Невідомим Долі.

Саме тому, що в структурі нашого ставлення до майбутности заходять такі ґрунтові зміни, що темна личина Невідомого загрозливо й жахливо закриває обличчя Сподіваного й Очікуваного, Приготованого, Намі́реного, Передбаченого, Плянового, — із зміною структури майбутности змінюється і структура минувшини й теперішности.

Минувшина. Було теж заслугою Берґсона, особливо його твору «Matière et mémoire», — з'ясування подвійної функції нашої пам'яті. «Безмежні палати нашої пам'яті», що про них пише св. Авґустін, зберігають безліч спогадів (доглибна психологія твердить, — навіть **усі** згадки), що їх функція подвійна: **насвітлювати наші практичні чинності,** нашу теперішність чи навіть нашу майбутність **досвідами минувшини** в зв'язку із нашою моторикою та **нашою дією, — і зберігати в їхній незаторкнености** «чисті спогади». («Souvenir pur»), що видобуваються назверх саме в моменти нашої **безчинности,** нашої психічної розпруги, нашого дозвілля. Подвійне завдання пам'яті, якщо вільно нам скласти таку скорочену формулу з усіма небезпеками надмірної короткости, — це в одній формі служити дії («блаженні помилки минувшини, що стають лекціями майбутности» — Клемансо), — в другій, — мрії.

З хвилиною, коли майбутність перестає в наслідок особливих обставин життя скитальців бути плянованою і сподіваною, очікуваною і формованою, передбаченою і наміреною, від нас хоча в частині залежною **людською** майбутністю, та стає незалежною від нас загрозливою і фатальною Долею, — практична функція пам'яті, зв'язана з дією, що завжди буває спрямована на формування майбутнього, відходить із звуженою персональною ініціятивою зовсім на другий плян.

В міру того, як відсувається із звуженням персональної ініціятиви на задній плян пам'ять, що служить дії, — зазначається аж надто виразно той **антагоністичний аспект пам'яті, що служить мрії.** Вороття в країну дитинства, реґресія у минувшину в психоаналітичному розумінні, що набирає характеру **наркотизації спогадами безповоротного,** форм життя, що не тільки для нас, але принципово для всіх минули, стани забуття теперішности в минувшині і покинення з почуття, що немає «гіршого болю, як про щасливий час згадувати в недолі» (Данте), — оце особливо наголошений «модус» переживання минувшини, притаманний життю скитальців. Саме таке переживання минувшини зазначається в ліричній скитальській збірці Т. Курпіти «Нот е пас»:

«В чеканні кожна мить нам родиться і тоне,
І туги наших днів ніщо не сколихне,
І з моря наших дум найменший навіть спомин

Нас ранить і пече і болем і вогнем» . . .
Або:
«Хоч тут і там зірок клявіші
І синя осінь гей би там,
Та в нас ті зорі ще ясніші,
І ніч сріблиста, золота.
У час літургій літніх ночей
В нас дзвонить краще соловій,
І краще ліс у нас шепоче,
Та грають перли на траві».

Однобічному переживанню майбутности, як незалежної від нас **стігматичної долі,** відповідає однобічне **елегійне переживання** минувшини, як назавжди — принаймні у давній постаті — втраченої, розмальованої всіма барвами мрійливої туги і тужної мрії — **безповоротности**.

Теперішність. І у відчуванні теперішности в таборовій дійсності заходять далекосяжні зміни. Передусім, уже тому, що теперішність перестає бути в структурі часовости, тобто в стосунках з майбутністю і минувшиною тим, чим вона є нормально: **переходом від минувшини, що формує майбутність і в ній продовжується, до майбутности, що є минувшиною формована і продовжувана.** Вона перестає бути знаком **сполуки** і **мостом**, стає **павзою** і **прірвою.** Павзою і прірвою поміж елегійною безповоротністю та загадковою загрозою Невідомого Прийдешнього. Теперішність, що не продовжує минувшини й не будує кладки в будучину, має виразний характер «перерваного завдання» («interpupted task»), чи, як влучно завважує естонський психолог Едвард Бакіс (в журналі «Scholar»)— «недокінченої симфонії» — «Unfinished Symphony» . . .

У переживанні цієї теперішности ДП не тільки не дістає тих елементів, що їх брак пояснюється **включенням цієї теперішности поміж відмінну від нормальної минувшину й майбутність,** але й сама структура цього переживання відмінна своїм змістом. На переживання теперішности в таборовій дійсності, як це виходить із основного явища звуження персональної ініціятиви, незрівнянно більше складаються акти **дізнавання, переношення, витримування**, тобто **акти рецепційні**, що виникають з пасивного життя-буття ДП — при непропорціональній убогості (в наслідок своєрідної ситуації ДП), **спонтанних і волюціональних** актів персональної ініціятиви, що між ними найважливіші й найчастіші акти праці у вищому і властивому цього слова розумінні, праці «на себе» як звання і покликання, як виразу індивідуальної постаті життя та чинника формування індивідуальної долі. Вже сама провізоричність таборів перетворює «працю» в цьому розумінні на «зайняття», «заробіткування», що тільки рідко й зовсім вийнятково може мати характер того морального акту, в якому ми, як каже Гартман, в «опорі речей пізнаємо твердість дійсности й власну силу людини в пануванні цієї реальности». Зайняття, що надає характеру таборовій теперішності, — це безперервне чергування черг, це шукання і складання речей в клунках, це низка дій із менш або більш виразним знаком даремности, що не мають, як праця, на меті тривкого осягу.

Праця до такого ступеня сутній компонент нормального психічного життя, який запевнює йому рівновагу, — що вона, як відомо, один із головних засобів терапії психічних занедужань. Зрозуміло, що й навпаки: брак праці в житті предиспонує до захитання психічної рівноваги. Переживання теперішности, що в ньому бракує такого важливого чинника, як праця, в якій завдяки опорові оформлюваної і переоформлюваної дійсности дізнаємо і пізнаємо цю дійсність та од-

ночасно пізнаємо й оцінюємо себе, як чинний підмет, — мусить уже тільки з причини цього браку дуже ґрунтовно й далеко відхилятися від норми.

Деперсоналізація. Звуження сфери персональної ініціятиви, як основна структурна зміна в ДП психіці, що супроводиться, як ми бачили, ґрунтовно зміненим переживанням часовости, веде в своєму остаточному висліді, на основі структурних пов'язаностей і під тиском особливої цілісної ситуації, до процесу деперсоналізації. Особою і особовістю стає людина, як побачимо, тільки на вищих щаблях розвитку, тільки з трудом відриваючись від духа групи саме завдяки життєвій **персональній ініціятиві**. Послаблення цього ж чинника при одночасному оформленні цілісної ситуації в формах **аґреґату** і **маси** — мусить, в наслідок структурної пов'язаности явищ психічних, виявитися загрозою **реґресії в стан знеособлення**.

Загрозу деперсоналізації починаємо цілком розуміти тільки тоді, коли цілком усвідомимо собі за сучасною психологією зміст поняття **осібняка (індивида)**, **особи, особовости**. Особою є далеко не кожний організм, як осібняк. Осібняком є кожний живий організм, як відмінна від інших «одиниця» (Прінцгоф), але щойно, коли в психіку на вищих щаблях розвитку вставлена нова вісь відношення, — **почуття «я»**, — осібняк стає особою. Знов же характер «я» починає мати складена із тіла й душі «життєва одиниця» (Прінцгоф) тільки тоді, «коли вона узалежнена від духа», — тобто від вищих психічних функцій хотіння і мислення. За Штерном особу вирізняють чотири прикметності: 1. прикметність індивідуальности (одноразовости, незаступности), 2. прикметність феноменологічности (особа має відношення до свого власного внутрішнього світу), 3. прикметність телеологічности (цілеспрямованости), 4. прикметність аксіологічности (особа є в своїй одноразовості незаступною вартістю).

В особовість розвивається особа лише тоді, коли свідомо потверджує свою індивідуальність. Як каже Юнґ, особовість є **«найвищим здійсненням вродженої особливости окремого життєвогоества»**. Ціхує її (за Юнґом) **цілість, визначеність, зрілість**. («Ganzheit, Bestimmung, Reifheit»). **Цілість** проявляється
в здійсненні всіх свідомих і несвідомих диспозицій і потенціяльностей даної ду-
ші, **визначеність** (що є одночасно призначеністю чи фактом призначення) вини-
кає з її «пістіс» (Юнґ), «вірности» особовости самій собі, власному законові,
зрілість є виразом повільного органічного, вільного від зовнішніх втручань про-
цесу дозрівання. Ясно, що особа, а тим паче особовість характеризує пізні й
високі щаблі розвитку людського життя. Первісною формою свідомости є сві-
домість не індивідуальна, а групова, психічний відповідник біологічного «syn-
cythium» зрослих між собою клітин. Цю групову свідомість Леві-Брюль ха-
рактеризує як «Mentalité primitive», яка не знає ще виразного розме-
жування поміж підметом та предметом, а тим паче поміж підметами тотеміч-
ної, племінної первісної групи. Тільки спроквола, на щаблі «Homo divinans»,
— мага-жерця, «Homo andax» мисливця-авантурника й «Homo colens»,
— хлібороба-рільника, кристалізується особа та інколи особовість, — пролом-
люючи соціяльну конвенцію групи. Всмоктувана «духом групи» та в нинішній
фазі цивілізації загрожена трьома М, — Машиною, Масою і Містом у випад-
ку таборового життя, що є в певному розумінні сочкою, що скупчує і віддзер-
калює всі ці три аспекти нашої сучасности*), вона більше, як колинебудь, жи-
ве під тиском процесу деперсоналізації.

Оцей наш відступ у ділянку особовости був потрібний, щоб вказати на **ламкість** і **крихкість** особовости, з одного боку, та на її цінність з другого, і че-

*) Див. статтю «Соціологія таборового життя».

рез те надати загрозі деперсоналізації в таборовому житті відповідного рельєфу. З'ясувавши потрібне для розуміння процесу знеособлення, — поняття особи, можемо звернутися до самої аналізи цього процесу.

На механізм знеособлення в таборовому житті складаються: підсилення суспільної тенденції до уподібнення в умовах таборового скупчення і звідси посталого помноження суспільних контактів (Тард), радикальне послаблення, а то й знищення сфери інтимности й приватности, які становлять передумову дозрівання психічної цілости й визначености, прикметностей особовости, заступлення форм органічної і соціяльної диференціяції формами механічного еґалітарного аґреґату, — періодична інтоксикація людини настроями маси, — особливо масової психіки.

Тенденція до уподібнення, притаманна суспільному життю взагалі, зміцнюється обставиною, що в помножених соціяльних контактах. людина, за влучним висловом Г. Шевчука (стаття «Література в таборах»), «тратить право на самоту». Ця втрата права на самоту, конечність жити на відкритій сцені спільного життя, без світла кінкетів і ґриму, звичайно в ролі зовсім не героїчній, нищить сферу приватности й інтимности, що тільки в ній з виключенням усякого чужого втручання дозріває чи то пак зміцнюється особовість. Щоб дозріти до **особи,** треба інколи **відособлення,** — щоб стати самим собою, треба, хоч часом, бути **самим.**

Органічно-суспільна диференціяція уступає місце формам механічного аґреґату, що в них подібно, як зеренця піску в акустичному експерименті Хладнього, пересипаються під звук таборових гучномовців уздовж вигинчастих ліній безконечних черг — люди?

Ні! ДП вірша Курпіти:
«В руках папір — кільце печатки,
Трагічне плем'я нуждарів
Без дому, слави і батьків . . .
Без мови, вислову і гадки».

Правда, ці пересипувані зеренця піску людського таборового аґреґату інколи збираються, зціплені на мить настроями спільних ворожнеч, спільних депресій, безнадій і панік у внутрішньо нерозчленовану «психологічну масу». По дорозі від аґреґату до маси, що в ній, за законами доглибної психології, має місце реґресія індивідуальної психіки, в попередньо згадану первісну групову психічність, — та в повороті від маси до аґреґату під тиском уподібнюючих тенденцій таборового життя відбувається (тут для потреб експозиції, очевидно, переяскравлений і аж надто узагальнений) процес знеособлення. Втрата особовости — це втрата найціннішого ідеалу. Як пише Юнґ, «ідеал особовости — незнищенна потреба людської душі». Загроза **особі** в нас — це загроза **людині** в нас, загроза **не стільки людському щастю, як щастю бути людиною,** будучи **собою,** будучи **особою.** «Höchstes Glück der Erdenkinder ist nur die Persönlichkeit...» (Goethe). «Діялектика життя», взаємовизначування підмета-душі й предмета-дійсности, кінчається для ДП загрозою (упредметовлення підмета), — що таборового скитальця заміняє, в дослівному цього слова значенні, на «запроторенця» . . . На цю загрозу людська душа відповідає настроєм депресії і лячности, що творить не взяте досі до уваги темне тло досить і так темного малюнку ДП-психіки . . .

Психіка ДП в аспекті Несвідомого. Усі наші міркування про психіку ДП можна вважати за неповні й далекі від конкретної дійсности, якщо не завершити їх змалюванням несвідомого емоціонального тла, що відповідає поданому психічному станові.

Панівний, хоча й переважно несвідомий психічний почуттєвий стан таборян-скитальців — **«почуття остраху, лячности»**, «почуття лячности», неокресленого страху, — «Angstgefühle» треба дбайливо відрізнити від почуттів страху. Побоюємося втрати **окресленої вартости**. Почуття лячности маємо саме тоді, коли предмет нашого почуття нам не відомий, не окреслений. У страху загрозлива потуга визначена, страх завжди має ясно закреслений предмет, на який звертається (Ясперс), «страх постає найчастіше з причин загрози якійсь вартості, що я її посідаю». Тому страх завжди засновує інтелектуальні процеси гадки. Інакше **почуття лячности**. Воно з природи несвідоме, веде до виключення свідомости, а назверх виявляється неспокоєм. Очевидно, можливі і поміж відмінами почуттів остраху переходи, свідомий страх може переходити в несвідому лячність і навпаки, — почуття лячности може знаходити собі окреслені об'єкти та довкола них кристалізуватися.

Почуття лячности виводиться почасти з окресленого вже попереду структурного стану ДП-психіки, почасти і з обставин, що лежать уже поза рамками таборового життя ДП. ДП — це ж люди, що їх до таборів привів жах перед большевицьким терором, побудованим свідомо на почутті лячности перед загрозливою анонімною потугою НКВД. Це первісне ще з батьківщини винесене почуття остраху, витиснене на дно свідомости, зростало і збільшувалося на шляхах утечі під градом бомб і літаків та в перехресному вогні партизанських рушниць. Воно постійно відновлювалося в обставинах таборового життя під загрозою скринінґу і «родіни», «Дамоклового меча» таборів. Це почуття лячности розростається далі, як ми вже намагалися показати, в наслідок того особливого переживання майбутности, що характеризується цілковитою невизначеністю прийдешнього, відчуваного в таборовому житті в категоріях Долі, — без участи співчинника людського плянування. Воно, це почуття лячности, видобувається з вибуховою силою під впливом таких частих і, треба сказати, **не тільки** «умасовленням» виправданих періодичних воєнних панік. Воно пояснюється кінець-кінцем відомими у доглибній психології механізмами витискання в підсвідомість почуттів аґресії, що в таборовому житті виникають із багатьох причин, передусім під впливом тиску **тенденцій до деперсоналізації**, та, придушені й відтиснені, зроджують почуття моральної провини та побоювання відплати. Витиснення почуттів аґресії в підсвідомість, спричинює далі, як нам з доглибної психології відомо, почуття обеззброєння, що знов зроджує почуття лячности. Їдкі і розхитливі для психічної структури діяння почуттів остраху в доглибній психології добре відомі. Оцінка їх тривкого діяння належить уже до низки завваг, що ними бажаємо в остаточних підсумках хоч у кількох словах змалювати **соціопсихічні наслідки** перебування в таборах.

Наслідки ДП комплексів в українській психіці. Коли хочемо в остаточних підсумках шукати (зовсім зрештою гіпотетичної) відповіді на питання, наскільки життя ДП є дійсно чинником тривкого формування чи радше деформування психіки многотисячної маси українців-таборян, то мусимо взяти до уваги не тільки психічні процеси, але ще й їх діяння на те особливе **психічне підґрунтя**, що ним є українська психіка. Перебільшення ідеї Долі, пригашення, якщо не здавлення персональної ініціятиви, тривка депресія і почуття непевности, несупокою, викликане почуттям лячности, натрапляють в українців на особливо сприятливе підложжя*). Менша небезпека загрожує від деперсона-

*) Див. у статті проф. Базилевича: «Спостереження таборого лікаря» — Morbus DP.

лізаційних чинників, від знеособлюючого впливу таборового життя, якщо сильніше зазначена українська індивідуальність протиставиться з більшою силою цим тенденціям таборового життя. Зате існує загроза, що такий розповсюджений, такий шкідливий для української психіки «комплекс меншовартости» може зазнати під впливом таборових умов небажаного зміцнення. У всякому випадку нашим завданням залишається оці психологічні небезпеки соціопсихічного діяння таборового життя усвідомити собі та врахувати. За доглибною психологією усвідомлення несвідомих шкідливих комплексів є вже їх лікуванням і поборюванням; таким чином можна вважати нашу спробу не тільки причинком до психічної теорії, але певною, дуже скромною мірою, — теж практичним почином для соціопсихічної терапії.

Summary: Oleksander Kulčyckyj. Psychology of the Ukrainian D. P. s.

The authors subject is the psychology of the Ukrainians D. P. s. living in camps from the point of view of the structural humanistic orientated „understanding psychology" (Verstehende Psychologie). He finds the reason for the change of the structural conditions in the manner of experience of the D. P. s. in the narroving of the sphere of the personal initiative which is caused by the whole situation of D. P. s. This narrowing causes a change in the way of feeling. The future is no more seen as a thing to be schemed, a something at least partly dependent on our own will and insofar forseeable, but as a threatening, dark, vague fate. At the same time the way of thinking of the past changes perceptibly: the memory, the recollection which according to Bergson have the double funtcion — to clear up the future by the experiences of the past for the active initiative and to let the past rise as "souvenir pur" as in a dreamy disposition — conserve consequently to the narrowing of the personal initiative principally the second function: to serve the dreamy disposition. Frequently that results in at "narcotisation" of the mental life the freely rising remembrances of the glorified past. Changed in the value of its function the "elegical past" is opposed to the "enigmatical" undefined and undifinable future. But also the experience of the presence undergoes a deep transformation: the presence stops being what it normally in a structural way would be: a bridge from the past, turned to account for the present life, to the planned and by our own will formed future, the more so, as it lacks usually the essential element: work as a useful activity forming our destiny. Presence becomes a cleft and a hole (interrupted task). The narrowing of the personal initiative acts at the same time as a factor of the "depersonalisation" of the D. P. s. Personality, one of the goods of civilisation of mankind, acquired late, and existing only by the personal initiative, is greatly endangered by the growing social contacts with their levelling influence, by the annulment of the "private sphere" of solitude, by the disposition of the masses for the always renewing war-panics — in short the transformation of the camp-population into one undefined mass. The menace to the personality, the strangeness of the life one has to live, the absolutely real dangers and terrors of the war-events which caused the emigration, deportation, or flight, the removed aggresive disposition of a too narrow community-life cause neurotic feelings of anguish as an emotional background of the sketched structural changes. The neurotic feelings of anxiety, the fatalistical idea, find an especially good fostering soil in the soul of the Ukrainians on accout of the naional-psychological particuliarities (introversion, inferiority complex).

М. Зашківський

Дві українські еміграції

M. Saschkiwskyj: Two Ukrainian Emigrations

Насамперед кілька вступних завваг.

Кожна еміґрація є ненормальне суспільне явище. Її причиною є нестерпні відносини в даній країні. Вони можуть бути національно-політичного, суспільно-економічного, релігійного чи расового характеру. Здебільша ці причини зазублюються, напр., національно-політичний гніт йде разом з економічним визиском, а часто з релігійною чи расовою нетерпимістю. Тож кожна еміґрація, зокрема політична, є наявним показником, що в даному місці створилося запальне вогнище, яке раніше чи пізніше мусить вибухнути повним полум'ям.

З другого боку таке чи таке наставлення і ставлення стороннього, тобто безпосередньо не зацікавленого світу до політичної еміґрації показує, наскільки цей світ усвідомлює собі потенційну небезпеку для майбутнього розвитку подій та наскільки він готовий своєчасно протидіяти цій небезпеці. — Бо кожна політична еміґрація може сказати — нон солюм ностра рес аґітур!

1. Попередня еміґрація

Історія українського народу записала на своїх сторінках не одну масову еміґрацію, так заробіткову, як і політичну.

Порівняно за короткий час, тільки за одно чвертьстоліття, ми є свідки двох масових українських політичних еміґрацій. Маємо на думці політичну еміґрацію після першої світової війни, чи пак після наших визвольних змагань 1917-20 рр., та сучасну політичну еміґрацію. Обидві згадані еміґрації мають те саме підґрунтя, бо вони постали в наслідок національно-політичного поневолення українського народу. Одначе умови, серед яких вони постали, та відносини, в яких жила попередня та живе сучасна еміґрація, такі різні, що це вплинуло не тільки на відмінне формування обох згаданих еміґрацій, на їх різний спосіб життя-буття, але і на їхню психіку та пляни на майбутнє, на їхнє наставлення.

Попередня масова політична еміґрація постала безпосередньо після занепаду нашої державности, Української Народної Республіки і Західньоукраїнської Народної Республіки. Перша впала під ударами большевиків, друга поляків, почасти румунів. Тим самим попередня українська еміґрація ділилася на дві територіяльні частини: на еміґрацію з земель Великої Наддніпрянської) України та на еміґрацію з Галичини та Буковини. Головну масу обох частин нашої попередньої еміґрації творили військовики, але поруч них була велика кількість цивільних осіб, головне урядовців і працівників різних державних урядів і установ.

Не місце тут зупинятися над тим, чому саме, не зважаючи на офіційне проголошення в 1919 р. злиття обох українських територій в одну державну цілість, все ж таки існували два окремі уряди як на рідних землях, так і опісля на еміґрації. Натомість слід згадати, що існування двох окремих урядів, з яких один промовляв в імені Наддніпрянської, а другий Наддністрянсь-

кої України, не залишилось без впливу на українську еміґрацію як цілість. Цей поділ викликав чималі тертя всередині самої еміґрації, а назовні спричинювався до дезорієнтації чужинців, що, очевидно, не приносило нам ні слави, ні чести. Для прикладу згадати б тільки про те, що в Празі існували якийсь час аж три на територіяльному принципі побудовані українські станові товариства — «Українська Академічна Громада», що гуртувала галичан і невелику частину студентів — уродженців В. України, «Громада студентів-еміґрантів з Великої України» і «Союз студентів-еміґрантів з північно-західніх земель України». Та цей територіяльний поділ не витримав життєвої проби, з часом залишилася знову тільки одна станова організація всього українського студентства в Празі. Як у цьому випадку, так і в багатьох інших, здоровий національний інстинкт протидіяв всякому глибшому розбиттю української еміґрації.

З існування двох частин попередньої української еміґрації, тобто протисовєтської і протипольської, в'язалась справа різного розміщення цих частин. Еміґрація з Великої України опинилась масово на теренах корінної Польщі і щойно з часом її частина відплила до інших европейських країн, зокрема до Чехо-Словаччини. Еміґрація з Галичини й Буковини знайшла азиль головне в Чехо-Словаччині.

Якщо мова про ставлення чужих, безпосередньо не зацікавлених урядів до тодішньої нашої еміґрації, то треба визнати, що ніякий уряд не заперечував її політичного характеру. Тому тодішня еміґрація мала всюди забезпечене право азилю, отже, не було примусової репатріяції еміґрантів. Навпаки, якщо йдеться про наддніпрянську еміґрацію, то на підставі декрету Верховної Ради з 15 грудня 1926 р. громадянам кол. Росії, які в рр. 1917 — 1921 покинули територію СССР, московський уряд сам відмовив громадянства. Опісля на основі конвенції з 5 липня 1922 р. і пізніших договорів, укладених під покровом т. зв. Нансенівської Комісії при Лізі Народів, їм визнано статут «бездержавних» і видано спеціяльні нансенівські пашпорти, які управнювали їх перебувати в тій чи тій країні і виїздити з однієї держави до другої.

Якщо йдеться про матеріяльне забезпечення тодішньої української еміґрації, то воно було різне в різних країнах. Найкраще з цього погляду було в Чехо-Словаччині. Чехо-словацький уряд виплачував великі суми на потреби української (теж російської і білоруської) еміґрації. Одначе ця допомога не була загальна та суворо індивідуальна, як тепер, але призначена на певні цілі, передусім на допомогу студентській молоді, на субвенції для українських науковців, культурних і ґуманітарних установ. Деякі інші держави теж призначували певні суми на потреби еміґрації, натомість у деяких наша еміґрація була здана на власні сили, тому й жила у важких матеріяльних умовинах, що мусіло позначатися на її настроях.

Та якщо мова про настрої **політичної** еміґрації, про її душевний стан, то рішальну ролю тут грають не так матеріяльні відносини, як її душевні переживання, віра в можливість здійснення її задушевних бажань та надія на скоре повернення на рідну землю.

Попередня наша еміґрація, що мала за собою безпосередній період власної державности, жила під свіжим її враженням, в атмосфері надії на швидку зміну політичного стану на рідних землях. Тож провідним гаслом тодішньої еміґрації було підготувати себе якнайкраще для майбутніх завдань удома. І треба визнати, що загальний балянс творчої праці попередньої еміґрації був справді імпозантний. Вона виявлялась у різних ділянках національного життя. Згадати б тільки про такі загальнонаціональні цінності, як Український

Вільний Університет, Українська Господарська Академія, Український Науковий Інститут у Берліні, Український Науковий Інститут у Варшаві, Український Високий Педагогічний Інститут, Музей Визвольної Боротьби України чи такі організації як Центральний Союз Українського Студенства та Союз Українських Пластунів-Еміґрантів.

Цю активність і розмах організаційної праці попередньої еміґрації треба приписати її ідейності та оптимізмові, що випливав з тодішнього політичного становища, а саме послідовного протибольшевицького наставлення европейських і позаевропейських держав та з доволі скорого упорядкування внутрішніх відносин у поодиноких европейських країнах після першої світової війни. Та найважливішим чинником, що впливав на моральне самопочуття попередньої еміґрації, був тісний зв'язок еміґрації з західньоукраїнськими землями, від яких наша еміґрація не була відтята китайським муром, що вже тоді існував на совєтському кордоні. Цей контакт з рідною землею нагадував старогрецький міт про героя-мученика, що з кожним дотиком до землі набирав нових сил до життя.

Історія обох згаданих частин нашої попередньої еміґрації була різна. До вирішення долі Галичини галицька еміґрація відкидала думку про повернення на батьківщину. Після того рішення (березень 1923 р.) та проголошення польським урядом амнестії, крайове громадянство видвигнуло клич повернення до краю. І дійсно, з часом більшість еміґрантів-галичан повернулася на батьківщину. Використавши час перебування на еміґрації на фаховий вишкіл чи дошкіл, ці еміґранти, повернувшися додому, відіграли важливу ролю в розбудові національного життя. Невелика кількість еміґрантів-галичан, заманена модерним тоді гаслом «українізації» України, виїхали до УССР. Тільки частина цих еміґрантів попала дійсно на територію УССР, решту зразу розміщено поза її межами, з часом і про одних і про других загинув усякий слід.

Деяка частина галицьких еміґрантів виїхала до Америки, решта залишилася по різних европейських країнах. З часом ця остання поповнювалася новими утікачами з Польщі.

Придніпрянська еміґрація, що пережила всі страхіття большевицького режиму, була мало податлива на большевицькі обіцянки чи амнестії. Все ж таки невелика частина цієї еміґрації рішилась повернутися додому. Доля і цих поворотців не була інша від долі галичан, що втекли до Совєтів. Але загал українських еміґрантів з Великої України залишався на еміґрації аж до другої світової війни, головне в Польщі, Чехо-Словаччині. Ті еміґранти, які тим часом не набули громадянства даної держави, вважалися за «бездержавних» і жили на т. зв. нансенівські пашпорти. Чимало еміґрантів жило на етнографічних українських землях у Польщі.

II. Сучасна еміґрація

У висліді другої світової війни постала нова масова українська еміґрація. Створилась вона з 3 груп. Перша група — це ті, яких німці вивезли силоміць на роботи до Німеччини та які опісля відмовились повертатися додому, не бажаючи жити під большевицьким режимом, друга — це ті, які самі покинули рідну землю з цих мотивів, і, нарешті, третя — це еміґранти з першої еміґрації, які з цих самих спонук виїхали з країн, зайнятих червоною армією.

Якщо порівняємо загальне, зокрема моральне становище сучасної еміґрації з становищем попередньої еміґрації, то треба ствердити, що в сучасної еміґрації воно складніше і тяжче, ніж у попередньої. На це склалося кілька причин.

Співдіяння західніх держав з Советами та великий вплив, який вони здобули в останній війні, не залишився без наслідків для загального стану сучасної еміґрації. Зокрема постанова ялтинської конференції щодо репатріяції не тільки військових, але й цивільних осіб крила в собі велику загрозу для наших еміґрантів. (Як і для еміґрантів інших підсоветських народів). Сама ідея організованої репатріяції була оправдана й добра. Відомо, скільки осіб, зокрема полонених, загинуло з голоду і холоду, повертаючися неорганізовано, здебільша пішки, додому. Та в даному випадку ця ідея була викривлена постановою про її примусовість, що могло мати практичне застосування тільки до осіб, які походили з підсоветських країв, бо тільки тут могло бути це нечуване явище, що полонені чи вивезені відмовлялися повертатися на батьківщину. Не знаємо залаштункових обставин цієї постанови, але чимале світло кидає на цю справу закон, виданий у Советах 19 серпня 1938 р., тенденцією якого було унеможливити громадянам СССР позбутися **советського громадянства.**

Згадана постанова, якби вона була вповні проведена в життя, виключала можливість існування еміґрації з підсоветських країв взагалі, а політичної зокрема. Загалом тенденцією постанови було затерти політичне обличчя майбутньої, тобто сучасної еміґрації. Цьому відповідала теж новоприйнята правна номенклятура — «Displaced person», насильно переміщена особа, тобто така, яка тільки під фізичним примусом покинула рідну землю. Refugees — втікачі, тобто ті, які під психічним примусом, а саме зі страху перед большевицьким терором покинули рідну землю, вважались за підозрілих людей. Тільки згодом наступила зміна поглядів щодо цієї категорії еміґрантів.

Не є завдання сьогоднішньої статті згадувати про всі трагічні переживання сучасної української еміґрації в 1945 — 1946 рр. включно з різними репатріяційними комісіями, перевірками тощо. Та є очевидним фактом, що ці переживання мусіли відбитися на душевних її настроях. Таких переживань не знала попередня еміґрація.

Натомість,якщо йдеться про **матеріяльні** умови сучасних еміґрантів, точніше кажучи, тих, які користаються з допомоги УНРРА, а тепер ІРО, то, без сумніву, ці умови куди кращі від тих, в яких жив загал попередньої еміґрації. Коли візьмемо до уваги великі спустошення і економічну кризу европейських країн, зокрема Німеччини й Австрії, де опинився був загал нашої сучасної еміґрації, то ця допомога харчами і одягом, була справжньою благодаттю, яка врятувала тисячі осіб від голодової смерти.

Та матеріяльний чинник не є рішальний, якщо йдеться про **політичну** еміґрацію, а такою є, без сумніву, сучасна українська еміґрація. Бож не з інших, але тільки з національно-політичних причин теперішні українці-еміґранти покинули Рідну Землю (або через теперішні національно-політичні відносини відмовилися повернутись на батьківщину). Як уже згадано, моральне самопочуття передусім залежить від загальних зовнішніх політичних відносин, а ці далеко не сприятливі. Спершу був час психічної демобілізації західніх великодержав супроти завжди активного і аґресивного большевизму. Вони йшли на всі можливі поступки, щоб тільки осягнути «appeasement», тобто замирення з Советами. Коли ж одначе ця тактика не доводила до бажаної мети, на місце «appeasement'у» прийшло щораз гостріше напруження взаємин у формі «холодної війни». Ясно, що це все викликає нервові настрої серед загалу еміґрантів, які мають сьогодні одне бажання — по змозі якнайскорше видістатися не тільки поза межі неприхильно наставленої до них Німеччини, але загалом поза межі Европи.

Сучасна еміґрація ще під одним поглядом поставлена в куди гірше становище від нашої попередньої еміґрації. Сьогодні вона відтята не одним, але кількома китайськими мурами від будь-якої частини української землі. Вона не може відчувати життєрадісного подиху рідної землі, що вливав би в неї свіжі сили й надії та зменшував би відому еміґраційну хворобу — ностальґію. В такому стані речей важлива і почесна роля спадає на українське громадянство в Америці, зокрема в Канаді і США: ця їхня роля може бути така, якою була роля, напр., чеської еміґрації під час першої світової війни.

Та важкі душевні переживання нашої еміґрації ніяк не означають, що вона втратила віру в слушність своєї справи та в остаточну її перемогу. Навпаки! Не зважаючи на всі пережиті страхіття останньої війни, коли багатьом з сучасних еміґрантів доводилось вести активну запільну боротьбу водночас проти обох ворожих тоталізмів, та, не зважаючи на болючі психічні переживання після закінчення війни, загал нашої еміґрації виявив велику енерґію в напрямі розбудови тут, на еміґрації, своїх національних цінностей. Зокрема на науково-культурній ділянці наша еміґрація розгорнула дуже активну роботу, чим спричинилася до поширення доброго українського імени серед чужинців.

Нарешті, слід звернути увагу ще на один момент. Сучасна еміґрація не розбита на окремі групи на підставі територіяльного поділу. Сьогодні вона має перед собою одного спільного ворога, тим то творить одну, з цього погляду згармонізовану цілість. Правда, вона поділена всередині на різні ідеологічні чи радше партійні угруповання, але це явище, яке зустрічаємо у всіх народів. Та не зважаючи на внутрішні, часом дуже пристрасні спори, сучасна еміґрація творить назовні одну цілість. Цю засаду бачимо м. і. у створенні одніеї загальноукраїнської репрезентативно-допомогової організації Українського Допомогового Комітету, Центрального Представництва Української Еміґрації в Німеччині, а останнім часом у покликанні до життя Української Національної Ради та її Виконного Органу.

Непевне становище сучасної еміґрації в Европі, зокрема в Німеччині, та загальна неспокійна ситуація в світі наказує нашій еміґрації зберігати якнайбільшу національну солідарність і єдність, а водночас пам'ятати, що на еміґрацію ми пішли не тільки заради нашого особистого рятунку чи щастя, але на те, щоб тут далі працювати для добра українського народу, для його визволення, без огляду на те, де кого з нас доля поставить!

Огляди

Українські високі школи

Останній період часу приніс великі зміни в стані високих українських шкіл, представленому в попередньому числі «С. й М.» Академічний 1947-8 рік був роком найвищого подвигу наших високих шкіл на еміґрації так з погляду чисельности студентства, як і з погляду якости. Організація їх в той час представлялася найкраще, найбільше професорів, викладових годин, виданих дипломів тощо. Збільшилося число факультетів на деяких високих школах, відкрито нові семестри. Вже літній семестр 1947-8 р. приніс деяке зниження числа студентів, бо студенти стали відпливати за океан. Великі зміни постають в новому 1948-9 академ. році.

Під впливом грошової реформи зазнають наші високі школи фінансових труднощів, рівночасно гостро зменшується число студентів, тим більше, що починається масовий виїзд еміґрації за океан, в першій мірі студентів, але й професорів. Мабуть шкільний рік 1948-9 є останнім роком нормального функціонування українських високих шкіл в Німеччині. З другої сторони, не легко знайти країни, в які можна було б переселити наші високі школи, і вже сьогодні можна сказати, що перемістити їх в цілому не вдасться. Проблема дальшого існування наших високих шкіл у дотеперішній формі не має вигляду на майбутнє. Назріває питання координації наших високих шкіл, а ще більше переходу на нові форми діяльности. До цієї гостро актуальної проблеми Редакція «С. й М.» ще повернеться, а покищо подає огляд діяльности українських високих шкіл за літній семестр 1947-8 р. і зимовий 1948-9 р.

Український Вільний Університет*). Академічний 1947-8 рік був вершком діяльности УВУ за час його перебування в Мюнхені. Грошова реформа й відплив еміґрації за океан спричинили зменшення числа студентів і професури, а у зв'язку з тим і число викладових годин. Так в зимовому семестрі 1947-8 р. кількість студентів досягла найвищої цифри 492 (313 на правничому і 179 на філологіч. фак.), у літньому семестрі обнизилася вона до 425 студ. (269 плюс 156), а в зимовому ак. р. 1948-9 до 271 (175 плюс 96). З 355 звичайних і надзвичайних професорів діяло в зимовому семестрі 1948-9 р. лише 35; 9 жило за межами Німеччини, з них 4 в США і 3 в Канаді. На протязі того ж семестра 4 виїхало за океан, в тому числі двоє до США, двоє до Канади; в найближчих тижнях наступлять дальші від'їзди.

В академіч. році 1947-8 УВУ, не зважаючи на труднощі з приміщенням і браком підручників та навчальних засобів, розбудував плян праці, збільшив число викладів та семінарів і впровадив нові дисципліни (напр., геральдику). УВУ присвячував пильну увагу українознавству й старався в цьому році якнайкраще виконати новий плян навчання, впроваджуючи для всіх слухачів деякі обов'язкові виклади з обсягу українознавства. УВУ дбав далі про підвищення рівня знання свого студентства й схвалив нові іспитові приписи, маґістерські, докторські та габілітаційні. УВУ уможливив також складання кваліфікаційних іспитів для вчителів середніх шкіл і йшов в усьому назустріч вимогам теперішнього часу. В літньому семестрі число викладових годин становило 224, в зимовому воно зменшилося до 162. Для задоволення навчальних потреб УВУ продовжував виготовлення й видавання скриптів та підручників і видав у звітному році дві частини «Педагогіки» проф. Г. Ващенка, «Вступ до слявістики» проф. Я. Рудницького й працю доц. Г. Юрченка про сучасне право в Україні. Незабаром мають іще вийти скрипти проф. А. Баранова («Історія римського права»), проф. П. Ковалева («Історія української мови»), проф. О. Кульчицького («Введення в структуральну психологію»), проф. В. Петрова («Український фолкльор» у 2 вид.), д-ра А. Перегінця («Цивільний процес») і д-ра С. Іваницького («Міжнародне право»). УВУ підтримував живі зв'язки з найповажнішими науковими установами в Европі й Америці і обмінювався з ними виданнями. Поодинокі члени професури брали також

*) Див. «С. й М.» 1948 р., ч. 1, стор. 57.

участь у німецьких міжнародних з'їздах, у міжнароднім комітеті для ДП і всіляких курсах та нарадах. Зв'язок із чужинною наукою зазначився далі наданням почесних докторатів за заслуги для української науки проф. Марґолінові, проф. К. Меннінґові з Колюмбійського Університету в США і проф. Ґ. В. Сімсонові з Саскатунського Університету в Канаді. 5 березня відбулася в УВУ урочистість надання почесного докторату великому меценатові української науки Преосвященному Кир Іванові Бучкові, Єпископові для українців-католиків в Західній Европі.

УВУ зорганізував досить поважну бібліотеку, що обіймає близько 6 000 томів.

9 і 10 липня 1948 р. обрано новий склад сенату, до якого входять професори Ю. Панейко (ректор), І. Мірчук (проректор), Л. Окіншевич (декан правн. фак.), М. Васильїв (продекан), В. Щербаківський (декан філос. фак.), В. Кубійович (продекан), П. Ковалів і М. Стахів (члени).Головою Кураторії є Преосвященний Кир д-р Іван Бучко, його заступником відомий діяч Олександер Моргун. Професорська Колеґія складається з 29 звичайних професорів, 24 надзвичайних професорів, 11 доцентів, 10 викладачів і 12 асистентів. На 271 студ. в зимовому семестрі було: греко-католиків 187, православних 39, римо-католиків 39. В УВУ студіювали також неукраїнці, а саме поляки, білорусини, литовці, лотиші, німці, москалі й жиди; їх було 47. За весь час перебування в Мюнхені зложено на правничому факультеті 22 дипломових і 32 докторські іспити, на філософічному 2 маґістерські іспити, 2 педагогічні й 26 докторських, в зимовому з них 2.

УВУ видає інформаційний бюлетень німецькою й англійською мовами. Про Інститут Заочного Навчання при УВУ подаємо окрему вістку.

Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ)*) в Реґенсбурзі перебував у 1947 й 1948 р. час найбільшого організаційного розвитку. У цьому році до основних факультетів (аґрономічно-лісового, інженерного й економічного) долучилися й розвинулися два нові (у Мюнхені): ветеринарний та фармацевтичний. Число семестрів в усіх відділах факультетів становило з кінцем року 25, чинних членів лекторського персоналу було 128, в тім числі: 35 професорів, 24 доценти, 50 лекторів та 19 асистентів.

Кількість студентів на початку року доходила понад 800 осіб, але в кінці зимового семестра зменшилася до 677, а на кінці літнього сместра — до 569. На день 1 січня 1949 р. зменшилося число студентів до 383. За факультетами вони поділялися на: аґрономічно-лісовий 121, інженерний 95, економічний 24, ветеринарний 49, фармацевтичний 91. Лекторський персонал обіймав 127 осіб. На 1 січня 1949 р. абсольвували УТГІ і склали дипломові іспити 149 осіб, з них інженерів-аґрономів 68, лісівників 9, будівельників 1, хеміко-технологів 2, маґістрів фармації 61. Одержали докторати: технічних наук 1, ветеринарних наук 7, фармації 1, економічних наук 3.

Праця УТГІ провадилася по чотирьох секторах: авдиторного навчання, позаочного навчання, наукового, середніх шкіл та курсів.

В секторі авдиторного навчання студенти користувалися своїми дослідними полями й лябораторіями та довколишніми німецькими. Краще устатковані були хемічні лябораторії в Реґенсбурзі й Мюнхені. Для навчання був докладно розроблений плян навчання для більше як 200 дисциплін.

У секторі позаочного навчання виготовлено 12 нових курсів, а 5 курсів викінчується. За звітний рік розійшлося 3 532 підручники, з них 509 безплатно. Студійних вправ надіслано 1920, а позаочних іспитів складено 46. З нових курсів слід згадати декілька практичних для переселенців: субтропічні культури, культура бавовника, культура кави, акумулятори для авт та тракторів. Студійники були майже виключно з Німеччини; з весни 1948 р. збільшується число студійників з Англії, Канади й Бельгії.

В науковому секторі відбулося 14 наукових доповідей і виготовлено для «Енциклопедії Українознавства» розділ «Аґрикультура, лісництво й техніка». Закінчено друком «Наукові Записки УТГІ» розміром 12,5 друк. арк. Члени лекторського персоналу виготовили 17 високошкільних підручників і брали участь у чужинних публікаціях. 9 членів лекторського персоналу працюють за кордоном.

*) Див. «С. й М.» 1943 р., ч. 1, стор. 59.

В секторі середніх шкіл нараховувалося 61 заклад з 2313 учнями і 363 вчителями; у попереднім році їх було 67-2344-415. Свідоцтв видано 1616.

У звітному році УТГІ святкував науковий ювілей проф. Г. Махова (60-ліття) і проф. Б. Іваницького (70-ліття) і відбув 21. 12. 47 р. окрему пресову конференцію.

Ректорат і Сенат УТГІ вживали заходів, щоб забезпечити дальше існування школи в іншій країні, але покищо ці заходи не дали бажаних наслідків. Тим часом УТГІ, продовжуючи авдиторне навчання, пересуває центр уваги своєї праці на позаочне навчання й вживає заходів до видання дальших курсів за програмою високошкільних економічних студій та продовжує видання курсів самоосвітнього й практичного значення.

Українська Економічна Висока Школа (УВЕШ)*) постала у вересні 1945 р. з ініціятиви групи професорів з проф. М. Барвінським і Б. Мартосом на чолі. В листопаді 1945 р. після урочистого відкриття почалися виклади на першому семестрі. На ректора обрано проф. Бориса Мартоса. Осідком школи став Мюнхен. З бігом часу розбудовано школу до 8 семестрів.

15. 3. 1946 р. закінчився перший семестр. Не зважаючи на те, що доводилося раз-у-раз переборювати різні труднощі й перешкоди, школа розвивалася успішно. Завдання, яке поставила собі УВЕШ, — це готувати кадри для державних установ і кооперативних та приватних підприємств; з другого боку, школа дає практичні заняття, які допоможуть знайти працю не тільки вдома, але й на чужині. Від европейських, зокрема німецьких, високих торговельних шкіл УВЕШ відрізняється тим, що в її програму введено такі предмети, як соціологія, самоврядування, соціяльна гігієна, потрібні для підготови працівників державного апарату, та українознавство; викладається ще поширено кооперація й деякі теоретичні предмети. Від університетів УВЕШ відрізняється рядом практичних дисциплін (комерційна математика, бухгальтерія, товарознавство, ревізія). Для слухачів обов'язкові чужі мови: англійська та німецька. Загальний навчальний плян складається з 58 окремих дисциплін. При УВЕШ працюють семінари: народно-господарський, приватно-господарський і кооперативний. Навчальний плян розкладено на 8 семестрів по 21-28 годин тижнево; семестр триває 15 тижнів, а зі святами та міжсеместровими перервами — 5-6 місяців.

По закінченні 6 семестрів і складенні встановлених іспитів студент допускається до першого дипломного іспиту і по складенні його одержує звання «дипломованого економіста». Сьомий та восьмий семестри призначені для поглиблення знання, зокрема по стороні теоретичній; по закінченні їх і написанні відповідної праці та складенні встановлених іспитів студенти можуть одержати диплом інженера-економіста або доктора економічних наук.

У склад педагогічного персоналу УВЕШ в зимовому семестрі 1948-9 р. входять 43 особи: 13 професорів, 13 доцентів, 12 лекторів і 5 асистентів. Студентів спочатку записалося близько 60, пізніше ця кількість досягла 280, але з від'їздом багатьох за океан, а також у зв'язку із закінченням школи кількість їх поступово зменшувалася і досягла в зимовому семестрі 1948-9 р. числа 90. Грошова реформа викликала покищо дальше зменшення числа студентів. Школа випустила вже 51 дипломованого економіста; з них по закінченні дальших двох семестрів 9 одержали звання інженера-економіста, а один — доктора економічних наук.

Українська Католицька Духовна Семінарія,**) зорганізована на початку 1946 р., впродовж двох з половиною академічних років перебувала в Німеччині, а саме в замку Гіршберґ коло Вайльгайму в Горішній Баварії. Беручи до уваги умови еміґраційного життя, вона мала там винятково корисні дані для праці і всі вигляди на дальші роки існування і розріст. Таборові середні школи запевнювали їй постійний прибуток нових кандидатів, українські науковці, а зокрема професори Українського Вільного Університету в недалекому Мюнхені, звідки легко можна було доїздити з викладами, підсилювали професорський збір Духовної Семінарії. З огляду на матеріяльні труднощі в Німеччині й неясні політичні умовини, з ініціятиви Преосвященного Кир Івана, Св. Конґреґація для Східньої Церкви рішила перенести Духовну Семінарію до Голляндії.

*) Тому, що в попередньому числі «С. й М.» з технічних причин не було вміщено статті про Укр. Вис. Ек. Школу, подаємо тепер коротку її історію. Ректорові УВЕШ проф. Б. Мартосові дякуємо за цінні інформації.

**) Див. «С й М.», 1948, ч. 1, стор. 63.

Заходами Єпископа Бучка погодився Унійний Апостолят в Голляндії, заснований там в 1923 р. з ініціятиви Митр. Андрея Шептицького, і голляндські владики перейняли її в нову опіку. До Голляндії переселилася Духовна Семінарія в такому складі: 2 настоятелі, 4 професори, дириґент хору, економ і 42 студенти, разом кругло 50 осіб. Цей стан змінився тим, що відійшли 1 настоятель і 9 студентів, а прибули 2 професори, отже нинішний стан — 42 особи. Один професор (д-р Казимира Богдан) доїздить з викладами з Бельгії. Студійним ректором є о. Митрат проф. д-р Василь Лаба.

За час перебування Духовної Семінарії в Голляндії пройшло два шкільні семестри студій, літній акад. року 1947-48 (від 5 травня 1948 до 25 серпня 1948) і зимовий акад. року 1948-49 (від 10 жовтня 1948 до 19 лютого 1949), один і другий в двох курсах, філософічному і богословському.

З кінцем акад. року 1947-48 завершило повний курс філософічно-богословських студій 9 студентів, з них 2 прийняли пресвітерські, а 1 — дияконське свячення. Обидва пресвітери виїдуть в найближчому часі на місійну працю до Англії, диякон виїде до Канади. Програму студій в першому семестрі на новому місці приходилося відробляти всього тільки чвірці професорів, що сюди переїхали з Духовною Семінарією. Нові професори (оо. д-ри Міня Людовик Ч. Ізб. і Василик Михайло) прибули з Риму аж в другому семестрі. Для якоїсь позашкільної праці не залишилося нікому з них вільного часу. Поодинокі професори виїздили по неділях з відправою Богослужби до місцевостей, де були малі гуртки наших земляків, брали участь у закладанні картотеки наших земляків у Голляндії і в створенні Союзу Українців в Голляндії, на запрошення виїздили з доповідями та вмістили свої дописи в голляндських і бельгійських часописах. Студенти теж не вспіли ще на новому місці організувати власного видавництва, а продовжували тільки видавання скриптів викладів.

Зате на новому місці відсвятковано урочисту інавґурацію, на якій була виголошена доповідь на тему: «Хто ми такі?», взято участь у святі сорокліт-
нього ювілею священства примаса Голляндії Кардинала Де Йонґа, що опісля,
в день Христового Різдва, вшанував Духовну Семінарію своїми відвідинами;
урочисто відсвятковано перші рукополагання в Дух. Семінарії, двох пресвіте-
рів і чотирьох дияконів, довершені в день Христового Різдва Преосвященним
Кир Іваном в присутності Апостольського Нунція в Голляндії Джоббе і бага-
тьох голляндських гостей, відсвятковано низку роковин, в різних місцях Гол-
ляндії відслужено близько п'ятдесяти Служб Божих або відспівано концертів
наших народних пісень, чим зроблено велику пропаґанду для нашої Церкви й
нашого імени; зокрема велику пропаґанду зробили Служба Божа і пісні, пере-
давані через Голляндське Католицьке Радіо.

При Духовній Семінарії діє Філія НТШ на країни Західньої Европи. Бібліотека Духовної Семінарії збагатилася на другу тисячу книжок і періодичних видань, завдяки щедрим дарам Преосвященного Кир Івана та голляндських духовних семінарій і духовників.

За дбайливу опіку над Духовною Семінарією окремої подяки заслуговують Президент Унійного Апостоляту о. А. Сміт і директор о. Вайнговер Ч. Вознесінців.

Майбутнє Духовної Семінарії залежить від того, скільки нових кандидатів буде до неї зголошуватися.

Богословська Академія УАПЦ*) і в цьому році трималася курсової сис-
теми. На всіх семестрах, крім загальних дисциплін, читалися такі спеціяльні,
обов'язкові для всіх відділів, дисципліни: літурґіка, догматичне богословіє, ос-
новне й порівняльне богословіє, Св. Письмо Старого й Нового Завіту, патроло-
гія, загальна церковна історія, історія української церкви та історія релігії.

Грошова реформа ударила по Академії й зменшила число студентів, але
Академії не повалила. Не зважаючи на скрутне становище, Академія влашту-
вала в своєму приміщенні академічну церкву, посвячену 21. 11. 1948 р., й під-
готувала низку праць.

З 1 жовтня при Академії відкрито заочний відділ, що обслуговує покищо
50 студентів із Німеччини, Англії, Франції й Бельгії. За минулий рік Академія
видала 8 скриптів лекцій і праць, м. ін. проф. Н. Полонської-Василенко «Істо-
рія Української Церкви», проф. А. Коцевалова: «Підручник старогрецької мо-
ви» й проф. П. Ковалева «Чудеса науки й вищий розум».

*) Див. «С. й М.», ч. 1, 1948, стор. 66.

З важливіших імпрез Академії слід згадати урочисте посвячення Академії в новому приміщенні на Вільгельмштр. 6 III і духовний концерт старанням Товариства Студентів Академії 29. 2. 1948 р. Відбулося наукове зесідання з доповідями проф. П. Ковалева, проф. В. Петрова й студ. А. Крахно.

Академія за станом на 31 грудня 1948 р. мала 30 студентів, з них 27 дійсних. За національністю було 27 українців і по одному білорусинові, полякові й сербові. За семестрами було: на 1-ому — 7, на 4-ому — 4, на 5-ому — 17 і на 8-ому — 2.

Заснування Інституту Заочного Навчання при УВУ

Українська преса Німеччини вмістила останніми тижнями лютого ц. р. повідомлення про Заснування Інституту Заочного Навчання при УВУ. Наводимо найсуттєвіші моменти цього повідомлення: На зібранні Професорської Ради Українського Університету 27. 11. 1948 схвалено вже довгий час готований проєкт Інституту Заочного Навчання при УВУ. Інститут, організований за англосаськими взірцями, творитиме, з огляду на особливий характер навчання, автономну, але багатьма постановами статуту пов'язану з Українським Вільним Університетом високошкільну установу, що її професорами й співробітниками можуть бути в основному тільки професори й співробітники УВУ, покликані Професорською Радою Інституту. Про матеріяльне забезпечення Інституту дбатиме очолювана професором д-ром В. Кубійовичем Кураторія, що складатиметься із ректора УВУ, як представника Сенату, із представників Товариства Прихильників Інституту Заочного Навчання і з представників Професорської Ради Інституту.

Навчання в Інституті, що своїм об'ємом відповідатиме програмі УВУ, спирається за студійним пляном на спільній для всіх відділів однорічній, в найширшому значенні цього слова, українознавчій підвалині й відбуватиметься пізніше в спеціялізованих трирічних відділах: гуманістичному, правному, економічному та журналістичному. Таким чином впродовж чотирьох років студіюючі подготовляються до маґістерського кінцевого іспиту перед визначеними університецьким Сенатом комісіями, що діятимуть у різних скупченнях української еміґрації. Перший рік спільної для всіх відділів українознавчої підвалини охоплюватиме наступні предмети: географію України, описову українську граматику й стилістику, історію України, історію української літератури, вступ до науки про право й державу, вступ до наук економічних, історію української культури з особливим підкресленням ролі релігії і церкви в житті українського народу, основи соціології та основи філософічних наук, — усе це під поглядом проблематики української людини й потреб української духовости. Ця органічна цілість знання про Україну та про українську людину має дати світоглядову базу, насичену притаманним українству духом християнського гуманізму, скерованим на ідеал Української Держави.

Відзначаючи виняткову важливість нового почину, хочемо коротко наше твердження обґрунтувати. Належна наукова і об'єктивна оцінка явищ виховно-навчальної ділянки мусить підходити до них з погляду сучасної соціології виховання. Соціологія виховання (Дюркен) вбачає у виховних діях прояви **суспільної функції**, функції, що виходить від суспільної групи, нею здійснюється і шляхом підготови майбутніх членів групи в інтересах існування й розвитку цієї групи задовольняє суспільні й культурні потреби. Цей підхід дозволяє нам бачити в заснуванні Інституту вираз потреб особливої суспільної групи, що нею є політична українська еміґрація в світовій діяспорі, групи, виконання національно-політичних завдань якої насамперед залежить від збереження **одинокої основи її єдности й існування — від збереження української духовости**. Відповідно до цього вся програма навчання і цілком особлива програма першого року спільної підвалини чотирьох відділів наставлена на суцільність **українського знання про Україну як основу християнсько-ідеалістичного та державницького світогляду**. В згоді з цією концепцією навчання як суспільної функції, пристосованої до групових потреб, навчання наставлене не тільки на збереження української духовости й тим самим українства як національної групи на еміґрації, але і на підготову насичених цією духовістю студентів до праці на батьківщині по зміні політичних відносин саме в ділянках суспільній, правній і педагогічній, де представників справжньої української духовости найбільше буде потрібно.

Якщо з погляду соціології виховання важливість і доцільність програми Інституту очевидна, то психодидактичні міркування доводять вартісність метод заочного навчання. Сучасна психодидактика дедалі більше переконана в тому, що в остаточному висліді вирішним чинником справжньої «освіти» є цілком індивідуальний і «самотній» процес засвоєння культурних цінностей через психічні структури. «Далтон-плян», «кероване вчення», «метода проєктів» виразно підкреслюють цю тенденцію відірватися від авдиторного навчання старого «викладового» типу. Про це саме свідчить нам і життовий досвід. Добре відомо, що наше справжнє знання здобували ми не на викладах, але готуючи письмові семінарійні праці, сам-на-сам з книжкою і проблемою. З погляду сучасної психодидактики заочне навчання не є дешевою підміною авдиторного, але своєрідним підходом до студій, що, вимагаючи витривалости, критицизму й самостійности в думанні, одночасно виробляє саме ці прикмети духу та характеру. Заочне навчання дозволяє при цьому (в наших умовах неоціненна прикмета) єднати студії із працею для заробітку.

Від того, наскільки наше еміґраційне суспільство буде приступне і здібне до таких міркувань і наскільки правильно зуміє проаналізувати справжні потреби української політичної еміґрації та української нації, — залежить доля нового почину.

Іван Мірчук

Український Науковий Інститут у Берліні*)

Український Науковий Інститут у Берліні завдячує своє постання такому самому випадкові, як і УВУ на території Чесько-Словацької Республіки. Українське громадянство Берліну негайно після першої світової війни вживало заходів, щоб на теренах нової Німеччини створити центр наукової праці. Одначе ці старання не принесли конкретних результатів. Щойно в 1925 р. трапилася випадкова нагода, щоб зрушити цю справу з місця. На одному банкеті сидів б. гетьман Павло Скоропадський біля тодішнього міністра закордонних справ Німеччини Штреземана і, коли під впливом піднесеного настрою Штреземан звернувся до гетьмана з запитом: «Ваша Світлосте, що міг би я для Вас зробити?», гетьман використав цю нагоду, щоб здійснити плян українців для заснування в Берліні Наукового Інституту. Німецький міністер заявив свою готовість зайнятися цим ділом, і таким способом питання заснування Українського Наукового Інституту на теренах Німеччини було в принципі вирішене.

Для практичного зреалізування Інституту обрано кураторію, на чолі якої став генерал Ґренер, відомий зі своєї діяльности в 1918 р. в Києві, наслідник Людендорфа в німецькому генеральному штабі, індивідуальність великого маштабу. Іншими членами кураторії були: тайний радник Зерінґ, професор економії Берлінського Університету, проф. Фасмер, слявіст, теж з Берлінського Університету, проф. Мейнеке, історик дуже високої кляси, і д-р Келлер, зять відомого українського мецената Чикаленка, доцент Женевського Університету. З українського боку заступником голови кураторії Ґренера був О. Скоропис-Йолтуховський, відомий зі своєї діяльности під час першої світової війни в Союзі Визволення України, д-р Коростовець, член дипломатичної служби в царській Росії, проф. М. Панчишин, представник батьківщини, проф. Д. Дорошенко, як директор Інституту, та проф. І. Мірчук, як представник професорської колеґії. Завдання Інституту оформлено з самого початку в той спосіб, що має він дбати про поширення автентичних відомостей про Україну серед німецького наукового світу, про перенесення здобутків німецької та европейської науки та культури на український ґрунт і мусить зайнятися опікою нашого студенства, що закінчує свої студії в німецьких високих школах.

Діяльність Українського Наукового Інституту можна поділити на два періоди: від моменту заснування, себто від 1926 р., до 1931, коли Інститут з при-

*) У зв'язку з порушеною в попередньому числі «Сьогочасного й Минулого», у статті проф. В. Кубійовича, проблемою дальшого розвитку нашого наукового життя на еміграції, особливої цікавости набирають статті проф. І. Мірчука про роботу Українського Наукового Інституту в Берліні і проф. Д. Дорошенка про роботу Українського Наукового Інституту в Варшаві, що підсумовують безперечні досягнення цих інституцій в тяжких умовах еміграції. Редакція.

чини загальної фінансової кризи в Европі був формально розв'язаний, і другий період, від 1931 р. аж до закінчення другої світової війни, себто до кінця квітня 1945 р. При цьому треба згадати, що Інститут формально існує далі, бо баварське міністерство освіти прийняло до відома факт переселення Інституту з Берліну до Мюнхену й дало йому доручення чекати на майбутнє вирішення його долі.

До діяльности Інституту в першім періоді належало читання лекцій українською мовою для стипендіятів Інституту і для невеличкої української колонії в Берліні, а крім цього читання викладів на загальноукраїнські теми німецькою мовою в залях Берлінського Університету для німецький студентів, як і для ширшого громадянства. З цим була зв'язана видавнича діяльність, в результаті якої Інститут випустив 3 томи наукових праць — «Abhandlungen des Ukrainischen Wiss. Instituts in Berlin», і два томи з інформаційними статтями п. з. «Mitteilungen des Ukrainischen Wiss. Instituts in Berlin» які розсилалися до всіх бібліотек та наукових центрів і знайшли також доступ до кіл політичних та дипломатичних. Для праці стипендіянтів, а також і професорів Інститут мав підручну бібліотеку, яка наприкінці 1931 р. нараховувала лише коло 2.000 томів. Стипендіяти, зв'язані з Інститутом, творили дві групи: перша, більша група, охоплювала студентів високих німецьких шкіл, друга — обіймала наших молодих адептів науки, що після докторату підготовлялися до дальшої наукової кар'єри. Члени Інституту нав'язали зносини з чужинецьким науковим світом і старалися вміщувати свої праці в німецьких та інших чужих наукових органах. Склад професорської колеґії, хоч невеликий, був підібраний досить зручно. На перше місце висувається постать великого історика та соціолога В. Липинського, який, на жаль, через свою хворобу не міг розвинути як слід педагогічної діяльности. У всякім разі присутність його в Інституті сильно підіймала значення і науковий рівень цієї установи. Другою визначною фігурою був проф. Дмитро Дорошенко, відомий із своєї діяльности під час першої світової війни, автор численних праць українською та чужими мовами. Молодше покоління репрезентували: доцент УВУ д-р В. Залозецький, спеціяліст від староукраїнського мистецтва, та надзвичайний проф. І. Мірчук, що займав катедру духових течій не тільки на Україні, але у цілому східньоевропейському просторі. Щойно в 1930 р., коли В. Липинський мусів припинити свою діяльність, покликано на члена Інституту д-ра З. Кузелю, відомого етнографа. Члени Інституту брали живу участь у міжнародних та слов'янських конґресах і використовували кожну нагоду для задокументовання культурної діяльности українського народу перед чужим світом. Коли в 1928 р. в Кельні зорганізовано міжнародну виставку преси, УНІ творить окремий відділ української преси і літератури в німецькій та чужих мовах.

Коли в 1930 році захопила майже цілу Европу, а в першу чергу Німеччину тяжка господарська криза, Інститут утратив фінансову базу і стояв перед повною ліквідацією через брак матеріяльних засобів. В наслідок цього проф. Дорошенко переноситься до Праги, а доц. Залозецький до Відня. Залишаються на місці тільки два співробітники Інституту, які разом із Скорописом-Йолтуховськім та при співпраці міністра Ґренера переводять реорганізацію та відновлення діяльности цієї установи. Інститут переходить на етат міністерства освіти з сталим річним бюджетом і стає німецькою державною установою, при чому внутрішній його характер залишається наскрізь український. В особистому його складі немає ні одного німця, ціла праця його має всеціло українські інтереси на меті, хоч на офіційній печатці Інституту міститься загальновідомий пруський орел. Це випадок одинокий на цілому світі. Щоправда, в році 1939 була спроба перетворити Інститут на експозитуру военного міністра, але завдяки енерґійному спротиву членів та директора Інституту цей екперимент не вдався. Діяльність Інституту в другому періоді його існування (1931-1945) набрала в дечім іншого характеру. Новий директор Інституту проф. Мірчук поставив собі завдання актуалізувати українське питання в культурному аспекті на терені Середньої та Західньої Европи. Збільшується число викладів у Берлінському Університеті німецькою мовою, при чому прелеґентами є тепер у переважній більшості визначні чужі науковці, що об'єктивно представляють українську проблематику. Я згадую тільки важливіші прізвища, як тайний радник Пенк, професор Берлінського Університету, учитель Степана Рудницького, географ світової слави, майже всі німецькі слявісти, Дільс (Бресляв), Маєр (Кеніґсберґ), Травтман (Ляйпціґ), загальновідомий історик Східньої Европи, почес-

ний доктор УВУ, Сімпсон (Саскатун), що тоді ставив перші кроки на українському ґрунті, фон Ріхтгофен (Кенігсберґ), ректор університету в Софії Арнаудов, Ганс Кох з Відня, секретар Академії Наук у Загребі д-р Есіґ, визначний учений-публіцист, прекрасний знавець Східньої Европи д-р Рорбах та багато інших. В залях Інституту відбувалися семестральні курси українознавства німецькою мовою, ведені членами Інституту для чужих слухачів, які бажали поглибити своє знання про Україну.

Видання Інституту мають відтепер більш інформативно-науковий характер. З'являються «Причинки до українознавства» (Beiträge zur Ukrainekunde) з працями німецькою мовою визначних своїх та чужих учених, як Горбачевський, Кубійович, Степан Смаль-Стоцький, Багров, Маєр, Пальме, Шпехт та інші. Другу серію творили «Культурні звідомлення інституту» (Kulturberichte des Ukrainischen Wissenschaftl. Instituts) двома мовами: німецькою для інформації чужого громадянства про культурне життя на Україні і українською мовою для ознайомлення батьківщини з культурними рухами Европи. З такою самою метою видає Інститут більші твори своїх співробітників, як першу історію України німецькою мовою Б. Крупницького, підручник української мови для чужинців Я. Рудницького, першу енциклопедію України німецькою мовою «Handbuch der Ukraine», під редакцією І. Мірчука, підручник, якого не мають такі народи, як чехи, поляки й інші, монографію про Мазепу Б. Крупницького, збірку українських новель у німецькім переклади Марії Мірчук та цілу низку словників, завершенням яких є великий українсько-німецький словник Кузелі-Рудницького при співучасті К. Г. Маєра. Коли в наслідок военних подій в роках 1942-1943 велике число науковців зі Східніх Земель опинилося поза межами батьківщини, Інститут видає за матеріяльною допомогою УЦК циклостилевим способом цілу низку праць таких учених, як: Окіншевич, Шарлемань, Петров, Ковалів, Шугаєвський, Петренко, Іванов та німецькою мовою історію культури Мірчука «Die Ukrainische Kultur in ihrem geschichtlichen Werden».

Щоб виконати своє завдання як слід, співробітники Інституту скріпили свою участь у чужинецьких наукових журналах і вміщували свої праці про Україну в таких журналах, як: «Zeitschrift für Geschichte Osteuropas», «Slavonic Review» (London), «Slavia» (Praha), «Kyrios» (Königsberg), «Przeglad filozoficzny» (Warszawa), «Germanoslavica» (Brünn).

Велике значення для поширення відомостей про українську культурну творчість мала зорганізована проф. Антоновичем виставка української графіки, що знайшла дуже сильний та прихильний відгук у цілій берлінській пресі, і виставка географічних карт України під керівництвом проф. Кубійовича та проф. Кребса, директора Географічного Інституту Берлінського Університету.

Члени Інституту мали нагоду під час своїх поїздок у наукові центри Европи переконатися, що українська література була дуже слабо заступлена в установах, які мали відношення до Східньої Европи. Щоб це лихо усунути, постає при Інституті «Бюро обміну книжками», яке впродовж років старалося передати якнайбільше число наших наукових видань (звичайно безплатно) відповідним фаховим книгозбірням західніх держав. Для прикладу скажу, що в наслідок цієї акції український відділ у Слов'янському Інституті в Лондоні мав якийсь час найбільше число каталогізованих книжок. При цій нагоді треба сказати, що книгозбірня самого Інституту під керівництвом д-ра Масюкевича нараховувала наприкінці 1944 р. 35 000 томів «українка» і була однією з найповажніших фахових бібліотек Німеччини. Додати ще такий відомий українському громадянству факт, що більшість відомостей про Україну в німецьких енциклопедіях Брокгавза, Маєра, Гердера та інших виходила з мурів Інституту. Діяльність Інституту була настільки многогранна, що її оцінка буде щойно можлива, коли вийде повна монографія про цю експозитуру українського культурного життя за кордоном.

Наприкінці 1944 року УНІ складався з таких осіб: куратор — проф. д-р Ґеруллі́с, директор та заступник куратора — проф. д-р І. Мірчук, члени: доц. інж. Р. Димінський (господарство), проф. д-р Б. Крупницький (політ. історія), проф. д-р З. Кузеля (фолкльор і краєзнавство), проф. д-р І. Мірчук (історія культури), проф. д-р В. Петров (археологія), доц. Ю. Шевельов (мова і література). Словниковий відділ: доц. Поспілов, М. Томаш'вська, Н. Лощенко, Т. Доманицька. Керівник бібліотеки: д-р М. Масюкевич, секретар Інституту: В. Кужім.

На закінчення хочу згадати кількома теплими словами дві великі індивідуальності: засновника Інституту, німецького голови його кураторії, міністра

Вільгельма Ґренера, та його заступника Олександра Скорописа-Йолтуховського, без активної співпраці яких постання та існування цієї установи взагалі не можна уявити. Міністер Ґренер, сам визначний науковець, ввесь час, від хвилини постання Інституту аж до своєї смерти в році 1939, докладав усіх старань, щоб цей, до певної міри його власний твір, не тільки перетривав усі ці бурхливі часи, але далі розвивався, як слід. І треба визнати, що дійсно ця установа завдяки його зусиллям після кризи в 1930 р. підіймалася з кожним роком на щораз вищий щабель розвитку і прийшла наприкінці останньої війни до стану, в якому мала вона до розпорядження 16 великих кімнат, беручи як показник цю чисто зовнішню ознаку. Правою рукою Ґренера в ділах Інституту був Скоропис-Йолтуховський, ідеаліст у найкращому розумінні цього слова, що за ввесь час існування Інституту кожну вільну хвилину присвячував цілковито безкорисливо його справам. Велич цієї в наших умовах надзвичайної людини оцінювали найкраще вороги, як Троцький (див. його спомини), або чужинці, як Людендорф та інші, що мали з ним до діла. Тому, що Ґренера немає вже між живими, а доля Скорописа невідома, хай буде цих кілька слів для них скромною подякою за їх безкорисливу, а таку успішну працю для добра української культури.

Дмитро Дорошенко

Український Науковий Інститут у Варшаві

Український Науковий Інститут у Варшаві був заснований року 1928 за прикладом Українського Наукового Інституту в Берліні, на основі статуту, дуже подібного до берлінського, але з дещо відмінними завданнями. На думку ініціятора й організатора Інституту, професора Варшавського Університету Олександра Лотоцького, відомого українського вченого і політика, Інститут мав плекати ділянки української науки, які не знаходили собі умовин для вільного розвитку на совєтській Україні, де кожний учений обов'язково мусів підлягати урядово визнаній доктрині економічного матеріялізму і досліджувати з її штандпункту всі галузі знання. Директором Інституту був призначений проф. Лотоцький, і сам Інститут був прийнятий на етат польського міністерства освіти.

Діяльність Інституту була присвячена виключно українознавству й виявилась головно на полі наукового видавництва і за короткий порівнюючи час (1929-1939) досягла визначних результатів. Інститут видав передусім цілу серію наукових праць з обсягу історії України давнішої й нових часів. Отже, видано двотомовий курс історії України проф. Д. Дорошенка (1932-33); далі «Дневник Гетьмана Филипа Орлика» (том І), під редакцією Івана Токаржевського-Карашевича; «Зимовий похід 1920 р.» О. Доценка; «Українсько-Московська війна 1920 р.», оперативні документи Української Армії під редакцією генерала В. Сальського; «Автокефалія» — історія автокефального устрою Православної Церкви, проф. Ол. Лотоцького; «Українські джерела церковного права» проф. Ол. Лотоцького, «Українсько-Московські договори XVII-XVIII стол.» проф. А. Яковлева; збірник «Мазепа» (3 томи), який містив розвідки й матеріяли до історії політичної діяльности знаменитого українського гетьмана. Серед цих матеріялів особливо цінні документи, здобуті й опрацьовані проф. Б. Крупницьким з шведських та німецьких архівів; «Монографія про гетьмана Филипа Орлика» — проф. Б. Крупницького; «Українська політика князя Адама Чарторийського» — проф. М. Гандельсмана; особливу увагу звернув Інститут на видання мемуарів з недавнього українського національного руху; на першому місці треба поставити 4-томове видання мемуарів самого проф. Ол. Лотоцького під титулом «Сторінки Минулого»; коли взяти на увагу, що проф. Лотоцький протягом півстоліття стояв в осередку культурного й політичного українського життя (у Києві, Петербурзі, знов у Києві й пізніше на еміґрації) і займав високі становища в українській державній службі — міністра й посла в Царгороді, то легко зрозуміти, який високий інтерес мають його мемуари, в яких він наводить цілий ряд історичних документів; крім мемуарів Лотоцького, видано тритомову збірку «З Минулого», яка містить спогади й матеріяли; один із томів цієї збірки при-

свячено спеціяльно історії українського студентського руху в Росії в перших десятиліттях XX ст., — спогади колишніх студентів про студентські «Громади» в Києві, Харкові, Одесі, Петербурзі, Москві, Варшави й Дорпаті.

Українському мовознавству і філології взагалі присвячено видання «Олександер Потебня, український мислитель-лінґвіст» д-ра К. Чеховича; «Наймолодша палятализація шелестівок в українській мові» д-ра М. Пушкаря; «Карта українських говорів з поясненням» проф. Ів. Зілинського і його ж «Нарис української діялектології»; розвідка про сучасну літературну мову під Совєтами — проф. Романа Смаль-Стоцького; інтерпретація Шевченкових поезій — дуже цінна монографія академіка проф. Степана Смаль-Стоцького.

З обсягу статистики й економіки України Інститут видав такі праці: «Українська людність СССР», розвідки Т. Олесевича, О. Пителя, В. Садовського й О. Чубенка; «Статистичні таблиці українського населення СССР за переписом 17 грудня 1926 року» Т. Олесевича; «Сучасні проблеми економіки України», збірка праць Є. Гловінського, К. Мацієвича й В. Садовського; «Праця в УССР» проф. В. Садовського; «Кредитова кооперація на Україні» І. Івасюка; «Лісова справа на Україні» проф. Б. Іваницького.

Крім наукових праць і опрацьованих науково матеріялів, Інститут видав цілий ряд богослужбових книг для вжитку Української Православної Церкви в Польщі. На чолі спеціяльної комісії для видання українського перекладу богослужбових книг при Українському Науковому Інституті стояв голова Автокефальної Православної Церкви в Польщі Митрополит Діонісій, під його проводом працювала ця комісія, що до її складу належав цілий ряд учених мовознавців. Переклади робилися з староєжидівської й грецької мов, з врахуванням усіх здобутків сучасної науки про мову первісних книг Св. Письма. Видання Інституту, апробовані самим головою Православної Церкви в Польщі, тим самим здобували собі санкцію для вжитку по церквах на Волині й Холмщині з православним українським населенням.

Від 1932 року Інститут приступив до видання творів великого українського поета Тараса Шевченка. Видання було розраховане на 16 томів. На редактора видання запрошено найбільшого в останні часи знавця життя й поезій Шевченка — проф. Павла Зайцева. До співробітництва притягнено цілий ряд учених і письменників, що працювалинад дослідженням творів Шевченка. Варшавське видання Шевченка мало одну незалежну від редактора й співробітників недостачу: для них були недоступні оригінали творів Шевченка, які переховуються по архівах Совєтської України й Росії, і через те не можна було перевірити наново тексти з автопсій. Але все, що тільки було опубліковане друком, усі дотеперішні видання Шевченка й уся обширна література про нього були використані. До кожного тому творів Шевченка, до кожного розділу чи періоду його поезій та прозових творів подано вступну розвідку одного з учених співробітників, зазначено варіянти й подано докладний коментар. Між іншим, спеціяльний том містив поетичні переклади з Шевченка на чужі мови, набралось таких перекладів аж на кілька десятків мов, що свідчить про популярність українського поета серед чужого світу. Видання творів Шевченка зроблено з кожного погляду бездоганно й воно свідчить про великий пієтет до поета з боку видавців, а особливо з боку ініціятора видання, нині вже покійного проф. Лотоцького (1939 р. загинув як жертва війни). На великий жаль, ціле видання через вибух війни не було закінчене: вийшло всього 13 томів з 16, які мали вийти до кінця 1939 року. Не появилася й біографія поета пера проф. Зайцева: вже готовий видрукуваний том загинув під час вибуху війни у Львові, де друкувалося ціле видання.

Інститут випустив ще кілька книжок різного змісту, між іншими український переклад відомої поеми польського поета Адама Міцкевича: «Пан Тадеуш», доконаний одним з талановитіших українських поетів молодшого покоління Максимом Рильським.

В цілому Український Науковий Інститут у Варшаві видав понад 70 томів різних публікацій, число дуже показне для неповна 10 років його існування. Його видання становлять цінний вклад в науку українознавства і є великою заслугою директора Інституту проф. Лотоцького, який був його душею й головною рушійною силою. Поруч з видавництвом відступала на другий плян викладова діяльність Інституту — публічні наукові виклади запрошуваних задля цього українських учених; вона мала лише місцеве значення для української колонії у Варшаві.

Юрій Бойко

Книжкова продукція СССР в 1917-1947 рр.

В російських публікаціях що далі, то рідше можна натрапити на цифровані дані, які розкривали б «досягнення» різних ділянок совєтського життя в абсолютних числах. Натомість совєтська статистика залюбки послуговується відсотковими даними для доказу «проґресивности» панівного режиму, при чому астрономічні відсотки досягнень даються у відношенні до попередніх років, що їх також характеризувалося відсотковими показниками. Цим зачарованим колом відсотків запаморочується голови совєтських громадян, створюється систему «наочних доказів», правдивости яких ніхто не годен перевірити.

Цю традицію порушив російський журнал «Знамя» (1947, ч. 11), опублікувавши дані в абсолютних числах про досягнення совєтських видавців за тридцятьріччя — 1917-1947 рр. Статистику складено на підставі матеріялів Всесоюзної Книжкової Палати, що є центральним бібліографічним органом СССР і облікує всю друковану продукцію Совєтського Союзу.

Оголошена статистика дуже цікава і наводить на ряд міркувань. Насамперед вражає колосальний розмах видавання пропаґандивної літератури. За минуле тридцятьріччя твори Леніна і Сталіна видано в 11 297 виданнях в кількості 682 500 000 прим. Якщо врахувати при тому, що писання коментарів і популяризаторів творів цих двох «клясиків» марксизму в кілька разів перевищують зазначений наклад, можна уявити собі, як потворно захаращено публічні бібліотеки і приватні книгосховища цією одноманітною літературою. І це тоді, коли соціологічні і політичні твори некомуністичного напрямку протягом останніх 30 років у Росії не видавалися. Справді населення Совєтського Союзу живе під тиском постійного пропаґандивного терору!

Цікавими є також і відомості про видання перекладів світової художньої літератури. Тут показники досить скромні. Шіллера видано лише 683 000 прим., Сервантеса 650 000, Ґете 590 000, Байрона 499 000. І в той же час французького — аж ніяк не першорядного — письменника, але комуніста — Анрі Барбюса видано в 2 075 000 прим.

Відмежування від культури Заходу стало в СССР модним пропаґандивним гаслом в останні роки, одначе бачимо, що протягом тридцяти років видавнича політика влади провадилася так, щоб унеможливити широким масам ознйомлення із шедеврами світової, зокрема европейської літератури.

Разом із тим, крізь статистичні дані щодо перекладів із західньоевропейських мов на мови поневолених Москвою народів виразно прозирають велетенські процеси боротьби московських і західніх впливів навколо національних літератур СССР. Нічого дивного немає в тому, що московські впливи, підтримувані, плекані московською владою, перемагають, одначе з таблиць бачимо, що потяг підсовєтських народів до пізнання західньоевропейської літератури все таки, всупереч російській ізоляційній політиці, виявляється промовисто. Так, напр., Ґюґо в СССР на протязі 30 років перекладений і виданий на 41 мові, Шекспір на 20 мовах, Роллян на 19, Гайне на 17, Мопассан на 16, Шіллер і Діккенс на 15 і т. д. В «досягнення СССР за 30 років» включено також і видавничу діяльність Латвійської, Естонської й Литовської СССР, дарма що вони лише кілька років тіщаться з розкошів совєтського соціялізму. Щодо лотиської літератури протягом останніх 30 років наведено дані про розміри накладу творів трьох письменників: Я. Райніс — 165 000 прим., А. Упітс — 325 000 прим., В. Лаціс — 159 000 прим.

Коли з цими показниками зіставимо видавничу діяльність Туркменської ССР, яка всі тридцять років перебувала під опікунчим промінням «старшого брата», побачимо іншу картину. З туркменських письменників найбільший наклад своїх видань мають Махмут-Кулі і В. Кербабаєв, але ці наклади супроти лотиських виглядають справді мізерно: Махмут-Кулі — 450 000 прим., В. Кербабаєв — 950 000 прим.

Ми в даному разі скористалися улюбленим методом совєтських зіставлень «гнилого Заходу» і «квітучого СССР». На підставі совєтських даних можна бачити, чим відрізняється буржуазна «самостійність» від «самостійности» в рамках СССР.

Інерцією своїх здобутків у часах самостійности живуть щодо обсягу книжної продукції ще й нині Латвія, Естонія, Литва, тоді як Казахська, Туркмен-

ська, Узбецька, Таджицька республіки під цим поглядом ледве животіють. Це можна бачити з таблиці, в якій наводимо кількість примірників художньої літератури, видаваної на національних мовах в 1946 році:

Латвійська ССР	—	539 000
Естонська ССР	—	567 000
Литовська ССР	—	395 000
Узбецька ССР	—	630 000
Таджицька ССР	—	22 000
Туркменська ССР	—	41 000

Наявність розбудованих національних позицій у надбалтійських країнах непокоїть Кремль, і це позначається на видавничій політиці. Коли вже не можна відразу катастрофально знизити наклад національної книжки у Надбалтиці, то Москва пускається на те, щоб у цих новоприєднаних країнах розгорнути в кілька разів більше видавництво російської книжки (в Естонії російських книжок видається майже втроє більше, ніж естонських, в Латвії російських прибл. в 2 і одна четверта рази більше, в Литві литовських майже стільки, скільки російських). Коли ж врахувати, скільки російських книжок прибуває в ці республіки ще з Москви, можна уявити собі розмір русифікаці в цих країнах. На жаль, в таблицях не знаходимо жадних даних про ціни на книжки. Одначе мабуть не помилимося, коли припустимо, що ця навала російської книжки просувається в національні середовища відповідною політикою низьких цін на книжку російську і високих на книжки місцево-національними мовами.

В 1946 р. по всьому СССР випущено художньої літератури 70 200 000 прим. З них російською мовою 63 580 000 і мовами всіх інших народів лише 6 420 000, тоді як число росіян в СССР менше, ніж кількість населення інших націй. Російські імперіялісти забезпечують в десять разів більші можливості для російської літератури, і це називається в них «братерством народів».

Цікаві висновки набігають і при перегляді стану видавання української художньої літератури. Т. Шевченка за 30 років видано лише 5 356 000 прим., тоді як Ґорький здобувся на 44 504 000 прим. (рос. і іншими мовами), і навіть така літературна нікчемність, як Ілля Еренбурґ, що останнім часом спеціялізується на пасквілях супроти західньої культури, здобув наклад 6 207 000, тобто вищий від Шевченкового. (До речі, Шевченка за останні 30 років друковано в СССР на 33 мовах. Чи не є це доказом того, що поневолені Москвою народи шукають зближення з Україною через переклад творів її генія?) Значно менші наклади творів інших письменників:

І. Франко	—	4 462 000
М. Коцюбинський	—	3 160 000
О. Корнійчук	—	917 000
П. Тичина	—	900 000
М. Бажан	—	583 000
М. Рильський	—	339 000

Впадає в очі, що в статистиці Книжкової Палати обминено Л. Українку. Очевидно, наклад видання її творів такий малий, що його незручно й подавати серед «досягнень». Так само не можна було подати накладу творів цілого ряду інших українських клясиків, як П. Куліш, І. Котляревський, П. Мирний, І. Нечуй-Левицький, бо наведення цих накладів занадто б разило у зіставленні з будь-яким російським клясиком. Українські «досягнення» обліковувалися б у кращому разі десятками тисяч, тоді як **кожний** російський клясик має мільйонові тиражі, а деякі в десятки мільйонів!

1946 року художньої літератури українською мовою видано в СССР 2 375 000 прим. У зіставленні з кількістю російських художніх видань (63 580 000) це число знов таки показує на кричущу несправедливість совєтської національної політики.

Укладачі статистики подають «досягнення національних культур» ще щодо видання художньої літератури. Воно й зрозуміло: наукова література тепер в СССР майже без винятків видається російською мовою. Крім художньої літератури, національними мовами ще друкують літературу політичну, яка суцільно є «троянським конем» у відношенні до національної культури, тому її при обчисленні розвитку українського друку можемо не брати до уваги. Отже художня література є єдиним показником розвитку українського друкованого слова (з тим, що й вона в дуже невеликій мірі відображає за нинішніх

цензурних умов питоменності української духовости і українські інтереси). Якщо керуватимемося цими міркуваннями, то можемо на підставі даних Книжкової Палати ССР за 1946 рік і даних з кн. С. Николишина (див. стор. 12 його праці «Культурна політика большевиків і український культурний процес», 1947 р.) скласти порівняльну таблицю української книжкової продукції. Видано українською мовою:

1917 р. — 747 назв
1918 р. — 1 085 назв
1919 р. — 665 назв
1946 р. — 142 назв

Як бачимо, в умовах національно-визвольної війни, на основі куди слабшої супроти 1946 р. поліграфічної бази Українська Самостійна Держава більше забезпечувала потреби українського народу, навіть, коли ці потреби вимірювати самими лише кількісними показниками.

Рецензії

Les Dumy Ukrainiennes: Epopée cosaque. Textes ukrainiens et traductions intégrales avec une introduction et des notes. Par Marie Scherrer Elève diplomeé de l'Ecole d. Langues Orientales. Licencié ès Lettres. Paris, Librairie C. Klineksieck. 1947.

Книжка, що її наголовок ми подали вище, є певна подія в історії українських студій у Франції як її призначенням, так і змістом та науковою вартістю. Є це «друга» теза на ступінь docteur ès Lettres, найвищий у Франції науковий ступінь в царині гуманістичних наук, що дає право займати катедру в університеті. Щоб одержати цей ступінь, треба написати й захистити дві наукові праці: «головну» і «другу» тезу. Звичайно кандидат на такий ступінь по скінченні університету працює над тезами коло 6-10 років. Отже, такі тези та ще в царині слов'янознавства нечисленні, і захист такої тези в Сорбонні свого роду подія. До захисту тези її не вільно друкувати, але — це якраз наш випадок — тим, що вибрали теми під час війни, дозволено їх друкувати ще до захисту.

Завдяки цьому й з'явилися «Українські Думи» пані Марії Шерер — перша теза на чисто українознавчу тему. Правда, посмертна праця незабутнього Антуана Мартеля, що мала бути його «головною» тезою про польську мову в Україні, своєю тематикою здебільшого «українська» праця, але формально це мала бути «польська» теза. «Друга» теза згаслого Жана Муссе (див. «Соборна Україна», стор 20-21), була нібито «українська» теза, бо мала змістом «Міста Карпатської Руси»; але будучи тезою з обсягу фізичної географії, вона мало брала до уваги українські моменти в розвитку цих міст (див. нашу статтю в «Ділі» від 18 травня 1939 р.).

Пані Шерер, авторка праці про думи, є молода, але вже знана в паризьких слявістичних колах. Учениця професора Мазона в Страсбурзі, у Парижі в російській мові, що її вона знає досконало, п. Шерер свого часу вистудіювала чеську мову в Школі Східніх Мов і до війни була професором французького ліцею в Празі, де знаменито вдосконалилася в чеській мові й де почала працювати над своєю «головною» тезою — над Нерудою й чеською поезією в 19-ому віці. Призначена за часів війни бібліотекаркою Слов'янського Інституту при Празькому університеті, п. Шерер студіювала сербо-хорватську мову, а потім слухала виклади з української мови проф. Борщака в Школі Східніх Мов. Вона була першою дипломованою україністкою у Франції і є сьогодні безперечно найкращим у Франції знавцем української мови поміж французами.

Ще бувши в школі, п. Шерер вибрала темою своєї «другої» тези — українські думи й, попрацювавши чотири роки, написала книгу, що її найповажніше французьке наукове видавництво видало вельми гарно з двома малюнками: портрет кобзаря Кравченка і факсиміле мелодії «Втеча трьох братів з Озова».

Книга починається моттом з Бопляна, що його твір авторка добре знає; це вона підготувала до друку нове видання «Опису України», що за нашою редакцією тепер друкується. Потім іде вступ, де на 50 сторінках стисло й ясно *à la française* авторка подає найнеобхідніше для французів про думи.

Вступ поділений на чотири розділи. В першому авторка досліджує саму назву «дума» та її походження. Переглянувши низку польських текстів 16-17 віку, п. Шерер робить висновок (на наш погляд зовсім слушний), що цей український спершу термін пристосовувався польськими поетами до зображення подій у формі елегії чи твору з воєнної тематики, зв'язаних з Україною чи козаками. Польські преромантики чи романтики кінця 18 або початку 19 віків, пишучи про українські сюжети, згадали про термін «дума», що вже набув право **громадянства** в польській літературі. Бродзінський у своїх викладах дав означення «думи» майже в тому ж сенсі, що його вживаємо тепер. Максимович, що перший вжив цей термін (1827), не потребував, як пише п. Шерер, користуватися з російського перекладу відповідної статті Бродзінського (думка Катрі Грушевської), бо він добре був ознайомлений з польськими творами взагалі й з викладами Бродзінського зокрема. Цілий розділ свідчить, що авторка добре почуває себе в старій польській і українській поезії.

В другому розділі вступу авторка оповідає про «літературну історію дум» у 19-20 віках. Головне джерело п. Шерер в цьому розділі — це знаменитий вступ Катрі Грушевської до свого вікопомного «корпусу», але наша авторка не задовольнилася працею Катрі Грушевської, а самостійно студіювала книги й статті, що ними користувалась київська дослідниця, від збірки Максимовича (1827) аж до праць Колесси. Добре розуміючи значення студій над «думами» в історії розвитку українського національного руху, п. Шерер мала щасливу думку подати в примітках короткі речеві бібліографії авторів тих студій або осіб, так чи інакше зв'язаних з розшуками «дум» (Трощинський, Цертелев, Максимович, Срезневський, Куліш, Бодянський, Метлинський, Костомаров, Чубинський, В. Антонович, Драгоманов, Житецький). Ці примітки, що в них авторка виявила не абияку ерудіцію, матимуть велику користь для всіх французьких українознавців.

Після розділу, присвяченого кобзарям і лірникам, знаходимо речевий, за останнім словом української історіографії, огляд козаччини та її боротьби з турками й татарами. «Ця, — кінчає авторка свій вступ, — вперта і вікова боротьба з мусулманами знайшла свій відгук у «думах» нашої збірки: бої супротивників, що шукають і чатують один на одного; самотня смерть поранених козаків; розбиття їхніх крихких чайок у бурхливому морі; відчай бідолашних невольників на ґалерах і надія їх побачити козацькі чайки; жорстокість ренеґатів; щасливі або нещасливі втечі полонених козаків; від'їзд молодого козака до невідомої долі . . .»

Центральна частина праці п. Шерер — це, очевидячки, самі «думи», що їх вона подає 18:15 т. зв. «старих дум» і три думи з родинними сюжетами, «вічними сюжетами народної поезії». Щодо дум т. зв. доби Хмельниччини авторка поділяє думку Франка, що «ті думи — всі фальсифікати остільки, що зложені не сучасними людьми, але кобзарями або й не кобзарями 18 віку, що мали перед собою літописи Величка або інших козацьких літописців» («Нарис історії українсько-руської літератури», Львів, 1910, стор. 21). Зрештою, продовжує авторка, «досить порівняти думи цієї доби з літописами Граб'янки, Величка, Лукомського, щоб побачити, наскільки вони залежать від останніх в оповіданні подій і змалюванні історичних осіб».

Пані Шерер подала в своїй збірці 18 дум, а саме: Невольники, Плач невольника, Іван Богуславець, Маруся Богуславка, Сокіл, Самійло Кішка, Олексій Попович, Розмова Дніпра з Дунаєм, Втеча трьох братів з Озова, Три брати Самарські, Смерть козака на долині Кодимі, Хведір Безрідний, Отман Матяш старий, Іван Коновченко, Козак прощається з сестрами, Брат та Сестра, Вдова, Козак Голота. Які варіянти вибирала авторка? «Найстарші тексти, найменш оброблені збирачами й аматорами. З двох варіянтів, занотованих за однієї доби, ми воліли дати варіянт, що краще вдався і належить до репертуару відомого кобзаря. Свої тексти, як це твердить авторка, вона витягла з «корпусу» К. Грушевської та з «Київської Старини».

Пані Шерер — за це будуть їй вдячні французькі україністи і українські читачі — подала також українські тексти дум, очевидячки, за теперішнім правописом. Щодо перекладів, які містяться праворуч українського оригіналу, авторка каже, що вона, «залишаючись яко мога ближче до ориґіналу, прагнула по змозі сил передати французькою мовою особливий характер цих поважних і гідних пісень». Дійсно ті, хто знають французьку мову, не можуть не привітати переклад, в якому не тільки знаходимо вірний зміст, але й ритм дум. Це не було легкою річчю, бо французька мова не дуже надається до народної поезії: не дурно французької народної поезії обмаль. Не можна не подати голоси про переклади п. Шерер, що належать ученим, які одночасно є письмениками з розвиненим літературним смаком.

Професор Брюссельського Університету, член Бельгійської і Французької Академій, світової слави візантиніст і знавець слов'янських мов Анрі Ґреґуар зробив у Бельгійській Академії велику доповідь про працю п. Шерер і подав у цілості переклад думи «Розмова Дніпра з Дунаєм», що її він називає «справжньою перлиною, що, як зразок перекладу, краще, ніж усі інші рекомендації, змусить усіх аматорів романтичної літератури й усіх знавців порівняльної літератури розшукувати книгу п. Шерер . . .

Другий голос про переклади п. Шерер належить Паскалеві, професорові російської літератури й мови в Школі Східніх Мов, авторові відомої праці про протопопа Авакума, перекладачеві на французьку мову «Здобуття Єрусалиму»

жида Йосипа й взагалі людини з великим літературним талантом. Переповівши зміст дум, Паскаль твердить: «Вельми вірний переклад п. Шерер з рідким щастям переказує суворий ліризм оригіналу».

Зрештою ті, хто мали нагоду чути доповіді п. Шерер з чеської літератури у французькому товаристві слов'янознавців, знають, що дослідниця наших дум має не абиякий літературний смак.

Кожний французький переклад попереджує ґльоса: коли саме була записана дума, де її вперше видрукували, головна література про думу та твори, що їх вона інспірувала.

Для французьких українознавців велике значення матимуть примітки до перекладів, де авторка пояснює такі слова чи терміни, як таволга, Козлов, старшина, Богуслав, Трапезунт, Самійло Кішка, Переяслав, Дніпро-Славута, Межигірський манастир, Трехтемирів, Самійло Зборовський, Коломия, охотне військо, Хортиця, Озів, жупан, Муравський шлях, Савур-могила, товариш військовий, Корсунь, Черкаси, жид-орендар, табір, кармазин, голота.

Наприкінці авторка подала цінний, докладний бібліографічний показник про думи.

З наведеного видно, яку наукову й літературну вартість являє перша друкована теза з української тематики. Тим то поява праці п. Шерер викликала таку зацікавленість у паризьких слявістичних колах. Можна лише побажати, щоб такі праці частіше з'являлися у Франції на користь науки.

Ілько Борщак

Stefan Zankow. Die orthodoxe Kirche des Ostens in ökunemischer Sicht. In: Kirchliche Zeitfragen, Heft 17. — Zwingli-Verlag Zürich 1946. — 8⁰ — 114 S.

Автор розгляданої праці д-р теол. Стефан Цанков — професор церковного права й колишній ректор університету в Софії. З-під його пера вийшло чимало праць з обсягу болгарського церковного устрою, велика історія болгарської церкви і збірка лекцій про східню Православну Церкву. І цитований зшиток є не що інше, як цикл доповідей, що їх автор мав у 1938-1942 рр. в Женевському, Цюріхському, Бернському й Базельському Університетах. Манускрипт автора переглянули ще раз його приятелі в 1946 р. й пристосували його до «найновішої стадії розвитку»: працю можна, проте, вважати науковим голосом за станом з 1946 року.

Збірка автора має такі розділи: I. Теперішнє становище Православної Церкви (стор. 9-32); II. Суттєві риси Православної Церкви (стор. 33-51); III. Взаємини Православної Церкви з іншими християнськими церквами (стор. 52-66); IV. Єдність церкви (стор. 67-79); V. Соборність церкви (стор. 80-100); VI. Вселенське становище і перспективи (стор. 101-110).

За основне в характері Православної Церкви автор вважає те, що вона, «пневматична, містично-поглядова, трансцедентно-есхатологічна», найбільш «Йоанська церква«. На доказ цієї тези каноніст Стефан Цанков наводить не перестарілі й тяжко зрозумілі догми, канони або символічні писання (такі як Петра Могили або Дістея), а здебільша модерну релігійно-філософічну літературу: твори Вол. Соловйова, Достоєвського, Сергія Булгакова, Миколи Бердяєва. Перевага цих (самих по собі важливих) джерел доводить автора до основної помилки, що проходить через усю книжку: він бачить церкву не такою, якою вона є, а такою, якою він хотів би її бачити, — себто він не є об'єктивний.

Брак об'єктивности видно в різних місцях: автор критикує тільки науку й дії не-православних церков, напр., науку про примат і конфесійну пропаґанду Римської Церкви, брак апостольської сукцесії поодиноких євангелічних церков, але ніде не критикує будь-яких недостач Східньої Церкви. З цього боку виходить він навіть поза власну «Історію болгарської церкви» (Софія 1940), в якій він ще цілком виразно згадує про деяку відсталість своєї церкви, напр., тяжкуватість проповідей або неясне становище у народній протигрецькій і протитурецькій політиці.

Залежність від російських авторів доводить до того, що Цанков виявляє найменше відпорности саме щодо російських питань: він зображує російську церкву, зокрема теперішню, за схемою Вол. Соловйова й Достоєвського, як церкву «хрестоносну», підземну й мученицьку і т. д., але забуває згадати (чи його

редактор замовчує), що московська церква 1943 р. склала з Кремлем відому згоду й відтоді виступає його партнером. Саме рік 1946, коли з'явилася праця Цанкова, повинен був дати її видавцеві, відомому пацифістові, проф. **Фрідріхові Зіґмунд-Шульце,** що займався актуалізацією доповідей, наочний матеріял для цілком іншої характеристики московської церкви. Це був рік, коли, як відомо, 4 мільйони греко-католиків Західньої України насильно змусили підлягати московській церкві. Уживані при цьому методи не мають нічого спільного з «тихим відпором», що його автор вихваляє в стосунках Східньої Церкви супроти Риму (стор. 60).

Русофільська позиція автора виявляється в його ставленні до факту існування українського народу: на гадку Цанкова, нації **немає**. На його думку, існує тільки одна православна російська церква, властива світова церква православ'я, в якій Москва стала, так би мовити, третім Римом. Росіяни, говорить професор Цанков в 1946 р., складаються з трьох племен, великорусів, малорусів («що називаються теж українцями або русинами-(рутенами») і білорусів (стор. 13 і 22); між тими племенами є тільки різниця «в діялекті, звичаях і обрядах» (тор. 22), які «вже довгий час висуваються з конфесійними або політичними пропаґандивними цілями, щоб розбити російську національну єдність, а насамперед щоб малорусів (українців) відірвати й національно». (стор. 22). Відповідно до того й Українська Автокефальна Церква є тільки «екстремно»-націоналістичною, керованою чисто націоналістично-українськими ідеями». Одначе автор признає, що цей «напрямок буде, мабуть, як здається, грати ще ролю в російському народі та й майбутній російській церкві» (стор. 22).

У зв'язку з «сильним підприємливим духом» і (літературно-філософічною) «плідністю» російської еміґрації в Західній Европі, автор принагідно говорить про «русифікацію» Европи (стор. 25) й бачить її, за цитатою римо-католицького теолога Карла Пфлеґера, в «оживленій новоросійським мисленням спіритуальності ортодоксії»; його ж самого праця, — зрештою, солідний твір, — показує, на жаль, що ця «русифікація» вже зайшла дуже далеко й навіть у теологічних творах занадто узалежнилася від політичних пересудів.

Православні християни в цілому світі можуть, очевидно, тільки радіти з того, що їхні питоменності й їхня побожність знаходять розуміння й підтримку в щораз нових соборних і об'єктивних творах різними мовами. Одначе в часи, коли між англосаксами й у Латинській Америці виробилися вже про Україну цілком ясні об'єктивні уявлення, належало б бажати, щоб болгарин і професор у Софії, отже, молодший колеґа М. Драгоманова, був краще обізнаний і ґрунтовніше інформував своїх читачів у цілому світі, що знають німецьку мову.

Ганко Сотник

С. В. Юшков. До питання про походження Руси, Наукові Записки Академії Наук УССР, Інститут Мовознавства, стор. 137-156.

Автор переглядає арґументи за і проти норманської теорії про походження Руси й, не розв'язуючи остаточно питання, яке походження самої назви — слов'янське чи неслов'янське, ставить гіпотезу, що русь — це особлива соціяльна група, що витворилася в східньослов'янських містах, а передусім у Києві. Русь — це купці, що скуповували товари в слов'ян і продавали їх Візантії, Хазарії й навіть безпосередньо араби (як це вони самі засвідчують писаними джерелами). Русі, як населенню міст, підлягає довколишнє слов'янство, й вона збирає дань із цього слов'янства. Вона організує й бере участь у грабіжницьких походах на Візантію й на хазар, на чорноморське й каспійське побережжя. Руси — це професіональні воїни, що служили в візантійських імператорів і хазарських каганів; вони теж організатори експедицій за рабами. Як такі вони не займалися хліборобством, а годувалися тим, що змогли одержати від слов'ян. Руси були врешті організаторами перших держав, що постали на території сх. слов'янства. Основні їх центри були розміщені на освоєних торгових шляхах того часу — на річках, що впадають у Чорне море, а також на його берегах. Воно дістало назву Руського моря. Щодо часу постання Руси, як певної соціяльної групи, то Юшков приймає другу половину 8 й 9 століття — «період розкладу первісно-общинного ладу сх. слов'янства».

Питання про національний склад цієї міської панівної верстви розв'язує Юшков здогадом, що міста населялися спершу членами одного (найближчого) племени, а згодом поповнювалися вихідцями з інших племен. Таким чином міське населення стає міжплемінною групою, до якої пристають з бігом часу й чужоземці. Такими чужоземцями, що міцно осідали й асимілювалися з місцевим елементом, були скандінавські, норманські купці. Скандінавські вікінґи становили тут теж значний прошарок, їх часто робили своїми дружинниками князі. Всі ці елементи, злиті з часом в одне, відрізнялися від маси тубільного населення, яке їх оточувало й платило данину, отже, виникла потреба окремої назви для них. «Так виникла назва «русь», що, як відомо, особливо закріпилася за тією групою, яка осіла в Києві, місті, що раніше було центром племені полян. Можливо, що ця назва не є слов'янською. Можливо, що ця назва означала професіональних воїнів, купців, городян». Дальша історія розвитку цієї назви відома: Київська Русь підкорила й усі інші племена східнього слов'янства й вона накинула свою назву, як політично-географічне поняття.

Як бачимо, Юшков старається пояснити генезу Руси в антинорманському на ділі дусі. Він відрізняється від своїх попередників, Ключевського, Соловйова та ін. істориків тим, що розв'язує цю проблему в безнаціональній, чи краще національно-безобличній площині, коли вони вбачали в русах норманських завойовників, купців і дружинників. Велика недостача таких міркувань — це вилучення філологічних моментів, головно ж пояснення самої назви «русь», що появляється в нього як «деус екс махіна».

Яр. Рудницький

Ecole Libre des Hautes Etudes à New York-Université Libre de Bruxelles. Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves. Tome VIII (1945-1947). Volume offert à Michel Rostovtzeff. La Geste du Prince Igor', Épopée Russe du douzième siècle. Texte établi, traduit et commenté sous la direction d'Henri Grégoire, de Roman Jakobson et de Marc Szeftel, assistés de J. A. Joffe. New York (1948). P. 383.

(Нью-Йоркська вільна школа високої освіти — Брюссельський вільний університет. Річник інституту східньої і слов'янської історії й філософії. Том VIII (1941-1947). На пошану Михайлові Ростовцеву. Слово про Ігорів похід, Руська епопея дванадцятого сторіччя. Упорядкування, переклад і коментар тексту під редакцією Анрі Ґреґуара, Романа Якобсона і Марка Шефтеля при участі Й. А. Йоффе. Нью-Йорк (1948). Стор. 383.)

Виступ проф. А. Мазона на заперечення автентичности «Слова о полку Ігоревім» був дуже корисний тим, що спонукав знавців пам'ятки взятися за синтетичну працю над твором. Після великої праці такого типу В. Барсова (1887-1890) появилося багато коментованих видань і багато тлумачень окремих місць пам'ятки, але не було єдиної праці, що все це звела б у цілість і систему і тим заступила б уже порядно застарілу працю Барсова. Спробу такої синтетичної праці, зробленої силами колективу науковців, і становить рецензована книжка. Автори піддають текст «Слова» аналізі історичній, географічній, археологічній, палеографічній, мовній, історично-літературній, — одне слово, аналізі всебічній.

Стаття **Р. Якобсона** «Кілька зауваг до критичного видання «Слова», до перекладу на новітні мови і до реконструкції первісного тексту» дає огляд історії знайдення і друку тексту, загальну характеристику мови в свій час знайденого (псковського) списка твору і встановлює передумови для реконструкції тексту праоригіналу. Виходячи з цих передумов, далі той же автор подає докладний коментар до кожного чимнебудь непевного вірша твору. Спеціяльний історичний коментар до окремих місць твору далі подає М. Шефтель, що завершується статтею Г. Вернадського «Слово про Ігорів похід з історичного погляду». Далі йде велика полемічна стаття Р. Якобсона, не завжди витримана в академічному тоні, «Автентичність «Слова», де автор послідовно заперечує тези Мазона щодо мови «Слова», його зв'язку з літературою XVIII ст., його зв'язку з «Задонщиною», його стильових зв'язків з фолкльором і з літературою Київської Руси. Але справжній осередок книжки становлять виснувані з усіх названих статтей і коментарів дві спроби реконструкції тексту пам'ятки, як він мав виглядати в списку XVI. ст. і в оригіналі, до яких додані французь-

кий переклад тексту пера С. Г. Кросса, російський пера Р. Якобсона і польський пера Ю. Тувіма (останній, на жаль, віршований і, як усі віршовані переклади твору, дещо механічний у відношенні ритму оригіналу, хоч у низці » ментів і дуже цікавий).

З післямови довідуємося, що слідом має вийти другий том цієї колективної праці, який складатиметься із статтей Д. Чижевського про поетику «Слова», К. Менгса про його зв'язки зі Сходом, М. Шлявх про його зв'язки із Скандінавією, К. Меннінґа про зв'язки з античністю, А. Ярмолінського про сприйняття «Слова» в англомовних країнах, Р. Якобсона і М. Шефтеля про «русь епічну традицію XI ст. і А. Ґреґуара про тогочасні «руські» версії візантійського епосу. Таким чином має постати всебічний огляд і характеристика твору, зведення і піднесення на новий щабель усього досі відомого про найбільший твір нашого старого письменства.

Перший том, що лежить тепер перед нами, — справжній зразок колективної праці, що відзначається поєднанням широти й сумлінности в залученні матеріялу і сміливости в виставленні нових гіпотез і висновків. У рецензії годі охопити проблематику книжки, тому обмежимося на кількох зауваженнях, з погляду мовознавця-україніста висловлених. У статтях і коментарях Якобсона справді чи не вперше «Слово» зазнає систематичної фахової лінґвістичної аналізи. Цікава, наприклад, його аналіза використання різних минулих часів у тексті пам'ятки (31). Деякі коньєктури вражають своєю простотою й дотепністю. Напр., у місці про Всеслава, що «скочи влъкомъ до Немиги съ Дудутокъ» Якобсон убачає попросту помилкову редуплікацію при переписуванні складу ду, отже читає це місце як аорист від здути («съду токъ») у значенні «приготувати поле бою», що блискуче потверджується з одного боку наступним у тексті порівнянням бою з молотьбою на току, а з другого красномовними паралелями з українських казок, де в цьому значенні вживається «дути точок». Дуже вдало пояснено вираз «лучи (-луци) съпряж(и)» як «висушив», що стоїть у прямому зв'язку з сучасним українським «спрягти» — засмажити. Місце «Комонь въ полуночи Овлуръ свисну за рѣкою» Якобсон дуже дотепно читає «комонь явъ, полуночи Овлуръ свисну за рѣкою»; так само в дусі старої синтакси і, отже, дотепно пропонує Якобсон убачати дієприкметники в ролі присудка в віршах (за його поділом на вірші) 56 і 144 (дая, падъ). У місці «Спала князю умь похоти» дуже дотепна апеляція до дієслова палати і до конструкції з давальним відмінком об'єкта-приналежности, — обидва явища живі і в сучасній українській мові (241). У конструкції «княже непособие» можна було б послатися на численні інші приклади цієї «субстантивної конструкції» речення, зібрані в книзі Є. Тимченка «Номінатив і датив в українській мові» (Київ 1925, стор. 12-14) і в праці автора цих рядків «До генези називного речення» (Мюнхен 1947, стор. 36-39). Дуже цікаві також зіставлення окремих місць «Слова» з візантійськими текстами: з хроніками Константина Манасії, Йоана Малали і Георгія Амартола, хоч, наприклад, візантійське джерело образу Діви-Обиди все таки не можна вважати більше, як за цікаву гіпотезу.

До окремих тверджень і коньєктур можна було б легко подати додаткові українські паралелі. Напр., конструкція, пропонована Якобсоном, «дая раны» (48) знаходить собі паралелю не тільки в старій мові, як слушно пише коментатор, а і в сучасному українському завдати ран(и). Говорячи про місце «ничить трава жалощами», Якобсон слушно посилається (за Перетцом) на українські слова типу радощі; одначе він помиляється, коли думає, що слово жалощі саме тепер не існує (245): досить заглянути до словника Грінченка, де воно документоване прикладами з весільної пісні, П. Куліша і Марка Вовчка. Множинне вживання слова порох — порохи (269) можна знайти не тільки на прикладі слова пили, а і безпосередньо, особливо на Заході України таке вживання становить собою норму, як це відбилося, напр., на початку оповідання М. Коцюбинського «Сміх». Зате можна сумніватися, коли Якобсон твердить, що в сучасній укр. мові «ладо» означає «подруг». Правда, Грінченко подає значення «любовное название одного из любящихся или одного из супругов», одначе з його прикладів перший подає тільки перше значення — коханого, а наступні взяті якраз із перекладів із «Слова», роблених Шевченком, отже, становлять собою штучне вживання слова в такому значенні.

Деяким коньєктурам український мовний матеріял прямо суперечить. Напр., «утръпѣ солнцю свѣтъ» (64) ледве чи потребує зміни на «с(о)лн(е)ц(ь) свѣтъ», бо сонцю — це ж той самий давальний відмінок приналежности, існування якого стверджено при аналізі виразу «спала князю умь похоти»; пор. у новій укр. мові: «**Вовкові** барана з горла не видереш» (приказка), «Чому ж ти не підіймеш зброї, що **батькові** з старечих рук упала?» (Леся Українка). Не конечна заміна традиційного Дунаю на Дін у фразі «Полечю... зегзицею по Дунаеви». Українські народні пісні показують, що слово Дунай може вживатися не тільки в значенні конкретної річки, а і в значенні водоймища взагалі. В «Російсько-українському словнику» Української Академії Наук, т. I, 1924 на стор. 89 читаємо: «Большое скопление воды — дунай» До цього подано приклади: «Ой за горами вода дунаями. Текла вода з дунаєчка», — явно фолкльорного характеру. У словнику Грінченка є інші приклади на це саме. Отже, Дунай у вустах Ярославни може означати і Дін і саму Каялу. Не обґрунтований переклад слова «днѣ» (74) відповідниками фр. gouffre (75), англ. pool (177), рос. омут (199). Трудно погодитися з Вернадським (231), що «яруга» — льокальне слово на Курщині, а на Україні вживається слова **балка.** Обидва слова добре відомі живій українській мові. Словник Грінченка перекладає перше слово «большой овраг, лог», а друге — «степной овраг». У прагненні показати дотриманість місцевого кольориту в «Слові о полку» автор статті взагалі часом ніби забуває, що має справу все таки з поетичним твором, а не з фраґментами підручника історії чи географії. Щоб виправдати порівняння вживання інфінітивів у фразі «Ярославе и вси внуце Всеславли! уже понизить стязи свои, вонзить свои мечи» (66) з інфінітивами в прикладі «мужю своя жена даяти» (262) треба було б подати вживання цієї конструкції без давального відмінка дієвої особи, а натомість з вокативом. Поки цього не подано, зіставлення не переконує. Так само не переконує обґрунтування можливости родового відмінка об'єкта після **начяти** при запереченні коло присудка (266), поки подаються інші інфінітиви, не формального значення. Зіставляючи фразу «пониче веселие — трубы трубят» з відповідним пасусом Задонщини, Якобсон не звертає уваги на те, що в Задонщині говориться «і трубы их **не** трубят» (321), що істотно міняє значення зв'язку двох образів. У реконструкції 144 вірша (за поділом Якобсона) коментатор не бере до уваги невідповідности відмінків у двох реченнях, які він розглядає як порівняльно-паралельні: «на кровавѣ травѣ» — льокатив, «на кровать» — акузатив. Тим часом це вимагає свого пояснення.

Тут нема місця на розгляд всіх тлумачень і коньєктур, що них, повторимо, далеко більше вдалих, ніж невдалих або сумнівних. Приклади, що ми навели, не мають вичерпати матеріялу. Хотілося б тільки показати ними, що великі обрії відкриває дослідникові аналіза лексики, синтакси й образности Слова в світлі матеріялів української мови й фолкльору — праця, якою, власне, ніхто систематично не займався і якої ця книжка, написана з запально-слявістичних позицій, також майже не дає. А на потребу дослідів у цьому напрямі вказували ще Максимович, Буслаєв і особливо Житецький (ASPh II, 1877, ст. 648 і далі.

Наприкінці маленьке зауваження про термінологію і транскрипцію книжки. Книжка написана науково, не скорена якимсь політичним настановам. Тим більше вражає послідовне застосування, від назви починаючи, термінів Russie, russe для Руси часів постання Слова. Оповідаючи про взяття Києва 1148 р. суздальською дружиною Юрія Долгорукого, Вернадський вбачає в дотичних фактах навіть «один з перших виявів змагання (rivalité) українців і росіян» (221). Одначе це не перешкоджає йому ж таки називати Менськ одним із найстаріших російських (бож тільки так можна перекласти французьке russe) міст(226), а Якобсон на стор. 280 навіть говорить про **південну російську** літературу того часу, включаючи до неї Кирила Турівського і ін. Всі ті неточності термінології зовсім не до лиця книзі такої прецизної філологічної аналізи. Якщо термін український авторам видавався для творів того часу анахронічним, то в усякому випадку слід було знайти хоч би умовний невтральний термін, як це зробив, напр., Мартель, для епохи XVI-XVII. ст., взявши термін ruthène. Така сама нечіткість і в транскрипції. Ледве чи вдало рос. **х** передавати через **h**, але вже зовсім погано, коли в укр. транскрипції літера **h** означає і **г**, і **х**. Можна сумніватися в доцільності передавати **ѣ** через **ue**, але зовсім уже недобре, коли те саме сполучення літер вдирається в ті слова, де тяжко припустити, щоб на думку авторів мало стояти **ѣ**, напр., у назві міста Белз (121).

Усі ці дрібниці і недрібниці випливають з певної недооцінки українського матеріялу при аналізі Слова. Тим часом вагу його слід піднести не з мотивів патріотизму чи що, але просто тому, що там лежить ключ до не одного «темного» і «загадкового» місця тексту. Уже часткове використання цього матеріялу, передусім у статтях Якобсона і Вернадського, як ми старалися показати, дало плідні наслідки.

Юрій Шерех

Проф. Ю. Шерех. До генези називного речення. Мюнхен 1947. Ст. 50 * 16 ст., резюме німецькою мовою. (На правах рукопису. Циклостиль).

Рецензована праця становить собою оригінальний, самостійний і змістовний синтаксичний дослід, значення якого виходить далеко за межі розгляданої тут синтакси української мови.

Після дуже проглядного і повного огляду дотеперішніх наукових поглядів на називне речення (типу Черкасенкового «Ніжний зефір. Тіні, страхіття. Шум верховіття») автор переходить до розв'язання завдання — на основі матеріялу української літературної мови XIX і XX сторіч простежити певні шляхи формування називних речень, звернути увагу на деякі особливості їхнього вживання і «тим підготувати ґрунт для дальшого розв'язання проблеми» (стор. 16).

Досі називні речення здебільшого розглядано як нове явище, властиве писаній мові і не характеристичне для живої розмовної мови. Інший погляд (Шахматов і Пєшковський) шукає джерел постання називних речень у глибокій старовині. Тим часом «факти сучасної мови, мови XIX-XX століття можуть пролити досить яскраве світло на питання» генези називних речень. Автор вивчає з методичних причин називні речення не стільки в їхньому «хемічно-чистому вигляді» і в нагромадженнях їх, скільки там, де вони вбудовані в нормальне речення, і шукає свого матеріялу головне на початках розвитку української літературної мови, коли вона не надто віддалилася від свого джерела — розмовної мови, напр., у Шевченка.

Саме в Шевченка є супроти чистого типу розмірно багато прикладів називного речення, яке не відокремлене старанно від решти речення (чи речень), а входить у ряд з двоелементними або безособовими реченнями. У таких випадках, гадає автор, можна бачити, як ряд членів простого речення перетворюється на складне, здебільшого паратактичне речення і як на місці зламу, де просте речення руйнується і переходить у складне, формуються називні речення, напр.: «Жили самі. Були багаті: високі на горі палати, чималий у яру ставок, зелений по горі садок, і верби, і тополі, і вітряки на полі, і долом геть собі село понад водою простяглось». «Подібні переломи, переходи від однієї синтаксичної будови до іншої можливі насамперед в усній мові, а в письмовій... такі конструкції, можливо, викликали б навіть презирливе назвисько анаколютичних» (стор. 25). Літературна мова усунула подібні гібридні переходової конструкції. Подруге, називні речення можуть поставати з ряду означень атрибутивного або предикативного характеру, напр.: «Іде Андрій, бриль на потилиці» (Коцюбинський) замість «Іде Андрій з брилем на потилиці». Подібні конструкції не зовсім нормальні в сучасній літературній мові, але масово наявні в мові учнів.

Загалом називні речення, на думку автора, могли творитися з таких джерел: а) при «розпаді ряду»; б) при нульовій дієслівній зв'язці коло предиката, вираженого прикметником, чия предикативність виявлена тільки невиразно інтонацією; в) при субстантивних конструкціях речення типу «Недочекання твоє» в реченнях, як «І пташкам воля».

Називні речення спираються на акти й тенденції розмовної мови. Генетично вони становлять собою 1) частково продукт розвитку речень у найширшому розумінні цього слова, частково 2) продукт усамостійнення окремих членів речення, частково 3) частини речення.

Стається «те, що становить закономірність у розвитку літературної мови. Береться конструкція, властива живій мові, очищається від випадкового й неорганізованого, підноситься тим самим у нову якість — після цього повертається для загального користування в цьому зміненому і збагаченому вигляді» (9). У зв'зок з іншими реченнями можуть заходити тільки ті називні речення, які

відповідають тому, що Пєшковський називав «номінативні екзистенціяльні речення», а не ті, що він називав «називними номінативними реченнями» (себто написи, вивіски тощо). Перші мають свою генезу в реченні, другі — в слові. На це досі не звертано уваги.

Розмежування називних і неповних речень великою мірою фіктивне. Є ціла низка переходів. Але існує вирішальна відмінність: називні речення закінчені й замкнені в собі, а неповні речення потребують доповнення з контексту.

Такий у коротких словах зміст розвідки.

Усе висвітлення проблеми побудоване на великому власному матеріялі автора як цілковито самостійне дослідження. Приклади проаналізовані й упорядковані з рідкою ґрунтовністю й інстинктовною тонкістю відчуття. Само висвітлюване питання важливе для засад загальної синтакси і синтакси української мови зокрема. У великих лініях, як і в часткових питаннях, треба скрізь погодитися з автором. Тільки в одному, правда, не зовсім неістотному питанні, на мою думку, не все у викладі висвітлено, до чого я і перейду в дальшому.

Якщо автор, щоб збагнути правильно суть називного речення, хоче «дослідити його «генезу», то це означає, що він хоче вивчити постання називного речення **історично**, діяхронічно, як в історичній граматиці вивчається історія одного «звука« або форми. Мені одначе ясно, що те, що автор окреслює як «генезу» називного речення, не означає історії конструкції в цьому розумінні. На прикладі з Шевченка (див. вище), де називне речення стоїть у межах іншого двоелементного речення, автор установлює — один з багатьох прикладів — таку «генезу»: довжина речення — непроглядність — розпад ряду — наслідок: називне речення.

Але цей процес, спостережений на конкретному реченні, є, як мені здається, психологічна «генеза» суто синхронічного характеру. Він відбувається при формулюванні кожного конкретного речення такого роду: ці відмінні етапи утворюють у сумі щось подібне до різних рухів органів артикулювання при переході від однієї артикуляції до іншої, щось таке, що властиве «мовному актові», «говоренню». Автор не вважає, що в певний час, як от, скажімо, в час Шевченка, в українській мові замість звичайних перед тим коротких речень з'явилися довгі, що ці довгі речення згодом стали непроглядні, що слідом за тим, але іншого часу стався розпад ряду — і що нарешті результатом стала поява називного речення. Ні. Короткі й довгі речення існували завжди, так само і в українській мові, непроглядність конструкцій так само, переслизання на іншу конструкцію у мовця, самозрозуміло, так само (це можна спостерігати масово щодня в кожній мові). Ввесь накреслений процес переходу на іншу конструкцію відбувається в індивідуальному акті, як це і тепер трапляється на кожному кроці. Процес, що його можна спостерегти при формуванні одного певного речення в Шевченка, не можна просто розтягти в часі і перетворити психологічні ланки його на хронологічні етапи історичної «генези» всієї цієї синтаксичної категорії. Я дозволю собі вдатися до перебільшення: артикуляція **у** в праслов'янські часи не різнилася істотно від сучасної; її прикмети, хоч би і в особливих умовах, не становлять собою «генези» українського **у**; натомість «генеза» охоплює переходові етапи від **о** до **у**, від **ъ** до **у**, збереження праслов'янського **у** тощо, іншими словами — усвідомлення змін фонем спільнотою, зміни в структурі мови. Якби колинебудь було встановлено, що називне речення являє собою характеристичну рису української мови, як скажімо, ablativus absolutus латинської або genitivus absolutus грецької, тоді слід було б ставити питання: коли і чому перехід до іншої конструкції в Шевченка був усвідомлений як нормальний тип будови речення.

Автор сам відчував це. Окресливши «генезу», як зазначено вище, він подає нам другий, інакше оформлений процес (стор.49): «Конструкція, властива живій мові, очищається від випадкового і неорганізованого, підноситься тим самим у нову якість — і після цього повертається для загального користування в цьому зміненому і збагаченому вигляді». Поскільки називне речення дійсно стало синтактичною формою як мовний тип, як, приміром, accusativus cum infinitivo в латинській мові, постільки поданий тут процес становить його «генезу». Але тоді опрацювання цього питання, на мою думку, мусіло б спершу виявити, що називне речення стало сьогодні справді одним із характеристичних складників української синтакси, якими правилами реґулюється його вжи-

вання, — а тоді слід було показати, коли відбулися окремі етапи щойно окресленого процесу засвоєння мовою індивідуальних перед тим варіянтів.

Але чи становить собою називне речення один із характеристичних складників української синтакси? Свій погляд на це автор висловлює вже в першому реченні своєї праці: «Існування називних речень як особливої і виразно окресленої синтаксичної конструкції ні в кого з сучасних українських мовознавців, учителів, і навіть учнів здається, сумнівів не викликає. Якщо і з'являються певні сумніви, то вони не стосуються до суті справи, а тільки до того, чи можна цим конструкціям надати назви речень». Обмежившися на цьому твердженні, автор не вдався далі до дослідження цієї справи. Він тільки вказує на те (стор. 8 німецького резюме), що атрибути типу «іде Андрій, бриль на потилиці» не надто часті і не зовсім нормальні в теперішній літературній мові. Я мушу визнати, що мені більше до серця був би доказ фактами, ніж посиланням на названі авторитети. Слід було б визначити, чи називні речення в українській мові являють собою комбінаторні або індивідуальні варіянти двоелементного речення, чи самостійний у фонологічному розумінні мовний тип (синтагму). Мені здається, що саме тут справжнє ядро згаданого в Шереха сумніву, чи можна надати цим конструкціям назви речення.

Для мене не підлягає жадному сумнівові: називне речення в українській мові не становить собою самостійного в фонологічному розумінні мовного типу літературної або розмовної мови з власною значеневою функцією «відтворення образу» (Darstellung) (Бюлер), як це і випливає, передусім, з «Княжни». Поперше, нема жадного випадку, коли називні речення **мусіли** б бути вжиті: Шевченко, безперечно, міг сказати: вони мали високі на горі палати тощо або под., і так в усіх випадках! Подруге, є багато випадків, коли цих конструкцій не можна вжити. Коли, наприклад, хтось свідчить на суді про майновий стан подружжя, він не може сказати: Вони були багаті: високі на горі палати і т. п. Або якщо учневі на іспиті запропоновано розповісти про переправу Цезаря через Райн, він не може сказати: «Кипучий вир. Бурхання хвиль. Райн. Нервово стиснені кулаки. Будівельне дерево. Велетенський міст. Римський табір на правому березі річки». В обох випадках потрібні двоелементні речення. З характеру обох випадків цілком ясно випливає, що тут ідеться про зв'язані з певним стилем факультативні варіянти двоелементного речення з функцією «виразу», які, подібно до praesens historicum, властиві живому стилеві народної оповіді і через свою живість сприйняті також і ліричною поезією.

Є, правда, випадки, коли називні речення, відповідно до стилю, обов'язкові, — але це тільки позірно називні речення, і легко розпізнати їхню двоелементність. Ідеться про т. зв. «окреслення мети» перед наказом стріляти в військовій мові: «Просто гора. На горі млин. Праворуч від млина кущ. Перед кущем кулемет». Тут означення місця з граматичного погляду — предикативи, і двоелементність: перед кущем — кулемет... цілком виразна. Без одного з своїх членів це речення в нашому зв'язку було б зовсім незрозуміле, чого одначе не можна сказати про **високі палати — на горі** в цьому розумінні. Визначення де? — це власне ціль усього висловлення в «окресленнях мети».

Ролю називного речення не можна визначити інакше і для часів Шевченка. Воно ніде не мусіло бути вжите, якщо я правильно бачу факти, а вживалося, очевидно, в тих самих стилях і жанрах, як і тепер. Висловлюючися образно: Котляревський говорив, так би мовити, в школі, Шевченко — на вулиці. Статистику тут застосувати ледве чи можна, і це було б ні до чого. А чи інше було відношення в часи Нестора, слід було б дослідити, але апріорі ледве чи можна так думати.

Ставлення автора до цих питань не виявлене з достатньою гостротою й чіткістю. Часом можна навіть, виходячи з його формулювань, зробити хибний висновок, і тільки дальший розвиток праці переконує, що автор клясифікує явища все таки, можна думати, правильно і під «генезою» називного речення розуміє його постання в синхронічному говоренні, а не в історії.

Якщо, отже, в розглянутому питанні виклад лишається неясним, то багатство матеріялу, призбираного дуже старанно і з глибоким синтактичним розумінням, і критична оцінка й використання літератури цілого питання висвітлює все питання так ясно, що синтаксична наука зобов'язана авторові великою подякою. Особливо слід зазначити з'ясування стосунків між називним реченням і неговним реченням, з одного боку, між називним реченням і «номінативним екзистенціяльним» реченням, з другого.

Мюнхен, вересень 1948. **Ервін Кошмідер**

Д-р Степан Баран: Митрополит Андрей Шептицький, життя і діяльність. Українське Видавниче Товариство «Вернигора». Мюнхен, 1947 р. (фактично книжка вийшла в 1948 році, як видно з останньої сторінки). Стор. 151, 8.

До надзвичайно вартісних на еміґрації треба зачислити, без сумніву, книжку д-ра Степана Барана про Митрополита А. Шептицького. Особа автора всім нам надто добре відома, і тому не подивуємось, що ніхто інший, як д-р С. Баран перший зробив спробу накреслити життя і діяльність Митрополита Андрея. В нинішній дійсності, де немає джерельного матеріялу, до такої спроби міг піднятись тільки той, хто багато зустрічався в праці з великим Покійником, широко інтересується життєвими справами народу, для яких так багато зробив Митрополит Андрей, знає ціну цієї многогранної діяльности Митрополита й, нарешті, відчуває великий пієтет до світлої пам'яті Покійного. Ці дані має шановний автор.

Колосальна пам'ять д-ра С .Барана дала йому змогу відтворити цілий ряд фактів, мало знаних сучасному ширшому загалові, які автор книжки знає чи то з особистих розмов із Митрополитом, чи прямо із співучасти в деяких справах.

Автор свідомий того — і це й підкреслює у вступному слові, — що дати повний образ життя і діяльности Митрополита Шептицького, в сучасній ситуації, неможливо. Не зважаючи на те, книжка д-ра С. Барана має велику вартість. Ця вартість полягає передусім у правильному підкресленні — назвім це — життєвої проблематики Митрополита. Тими основними проблемами, що для них жив і трудився невтомно Митрополит, є Його церковна діяльність як українського католицького ієрарха і, друге, як громадянина-державника-самостійника. Д-р С. Баран підкреслює це в своїй книжці неодноразово.

Щоб добре опрацювати церковну проблематику, треба солідно простудіювати глибокі філософічно-богословські думки, що їх висловлював Митрополит в окремих творах, пастирських посланнях, реколекційних науках та принагідних проповідях. Далі треба простудіювати величезні матеріяли, що відносяться до унійної справи, Знаємо, що Митрополит мав у рукописі великий твір про митрополита Рутського та часи Петра Могили і про їх змагання до об'єднання. В унійних справах Митрополит вів надзвичайно багате листування, частина якого в большевицьких руках, але багато є в посіданні приватних осіб тут, на еміґрації, і, очевидно, дуже багато у Ватикані. Митрополит Шептицький був у нас найкращим знавцем церковного права — зокрема Східньої Церкви та обрядів.

Годі тут перелічувати поодинокі галузі многогранної творчости і заінтересувань пок. Митрополита, однак при цій нагоді слід звернути увагу бодай на важливіші, бо майбутній дослідник під цим кутом повинен досліджувати життя і творчість Митрополита. Нині, одначе, зробити це не легко, не лише з огляду на недоступність джерельного матеріялу, але й на коротку відстань від смерти Митрополита. Ми ще надто близько від тієї великої гори, — уживаючи порівняння самого Митрополита, — щоб охопити її цілість. Нам ще бракує перспективи часу, щоб належно оцінити цю велику історичну постать.

Д-р С. Баран дав добрий початок, хоч сам зазначає, що його книжка не має характеру джерельної студії, а радше форму спомину.

Питомий авторові журналістично-нараційний стиль робить книжку цікавою не лише змістом, але й формою. Книжка читається дійсно з великим інтересом, навіть коли зустрічаємо моменти добре знані. Великої вартости додають книжці щасливо дібрані характеристичні знімки з різних моментів життя Митрополита. Мистецьку обгортку, що зображує герб Шептицьких, виконав арт.-маляр д-р М. Гоцій. Особливих похвал за свою працю д-р С. Баран не потребує. Найкращою рекомендацією для автора і його книжки хай будуть слова покійного Митрополита, який свого часу сказав: «Якщо б я мав комусь доручити написати мій життєпис, то я доручив би це д-рові Баранові».

В. Л-к

«Соборна Україна». —Література. — Мистецтво. — Суспільство. — Наука. — Незалежний українознавчий збірник за редакцією І. Борщака. Виходить неперіодично. 1947 р. 1, 2, 3-4.

В передовій статті ч. І Редакція, підкреслюючи безпартійність свого культурно-наукового видання, вказує на бажання продовжувати в ньому традиції «України» (1907), «першого українознавчого органу українською мовою в колиш-

ній царській імперії», а також друкованих на машинці зошитів «Соборна Україна» часів французького «резистансу» 1942-44 рр., скерованих проти нечесної пропаґанди Розенберґа щодо України. Редакція обіцяє присвячувати багато уваги питанням «франко-українського культурного зближення». Справді, серед численних невеликих статтей і заміток притягають увагу насамперед ті, які присвячені цій ділянці. В ч. I — це «Моріс Шуман про Україну» (з приводу кн. *André Sidobre. Les problèmes ukrainiens et la paix européenne. Paris 1939)*, «До століття Поля Деруледа, автора п'єси «Гетьман» (*«L'Hetman», 1877*), спогади І. Борщака про слявіста Жана Муссе, інформації про Державну Школу Східніх Мов та перший український підручник для французької вищої школи — видану 1947 р. Інститутом Слов'янознавства при Паризькому Університеті кн. проф. І. Борщака *«Lectures ukrainiennes. Avec grammaire, commentaire et lexique»*. В 2 числі знаходимо цікаву замітку («Французьке свято Шевченка» (1939), спогади І. Борщака про генерального вікарія для чужинців, великого друга українців абата Шарля Кене (пом. 31. XII. 1946) і палкого прихильника Шевченкової поезії Шарля Стебера, замітку про готований до друку в «Бібліотеці українських письменників» в-ва «Громада» «Вибраний Кобзар» за ред. проф. І. Борщака і рецензію на кн. *«Kaput»* Курціо Маляпарте, що подає багато цікавого про німецьку окупацію України. В 3-4 числі цей відділ репрезентований, зокрема, спогадами І. Борщака про французького історика Едуарда Дріо, інформаціями про працю Андрія Грабаря, французького візантиніста українського роду, й про посвячення першої Української Автокефальної Православної Церкви в Парижі (3. VIII. 47) та заміткою «Кардинал Тіссеран-науковець» з нагоди участи його в урочистій церемонії в храмі св. Володимира, що є собором Української Греко-Католицької Церкви у Франції.

В кожному числі знаходимо популярні українознавчі статті: «Українська літературна мова (огляд істор. розвитку)», «Український козак-священик Агапій Гончаренко — піонер американської України», «Два-ювілеї — М. Шашкевич і М. Макаровський» (ч. I), «Мих. Грушевський», до століття арешту Шевченка», «В. Щурат», «Рилєєв і Україна» (ч. 2), «Андрусів», «Східньоевропейські коаліції XVIII ст.» проф. Б. Крупницького, «Марко Вовчок» (ч. 3-4); в трьох числах надрукована стаття М. Зелинського «Турецькі джерела до історії України».

«Соборна Україна» подає чимало бібліографічного матеріялу, відзначаючи і слов'янознавчі видання французького мовою, і дещо з наших еміґраційних книжок, і — досить випадково — деякі появи з-поза «залізної завіси».

Наш читач, природно, здивований, якщо не більше, тим, що «Соборна Україна», яка пообіцяла плекати традиції Шевченка, Драгоманова, Франка й Грушевського, в перших числах або зовсім не говорить про справжній стан речей на Україні, або — що гірше — невірно представляє справу, напр., статтею про Грушевського, де замовчує розправу з ним большевиків, чи рецензією на книгу червоного ген.-майора Ковпака «Від Путивля до Карпат». Лише 3-4 число за 1947 рік у рецензії на «ревеляційну», за висловом Редакції, книжку М. Лебедя «УПА», нарешті, інформує про криваву боротьбу України проти обох окупантів, а у відділі «факти й уваги» коротко знайомить читачів із дійсним станом української культури під совєтськом окупаційним режимом.

М. Г.

«Blick nach Osten», тримісячник, квітень—липень—жовтень 1948. *(Klagenfurt—Wien)*

Професор слявістики в Ґраці Й. Матель та професор східньоевропейської історії у Відні Г. Шмідт почали видавати трьома мовами одночасно, німецькою, французькою і англійською, тримісячник, присвячений справам «Сходу центральної Европи та Европи східньо-південної і Совєтського Союзу». Спонукою до видавання такого, до речі, дуже поважного й вартісного журналу було, — як пише проф. Шмідт, — «зростаюче значення слов'янських народів, що його ці народи завдячують свідомості спільної долі, яка уперше після другої світової війни позначається як вирішний чинник їхньої політики».

В низці статтей, що мають дати «панорамний погляд» на Схід Европи, нашу увагу як українців звертає особливо широка стаття проф. Шмідта (липневий зшиток) «Схід Европи у всесвітній історії» та стаття Г. Лужницького про Східню Церкву в сучасності.

В статті проф. Шмідта критично зреферовані погляди трьох західньоевропейських істориків Східньої Европи, а саме Рене Ґрусе *(René Grousset)* в книжці п. н. «Балянс історії» *(«Le Bilan de L'histoire»)*, Жака Піренна *(Jacques Pirenne)* в «Великих струмах історії *(«Grands courants de L'histoire»)* і відомого англійського історика Й. Тойнбі *(J. Toynbee)* в «Студії історії» *(«A study in history»)*.

В критичній статті проф. Шмідта особливо важлива для українського історика заувага, що торкається загальної тенденції сучасної історіографії вийти з ізоляції історичних дослідів, в рамках однієї тільки національної історії, на ділянку міжнаціональних взаємин ширших суцільних комплексів історичної бувальщини. Про цю тенденцію свідчить тематика Ґрусе: «Европа та Азія» (Ґрусе є автором нагороджених академією історичних творів «Імперія степів» і «Монгольська імперія»). Цю тенденцію до охоплювання великих комплексів історичної бувальщини висуває Тойнбі як методологічний постулят вивчення минулого навіть в рамках **однієї тільки** державности. Для Тойнбі такими комплексами історичної минувшини, що лише **в їх нутрі стають зрозумілі поодинокі історичні** процеси, є **західне і східне християнство.** Цю цілісну тенденцію виявляє сучасна історична наука, на нашу гадку, не тільки під впливом політичних концепцій сучасности, але поступового щораз більшого наголошування **ідеї цілости** в психології, а слідом за нею в інших гуманістичних науках.

Цікаві для українського читача деякі концепції згаданих вчених, що мають відношення до української історії. Напр., теза Піренна про протиставлення морських, урбаністичних, індивідуалістичних «відкритих для світу» держав, до яких Піренн зараховує саме **стару Київську Державу і Новгород,** — і замкнених в собі, континентальних, наголошуючих суспільну солідарність держав. Брак місця не дозволяє нам спинитися на подробицях поглядів другого історика, Тойнбі, що теж заторкують проблематику української історії. Треба однак принаймні згадати, що Тойнбі присвятив багато місця формації та історичній ролі козацтва на Сході Европи, не взявши однак до уваги (що виразно проф. Шмідт авторові закидає) **найважливіших історичних досягнень козацтва в державі гетьмана Богдана Хмельницького.** (Як прикро, що українських істориків мусить виручати в їх завданнях проф. Шмідт! !).

Теза Тойнбі про поширену европейську суспільність, що мала немов би бути остаточним вислідом синтези Західньої Европи і европейського Сходу, заслуговала б теж безумовно на відповідне критичне висвітлення свідомої своїх завдань української історичної науки.

Стаття Г. Лужницького «Східня Церква в сучасності» цінна і цікава і своїм підходом, і матеріялом. Автор намагається дати загальну характеристику настанов Східньої і Західньої Церкви й підкреслює психічну скерованість Західньої Церкви не тільки на незалежність від світської влади, але навіть на своєрідний «духовий імперіялізм», — тоді як Східня Церква, скоряючись світській владі, замість служити власному духовому імперіялізмові, служить державній експансії та політичним цілям своєї держави. Побіч цієї влучної характеристики психічних настанов Східньої і Західньої Церкви, якій, на наш гадку, варто присвятити ширшу окрему розвідку, автор дає по змозі чіткий образ дуже заплутаних і складних відносин Східньої Церкви на еміґрації. В ділянці «культурна хроніка» липневого числа цей автор дав досить вичерпний огляд українського культурного життя на еміґрації.

З інших статтей найцікавіша темпераментно написана стаття Форста-Баталії з характеристикою польського сучасного політичного життя й сильветками поодиноких діячів. Автор ставить групу діячів уряду чи близьких до уряду (комуністичного), куди вище, ніж представників опозиції, й дивиться взагалі на сучасні зміни в політичному житті Польщі, як на щось об'єктивно обосноване й дефінітивне. В найновішому числі (жовтень) цей самий автор докладно розглядає імпонуючу творчість повоєнних років у ділянці польської історії, що головно зосереджується довкола історичної проблематики відзисканих західніх земель.

В ділянці «рецензій» обговорено найновіші совєтські публікації, між ними найцікавіші: Б. Греков — «Крестьяне на Руси», М. Тихомиров — «Древнерусские города». Загальне враження «Погляду на Схід» посилює в українського читача бажання бачити в найближчому майбутньому подібний журнал англійською мовою, редаґований українськими вченими із українського погляду.

О. Кульчицький

Ярослав Рудницький. Наголос в поезії Шевченка. Українська Вільна Академія Наук. Авґсбурґ, 1947. Циклостиль. 1-60. Ціна 4 мр.

Розвідка проф. Яр. Рудницького складається з двох основних частин: 1) наголос Шевченкових поезій як текстологічна проблема і 2) наголос Шевченкових поезій як мовознавча проблема.

В першій частині автор основну увагу звертає на різні наголоси Кулішевого й Франкового видання «Кобзаря» і приходить до висновку, що Франко в розміщенні наголосу Шевченкових поезій дотримувався західньоукраїнського наголосу народних говорів, зокрема народних пісень (коломийок). У Куліша, навпаки, переважає наголос усної мови східньоукраїнського діялекту. Звідси більша близькість до Шевченкового наголошування Кулішевого видання, ніж Франкового.

Далі автор порівнює ці два наголошування з наголошуванням академічного видання поезій 1939 року і констатує більше відхилення в наголошуванні від академічного видання у Франка, ніж у Куліша. Пізніше й Сімовичеве видання спопуляризувало Франкове наголошування. Він приходить до висновку, що в дотеперішніх виданнях Шевченкових поезій панує «різноголосся щодо наголосу деяких місць Шевченкових текстів». Але все ж таки цілком слушно Кулішеві наголошені тексти при дослідах Шевченкового наголосу він ставить на перше місце, бо Куліш мав більш живе відчуття українського наголосу у Шевченка, ніж Франко.

В другій частині розвідки проф. Яр. Рудницький спиняється на працях, присвячених дослідам Шевченкової ритміки (В. Перетц, Б. Якубський та ін.), зокрема на працях Ст. Смаль-Стоцького та Ф. Колесси, що дотримуються погляду щодо впливу народних пісень на Шевченкове віршування. А звідси й ключ до наголошування у Шевченка. Автор звертає увагу на ролю ритмічного наголосу, що впливає на виникнення наголосових дублетів і збігається здебільшого з каденційним наголосом (на кінці вірша), а також на наголос ритмічний, обумовлений ритмом вірша, і логічний або реченевий (за його терміном). Цьому останньому наголосові він надає значення не тільки для поезій Шевченка, але й для поезії взагалі, як наголосові, що зв'язує поетичну мову з буденною, виділяючи з контексту «найважнішу значіннєву частину».

Ці дві проблеми Шевченкового наголошування (текстологічна і мовознавча), що їх порушує в своїй розвідці проф. Яр. Рудницький, мають привернути увагу дослідників, але не ізольовано, а в органічному зв'язку: не позначені наголосом тексти можна відтворити тільки з допомогою мовознавчої методи.

П. Ковалів

Давид Даллін і Борис Николаєвський. Примусова праця в Советській Росії (*Forced Labor in Soviet Russia, publ. by Hollis and Carter, London 1948, pag. 331, price 25 sh*).

Книжка Д. Далліна і Б. Николаєвського на читацьких ринках англо-американського світу — поява надзвичайно цікава. Ця книжка — поруч споминів Кравченка «Я вибрав волю» — є твором, який великою мірою впливає і вплине на переформування світогляду американців та англійців, точніше кажучи, навчить тверезо глядіти на большевиків і на дійсність, що її вони створили в країнах під своїм пануванням. Твір Далліна і Николаєвського цінніший від твору Кравченка, бо базується на документах і промовляє до читача мовою чисел, назв, імен, цитат, карт, навіть фотографій документів, спирається на цілий ряд інших публікацій як советських, так і позасоветських (наприкінці книжки посилання на 15 англійських публікацій, 5 французьких, 10 німецьких, 13 советських, 4 російських еміґраційних і ін.).

Автори — російські еміґранти. Обидва лівих переконань. Один із них, Даллін, за свої ліві переконання був висланий царською владою з Росії. В рр. 1918-21 він був навіть депутатом ЦВК РСФСР.

Публікуючи книжку, автори поставили перед собою завдання не дискредитувати теперішній тоталітарний советський режим, а сказати про нього ясну і щиру правду, накреслити історичний образ теперішньої Росії. А цей образ, — як зазначається в передмові, — коли він не має в собі картини системи таборів примусової праці та заслання, не є правдивий.

Виходячи з цього, автори точно й послідовно розгортають перед очима англосаських глядачів полотнище страхітливого побуту в таборах, кидають світло на всю систему примусової праці та її значення в «першій соціялістичній державі». До цього вживають, як матеріялів: 1. споминів і зізнань кол. урядовців НКВД в таборах, 2. кореспонденції, веденої між адміністрацією таборів і між таборами та Москвою, 3. окремих статтей з совєтської преси, 4. зізнань поляків, жидів і ін., що їм вдалося вихопитися з СССР у Західню Европу. В першій частині книжки, п. н. «В наш час» дається загальний образ системи таборів і наводиться спомини очевидців, у другій — «Повстання і розвиток таборів примусової праці в СССР» — наводиться історію.

Каторжан автори поділяють на такі групи: а) кримінальних злочинців, б) т. зв. «битовиків», тобто таких, що провинилися порушенням нових совєтських порядків, в) політичних злочинців. Ця остання група поділяється ще на декілька підгруп, а саме: 1. селян, що ставили спротив колективізації, 2. людей, які перебували за кордоном, і запідозрених у шпигунстві чужинців, 3. давніших великих землевласників, 4. людей, що зберігали релігійні традиції, 5. кол. урядовців совєтської адміністрації, засланих за політичну непевність, 6. вояків армії Власова, коляборантів, поляків, мадярів, румунів і ін., що провинилися супроти пануючих під цю пору в Середній Европі режимів.

Усіх таборів поіменно названо в книзі 125, однак зазначено, що це число далеко не повне, що існує ще ряд таборів, про які автори або нічого не знають, або промовчують їх існування, бо число таких таборів (дрібних) таке велике, що перелічити їх усі важко. Коли порівняти теперішнє число каторжан із числом каторжан в 1914 р., в часи, коли засланців царського режиму було найбільше, — царський режим виходить з такого порівняння дуже гуманним: 30 тисячам каторжан у 1914 р. протиставиться сума 15 мільйонів. За підрахунками авторів, 20 проц. чоловічого населення СССР перебуває в концентраційних таборах.

Якщо йдеться про українське питання, то з цілого твору не видно, щоб таке питання колинебудь авторів цікавило. Однак автори слів «Україна» й «українці» не уникають. Про українських засланців у книжці згадується кілька разів. На перших сторінках можна знайти згадку про частину політичних каторжан, засланих за приналежність до Української Автокефальної Православної Церкви. При перелічуванні засланців з року 1930 коротко вказується, що в загальному числі 162 тис. каторжан було 1250 «українських сепаратистів». Ще далі досить багато місця присвячено акції «розкулачування» та колективізації, створення голоду в Україні. Говориться, що від цього голоду згинуло 5-8 мільйонів людей.

На питання, поставлене в наголовку останнього розділу книжки, «Чи відживання старої Росії?», автори відповідають рішуче: так. «Протягом трьох століть, що попередили революцію, — пишуть вони, — застосування примусової праці і вигнання увійшли в традицію Росії». «Прийде час, коли не буде засудів на роки чи місяці ув'язнення, але на дні й години примусової праці... Каторжна робота — це найбільш розумний спосіб, щоб здушити порушення закону, — сказав міністер юстиції царя Миколи II, Муравйов, у 1902 році. І большевики тепер тільки здійснюють старий заповіт Муравйова. Здійснюють, очевидно, для своєї цілі: розбудовою «соціялістичної держави» прискорити прихід світової революції. Будують її, цю державу, на кістках і крові каторжан.

М. М.

Проф. П. Ковалів. Чудеса науки і вищий Розум. Мюнхен, 1948.

Матеріялістичний світогляд, що панував в науці останні три сторіччя, переживає кризу. Великі відкриття в різних галузях науки доводять невірність вчення матеріялістів про будову й походження світу, про незмінність хемічних первнів і т. ін. Разом із тим «чудеса науки» відкривають безмежну величність буття і приводять до висновку, що світом керує Вищий Розум. Така основна ідея брошури професора Ковалева.

Посилаючись на працю відомого українського ученого-природознавця, професора д-ра Івана Раковського, автор брошури на прикладах розвитку окре-

мих наук (хемія, геологія, астрономія, фізика, біологія) показує, як наука саме в силу свого розвитку відходить від матеріяльного світогляду і переходить до світогляду ідеалістичного, як вона від атеїзму переходить до віри в Бога, до визнання свободи волі й доцільности буття. При цьому він наводить імена найвидатніших учених, що рішуче стали на шлях ідеалізму.

В сучасний історичний момент боротьби християнського ідеалізму з атеїстичним матеріялізмом брошура проф. Ковалева набуває великої актуальности. Написана вона простою, цілком доступною мовою і може бути зрозуміла кожній письменній людині.

Бажаємо їй успіху серед українських читачів.

Г. Ващенко

Prof. Jury Scherech. Das neue Theater. *Betrachtungen zur modernen Dramatik. Drei Fichten Verlag, 64 S.*

Відповідь, що її проф. Шерех дав на поставлене ним питання «Чи новий театр?», свідчить про те, що свою орієнтацію на «велику літературу» розуміє він не тільки як конечність більш або менш пасивно сприймати і переймати естетичні цінності світової літератури, але й як постулят власного оригінального ставлення до літературної проблематики сучасности. Таким безперечно цікавим своєю концепцією виступом щодо проблематики сучасної світової драматургії є розвідка проф. Шереха про «Театр ідей», який саме на погляд автора має чи тільки може бути **новим театром**. Цитуємо: «Говоримо тут про театр, що не має іншої дії, іншого ядра драматичного твору, поза рухом і змаганням ідей». Цей, на десятках прикладів світової театральної і навіть кінематографічної творчости тонко схарактеризований автором театр ідей (Ануй, Вайлдер, Кльодель і баг. ін.) є, на його думку, вислідом обставини «загину індивіда» в сучасній добі, вислідом факту, що індивідуальний характер чи характер індивіда втрачає в епосі «омасовлення людини» рацію існування не тільки дійсного, але навіть сценічного й тому перестає бути драматичним сюжетом. «Тому, що немає вже героїв, існує тільки хор», — пише Хозе Ортеґа і Ґасет.

Театр ідей є за автором однак не тільки вислідом «механізації і політизації життя, знеособлення та омасовлення людини», але й з погляду розвитку театру конечним поворотом до вихідної його точки: середньовічної містерійної драматургії, поворотом, що в іншій площині замикає коло чергувань драматургічних можливостей від середньовічного «театру ідей» через ренесанс, клясицизм, романтизм і реалізм до сучасної його постаті.

В дуже цікавій і логічно пронизливій аналізі відношення до проблеми часу в розвитку філософічної думки й в розвитку театрального мистецтва автор показує, як «театр ідей» заперечує релятивний і «механічний» час, заступаючи його особливим **театральним часом і театральною модальністю** (особливими категоріями театральної своєрідної дійсности, можливости і конечности). «Знаєте, що поводимося із часом на сцені як із розтяжною гармонією цілком залежно від наших потреб; години тривають безконечно, а дні кудись діваються. Нічого легшого, як дозволити на сцені кільком часам плисти одночасно в різних напрямках», — говориться в драмі Кльоделя «Шовковий черевичок». Це особливе відношення «театру ідей» до часу пояснює автор, як нам здається, дуже слушно «позачасовістю ідей», «позачасовістю», що, так би мовити, невтралізує поняття часу. Логічним висновком із міркувань автора є висунення постуляту (якщо погодитися на авторову думку про надходячу епоху «театру ідей») відповідно змодифікованої теорії драми. Здається нам однак, що у висловленому самим автором відмінному припущенні про можливість вважати театр ідей тільки за проминальне явище моди, міститься може більше, ніж «зерно правди» (як думає автор). Здається нам, що структурно-естетична аналіза передумов естетичної дії драми дала б цьому припущенню багато імовірности. Якщо на одному із Академічних Вечорів проведеться, як намічено, в цьому напрямку дискусію, варто було б до цієї проблеми повернутися в найближчому числі «Сьогочасного й Минулого».

О. Кульчицький

Д-р Володимир Янів. Німецький концентраційний табір. Мюнхен, 1948, стор. 54, 8 (Спроба характеристики). Інформаційна бібліотека НДІУМ. Випуск третій.

Ця публікація становить доповідь, прочитану автором в 1947 р. на конференції Науково-Дослідного Інституту Української Мартирології, а також на спільному засіданні секції Наукового Товариства ім. Шевченка. Її продовження — передрук статті з 37-39 ч. «Часу», під назвою «Експерименти в німецьких концтаборах». Ця стаття доповнює тему, якою автор займається в доповіді і якій присвячує багато праці, щоб відтворити по змозі повніший образ жахливих відносин, жертвою яких стали мільйони людських істот, позбавлених особистої волі й свободи.

Щоб змалювати відносини у концентраційних таборах, автор використовує чималу літературу, яка встигла з'явитися впродовж двох років після падіння гітлерівського режиму в Німеччині. З різнородних фактів, описуваних колишніми в'язнями концентраційних таборів, автор творить цілість, яка справляє пригноблююче враження, бо концентраційні табори, що були «не функцією права, але спиралися на його запереченні», ставали фабриками перманентної смерти, які діяли безперервно, нищачи всякими засобами і методами життя в'язнів.

Кожне з порушених питань примушує читача задуматися не лише над минулим, але й над сучасним, байдуже, чи це буде питання безреченцевого ув'язнення без судового присуду, чи фізичного знищення слов'янських народів, чи питання німецького цивілізованого варварства. Автор, характеризуючи відносини в концентраційних таборах, дає цікаву інтерпретацію німецької національної психіки, що виявила в часи останньої всесвітньої війни дрімаючу в собі бестію. Але автор робить це не з «упередження до німецького народу, ані з почуття мести». Він виходить з основної засади, що «минувшина завжди зобов'язує» і що з неї «треба добувати досвід і в майбутньому не робити помилок минулого».

На думку автора, постава наших в'язнів у німецьких концтаборах дає право українській нації відіграти не останню ролю в творенні нової філософії, моттом якої повинно бути: «Геть від бестії в людині!»

Ів. Левкович

Наші втрати

ОЛЕКСАНДЕР КОЛЕССА
(1867 — 1945)

9 травня 1945 р. помер у Празі на удар серця професор і довголітній ректор Українського Вільного Університету д-р Олександер Колесса.

Покійний прийшов на світ у священичій родині 24. 4. 1867 в с. Сопоті на Бойківщині. По матурі, що її склав з відзначенням у гімназії в Стрию 1888 р., Колесса вступив на студії до Львівського університету, де став одним із кращих учнів Ом. Огоновського, Каліни, Пілята й ін. Студентом він брав живу участь у громадському житті, працював із Іваном Франком, М. Павликом і під впливом цих двох, як і М. Драгоманова, брав участь у заснуванні радикальної партії та часопису «Народ». 1889 р. він написав м. ін. поезію «Шалійте, шалійте, скажені кати», що, заборонена цензурою, розходилася в відписах по всій Україні і стала революційним гімном тодішньої української поступової молоді.

Після 5 семестрів студій у Львівському університеті Колесса перейшов до університету в Чернівцях, де слухав виклади професорів Ст. Смаль-Стоцького, Ом. Калужняцького, Гільберґа й ін. Під час перебування на Буковині Колесса відбув довгу наукову подорож до рідних околиць О. Федьковича й зібрав там важливі матеріяли до його життєпису. Після студій у Чернівцях продовжував науку в Відні у Ягіча, Вондрака й Їречка. Їздив із науковими завданнями до Мюнхену й Фрайбурґу (в Швайцарії). В рр. 1898-1900 Колесса відбув студійну подорож до Києва, де ближче пізнав Володимира Антоновича, й до Москви, де познайомився з Фортунатовим, Коршем, Соболевським і Шахматовим.

1894 р. Колесса одержав докторат філософії в Відні у проф. Яґіча, а в 1895 р. габілітувався на доцента української філології в Чернівцях. В серпні того ж року перевівся доцентом до Львівського університету. В 1898 р. іменовано його надзвичайним професором, директором семінару української філології й членом екзамінаційної комісії для учителів середніх шкіл. Тоді ж іменовано Колессу дійсним членом Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові й обрано головою Філологічної Секції. Два роки пізніше він став звичайним професором Львівського університету. В 1902 р. покликано його в члени центральної комісії для зберігання старовини в Відні; Колесса відбув ряд подорожей по манастирях оо. Василіян і знайшов багато цінних пам'яток, що лягли в основу його філологічних студій.

В рр. 1903-04 Колесса був обраний на декана філософічного факультету Львівського університету. В 1906 р. він заклав у Львові Товариство Наукових Викладів ім. П. Могили, перший український народний університет, і був його головою аж до 1918 р. В 1907 р. обрано Колессу на дійсного члена Українського Наукового Товариства в Києві. Того ж року він став послом до австрійського парляменту й був ним без перерви аж до 1918 р. В українському парляментарному клюбі він був головою шкільної комісії й референтом університетської справи. Тут він вживав усіх заходів щодо заснування самостійного українського університету у Львові та в справі перетворення Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові в Українську Академію Наук.

Під час першої світової війни Колесса провадив працю на користь української еміграції й заснував Українську Раду в Відні. В 1918 р. він був делеґатом цієї ради до Києва для нав'язання ближчих взаємин із політичними й державними чинниками України. Тоді ж він узяв участь у відкритті державного університету в Кам'янці Подільському; в 1921 р. був головою дипломатичної місії ЗУНР в Римі.

В листопаді 1920 р. за ініціятивою Колесси засновано при Т-ві Українських Письменників та Журналістів у Відні Секцію Наукових Викладів, що її після реорганізовано в Український Вільний Університет у Відні. Урочисте його відкриття відбулося 17 січня 1921 р., тоді ж Колессу обрано першим ректором цієї інституції.

З кінцем 1921 р. перенесено УВУ з Відня до Праги, і Колесса присвятив йому всю свою увагу й енерґію. Він був сім разів обраний ректором цієї високої

школи, займаючи пост ректора в останній рік перед смертю. Поза тим він працював як професор української філології в Карловому Університеті в Празі до 1939 р.

* * *

Впродовж своєї більш як сороклітньої наукової діяльности Колесса оголосив друком численні наукові праці, з яких слід назвати такі головніші: «Українські народні пісні в поезіях В. Залеського», 1892; «Юрій Коссован-Осип Домінік-Ігор Федькович. Спроба критичного розбору його життєпису і повістей», 1893; «Сліди впливу Жуковського в поезіях В. Залеського», 1894; «Шевченко і Міцкевіч», 1894; «Діялектологічні прикмети Житія св. Сави з XIII в.», 1896; «Століття обновленої української літератури», 1898; »Українська народна ритміка в поезіях В. Залеського», 1900; «Погляд на сучасний стан історичних дослідів української літератури», 1901; «Лаврівські пергамінові листки», 1903; «Наукова діяльність Івана Франка», 1913; «Південноволинське Городище і городиські рукописні пам'ятники XII — XIV ст.», 1923; «Погляд на історію української мови», 1924; «Погляд на історію українсько-чеських взаємин», 1924; «Городиське Євангеліє XII — XIII в.», 1925; «Ужгородський полуустав у пергаміновій рукописі XIV в.», 1925; «Рукописні й палеотипні книги південного Підкарпаття», 1926; «Генеза української новітньої повісти», 1927 і ін.

Колесса відредаґував і подав коментарі до повістей, оповідань та драматичних творів Осипа Юрія Федьковича. Крім того, писав він принагідні поезії з виразною національно-громадською тематикою.

Наукові праці Колесси були прийняті критикою з загальним признанням. Багато фахових рецензій своїх та чужих учених на праці Колесси — це один із доказів його заслуг в історії української філології.

* * *

Українська еміґрація втратила в особі Покійного не тільки визначного ученого й організатора української науки на чужині, але теж людину високих громадських та товариських чеснот і гідного репрезентанта української справи на міжнародному форумі.

Яр. Рудницький

ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ АНТОНОВИЧ
(1877 — 1945)

Дмитро Володимирович Антонович народився 1877 р. від проф. Володимира Антоновича. Унаслідував великі здібності від своїх батьків, одначе був більше подібним до матері, що, як і батько, відзначалася великими здібностями. Уже малим хлопцем він одержав багато таких наукових відомостей від батька, які іншим доводиться почути тільки в університеті. Середню освіту здобув у київській гімназії, яку закінчив у 1895 р. і того самого року вступив на історично-філологічний факультет Київського Університету св. Володимира. Через рік з політичних причин був видалений з Київського Університету і перейшов до Харківського, де працював під проводом проф. Д. Багалія. Під час політичних розрухів 1900 р. знову був видалений з Університету і, віддавшись революційній діяльності, працював в Україні й за кордоном, редаґуючи революційні часописи, писав і видавав політичні брошури і т.п. В 1903-1904 рр. довший час перебув у політичному ув'язненні. Був одним з основоположників т. зв. РУП. У 1906 р. відійшов від революційної праці і виїхав за кордон, де віддався студіям історії мистецтва, працюючи в Парижі, Лондоні, Мюнхені, Берліні та Фльоренції. У 1908 р. повернувся до Києва, щоб скінчити Університет, і наступного року представив до історично-філологічного факультету працю з історії північноіталійської скульптури XIV віку, яку на внесення проф. Павлуцького факультет постановив надрукувати, а автора залишити при Університеті для підготови до професорської катедри. Не затверджений з причин політичних, Д. Антонович, якому було заборонено будь-яку педагогічну діяльність, виїхав до Італії продовжувати студії і працював у Римі, Фльоренції і в північній Італії, в Міляні, Вероні, Модені, Берґамо. До першої світової війни він жив здебільшого в Італії, а, приїздив-

ши в Україну, викладав у приватних драматичних школах — історію костюма, історію стилів і т. п. Під час війни був уповноваженим Всеросійського Земського Союзу для евакуації поранених на українському фронті. У 1917 році брав діяльну участь як представник УСДРП в Українській Центральній Раді.

У 1919 р. виїхав до Італії як представник Української Держави. В 1921 р. переїхав до Відня, де був покликаний на катедру історії мистецтва Українського Вільного Університету, і потім разом з Університетом приїхав до Праги. У Празі був обраний головою заснованого там в 1923 р. Українського Історично-Філологічного Товариства, яким і залишився до кінця життя. Протягом 24 років перебування в Празі в УВУ він не раз був деканом Університету, а два рази його ректором: в 1928-29 і в 1937-38 рр. Там же був обраний і директором Українського Музею Визвольної Боротьби, яким теж залишився до самої смерти. Помер восени 1945 р. Завдяки його головуванню Товариство і Музей Визвольної Боротьби розгорнули свою працю: в Товаристві протягом його існування прочитано понад 700 рефератів; Музей зміг купити власний дім, де й містився, поки не був розбитий під час повітряного налету.

Проф. Д. Антонович був дійсним членом Наукового Товариства імени Шевченка.

З його численних праць особливо цікаві: Скорочений курс історії українського мистецтва. Прага 1932 (літогр.); *L'art ukrainien moderne. Praque 1925;* Розвій форм української дерев'яної церкви (Праці УІФТ, т. 1, 1926, Прага); До питання про походження старої української архітектури (Записки Іст.-Філ. від. УАН, кн. XIII-XIV, Київ, 1927); Триста років українського театру. 1619-1919. Прага, 1925; *Das ukrainische Theater* в збірнику *«Das geistige Leben der Ukraine»* при часописі *«Vergangenheit und Gegenwart». Münster, 1930.*

Наукові праці Д. В. відносяться до історії пластичного мистецтва, головним чином українського, та до історії українського театру. Першу працю він надрукував на сторінках «Київської Старини» в 1896 р., інших дрібних праць було понад 40.

Як член професорського збору УВУ він разом із Ст. Смаль-Стоцьким і О. Колессою належав до тих професорів, які намагалися вести УВУ в напрямі західньоевропейськім. Завдяки йому, Колессі і Смаль-Стоцькому в УВУ були введені рівноправні з іншими науками історія мистецтва, передісторична археологія, етнологія та історія музики.

В. Щербаківський

ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ ГЕНЕРАЛ ВСЕВОЛОД МИКОЛАЙОВИЧ ПЕТРІВ
(1883-1949)

Серед великих утрат, що їх несе український народ у сучасну визвольну добу, смерть генерала В. Петрова є безперечно однією з найбільших. Є це втрата визначного громадянина, а ще більше — визначного вояка. Є ця втрата тяжкою, а до того ще й несподіваною, бо покійний генерал В. Петрів був людиною фізично загартованою, як спортовець, попри свій 65-літній вік.

Суворі умови визвольних змагань на теренах Батьківщини, тяжка майже 30-літня еміграційна дійсність, що в ній не вагався Покійний стати й до фізичної праці за шматок хліба для родини, були причиною підірвання його здоров'я та передчасної смерти.

Генерал Всеволод Петрів походив із шведського роду Штрольманів. Його предок, учасник Полтавської битви, оселився в Україні, прийнявши прізвище Петрів.

По скінченні кадетської школи, нормальної військової школи та Петербурзької Академії Генерального Штабу Покійний брав участь у першій світовій війні на різних лінійних та штабових становищах, закінчуючи її в ранзі полковника. Своєю винятковою мужністю і знанням військової справи генерал В. Петрів здобув собі не тільки великий авторитет, але й голосну славу.

Коли прийшла в Росії революція 1917 р., а за нею відродження української державности, генерал (тоді ще полковник) В. Петрів зголошується в рядах українських вояків і формує з українських добровольців-кіннотчиків кінний Запорізький ім. кошового Костя Гордієнка полк, з яким стає в розпорядження українського уряду. На заклик уряду, що в січні 1918 р. мусів боронити Украї-

ну проти московського наступу з півночі та сходу і проти збройного виступу москалів в самому Києві, генерал В. Петрів прибув до Києва разом із полком, подолавши незвичайні, навіть збройні, перешкоди при своєму марші, й узяв участь спочатку в обороні української столиці, а далі, без перерви, в боротьбі за визволення України. В складі Запорізького Корпусу Гордієнківський полк перейшов від Житомира через Київ, Полтаву, Харків до Криму.

В 1919 р. генерала Петрова призначено командиром Волинської Дивізії, що прикривала операції української армії від півночі. Бойова та організаційна діяльність генерала В. Петрова висунула Його на чоло серед українських воєначальників, і Його було призначено міністром військових справ у травні 1919 року.

Зокрема треба підкреслити, що покійний генерал В. Петрів дуже багато часу присвячував проблемі військового виховання української молоді, а тому в Його діяльності був навіть формальний період провадження організації українського військового шкільництва і керування Військовою Юнацькою Школою всіх родів війська. Проблема виховання української молоді притягала увагу Покійного у високій мірі, і Він до останнього дня життя брав діяльну участь в організаційнім та виховнім русі українського Пласту.

В часи тяжкого еміграційного життя генерал В. Петрів кожну вільну від заробіткової праці хвилину присвячував військовим студіям, передаючи свої військові знання і досвід українському вояцтву в формі статтей, писаних інструкцій, рефератів, доповідей тощо, і, нарешті, свою діяльність в науку молодій генерації українського вояцтва описав в спогадах, випущених видавництвом «Червона Калина».

Покійний надзвичайно цікавився наукою, був співробітником «Української Загальної Енциклопедії», брав живу участь у підготовчих працях до «Енциклопедії Українознавства», що виходить працею і заходом НТШ, якого був щирим і видатним прихильником. Смерть застала Його за редаґуванням відділу «Енциклопедії Українознавства» — «Збройний потенціял української нації». Покійний мав готовий плян організувати Військову Комісію в НТШ. Незадовго до смерти генерал Петрів був обраний дійсним членом НТШ.

Серед численних Його праць відзначимо найбільші: «Схема розвідки», «Нарід та військо», «Оборона держави», «Воєнне терензнавство», «Фізична вихова народу», «Спорт з часів Української Революції».

Помер генерал В. Петрів 10 липня 1948 р. в Німеччині; поховали Його в тимчасовій могилі в Авґсбурзі.

Боротьбі за українську державність генерал В. Петрів присвятив повністю свої сили, свою велику ерудицію й віддав нарешті своє життя. Його заслуги відповідно українським громадянством оцінені. В майбутньому на обов'язку українського громадянства, зокрема ж українського вояцтва, лежить пам'ятати про місце для Його труни на Рідній Землі.

Павло Шандрук

ВОЛОДИМИР ВЕРГАНОВСЬКИЙ
(7. 3. 1876, † 26. 11. 1946)

Професор Володимир Вергановський народився 7 березня 1876 р. в Лукавиці Вижній к. Стрия, в старій священичій родині. Дім Його батька о. Йосипа, пароха Лукавиці, і матері Павлини із Сельських, був осередком громадянського й товариського життя Стрийщини, завдяки великим громадянським і товариським прикметам господарів. Покінчивши народну школу в Болехові і гімназію в Стрию та Золочеві, де в 1894 р. він склав матуральний іспит, Володимир Вергановський вступив у Львівський Університет, де 1898 р. закінчив правничі студії. В Університеті до найближчих йому професорів належали відомий карніст-українець проф. Стебельський, видатний польський історик права проф. Бальцер та проф. Беляшіц, який і спонукав Покійного присвятитися науці. Відбуваючи практику в суді в Золочеві, Вол. Вергановський продовжував наукові студії, в 1900 р. здобув докторат, а в 1904-06 рр. виїхав на наукові студії до Берліну і Відня, де готувався до габілітації, яку відбув у Львівському Університеті в 1908 р. на основі праці «Про побічну інтервенцію». Працюючи далі в суді, спершу як суддя в Підволочиськах, а згодом у Львові, він

виконував обов'язки приват-доцента й готувався до професури. В 1912 р. був запрошений на катедру цивільного процесу Університету в Софії, з чого не скористався, не бажаючи залишати Батьківщини. Примушений воєнними подіями покинути Львів, Покійний жив 1914-15 рр. у Відні, де став екзамінатором студентів-вояків і збігців при правних іспитах. Згодом повернувся до Львова, де до 1918 р. продовжував працю як суддя і доцент. Ще в програмі студій на 1918-19 акад. рік вміщено виклади проф. Вергановського, як і досі українською мовою. Але програна боротьба за відновлену державу перервала його науково-педагогічну працю. Спершу Покійний відмовився викладати у Львівському Університеті, з якого усунули українських студентів і виклади українською мовою, а згодом польська влада усунула з Університету всіх українських професорів і доцентів. На якийсь час Покійний покинув навіть суддівську працю, відмовившись скласти присягу на вірність польській владі, якої послідовно не визнавав, доки міжнародні чинники не признали Польщі наших Західніх Земель в 1923 р. Зате визнавав обов'язок супроти своїх та їх потреб і без вагання присвятив себе важкій праці як професор і декан правничого факультету Українського Тайного Університету у Львові за весь час його існування. Згодом, по ліквідації цього Університету, Він викладав правничі науки на вищих курсах для українських абітурієнтів у Львові, які мали заступити університетську науку для тих, хто не мав змоги студіювати по високих школах. До Львівського Університету повернувся проф. Вергановський вдруге 1939-41 рр., де як професор і декан правничого факультету відразу здобув таке небезпечне в той час повне довір'я й щиру прихильність всього студентства.

Швидке підвищення на окружного, а потім (1929) апеляційного суддю, а врешті в 1938 р. номінація на одно з найвищих суддівських місць у Польщі — судді Найвищого Адміністраційного Трибуналу у Варшаві (з чого Покійний не скористався) — це зовнішні ознаки того признання, яке знаходили його знання і сумління суддівське у чужинців.

Беззастережне визнання здобув Він і в науковому світі. Його праці були цитовані в міжнародній літературі, а деякі були перекладені на чужі мови. З найцінніших слід назвати «Зміна позову», «Новеля до процесових законів» і «Про побічну інтервенцію». Деякі праці через воєнне лихоліття так і залишилися в рукописах, м. ін. остання велика праця Покійного з теорії цивільного процесу. Доля Покійного була типовою для чесного українського вченого в Галичині. З трудом став Він доцентом за австрійських часів у Львові, але на хліб мусів працювати як суддя. За Польщі Він втратив можливість наукової праці в Університеті й міг бути лише приватним ученим. В 1914 р. він став дійсним членом НТШ, яке доручило Йому провід Правничої Комісії і редакцію «Правничого Вісника». Відданим співробітником НТШ залишився проф. Вергановський до останніх днів свого життя. За часів німецької окупації Він створив у підпіллі, куди було примушене зійти НТШ, Правничу Комісію і переорганізував її в самостійну секцію.

2 листопада 1946 р. Він нагло захворів і вже не підвівся з постелі. Проф. Володимира Вергановського не стало 26 листопада 1946 р. на 71 році життя. Смерть знайшла Його на чужині — в Тіролі.

Ярослав Падох

Культурне життя в окупованій Україні*)

1948 р. Червень

— Драматичний театр ім. Франка в Києві поставив нову п'єсу О. Корнійчука «Макар Діброва». Виставу підготували Г. Юра і Б. Норд, декорації А. Петрицького. Головні виконавці — А. Бучма і Н. Ужвій.

— В ч. 6. журналу «Вітчизна» за 1948 рік надруковано цикл поезій Миколи Бажана «Англійські враження». В них мали відбитися образи нинішньої Англії, яку поет побачив під час дипломатичної подорожі. Насправді ж бачимо лише віршовану яскраво протианглійську пропаґанду. В «поезії» «Скелі Дувру» М. Бажан пробує довести, що Англія не зазнала німецької окупації єдино завдяки «доблесній» червоній армії. Вірш «Біґ-Бен» підносить думку, що Англія стала «льокаєм» США. У вірші про Шекспіра виявляється, що англійці занедбали пам'ять свого великого драматурга і лише в СССР шанують його творчість по-справжньому. Колись багатонадійний автор «Різьбленої тіні» і «Будівель» остаточно перетворився на офіційного піїту Кремлю.

Липень

— В 6-7. числі журналу «Радянський Львів» надруковано твір молодого львівського письменника Віталія Петльованого «Хотинці». Це пригодницька повість, що висвітлює дії большевицького підпілля на Західньоукраїнських Землях. Літературної вартости повість не має, але цікава закладеною в ній тенденцією скомпромітувати українське націоналістичне підпілля методами плякатної карикатури, як «українсько-німецьких» націоналістів. Це вже не перша спроба ударити по українському підпіллю з позиції літератури. Ю. Смолич в романі «Ми разом були в бою» мимохідь стикає своїх героїв з українськими націоналістами-партизанами, щоб показати «імунітет» советської людини до «націоналістичної пошести», а Вершигора в своїх нотатках «Люди з чистою совістю» малює картини допиту українських націоналістів колпаківцями, що дає йому привід показати нібито моральну нижчість українського революціонера.

— В журналі «Сучасне і майбутнє» ч. 7. надруковано, а в газеті «Радянська Україна» ч. 177 передруковано статтю М. Петровського «Американський професор в ролі фальсифікатора історії України». Стаття присвячена очорнюванню книги «*The Story of the Ukraine*», виданої в 1947 році відомим знавцем української культури професором Колюмбійського Університету Кляренсом А. Меннінґом. Стаття Петровського доводить, що об'єктивне висвітлення проблематики перед англосаським світом безмежно лютить совєтських можновладців. «Американські імперіялісти, — читаємо в статті, — підгодовують зрадників українсько-німецьких націоналістів. Щоб виправдати ці витрати перед платниками податків власної країни, реакціонери твердять, начебто вони допомагають українському народові в боротьбі за «свободу». В «арґументації» полеміста не знайдемо нічого нового для тих, хто знає советське висвітлення історії України в останні передвоєнні роки. Новим хіба є те, що тепер з особливим запалом говориться, ніби історія України починається по занепаді Київської Руси. «... України, українського народу тоді ще не було: українська народність утворилась, як відомо (?), приблизно в XIV столітті». Не можучи примиритися з тим, що українці раніше від росіян стали державним народом, М. Петровський заперечує значення Галицько-Волинської державности XIII-XIV ст. і оголошує цю державність «вигадкою буржуазних націоналістів».

— Вінницький Державний Медичний Інститут провів випуск 234 молодих лікарів. Контингент нового прийому вступників на 1948-49 навчальний рік — 200 місць.

— Тематика советських художників суворо реґламентована рамками «соціялістичної дійсности». На металюрґійний завод ім. Дзержинського (Дніпродзержинське) прибули народний ху-

*) Цією хронікою культурного життя останніх місяців на окупованій Батьківщині відкриваємо відділ, що знаходитиме собі місце й у наступних чч. «С й М». Сподіваємося з ч. 3 подавати і хроніку економічного життя України під советами.

дожник СССР О. О. Шовкуненко і заслужений діяч мистецтв УССР художник М. П. Глущенко. Вони взяли завдання намалювати портрети «знатних металюрґів» Кочеткова, Орєшкіна і Трушноса. Крім того, М. П. Глущенко почав працювати над великим полотном — «Відбудова домни ч. 8».

— Наприкінці липня до Києва повернулася з ґастрольної подорожі по Україні Державна Академічна Капеля «Думка», давши на провінції 64 концерти. Концерти «Думки» відбувалися в чистім полі, тоді, як колгоспники відпочивали після важкої польової праці(!).

— В газеті «Радянська Україна» від 30 VII 48 вміщено нотатку про розвиток килимарства і вишивання на Вінниччині (отже і в умовах російської окупації потяг українського народу до мистецької творчости залишається непереможеним). На Вінниччині і далі широко провадиться виріб українських сорочок, килимів, скатертин тощо. В області є 15 артілей вишивальниць: в Городківці, Митках, Ободівці та ін., але найбільшою популярністю користуються вишивальниці села Клембівки; їх тут 525, об'єднаних в артіль «Жіноча праця».

— В кінці липня в Києві відбулися концерти гуцульського державного Ансамблю Пісні і Танцю (місце осідку ансамблю — Станиславів). Заслужений діяч мистецтв УССР П. Козицький в рецензії дуже позитивно оцінює мистецьку якість ансамблю. «Перше схвальне слово, — пише Козицький, — хочемо сказати про народні танці у виконанні ансамблю. У виконанні артистів ансамблю ми побачили «Оркан» — справжній народний танець — без усяких хореографічних прикрас. Рисами справжньої народности відзначаються й інші маловідомі нашому глядачеві танці: «Гуцулка» (постановка Я. Чуперчука), «Гуцульський козачок» (постановка В. Петрика), «Гопак» (постановка А. Бузіна). Постановники танців глибоко, органічно відчувають природу танців, вони довершено володіють усіма найтоншими відтінками народної хореографії ... Хорова група ансамблю має добрі чоловічі голоси; жіночий склад у голосовому відношенні трохи слабший. Стрій і ритм — на належному рівні. Добре виконав ансамбль пісні «Будь здорова, батьківщино», «У неділю на подвір'ї музика заграла», «У горах Карпатах», «Вербовая дощечка», «Верховино, ти світку наш», «Пісню про Довбуша» та довбушанські коломийки, «За городом качки» та інші... Ансамбль Пісні і Танцю під керівництвом нового художнього керівника, заслуженого артиста УССР В. М. Мінька значно виріс у художньому відношенні».

— Не слід, одначе, думати, що українському ансамблеві дали змогу відірватися від «соціялістичної дійсности». В його репертуарі є і «сучасні гуцульські колгоспні коломийки». Доводиться гуцулам виконувати і на «общепонятном» «Как пойду я на быструю реку».

— На засіданні Президії Академії Наук УССР ухвалено організувати при Академії Українське Хемічне Товариство ім. Д. І. Менделєєва (розуміється, як філіял Всесоюзного Товариства!). Голова Організаційного Комітету дійсний член Академії Наук УССР О. І. Бродський. При Академії Наук УССР організовано також Українське Гідробіологічне Товариство. Голова Оргкомітету — член-кореспондент Академії Наук УССР Я. В. Ролл. Ухвалено також організувати постійну експедиційну базу Академії на Карпатській Україні.

Серпень

— У видавництві »Советский Писатель» виходять друком переклади деяких советських українських поетів і прозаїків. У збірниках віршів серії «Библиотека избраных произведений советской литературы» друкуються вибрані поезії П. Тичини в перекладах Л. Озерова. Вибрані вірші й поеми М. Бажана, В. Сосюри і А. Малишка вийдуть у перекладі Б. Турганова. Виходять з друку романи і повісті: О. Гончара «Прапороносці» в новому російському перекладі Л. Шапіро, «Юрко Крук» П. Козланюка в перекладі В. Россельса, «День отця Сойки» С. Тудора в перекладі В. Таренса, «На нашій землі» М. Стельмаха в перекладі В. Россельса.

— Після реставрації відкрито літературно-меморіяльний музей І. Франка у Львові. Музей поновлено новими документами й картинами. Цілком реставровано робочий кабінет письменника.

— Історично-Археологічний Музей у Херсоні одержав 45 скринь із цінними експонатами, що їх під час війни вивезли німці. Майже всі експонати належать до археологічного відділу. Тут є рідкісні знахідки з часів неоліту.

— Президія Спілки Советських Письменників України розглянула питання відзначення 150-річчя виходу в світ «Енеїди» І. Котляревського. Для проведення ювілею створено комісію в складі: Ю. Смолича (голова), О. Білецького, Л. Дмитерка, Н. Забіли, П. Козланюка, О. Корнійчука, А. Малишка, Л. Первомайського, М. Рильського, П. Тичини і Н. Хінкулова.

— В Україні 35-річчя з дня смерти Л. Українки не знайшло належного відзначення. Це не перешкодило грузинам вшанувати пам'ять поетки. В Сурамі, на будинку, де жила і **вмерла поетка,** встановлено меморіяльну дошку з написом грузинською, українською і російською мовами.

— Як повідомляє «Правда» від 22.8. 48 р., в Харкові нині працюють 28 високих шкіл і 34 науково-дослідчі інститути. У харківських високих школах навчаються понад 30.000 студентів. В місті функціонує 10 театрів.

— Київська студія науково-популярних і технічних фільмів випустила фільм «Софія Київська».

— В серпні в Одесі відбувся шостий з'їзд терапевтів України. На з'їзд зібралося понад 1 000 делеґатів з усіх областей України. Заслухано близько 60 доповідей; обговорено, зокрема, проблеми діягностики й лікування пістряка шлунку, гострого захворіння печінки й ін.

Вересень — Жовтень

— На 12 факультетів Київського Університету прийнято близько 900 студентів. На філологічному факультеті університету відкрито відділ еспанської літератури й мови.

— На відзначення 150-річчя народження А. Міцкевіча Держлітвидав України перевидає перекладену М. Рильським поему «Пан Тадеуш».

— В органі Спілки Советських Письменників СССР «Литературная газета» (ч. 74, 1948) вміщено статтю «Проти ідеалізації реакційних пережитків». Стаття наводить приклади впливу релігійного світогляду на советських письменників Вірменії, Якутії, Туркменії. Щождо української літератури, то тут знову знаходимо закиди в національній обмежености. «Відомо, як могутньо розквітли індустрія советської України, її соціялістичне сільське господарство. Немов не помічаючи цього, молоді українські поети М. Стельмах, Є. Бандуренко, О. Супрун звертаються у своїх віршах до образів колишньої козацької старовини, хутірної дореволюційної України. По-епігонському переспівуючи письменників минулого, автоматично переймаючи словник старої поетики, вони відроджують «солом'яні стріхи» в українських селах, «шиті золотом жупани» і т. д. Все це виглядає як дикий анахронізм, як ідеалізація старого патріярхального устрою, як крайня національна обмеженість».

— Держлітвидав випускає 5-томник творів Франка російською мовою з розвідкою про його творчість акад. О. Білецького.

— П Тичина переклав з болгарської мови на українську книгу вибраних творів поета Хрісто Ботева.

— На республіканській нараді дитячих письменників України доповідачка, секретар **ЦК ЛКСМУ Гладка,** зазначила, що книжка П. Панча «Червоний галстук» карикатурно зображує партизанів та їх діяльність.

— В жовтні відбулося засідання комітету для вшанування 150-річчя ювілею О. Пушкіна. О. Корнійчук виголосив доповідь про вплив Пушкіна на українську літературу. М. Рильський повідомив про заплановані доповіді українських письменників про Пушкіна по різних містах України. Готується однотомник вибраних творів в українських перекладах (на 40 друк. аркушів).

— Вийшла збірка поезій М. Рильського «Мости», що свідчить про «успішність перебудови» його після гострої критики останнього року.

Листопад

— 20 листопада у Києві відзначувано 50-літній ювілей Київського Політехнічного Інституту. Тепер Інститут має понад 3300 студентів. Створено нові факультети: зварювання, інженерно-фізичний, гірничий, металюрґійний та ін. Ювіляр був привітаний Академією Наук УССР, Академією Архітектури УССР, високими школами Києва та інших міст.

— У Львові засновано музичний лекторій. На нього, як і на інші культурні установи УССР, покладено русифікаційні завдання. Це видно вже з першої лекції про реалізм і народність у музиці: лекцію супроводжувано виконанням творів російських композиторів.

— Московська «Літературна Газета» повідомила, що 1948 року Інститут Мовознавства Академії Наук УССР видав російсько-український словник. Словник містить в собі 80.000 слів.

— В Інституті Української Літератури Академії Наук УССР за головування О. Корнійчука відбулося засідання урядової комісії видання творів Т. Шевченка. Комісія затвердила плян видання тритомової збірки творів поета, підготованої до друку Держлітвидавом УССР.

До першого тому увійдуть усі поетичні твори Шевченка, до другого — повісті, до третього — листи, щоденник, «Назар Стодоля». Видання має бути багато ілюстроване малюнками й репродукціями з картин Шевченка.

На головних редакторів тритомника затверджені: для першого тому — Д. Копиця, для другого — акад. О. Білецький, для третього — «академік» О. Корнійчук.

В обговоренні пляну видання взяли участь члени урядової комісії, дійсні члени Академії Наук УССР П. Тичина, М. Рильський та інші.

Директор Держлітвидаву УССР Борецький повідомив комісію, що видання тритомника буде закінчене в першій половині 1949 року.

— В Ужгороді відкрито картинну ґалерію. Як повідомляє «Правда» (18. XI. 48), в шістьох залях виставлено твори російських художників-клясиків, а також кращих західньоевропейських художників. Чи твори українських художників зовсім відсутні, чи «Правда» їх вважає «русскими» — не знати.

— У Вінниці збудовано нове театральне приміщення. Заля для глядачів має 800 місць. Приміщення приділено для музично-драматичного театру.

— Держлітвидав УССР готує до друку твори Пушкіна, Лермонтова, Толстого, Некрасова, Ґорького в перекладах на українську мову.

— Українська студія кінохроніки випустила кінофільм «Советська Молдавія».

Грудень

— На запрошення Комітету у Справах Мистецтва при Раді Міністрів СССР Державна Симфонічна Оркестра Української ССР у повному складі (понад 100 осіб) відбула у Москві десятиденний «творчий звіт» (офіційний вираз, яким окреслено в Москві ці ґастролі, вираз, що дуже опукло підкреслює модерну форму васальної залежности нинішньої української культури від московської). Оркестра під орудою народного артиста Союзу ССР Н. Рахліна і дириґента М. Канерштейна дала 10 концертів. Як солісти в концертах виступали народні артисти СССР Литвиненко-Вольгемут, Паторжинський, Гайдай.

— В Якутії в перекладі на якутську мову видано «Кобзаря» Т. Шевченка.

— 2-4 грудня в Києві відбувся пленум Спілки Композиторів України.

— Львівський вокальний ансамбль «Чорногора» ґастролював у Києві.

— З нагоди роковин першого випуску «Енеїди» в Полтаві, навпроти будинку, де жив поет, відбувся мітинґ, присвячений встановленню меморіяльної дошки. У мітинґу взяло участь до тисячі учасників (цифра, що яскраво свідчить, як у советських умовах відучено полтавчан від пошани до поета і вбито українське духове зацікавлення). З письменників були присутні М. Нагнибіда, Ю. Смолич, А. Малишко, О. Вишня, С. Олійник, С. Воскрекасенко. Ю. Смолич та А. Малишко. На стіні будинку встановили меморіяльну дошку з написом: «У цьому будинку жив і працював клясик української літератури Іван Петрович Котляревський, 1769-1838». Полтавчани і прибулі з Києва склали на могилі Котляревського вінки.

— Союз Советських Письменників України разом з Комітетом у Справах Мистецтв УССР улаштували в Києві 28. XII вечір, присвячений роковинам «Енеїди». З доповіддю виступав А. Малишко.

— Московська «Литературная Газета» подає відомості про серію «Колгоспна бібліотека», видавану в 1948 році «Українським видавництвом художньої літератури» (Держлітвидав). Протягом року серія мала загальний наклад 900 тисяч прим. Серед них — вибрані твори І. Котляревського, М. Коцюбинського, І. Франка, Л. Українки, а також М. Гоголя, Л. Толстого, М. Ґорького, «Разгром» Фадеєва, «Щастя» Павленка, «Чапаєв» Фурманова. На жаль, не зазначено, якими мовами видано твори російських письменників. Тенденція русифікувати українське село навалою російської белетристики очевидна.

— 13-15 грудня відбувся пленум Спілки Советських Архітекторів України. У пленумі брало участь бл. 500 архітекторів. Обговорено основні проблеми проєктування і будування міст УССР.

— До другого з'їзду советських письменників України видавництво «Советский Писатель» видрукувало російською мовою 10 книжок: С. Го-

лованівський «Стихотворения»; О. Гончар «Знаменосцы»; П. Козланюк «Юрко Крук»; І. Ле «Наливайко»; «Украинские новеллы» (М. Коцюбинський, В. Стефаник, М. Черемшина, Л. Мартович, О. Маковей, О. Кобилянська, Б. Грінченко, А. Тесленко, С. Васильченко, М. Яцків, А. Головко, І. Ле, Ю. Смолич, Л. Первомайський, І. Вільде, Я. Галан, П. Козланюк, М. Шумило, Ю. Шовкопляс, В. Кучер, О. Гончар); вибрані твори М. Бажана, А. Малишка, Л. Первомайського, В. Сосюри, П. Тичини.

— 6-10 грудня у Києві відбувся другий з'їзд письменників УССР. В з'їзді брало участь 163 делеґати, з них 53 безпартійні. На з'їзд прибули також делеґації від Союзу Сов. Письменників СССР, письменники інших совєтських республік та представники літературного світу Польщі, Чехо-Словаччини, Болгарії. Брали участь у роботі з'їзду секретар ЦК КП (б) У Хрущов і голова Президії Верховної Ради УССР Гречуха. Звітну доповідь читав О. Корнійчук. Партійну інструкцію щодо дальшої роботи письменників подав секретар ЦК КП (б) У Литвин. У «дискусіях» на доповідь Корнійчука виступило 44 письменники. Ляйтмотивом з'їздівських виступів і доповідей була боротьба з українським націоналізмом у літературі. З'їзд схвалив резолюцію на звітну доповідь. У резолюції підбито підсумки шляху, пройденого українською совєтською літературою, і накреслено найближчі завдання. Обрано також керівні органи Союзу Сов. Письменників України. До Правління увійшло 28 осіб, серед них О. Корнійчук, С. Скляренко, П. Тичина, М. Бажан, В. Василевська, А. Малишко, М. Рильський. До бюра парторганізації обрано П. Усенка, О. Корнійчука, Є. Адельгейма, Г. Полянкера, М. Руденка, О. Іваненко, І. Ле. З письменників, найбільше плямованих за націоналізм, слід згадати І. Сенченка та Ю. Яновського. В меншій мірі, але також досить дошкульно критиковано М. Рильського, як підсобника «націоналістичної контрабанди» характеризовано А. Малишка. Розуміється, на завершення всього послано привітальну телеграму Сталінові.

— 13-14 грудня відбулася сесія Академії Наук УССР. Обговорено плян науково-дослідної роботи Академії на 1949 рік. У пляні намічено 130 проблем до розроблення. Сесія обрала на віцепрезидента академіка Патона і академіка Погребняка.

Січень 1949 року

— У Києві провадиться підготову до відкриття літературного музею Т. Шевченка. У 21 експозиційних залях розміщується бл. 3000 експонатів. 13 заль присвячено життю і творчості поета, дві залі висвітленню політики російського царату щодо творчости Шевченка і вшануванню його пам'яти, 6 заль заповнюються експонатами, що свідчитимуть про вшанування пам'яти Шевченка «щасливими» народами СССР.

— 23 січня в залі Київської консерваторії відбувся «концерт-рапорт» композиторів України 16 з'їздові КП (б)У. З доповіддю виступав голова Спілки Композиторів України Г. Вірьовка. По тому Державна Симфонічна Оркестра виконала нові твори, серед них увертюру Свєчнікова, присвячену 16-му з'їздові.

— У Києві відбулася республіканська нарада працівників кінематографії. З доповіддю про виготовлення кінофільмів у 1948 році і про пляни на 1949 рік виступив міністер кінематографії УССР Кузнєцов.

— Вийшли з друку твори Т. Шевченка в перекладі на білоруську мову.

— Видавництво «Радянський письменник» видало поему А. Малишка «Це було на світанку», збірник оповідань Олійника «Наші знайомі», нариси В. Кучера «Золоті руки».

— Симфонічна Оркестра УССР ґастролювала в Ленінграді.

— У Львові видрукувано «працю» про «буржуазно-націоналістичні перекручування» в оформленні української книги.

Лютий

— В лютому ц. р. розгорнено в УССР широку чергову кампанію цькування на «ідеологічному фронті»: тепер похід оголошено проти «космополітів»-критиків, що зневажають патріотичні завдання совєтської літератури і мистецтва і підважують методу «соціялістичного реалізму». Серед численної групи обвинувачених знаходимо і ім'я О. Лейтеса, що колись брав активну участь в українськім культурнім процесі як літературний критик, зокрема випустивши разом із бібліографом М. Яшеком двотомову бібліографію української підсовєтської літератури. У свій час Лейтес зрозумів небезпеку діяння на терені української культури і перемандрував на північ, перетворившись на російського

критика. Тепер за неґативну критику «патріотичної» повісти Л. Леонова «Здобуття Великошумська» Лейтес опинився в числі «жалюгідних безбатченків». З другої половини лютого кампанія боротьби проти «космополітизму» перекинулася й на Україну. 19 лютого «Правда України» надрукувала статтю «Розгромити космополітів України». Пленум Спілки Письменників України спеціяльно присвячується цій справі.

— Академіка-мікробіолога Миколу Федоровича Гамалію у зв'язку з 90-літтям з дня народження і 60 -літтям наукової, педагогічної і громадської діяльности нагороджено орденом Леніна. Виявляється, що і Гамалію без застереження проголошено «русским ученым». «Правда» від 17. II. 49 пише: «Миколі Федоровичу належить ряд найвидатніших відкрить, що стверджують пріоритет російської науки». »Правда» робить відкриття, що М. Ф. Гамалія працював на «юге России», а під «югом России» розуміє... Одесу і Баку.

— На запрошення Українського Товариства Культурного Зв'язку з Закордоном до Києва прибула делеґація Союзу Чехо-Словацько-Совєтської Дружби на чолі з генеральним секретарем Союзу Юрієм Сладеком.

— 5 лютого відбулося урочисте відкриття відновленого головного корпусу Київського Державн. Університету ім. Т. Шевченка. Будинок знову пофарбовано у традиційний червоний колір. Відновлено 40 авдиторій, актову залю, приміщення бібліотеки, різні кабінети, спортову залю. 7 лютого у відновленому корпусі розпочато навчання.

Київський університет має тепер 12 факультетів з 4500 студентами.

— Український кінорежисер Олександер Довженко виступив у московській «Літературній Газеті» (1949, № 12) із статтею на тему процесу Кравченка з «Летр Франсез». Стаття становить суцільний потік лайки на адресу Кравченка, і з-поза цієї лайки совєтський читач не зможе дібрати, про що, власне, йде мова. Кравченка Довженко називає... «мікролюдиною, мінус-людиною». «Він живе інкоґніто, він надягає чорну машкару, його охороняють ґанґстери з мавзерами і кулеметами». Довженко дуже ображений. Він перераховує лише французьких свідків «Летр Франсез», але не згадує імени жадного з совєтських свідків. Також зовсім мовчить про ДП свідків на боці Кравченка.

— У Апостольському, Криворізькому, Томаківському, Широківському, Криничанському, Дніпропетворському районах Дніпропетровської области вивершено суцільну кінофікацію сіл. В 76 сільських клюбах встановлено стаціонарні кіноапарати.

— У Києві на клюбних сценах ґастролював полтавський театралізований жіночий ансамбль під керівництвом Верховинця-Долі.

— У Київському оперовому театрі відновлено постановку «Наталки Полтавки». У головних ролях: М. Литвиненко-Вольгемут, З. Гайдай, І. Паторжинський, М. Гришко.

— Інститут Історії Української Літератури ім. Шевченка при Академії Наук УССР готує академічне видання творів В. Стефаника в 3-х томах.

— Українського музику Л. М. Ревуцького з нагоди 60-ліття з дня народження нагороджено орденом Леніна.

Культурне життя на еміґрації

Василь Галич

Українці-професори в коледжах та університетах Америки

Українські професори в американських найвищих наукових установах є найновішим культурним здобутком українців в Америці. Це є здобуток останніх 20 років. Одні з цих професорів є еміґрантами, другі походять з тут народженої нашої молоді. Декотрі з них вибились уже так високо в різних галузях науки, що їх імена вміщені в «Гу із Гу».

Всі мені відомі професори є свідомі свого українського походження. Всі вони так зайняті фаховою роботою, що їм не стає часу на українську народну роботу. Та деякі таки «крадуть» дещо часу, присвячуючи його і українській народній праці, допомагаючи їй пером, словом чи доляром. Інші живуть в американських наукових колах, далеко від українського життя, але час від часу дають про себе знати. Бували такі українські науковці по університетах, які потім змінили професію, як от проф. Вілфрід Бичинський, що вчив в університеті у Мічіґені. Але знаю і таких, що позміняли свої прізвища й намагаються не признаватись до свого справжнього походження. Дехто також дивиться на історію Сходу Европи та України з московського становища.

Дехто, із старим українським ім'ям, як от д-р Юрій Кістяківський, славетний хемік, вибивається високо вгору. Цей вчений Гарвардського Університету дістав у березні 1947 року «Ді Вільйєм Г. Ніколс Медал», як нагороду за наукові досліди, зв'язані з обороною країни в часи війни. Наукові праці та статті проф. Ґрановського та д-ра Гайдака, обох з Мінесоти, часто друковані в наукових і популярних журналах. Визначний економіст, проф. Володимир Тимошенко, вчить по різних університетах і тепер є в Стенфорд-Університеті. Свого часу він працював у Вашінґтоні, в Хліборобськім Відділі. Ім'я проф. Юрія Вернадського добре відоме в Америці. З музичної ділянки слід би згадати проф. Романа Придаткевича, відомого скрипаля й композитора, що викладає в Морей Каледжі в Кентокі, та капітана Барабаша з Чікаґо, що вже не раз виграв першість на конкурсах із своєю оркестрою. Наприкінці згадаю ще найновішу силу, що прибула із скитальщини, — д-ра Романа Смаль-Стоцького, що дістав працю в Маркет-Університеті в Мілвокі.

Мій список обіймає такі прізвища:

Bachur Geo., Psyc. & Social, University of Michigan, Ann Arbor.
Barabash John, Band Music, Wright Jr. College, Chicago.
Behrens Joanna, Physiol., Hunter College, N. Y. City.
Dobriansky Lew, Econ., N. Y. Univ., N. Y. City.
Ercha Wanda, Music, St. Teresa College, Kansas City, Mo.
Gonas John S., Law, Chicago Law School.
Granowsky A. A., Biol. Sc., U. of Minn.
Halich Wasyl, History, Superior State Teachers College, Wis.
Haydak Mykola, Biol. Sc., U. of Minn.
Kistiakovsky Geo. B., Chem., Harvard
Mamchur Stephen, Social, Mayne U., Detroit.
Metrinko Mary, Music, Springfield College, Mass.
Prydatkevich Roman, Music, Murray State Teachers College, Ky.
Stett (Stetkewicz), Joseph D, Mechanical Engineering, Rutgers University, New Brunswick, N. J.
Sokol Paul, Phys., Basket Ball, St. Thomas College, St. Paul.
Stotzky (Stocky), Smal Roman, Languages, Marquette U.
Terlesky John, Math., Lafayette College, Eaton, Pa.
Timoshenko Stephen, Mechanisc, Stanford U.
Timoshenko Volod., Econ., Stanford U.
Vernadsky Geo., History. Yale U.
Wallace Thomas H., Williams College, Brighton, Mass.

До цього списка п. Галича зауважуємо, що п. Степан Манчур є д-ром філософії, був 6 років викладачем в університеті Мек-Ґелл і Ейл, а під час війни працював у департаменті юстиції у Вашінґтоні. Тепер він став головою відділу соціології і антропології у Вейн-університеті в Дітройті.

Проф. Осип Стетт (Стеткевич) закінчив у Колюмбійському Університе-

теті інженерно-хемічний відділ і був від 1942 р. асистентом у Рутґерс-Університеті. Тепер він став професором металюрґії.

З зимовим семестром розпочав свої виклади фізики у Католицькому Університеті в Ст. Люї проф. д-р Зенон Храпливий, кол. проф. Львівського Університету і автор цінних наукових праць. Там же працює проф. В. Безушко.

В останній час надійшла звістка, що панна Дарія Богданна Уляницька з Джорджтавн Універсітету у Вашінґтоні буде викладати медичну філософію в медичнім відділі цього ж університету.

Хроніка

— В конґресі тваринної біології в Міляні брав участь у французькій делеґації **проф. д-р П. Шумовський,** асистент у лябораторії ветеринарної школи в Мезон-Альфорі коло Парижу.

— 16-23 серпня 1948 р. в Брюсселі відбувся **III Міжнародний Конґрес Антропологічних та Етнологічних Наук.** Було бл. 600 учасників, видатних дослідників в царині антропології, етнології, передісторії, соціології та інших споріднених і помічних наук. Від Українського Науково-Освітнього Товариства в Бельгії брав участь у працях Конґресу проф. А. Яковлів.

— 4-15 серпня 1948 р. в Брюсселі, заходами Візантійсько-Неогрецької Королівської Бібліотеки в Бельгії, відбувся **VII Міжнародний Конґрес Візантійських Студій.** Представниками українців на цьому конґресі були о. д-р Германюк і п. І. Шевченко, обидва від Українського Науково-Освітнього Товариства в Бельгії. П. Шевченко виголосив доповідь «Лев Барделес і Великі Судді Візантії в XIV столітті».

— В Больоньї відбувся **«Унійний Тиждень»,** у якому взяли участь визначні достойники Сходу й Заходу, між ними кардинал Є. Тіссеран.

— **З університетських викладів.** Проф. Вале (*Wahle*) читає в Гайдельберґу про індогерманське питання (1948).

У цюріхському університеті проф. Гальперін оголосив (1948) виклади про «Російське господарство й соціяльну історію від 1861 року».

— **Дипломи з українознавства.** У паризькій Державній Школі Східніх Мов одержав диплом з української мови й літератури п. Леон Фроман, колишній французький генеральний консул у Москві. Він уже третій дипломований україніст у Франції.

— **Українці в чужих високих школах.** В Сорбонському Університеті в Парижі вже 3 роки працює українська вчена Антоніна Таканець, фахівець із фізіології рослин.

— Канад. **проф. В. Гладій** виїхав як голова наукової експедиції Манітобського Музею час. «Вінніпеґ Трібюн» для розслідів індіянської історії в Манітобі та перевірки питання про перебування варягів (вікінґів) у північній частині Америки.

— **Проф. Михайло Піць,** проф. аґрономії в Корнел-Університеті в США, отримав, як повідомляє «Нью-Йорк Таймс», стипендію з фонду Джана Саймона Ґуґенгайма на дальші студії та досліди в галузі «земельної хемії та відносин між рослинами і землею». З цього фонду призначено ц. р. 112 наукових стипендій на суму 300 000 долярів.

— **Українські відділи в бібліотеках німецьких високих шкіл.** Деякі високошкільні німецькі бібліотеки поновлюють свій склад українськими книжками, особливо з огляду на значне число українських студентів. Ерлянґенська бібліотека, що має бл. мільйона книжок і майже всі українознавчі книжки, що з'явилися німецькою мовою, просила українське громадянство надсилати українські публікації й покриватиме в міру потреби кошти.

В бібліотеці Гайдельберзького Університету, де м. ін. є багато комплектів деяких наших журналів, на бажання українських науковців створено окремий український відділ і перенесено туди всю україніку з російського відділу.

Досить гарний добір книжок має бібліотека слов'янського семінара Мюнхенського Університету, й треба тільки бажати, щоб наші видавці не забували надсилати туди власні публікації, хоч би тільки на показ.

— **Конференція Мово- і Літературознавчої Секції УВАН.** 19. VIII. 1948 в Авгсбурзі відбулася урочиста конференція Мово- і Літературознавчої Секції УВАН, присвячена пам'яті акад. Степана Смаль-Стоцького з нагоди 10 роковин його смерти. Після панахиди конференцію відкрив проф. Я. Рудницький, що в своїй промові розповів про життя і працю проф. Степана Смаль-Стоцького.

Далі конференція вислухала доповідь віцепрезидента УВАН проф. Л. Білецького «Ст. Смаль-Стоцький, як шевченкознавець» і проф. Я. Рудницького «Степан Смаль-Стоцький і слявістика».

Після цього відбулося відкриття Інституту Слов'янознавства, на голову якого УВАН покликала проф. Я. Рудницького. Інститут має на меті, м. ін.,

інформувати західній науковий світ про Україну та її культуру, висвітлюючи, зокрема, її взаємини з сусідами.

— Ювілейна Конференція УВАН. 14 і 15 листопада 1948 в Авґсбурзі відбулася конференція УВАН з нагоди 30-річчя Всеукраїнської Академії Наук і 3-річчя УВАН. Конференцію відкрив віцепрезидент УВАН проф. Л. Білецький, підкресливши значення УВАН в житті української нації. Проф. Д. Чижевський виголосив доповідь «Ідея Академії в історії української культури». Проф. Д. Горняткевич присвятив свою доповідь першому з'їздові українських учених у Львові в 1848 році і ідеї Академії Наук. Далі проф. Л. Білецький прочитав доповідь «Всеукраїнська Академія Наук і українська наука», після чого виступили із спогадами проф. Н. Полонська-Василенко і проф. Л. Зайцев. Наступного дня конференція вислухала доповіді проф. Д. Чижевського про першого президента ВУАН В. Вернадського і проф. П. Курінного «Три роки праці УВАН».

— 15 листопада 1948 відбулася перша наукова конференція Філософічної Секції ВУАН. Проф. Д. Чижевський зробив доповідь про завдання і плян видавничої діяльности секції, а далі прочитав доповідь: «Нова філософія і проблеми її періодизації». Проф. В. Державин прочитав доповідь про сартрівський екзистенціялізм та його російські джерела (зокрема твори Достоєвського). Проф. Петришин доповідав про ідеї Кремера щодо тотожности біологічної структури і характеру людини.

— В Курпфальцському Музеї в Гайдельберзі у вересні 1948 відбулася виставка українського народного мистецтва. Виставка викликала особливе зацікавлення американців. Америк. часопис «Спотлайт» (ч. 21-1948) присвятив українському нар. мистецтву в зв'язку з цим статтю.

— У вересні в Гамбурзі, в Музікґалле, вдруге ґастролював відомий український піяніст Борис Максимович, виступивши з симфонічною оркестрою м. Любека.

— Українська кіноорганізація УФО -фільм в Арґентіні накрутила три короткометражні фільми, присвячені українській еміґрації в цій країні.

— 5 листопада Пластова Станиця в Реґенсбурзі влаштувала ювілейний вечір, присвячений 25-річчю творчої праці поета Богдана Кравцева.

— Німецька преса відзначає успішність концерту Укр. Нац. Хору під диригуванням проф. І. Заяця, що відбувся в кінці жовтня у Пфорцгаймі.

— У жовтні Об'єднання Мистців Укр. Сцени в Реґенсбурзі відзначило 40-ліття мистецької діяльности відомого актора — Олекси Левитського. Ювілянт разом із артистами Ансамблю Українських Акторів виступив у виставі «Наталки Полтавки».

— Ювілей «Молодої України» в Байройті. — 1 і 2 жовтня 1948 р. у Байройті відбувся з'їзд членів таємного гімназійного гуртка «Молода Україна» в Бережанах з приводу 50-літніх роковин його існування. На з'їзд явилося кільканадцять членів, м. ін. засновник гуртка, проф. д-р З. Кузеля, ред. А. Чарнецький, суперінт. о. В. Кузів з Америки, проф. Б. Ратич, О. П. Смик, К. Цурковський й інші. Привіти надіслали: секр. «Провидіння» А. Цурковський, ред. Лотоцький з Філядельфії, кол. пос. М. Рудницька з Женеви, о. Марків з Парижу, ред. Л. Лепкий з Берхтесґадену, о. дек. Гайдукевич з Реґенсбурґу, С. Левицький й інші. З'їзд розпочався богослужбою й панахидою, після чого відбувся святковий концерт і академія, на якій, крім багатьох привітів, промовляли проф. Ратич, проф. Кузеля, о. Кузів, ред. Чарнецький і інж. Левицький. Реферати й промови, список членів 1898-1918 і фотознімки будуть видрукувані в «Пам'ятковій Ювілейній Книзі».

— 28-29 XI. 1948 в Парижі відбувся Конґрес вільних журналістів з-поза залізної завіси з метою створити світову організацію журналістів; серед учасників були представники Білорусі, Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Угорщини, Румунії, Польщі, Словаччини, України, Чехії, Юґославії. Українська делеґація складалася з редакторів М. Лівицького, Р. Ільницького, М. Колянківського, М. Семчишина, Б. Галиняка, Л. Ґузара, М. Ковальського, П. Поліщука, І. Поповича, д-ра О. Яримовича.

— 29 XI в Мюнхені відбулися збори вчених, скликані Міжнаціональним Комітетом Політеміґрантів, на які прибуло до 50 учених різних національностей. Обговорювалася справа утворення Міжнаціонального Університету, де викладали б професори-еміґранти, виховуючи молодь у демократичному дусі. До комісії для координації цієї праці від українських вчених увійшли проф. І. Мірчук і проф. Б. Мартос. Обрано також комісію для опрацювання статуту Міжнаціонального Союзу Інтелектуалістів. До неї від українців увійшли проф. В.

Кубійович і проф. М. Ветухів.

— Українська драмат. трупа в листопаді поставила в Нью-Йорку драму Тобілевича «Безталанна». Драм. гурток «Калина» того ж місяця поставив у Нью-Йорку «Наталку Полтавку» І. Котляревського.

— 12 грудня в Мюнхені (Шляйсгайм) відбувся II з'їзд Спілки Українських Журналістів на еміграції (СУЖ). Позитивно оцінивши роботу попередньої управи і намітивши нові завдання україн. журналістики, з'їзд обрав нову управу СУЖ: голова М. Лівицький, заступники: Квятковський і Воскобійник. На почесного голову СУЖ з'їзд обрав д-ра С. Барана.

— Ансамбль Укр. Акторів під мист. проводом В. Блавацького відкрив у кінці листопада сезон, поставивши у Реґенсбурзі п'єсу Андре Обе «Люкреція» в пер М. Понеділка.

— В грудні в Діллінґені, в укр. таборі, відбувся концерт Марії Соболевської (фортепіяно) і Оксани Симович (скрипка), присвячений творчості Моцарта. Перед концертом відбулася доповідь д-ра Василя Витвицького про Моцартову мистецьку діяльність.

— В листопаді в Реґенсбурзі, а в грудні в Н. Ульмі відбулися концерти Капелі Бандуристів ім. Шевченка під пров. Г. Китастого.

— У 1948 р. Гайдельберзький Університет закінчили 12 українців (9 — медичний факультет, 1 — фак. державних наук, 1 — права, 1 — кваліфікований як дипл. перекладач.

— За час від 1945 до 1 грудня 1948 Ерлянґенський університет закінчили 52 українці (28 — мед. фак., 5 — держ. наук, 4 — хем. фак., 3 — фарм. фак., 12 — фак. дантистики).

— В кінці грудня в Баварії відбулися під керівництвом дириґента Лева Туркевича виступи Українського Чоловічого Хору «Ватра», що перед тим зробив успішне турне по Австрії і Швайцарії.

— З перекладів на чужі мови. Накладом Українського Інституту ім. П. Могили в Саскатуні 1947 року з'явився англійський переклад «Слова о полку Ігоревім». Переклад зробив о. Павло Крат, а віршову форму надав проф. Ватсон Кірконел.

Накладом Ульштайна у Берліні у серії перекладів «сотні кращих творів світової літератури» з'являться в німецькому перекладі твори Гоголя.

— У паризькому польському журналі «*Kultura*» за 1948 рік уміщено низку перекладів з української мови (з Маланюка, Клена, Филиповича) пера відомого перекладача Юзефа Лободовського. Т. XV за 1949-ий рік містить незвичайно тепло написану статтю Юліяна Кардоша (*Naród w wędrówce*, стор. 18-26) про мистецтво й письменство української еміґрації.

— Австрійський тижневик «Ді Фурхе», що виходить у Відні, в 38 ч. подає відомість про життя українського наукового світу на еміґрації, м. ін. про працю Наукового Товариства ім. Шевченка, Українського Вільного Університету, Української Католицької Духовної Семінарії в Кулемборґу, Академії УАПЦ та Вільної Академії Наук в Авґсбурґу.

— Після п'ятирічної перерви з'явився в 1948 р. у Берліні 27-й річник «*Indogermanisches Jahrbuch*» за ред. проф. Ганса Краґе. В бібліографії мовознавства за 1941 р., у відділі «Україніш», подано три праці з українознавства: укр.-італ. словник Є. Онацького і статті — Лекова про українські гомоніми й Перуцці про українську мову. Український відділ, щоправда, дуже слабо заступлений, веде проф. д-р Ернст Дікенман з Швайцарії.

— Польсько-український словник. В Інституті Мовознавства при Академії Наук у Києві доц. Л. Гумецька поінформувала про хід роботи над укладенням польсько-українського словника. Словник складає група наукових співробітників львівського відділу Інституту Мовознавства на чолі з професором Іляріоном Свєнціцьким. Розмір словника — 80 тисяч слів.

— В часописі «Український Робітник», що виходить у Торонто в Канаді, проф. **Дмитро Дорошенко** містить прихильну рецензію на «цінну монографію одного з найкращих сьогодні знавців внутрішнього устрою старої Гетьманщини XVII-XVIII. ст.» проф. **Л. Окіншевича** «Значне Військове Товариство в Україні-Гетьманщині XVII-XVIII. ст.», надр. в **157-ому томі «Записок НТШ»**. Проф. Д. Дорошенко при цьому «вітає від щирого серця відновлення праці високозаслуженого Товариства».

— У Видавництві оо. Василіян у Мондері в Канаді вийшла друком **«Українська мова**, граматика української літературної мови» (стор. 128) **о. А. Труха.**

Хроніка НТШ ч. 76

ХРОНІКА

Наукового Товариства ім Шевченка*) Число 76

А) Огляд праці за час від 7. 3. 1948 до 1. 3. 1949 р.**)

Загальні завваги. На діяльність НТШ на протязі останнього року найбільше вплинуло розпорошення членів і грошова реформа, що її переведено в Німеччині. В цю пору з 91 дійсних членів Товариства, що перебувають на еміграції, в Німеччині живе 53 (з них в Мюнхені та його околицях 42), в Сполучених Штатах Північної Америки 12, в Канаді 12, у Франції 4, в Австрії 2, а 4 в інших країнах Европи. Чимраз більша розпорошеність членів спонукала змінити методу праці. Ряд справ треба було полагоджувати кореспонденційно, заступаючи таким способом безпосередній контакт із членами. Наукову працю зосереджено в інститутах, а головну увагу звернено на видавничу діяльність.

Праця Виділу. В звітному періоді відбулося 6 засідань. Предметом нарад були організаційні справи НТШ та його фінансове становище. Двома засіданнями керував Голова Товариства проф. І. Раковський, що при переїзді з Австрії до Америки задержався кілька місяців у Мюнхені.

Нові дійсні члени. Виділ затвердив новими членами вибраних поодинокими секціями НТШ таких українських і чужонаціональних вчених:

В Історично-Філософічній Секції: проф. Борис Мартос, ген. Всеволод Петрів, ген. Павло Шандрук, Джордж Сімпсон, професор Саскачеванського Університету, д-р Степан Баран, д-р Іван Німчук, проф. Володимир Тимошенко, проф. Олександер Шульгин, проф. д-р Василь Галич, проф. Ілько Борщак, проф. д-р Ганс Кох.

В Філологічній Секції: проф. Володимир Державин, проф. Кляренс Меннінґ, професор Колюмбійського Університету, проф. Кость Андрусишин.

У Математично-Природописно-Лікарській Секції: проф. Микола Гайдак, доц. д-р Мирослав Сенкусь, доц. д-р Юлій Мачук, проф. Павло Шулежко, д-р Іван Тесля.

Разом вибрано 19 нових членів, між ними кількох учених з американських українців і кількох чужинців. В звітному періоді помер новозатверджений дійсний член ген. Всеволод Петрів.

Виділ прийняв в звичайні члени 33 особи.

Праця Секцій і Комісій. Історично-Філософічна Секція відбула 8 засідань, Філологічна Секція 1 засідання, Математично-Природописно-Лікарська Секція 3 засідання. На цих засіданнях зреферовано низку праць, зміст яких подаємо в дальшій частині Хроніки (Звідомлення), а почасти подамо в наступному числі. Крім цього, на засіданнях секцій обговорено низку організаційних проблем. З ряду комісій найживішу діяльність проявляла Філософічно-Педагогічна (3 засідання) та Права й Суспільних наук (6 засідань).

Інститути. В цю пору діють такі Інститути: Енциклопедії, Національних Дослідів і новостворений Публіцистичний. Інститут Бібліографічний зменшив свою діяльність, не діє Інститут Української Мови.

В Інституті Енциклопедії закінчується праця над збиранням матеріялів до «Енциклопедії Українознавства», перший випуск якої незабаром появиться друком.

*) Починаючи від цього числа нашого журналу, друкуватимемо в кожному числі «Сьогочасного й Минулого» Хроніку Наукового Товариства. Вона складатиметься з двох частин, а саме: а) короткого огляду праці НТШ і б) коротких звідомлень з наукових праць, виголошених чи надісланих до секцій або комісій Наукового Товариства. Так зладжену Хроніку НТШ будемо випускати і окремими відбитками й вважати їх за дальший тяг видаваної досі Хроніки (до війни вийшло 74 числа). Хроніка буде друкована і чужою мовою. Час від часу видаватиме НТШ більшу хроніку, яка дасть перегляд праці Товариства за довший період часу й міститиме список його членства. Вона не буде вмішувана в «Сьогочасне й Минуле».

Тому, що саме тепер друкуємо окремою книжкою Хроніку НТШ за роки 1939—1948 (хроніка ч. 75), подаємо в цьому числі «Сьогочасного й Минулого» (хроніка ч. 76) огляд праці НТШ за останній рік дуже коротко й відсилаємо читача до Хроніки ч. 75.

**) Див. «Сьогочасне й Минуле» за 1948 р.

Інститут Національних Дослідів докінчує збирання матеріялів про національні відносини Галичини, опрацьовує ці матеріяли і незабаром виготовить точну карту Галичини.

Бібліотека. Шляхом обміну видань НТШ бібліотека збільшує кількість книжок, що приходять до Централі Товариства, а також до філій в Сполучених Штатах Північної Америки і в Голляндії.

З'їзд в Берхтесґадені. 5-7 березня 1948 р., під проводом проф. д-ра З. Кузелі, відбувся в Берхтесґадені річний Науковий З'їзд членів, присвячений вшануванню пам'яти Т. Шевченка. На цьому З'їзді зроблено перегляд праці НТШ, виконаної на еміґрації, виголошено реферати на шевченківську тематику й відбуто низку ділових нарад, присвячених видавничим проблемам.

Академічні Вечори ведено, подібно як попереднього року. Ближчі інформації в Звідомленнях.

Видання. Досі з'явилися в друку такі видання:

Лев Окіншевич: «Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині в XVII-XVIII ст.» Записки, т. 157, 14,5 арк. друку.

«В 300-ліття Хмельниччини». Записки, т. 156. 10,5 арк. друку.

Є. Ю. Пеленський: «Україніка в чужих мовах. Записки, т. 158, 7 арк. друку.

Андрій Яковлів: «Український кодекс 1743 року». Записки, 159 т. 11 арк. друку.

«Сьогочасне й Минуле» за 1948 р. 8 арк. друку.

Ростислав Єндик: «Расова будова України». Бібліотека Українознавства, ч. 1. 28 арк. друку.

Іван Холмський: «Історія України». Бібліотека Українознавства, ч. 2, б. 25 арк. друку.

«Сьогочасне й Минуле» ч. 1-2 за 1949 р., присвячене проблемам таборового життя. 12 арк. друку.

Разом видрукувано в 1948 році 51 арк. друку, а в друку є б. 65 арк. друку.

Філії. Філія в Америці, яку очолює проф. д-р. М. Чубатий, числить 28 дійсних і 12 звичайних членів, що перебувають в усіх частинах Америки.

Філія в Голляндії спочиває в руках о. проф. д-ра Василя Лаби. Вона має 1 дійсного і 4 звичайних членів.

Представником НТШ на Францію є проф. О. Шульгин, на Бельгію проф. А. Яковлів, на Англію мґр. Н. Семчишин.

75-ліття НТШ. В повній підготовці є праці, зв'язані з відзначенням 75-ліття НТШ, яке має відбутися не лише в місці тимчасового осідку Наукового Товариства, але й в усіх важніших скупченнях української еміґрації, зокрема на території Сполучених Штатів Північної Америки.

В) ЗВІДОМЛЕННЯ

з рефератів, виголошених або надісланих до секцій НТШ та їх комісій

Зважаючи на технічні трудноші, не можемо вмістити тут усіх рефератів, що надійшли до Редакції. Подаємо їх в наступному ч. 3-му і сподіваємося систематично друкувати такі звідомлення далі українською і чужими мовами.

Проф. д-р Б. Крупницький

Шведсько-українські союзні договори 1708-1709 рр. як історичне джерело

Перше нам відоме джерело, яке дає найбільше матеріялу про шведсько-українські союзні договори (а також і з поляками), це — анонімна реляція про полтавський бій, що вперше появилася друком в 1740 р. як додаток (4 том) до відомої праці Адлерфельда *«Histoire militaire de Charles XII»* (1740). Вдруге надрукував її відомий шведський дослідник Галлендорф під назвою «Карл XII на Україні» (Стокгольм 1915).

В основу видання Галлендорфа ліг рукопис шведською мовою, знайдений в Упсальській бібліотеці, який безперечно треба визнати першоджерелом. Ця редакція значно коротша і ясніша, ніж переклад Адлерфельда (сина) на французьку мову.

Між обома редакціями є одна важлива для нас різниця. В той час як анонімна реляція видання Адлерфельда говорить про два союзи, між Мазепою і Карлом XII і між Мазепою і Станиславом Лещинським, шведський текст говорить тільки про один союз. Тут ми маємо тільки дві договірні стадії: в першій вичислено передумови союзу (всі вони мілітарного характеру), а в другій подано самий договір між Карлом XII, Станиславом і Мазепою.

Перейдемо тепер до іншого джерела, союзного договору між Мазепою і Карлом XII, як його подав П. Орлик в своїм відомім «Виводі прав України», знайденім І. Борщаком.

М. Андрусяк вважає, що цей договір ідентичний із тим, який був укладений весною 1709 р. в Будищах між Мазепою, запорожцями і Карлом XII. Але з цим навряд чи можна погодитися.

На мій погляд, з шести точок договору конкретними, себто такими, в яких поза загальниками сказано щось про реальні зобов'язання союзників, є дві: перша і шоста. Перша говорить про надіслання на випадок потреби помічних військ під командою шведських генералів на допомогу Україні; шоста зобов'язує український уряд на час, поки тягтиметься ця війна, передати шведському королеві деякі з своїх фортець, а саме Стародуб, Мглин, Полтаву, Гадяче.

Чотири інші пункти по суті пропаґандивного характеру, і тут зформульовано ідею повної незалежности України і рівноправности її як шведського партнера, ідею, що саме відповідала ідеологічним настановам Орлика в певні моменти його діяльности в Бендерах. Через те ці пункти доказової сили не мають. Обидва пункти, перший — про допомогове військо і шостий — про фортеці, свідчать про те, що це не є той договір, який укладено було весною 1709 р. в Будищах, коли шведсько-українські сили займали невеличку територію навколо Полтави. Бо тоді Батурин уже не існував, а Стародуб і Мглин могли бути цікавими для Карла XII тільки на початках шведських операцій на Україні. Згадка про допомогове військо теж була без потреби, бо на Україну прийшла вже головна шведська армія.

Отже скорше треба припускати, що договір, наведений у «Виводі Прав» Орлика, міг повстати (оскільки взагалі був якийсь договір!) перед появою або в момент появи шведів на Україні.

На дійсно реальний ґрунт переходимо ми тільки тоді, коли приступаємо до розгляду союзних пертрактацій між Карлом XII, Мазепою і запорожцями у Великих Будищах. Оповідання Нордберґа про ці події (*«Histoire de Charles XII», 1744*) заслуговує на довір'я не тільки тому, що він був їх свідком, але й тому,

що не було підстав, перед ким ховатися. Все робилося явно, при відчинених дверях.

Перед нами два акти. Один — договір, укладений на письмі між Мазепою разом із гетьманськими козаками, з одного боку, і запорожцями під проводом Гордієнка — з другого боку, в якім одна і друга сторона обіцяли постійно допомагати одна одній взаємно і діяти разом. Другий, теж писемний акт — союзний договір між Карлом XII, Мазепою і запорожцями.

Щодо змісту шведсько-українського договору, то в ньому були точки загального і льокального характеру. В загальних король приймав Мазепу і Гордієнка з їх військами під свою протекцію і обіцяв не класти зброї до повного визволення України і Запоріжжя з-під московського панування. В льокальних зобов'язано населення постачати шведам потрібну поживу та не виявляти проти них ворожнечі, в той час як король зобов'язувався, що шведське військо буде триматися дисципліновано і по можливості так, щоб не викликати з боку населення незадоволення.

Вже з цього змісту видно, що Будищанський договір зовсім неподібний до того договору, про який говорить Орлик у своїм «Виводі Прав».

Проф. Л. Окіншевич

Гетьманат як форма державного устрою

Автор розглядає питання про державний устрій Української Гетьманської Держави в XVII ст.; реферат являє собою конспективний виклад статті на цю ж тему, переданої до друку до ювілейного збірника Українського Вільного Університету.

На погляд автора, на питання про форму державного устрою України в XVII ст. можна дати відповідь лише після співставлення влади гетьмана з значенням, вагою і обсягом влади інших центральних державних установ і, в першу чергу, Генеральної (козацької) Ради. Проводячи це співставлення, автор приходить до висновку, що в розвиткові України-Гетьманщини XVII ст. можна прослідити боротьбу двох начал у владі гетьмана: традиційного-республіканського і нового — монархічного. Носієм першого можна вважати Виговського і П.. Дорошенка, натомість Богдан Хмельницький, Ів. Самойлович і Ів. Мазепа, що не визнавали авторитету Генеральної Ради, були носіями другого начала. В часи Самойловича і Мазепи державний розвиток України пішов саме цим шляхом, і тільки полтавська катастрофа і дальше активне втручання Росії у внутрішні справи України привели до того, що шлях цей не був логічно завершений, що мало б дати Україні устрій спадкової парляментарної монархії.

Д-р Є. Ю. Пеленський

Документи до історії України з Нюрнберзького процесу

Другу світову війну німці вели за т. зв. «життєвий простір» на Сході Европи, точніше кажучи — за Україну. Тим то в Нюрнберзькому процесі проти керманичів Третього Райху, що відбувся перед Міжнародним Трибуналом, зібрано багато документів, що мають посереднє чи безпосереднє відношення до України, зокрема за 1941-44 рр.

Ці документи для нас незвичайно важливі, бо майже повнотою ілюструють долю України під час німецької займанщини. Вони тим цінніші, що всі без винятку були перевірені щодо своєї достовірности Міжнародним Трибуналом і німецькою лавою оборонців. З уваги на їх походження і зв'язану з цим доказову силу, всі документи можна поділити на чотири точно визначені групи: 1) німецькі документи з довоєнного і воєнного часу; 2) українські документи часу війни; 3) протоколи розслідів німецьких злочинів, які досліджували альянтські комісії по відході німців і 4) зізнання обвинувачених свідків під час самого процесу. Найбільшу доказову силу мають документи першої групи. Їх значення тим важливіше, що вони промовляють проти самих авторів, при чому аж ніяк не можна підозрівати німців у тому, що вони представили свої

вчинки в гіршому світлі, ніж вони в дійсності були. Щодо доказової сили їм дорівнюють українські документи, писані українцями під час війни і вислані до німців. Зважаючи на те, що вони були перевірені самими німцями, можна прийняти, що їхні дані цілком правдиві, бо за найменше перебільшення чи невірне представлення справи їх авторів стрінула б сувора кара. Документи двох останніх груп більш суб'єктивні, їх доказова сила менша. Тим то в своєму виборі обмежуюся виключно до документів перших двох груп.

Вибрані і приготовані до друку документи ділю на чотири розділи. В першому подаю документи, що з'ясовують цілі Третього Райху в Україні, окреслюють методи ведення війни й визначають долю полонених. Є там поруч програмових уривків з книжки А. Гітлера «Майн Кампф» і статтей Ґеббельса протоколи нарад, на яких рішалася доля України; особливо цікавий один, що представляє невдалу спробу Розенберґа залишити для України деяку культурну і політичну самостійність, що, одначе, заздалегідь було засуджене на невдачу через неґативне наставлення щодо України Гітлера і Ґерінґа. Другий розділ обіймає документи про німецьке правління в Україні, зокрема про переслідування населення і нищення пам'яток української культури, про що широко писали і німецькі вчені, які відвідували в той час Україну, а цілість зловживань представив у мужньому листі до ген.-губернатора Франка проф. В. Кубійович. Третій розділ обіймає документи про тяжку долю українських робітників на примусових роботах в Німеччині. До найцікавіших документів у цьому розділі належить розпорядження Гітлера про примусову германізацію пiвмільйона молодих українських жінок, що мало спричинитися до того, щоб число німців дійшло впродовж століття до 200 мільйонів. Врешті в останньому розділі подаю документи про українців у німецьких концентраційних таборах. З них варто згадати, напр., наказ Гімлера про те, щоб для екзекуцій над польками уживати московок, а до екзекуцій над українками і московками — польок, чим стверджує загальновідомий факт, що українці в концентраційних таборах відмовлялися від проведення екзекуцій над спів'язнями, абож проводили їх дуже лагідно, що дійшло до відома самого Гімлера.

Зібрані документи повинні з'явитися в найближчому часі окремою книжкою.

Проф. д-р Ярослав Падох

Міські суди на Україні-Гетьманщині після 1648 р.

(Резюме доповіді на засіданні Комісії Права і Сусп.- Екон. Наук НТШ 15. IV. 1948.)

Велика українська революція 1648 р. усунула враз із більшістю державних інститутів також давню судову організацію, увівши на місце попередньої станової судової системи систему безстанових, козацьких судів. Суди земські, городські і підкоморські були заступлені судами сотенними, полковими і генеральним. Незмінним залишилося лише (побіч народного, звичаєвого) міське судівництво, на долю якого припала оригінальна історична роля зв'язкового між давньою і новою судовими системами та охорона леґальности і правности на великих просторах, обнятих революцією, в добу між знищенням старого і збудуванням нового ладу.

Міські суди на Україні мали за собою в добу Хмельниччини не абияку історію. Вже з другої половини 13. стол. почало ширитися на українських землях німецьке міське право, яке, опанувавши повністю міські і велике число сільських громад у західньоукраїнських провінціях, пішло далі й зайшло аж до крайніх східніх меж України. Східніх кордонів України воно не переступило, немов би свідчачи, що там кінчалися межі західньої цивілізації, продуктом якої було це муніципальне право.

Від першого відомого нам привілею на міське самоуправління за західнім зразком для західньоукраїнського міста Нового Санча (1294) до останнього видання маґдебурзького права східньоукраїнському місту Новгород-Сіверському (1758) пройшло чотири з половиною століття — імпозантний час стійкости одного права на одній території. Тим імпозантніший, що над нею за цей час пройшли незвичайні історичні бурі і територія України, здобувши державність, бодай спочатку радикально відступила від станових принципів, на яких виникло окреме міське право.

Знищивши попередній шляхетсько-становий державний устрій, накинутий Україні Польщею, панівна верства Гетьманської України — козацтво спочатку розгубилося, не знаючи, як поставитися до, як не як, типово *станового* устрою міст і міського (маґдебурзького) права. Історія зберегла багато доказів на те, що козацький загал і урядова старшина неґативно ставилися до міста і міщан, кривдили їх, відбираючи один по одному їхні, віками уживанням закріплені, привілеї. На цій підставі переважна частина українських істориків заступає думку, що козацька держава не вміла або не хотіла берегти інтереси міста нарівні з інтересами козацької верстви.

Цей погляд ми вважаємо лише частково виправданим. На основі пам'ятників того часу обстоюємо думку, що, незалежно від збагачення переможної козацької верстви коштом міста і привласнення його прав, центральна козацька влада з гетьманом на чолі зрозуміла значення міст як конечного посередника між виробником і споживачем, як всередині, так і поза країною, ставилася до них і їх свобід позитивно. Поруч різних доказів на це слід передусім підкреслити факт, що по 1648 р. ні один правний акт навіть не брав під сумнів леґальности міської автономії і самоуправління. Отож *правно* і по цій даті існував той самий стан, що виробився до 1648 р. на основі привілеїв, практики й підручників маґдебурзького права.

Але *фактично* стан міст, а за ними і міських судів постійно вагався. Наскільки — це виявляють передусім судові книги міських судів. Вони дозволяють зіставити теорію маґдебурзького права, реципованого Україною, з дійсністю, що витворилася по повстанні Хмельницького.

Представляючи долю міських судів графічно, ми побачили б, що крива розвитку цих судів від 1648 р. до 1660 р. йде гостро вгору, потім поступово обнижується і переходить нижче вихідних позицій з 1648 р., щоб у 30-их роках 18 стол. знову поволі підноситися вгору. Думаємо, що ці суди пройшли за розмірно короткий час чотири стадії розвитку:

1. В першім десятилітті міські суди не були витіснювані чи обмежувані козацтвом, але, навпаки, були одинокими постійними судами України й тому, — хоч своєю суттю вузько-станові — вони набирають ознак *загального* судівництва з компетенцією, не обмеженою ні особово, ні речево. Все населення України судилося в тих судах незалежно від своєї ранішої станової чи професійної приналежности, і то у всіх справах, цивільних і карних.

2. Але по цім короткім періоді піднесення (1648-1660) помічається зворотна еволюція. Значення козацької старшини швидко збільшується, і вона звертається лицем не лише до військових справ, але й до всіх громадських, а зокрема сягає по рішучий вплив у містах, опановуючи їх органи суду і управління. Міські суди є ще далі загальними судами, але їх склад стає вже мішаний; вплив козацьких членів щораз міцнішає, і врешті стає вирішним.

3. Але й на цьому не спинилася еволюція. Під тиском козацької старшини незабаром доходить до повного, хоч лише фактичного сполучення обох судових систем: міських і зформованих козацьких судів. Сталося це десь близько 70-их рр. 17. стол. Обидва чинники, козацький і міщанський, засідають уже разом у спільних судах, але взаємини між ними укладаються тепер інакше. Раніше козацькі делеґати були гістьми в міських судах, тепер вони стають вирішним чинником в цих «обопільних», по назві й особовому складі, а не впливах, судах.

4. Зміну принесла реформа гетьмана Апостола в 1730 р., яка виразно підкреслила окремішність міських судів, повертаючи порушений леґальний стан з-перед 1648 р. Міські суди підпорядковано безпосередньо Генеральному судові, що власне ґарантувало їх незалежність від місцевої адміністрації, бо ніяке місто на Гетьманщині не стало матернім містом і тому апеляції від міських судів мусіли вийти поза мури міста. Можна думати, що цей стан залишився до кінця державности України, бо реформа часів Розумовського взагалі не обняла міських судів.

В наслідок мінливої долі міських судів дехто з істориків бере під сумнів саме існування **окремої системи** міських судів, уважаючи їх складовою частиною козацьких судів, в межах яких вони діяли як окремі колеґії.

Беручи під увагу всі важливіші пам'ятники тієї доби, насамперед згадане розпорядження Д. Апостола і монументальний кодекс «Права, по которим судиться малор. народ», як і вважаючи на теорію маґдебурзького права і його

практику в інших країнах, приходимо до висновку, що як до 1648 р. так і потім, як перед 1730 р. так і згодом, на Україні-Гетьманщині існували дві окремі судові системи: козацьких і міських судів. Цей стан не змінився до скасування самостійних українських судів, що сталося в 1784 р. Само міське право на Україні діяло ще до 1834 р.

Проф. д-р Юрій Старосольський

До проблем міжнародного карного права

(Зміст доповіді на засіданні Правничо-Економічної Комісії НТШ в Мюнхені 3. 6. 1948)

Доповідач критично розглянув розвиткові тенденції т. зв. міжнародного карного права, оцінюючи їх із становища догматики карного права. Виходячи з цих позицій, доповідач висловив думку, що досі не було міжнародного карного права в справжньому його розумінні, дарма що були окремі випадки судження, а то й карання на міжнародній площині. Розвиткові тенденції останніх часів (зокрема практика міжнародних трибуналів для судження «воєнних злочинців») — це справді крок уперед, але далеко ще не близький до цілі. На думку доповідача, найбільше вирішною, переломовою проблемою, яку вперше чітко розв'язано, є особиста відповідальність фізичних осіб за вчинки, доконані формально державою. Ця проблема була осередньою в доповіді. Виходячи із поняття злочину й кари та вини як основи карної відповідальности, доповідач вважає, що виконати злочин і карно відповідати може тільки людина — не юридична особа (напр., держава, і, очевидно, незалежно від цивільної відповідальности). В природі злочину лежить — крім каригідности та протиправности — привинність поведінки. Це значить, можливість поставити цю поведінку виконавцеві в вину. Вина — це психічне відношення виконання до дії; це розуміння, хотіння й керування поведінкою. Беручи практично (а право служить практиці життя), таку психічну діяльність можемо знайти тільки в фізичної людини. І суспільна реакція на злочин — кара, байдуже чи розуміти її як заплату чи засіб відстрашення або поправи, — діє тільки на психіку людини. Навіть «кара», формально накладена на юридичну особу (напр., грошова кара на торговельну спілку), трапляє в людину (напр., у членів спілки). Тому, на думку доповідача, карне право, кожне, отже й міжнародне, може постати тільки на підставі особистої відповідальности фізичних осіб: тільки фізичні особи можуть бути суб'єктами злочину й об'єктами кари. Для міжнародного права це розкриває ряд проблем. Між ними такі: чи суб'єктами міжнародного права перестануть бути тільки держави, а стануть і одиниці; чи, отже, міжнародне право реґулюватиме відносини тільки між державами чи й між одиницями і чужими державами, чи може навіть між одиницями однієї й одиницями другої держави; чи це тоді буде «міжнародне право» в тому розумінні, як досі?

Між дальшими вимогами, поставленими доповідачем майбутньому карному праву, були такі. Карне право не може існувати в системі чистого договірного права; воно вимагає існування позитивного, об'єктивного права, примусового (*«zwingendes Recht»);* це значить, мусить існувати влада, незалежна від окремих держав, із силою судочинства над державами і з можливістю примусити державу до правозгідної поведінки, без огляду на волю окремих держав (аналогічно, як у відношенні державної судової влади до громадян; з цим зв'язана вимога рівности всіх перед правом (навіть переможець у війні може бути суджений і засуджений), а далі процесової засади леґальности, а не типової для політики засади опортунізму.

Зміст нового позитивного права мусить бути не тільки формально-процесовий (як це здебільшого було досі в міжнародному праві), але й матеріяльний. Матеріяльне право мусить брати під карно-правну охорону правові добра — інтереси не держав, а «природних центрів» цих інтересів — людини й нації. Дії, спрямовані проти цих дібр, це по суті були б не міжнародні, а «універсальні» злочини: це не був би напад однієї держави на інтереси другої держави, а напад члена світової (чи об'єднаної) суспільности на добро другого її члена, групи чи

організації членів. В основі матеріяльного права повинна лежати свідомість світової (чи об'єднаної) суспільности про те, що дані охоронювані правові добра є справді цінностями, матеріяльними й морально-етичними, в згоді з культурним розвитком людства і що берегти їх — це вимога доцільности й справедливости.

Д-р М. Стахів

Іван Франко як суспільно-політичний діяч
(Зміст реферату)

Франко як письменник відомий найширшим колам громадянства. Франка як ученого знає наше громадянство менше, але все таки знає його ще досить широке коло людей з вищою та середньою освітою. Зате Франко як суспільно-політичний діяч досліджений науково найменше і найменше знаний нинішньому поколінню.

У суспільно-політичній ділянці не можемо собі уявити дальшого розвитку нашого національного життя без суспільної творчости Франка, подібно як не можемо собі уявити красного письменства та історії літератури без досягнень Франка.

Як у літературній творчості, так і в суспільно-політичній діяльності виріс Франко в школі Михайла Драгоманова. Разом з Михайлом Павликом, Остапом Терлецьким і молодими товаришами створив Франко на краєвому ґрунті в практичній праці оригінальну різновидність цієї школи.

Франко уважав своєю головною життєвою метою саме суспільно-політичну діяльність. Усі інші функції свого геніяльного таланту він ставив на службу цій головній меті. Суспільна діяльність — це в нього обов'язок його совісти.

Відношення Франка до цього питання найяркіше окреслене в його відомій промові: «як син українського селянина, що його викормили чорним хлопським хлібом, працею твердих хлопських рук, почуваю себе до обов'язку панщиною цілого життя відробити ці шеляги, що їх видала селянська рука на те, щоб я міг видрапатися на висоту, де видко світло, де пахне воля, де яснюють вселюдські ідеали. Мій український патріотизм — то не сантимент, а то важке ярмо, яке доля вложила на мої плечі».

Віддаючи цей довг, Франко, як той муляр, працював над новою, ліпшою будовою народного життя. Вся його боротьба за соціяльну правду й справедливість, наукова праця й поетична творчість мала створити з етнічної маси свідому своїх прав і обов'язків націю.

Всю велич цієї суспільної творчої праці Франка і його гурту можемо оцінити тоді, коли розглянемо стан нашого суспільства, який панував при виступі Франка на поле суспільної праці:

1. Суспільно творив тоді наш нарід тільки нижчі кляси суспільства. Вищі суспільні кляси були національно чужі. Це було мозаїкове суспільство, де кожна складова група була окрема і не мала духових взаємин з іншими.

2. Економічно панувало вже тоді в Галичині тяжке безземелля. Господарства до 2 гект. творили тоді 48 проц. усіх господарств, а землі мали всього 9 проц., тоді як 3235 поміщиків посідали половину всієї території. Село, позбавлене лісів і пасовиськ, перетворене було в господарський і політичний інвентар поміщиків. Лихва доводила до небувалого визиску в 250 проц. річно. Щороку коло 3,000 сільськ. господарств у Галичині йшло на ліцитацію.

3. Освітньо — село потопало в безграмотності, споюване систематично шляхтою. На 233 душі в 1876 р. припадав в Галичині 1 шинок, а на душу припадало річно випитих 26 літрів горілки.

4. Політично, національно й організаційно — був тоді повний упадок народовства. Громадське життя було опановане москвофілами й рутенцями. В очах москвофілів було все українство «польською інтриґою». Грозила небезпека, що наш нарід перетвориться в окрему етнічну реґіональну групу «рутенців».

Проти такого стану виступив Драгоманів, а за ним гурт Франка, висуваючи соціяльну проблему і соціяльний поступ, як підставу національного визвольного руху.

Франко і його школа піднесли в Західній Україні **соціяльну проблему**, яка до того часу там взагалі не існувала ні в літературі, ні в політичному русі. Ця проблема є для Франка нерозлучною частиною проблеми **визволення української нації** та гуманности. Так він доходить до **соціялізму**, але не марксизму, противниками якого завжди були він і його школа. Його соціялізм, виходячи з науки Драгоманова, є соціялізмом **етичним і гуманним**, а не пролетарським. Франко відкидає також Марксів історичний матеріялізм. Для нього **дух** є вічним революціонером за поступ до правди і добра, а не технічно-економічні «продукційні сили». Звідтіль він працює для **всього** трудового народу, а не тільки для «пролетаріяту», щоб з того трудового народу повстала свідома себе повна нація. Цій меті він посвячує всі свої фізичні й інтелектуальні сили, поки його не зломила важка недуга.

Франків гурт організує на українському ґрунті першу на модерний лад поставлену **політичну партію** з розробленою систематично програмою (Українська Радикальна Партія 1890 р.). Він ставить як наріжний камінь української політики засаду Драгоманова, що політика мусить бути самостійна, а для того мусить спиратися на єдину тоді в нас масу продуцентів — селянство. Викликати самодіяльність цієї маси і самоорганізованість — це одно з важливих завдань Франка.

На ґрунті практичної діяльности школа Франка, вірна засадам Драгоманова, була **всеукраїнським** рухом. Після двадцятирічної праці цей рух завершився в перший раз поставленою програмою **державної самостійности** як практичного постуляту політики (1895).

Д-р В. Янів

До проблеми сучасної духової кризи

(Резюме доповіді на зас. Філ.-Пед. Комісії НТШ 23 IX — 6 X 1948)

Доповідь починається свердженням, що український науковий і публіцистичний світ присвятив за останні два роки проблемам сучасної духової кризи багато уваги. Перелічення низки відомих прізвищ, що взяли участь у дискусії, доводить доповідача до висновку, що доля західньоевропейської культури аж ніяк не є українцям байдужою, що слід уважати одним із доказів приналежности України до західньоевропейської культури. Далі прелеґент зайнявся аналізою, чому свідомість кризи є загально поширена, й дійшов до ствердження, що є два джерела цієї свідомости: відчуття непокою й міркування над цілями буття й над незадовільним станом їх реалізації. На спеціяльну важливість і актуальність проблеми вказують два засадничі моменти, а саме загроза самознищення культури й захитання европейського світогляду в часи назріваючого конфлікту зі Сходом. Цей останній момент має першорядне значення для українців, для яких надходяча війна може принести порятунок або цілковиту загладу. А що вислід війни залежить не тільки від технічних засобів, але, в першу чергу, від сили ідей і монолітности світогляду, то завданням української науки є причинитися до переможення кризи, яка в сучасний момент послаблює атракційність і силу «вічної Европи».

Для успішного переможення кризи слід усвідомити собі, в чому є її суть, які є її вияви, причини та наслідки. Суть кризи вбачає доповідач в диспропорції між культурою і цивілізацією, чи пак точніше в перевазі цивілізації над культурою, що пливе з постійно зростаючого значення цивілізації й одночасно занепаду культури. Відшукання суті кризи дає змогу відшукати й основну причину. Наперед зреферовано погляди деяких мислителів, які вбачали причину надмірного розвою цивілізації у перенаселенні Европи, інші ж вважають основною причиною кризи захитання світогляду. Тим часом докладна аналіза вказує понад всякий сумнів, що засаднича причина кризи — воля до влади. Вона має своє біологічне виправдання. Людина приходить на світ слабо вивінувана інстинктами, фізичною силою, справністю змислів тощо. Цю її слабість має зрівноважити розум, при допомозі якого людина старається уярмити сили всепотужної природи. Це є основне джерело змагання до витворення засобів до опанування сил природи; суму цих засобів звемо цивілізацією. Одночасно до поступу цивілізаційних засобів спонукує людину іраціональна віра в призначення людини й конечність вічного поступу. Але воля до влади є не тільки шансом для людини, — вона є

рівночасно також загрозою. Воля до влади, якої первісне джерело є вповні логічне й виправдане, стає з часом сліпим гоном і перетворюється в самоціль, яка сповнена й нищівної сили. Людина змагає не тільки до опанування сил природи, але й до завоювання світу. Це веде її до зудару з опанованими подібною жадобою суперниками. Ця воля до влади є найбільш характеристична для европейця, яка й дозволила йому стати володарем світу і приводить його аж на берег прірви.

Основним виявом волі до влади є раціоналізація, сперта на вірі у всепотужність розуму (— на раціоналізмі). Під раціоналізацією розуміємо організацію життя, яка має світ пристосувати до повного використання його засобів і досягти максимуму упорядкованости життя людини. Сама по собі раціоналізація не є злом і не ставить собі злих цілей. Щойно коли захитається рівновага між духовими й матеріяльними чинниками, доходить до загрози. Звичайно, вже в самій побудові життя на засаді послідовної доцільности і матеріяльної користи криється загроза занепаду духовости й залежної від неї культури.

Похідними виявами раціоналізації, а тим самим і кризової ситуації, є механізація життя, поділ праці, спеціялізація і централізація. Всі ці вияви разом ведуть нас до поняття апарату, який є ідеалом модерної організації і який веде до обмеження значення індивідуальности. Розум, який дозволив людському родові стати короною світу, довів одночасно людину до стану бездушного єства. Він зробив людину паном світу, але одночасно рабом апарату.

Причини кризи й виникаючі з неї всякі кризові ситуації ведуть до численних наслідків, які є дуже різнорідні. З філософічного погляду криза довела до захитання світогляду й до бездогматичности й безпринципности. Брак віри й переціновання розуму довели до оспорення об'явлених істин і в висліді до занепаду релігії. Переціновання розуму мусіло одночасно призвести до захитання психічної гармонії між *ratio, voluntas i emotio.* Спроба знайти рівновагу вела знову ж від одної крайности до другої й виявлялася в надмірнім волюнтаризмі, вироджувалася в сентименталізм, окультизм, погоню за сенсацією тощо. З соціологічного боку криза довела до переваги маси над індивідуумом, а в політичнім житті до тиранії одиниці над загалом. Основне розхитання цілого життя мусіло вдарити й у систему норм етичного й морального ладу, що найшло свій вияв у першу чергу у ділянці статевого життя. Дименсія і культ числа заступила глибину і якість. Людство опанував поспіх і пливуча з нього поверховість, а цілий стиль життя характеризується доривочністю, нервозністю й фраґментальністю. В висліді опанували людину неспокій і непевність, але з безвиході вона не вміє найти вороття, тому загубила задоволення й щастя. Це все примушує кращі одиниці шукати порятунку. Накресленням можливих протизасобів кінчається доповідь.

Проф. д-р К. Кисілевський

Рембрандтівські світлотіні в Шевченковій поезії

(Зміст доповіді на засіданні Секцій НТШ 30 березня 1947 р.)

Шевченко був багатий на творчу уяву. Відчуваючи гармонію барв, асоціював її з гармонією тонів, ритмом слів і творив поеми, наче малюнки. Його ніжну уяву вражали великі мистці, а між ними й Рембрандт із своїми світлотінями ввійшов у його свідомість. Коли Брюлов захоплював його своїм червоним світлом, Рембрандт притягав своїм свіжим, молодим і жанровим стилем творби.

В Шевченкових повістях збереглося кілька згадок про Рембрандта, напр., у «Капітанші», «Мандрівці з приємністю, та не без моралі». Також деякі Шевченкові рисунки й портрети зраджують захоплення Рембрандтом, напр. «Натурники», портрети Закревських, кн. Кейкуатової, Каті-служниці Ускових, автопортрети, офорти.

Дмитро Антонович заявляє в своїй розвідці п. з. «Шевченко як маляр»: «Рембрандт став найближчим, справжнім, геніяльним учителем і проводирем Шевченка в мистецтві». В. Січинський згадує у своїй статті п. з. «Шевченко — ґравер», що поет скрізь вишукував твори Рембрандта, по академічних коморах, у петербурзькому музеї, у приватних колекціонерів. Є теж замітка в автобіографічній повісті «Артист» про екскурсії поета в товаристві Брюлова до Ермітажу в Петербурзі, де була велика збірка Рембрандтових нарисів. Рембрандт давав своїм

полотнам таємне освітлення, на тлі якого виступали деталі. Із тіні й темряви добував він характеристичні місця та насвітлював їх гостро й контрастово; особливо дбайливо займався автопортретами.

Контраст стає улюбленим засобом не тільки у Шевченковій картині, але й у поезії. Світло й тінь, журба й радість, смуток, нужда та щастя й добро — постійно поставлені поруч. Незбагнута душа химерного Перебенді, безталанна доля Яреми, горе поета — виростають до височин у контрастовому світлі довкілля. На тлі контрасту між давнім і сучасним вражають сильніше і врізуються глибше спогади про Україну. Розмір контрасту росте з розвоєм поетової творби. Від коротких речень, порівнянь, характеристичних рис поет доходить до цілих поем-мініятюр, побудованих на засадах контрасту («За сонцем хмаронька пливе»). Поет насвітлює свої картини блідим сяйвом місяця («Причинна»), червоним полум'ям (Гайдамаки»), сонцем на світанку («Гамалія», «Сон»), сонцем на заході («Гори мої високії», «І досі сниться»)...

Залюбки теж зрисовував поет автопортрети та зображував їх в контрастовому насвітленні не тільки на полотні, але й в поезії. В сатирі «Якби ви знали, паничі» зобразив себе в дитячому віці на тлі домашнього пекла; в поезії «І золотої й дорогої» зрисував себе як безталанного сироту; в творі «Мені тринадцятий минало» — показав своє пробуджене почуття любови; в поезіях «Огні горять», «Лічу в неволі» зобразив себе у зрілому віці, в творі «Минули літа молодії» — у старшому віці.

Захоплення Рембрандтовими світлотінями не перетворилося у чисте наслідування, але було тільки одним із мистецьких побудів у творчості Шевченка.

Проф. д-р Зенон Кузеля

Історичний розвиток і сучасний стан українського словництва

(Реферат на підставі розвідки під поданим вище наголовком на засіданні Філологічної Секції).

З приводу ювілею виходу українського словника Бориса Грінченка референт подав розвиток українського словництва від самих початків до виходу великого українського словника Бориса Грінченка, при чому схарактеризував перші словники старої церковно-слов'янської книжкової мови до Котляревського й докладніше спинився над першими чисто українськими словниками кінця XVIII і початку XIX століття, використовуючи для цього ще деякі невідомі джерела. Після цього референт розглянув словникові праці попередників Грінченка по обох боках Збруча, зокрема праці Афанасьєва-Чужбинського, Закревського, Чайковського, Петрушевича, Патрицького, Піскунова, Левченка, Роговича, Вовка, Верхратського, Чопея, Шейковського, Желіховського, Уманця, Левицького, Тимченка, Поповича й інших. Окрему увагу референт присвятив історії й оцінці Грінченкового словника.

В другій частині реферату автор розглянув словникові праці кінця XIX і початку XX століття і докладніше спинився над словниковою продукцією часів визвольної боротьби й незалежности Української Держави, оцінюючи організаційний бік і важніші словникові появи цього часу.

Наприкінці референт в загальному подав огляд словникових праць повоєнних часів, відзначивши окремо великі заслуги в цій ділянці Української Академії Наук. Свій реферат проф. Кузеля закінчив характеристикою словникових праць в останньому десятилітті, підкреслюючи окремо лексикологічні праці на еміграції в Чехії та Німеччині та працю Словникового Відділу Українського Наукового Інституту в Берліні.

Проф. д-р О. Кульчицький.

Культ Шевченка в світлі доглибної психології.

Культ Шевченка є винятковим соціопсихічним явищем як у відношенні своєї екстенсивности, так і інтенсивности та особливого якісного забарвлення.

Пояснення цієї винятковости треба шукати з допомогою доглибної психології в глибинній, що так скажемо, дименсії цього культу, а саме: 1) особливій

прикметності Шевченкової поезії, — її **нумінозності**, 2) соціопсихічних умовах виникнення цього культу, 3) в співдії колективного Несвідомого, 4) в тих аспектах особовости долі Шевченка, що особливо відповідали наставам колективного несвідомого та викликали його співдію в культі поета.

«Нумінозним» називає Отто Людвіґ в творі *«Das Heilige»* наявний в таких явищах природи, як напр. буря, повінь чи величний захід сонця, **елемент анонімної і імперсональної потужної трансценденції.** Компоненти цього «нумінозного» діють в «праобразах» поезії, на які особливо багата творчість нашого поета (напр. «Кавказ»).

Нумінозності по боці об'єкта відповідає по боці суб'єкта релігійно-культове зворушення.

Другим чинником культу поета є особливі соціопсихічні умови «катакомбової таємности» цього культу за царських часів в гуртках «сутніх спільнот», *«Wessensgemeinschaften» (Fierkandt)*, вірних звеличників, що сприяє відтворенню масово гіпнотичного стану реґресії в несвідоме.

Це колективне переживання групового вшанування пам'яті поета, що стало традицією, визволяє «колективне несвідоме» (Юнґ) із його «архітипами», заснованими несвідомими готовостями до мітотворчих зображень.

В несвідомому збірної психіки засновані мітотворчі готовості, тобто «архітипи», натрапляють на життям і творчістю поета визначені аспекти його особовости: на аспект Перебенді-**Орфея, аспект кирило-методіївського бунтаря** — Прометея, аспект мученика Алкіда. Орфейський, прометеївський та євангельський міт зливаються остаточно в символ «над-я» *(Freud: Über — Ich)* голосу сумління, що наказує і заказує в символі духового поводатора по шляхах і бездоріжжях життя, в «імаґо» батька-Тараса.

Від Редакції: Зміст доповідей проф. О. Кульчицького: «Сучасна філософічна антропологія» та «Екзистенціяльна концепція людини та її психологічна проблематика» помістимо, через брак місця, в наступному числі «Сьогочасного й Минулого».

Проф. д-р Василь Лев

Мова Руської Трійці

Літературна діяльність поетів Руської Трійці в другій чверті XIX ст. завершила розпочату перед 300 роками на західньоукраїнських землях працю — впровадження живої народної мови в літературу й мову. Видана ними «Русалка Дністрова» (1837) стала поруч «Енеїди» Котляревського (1798) та першого збірника народних пісень М. Максимовича (1827).

Поети Руської Трійці зірвали з традиціями давньої книжної мови, штучної, далекої від живої народної. Ідучи за прикладом інших слов'янських народів та східніх українців під царською Росією, вони взяли за основу народну мову (говіркову) Галичини та Придніпрянщини. В основному базували вони свою народну мову на говірках місцевих, своєї рідної околиці.

До впровадження народної мови в літературу поети Руської Трійці підготувалися теоретично, вивчаючи історію національного відродження слов'янських народів, літературні твори Котляревського, Квітки, збірки народних пісень М. Максимовича, «Запорозьку Старину» Срезневського, збірки Лукашевича і збираючи твори усної словесности не тільки в своїй рідній околиці, але й інших територіях Галичини й Закарпаття. Тому в творах їх слідний найбільше вплив місцевих говірок. Не вільні поети Руської Трійці й від впливів давньої книжної мови та запозичень із чужих мов, головно польської і німецької, рідше — російської. Також кували вони й власні слова, керуючись мовним почуттям і деякими нормами української літературної мови. Це останнє явище відбилося найбільше в словництві.

У фонетиці мови Руської Трійці слідний вплив народної вимови, про яку вони дуже дбали і навіть за прикладом сербського правопису видали «Русалку Дністрову» фонетичним правописом, впроваджуючи в гражданську абетку окремі знаки.

За зразком народної мови Галичини, не м'якшать поети Руської Трійці закінчення 3. ос. одн. і множ. (ходит, ходят) та наростків -ский, -цкий, вводять

лябіялізацію визвукового **л**, евфонічне чергування **у —в, і — й**, назвукове **і** —, підвищення артикуляції **'а** після палятальних приголосних (**ся се**, упрашев). Рідко паляталізують шиплячі й вживають твердого **р**.

В ділянці лексики вживають у всіх трьох родах архаїчних іменників, запозичених з галицьких говірок і зрідка з мови польської й української, а також безсуфіксних народних. Іменникові і займенникові форми прикметників ілюструють старший стан народної мови. Безнаросткове утворювання прикметників від інших частин мови досить часте. Крім того, вживають здрібнілих і пестливих іменників, прикметників та форм дієслів за прикладом народної поезії; часто вживають народних звуконаслідних дієслів, архаїчних прислівників, прийменників і сполучників. У відміні іменників, поруч літературних, є старі закінчення, що виступають сьогодні в говірках.

Синтаксичні особливості проявляються в уживанні активних дієприкметників (напр., зачаток козаків, сидячих за Дніпровими порогами, нидіє в мряці несвідомости, Ш. 3. 114), в уживанні деяких форм посереднього керування (говорити, розказувати, питати: **о** чімсь, **за** когось, щось). У визначенні часу тривання дій (напр., був **через** три літа голод великий на весь світ, Г. Дд. 92). Інші ознаки синтаксичні: пропускання допоміжного дієслова **бути** в тепер. часі в іменниковому присудку (напр., Єрусалим містце, де Богу кланятися належит, Ш І. 77); вживання родового частковости (напр., Господи, дай нам завсіда того хліба, Ш. І. 82); вживання довгих розповідних речень з одним підметом і кількома однорядними присудками.

Використовуючи мовний матеріял Східньої України, місцеві говіркові елементи, поети Руської Трійці поклали тривкі основи під розбудову української літературної мови на західньоукраїнських землях і вказали Франкові шлях до об'єднання мови галичан і придніпрянців у одну мову, спільну всім українцям.

Проф. д-р Зиновій Лисько

Музика праслов'ян

(Зміст реферату, виголошеного на засіданні філологічної Секції 17 вересня 1947)

Джерелами, звідки можна черпати хоч мінімальні відомості про музику праслов'ян, на думку автора, є: музичний фолкльор слов'ян і інших індоевропейців та порівняльні студії над ним; лінґвістичні дані про назви інструментів і взагалі слова, що мають будь-яке відношення до музичного мистецтва; дуже скупі і непевні історичні натяки.

Автор вважає, що основою праслов'янської музики був тетрахорд в обсязі чистої кварти і що було кілька еволюційних типів цього тетрахорду: найпримітивніший перехідний тип від трихорду до тетрахорду; виразний тетрахорд, але без центрального мелодичного тяжіння (без тоніки); справжній тетрахорд, аналогічний до античних гелленських зразків, при чому мелодична конструкція тетрахордів допускала три можливості: а) тон-тон-півтон (лідійський), б) тон-півтон-тон (фригійський) і в) півтон-тон-тон (дорійський). Загальний напрям мелодій був спадний (згори додолу); ритміка надзвичайно різноманітна, часто несиметрична. Улюбленим супроводом вокальної й інструментальної музики було плескання руками. Танцювати під музику називалося plęsati. Обрядові пісні, як вияв магічно-релігійних вірувань, були дуже поширені. З інструментів були праслов'янам відомі bǫbьnъ, дерев'яна trǫba, тваринний rogъ, духові інструменти, що називалися, мабуть, svirělь і струнні — gǫslь.

До історичних свідоцтв автор відносить звістку Плутарха про північне плем'я гіпербореїв, що з давніх-давен посилали на Делос жертви «з авлосами, сиринксами і кітарами». Автор твердить, що під цими грецькими назвами ховалися слов'янські поодинокі та подвійні svirělь і gǫslь. Про слов'янські «кітари» (gǫslь) говорит також Діодор.

Праслов'янська музична культура, замкнена у пралісах і майже ізольована від культурного світу, була, на думку автора, досить різноманітна і витворила й зберігала в своєму лоні здорові мистецькі зародки, які згодом, в дальшому історичному етапі, дістали можливості розквіту.

Д-р Є. Ю. Пеленський

«Чар Шевченка»

Автор підносить питання про чар Шевченка як людини, питання, над яким, на його думку, біографи досі не спинялися, не зважаючи на те, що сучасники, які знали поета особисто, не раз згадували про цю рису Шевченка. Під цим кутом зору автор розглядає ряд фактів із життя поета: те, що Енгельгардт віддав його в науку до Ширяєва; участь в його долі української громади в Петербурзі, а також В. Жуковського і К. Брюлова й особливо ставлення останнього до Шевченка; популярність особи поета в українських поміщицьких колах; захоплення ним з боку В. Рєпніної, як і її найближчого оточення. Під тим же поглядом переглядає він і період заслання поетового, зокрема, прихильне до нього ставлення багатьох старшин всупереч царському наказові й суворості присуду, як в Оренбурзі та під час Аральської експедиції, так і в Ново-Петровській фортеці, особливо відзначаючи симпатію до Шевченка Лазаревського і дбання про його визволення графині Толстої. Далі автор спиняється на відносинах Шевченка з М. Щепкіном і на атмосфері, яка оточувала поета по дорозі з заслання і в Петербурзі, підкреслюючи непереможний, на його думку, вплив особистости поета на оточення.

Проф. д-р Ярослав Рудницький

Поетичний наголос у Франка

(Конспект доповіді автора 13. VI. 1947)

В досьогочасних дослідах над наголосом у поетичній мові брали до уваги наголос тільки як один із конститутивних чинників, що зумовлюють такий, а не інший вірш. Автор підготовляє більшу працю, в якій займає протилежне становище в підході до цієї проблеми й піддає глибшій аналізі випадки в поетичних творах, де такий, а не інший наголос зумовлений структурою вірша.

«Поетичний наголос», на його погляд, це наголос у поетичних віршованих творах узагалі. У ширшому розумінні — це наголос, що годиться під кожним поглядом із наголосом поетичної мови (прозової, розмовної тощо). У вужчому розумінні, поетичний наголос — це наголос, що не має поза тим відповідників у непоетичній мові. Цей наголос можна б назвати ще й наголосовою «ліценція поетіка».

Автор розглядає в праці передусім цей другий рід наголосу й у своїй доповіді, що є тільки малою частиною праці, піддає ближчій аналізі поетичний наголос у творах Івана Франка. Відповідно до того, чи поетичний наголос зумовлений римою чи ритмом вірша, він поділяє на *римічний* та на *ритмічний* наголос. Увесь матеріял із Франкових поезій можна вкласти в ці дві категорії.

Приклади римічного наголосу:

Невже по вік уділом буде *твоїм*
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм
Тебе скував і заприсяг на вірність?
(Пролог до «Мойсея»)

Час настав великих зборів!
Хай спішить до царських *дворів*
Швидко ввесь звірячий рід.
(«Лис Микита»)

Приклади ритмічного наголосу:

Чи я *паломник*, або що?
Що там лев мені і проща?
Я тепер сміюся з них!
(«Лис Микита»)

Лев наш батько, любить дуже
Дотеп, гарний, *гладкий* стиль.
(«Лис Микита»)

На окрему увагу заслуговують у Франка діялектичні західньоукраїнські наголоси, що їх подибуємо в його поетичних творах. У багатьох випадках вони — джерело чи психологічна основа для Франкових поетичних наголосів.

Наприкінці автор проаналізував із становища поетичного й діялектологічного наголосу Франкове наголошене видання Шевченкового «Кобзаря», що теж не без ваги для цілости проблеми.

Академічні вечори в Мюнхені

В осінній серії **Українських Академічних Вечорів** у Мюнхені, організованих **Науковим Т-вом ім. Шевченка** при співучасті Об'єднань Українського Католицького Сеньйорату й ЦЕСУС'у, відбулося між 5. XI. і 17. XII. 1948 р. шість доповідей з різних ділянок знання й культури (демографія, психологія, економіка, усп.-громадське життя, література й теорія творчости). Доповіді читалося, згідно з прийнятим в попередніх роках звичаєм, кожного тижня в п'ятницю.

Інавґураційну доповідь прочитав ген. секретар НТШ і керівник Інституту Національних Дослідів при НТШ, **проф. д-р Володимир Кубійович** 5. XI. 1948 р. Темою доповіді були **«Людностеві зміни на Україні впродовж останніх двох десятиріч»**. Сама тема доповіді вказує на її гостру актуальність та важливість; її актуальність збільшував ще факт, що в деякій мірі була вона відповіддю на статтю польського публіциста Ст. Скржипека, який намагався довести, що **«українські державні аспірації в світлі етнографії»** не можна виправдати. Преґент на підставі аналізи зібраного впродовж багатьох літ матеріялу заперечував тезу Скржипека, не закриваючи наших втрат і підкреслюючи їх трагічність та загрозливість.

В першу чергу доповідачеві йшлося про устійнення величини наших втрат, відсотка українців в межах нашої етнографічної території та про з'ясування сили чужого елементу в Україні. Приблизно вдається дійти до таких чисел наших втрат: жертвою голоду стало 3 міл. українців, фізичного терору 1 — 1,5 міл., війни — 3 міл., разом 7 — 7,5 міл. В той самий час вимандрувало, чи виселено за межі України 5 міл., так що в межах України живе приблизно 28 міл. українців, які творять 75 проц. усього населення. Найбільш загрозливою є найчисленніша московська меншина, яка нараховує 5,5 міл., тобто 17 проц. Інші меншини зазнали поважних втрат і не являють собою значної загрози. Їх є понад 2 міл. (8 проц.).

Загальне число українців визначив доповідач на 36 міл. (23 Рад. Україна, 4 — українські землі за межами держави, 6-7 — в діяспорі в СССР, 2 — в Европі й Америці). З'ясовані дані змушують до двох важливих висновків, а саме: 1) українську кров треба шанувати й 2) слід змагати до обмеження простірного розростання нашої території й до одночасного сильного її опанування. Доповідь дала пророчисті арґументи, що не треба нам, не зважаючи на ці трагічні втрати, впадати в песимізм. В минулому Україна була аґрарно перенаселеною країною, й до загосподарення цілої площі України вистачить робочих рук. Демографічний натиск Москви не є надто грізний, бо москалі розпорошені на величезних просторах Азії й мають боротися із спротивом кількох десятків поневолених під цю пору народів. Експансія поляків сьогодні визначена фактом відзискання земель на заході й величезним натиском німців. При утриманні добросусідських взаємин із поневоленими досі сусідніми народами Україна зможе, попри величезні втрати двох останніх десятиріч, бути повноправним господарем на своїх землях. Як видно з наведеного, доповідь мала, поза своєю науковою вартістю, і велике практичне значення для усталення засад нашого державницького плянування.

Другий Вечір, 19 листопада, був присвячений питанню **«Творчого підсоння»**. Доповідь, писану у формі есею, читав керівник мистецько-літературної серії Академічних Вечорів, **д-р Володимир Янів**. Вийшовши від твердження, що справжнього середовища, яке сприяло б творчості одиниць, у нас немає, преґент шукав причин цього явища. На підставі аналізи історичних фактів (рр. 1917-20, революційні дії на ЗУЗ, часів другої світової війни, партійного

життя), він вбачає ці причини в нашім замилуванні до критикарства, в строгім підході до земляків, в нехоті признавати другому заслуги. Брак віри в українську людину є загрозливим явищем, яке вимагає негайного лікування. Видужання залежить від знайдення причин критикоманії й від усунення їх. Наші історичні невдачі витворили психозу шукання винних; цю психозу бачимо по невдачах і в інших народів, але перманентність наших невдач збільшує загрозливі вияви. Брак власної державности й убогість нашої суспільности не дає змоги виявитись одиницям і витворює в них стан невдоволення, прихильний для критики. Неможливість вияву веде до браку визнаних авторитетів, а брак авторитетів допускає до голосу пересічність, яка не має що сказати й тому старається вивищити себе шляхом пониження інших. Нарешті, брак успіхів веде до почуття меншовартости й до спроб врівноваження її шляхом спихання вини на довкілля. Доповідач твердить, що нам пора розбивати атмосферу невдачі впертим змаганням до найдрібніших навіть успіхів. Найбільш приступним полем у сучасну пору є ділянка культури. Аналізою нашого культурного середовища й умов праці в ньому доповідач закінчив свої «записки з бльокноту».

Д-р Олесь Бабій 26. листопада говорив про **сучасну американську літературу**. Він подав цікаві біографічні сильветки найвизначніших американських письменників, від початку XIX ст. і кінчаючи сучасними. Поруч біографічних даних, в більшості невідомих ширшій публіці, доповідач подав характеристику важливіших творів відоміших письменників. Названі були прізвища піонерів американської літератури часів визвольної війни й після неї, письменників-вчених Френкліна й Ірвінґа; найбільшого епічного американського поета Лонґфелло, поета-філософа, який найкраще досі зумів віддати дух американізму, Вота Вітмена; широко відомих у Европі Е. А. По і Джека Лондона, ворога міської цивілізації, що нагадує Руссо чи нашого Сковороду, — Сорова; учасника першої світової війни й еспанської кампанії (в комуніст. рядах) та репортера з часів другої світової війни Гемінґвея і ін.

Низку актуальних питань порушив наступний доповідач, один з активних представників нашого суспільно-політичного життя, **ген. Павло Шандрук**, який 3. 12. говорив на тему: **«Роля української еміґрації на випадок війни»**. Аналіза міжнародного положення доводить доповідача до висновку, що ми стоїмо перед загрозою нової війни. Захід зможе її закінчити перемогою тільки в тому випадку, якщо висуне концепцію священної війни за визволення світу. Ця концепція може розраховувати на успіх під умовою, що Захід присвятить належну увагу Україні. Завданням нашої еміґрації є вибороти для України й її ролі розуміння в керуючих світовою політикою чинників. Розбиття СССР при допомозі поневолених ним народів дасть тим скоріші й певніші наслідки, чим більш узгіднені будуть спірні питання поневолених народів. Тому слід в ім'я спільної справи рішитися на деякі територіяльні поступки, але ми не можемо відмовлятися від земель, на які на підставі Божих і людських законів маємо моральне право. Тому наше становище супроти поляків мусить відзначитися одночасно як великим тактом, так і великою рішучістю в обороні українських прав на ЗУЗ. Наскільки конечною є спільна мова України з Польщею, настільки ж треба позбутися ілюзії, ніби ми будь-коли можемо договоритись з москалями, які завжди керувалися щодо України однією засадою: намаганням перетворити її в колонію. Це ставлення москалів вимагає від нас бути свідомими того, що без збройної боротьби не вдасться дійти до самостійности. Але якщо ми усвідомлюємо в усій повноті наказ зберігання української національної субстанції, то це вказує на необхідність плянування, щоб визвольна боротьба коштувала нам якнайменше крови й жертв.

Доповідь керманича Академічних Вечорів, **проф. д-ра Олександра Кульчицького** на тему: **«Психологія запроторенців»**, читану 10 грудня, друкуємо в іншому місці цього числа повністю.

Останню доповідь в осінній серії 17. 12. 1948 р. читав **проф. Микола Васильїв** на тему: **«Природа совєтського господарства»**. Проф. Васильїв заперечує тезу, що в СССР панує державний капіталізм. Його арґументація спиралась на аналізі понять. Стверджуючи, що поняття капіталізму ґрунтується на приватній власності, стихійності у розвитку господарського життя й нормуванні цін вільним ринком, доповідач доводив, що ні одного з трьох названих чинників, які зумовлюють існування капіталізму, в СССР немає. Удержавлення засобів продукції не є ще перетворенням приватного капіталізму в держав-

ний, а його саме вимагає соціялістичне вчення. Існування жахливої експлуатації робочої сили в СССР не може бути доказом того, що в СССР немає соціялістичного ладу, а тільки доводить помилковість соціялістичної доктрини, яка вірила в закономірну залежність соціяльної справедливости в д соціялістичної системи. Звичайно, ставлячи тезу про соціялістичний лад советського господарства, доповідач не мав наміру ні захищати цілої системи СССР, ні стверджувати існування соціялізму в розумінні сукупности відносин, пророкованих марксистським вченням. Соціяльні і політичні відносини советської дійсности є глумом над тією ідеєю, яку малювали соціялістичні теоретики. Але їхні ілюзії сьогодні заперечила практика й теорія, життя і наука.

Коротко накреслені тези цьогорічних доповідей, які поєднували науковість із популярністю викладу, свідчать про актуальність проблематики українських Академічних Вечорів, що стимулює докладати старань продовжувати працю Вечорів.

В. Я.

Бібліографія

Нові книжки в чужих мовах про Україну й суміжні країни й народи.

Подає Зенон Кузеля

У цьому покажчику подаватимемо список новіших публікацій про Східню Европу з окремим узгляденням України, що появилися за останні роки в чужих мовах, особливо в англійській, італійській, німецькій і французькій. В загальному зазначатимуться тут публікації від 1944 року, старіші тільки виїмково. З практичних причин беремо до уваги й словники. Формату вісімки не зазначуємо. За допомогу при складенні цього покажчика дякую Вп. Панам доц. Є. Ю. Пеленському, проф. Б. Загайкевичеві й абс. Р. Косові.

Abroad. One years work of the Camp of Ukrainian emigrants (D.Ps) at Mittenwald. In der Fremde. Ein Jahr Arbeit des Lagers ukrainischer Emigranten (DP) in Mittenwald. 1947. Стор. 72.

Ailland Luciano, Pozzano Silvio. Ucraina. Cenni storici ed economici. (Problemi del giorno, 56—58). 1941. Стор. 90.

Alexinsky Grégoire. La Russie révolutionnaire. Libr. A. Colin. Paris 1948. Стор. 268.

Allen W. E. D. The Ukraine. A History. London-Cambridge 1940.

Amman A. M. S. J. Storia della Chiesa russa e dei Paesi limitrofi. Unione Tipografico-Editrice Torinese. Torino 1948. Стор. XVI + 630, в. 8°. (Незабаром вийде німецьке видання накладом В-ва Гердера).

Anderson Paul B. People, Church and State in modern Russia. The Macmillan Co. New York 1944. Стор. 240.

Arma Paul. Les peuples chantent Noöl. 113 Noöls traditionnels de divers peuples. Ed. Ouvrieres. Paris. (укр. колядки з ілюстр.).

Aufgaben und Möglichkeiten der deutschen Aussenwirtschaft. Broschek & Co. Hamburg 1946. Стор. 105.

Baranowski Bohdan. Polska a Tatarszczyzna w latach 1624—29. 1948.

Beauvey George. Soviet literature today. Yale University Press. New Haven 1947.

Beloff Max. The foreign police of Soviet Russia. Vol. 1. 1929—1936. Oxford University Press. London 1947. Стор. 261.

Berneker Erich. Russische Grammatik. 6. unveränderte Aufl. von Dr. Max Vasmer. W. de Gruyter. Berlin 1947. Стор. 155.

Bezushko Vladimir. Iwan Franko... Aschaffenburg 1946. Стор. 11.

Boczkowski Wlodzimierz. Towards an Understanding of Russia. Hamadpis Liphshitz Press. Jerusalem 1947. Стор. 216.

Böhm Hans. Die Kirchen zwischen Ost und West. Berlin Brandenburg zur Weltkirchenkonferenz in Amsterdam. Christlicher Zeitschriftenverlag. (Oekumenische Reihe, 6). Berlin-Dahlem 1948. Стор. 115.

Bondioli Riccardo. Ucraina, terra del pano. (Documento Nr. 2). Milano 1941. Стор. 276.

Borkenau Franz. Bange machen gilt nicht. Die Geschichte eines grossen Bluffs. Verlag „Die Neue Zeitung" 1948. (Характеристика большевицької політики від 1934 р.). Стор. 39.

Borowy Waclaw. O poezji polskiej w wieku XVIII. Polska Akademia Umiejętności. Kraków 1948. Стор. IV + 398 + 2.

Borschak Elie. Lectures Ukrainiennes. Avec grammaire, commentaire et lexique. Paris 1947.

Braun Maximilian. Grundzüge der slavischen Sprachen. Vanderhoeck u. Ruprecht. Göttingen 1947. Стор. 125.

Braun Maximilian. Russisch für Anfänger. Vanderhoeck u. Ruprecht. Göttingen 1947. Стор. 242.

Brehler Louis. Le monde byzanthin. Vie et mort de Byzance (Bibl. de synthèse historique). Ed. Albin Michel. Paris 1947. Стор. 604.

Briem Efraim. Kommunismus und Religion in der Sowjetunion. Ein Ideenkampf. Einzig berechtigte Übersetzung aus dem Schwedischen von Edward Schaper. Reinhardt. Basel 1948. Стор. 434.

Bunt Cyril G. E. A history of Russian art. Studio Pubus. N. Y. 1947. Стор. 272.

Burnham James. The Struggle for the World. The John Day Co Inc. New York 1947. Стор. 248.

Busch Ernst. Lieder der UdSSR. „Lied der Zeit". Berlin 1947. Стор. 32.

Byrnes James F. Speaking Frankly. Harper & Brothers Publ. New York 1947.

Canadians of Ukrainian Origin. (Winnipeg 1945).

Carr Edward Hallet. The Soviet impact on the Western World. The Macmillan Co. New York 1947. Стор. 113.

Carr Edward Hallet. Sowjetrussland und der Westen. Aus dem Englischen übersetzt von Dr. Maria Wickert. Pick. Köln 1948. Стор. 139.

Casper Josef. Der Heilige des Ostens und Westens als Ausdruck zweier Welthaltungen. Amandus Edition. Wien 1947. Стор. 30

Čejchan Václav... Slovansksý jezd v Praze 1848. Orbis. Praha 1948. Стор. 135.

Chamberlin William Henry. The European Cockpit. Macmillan. New York 1947. Стор. 330.

Chamberlin William Henry. The Ukraine. A Submerget Nation. The Macmillan Co. New York 1944. Стор. 99.

Chase Thomas G. The Story of Lithuania. Stratfort House. New York 1947. Стор. 392.

Clercq Charles de. Dix siècles d'histoire byzantine. Edition Didier. Paris-Bruxelles 1947.

Crankshav Edward. Russia and the Russians. The Viking Press. New York 1948. Стор. 223.

Cressey George B. The Basis of Soviet Strength. George G. Harrap & Co. London.

Cross Samuel H. Slavic civilization through the ages. Harvard University Press. Cambridge 1948. Стор. 205.

Chwylowyj Mykola. Mutter. Verlag Ukrainisches Wort. Regensburg 1946.

Cytowski Henryk. Rzeczpospolita Polska. 1 : 1,833.000. Mapa administracyjna. Republik Polen. Walter Neumann. Mannheim 1947. 47,5×39 см. (кольор. друк).

Czekanowski Jan. Polska — Słowiańszczyzna. 1948.

Czubatyj Nicholas. The Modern Ukrainian Nationalist Movement. Repr. from "Journal of Central European Affair", Vol. IV, Nr. 3. 1944. Відб. Стор. 25.

Czubatyj Mykola. The Problem of Modern Ukrainian Historiography... New York 1944. Стор. 16.

Czubatyj Nicholas D. Ukraine. Oetween Poland and Russia. Repr. from "The Review of Politis", Vol. VIII, Nr. 3. 1946. Стор. 23.

Czubatyj Nicholas D. Ukraine and the Western World. New York City. 1947. Стор. 16.

Dallin David J. The real Soviet Russia, translated by Joseph Shaplen. Yale University Press. New Haven 1944. Стор. 260.

Dallin David J. The United Staates, Britain, Russia. Yale University Press. New York 1945.

Deonna Waldemar. Du Miracle grec au miracle chrétien. Verlag Birkhäuser. Basel 1948. Стор. 524.

Deutsch-russisch. Die gebräuchlichsten Wörter und Redewendungen mit Aussprache und kurzgefasster Grammatik. C. M. Gärtner. Schwanenberg/Sa. 1946. Стор. 128, м. 8⁰.

Diem Herrmann. Die Kirche zwischen Russland und Amerika. Kaiser. München 1948. Стор. 18.

Державин Н. С. Славяне в древности. Москва 1946.

Dölger Franz. Die Geschichte der reinsprachlichen byzantinischen Literatur. Wissensch. Editionsgesellschaft. Berlin 1948. Стор. 40.

Doroshenko D. Taras Shevchenko, the National Poet of Ukraine... with preface by Prof. R. W. Seton Watson. Augsburg 1946.

Doroshenko D. History of the Ukraine... Edmonton 1939. Стор. IV+686. —2, вид. 1941.

Dreissig Jahre Sowjetunion. Volk und Wissen. Berlin-Leipzig 1947. Стор. 15.

Dulles Foster Rhea. Der Weg nach Teheran. Eine Darstellung der russisch-amerikanischen Beziehungen v. 1781—1943. New York. Overseas Edition. Verlag der amerikan. Armee. (München 1947). Стор. 278.

Dushnyck Walter. Martyrdom in Ukraine. The America Press. New York. Стор. 45.

Dushnyck Walter. Death and Devastation on the Curzon Line. The Story of the Deportations from Ukraine. Publ. by Committee Against Mass Expulsion, in cooperation with the Ukrainian Congress Committee of America. New York 1948. Стор. 39.

Dwornik F. The Photian shism: history and legend. Cambridge University Press. Cambridge 1948. Стор. 504.

Dziob Michael W. The sacred Congregation for the oriental Church. Cath. University of America Press. Washington.

Eckardt Hans von. Iwan der Schreckliche. 2. verb. Aufl. Klostermann. Frankfurt/M. 1947. Стор. 396.

Eckardt Hans v. Russisches Christentum. R. Piper Co. Verlag. München 1948. Стор. 328 з ілюстр.

Eichstädt Ulrich. Das Bundeselement in der Sowietunion. Diss. Freiburg 1947. Стор. 118.

English-Ukrainian Dictionary. (Innsbruck) 1946. Стор. VII + 129, 16⁰.

Europa versteht sich. 1000 Wörter in 23 Sprachen bildhaft dargestellt. München 1946. Стор. VII + 240.

Evach Honore. Ukraines Call to America. Publ. by the Cultural Society of Detroit. 1947. Стор. 173.

Every George. The Byzanthine patriarchat 451—1204. Macmillian. New York 1948. Стор. 212.

Fédotow George P. The Russian religions mind. Kievan Christianity. Harvard University Press. Cambridge 1946.

Fichelle Alfred. Geographie, physique et èconomique de l'U.R.S.S. Payot. Paris 1946. Стор. 223, 4⁰.

First All-Canadian Congress of Ukrainians in Canada. Published by the Ukrainian Canadian Committee. Winnipeg 1943. Стор. 210.

Fischer John. Why They Behave Like Russians. Harper Brothers. New York 1947. Стор. 262.
Fischer Ruth. Stalin and German Communism. A Study in the Origins of the State Party. Harvard University Press. Cambridge 1948. Стор. XXIII + 687.
Franko Ivan. The Poét of Western Ukraine' Selected Poems. Translated with a biographical Introduction by Percival Cundy. Edited by Clarence A. Manning. Philosophical Library. New York (1948). Стор. XXIV + 265, 8⁰ (з порт. Франка).

Galin Boris. Im Donezbecken. SWA. Verlag. Berlin 1947. Стор. 96.
Gatti Sae Carlo a P. Cirillo Korolevskyj. I Riti e le Chiese Orientali. Rifacimento dell opera francese del P. Raimondo Janin A. A. con prefazione di S. E. il Card. Eugenio Tisserandi... Vol. I. Jl rito Bizantino e le Chiese Bizantine. Libreria Salesiana editrice. Genova Sampierdarena 1942. Стор. XXIV + 980.
Gesellschafts- und Staatsordnung, Sowjetische. Das System der Volksbildung in der Sowjetunion. Gesellschaft zum Studium der Kultur der Sowjetunion. Sowjetunion. Heft 1 (1948). Стор. 40.
Broszury Jędrzeja Giertycha. Nr. 3. Sprawa Ziem Odzyskanych w świetle etyki. Dom Ksiązki Polskiej. Stuttgart 1948. Стор. 123.
Gliksman Jerry. Thell the West. An account of his experience as a slave laborer in the USSR. The Gresham Press. New York 1948.
The Goebbels Diaries 1942—1943. Edited, translated and with introduction by Louis P. Lochner. Doubleday 1948. Стор. 566.
Goriainov Serge. La Question d'Orient á la veille du traité de Berlin (1870—1876) d'aprés les Archives russes. Avec une introd. par Boris Nolde. (Collection historique de l'Jnstitut d'Études slaves, XII). Paris 1948. Стор. 254.
Gorny Sergej. Süsse Gewohnheit des Daseins. Aus dem Russischen übersetzt von Arthur Luther. Christian Wolff Verlag. Flensburg-Hamburg (1948). Стор. 340.
Grekow B. D. Die russische Kultur der Kiewer Periode. Культура Киевской Руси. Moskau. Verlag für fremdsprachige Literatur. Leipziger Vertrieb f. Wiss. u. Literatur. 1947. Стор. 117, вел. 8⁰.
Греков Б. Д. Крестьяне на Руси с древнейших времен до XVII века. Академія Наук СССР. Москва-Ленинград 1946. Стор. 960.
Greuel, Deutsche in Russland. Gerichtstag in Charkow. Stern-Verlag. Wien. Leipzig 1946. Стор. 95 з обр.
Grierson P. Books on Soviet Russia 1917—1942. London 1943.
Grousset René. Bilan de l'Histcire. Plon. Paris 1946. Стор. 321.
Grunwald C. de. Trois siècles de diplomatie russe. Ed. Calmann-Levy. 1947.

Hackel Alexey. Vom Wesen der Ikone. (Das Münster. Zeitschrift f. Christl. Kunst und Kunstwissenschaft. Mü. I., 1947. Heft 1/2).
Hadrovics L. Le peuple serbe et son église sous la domination turque (Bibliothèque de la Revue d'histoire comparée VI). Les Presses Universitaires de France. Paris 1947. Стор. 168. (Зокрема розділ: Закордонна політика патріярхату).
Hančar Franz. Hallstatt-Kaukasus, ein Beitrag zur Klärung des Kimmerieproblems. SA. aus MAG, 73—77. Wien 1947. Стор. 16.
Helmle Erwin P.S.M. Die Allgemeinen Konzilien in der Ostkirche. Dogmatische Untersuchung über die Auffassung Wl. Solowjews und der Vertreter der Ostkirche auf dem Theologenkongress zu Athen 1936. Libreria dell'Apostolato Cattolico. Roma 1945. Стор. 64.
Hemmerle Eduard. Der Weg in die Katastrophe. Von Bismarcks Sturz bis zum Ende Hitlers. Kempten & Kösel. München 1948. Стор. 565.
Hindus Maurice. The Cossacks. The Story of a Warrior People. Doubleday, Doran Co. New York 1945.
Hlynka Anthony. Speech in the House of Commons of Canada. Official Report for April 9, 1946, Winnipeg 1946.
Hlynka Anthony. Speech of... Subject: A review of the Displaced Persons Problem. Delivered in the House of Commons on Monday, May 31, 1948 (Canada. House of Commons Debates. Official Report). Стор. 10. в 2 стовпці, вел. 8⁰.
Horák Jiři. Z dějin literatur slovanských, red. L. Dolanský i J. Thon. Praha (1947). (м. ін. стаття про українські теми в чеській обробітці).
Hryhoriiv N. The War and Ukrainian Democracy. Toronto 1945. Стор. 206.
Hubatsch Walter. Im Bannkreis der Ostsee. Grundriss einer Geschichte der Ostseeländer in ihren gegenseitigen Beziehungen. Elwert, Graefe u. Unger. Marburg 1948.

Ivánka Endre. Hellenisches und Christliches im frühbyzantinischen Geistesleben. Verlag Herder. Wien 1948. Стор. 119.

Jabłoński Henryk. Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917—1918 (Prace Instytutu historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, III), Warszawa 1948. Стор. 165.
Jacob Jlse. Beziehungen Englands zu Russland und zur Türkei in den Jahren 1718—1727. Diss. Helbing & Lichtenlohn. Basel 1945. Стор. 159.
Jagolin Boris. Die Musik in der Sowjetunion. SWA. Verlag. Berlin 1946, Стор. 5.
Jesipov P. B. and N. K. Goncharov. "I want tobe like Stalin" (Transl. from the Russian text

on pedagogy by George S. Counts). John Day Co. New York 1947. Стор. 450.
Jorré Georges. URRS, terre et les hommes. Paris 1946.
Jucker Ernst. Erlebtes Russland. 16 Jahre öffentliche Arbeit in der Sovjetunion. 3. Aufl. Bern. Verlag. Haupt 1948. Стор. 286.
Jurgela Constantine R. History of the Lithuanian Nation. Lithuanian Cultural Institute Historical Research Section. New York 1948. Стор. 544.

Kaczmarczyk Zdzisław. Kazimierz Wielki. 1948.
Kaczmarczyk Zdzisław. Monarchia Kazimierza Wielkiego. I. 1939, II. 1947.
Kamieniecki Witold. Społeczeństwo litewskie w XV wieku. 1947.
Katalog für die Ausstellung. Werke emigrierter ukrainischer Künstler. Rothenburg o. T. 1947. Einführung v. Prof. Petro Mehyk (3—4), ілюстрації 8—16.
Kentrzynskyj Bohdan. Sauningen om Ukrainä. Stockholm-Helsinki 1943.
Кисельков В. Сл. Славянскитѣ просветителѣ Кирилъ и Меѳодій. София 1946. Стор. 436.
Kiełczewska-Zalewska Maria. O podstawy geograficzne Polski. 1946.
Kirkconnell Watson. National Minorities in the U.S.S.R. Winnipeg 1946.
Kirkconnell Watson. The Ukrainian Canadians an the War. Toronto 1940.
Klimenko Iwan. Das russische Sprichwort. A. Francke. Bern. Стор. 101.
Koestler Arthur. The Jogi and the Commissar. The Macmillan Co. New York 1945. Стор. 247.
Koestler Arthur. Sovjet-Mythos und Wirklichkeit. Autor. Übersetzung von Richard Schmid. 2. unveränderte Aufl. Auerdruck. Hamburg 1948. Стор. 91.
Kogon Eugen. Der SS Staat. (Das System der deutschen Konzentrationslager.) Karl Alber. München 1946. Стор. XXIII + 339 + 4 табл.
Kohn Hans. Propheten ihrer Völker... Studien zum Nationalismus des 19 Jhds. (Sammlung Dalp, tom 47). A. Francke AG. Bern 1948.
Konovalow S. Russo-Polish relations. Princenton University Press. 1946. Стор. 102.
Kossatsch Jurij. Abend bei Rosumovsky. Novelle. (Übertragen von Marie Mirtschuk). Verlag „Ukrainisches Wort". (Goldenes Tor, Zolota Brama, MUR). Regensburg 1946. Стор. 27.
Kossatsch Jurij. Ukrainische Literatur der Gegenwart. Verlag „Ukrainische Kultur". Regensburg 1947. Стор. 36.
Kostrzewski Jósef. Zarys dziejów i kultury Prasłowiańszczyzny. 1946.
Kosynka Hryhorij. Tra la segala, Novella ucraina. Trad. di L. Salvini. Roma 1941. Стор. 8.
Кранжалов Дімітар. Валовете в Добруджа и Басарабія и прабалгарская теорія. Відб. София 1943. Стор. 167.
Kravchenko Victor. Choose freedom. The personal and political life of soviet official. Charles Scribner's Sons. New York. Стор. 496. Німецький переклад п. н.: Ich wählte die Freiheit. Zürich 1947. Стор. 590.
Krzesinski Andrew J. Polands rights to justice. The Devin Adair Co. New York 1946. Стор. 120.
Kvitka Hrihori. Marusia. Translated by F. R. Liversay, with introduction by Lord Tweedsmuir. E. P. Dutton & Co. New York 1940.

Labuda Gerard. Okres "wspólnoty" słowianskiej w świetle źródeł i tradycji historycznej. Poznań 1948. Стор. 46.
Lamond Corliss. The Peoples of the Soviet Union. Harcourt, Brace Co. New York (1946). Стор. 229.
Lane Arthur Bliss. I Saw Poland Betrayed... Bobbs-Merril. 1947. Стор. 344.
Lang Serge. Ernst von Schneck. Porträt eines Menschenverbrechers. Nach den hinterlassenen Memoiren des ehemaligen Reichsministers Alfred Rosenberg. Zollikofer & Co. St. Gallen 1947.
Larsen Fred M. Dreissig Jahre Sowjet-Union. Volk u. Zeit. Karlsruhe 1947. Стор. 70.
Laserson Max. Russia and the western World. Macmillan Co. New York 1945. Стор. 275.
Lehr-Spławiński Tadeusz. O pochodzeniu i praojczyznie Słowian, 1946.
Lew Wasyl u. Iwan Werbjanyj. An English-Ukrainian an Ukrainian-English Dictionary. I. Part: English-ukrainian. Nuremberg-Bayreuth 1947. Стор. 190 + XLIV.
Lhéritier Michel. La Russie des tzars jusgu' an XIX-e siècle. Ed. de la Renaissance du livre. Paris. Стор. 328.
Lieb Fritz. Russland unterwegs. Der russische Mensch zwischen Christentum und Kommunismus. (Mensch u. Gesellschaft, Bd. IV). Francke. Bern 1945. Стор. 474.
Lieb Fritz. Die Selbstverfassung des russischen Menschen. Chronos-Verlag. Berlin 1947.
Literary Reader. Short Stores and Translations from T. Shevchenko. Collected by A. Stefan. "Ukrainska Knyha". Augsburg 1947. Стор. 95.
Lobanov-Rostovsky Andrei. Russia and Europa 1789—1825. Duke University Press. Durham 1947. Стор. 466.
Lüdcke Hedwig. Unsterbliches Byzanz (Gesam. und ins Deutsche übertragen) Minerva-Verlag. Berlin 1947. Стор. 200.
Lüthi Max. Das europäische Volksmärchen. Form und Wesen. Eine literaturwissenschaft. Darstellung. A. Francke. Bern 1947. Стор. 128.
Luznyckyj H. L'aspect contemporain de l'Eglise de l'Est. Відб. з Coup d'Oeil a l'Est (1948).

Luznyckyj H. L'Emigration Ukrainienne. Відб. з "Coup d'Oeil a l'Est", I.

Macleod Joseph. Actors Cross the Volga. A Study of the 19 th Century Russian Theatre and of Soviet Theatre in War. George Allen & Unwin. London 1946. Стор. IV + 359 з ілюстраціями.

Macůrek Josef. Dějiný polského naroda. Praha 1948.

Macůrek Josef. Dejepisectví evropského východu. Historický Klub. Praha 1946. Стор. 349.

Macůrek Josef. Dějiný východních Slovanů. Praha 1947.

Mandryka M. Ukrainian Question. Winnipeg 1940.

Mandryka M. J. Ukrainian Refugees 2. Ed. Ukrainian Canadian Committee. Winnipeg (1946). Стор. 45.

Manning Clarence A. The Story of the Ukraine. Philosophical Library. New York 1947. Стор. 326.

Manning Clarence A. Ukrainian Literature. Studies of the Leading Authors. Foreword by Prof. Watson Kirkconnel. Publ. by the Ukrainian National Association. Jersey City 1944. Стор. 126.

Männik Ennu. Die Staatenlosigkeits- und Flüchtlingsprobleme bei den osteuropäischen Völkern 1917—1947. Diss. Tübingen 1947.

Map of Ukraine. The percentage of ukrainians of the Whole population. 1 : 5,000.000.

Margolin Arnold D. From a Political Diary. Russia, the Ukraine and Amerika 1905—1945. Columbia University Press. New York 1946. Стор. 250.

Marnitz Ludwig. Russische Grammatik. Gerhard. Leipzig 1947. Стор. 167.

Marti Otto. Die Völker West- und Mitteleuropas im Altertum. Verlag für Kunst und Wissenschaft. Baden-Baden 1947. Стор. 259.

Melen Alexander. Le droit des gens et le systeme du droit polonais. Thèse droit-Fribourg. Fribourg 1945. Стор. 120.

Meller Hubert. Probleme der polnischen Kultur. Wie wir uns umerziehen. Histor. Kabinett. Allgem. Deutscher Verlag. (Dokumente der Gegenwart, Bd. 2). Berlin 1948. Стор. 42.

Meyer Ernst. Die Indogermanenfrage. Vortrag. Elwert-Gräfe & Unzer. Marburg 1948. Стор. 28.

Michajlow N. und W. Pokschischewskij. Reise über die Karte der Sowjetunion. SWA. Verlag. Berlin 1947. Стор. 479.

Mika Ruk. Stille Wasser. Mit 12 mehrfarbigen Illustrationen des Verfassers. Vier Falken-Verlag. Düsseldorf 1947. Стор. 107.

Mikolajczyk Stanislau. Der Krieg gegen die Freiheit. Aus den Memoiren.

Mikolajczyk Stanislau. The Rape of Poland. New York 1947.

Moszyński Kazimierz. Kultura ludowa Slowian. Том 4 кінчиться друкувати.

Muchnic Helen. An introduction to Russian literature. Doubleday Co. 1947. Стор. 272.

Myshuha Luke. Shevchenko and Women. New York 1940. Стор. 94.

Nestor. Die altrussische Nestorchronik. Лѣтопись Нестора. In Ausw. von Reinhold Trautmann. (Slavistische Studienbücherei, H. 1.). Harrassovitz. Leipzig 1948. Стор. 76, м. 8°.

Neuhäusler Johann. Kreuz und Hakenkreuz. Der Kampf des Nationalsozialismus gegen die Katholische Kirche und der kirchliche Widerstand. I. *1—2*, Katholische Kirche Bayerns. München *1946*. Стор. 384 + 440.

Nickisch Ernst. Ost-West. Unsystematische Betrachtungen. Minerva-Verlag. Berlin *1947*. Стор. 96.

Nicolsky Boris. La peuple russe. La carrière historique. Ed. la Press française et etrangère. Paris *1947*. Стор. 370.

Nimet Akdes Kurat. Histoire des Petchénèges. Paris *1947*.

Nimet Akdes Kurat. Isveç Kirali XII Karl' in Türkiyede kaldigi zamana ait metinler ve vesikalar. Istambul *1943*. Стор. VIII + 241.

Nimet Akdes Kurat. Isveç Kirali XII Karl' in hayati ve faaliyeti. I—II. Istambul *1940—1944*. Стор. XX + 705.

Nötzel Karl. Östliche Weisheit. Starnberg a. S. *1947*.

Noël Leon. Der deutsche Angriff auf Polen. Aus dem Französischen übertr. von Hugo Neumann. Arani. Berlin-Wilmersdorf *1948*, Стор. 464.

Normano J. F. The spirit of Russian economics. John Day Co. New York *1945*. Стор. 170.

Northrop F. C. S. The Meeting of East and West. An Enguiry Concerning World Understanding. Macmillan & Co. New York *1946*. Стор. 531 + XVII.

Nosek Stefan. Zagadnienie Prasłowiańszczyzny w świetle prehistorii *1947*.

Nosek Stefan. Słowianie w pradziejach ziem polskich *1946*.

Obermaier Franz. Ukraine, Land der schwarzen Erde. Wien *1942*. Стор. 198.

Obrysy Slovanstva. Sbornik přednašek Slovanského Ústavu v Praze. Slovanský Svět. Myšlenky a skutečnosti. Orbis. Praha *1948*. Стор. 230.

(Продовж. в наступнім числі)

Зміст

ОГЛЯДИ:

РЕЦЕНЗІЇ:

НАШІ ВТРАТИ:

ХРОНІКА НТШ ч. 76:

БІБЛІОГРАФІЯ:

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Наукове Товариство ім. Шевченка, відзначаючи своє 75-річчя, видає настільну книгу для кожного українця — Енциклопедію Українознавства. Книга знання про Україну мусить задовольняти потреби різних шарів нашого суспільства й відповідати різнорідним вимогам, поєднуючи науковість із ясністю й цілковитою приступністю викладу. Вона дасть можливість широко й всебічно інформувати про українські справи чужинців, які досі діставали відомості про Україну здебільшого з необ'єктивних, неправдивих джерел.

Подаючи суму найнеобхідніших знань про Україну, Енциклопедія Українознавства заступає собою низку важливих книжок, що її втратили наші еміґранти в бурхливі роки війни.

В Енциклопедії беруть участь наші найвидатніші наукові сили.

Енциклопедія спирається на найновіші доступні джерела, літературу, статистику, вона багато ілюстрована картами, світлинами, діяграмами і т. п.

Енциклопедія дає повний образ території, населення, історії, культури, політики, військового потенціялу й господарства України від найдавніших часів і до сьогодні. Енциклопедія подає багато відомостей про заморські країни й нашу еміґрацію до них.

Перший том Енциклопедії Українознавства містить низку статтей про Україну, які становлять замкнену цілість; другий том являтиме окрему частину, яка даватиме короткі пояснення до всіх гасел, зв'язаних з Україною. Обидва томи доповнюють один одного, але одночасно становлять незалежні цілості (їх можна також купувати окремо).

Енциклопедія Українознавства стане нашою настільною книгою, вірним товаришем у мандрівці по чужих країнах.

Замовлення на Енциклопедію Українознавства просимо слати на адресу Наукового Товариства ім. Шевченка: Мюнхен, Версайлєрштр. 4/I, München 62, Versaillerstr. 4/I, Schliessfach 8.

Ціна Енциклопедії Українознавства в одноразовій передплаті виносить 60.— ДМ, двома ратами 70.— ДМ (тобто за кожних 5 зошитів 35.— ДМ), при передплаті зошитами 80.— (за кожний зошит 8.— ДМ).

СЬОГОЧАСНЕ
Й
МИНУЛЕ

1

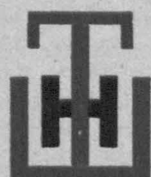

1948

Вісник Українознавства

СЬОГОЧАСНЕ й МИНУЛЕ,

що його видає НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. Т. ШЕВЧЕНКА,

виходить чвертьрічно книжками в об'ємі 6—8 аркушів друку великої вісімки й міститиме: 1. статті з усіх ділянок українознавства; 2. огляди наукового, культурного, мистецького й господарського життя; 3. реферати й рецензії; 4. хроніку наукового, культурно-освітнього, мистецького й господарського життя; 5. вісті про видавничий рух, пресу й україніка в чужій пресі; 6. некрологи (наші втрати) і 7. бібліографію.

Головний Редактор »Сьогочасного й Минулого« — проф. д-р Зенон Кузеля, в склад редакційної Колеґії входять проф. д-р О. Кульчицький, проф. П. Мегик, проф. д-р І. Розгін, проф. д-р Є. Храпливий і д-р В. Янів.

Згоду співпрацювати в журналі дали досі:

Андрієвський Віктор, Антонович Марко, Бабій Михайло, Баран Степан, Бачинський Леонид, Білецький Леонид, Білинський Роман, Блавацький Володимир, Борщак Ілько, Ващенко Григорій, Велигорський Іван, Ветухов Михайло, Витанович Іван, Витвицький Василь, Власовський Іван, Воєвідка Ярослав, Ганкевич Лев, Гришко Василь, Ґерманюк Максим, Державин Володимир, Димінський Роман, Дольницький Мирон, Доманицький Віктор, Дорошенко Дмитро, Дорошенко Володимир, Дужий М., Єфремов Микола, Жарський Євген, Загайкевич Богдан, Зайців Дмитро, Залуцький Роман, Іваницький Борис, Митрополит Іларіон, Ільницький Роман, Ісаїв Петро, Кисілевський Кость, Ковалів Петро, Колянківський Микола, Кравців Богдан, Кривуцький Володимир, Крупницький Борис, Крушинський Федір, Кубійович Володимир, Кузеля Зенон, Кулицький Микола, Кульчицький Олександер, Лаба Василь, Лазорко Володимир, Лев Василь, Левкович Іван, Ленцик Василь, Лисянський Борис, Лисько Зенон, Лончина Богдан, Лучаковський Богдан, Махів Григорій, Мацяк Володимир, Меґик Петро, Архиєпископ Михаїл, Милянич Атанас, Мишуґа Лев, Міллер Михайло, Мірчук Іван, Міяковський Володимир, Мощенко Костянтин, Мудрий Василь, Німчук Іван, Оглоблин Олександер, Олійник Роман, Олянчин Домет, Ольхівський Андрій, Онацький Євген, Павликовська Ірина, Павликовський Юліян, Падох Ярослав, Палій Андрій, Пасічняк Василь, Пастушенко Ярослав, Пеленський Євген Ю., Петренко Павло, Петрів Віктор, Повстенко Олекса, Полонська-Василенко Наталія, Полянський Юрій, Пріцак Омелян, Пульховський Федір, Рада Фізичної Культури, Радзикевич Володимир, Рак Ярослав, Раковський Іван, Розгін Іван, Рошко Степан, Рудницький Ярослав, Рудичів Іван, Рудко Іван, Самчук Улас, Семчишин М., Сердюк М., Сидорук Іван, Січинський Володимир, Скабар Осип, Скегар Григорій, Смаль-Стоцький Роман, Смик Роман, Сосновий Тимофій, Сосновський Михайло, Стахів Матвій, Степовий Олекса, Студинський Юрій, Тарнавський Омелян, Тарнович Юліян, Тищенко Юрій, Українська Школа, Фединський Юрій, Федів Ігор, Фіґоль Атанас, Храпливий Євген, Чайковський Євген, Чапленко Василь, Чернецький Антін, Чикаленко Лев, Келлер-Чикаленко Ганна, Чубатий Микола, Шевельов Юрій, Шлемкевич Микола, Шумовський Арсен, Щербаківський Вадим, Янів Володимир, Янович Іван, Янушевич Лев.

Адреса Редакції й Адміністрації:
проф. д-р Зенон Кузеля, Фюрт, Даніель-Лейштрассе 1/III

СЬОГОЧАСНЕ Й МИНУЛЕ

ВІСНИК УКРАЇНОЗНАВСТВА

видає

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

Рік третій
Нова серія
1948
I

Sevcenko Scientific Society
Schewtschenko-Gesellschaft der Wissenschaften
Видавництво »Час«
Мюнхен — Нью-Йорк

Видано фондами української фірми Гуртівні Паперу в Авгсбурзі та передано повний наклад для Наукового Товариства ім. Шевченка

Головний Редактор: Зенон Кузеля
Мистецьке оформлення: Петро Мегик
Адреса Редакції й Адміністрації
Prof. Dr. Zeno Kuzela, Fürth i. Bay.,
Daniel-Ley-Straße 1/III

Present and Past Ukrainian Scientific Quarterly
Gegenwart und Vergangenheit
Zeitschrift für Ukrainekunde

Supplement to „Czas" / Time /
Authorised by Eucom HQ Civil Affairs Division 11 Mar 948 No UNDP Editor
Roman Ilnytzky

Від Редакції

Наукове Товариство ім. Шевченка, що відновило м. р. свою працю після воєнної перерви, вирішило на Спільному Засіданні всіх Секцій відновити перш усього перервану війною публікацію, журнал »Сьогочасне й Минуле«, що почав був виходити безпосередньо перед війною в 1939 р. під головною редакцією проф. Івана Раковського та редакційній допомозі Василя Сімовича з метою »давати правдивий образ життя українського народу на всіх землях, де він живе, життя в минулому й тепер, і з цим образом знайомити широкі маси нашого громадянства«.

Це завдання перебрала на себе й редакція відновленого »Вісника Українознавства«, вважаючи, що вони сьогодні ще актуальніші й потрібніші, хоч тяжчі до переведення, як давніше. Редакція »Сьогочасного й Минулого« хоче на еміґрації дати образ нашого сьогочасного культурного життя у зв'язку з попереднім, об'єднати наших кращих культурних робітників для спільної культурної й наукової праці, а поза тим присвятити увагу актуальним справам нашого культурного життя в найширшому цього слова значенні в аспекті дальшого розвитку нашої культури й науки. З цього погляду Редакція старатиметься по змозі всесторонньо й об'єктивно висвітлювати нашу сучасність і не обмежуватися вузьким українознавством, але поширювати його на всі прояви українського життя, на економічне життя, техніку, мистецтво, спорт і т. д.

»Сьогочасне й Минуле« є, щоправда, офіційним органом всіх секцій НТШ, але воно хоче сповнити ролю представницького органу всіх наших наукових і культурно-освітніх установ, закладів і організацій і заручилося вже тепер їхньою згодою тісної співпраці, як це вже видно із змісту цього першого зшитка.

Перший зшиток присвячений в цілості оглядові нашого наукового й культурного життя в часі другої світової війни аж посьогодні (1939—1947), але Редакція з технічних причин не могла вмістити в ньому всього обширного матеріялу й мусіла відкласти значну його частину до найближчого числа, щоб не побільшувати об'єму числа і приспішити появу книжки. Зокрема не могли покищо бути поміщені огляди про наукове життя на рідних землях і в деяких краях Середньої й Західньої Европи, культурно-освітню працю ЦПУЕ, Санітарно-Харитативну Службу, студентські організації, »Комісію Допомоги Українському Студентству«, фахові об'єднання лікарів, техніків, лісівників, журналістів, учителів і жінок, український спорт, наші видавництва тощо. До найближчого числа треба було теж відкласти більшу частину хроніки, україніка в чужій пресі, бібліографію, рецензії і некрологи.

Перша книжка виходить із значним опізненням, бо друкувалася серед тяжких умовин у німецькій друкарні, що до цього не була пристосована. Та сподіваємося, що дальші зшитки появлятимуться правильніше при кращих технічник умовинах.

Володимир Кубійович

Сучасні проблеми української науки

I. Впровід.

У висліді другої світової війни найшлися уперше в нашій історії всі українські землі під одною московською окупацією. Уперше в історії події викинули за межі краю сотки тисяч наших людей, з яких около чверть мільйона не хоче і не може вертатися до краю і творитиме першу масову українську політичну еміґрацію. Серед них — також уперше в нашій історії — переважна частина нашої провідної верстви.

Сьогодні ця маса разом із своєю інтеліґенцією поволі розходиться з місця свого хвилевого скупчення — Німеччини по численних країнах Европи й Америки, та ще не знати, де повстануть головні скупчення нової еміґрації, яка її частина залишиться в Німеччині, які будуть умовини її життя. Одне ясне: на якій землі не було б, перед нами стануть великі завдання. Поки край в неволі, тільки еміґрація може бути носієм вільної, національної думки, тільки вона може виплекати цінності української духової культури, ідеї, які перейдуть і совєтські кордони і піддержуватимуть край в його важкій боротьбі. Тільки еміґрація може у вільний спосіб репрезентувати українські інтереси перед чужим світом. Що більше, вона може і має обов'язок отворити світові очі на небезпеку, що грозить від большевиків, і помогти в боротьбі своїм досвідом, здобутим у боротьбі продовж чверти століття.

Таке завдання української еміґрації, радше її провідної верстви. Це завдання в першій мірі української науки. Вона має в'язати українську еміґрацію з українським минулим і сьогочасним, вона має ставити перед свідомість народу низку завдань, допомагати йому їх вирішити, вона має говорити світові про Україну й українців та здобувати приятелів для нашої справи. Українська наука може сповнити ті трудні, але почесні завдання, якщо наші учені будуть їх свідомі, якщо ясно розроблять пляни своєї діяльности на еміґрації, якщо вже тепер їх дії будуть доцільні, якщо підуть зі своїм людом як зорганізована група, що знає своє призначення і сповнятиме його. Кілька заввав на тему актуальних завдань української науки і на тему організації українського ученого світу та його ролі для нашої еміґрації хочу кинути. Щоб цю аналізу перевести, треба спинитися над станом української науки безпосередньо перед вибухом війни, в часі її, та в сучасний мент.

II. Стан української науки до вибуху другої світової війни.

По першій світовій війні переживала українська наука свій недовгий буйний розвиток. Це був період високого розцвіту нашої науки на Придніпрянщині, в першій мірі в діяльності Української Академії Наук у Києві, та на еміґрації в Чехо-Словаччині, тут знову в першій мірі в діяльності Українського Вільного Університету в Празі і Української Господарської Академії в Подєбрадах. На зах. українських землях, а саме в Галичині, в якій до першої війни високо маяв

прапор української науки під проводом Наукового Товариства ім. Шевченка, позначився упадок наукової діяльности через некорисні політичні умовини і відплив великої частини наукових сил на Придніпрянщину і на еміґрацію.

30-ті роки приносять українській науці удари. На Придніпрянщині в добі репресій проти українського національного світу знищено в першу чергу українську науку й українських учених. Науці відібрали свободу дій, вона перестала бути українською. Зовнішній знак того: Всеукраїнська Академія Наук стає Академією Наук УССР. Але й друге вогнище української науки, а саме в Чехо-Словаччині, тратить своє дотеперішнє значення через брак припливу нових сил з краю: учених, як і студентів, та через сильне погіршення економічних умовин; завмирає Висока Педагогічна Школа ім. Драгоманова, а Українська Господарська Академія в Подєбрадах замінюється на Український Технічно-Господарський Інститут.

Треба би гадати, що в часі, коли вигасали, чи пак зменшили свою діяльність ці два дотеперішні головні вогнища української науки, саме тоді буйно повинна б розвиватися українська наука в Галичині, єдиній, — крім Закарпаття, — українській землі, де ту науку яскраво не переслідували і де вона мала гарні традиції. Та цього не було. Діяльність Наукового Товариства ім. Шевченка, зокрема видавнича, сильно послабилася, бракувало свіжого наукового доросту, зв'язок з чужим науковим світом і з власною суспільністю був невеликий. Причини цього зовнішні і внутрішні. Зовнішні — це брак допомоги, а часто і перешкоди з боку ворожого нам державного польського світу. Це брак субвенцій, брак українських високих шкіл і недопущення українських учених, — з малими винятками, — до праці на високих школах, і у висліді важке матеріяльне животіння наших учених, утруднення зв'язків із заграницею. Не меншими були внутрішні причини — українські перешкоди, а саме з одного боку надто слабе зрозуміння в Галичині для потреб науки, з другого боку незрозуміння учених потреб і журб суспільности.

Не краще було в українських наукових установах за межами батьківщини. Вони, чи поодинокі вчені, які працювали на чужині в чужих наукових установах, мали сповняти почесне завдання посольства української культури, мали інформувати чужий світ про нас і з'єднувати для нас прихильників. Мало було таких установ: високі школи і наукові організації в Чехо-Словаччині, Український Науковий Інститут у Берліні, Український Науковий Інститут у Варшаві і, мабуть, усе. Крім того нечисленні вчені розсіяні по світі, з яких живими і діяльними були в першій мірі: Онацький в Римі і Борщак у Парижі. З тих установ Прага і Подєбради переживали таке лихоліття, як край. Український Науковий Інститут у Варшаві мав деякі обмеження як установа, залежна вповні від польського уряду, і тому трудно йому було бути українським посольством у польській дійсності. Та все таки проявляв він сильний видавничий рух. Український Науковий Інститут у Берліні не виявляв поважної видавничої діяльности, але завдяки своїй бібліотеці, курсам, викладам, на які запрошує своїх і чужих учених, добре представляє українське ім'я в німецькому світі. Часами одна людина, як ось проф. Є. Онацький, заступає в цілій країні Інститут, і те, що знають про Україну в Італії, це головно його діло. Але таких установ і таких людей обмаль. Не було наших наукових установ в таких осередках, як Париж, Лондон, Америка, не було їх в місті з давніми українськими традиціями — Відні, не кажучи вже про країни Близького Сходу (в першій мірі в Туреччині, де могли бути жваві заінтересування українськими проблемами), ні Далекого Сходу (Японія).

В останніх роках перед війною видно деякі прояви відродження української науки, а саме в Галичині. Публіка відчуває брак підставових праць з українознавства, находяться вчені і видавництва, що йдуть назустріч цим потребам, і ось повстає Перша Українська Загальна Енциклопедія, Атлас України, Географія України, Українські Статистичні Річники, Історія Українського Війська. Український учений відкопує княжий Галич і тисячі сірих людей, головно селян, стають паломниками до руїн давньої слави, щоб набрати сил до боротьби за права нації. В межах НТШ повстає кабінет для дослідів найновішої історії України, живий журнал »Сьогочасне й Минуле«, розвиваються успішно музеї. Пожвавлюється науковий богословський світ. Повстають провінціональні музеї, а деякі з них, як »Бойківщина« в Самборі, мають свої видавництва. Може це початок відродження? Не знати — бо приходить друга світова війна.

III. Українська наука в часі другої світової війни.

Майже всі українські землі опинюються у вересні 1939 р. під Советами. В Галичині покищо неначе ренесанс науки. Вправді нові окупанти розв'язують Наукове Товариство ім. Шевченка, але повстають українські високі державні школи і філія Академії Наук у Києві. Перший раз численні українські учені дістають пости професорів на високих школах, чи в Академії Наук і не журяться куском хліба. Находяться молоді адепти науки і місця для них. Та це перші роки, за якими прийшли б події, що їх Наддніпрянщина пережила 10 років тому, а які Галичина переживає тепер в часі другої большевицької окупації. За ввесь час советської влади в Галичині видавничий науковий рух був вельми слабий. Вибух війни Німеччини з Советами в червні 1941 р. і згодом опанування майже всієї України німцями зміняє знову картину.

Воєнні дії, зв'язані з походом німців на Україну, спричинили сильне знищення культурного добра: частину його евакували большевики, при чому багато цінностей пропало, частина знищена воєнними діями. Найвизначніших українських учених насильно вивіз советський уряд. Академію Наук УССР перенесено до Уфи. Німці принесли ще більшу руїну. На Наддніпрянщині в т. зв. »Райхскомісаріяті України« закрито всі високі школи, наукові інститути, музеї, всі видавництва. Частину безцінного добра знищено, частину вивезено в Німеччину, над рештою наставлено німців, здебільша слабших, або ніяких фахівців. Українські вчені голодували (страшна зима 1941/42 р., коли то неодин з них помер голодовою смертю), деяких німці фізично знищили, інші животіли на скромних постах.

Дещо інакше було на західніх землях, в т. зв. Генеральній Губернії. Тут деякі можливості розвитку культури і науки існували — правда, доволі скромні. Німецька влада розв'язала всі високі школи до Університету ім. Франка у Львові включно, не дала згоди на відновлення діяльности НТШ, всі давні українські установи, що їх за советської влади удержавлено, не були звернені українцям (майно НТШ, музеї, бібліотеки), але не було яркого переслідування людей і розграбування культурного добра. Низка українських учених дістає зайняття на т. зв. Фахових Курсах (рід фахових високих шкіл). Інші, головно з обсягу українознавства, дістають змогу працювати приватними ученими при допомозі Українського Центрального Комітету і Українського Видавництва. Десятки цінних наукових праць віддано в Українське Видавництво, щоб видати їх у слушний час. Секції і кабінети НТШ проявляють укриту наукову діяльність (сходини членів, реферати, назовні виступають учені з циклями доповідей на актуальні теми, головно українського світогляду, або про галицькі проблеми. Видавничий

науковий рух через спротив влади майже ніякий. Науковий рух пожвавився, коли то воєнні дії з літа 1943 р. змусили українських учених покинути Наддніпрянщину. Майже всі вони знайшли за допомогою Українського Центрального Комітету приміщення і працю в Галичині, головно у Львові (згодом в Криниці), який став за короткий час єдиним осередком української національної культури і науки. В зимі 1943/44 р. по довгій перерві знову познайомилися з собою учені Наддніпрянщини і Галичини і так проломано кордон Збруча.

Що діялося з українським науковим світом на інших землях під владою німців? Український Науковий Інститут у Варшаві німці зліквідували, а цінну бібліотеку і наукові матеріяли вивезли невідомо куди. Це саме зробили з бібліотекою ім. С. Петлюри в Парижі. Український Науковий Інститут у Берліні діяв увесь час війни дальше, але в обмежених рямцях. Зате Український Вільний Університет в Празі діяв увесь час правильно не зважаючи на слабий приплив студентів і труднощі з боку німецької влади. Відрадним проявом було доповнення колеґії професорів новими силами з Галичини і Придніпрянщини так, що на Університеті найшлися представники всіх земель і еміґранти з різних часів. Діє Інститут Позаочного Навчання в Подебрадах, Історично-Філологічне Товариство у Празі. Існує деякий науковий видавничий рух. Українські наукові установи удержували ввесь час зв'язок з рідним краєм і користувалися його фінансовою допомогою.

IV. Сучасний стан української науки на еміґрації і її проблеми.

Воєнні події літа 1944 р. привели до нової окупації зах. українських земель Советами. Майже все культурне і наукове майно залишилося на місці. Як було сказано, з Придніпрянщини виїхали майже всі учені, які там перебували за німецької влади, з Галичини — частина. Вони подалися на захід — у Німеччину. Останні місяці війни принесли українській науці нові втрати. У зв'язку з зайняттям Берліну і Чех залишилися там усі українські бібліотеки та Музей Визвольної Боротьби. Залишилася частина українських учених, більшість з них большевики незабаром вивезли, деякі померли.

На території Німеччини й Австрії зайнятій західніми альянтами опинилося приблизно двісті українських наукових робітників. Вони з різних частин України, прибули в різних часах, працювали в різних наукових установах, мають різний науковий стаж. Найбільший відсоток українських науковців це нові еміґранти зі східньої України. Лише деякі з них займали визначні пости на університетах, більшість це працівники в різних практичних високих школах і інститутах. Крім того маємо вже низку молодих адептів науки, які щойно покінчили студії: це здебільша галичани.

Більшість наших науковців скупчується біля відновлених, або новозорганізованих наукових установ і високих шкіл. До давніх високих шкіл належить Український Вільний Університет і Український Технічно-Господарський Інститут, який знову зорганізував авдиторні виклади, себто знову став Високою Господарською Школою. Обі ці установи доповнили свій лекторський склад і поширили свою діяльність, творячи нові факультети чи пак відділи. Повстала Богословська Академія при Укр. Авт. Православній Церкві, Греко-католицька Духовна Семінарія і Висока Економічна Школа. Відновило свою діяльність Наукове Товариство ім. Шевченка, повстала нова наукова асоціяція під назвою Українська Вільна Академія Наук. Існування аж такого числа наукових установ було не так вислідом реальних потреб, як хвилевої коньюнктури і великого

числа науковців, які хотіли потворити власні варстати праці, та великого числа студентства й існування таборів, в яких примістилася більшість одних і других. Ця хвилева коньюнктура спричинила не лише деякий організаційний переріст і покликання до життя установ, які не мають шанс існування в будучині, але й відвернула увагу наших науковців від цих питань, над якими в першій черзі треба було працювати, бо цього вимагають національні потреби. Питанню, які є актуальні завдання української науки і які є найбільш доцільні форми організації українського наукового світу, посвятимо наші дальші завваги.

Й одні й другі мусять випливати із безпосереднього зв'язку з життям*). В сьогоднішніх трагічних для нашої нації часах український учений повинен в першу чергу займатися не цими проблемами, які йому особисто л ю б і й м и л і, але цими, які сьогодні з в'я з а н і з п о т р е б а м и н а ц і ї. Серед соток проблем повинен український учений присвятити свій труд в першу чергу цим, на розв'язку яких жде нація й сучасне життя. З другого боку є сотки проблем, яких розв'язка не є строго актуальна й які зовсім спокійно можна оголосити в майбутності. Не перечимо тут засаді свободи науки, але вимагаємо від українського ученого, щоб його творчі зусилля були в першу чергу зв'язані з проблемами народу. З другого боку, якщо українська наука звертається до суспільности з вимогою допомоги, то ця вимога оправдана тоді, коли наша наука також допомагає нації й не стоїть здалека від її життєвих потреб. Очевидна річ — виїмок творять високоякостеві твори, та праці з цих ділянок науки, які не можуть мати безпосереднього зв'язку з актуальним політичним життям. Для розв'язки зокрема актуальних питань найкраще потворити в рямцях наших наукових установ окремі клітини (Інститути).

Якщо говоримо про творчість наших учених, не можемо теж забувати труднощів, на які вони натрапляють в своїй праці серед еміґраційних умовин. Немає тут поважніших українських бібліотек, а німецькі є дуже вбогі в україніка, бо бібліотеки з багатими українськими відділами (Кеніґсберґ, Берлін, Бресляв, Прага, Відень) залишилися по совєтському боці, немає відповідних музеїв і архівів, а західньоевропейські та американські бібліотеки доволі вбогі в нашу наукову літературу. Немає українського терену і тому відпадає можливість теренових студій, що болючо відбивається на дослідах з деяких ділянок науки, зокрема на природничих науках. Відпадає теж як предмет студій українська людина, за виїмком еміґрантів. З конечности праця українського ученого на еміґрації буде базуватися переважно на посередніх джерелах.

Задля цих специфічних обставин і тематика, і методика праць наших учених мусить мати специфічне обличчя. Треба по-перше подати до загального відома ті праці, які наші учені привезли зі собою, бодай у формі друкованого резюме, бо інакше стануть вони перестарілі; треба зареєструвати україніка, які є по бібліотеках і в приватних руках; треба використати як предмет дослідів цей людський матеріял, який перебуває тепер на еміґрації. Кілька слів до цих двох останніх завдань.

Ніяка наукова робота не є можлива без підставового варстату праці, яким є бібліотека. Тож мусимо опрацювати бібліографію з обсягу українистики в широкому цього слова значенню, перепровадити реєстр україніків в доступних

---

*) На цю тему писав М.-І.-Ш. в статті »Життя і наука«. Шляхи і завдання української науки (Проблеми, Липень 1947, стор. 5—9). Автор підкреслює потребу зв'язку української науки з життям. З його висновками ми засадничо згідні.

публічних, а то і приватних бібліотеках, поробити фотокопії з найважніших книжок, створити зав'язок центральної української бібліотеки на еміґрації. Зокрема треба багато зусиль і коштів посвятити зладженню фотокопій, зглядно зфільмованню кількох тисяч найважливіших наукових творів з обсягу українистики, бо лише цим способом дасться змогу зорганізувати в кількох важніших осередках української еміґрації невеличкі, але підставові варстати для культурної праці. *)

Факт, що більша частина нашої еміґрації в Німеччині скупчена по таборах, отвирає широкі можливості дослідів для деяких галузів науки. Антрополог, етнограф, мовознавець, демограф, географ, соціолог, економіст, а навіть історик найновіших часів можуть найти серед еміґрантів вдячний і дуже цінний матеріял для студій зі своєї спеціяльности. Як приклад підкреслюю такі теми, як ось студії над національним станом наших окраїн, людностеві зміни, які зайшли на підсоветській Україні, головно як вислід голоду і депортації, опрацювання таких тем, як ось життя в сколективізованому селі, життя українського робітника, наука в підсоветській Україні, опис школи з советській дійсності і проблема виховання молоді, проблема релігійного й церковного життя тощо. Крім підсоветської тематики інтересно зібрати матеріял до висвітлення короткої епохи німецької окупації в Україні.

Цим способом ми вже торкнули деякі актуальні завдання, які являються перед нашими ученими під теперішню пору. **Це інвентаризація цього, що вони принесли зі собою,** і цього, що **находиться** у власних і чужих збірках. Дальше завдання це **інвентаризація подій з української історії останніх часів.** Зокрема інтересне дослідження політичної історії України під Советами і різних ділянок **життя в Советській Україні.** Джерелом для цих дослідів будуть у малій мірі архівні документи й готові вже публікації, в першу чергу це матеріяли і спогади діячів з цього часу, а ще більше згадані вже досліди, які треба перепровадити по таборах шляхом відповідно зладжених квестіонарів, безпосередніх розмов і мемуарів. Висвітлення умовин життя під Советами інтересне не лише для українців, але для всього західнього світу, якому советський світ ще мало звісний, і це може бути наш поважний вклад в загальну науку. Завершенням дослідів над підсоветським життям повинна бути праця, яка б синтетично змальовувала історію України й українців під советською займанщиною.

Ми погоджуємося вповні з М.-І.-Ш., автором статті »Життя і наука«, що український учений повинен зайняти становище до проблеми, як узгіднити наше сучасне поняття самостійности з ідеями творення федерації Европи, або і світу, до дискутованих зв'язків народів, що живуть на чорноморсько-балтійському помості, до чорноморської концепції, до проблеми українських колоніяльних земель тощо. Завданням української науки є висвітлити всебічно **ролю нашої Батьківщини в східньоевропейському комплексі,** а у зв'язку з цим проблему **взаємовідносин** з нашими **сусідами,** зокрема з Москвою, Донщиною, Передкавказзям та з Польщею. Це праця для географа, економіста, демографа, соціолога, історика і військовика. В тісному зв'язку з питанням взаємовідносин України до сусідів стоїть потреба опрацьовання **проблематики наших пограниччей.** Ми повинні знати точно національні відностини наших пограничних земель, їх еволюцію і лінію розвитку, економічну і політичну структуру, геополітичне і стратегічне

*) Цього завдання піднявся Український Бібліологічний Інститут при Науковім Товаристві ім. Шевченка.

положення, щоб на цій підставі мати готову свою концепцію будучих границь Української Держави й мати готовий матеріял до оборони цієї концепції. Належить тут проблематика пограниччя українців з поляками, білорусинами, словаками, мадярами, румунами, москалями та з південним сходом. Не входячи в подробиці підкреслимо для прикладу, кілько творчого зусилля наших учених треба для з'ясовання найбільш скомплікованого нашого пограниччя, а саме південно-східнього, де гостро перетинаються шляхи експансії Росії до Озівського моря з українським шляхом на Передкавказзя і до українських колоніяльних земель в Азії та самостійницькими тенденціями козаків, народів Кавказу і Середньої Азії.

Українські учені залюбки працюють над причинками з ділянки своєї спеціяльности. Доцінюючи вагу таких студій, без яких не може бути більших опрацювань, все таки мусимо підкреслити потребу **синтетичних праць з усіх ділянок україністики** в широкому цього слова значенні. Виповнення цих завдань не легке, може і невдячне для самого автора, але потрібне і для внутрішнього вжитку і щоб познайомити чужинецький світ з нашою проблематикою. Таку то ціль має Енциклопедія Українознавства, якої опрацьовання піднялося Наукове Товариство ім. Шевченка. До групи цих завдань належатиме видавання постійних статистичних річників України, Атласів України тощо.

Збережемо себе, як еміґрація, здоровими і діятимемо позитивно на край, якщо ясно знатимемо, хто ми, що притаманне нам, що можемо внести до загальнолюдської скарбниці духа. **Тут виринає проблематика українського світогляду.** Проаналізувати, зглибити його первні, його основні ідеї, знайти його сучасний вислів після трагічних останніх переживань і на їх підставі — ось справи першої ваги. Очистити українську духовість від насильно накинутих чужих змістів, отже, в першу чергу дати основну критику марксизму, московського комунізму і т. п. — це завдання того самого порядку.

До групи актуальних питань належить теж **проблема української еміґрації.** Десятки тисяч громадян питають куди нам їхати, чому до тої, а не до іншої країни, які там умовини життя, чи є там українська еміґрація, як вона живе тощо. Справді, не компетенції учених спрямовувати маси тих, які хочуть виїхати, але українські учені можуть дати висвітлення деяких з заторкнених проблем, як: дотеперішня заокеанська українська еміґрація, її історія й стан; короткі інформації про країни, які входять в рахунок, як терени української еміґрації, питання, які країни надаються для української еміґрації, країни Европи, як евентуальний терен української еміґрації, небезпеки еміґрації і т. д. З другого боку перед нашими ученими стає проблема **студій над нашою еміґрантською масою** так в цих країнах, в яких вона вже давно поселилася, як і в цих, в яких поселюються щойно тепер; то ж праці для географів, соціологів, економістів, статистиків, істориків дуже багато.

Вдячною ділянкою праці наших учених на еміґрації є висвітлити **взаємовідносини між нашою країною, а країнами Західньої Европи, чи Америки.** До висвітлення цих проблем найде наш учений архівальні джерела і цього роду праці скріплять наші зв'язки з чужинецьким науковим світом. Взагалі ж перед українським ученим стоїть завдання — як це було і підкреслено вже — нав'язати тісні зв'язки з ученими інших країн, вийти цим способом зі своєрідного українського ґетто і бути післанцем українського духового світу.

Це, мабуть, найактуальніші завдання української науки на еміґрації. Деякі з порушених тут питань можуть бути опрацьовані вже тепер у Німеччині, часто

тут можуть бути лише збирані матеріяли, які буде можна щойно згодом опрацювати. Заходить питання, до якої міри українські науковці використали ці можливості, які давав їм майже трирічний побут у Німеччині. Мабуть, не вповні . . . Рішучо заслабі були зв'язки з ученим німецьким світом і заслабо використано ці культурні багацтва, які має навіть сьогоднішня, знищена Німеччина. Наші учені присвячують свої творчі зусилля в першу чергу цим проблемам, які їм милі, а не цим, які зв'язані з життям, що більше, вони переважно втікають від життя. На організаційному відтинку береться під увагу в першу чергу сучасні, хвилеві моменти, а не тривкі і ті, які прийдуть завтра. А завтра найдуться українські наукові робітники в Німеччині в важких матеріяльних відносинах, численні високі і вищі школи, або перестануть існувати, або будуть мусіти дуже звузити свою діяльність, велика частина науковців розпорошиться по світі і різні шумні пляни залишаться лише плянами. Повстає питання, які найбільш доцільні форми повинен прийняти український науковий світ, щоб міг — хоч частинно сповнити великі завдання, які стоять перед ним.

V. Організація української науки на майбутнє.

Чи українська наука сповнить ці завдання, про які була вище мова, залежить від творчої снаги самих учених і від постави української суспільности. Завданням і обов'язком учених творити для добра української нації, обов'язком суспільности створити для них скромні, але й гідні варстати наукової праці. Учений, який буде тратити більшість свого часу для здобуття шматка хліба і то працею, яка не стоїть у зв'язку з його спеціяльністю, не може науково працювати, його сили з огляду економіки нації є зле використані.

Якщо маса української еміґрації пересунеться дальше на захід і розпорошиться по світі, разом з нею піде і велика частина наших науковців. Станеться це і тому, що автоматично з відпливом найбільш активної і працездатної частини нашого елементу погіршаться умовини життя для решти і тому, що взагалі умовини наукової праці в Німеччині важкі і наші науковці використовують кожний момент, щоб виїхати в країни, в яких існують нормальні умовини для наукової праці. Здаймо собі однак справу з цього, що частині наших учених, головно старшим, трудно буде виїхати з Німеччини (впрочім не є доцільно вповні оголочувати Німеччину з наших науковців), та що велику частину цих, які виїдуть дальше на захід, жде праця ради хліба не зв'язана з їх фахом. Проблема приміщення наших учених — це частинно проблема суспільної опіки (ветерани науки), частинно доцільного використання високоякостевих національних робітників.

Для переважної більшости наших науковців не буде можна створити українського варстату праці і це не конче потрібне. Учені з прикладних ділянок знання (технічні науки, медицина, аґрономія тощо), та більшість фахівців з ділянки математично-природничих наук найдуть зайняття і відповідний варстат праці в чужих наукових та дослідних установах. Треба лише, щоб вони поселилися по змозі в тих країнах, в яких уже живуть давні еміґранти, чи то куди скермуються нові, щоб належали до української наукової організації, брали в ній діяльну участь і зазначували завжди своє українство, щоб чужий світ знав, що це українські вчені; треба теж, щоб, працюючи в ділянці своєї спеціяльности, все мати на увазі, в який спосіб їх фахове знання може помогти українській справі. Але є побажане, щоб і низка учених з різних ділянок українознавства в широкому понятті знайшла пристановище на чужих університетах і ширила відомості про наш край. Зокрема бажані були б катедри українознавства на уні-

верситетах цих країн, в яких живуть українці і які заінтересовані українськими справами. З приємністю треба підкреслити, що деякі з них уже такі пости обняли.

Все ж таки, хоч би і як багато українських учених примістилось в чужих наукових установах, мусимо мати і власні, вповні українські варстати праці. Потрібні три роди таких установ: 1) чисто наукова, яка сповняла б функції Академії Наук; 2. висока школа — Університет і евент. Вис. Технічна Школа; 3) українські наукові інститути. Дві перші установи мають діяти на ввесь світ поза межами СССР, мають бути одинокими найвищими українськими науковими установами на еміґрації й обслуговувати потреби світового українства. Українські наукові інститути повинні діяти на території важніших держав, в першій мірі цих, в яких живе чи житиме українська еміґрація.

Українська наукова установа матиме ці завдання, що кожна Академія Наук — згуртувати українські наукові сили, кермувати науковою роботою, вести досліди з різних галузів українознавства, звертаючи окрему увагу на актуальні проблеми, публікувати научні твори, репрезентувати українську науку назовні перед своїм і чужим світом. Це відповідник Академії УССР в Києві. Лише Академія УССР справді на рідній землі, але по суті неукраїнська, знову ж українська наукова установа на еміґрації без території, але представниця вільного українського духа. При ній мусить бути зорганізована бібліотека, яка новинна стати з часом найповажнішою українознавчою бібліотекою за межами СССР. Є сьогодні дві установи, що виявляють охоту бути такими осередками української наукової роботи на еміґрації — найстарша українська наукова установа, а саме Наукове Товариство ім. Шевченка й недавно повстала Укр. Вільна Академія Наук, що находиться ще в стадії організації. Було б доцільно, щоб обі ці установи злучилися в одну, або принаймні розподілили наукову роботу між себе.

Український Університет, повинен діяти як висока школа українознавства для своїх і чужинців. Наукове Товариство плекає чисту науку й веде досліди, Університет займається навчанням дисциплін, зв'язаних з українознавством.

Українські Наукові інститути мали б за завдання ширити різними щляхами знання про Україну і українців у державах, в яких живуть українці, або, які мають значення для української справи. Такі інститути — вони нагадували б Український Науковий Інститут у Берліні, чи Варшаві — повинні повстати в першій мірі в Сполучених Штатах Півн. Америки, в Канаді, Арґентіні, в Лондоні, Парижі, Римі і Німеччині.

Передискутуймо подрібніше завдання Українського Університету і Українських Наукових Інститутів.

Можна б поставити питання, чи для нашої розсіяної по світі і частково зденаціоналізованої еміґрантської маси взагалі потрібний університет. На це можна відповісти так: по-перше, за межами СССР живе до півтора мільйона українців і осіб українського походження і це число вже вистачає, щоб мати свій університет, хоч — як побачимо — неповний. Є річчю національного престижу, щоб еміграантська Україна мала свій найвищий навчальний осередок — Університет — **одинокий свобідний український університет** на цілому світі. Лише на українській високій школі можна студіювати українїстику в широкому того слова значенні і виховувати будучих працівників з ділянки церковної, шкільної, діячів освітніх і культурних. Лише на українському університеті під кермою українських професорів можуть виховатись кандидати на будучих учених з різних ділянок українознавства. Накінець кожний український студент без огляду

на те, яку ділянку знання студіював би — повинен вважати своїм національним обов'язком перейти короткий курс українознавства на нашому університеті, щоб запізнатися з найважнішими проблемами свого народу. Якщо студії на нашому Університеті будуть поставлені на відповідно високому рівні, найдуться безперечно і студенти інших національностей, що схочуть на нашому Університеті спеціялізувати чи доповнити своє знання в одній з ділянок українознавства.

Український Університет не може бути повним університетом, на це не буде ні коштів, ні студентів. Та це й непотрібне. Прикладні науки з групи математично-природничої можуть українські студенти студіювати з користю на чужих університетах. Український Університет може мати як підставу студій — українознавство й дисципліни потрібні для зрозуміння українознавства, себто підставою його може бути неповний філософічний факультет. На дальшому пляні стоятимуть суспільно-економічні і правничі науки. Було б дуже корисно, якщо б Укр. Університет обіймав ще богословський факультет так греко-католицький, як і православний.

Хто студіював би на Українському Університеті? Кандидати на робітників науки з ділянок українознавства, на учителів і освітніх діячів в наших установах, кандидати на українських журналістів і взагалі всі, що хотіли б знати свій український край і народ у минулому та сучасному. Якщо б в склад Університету входив ще богословський факультет, студіювали б на Університеті ще богослови; вони повинні тоді слухати частину викладів з обох світських факультетів.

Хоча тереном діяльности Університету має бути ввесь світ за вийнятком СССР і хоч він має обслуговувати всю українську еміграцію, то все таки він не могтиме рахувати на сильнішу фреквенцію. Крім студентів богословських наук студенти Українського Університету повинні одночасно бути студентами одного з чужинецьких університетів. Студії на обох університетах доповнювали б себе взаємно: на чужинецькому університеті здобував би студент загальну освіту, на українському пізнавав би своє рідне. Є ще й інші причини, для яких Український Університет може жити лише в симбіозі з чужинецьким університетом: праця професорів і студентів буде лише тоді успішна, коли вони будуть користати улаштуваннями існуючого вже університету, в першій мірі його бібліотекою, а також науковими інститутами тощо. Практика Українського Вільного Університету в Празі і його симбіоза з чеським університетом є доказом, що це можливе й корисне.

Задля невеликого числа студентів і неповних факультетів Український Університет не може бути, це треба собі добре усвідомити, нормальним університетом. Його професура мусить уживати різних засобів і метод, щоб сповнити свою місію — бути учителем. І тому професори повинні об'їздити евентуально й інші університетські осередки, в яких студіюють українські студенти й переводити короткореченцеві курси українознавства, улаштовувати публічні популярні доповіді в різних скупченнях українців, кореспонденційні курси українознавства тощо. Одним словом наш Університет не може обмежитися до нормальних дій високої школи, він мусить мати деякі прикмети і Народнього Університету. Всілякими методами й засобами має він бути виховником і учителем України без території. Однак, склад Університету, його закони і наукова діяльність у відношенні до постійних студентів мусять бути побудовані на суворих академічних законах.

Функції єдиного Українського Університету на еміґрації сповняє Український Вільний Університет і він лише може їх сповняти в будучині. Щоб удержатися й дальше при житті, мусять бути його дії дуже елястичні, доцільні та зв'язані з життям.

Другою високою школою, яка повинна існувати на еміґрації — це **Висока Технічна Школа,** себто практично сьогоднішній Український Технічно-Господарський Інститут, якого завданням є плекати технічну освіту й бути осередком технічної науки. В своїх дальших діях натрапить він на ще більші трудноці, ніж Український Вільний Університет. Мабуть, симбіоза обох цих високих шкіл була б доцільна і може й помогла б їм удержатися при житті.

Зчерги гляньмо ближче на завдання **українських наукових інститутів.** Воно потрійне. По-перше, зовнішнє — вони мають бути культурним посольством українства перед чужинцями. По-друге, мають вести культурну роботу серед місцевих українців. По-третє, кожний український науковий інститут має досліджувати життя українців тої країни, в якій він находиться.

Ці завдання сповнять українські наукові інститути, організуючи наукову українознавчу бібліотеку і читальню, шляхом докладів і курсів для чужинців і своїх, шляхом видавання відповідних публікацій та найбільше шляхом зв'язків з чужими вченими, діячами й установами, яких мають заінтересувати українською проблематикою і здобути їх прихильність. Завдання нелегкі, бо для їх сповнення треба людей, що мусять бути не вузькими фахівцями зі своєї ділянки знання, але до деякої міри україністами-енциклопедистами, що рівночасно знають цей чужинецький світ, серед якого мають діяти, та виявляють багато дипломатичного хисту. Це одинокі й найкращі представництва недержавної нації.

Організація поодиноких інститутів залежить вповні від льокальних відносин. Очевидна річ, повстання їх залежить не лише від нашого хотіння, але в належній мірі від зовнішніх, незалежних від нас, умовин, в першій мірі від політичних умовин даної країни.

Українські наукові інститути повинні удержувати тісні зв'язки з Українською Науковою Централею, що має бути для них деякого роду верхівкою. Вона повинна достачати поодиноким інститутам порад, научного матеріялу, науковців, узгіднювати їхню працю і посередничити в вимінi наукових здобутків.

VI. Український науковий осередок.

Українські наукові робітники — і ті, що працюватимуть в чужих установах, і ті, для яких варстатами праці будуть різні українські установи до наукових інститутів включно — будуть розсіяні по широких просторах Европи й Америки. В'язати повинні їх центральні українські наукові установи, а саме Наукове Т-во ім. Шевченка, Українська Вільна Академія Наук (найкраще об'єднані в одну установу), Український Вільний Університет і Укр. Техн. Госп. Інститут. Заходить питання, в якій країні було б найдоцільніше примістити ці центральні наукові й навчальні установи, чи в одній, чи в кількох. Це питання зв'язане частково з проблемою будучого розміщення української еміґрації.

Не місце тут писати, яка країна найбільше надається для поселення нової еміґрації. Ця справа тільки в невеликій мірі залежить від нашої волі і наших зусиль. Безперечно, наша нова політична еміґрація розміститься в різних країнах зах. Европи і обох Америк. Тут згадати лише можна, що теоретично най-

краща для нашої нової еміґрації Канада. *) На другому місці ідуть Сполучені Штати Півн. Америки й Арґентіна.

Та осередок української духовости може повстати навіть в тій країні, в якій не найде приміщення маса еміґрації, бо цей осередок має діяти не лише серед нової еміґрації, але серед цілого українського світу, серед другої України — України без території. На його приміщення надається теоретично кілька країн світу. З причин уже з'ясованих — Канада. Не менші, подекуди навіть більші, можливості находимо в Сполуч. Штатах Півн. Америки і тому, що тут є велике скупчення давньої еміґрації, хоча підлягла вона доволі сильній американізації, і тому, що тут приміститься деяка частина нової еміґрації, але головно тому, що тут є тепер політичний живчик цілого світу та що чимраз більше переходить в Америку осередок культури і науки. Третьою країною, що надається до сповнення такої ролі, це Західня Европа, зокрема Англія, що мусить виявляти найбільше зрозуміння для української проблематики.

З деяких причин було б добре, щоб і наукова централя, і Український Університет примістилися в цій самій країні, а навіть місцевині, бо тоді повстало б сильніше скупчення науковців і ті самі особи могли б працювати в обох установах. Не менше доцільно було б одначе, щоб в кожній з найважніших країн примістилася одна з українських центральних наукових установ, напр., університет в Канаді, централя Наукового Товариства ім. Шевченка в США, а в Англії сильний Український Науковий Інститут. Все це залежить не так від плянування, як від цього, в котрій з цих країн найдеться базу для створення українських наукових станиць. Так фінансову як і політичну. А це лежить в першій мірі в руках української суспільности, скупченої в цих країнах.

Та всі ці міркування можна поставити під знак запиту і спитати, чи варта в сьогоднішніх неясних часах робити заходи, щоб творити науковий осередок аж за океаном. А може буде війна і повернемось в Україну? Відповідь: чи буде війна, чи ні й коли — цього ми не знаємо, але якщо й буде за деякий час, то українській науці треба вже тепер бази, з якої могла б діяти. А в Німеччині не може українська наука діяти так, як це для національного добра потрібне. По-друге, українська наука повинна діяти в англосакському світі, який, побіч Риму, очолює антибольшевицький бльок. А, по-третє, — заокеанській Україні потреба української наукової установи і з огляду на власні потреби і з огляду на пропаґанду української справи серед інших народів Америки і Канади. І, навіть, коли Україна буде вільною і нова еміґрація повернеться до краю, то все ж таки і в США і в Канаді повинен існувати Український Науковий Інститут, до якого можна б зредукувати ці установи, що їх плянується тепер.

Є дві можливості викристалізування українських наукових станиць на Заході. Одна можливість така, що українські науковці роз'їдуться безпляново по

---

*) В Канаді підсоння назагал підгоже для української колонізації, тут є можливості поселитися частині еміґрантів на ріллі, — а це конче потрібне, щоб еміґрація мала здорову підставу —, тут живе добре зорганізована, більше як тристатисячна давня українська еміґрація і тому легше найде тут приміщення новий еміґрант, зокрема його духова еліта. З тих причин, а також тому, що тут немає такого темпа життя як в США, загроза денаціоналізації тут менша, ніж в інших країнах. Накінець, і з політичного боку Канада корисна країна для поселення українців, бо це ж домінія Великої Брітанії, що разом зі своєю посестрою Америкою очолює сьогодні не-большевицький світ, і тому тут зрозуміння для українських потреб.

світі і за деякий час може тут і там повстануть кволі наукові осередки, висунені льокальними потребами. І друга можливість — плянове переміщення науковців і плянова будова українських станиць. Здаємо собі справу, що створення наукових станиць може відбуватися лише в кількох етапах. Перший, вже зроблений. Це організація наукових сил у двох центральних наукових установах. Найближчим етапом мусить бути створення наукових інститутів в цих країнах, в яких плянуємо в будучині створити осередки української науки, себто в західній Европі (найкраще в Англії), в США і в Канаді. Щойно згодом прийшло б до третього етапу, а саме переміщення українського університету і української техніки, та остаточне устійнення осідку наукових централь. Темпо подій вимагає, щоб в скорому часі прийшло до реалізації другого етапу. З тим додатком, щоб новоповсталі українські наукові інститути були в тісному контакті з життям, із потребами української нації. Реалізація цих проєктів залежить в рівній мірі від науковців, як і від допомоги української суспільности, зокрема заокеаном.

Григорій Жуківський

Сільсько-господарська наука на Україні

Україна характеризується широким розвитком сільського господарства, чому сприяють так ґрунтово-кліматичні умови та територіяльне її розташування, зокрема зручні шляхи сполучення, вихід до морів, як і любов до праці та творча господарча ініціятива українського селянства. Сільське господарство України має яскраво виявлену тенденцію надбання інтенсивнішого характеру та проґресивного піднесення продукційности. Економічним чинником цієї тенденції є те, що продукційні можливості й ресурси сільського господарства України, зокрема економічні можливості її родючих ґрунтів-чорноземів до цього часу не використовуються навіть на 30%. На початку 1900-их років навіть вбога покалічена реформа (виділення на хутори та отруби) спричинила помітне піднесення продукційности нових селянських господарств та великий інтерес господарів до модерної техніки. Широким виявом господарської ініціятиви селянства та швидким піднесенням продукційности відзначався й період 1920—27-их років, коли українське селянство ще не втратило надію на вільну працю та вільний економічний розвиток. На перешкоді того розвитку сільського господарства України, який відповідав би її величезним природним ресурсам та творчій праці селянства — ввесь час були різні моменти політично-економічного характеру, головне, несправедливі умови землекористування та підневільна праця, від старого кріпацтва до кріпацтва сучасного в модерних формах псевдо-колективізму (колгоспи) та батрацтва (радгоспи), а також підкорення завдань господарства цілям війни та світового комунізму.

Відповідно до розвитку сільського господарства України, розвивалась і її сільсько-господарська наука, що мала завданням вивчити природні та економічні чинники сільського господарства та всебічно опрацювати систему заходів можливого піднесення його продукційности. Під час царизму розвиток сільсько-господарської науки залежав виключно від ініціятиви окремих учених і тому проходив однобічно, охоплюючи окремі, часто вузькі галузі сільсько-господарської

науки. Більш широко й пляномірно почала розвиватися дослідча робота після організації на Україні губерніяльних та повітових земств, які проводили так окремі дослідження природних та економічних чинників сільського господарства, як організовували й мережу дослідних станцій. Початок дев'ятсотих років відзначився блискучим розвитком земських досліджень, так у галузі ґрунтово-ботанічних обслідувань, як і сільсько-господарської статистики. Ще на прикінці девятнадцятого століття Полтавське земство перше провело ґрунтове, геологічне, гео-ботанічне та статистичне дослідження губернії. Полтавські дослідження з'явились зразком усіх наступних робіт такого типу, як в Україні, так і в Росії. На початку дев'ятсотих років дослідження ґрунтів проводило Чернігівське, трохи пізніше Подільське, Волинське, Херсонське, Харківське та Київське губерніяльні земства.

На прикінці дев'ятнадцятого і на початку двадцятого століття Україна дала в галузі сільсько-господарської науки кілька вчених світового значення, з яких слід відзначити киянина С. Виноградського, праці якого створили нову добу в галузі світової мікробіології. Киянин проф. К. Тедройц, що один час очолював світову асоціяцію ґрунтознавців, так багато зробив в галузі колоїдної хемії ґрунтів та фізіології рослин, що його праці ще довгий час відограватимуть керівну ролю в цих галузях світової науки. Проф. Т. Тедройц що-літа працював на Носівській дослідній станиці коло Ніжена, провівши свої славні, лябораторні праці переважно над українськими ґрунтами. 1931 року проф. Тедройц бажав стати директором українського інституту ґрунтознавства в Києві, але Москва, імпортуючи до »метрополії« не лише збіжжя, вугілля та залізо, але й українських учених, не дозволила цього й він примушений був оселитися в Москві, де й умер незабаром.

На початку дев'ятсотих років в Україні працював (Одеса) ґрунтознавець проф. Олександер Набоких, який вів жваву наукову дискусію з російською школою ґрунтознавців, що мала переважно географічний ухил, та який заснував українську школу ґрунтознавців з цілком новою та оригінальною методикою досліджень. Проф. Набоких передчасно вмер (1919), а його методи були розвинені та удосконалені (проф. Г. Махів, проф. В. Крокос) в 1920—1925-их роках та після відповідних доповідей на світових конґресах ґрунтознавців (Рим 1924, Вашінґтон 1927) знайшли своє визнання в світовому ґрунтознавстві.

В Україні з кінцем дев'ятнадцятого століття працювали окремі дослідні станиці, що на початок першої світової війни вже мали наслідки багаторічних дослідів в справі заходів піднесення врожайности головних сільсько-господарських культур. Старіші дослідні станції України — це Полтавська та Херсонська. В 1906—1918-их роках українські земства організували цілу мережу дослідних станцій та полів, вперше поставивши питання про пляномірне обслуговування дослідчою роботою певних сільсько-господарських областей та районів. Дослідними станціями були організовані масові »колективні« досліди з мінеральними добривами на селянських землях. В ці роки селянство України виявило великий інтерес до модерної техніки сільського господарства та помічався помітний ріст врожайности головних культур.

Проте Україна ще не фіґурує в сільсько-господарській науці того часу як окрема країна з її своєрідними умовами сільського господарства. Ніхто ще не синтезував тоді українські матеріяли і не характеризував Україну в цілому. Розвиток української культури, пригнічений за часи царизму, ще не привів до утворення національної сільсько-господарської науки. Проте вже тоді земства

»південно-західнього краю« відзначались, як передові, а українські ґубернії виявились, як певна, монолітна область з величезними перспективами розвитку сільського господарства.

Велике піднесення української культури з 1917-ого року створило умови для розвитку національної сільсько-господарської науки. Вже за час 1918—1924-их років було видано низку зведених праць, присвячених характеристиці України, як сільсько-господарської та промислової країни. 1919-ого року почав існувати Сільсько-господарський Науковий Комітет України, який провів велику роботу в справі охорони, реорганізації та нової організації багатьох наукових закладів.

1919—1927-і роки були в Україні, як і в Совєтському Союзі в цілому, періодом післявоєнного відновлення сільського господарства. З цією метою потрібно було докладно урахувати ґрунтово-кліматичні умови країни, піднести техніку сільського господарства, відновити різні його галузі. Виробництво того часу ставило перед сільсько-господарською наукою великі та термінові завдання. За цей час виявилася велика творчість так окремих українських учених, як і українських наукових закладів. В Україні було вперше створено правильно розташовану мережу метереологічних станцій. Українська метереологічна служба, завдяки зусиллям колективу українських метереологів за талановитим керівництвом відданого своїй науці Миколи Данилевського, була чудово організована за дуже короткий час. Секція ґрунтознавства Сільсько-господарського Наукового Комітету України за час 1920—1927-их років склала та видала першу зведену карту ґрунтів України в маштабі 1:1 000 000 з леґендою українською та англійською мовою та 10 томів »Матеріялів дослідження ґрунтів України«, занявши почесне місце не лише серед ґрунтознавчих наукових закладів союзу, але й закордону. Видання Секції ґрунтознавства французькою та англійською мовами для Всесвітніх Конґресів ґрунтознавців (Рим 1924, Вашінґтон 1927) користувались великим успіхом у світових ґрунтознавчих колах. В складі Наукового Комітету працювала секція дослідної сільсько-господарської справи, що керувала роботою в дослідних станціях, провела їх реорганізацію та визначила райони для діяльности, на підставі природних та сільсько-господарських чинників.

В 1927-ім році Україна вже мала 35 дослідних станцій, тобто таку мережу, якої не було ні в інших республіках Совєтського Союзу, ані в західньоевропейських країнах. Ці дослідні станції провадили роботу за єдиною програмою і вже, за рівняючи короткий термін, мали цінні висновки в справі раціональної аґротехніки та кращих сортів головних культур. За цей час українські селекціонери дали кілька високоцінних сортів головних сільсько-господарських культур. Досить навести такі приклади, як славетна пшениця »українка«, яка відзначається високою врожайністю та кращими хлібопекарськими властивостями, такі сорти, як »кооператорка« та »земка« проф. А. Сапеґіна (Одеса), що дають найвищі врожаї на заході України та в Кубані.

Генетика й селекція в цей час були в Україні на такому високому рівні, що видатний німецький генетик Баєр звертався до українського вченого проф. А. Сапеґіна з проханням дати можливість працювати у нього.

Різні секції Наукового Комітету (ботанічна, економічна, меліораційна та інші) провели велику роботу, наслідки якої відбиті в численних виданнях Комітету. Ботанічна Секція, за керівництвом відомого ботаніка О. Янати, склала та видала »Ботанічно-географічну районізацію України« (1925) та почала видання »Фльори

України«. Комітет організував в Україні кілька заповідників, які являють собою цінні зразки української природи. Такі заповідники, як славетні »Чаплі«, надморські станції перелітних птахів, цілинні степи Старобільщини та Надозів'я — цінні резервати природи, що являють великий інтерес для світової науки.

За цей період Україна набувала все більшого значення в сільському господарстві та економіці Совєтського Союзу, а висновки наукових закладів свідчили про потребу й можливість більш інтенсивного розвитку всіх галузей сільського господарства країни. Проте такий розвиток господарства України викликав певний опір так з боку російського комуністичного центру, як і з боку російських учених. Так деякі московські вчені (Струве, Левицький та інші) доводили, що клімат України є надто посушливий, а інтенсивний розвиток сільського господарства тут недоцільний, всі ж засоби сільсько-господарського виробництва слід зосереджувати в центральній частині Росії, де клімат сприятливіший й де нібито забезпечені вищі врожаї всіх культур. Навіть окремі українські вчені, щоправда, суто-совєтського, комуністичного типу (акад. Олекса Соколовський) доводили, що організація зернових господарств на півдні України недоцільна, бо врожаї залежать тут виключно від погодних умов року й не можна сподіватися на велику й сталу продукцію зерна. Цей вчений, посилаючись на приклад американських півпустель, заперечував можливість зернового господарства на півдні України та доводив, що тут можливе лише екстенсивне вівчарство.

В своїх працях того часу (1927) й пізніших автор цих рядків на базі фактичних матеріялів довів, що південний степ України це дуже перспективний район не лише зернового господарства, а і багатьох нових південних культур (бавовник, риж, рицина, кунжут, арахіс, цукрове сорго та інші). Досліди з культурою рижу, а незабаром і практика окремих господарств цілком підтвердили це й коли така надто перспективна для півдня України культура до цього часу посідає там незначну площу — причину цього слід шукати не в несприятливих природних умовах, а в небажанні дати нафту для моторів для поливання рижових плянтацій України.

Одночасно з блискучим розвитком української сільсько-господарської науки проходила тяжка боротьба за її існування. Тероризуючі урядові органи утворювали масові судові процеси українських учених, висували фантастичні обвинувачення й багатьох учених фізично знищили. За час 1920—1925-их років українські вчені массво еміґрували за кордон. Частина їх оселилась в Чехо-Словаччині, де й була утворена Українська Господарська Академія в Подебрадах. Інші вчені розсіялись по всьому світі. Характеристична доля окремих українських учених. Так два відомі професори-генетики, кияни Добжанський і Карпетченко, працювали до 1925 року в Україні, обидва вони одержали за свої наукові праці Нобелівську премію. Добжанському пощастило еміґрувати до Америки, де він й досі користується пошаною як видатний вчений-генетик, Карпетченка ж, що продовжував працю в Совєтському Союзі, було заарештовано та заслано на далеку північ. В цей час заслані були на Сибір відомі українські селекціонери Батиренко, Шелекета та інші. Талановитий дослідник, директор кількох українських дослідних станиць, Олександер Филиповський, з 1925 року безперервно знаходиться в ув'язненні або засланні, а його брат Олекса Филиповський, керівний фахівець українського буряківництва, був розстріляний в 1938 році. Характеристичне те, що органи МВД хотіли знищити його значно раніш, але залишили на роботі, на прохання комісара харчової промисловости Микояна, бо »без нього ще не можна

було обійтись«. Понад двадцять років працює в трудовій колонії МВД в Херсоні видатний помолог Володимир Симіренко, організатор і керівник Українського плодо-ягідного Інституту на Черкащині.

1927-ого року Науковий Комітет України було ліквідовано як нібито націоналістичну українську організацію, а більшість керівних працівників потрапили в заслання, де частина їх загинула. Так загинув у Колимі відомий український ботанік, талановитий організатор науки в Україні професор Олександер Яната. Багато років провели на тяжких роботах в засланні голова Наукового Комітету, видатний український економіст проф. Сергій Веселовський, керівник української метеорологічної служби Микола Данилевський та інші.

Керівний науковий сільсько-господарський центр України було ліквідовано, а дослідні станиці та інші науково-дослідні заклади були підпорядковані різним відділам Комісаріяту земельних справ. Це бюрократичне керування причинилося до закриття багатьох станцій та перетворення інших на вузькогалузеві дослідні поля.

Наступний час 1928—1933-их років був періодом реконструкції сільського господарства, тобто підготування до суцільної колективізації селянських господарств та організації великих державних господарств.

Висновки наукових організацій на цей час не відповідали державним плянам колективізації, бо спрямовували громадську думку в бік інтенсивного розвитку індивідуальних господарств, а тому сільсько-господарська наука України зазнала не лише реконструкції, а в значній частині цілковитого знищення. Перед Советським Союзом повстала потреба створення незалежности його промисловости від сировини інших країн. Цій потребі та справі готування до другої світової війни й було підпорядковане все господарство України. Тому й реорганізація науково-дослідних установ була спрямована в бік організації вузькогалузевих Інститутів, яким часто доручали справу вивчення одної лише культури. (Інститут бавовництва, Інститут коноплі, Інститут сої, Інститут тютюнництва та інші).

Згаданий час (1928—1933) був сумним періодом ліквідації мережі дослідних станцій, яка до цього з великим успіхом провадила свою роботу. Частину станцій ліквідували цілком, інші дослідні станції, що мали різні відділи, охоплювали всі основні моменти сільсько-господарської дослідної роботи, перетворили на сортовипробувальні поля.

Найгіршим було те, що реорганізацію дослідних станцій та інших наукових закладів провадили перманентно, так одна станція часто на протязі року одержувала зовсім інші завдання та примушена була різко змінювати напрямок роботи.

Ця перманентна реорганізація наукових закладів, обвинувачення та ув'язнення багатьох найвидатніших наукових працівників — все це руйнувало сільсько-господарську науку та затримувало її роботу, позбавляючи виробництво потрібних йому науково-практичних висновків.

1928—1933-і роки, так у сільському господарстві, як і в сільсько-господарській науці, були переважно періодом руйнації. В господарстві це був час примусової колективізації та ліквідації індивідуальних селянських господарств, що причинилось до різкого зниження сільсько-господарської продукції, голодування та великої смертности населення. Селянство України зазнало в цей час жорстоких репресій, а кілька мільйонів селян було фізично знищено, так в наслідок штучно створеного голодування, як і масових розстрілів.

В сільсько-господарській науці була зруйнована добре наладнана дослідницька робота, припинені багаторічні досліди величезного значення, ліквідовані добре обладнані ляборатотрії, а методи роботи наукових установ зазнали жорстокої і несправедливої критики, яка виходила виключно з політичних засад і не була по-суті науковою критикою.

Але в цей період, на зміну загальновизнаних методів ще не було дано методів наукового дослідження, які були б побудовані на основі так званої марксо-ленінської методології, а тому наукова праця в тих закладах, що в тій чи в іншій мірі збереглись, провадилась тими ж методами, що й раніш. Так в галузі селекції провадилась робота удосконалення пальних сортів сільсько-господарських рослин звичайними методами світової генетики. Вчені селекціонери шукали, знаходили й вивчали кращі сорти рослин й передавали їх на репродукцію та достосування в практиці. Принципових змін не було й у методиці інших галузів сільсько-господарської науки. На початку цього періоду значні успіхи мало українське тваринництво, яке закінчило роботу в виведенні нових пород овець та свиней (Інститут »Чаплі«, Полтава та інші). Але в цей самий період видатні фахівці тваринництва, зоотехніки й ветеринарії зазнали жорстоких репресій й обвинувачення в »шкідництві«.

1934—1941-і роки були добою завершення суцільної колективізації селянських господарств та перманентної реорганізації державних господарств. Наука цього часу одержала від уряду вже певні конкретні завдання, а керівні комунізовані центри подали й нові методи дослідження.

В галузі аґрохемії та ґрунтознавства цей час відзначався розвитком суцільного дослідження ґрунтів та складення ґрунтових плянів, районів діяльности машино-тракторних станцій та окремих господарств. Так в зоні буряківництва складали ґрунтові пляни кожного господарства в маштабі 1:10 000. Одночасно провадили аґрохемічні аналізи ґрунтів та масові досліди з удобренням різних ґрунтів. Ці дані та наслідки багаторічних дослідів станиць наносили на детальні ґрунтові мапи та пляни, характеризуючи цим вплив добрив на врожай на різних ґрунтах. Даними аґрохемічних аналіз характеризували стан родючости ґрунтів. Новим в цій роботі, крім її методики, було й те, що її виконували не лише дослідні Інститути та станції, а й спеціяльно утворені аґрохемічні ляборатотрії МТС. Проте та робота не дала бажаних наслідків, бо так дані з удобренням культур на різних ґрунтах, як і вміст поживних речовин в ґрунті — надто динамічні моменти, які характеризують стан родючости ґрунту лише в моменти дослідження. Отже, наносити ці дані на мапи та пляни ґрунтів та характеризувати ними родючість та потребу в добривах певного типу ґрунту було методичною помилкою.

Проте ці роботи нагромаджували величезні матеріяли дослідження ґрунтів і в цьому була їх об'єктивна цінність.

Характеристичним гаслом в совєтській науці 1934—1942-их років було ще, що намагались не лише досліджувати та знаходити потрібне, але й утворювати те нове, що бажане було для виробництва. В галузі селекції й генетики таке гасло висунув аґроном Лисенко, що відкинув загальновизнані методи світової генетики й, повернувшись на позиції лямаркистів, доводив, що нові ґатунки рослин можна творити відповідним вихованням та змінами зовнішнього оточення. Цікаво, що в своїй роботі Лисенко повторював методику та виходив з засад, що в свій час були перевірені та відкинуті, як помилкові, свалефською дослідною станцією в Швеції.

За час 1934—1941-их років селекційна робота на Україні була майже без наслідків: жадного перспективного нового сорту сільсько-господарських рослин утворено не було. Проте всіх тих вчених, що не погоджувалися з Лисенком, усунено з роботи, заарештовано, заслано або знищено. Так загинули українські селекціонери Б. Паншін та Євтушенко. Видатний фізіолог рослин проф. Любименко вмер від паралічу серця »після розмови« з Лисенком.

Не зважаючи на перманентну реорганізацію наукових закладів та жорстоке катування вчених — творча праця наукових робітників дала цінні наслідки. Дослідні Інститути опрацювали та експериментально перевірили раціональні сівозміни для всіх сільсько-господарських областей України. Була опрацьована й правильна система удобрення сільсько-господарських культур у сівозмінах та система раціонального обробітку ґрунтів. Це поруч з введенням в практику господарств кращих селекційних сортів головних культур давало можливість одержувати масові високі врожаї порядку 30—40 центнерів збіжжя озимої пшениці та 500—600 центнерів коренів цукрового буряка. Проте в практиці колективних селянських і державних господарств таких урожаїв не було й середні врожаї збіжжя навіть за 1935—1940-і роки (за офіційними даними Уряду УССР) дорівнювали по поодиноких найкращих районах лише 15 центнерам збіжжя та 200 центнерам коренів цукрового буряка, а в масі районів були значно нижчі.

Низький рівень урожаїв залежав від дуже характеристичного для советського господарства розвитку суперечностей: з одного боку сільсько-господарською наукою з'ясовано, як досягти високих і сталих врожаїв усіх культур, а з другого боку — ту систему високої аґротехніки, яку радили дослідні станції застосувати на виробництві, не було жадної можливости. Так, наприклад, давно відомо було, що травопільні сівозміни значно підвищують урожаї всіх культур, але державні завдання колгоспам по окремих культурах, зокрема зернових, були настільки надмірні, що ввести до сівозміну багаторічні трави не було можливости. До того ж не було посівних фондів багаторічних трав, хоча Україна є джерелом найкращих сортів цих трав, зокрема люцерни й з українського матеріялу виведені деякі сорти американських люцерн.

Експериментально доведено, що доброякісна глибока оранка ґрунтів — один з основних заходів підвищення врожаїв і що найкраще вживати плугів з передплужниками. Але робочі норми оранки та інших видів обробітку ґрунтів настільки високі, що трактористи, щоб виконати їх, примушені зменшувати запроєктовану глибину оранки та здіймають з плугів усі ті прилади, що хоча б трохи збільшують опір ґрунтів обробіткові та витрату пального. Ось чому, не зважаючи на директивні вказівки, щодо глибокої оранки, вона залишилась дуже мілкою, на рівні відсталих селянських господарств до-революційного часу. Навіть так гаряче рекомендовані академіком-комуністом Вільямсом, передплужники, в практиці оранки ніколи не вживають.

Аґротехніка колективних господарств залишилась дуже низькою й коли порівняти пересічні дані врожаїв за час 1905—1915 та 1935—1940 років (останні за офіційними даними Раднаркому УСРР) — не побачимо помітних змін та значних успіхів за останній час.

Середня врожайність зернових та інших культур залишилась в 2—3 рази нижчою, ніж вона могла б бути за більш сприятливих умов землекористування та праці. Підневільна праця в модерних формах кріпацтва, бюрократичне керівництво сільським господарством, надмірні завдання господарствам з боку дер-

жави — все це створює советську систему господарювання, в умовах якої, як це довів досвід 1935—1940 років, різке піднесення продукційности господарств не можливе.

Навіть у найсприятливіших умовах клімату й ґрунтів (лісостеп — зона буряківництва), за наявність безкоштовної робочої сили селян, при можливості максимальної механізації та єдиного плянування сільського господарства, досягнення в піднесенні зернової продукції дорівнювали всього 2—3 центнерам зерна з одного гектара пересічно. Так за земськими статистичними даними врожайність зернових культур (озиме жито, озима пшениця) за час 1905—1915 років дорівнювала 6 центнерам збіжжя в зоні Полісся, 12 центнерам в лісостепу Правобережжя, 10 центнерам на Лівобережжі Дніпра. В степу північна смуга з більш сприятливими кліматичними умовами дала пересічно 10 центнерів збіжжя, а південний посушливий степ лише 6 центнерів. В 1935—1940 роках врожаї збіжжя в Поліссі не перевищували 7 центнерів, в лісостепу пересічно складали 14 центнерів, залишились на до-революційному рівні в північному степу (10) й лише в південному степу піднеслись до 13 центнерів пересічно.

Отже, не зважаючи на всі величезні ресурси й можливості советського сільського господарства, завдяки його внутрішнім суперечностям, врожаї зернових культур в Поліссі й північному степу залишились на до-революційному рівні, в лісостепу (зона буряківництва) піднеслись на 2 центнери й лише в південному степу збільшились вдвоє.

Причин різкого піднесення врожайности в посушливому степу, який довгий час вважали ледве не півпустелею, було дві: Розорювання нових земель та перелогів, що ще залишились по великих майоратах, та введення культури бавовника, а разом з нею чорних угноєних парів. На цей час сільсько-господарська наука остаточно довела всю помилковість старої теорії про шкідливий, нібито, вплив гною в південному степу й застосування в господарствах цього могутнього способу підвищення врожаїв — дало свої наслідки. Цей приклад яскраво доводить, що причиною низьких урожаїв на півдні України була низька аґротехніка, яка не відповідала посушливим умовам степу.

Неможливість застосування в практиці колгоспів аґротехніки високих урожаїв, яку рекомендували дослідні станції, й надто низький рівень урожаїв в господарствах усіх типів, примусили комуністичне керівництво перейти до політичних інсценувань, подібних до історичної »Потьомкинської деревні«, які хоча б на сторінках газет створили враження величезних досягнень. Проти сільсько-господарської науки було висунено обвинувачення, що вона відстає від виробництва. Щоб довести, що перед веде виробництво, організували так звані »стахановський досвід« та »стахановські методи« роботи.

Досвід цей полягав у тому, що на землях колгоспу обірали ділянку 1—2 гектари з кращими ґрунтами та умовами значного звогчення, часто брали низини з підґрунтовим звогченням. На цих невеликих ділянках вносили максимальні дози органічних та мінеральних добрив, глибоко орали та ретельно провадили всі види обробітку, робили підсаджування нових рослин, замість тих, що загинули, або відставали в розвитку, тобто здійснювали індивідуальний догляд за кожною рослиною. В наслідок цього дійсно досягали врожаїв цукрового буряка в 500—1000 центнерів з гектара, але це мало для практики господарств значно менше значення, ніж досліди станцій й Інститутів, бо жадний колгосп не міг застосувати

й на 10% своїх полів сівозміни тих заходів, які застосовували на »стахановських ділянках«. Працеємність цих дослідів була така, що доводилося використовувати на »стахановських« ділянках значну частину робочої сили колгоспу, що від'ємно відбивалося на догляді за культурами на основній площі господарства.

»Стаханівський досвід« не є будь-яким методом праці та піднесення врожаїв. Це лише приклад того сліпого емпіризму, з яким так люблять боротися марксисти. Дійсно »стахановці« застосовували в максимальній кількості добрива та інші аґротехнічні заходи, зовсім не розуміючи потреби цього, та сподіваючись лише на те, що »чим більше, тим краще«. Це часто доводило не до збільшення врожаю, а навіть до його загибелі, про що в газетах звичайно не писали. Особливо часто траплялось це з культурою льону, яка не витримує надмірної кількости соли в ґрунті. Тоді »стаханівці« в паніці зверталися до »дослідних станцій« за порадою, що робити, щоб врятувати врожай. »Стаханівський досвід« причинився до великої шкоди в сільському господарстві України, бо ним намагались (по части й зробили це), скомпромітувати наслідки робіт дослідних станцій, дезорієнтували тих селян, що, усвідомивши високу аґротехніку дослідних станцій, йшли вірним шляхом поступового піднесення своїх урожаїв. Ця частина колгоспів, що дійсно могла б вивести сільське господарство з тісного кута низьких урожаїв, - відразу потрапила до категорії »відсталих«, а то й »шкідників«.

З метою довести, що дослідницьке обслуговування сільсько-господарського виробництва та за допомогою його працівників, були організовані т. зв »хати-лябораторії«. Ці колгоспні лябораторії, коли вони мали потрібне обладнання та 2—3 особи, хоч трохи підготованого персоналу, безперечно були корисні для господарства й могли провадити такі нескладні аналізи, як контроль молошних продуктів, контроль насіння та добрив. Хати-лябораторії, за методичною допомогою, провадили дослідження ґрунтів своїх господарств та навіть складали пляни ґрунтів. Можна було доручати хатам-лябораторіям догляд за нескладними польовими дослідами.

Але в дійсності ці колгоспні лябораторії використовували зовсім інакше. Так академік Лисенко всі свої нові пропозиції й навіть дискусійні питання проводив через досліди хат-лябораторій, базуючи на цих дослідах свої висновки. Для цього застосували дуже простий спосіб: наказували всім хатам-лябораторіям провести, скажім, яровизацію будь-якої культури, при чому зазначали, що цей захід обов'язково дає збільшення врожаю на 20%. Хати-лябораторії виконували завдання й покірно повідомляли, що дійсно було підвищення врожаю на 20%. Так одержували дані »масового досліду на виробництві«, заперечувати які, звичайно, було »шкідництвом«. Так утворювався успіх суто-совєтських учених, озброєних марксо-ленінською методологією. Коли ще додати, що з 10 000 хат-лябораторій України, що числились на папері, провести будь-який нескладний дослід ледве могли 50—60, то образ сучасних методів сільсько-господарської совєтської науки стає цілком ясний.

Ця підміна науково-дослідчої роботи інсценізуваннями політичного значення спричинила величезну шкоду сільському господарству й ще поглибила його кризу та неможливість досягнення масових високих врожаїв.

Аналізуючи історію розвитку сільсько-господарської науки в Україні, приходимо до висновку, що вона в різних своїх галузях досягла великих успіхів, завдяки творчій силі українського народу, української інтеліґенції, навіть не зважаючи на катування й фізичне знищення багатьох українських учених.

Цілком зрозуміло, що сільсько-господарська наука розвивається рівнобіжно розвиткові сільського господарства, розробляючи проблеми, що їх висуває сільсько-господарське виробництво. До суцільної колективізації сільського господарства в Україні, розвиток науки йшов звичайним шляхом та загальновизнаними методами світової сільсько-господарської науки. З завершенням колективізації й одержанням конкретних завдань від комуністичної партії та з застосуванням марксо-ленінської методології, сільсько-господарська наука потрапила в вузькі рямки партійних директив, тероризуючий вплив відповідних урядових органів привів навіть до такого ганебного стану, коли висновки науково-дослідчої роботи втратили свою об'єктивність, наукове значення та перетворились на політичні гасла.

Сільсько-господарська наука України в 1935—1941-их роках втратила свою об'єктивну цінність, як складова частина світової науки та набула лише характеру псевдо-наукового обслугування політичної пропаганди совєтських заходів.

Цілком зрозуміло, що нормальний, повноцінний розвиток сільсько-господарської науки України, який цілком відповідав би великій творчій силі українського народу, можливий лише в умовах політично незалежної, демократичної країни, сільське господарство якої розвивається не за партійними директивами й комуністичними експериментами, а по законам світової економіки.

Іван Вигнанець

Високі Школи в Україні

Загальні зауваження.

Після революції 1917 року, особливо на жовтневому періоді, шкільне будівництво пішло різними шляхами в Росії і Україні. В Україні, і інших державах, що повстали по розвалі царської Росії, було започатковане шкільне будівництво на здоровому національному ґрунті і на широких демократичних засадах. В Московщині хоча назовні залишено стару систему високих шкіл, але змістом переорганізовано, виходячи з завдань програми комуністичної партії, де між іншим сказано таке: »Довести до кінця розпочату від жовтневої революції 1917 р. справу перетворення школи з зброї клясового панування буржуазії в засоби повного знищення поділу суспільства на кляси, в засоби перетворення суспільства в комуністичне«. На території Московщини дотримано до певної міри ленінський принцип, що не все в буржуазійній школі погане, треба уміти відібрати все, що було кращого, використати для побудови безклясового соціялістичного суспільства. »Ввесь буржуазний інвентар, в тому числі і наука, є надбанням пролетаріяту«. »Завдання робочої кляси є в тому, щоб зберегти все цінне, залишене буржуазним суспільством, у тому числі і школи, щоб усе це в майбутньому використати в інтересах пролетаріяту«. Провідники російської революції так відносилися до високої школи на початку революції, тому що усвідомлювали ролю високої школи в сучасному суспільстві. Бо й справді в високих школах, зокрема в університетах зосереджувався цвіт інтеліґенції, а інтеліґенція за К. Кавтським »уявляє собою

такий шар населення, який легче всього може піднятися вище клясової й сословної обмежености і в ідеалістичному благородстві може почувати себе вище тимчасових особистих інтересів, може зосередити свою вагу на далекосяглих завданнях і ідеалах всього суспільства та в потребі захищати їх«. Крім того »буржуазія перетворила лікаря, юриста, священика, поета, вченого в своїх платних робітників. Інтеліґенція неминуче стає виразником свого господаря, становиться зброєю в руках пануючої кляси, її дієвою силою«.

Виходячи з цього, на початку революції, крім проблеми відношення до старої інтеліґенції і її твердинь, високих навчальних і наукових закладів, виникла потреба створення власної, спершу пролетарської, а пізніше »соціялістичної інтеліґенції«, щоб теж була виразником свого нового господаря, зброєю в руках панівної кляси, її дієвою силою. Треба було спочатку за всяку ціну переманити на свою сторону стару інтеліґенцію, а згодом виховати свою. Для цього були кинуті гасла »соціялізм ми будемо будувати руками тих людей, що їх нам залишив капіталізм«, а пізніше навіть »оточити увагою і піклуванням старих фахівців«. Знаючи, що висока школа може бути єдиною зброєю в руках пануючої робочої кляси, в справі витворення власної соціялістичної інтеліґенції, вирощування власних висококваліфікованих кадрів для всіх ділянок соціялістичного будівництва. Треба ту школу здобути: спочатку стару розвалити, а на її руїнах будувати нову. »І саме з тією метою радянська влада відкрила двері високих шкіл для робочих по всім галузям народнього господарства«. Це міроприємство цілковито відповідало настановам комінтерну, бо в програмі його теж недвозначно сказано: »Лише в тій мірі, в якій пролетаріят виділяє свої аванґардні шари на всі командні становища соціялістичного будівництва і культури, лише в тій мірі, в якій ці шари все більше й більше ростимуть і втягатимуть нових і нових членів у процес культурної революції, перебудови, і поступово перемагатимуть внутрі клясовий поділ на »передові і відсталі« шари пролетаріяту. Створиться одночасово і ґарантія переможного соціялістичного будівництва, ґарантія проти бюрократичного загнивання і клясового переродження«.

Як бачимо, перебудова високої школи в післяреволюційний період мала багато програмових підстав і згори мусіли бути виправдані всі експерименти, що сталися в процесі цієї перебудови. Большевики, ще до приходу на Україну, в Росії, зберігаючи за формою стару систему високошкільної освіти, внесли значні зміни в зміст освіти, а саме: декретом з 21. 3. 1918 р. відкрито вступ до високих шкіл усім без атестатів зрілости, запроваджено безплатне навчання і надання стипендій. Відмінено дипломи для випускників і допущено студентів до управління високими школами. Трохи згодом відмінено всі вчені ступені, впроваджено відкриті конкурси для заміщення катедр і відмінено систему виборів керівників високих шкіл (ректорів, деканів).

Побачивши, що з »вільного вступу« нічого не виходить, в 1919 р. організовано робітничі факультети для елементарного підготовлення робітників і селян. В 1921 р. отворено в Москві інститут червоної професури для підготовки своїх учених.

Але найбільшою подією в житті високих шкіл був лист ЦКРКП з грудня 1922 р. до парт. організації »про роботу високих шкіл і робітфаків«. Була дана оцінка праці і накреслено чергові завдання: »Наситити своїм ідейним впливом саму роботу високих шкіл«. У зв'язку з цим Совнарком РСФСР ухвалив »нове положення про високі школи«, яке звучало: а) ліквідувати автономістичні традиції, б) забезпечити зв'язок професійних і громадських організацій з високими школами й

участь цих організацій в радах шкіл і факультетів і в) дозволити студентам брати участь у виборах правління високих шкіл і мати своїх представників у правліннях високих шкіл, факультетів і предметових комісіях.

З такими законоправними засадами окупант прийшов в Україну і воленс ноленс діячі української науки й культури мусіли їх прийняти для переведення в життя.

Етапи будівництва високих шкіл.

З початком революції 1917 року в Україні розпочалося стихійне відродження всіх ділянок національно-культурного й державного будівництва. Найбільше масовий і бурхливий був рух військовий (стихійне творення українських військових одиниць, творення українського визвольного козацтва тощо) і культурно-освітній (організація »Просвіт«, аматорські театри, хорові гуртки, видавництва і всіх ступенів школи). Школи творилися, так би мовити, »всім фронтом«. Творили їх на місцях учителі, місцеві культурні діячі, земство, міські управи і нарешті Українська Центральна Рада в Києві в особі її Генерального Секретаря в справах освіти Ів. Стешенка. Так в 1917 р. вперше в історії України було започатковано організацію української національної школи. Для притятнення ширших громадських кіл до будівництва української національної школи організовано було »Товариство шкільної освіти« з чільних діячів-педагогів, що мало завданням виготовлення підручників та переведення підготовчої роботи до скликання учительського з'їзду.

В березні 1917 року розпочала діяльність перша українська гімназія ім. Т. Шевченка, а згодом друга гімназія ім. Кирила й Методія. Одночасово відкрито перший Український Народній Університет у Києві, що 5. 10. 1918 був перетворений в перший Державний Український Університет з 4 факультетами: історико-філологічним, фізико-математичним, правничим і медичним, і Українську Академію Мистецтва.

Крім університету і Академії Мистецтв, в Києві, 26. 10. 1918 відкрито університет у Кам'янці-Подільському в складі факультетів: історико-філологічного, правничого й богословського. Пізніше в 1919 році відкрито ще сільсько-господарський. Третій Університет мав бути в Полтаві, але покищо в 1918 р. організовано лише історико-філологічний факультет. В 1918 р. відкрито також університет у Катеринославі, а на старших університетах: в Києві, Харкові й Одесі засновано катедри: української мови, українського письменства, української історії та українського права.

З окупацією України большевиками і в період нової форми визвольних змагань (масових повстань) уся система шкіл декілька років існувала »сама по собі«, незалежно від окупаційної влади. Освіта в той період, навіть по великих містах, знаходилася в руках і під творчим впливом національно-свідомих діячів, що в той час мали голос в справах освіти, як і в інших галузях культури й народнього господарства. Лише згодом, а саме в 1920 р., була видана »Деклярація про соціяльне виховання«. Ініціятор і організатор народньої освіти в УССР Гр. Гринько не прийняв системи освіти РФСР А. Луначарського з 1918 р., а створив свою, що була синтезою існуючої освіти в Европі і Америці. Схема цієї першої радянської системи освіти була така:

I. Соціяльне виховання:
   а) від 4-ого до 8-ого р. життя дитячі садки, майданчики,
   б) від 8-ого до 15-ого р. єдина трудова школа.

II. Професійна освіта:
   а) від 15-ого до 18-ого р. професійні школи,
   б) трирічні технікуми.

III. Висока освіта:
   а) 4-ирічні наукові інститути,
   б) дворічні академії.

В 1922 році Третя Всеукраїнська Нарада в справі освіти схвалила без змін схему загальноосвітньої школи і трохи скорочувала професійну й високу освіту. Роботу цю виконав »Украголовпрофес« з Я. Ряппом на чолі. Технікуми в цій системі були високі школи, які готували фахівців до вузької практичної діяльности: інженери, аґрономи-практики, зоотехніки. Технікуми були основними високошкільними навчальними закладами.

Поруч технікумів, замість університетів і політехнічних інститутів, існувало небагато інститутів, що готували обмежене число інженерів, організаторів та адміністраторів у всіх ділянках народньо-господарської діяльности. Такі інститути існували для всіх фахів професійної освіти не тільки в університетських центрах і на базі колишніх університетів, й у менших містах: Вінниця, Херсон, Ніжен, Полтава тощо. Цією системою остаточно було розвалено всі університети і політехнічні інститути в Україні. З колишніх університетів, учительських інститутів і учительських семінарій повстали т. зв. Іноінститути народньої освіти — Київ, Одеса, Харків, Катеринослав, Вінниця, Кам'янець - Подільський. ІНО складалося з 3-х факультетів:

1. Соціяльного виховання (соц. вих.), що готував учителів-педагогів для дитячих садків, дефективних дітей та семирічок;

2. професійної освіти (проф. ос.), що готував кадри учителів для професійних шкіл і почасти для технікумів, вони не були фахівцями якогось індустріяльного фаху і

3. політичної освіти (політпросвіт), що ґотували учителів пропаґаторів і лекторів для масової політосвітньої роботи, учителів для партійних шкіл, для робітничих клюбів, сільських будинків культури.

Та це була лише форма, щодо змісту, то українська система освіти уже мала готову, привезену з Москви. Це цілком зрозуміло, що не могла Україна відставати в »революційності«, скажімо, залишати вчені звання й наукові титули, в той час як в Росії їх скасовано, або не допускати студентів і »партійно-професійних організацій« до управління школою. І коли навіть українці думали, що в змаганні двох культур, українська, як вища і на рідному ґрунті — переможе, то скоро переконалися в противному, бо російська культура була підперта не лише революційною теорією, а й практикою — багнетом, терором.

Провідники й керівники радянської шкільної освіти в Україні дуже багато писали й говорили, правдивіше сказати, »повторювали« за Москвою про завдання соціяльного виховання. Радянська школа мала виховати гармонійну, всебічно розвинену, з пролетарським світоглядом людину нового суспільства, навчити її, як практично дійти до комунізму. Для кращого здійснення цих завдань випробовували різні модерні методи навчання у всіх школах.

З цього погляду висока школа не могла бути аполітичною, а повинна була стояти на позиціях »клясової боротьби«, й бути зброєю в руках робітничої кляси та незаможнього селянства. Висока школа є »кузнею виховання й підготовки молодого покоління і через те є такою ж політичною організацією, як і кожна організація робітничої кляси«.

Для підготовки професорів усіх фахів високих шкіл і для наукових інституцій у всіх ділянках народнього господарства й культури, були організовані науково-дослідчі катедри (пізніше перетворені в науково-дослідчі інститути), що мали свої кабінети, лябораторії, майстерні і кадри вчених співробітників (дійсних членів), кандидатів, асистентів і аспірантів.

В науково-дослідчих катедрах і інститутах згуртувалися всі творчо-активні й національно свідомі елементи, що почали навіть у цих нових за формою умовах творити високі культурно-національні цінності, тому так для невтралізації цієї діяльности, як і для прискорення совєтизації освіти, науки й культури були допущені нібито як тимчасові заходи — різного типу коротко - й довгореченцеві курси, вечірні технікуми й вечірні робфаки. До цих закладів пішли робітники без відриву від виробництва, в більшості це був партійний комсомольський та професійний актив.

Ці курси, технікуми й робфаки нібито мали ті ж завдання, що й сталі професійні й інші навчальні заклади, але в дійсності виконували функцію найширшого позашкільного навчання, селекціонували й відбирали найбільш активних, що мали революційні заслуги перед партією і рад. владою та »оформляли« їхній вступ до високих шкіл і наукових закладів. З причини соціяльно-політичних відносин у перших лавах цих »піонерів науки й культури« були люди чужі Україні. Це були в переважній більшості росіяни, жиди, поляки, лотиші й зрусифіковані українці.

Для ілюстрації такого становища наведемо дані національного складу робфаку Київського Інституту Народнього Господарства в 1922/23 навчальному році: жидів 80%, росіян 10%, українців 8%, інших 2%. При чому свідомих українців усього 2 особи на 120.

Не набагато кращий національний стан був у робфакові Київського Сільсько-Господарського Інституту. Національний склад його в цьому році був такий: жидів 50%, росіян 23%, українців 25%, інших 2%.

За партійним і соціяльним складом ці дві установи були такі: членів і кандидатів ВКП (б) 40%, комсомольців 40%, позапартійних 10%; робітників 60%, селян 25%, службовців 15%. Останні дані щодо соціяльного складу не відповідають дійсності, бо категорія робітників фактично була підвищена за рахунок жидів, що здебільшого були торговцями й ремісниками.

З самого початку і аж дотепер уся організація радянського шкільництва збудована на повній централізації всієї системи, повній її підпорядкованості партійним організаціям. Від завідувача чи директора школи, районового чи окружового інспектора аж до комісаріяту чи тепер міністерства освіти.

На перший погляд здавалося, що коли Україна мала свій Наркомос і навіть свою власну систему освіти, то і в практичній роботі мусіла б мати вільну руку — та не так було. Насправді українські керівники освітою, нібито во ім'я реорганізації на засадах відмінности від московської, ліквідували всі університети й

політехнічні інститути. Цим заходом, руками самих українців, окупаційна влада завдала першого удару українській визвольній боротьбі на найвідповідальнішому відтинку культурно-освітнього фронту.

Були ліквідовані не лише »старі фортеці культури й науки«, де вже українці мали якісь позиції, а й ще молоді паростки української національної культури, новозорганізовані українські високі школи. Головне, що большевики, допустивши »відмінність« системи високої освіти в Україні, безоглядно ввели нечуваний тоталітарний режим керування всім життям високошкільних установ.

Повчальний приклад з »реорганізацією« Української Академії Мистецтв.

Як відомо, в Україні крім Академії Наук і Академії Архітектури як науково-дослідчих установ (і то ці установи не мають назв українських, а лише для України: »Академія Наук України«, »Академія Наук Архітектури України«) ні одна з високих шкіл не має назви »Академія«, тоді, як у Московщині ці назви збереглися і за Академією Мистецтв, і за Сільсько-господарською Академією ім. Тимірязева і багато іншими. Цікаво, як приклад, подати, як московська окупаційна влада руйнувала славнозвісну Українську Академію Мистецтв у Києві.

З окупацією України, Академія Мистецтв, як і всі українські культурні установи, опинилася в стані, що її мусіли терпіти »впредь до могущіх последовать распоряженій«. Їй дозволено було існувати на підставі закону про приватні школи (з 1. липня 1914 р.) і відмовлено в державних субсидіях. Лише завдяки жертвенности української кооперації, зокрема »Дніпросоюзові«, працівників Академії врятовано від голодної смерти. Після денікінців совєтська влада в особі Дадикіна, голови Всеукраїнського Комітету образотворчого мистецтва, остаточно ліквідувала Академію, перетворивши її на Художній Інститут, а найкращих мистців-основоположників ліквідовано: професора Мурашка замордовано матросами на вулиці, а інших професорів М. Бойчука, С. Налипінську, В. Сидляра і інш. уже в останні роки ув'язнено й, очевидно, знищено.

Реформа високого шкільництва в 1921/22 рр. привела до того, що число 56 000 студентів до 1924 р. зменшилося на 35 000, з того українців до 30%.

Для прикладу наводимо також »досвід« реорганізації Київської Політехніки і Київського Університету.

До революції Київська Політехніка була найповажнішою високошкільною установою і складалася з таких факультетів: механічного, інженерного, хемічного й лісо-аґрономічного.

В 1922/23 рр. з аґрономічного факультету виділено сільсько-господарський, цукровий і зоотехнічний інститути як самостійні одиниці. В 1925/26 рр. переведено остаточну реорганізацію і утворено такі самостійні інститути: аґрономічний, лісовий, електро-технічний, будівельний, керамічний, шкіряний, механічний, інженерно-будівельний, хемічної технології. Цукровий Інститут перетворено в інститут харчової промисловости, а зоотехнічний в ветеринарно-зоотехнічний.

В 1934 р. знову більшість цих установ об'єднано в Індустріяльний інститут. Залишилися самостійними: сільсько-господарський, лісовий, ветеринарно-зоотехнічний, харчової промисловости, шкіряний і механічний.

З Київського Університету виділено медичний факультет в самостійний інститут, юридичний приєднано до Інституту Народнього Господарства, а з рештків утворено Інститут Народньої Освіти ім. Ґорького. В 1934 р. відновлено знову Університет ім. Шевченка в складі 5 факультетів, 7 дослідчих інститутів, 3-х заповідників і ботанічного саду. Все шкільництво фактично кермувалося на місцях

раніш і тепер партійними організаціями й органами безпеки, що підлягали вищим партійним інстанціям аж до ЦК ВКБ. Українське високе шкільництво зразу ж було перебудоване на ще більшій централізації, аніж московське. »Положенія о вицших учебних заведениях РСФСР« з IX-1921 року було без істотних змін, хіба що в гіршу сторону перелицьоване в »Тимчасове положение про ВУЗ УРСР«. На основі »Положения« вищою школою нібито кермував Наркомос, але в той же час діяльність їх мали право контролювати Президії Губерніяльного виконавчого комітету. Практично керували високими школами ректор і правління в складі 3-5 осіб, що їх призначав Наркомос на один рік. Головував у Правлінні ректор. Президія факультетів складається з декана призначуваного Наркомосом і 2-4 членів. Ні професорських, ні факультетських рад не було.

З 1922 р. керування високими школами було дещо змінено в той спосіб, що на чолі школи стояв ректор і політкомісар, першого призначав Укрголовпрофос, а другого ЦК партії, в погодженні з місцевими органами безпеки — ҐПУ. Крім того в більших школах існували правління чи дорадчі бюра з 3 чи 4 осіб. Факультетами як і раніш керували декани, а в методичних справах факультетські та предметові комісії. Коли б не політкомісари, що мали необмежені права, то така організація в дечому була подібна до університетських статутів 1849 р.

Щодо кількости високих шкіл і студентів, то в 1929 р., в зв'язку з реорганізацією, в 229-ьох інститутах і технікумах навчалося 88 221 студентів (в тому числі інститутів 42, технікумів 109, робфаків 79).

В той час студентів українців на всіх високих школах училося лише 53,1 %, тоді як росіян 20 % і жидів 22,5 %.

Коли мати на увазі, що в Україні поверх 80 % українців, а росіян лише 9,2 %, то стає ясно, що головна роля високих шкіл в Україні була русифікаторська.

За росіянами були забезпечені місця в промислових, технічних, медичних, мистецьких і соціяльно-економічних школах, а студенти українці вчаться здебільшого в сільсько-господарських (аґрономічних), ветеринарно-землевпорядчих, меліоративних і педагогічних школах.

Ще більше погіршало становище українських шкіл у рр. так званої реконструкції народнього господарства 1928—1933. В ці роки панував на Україні нечуваний терор і штучний голод . . . В ці роки знищено найбільш активне і продуктивне селянство, рештки передової інтеліґенції.

В наступні після 1933 роки становище українських високих шкіл не покращало. З того часу большевики цілком зцентралізували адміністративно управління, тому в правовому відношенні українські високі школи переймають давно пануючу в Росії структуру. В першу чергу до українських шкіл застосовують низку постанов головно пленумів ЦК ВКП (б): з липня 1928 р., з листопада 1929 р., постанову ЦК і СНК СССР з лютого, липня і листопада 1930 р.

У зв'язку із цими постановами в українських високих школах переводять такі зміни: 1. усталюється стала сітка високих шкіл, споріднені об'єднуються, дрібні ліквідуються, 2. технічні сільсько-господарські, медичні й економічні передаються галузевим Наркоматам, 3. в українськім Наркоматі освіти залишаються лише педагогічні й мистецькі, 4. перебудовуються учбові пляни й програми в напрямку збільшення практики, 5. ліквідується виборча система будь-яких керівних органів, вводиться єдиноначаліє, 6. рішуче змінюється соціяльний і національний склад високих шкіл. Робітниче ядро доводиться до 60 %, практикується мобілізація партійного активу до школи, т. зв. партійні й професійні

тисячники, приймаються рішучі заходи до очищування високих шкіл від чужого большевикам елементу не в порядку чисток, як було досі, а систематично вивчаючи персональний склад, усуваючи непевні елементи і підбираючи більш благонадійні.

В наслідок таких заходів становище високих шкіл в Україні стало просто трагічне.

З 1. жовтня 1934 р. відновлено університети: в Києві, Харкові, Одесі й Дніпропетровську. Почалась чергова »кампанія«, що коштувала Україні багато жертв, бо в зв'язку з об'єднанням високошкільних установ, що уже якось існували, всі українські національно-творчі елементи були усунені. На цей період припадає організація Всесоюзного Комітету в справах високих шкіл при СССР. В новозорганізованих університетах викладовою мовою стала російська за малими виключеннями. В такому становищі опинилися всі народні, професійні й середні школи. По містах почалася насильна або »з власних бажань учнів і батьків« русифікація шкіл. Лише особливо відважні професори продовжували читати українською мовою. Наприклад, у Дніпропетровських високих школах читали українською мовою в сільсько-господарському інституті 3 особи, в гірничому, фізико-технічному ніхто не читав по-українськи, в університеті лише українознавчі дисципліни читалися українською мовою.

Високі школи підлягають безпосередньо комітетові в справах високих шкіл, а інститути галузеві крім того комісаріятам у Москві. Систематичні перевірки професури і студентства, а також численні »процеси« в зв'язку з викриттям так званих »шкідництв« та »ухилів«, робили своє діло й довели до того, що число українців і студентів, і професорів зменшувалося до мінімуму.

Цікаво навести такий приклад: в 1923 році в Полтавському Педагогічному Інституті було 140 наукових робітників українців, а в 1940 р. залишився з них лише один і той повернувся з заслання, відбувши кару.

Не зайвим є пригадати, що всі Наркоми Освіти УССР були до одного знищені: Гринько, Шумський, Скрипник, Затонський, Хвиля. Усунення кожного з них від праці супроводилося відповідною »чисткою« працівників освітніх установ згори донизу. А після самовбивства Скрипника його ближчий заступник Хаіт вчинив правдивий погром на українську інтеліґенцію.

Все це діялося тільки в Україні. В Московщині, як відомо, в цей самий час високі школи більш менш нормально існували без таких жахливих руйнувань. Вони не зазнали ані революційних експериментів, ані національних переслідувань, університети й політехніки не були зруйновані; їх тільки де в чому пристосовували до нових вимог, не змінюючи ані структури, ані персонального складу. Тому в Московщині за увесь час змінилося лише два наркоми освіти Луначарський і Бубнов. Касіор у промові на XIII. з'їзді КПБ (у) в 1937 р. подав такі дані про участь української інтеліґенції в культурному процесі: Всього студентів-українців в високих школах 54 % (число не збільшилося з 1933 р.), учнів у середніх школах 75 %, учнів в початкових школах 80 %.

Студентів українців у високих школах на 1-е січня 1946 було 550 тисяч. З них у високих школах: Наркомзему 74,4 %, Наркомздоров'я 74,2 %, Наркомосвіти 69,1 %, Наркомшляхів 52,7 %, Наркомважпрому 40,0 %, Наркоммісцпрому 31,0 %. Аспірантів українців в інститутах було 1069 осіб, або 50,9 %. З них в установах: Наркомзему 70,0 %, Наркомосвіти 57,0 %, Наркомздоров'я 45 %, Наркомважпрому 44 %. В цілому було української інтеліґенції науковців і студентів на 1-е січня

1937 р. в високих школах Наркомзему 37,0 %, Наркомздоров'я 26,0 %, Наркомосвіти 52,0 %, Наркомважпрому 36,0 %. Не краще становище українців було в науково-дослідчих інститутах, наприклад: в 1933 році було 48,0 %, в 1937 році 52 %, В тому числі в Академії Наук в 1937 р. 54,9 %. За довідкою »Радянської України« в 1934—35, в проводі науково-дослідчих установ з 520 осіб, було: москалів 155, жидів 245, українців 120.

З вищеподаних даних можна б зробити висновок, що відсоток українців у високих школах і наукових установах мав би відогравати якусь ролю. Та не так було насправді. Національний склад високих шкіл був різний на папері і в дійсності. Більшість українців числилося українцями лише за паспортом, а насправді вони не лише вживали російську мову, а й були виховані в російських школах. В 1938/39 навчальному році з 30-и харківських високих шкіл лише в 4-ьох хоч частково вживали української мови (в інституті журналістики, бібліотечному, педагогічному й державному університеті). Під впливом терору Єжова, промов Постишева, Хрущова й Попова »про вищість російської культури і мови« — українська інтеліґенція, яка збереглася, поступово почала в установах і культурних закладах вживати російську мову. Наприклад, в першому Харківському Медичному Інституті в 1938 р. лише один професор викладав українською мовою. Директор Інституту Гаспарян, щоб примусити професора перейти на російську мову викладання, викликав його до себе в кабінет і запропонував в категоричній формі не вживати українську мову в авдиторії. Подібний випадок мав місце і в Харківському Електро-технічному Інституті ще в 1935 році.

Сучасний стан високих шкіл.

Особливо значні зміни стали в високих школах в останні роки перед війною, коли школа остаточно втратила не лише здобутки революції, а й те, що мала з дореволюційних часів. Найвизначнішою подією в життю високої школи була ухвала Центрального Комітету комуністичної партії і Ради Народніх Комісарів СРСР з 23. 6. 1936 р. про роботу і провід високих шкіл. В цій постанові дано різку критику існуючого стану й накреслено певні напрямні для усталення певного режиму в високій школі. Ухвала має такі розділи: 1. прийом до високих шкіл; 2. організація учбового часу; 3. організація учбової праці; 4. провід високою школою і 5. порядок і дисципліна в високій пколі.

Цією ухвалою створено передумови для дальшої перебудови високої освіти.

В 1937 р. ухвалою партії і Уряду відновлено наукові ступені і вчені звання для професорів високих шкіл і наукових установ. Введено наукові ступені кандидата наук і доктора наук і вчені звання асистента, доцента й професора. В кінці того ж 1937 року прийнято другу важливу ухвалу про штати й штатну оплату праці в високих школах. І нарешті 5. 8. 1938 р. схвалено типовий устав високих шкіл.

В такий спосіб українські високі школи, на підставі ухвал загальносоюзних урядових чинників все більше й більше тратили своє і національне обличчя, і організаційно-структурну форму. Остаточно високі школи набули теперішньої форми в 1940 р., коли було скасовано стипендії, а натомість введено плату за навчання. Та в цих зовнішніх змінах залишалося без всяких порушень керівництво високою школою партією через всю систему партійної організації (від високо-

шкільного осередку аж до ЦК) і через органи Міністерства Внутрішніх Справ (від високошкільного спец. відділу аж до найвищих інстанцій). Між іншим діяльність органів МВС у високошкільній системі заслуговують на те, щоб про них сказати. Мало хто знає в Европі, що Ректор Університету чи Директор Інституту в Україні контролюється не лише партійною організацією, а й так званим спеціяльним відділом, що являє собою не що інше, як відділ місцевої установи МВС. Це цілком автономна установа в високій школі. До бюра спеціяльного відділу не має права вступу ніхто, крім його співробітників, які призначаються МВС. Спеціяльний відділ має ширші завдання, ніж партійний осередок. Спеціяльний відділ проводить в стінах високої школи розвідну працю: слідкує за настроями, збирає і зберігає таємні документи й матеріяли, слідкує і вивчає не лише за »неблагонадійними«, а й за членами партії. Це всесильна установа, сторожа радянської влади в системі високошкільної освіти. Всі нитки совєтської павутини, всі пута, що ними закуті працівники високих шкіл, снуються і готуються в спецвідділах.

Таку має зовнішню і внутрішню структуру сучасна висока школа в Україні.

Коли до того додати, що з 153 високих шкіл є університетів 5, індустріяльних інститутів 10, хеміко-технологічних інститутів 8, будівельних 10, сільсько-господарських 20, медичних 10, педагогічних 20, мистецьких 8, транспортних (залізничого, авто-шляхового, водного) 4, бібліотечний 1, журналістики 1, плянових 2, радіо-зв'язку 1, авіяційний 1, поліграфічний 1, текстильний 1, метеорологічний 1 і ін. і що в тих високих школах навчалося 173 тис. студентів, то само собою повстає квестія: чого в цих високих школах навчають? Яку з них має користь український народ?

Це питання дуже важливе, воно вимагає спеціяльного дослідження і вивчення фахових знань і духового стану підсовєтської високошкільної молоді. Попередньо можна сказати, що на праці так в Україні під час німецької, як і тут в центральній Европі фахівці всіх родів, що їх видала українська висока школа — цілком себе виправдали. Наші інженери, лікарі, агрономи, хеміки тощо — виявили себе досконалішими від італійських, мадярських, словацьких, французьких і навіть німецьких. Це пояснюється тим, що в умовах підсовєтського життя наша молодь, не маючи національного й духового життя, бо не було й немає ані філософічних, ані теологічних шкіл, кинулася до практичних фахів, до техніки, медицини і ін.

Можна також ствердити, що висока школа, виховуючи молодь на марксівській філософії (Діямат, дарвінізм, історія ВКП), однобоко і штучно ізолює студентство не лише від клясичної філософії, без знання якої немислимий сучасний високий фахівець, а й від родини, релігії, церкви, убиває почуття батьківщини, нації. Виховує культурних одиниць, які поза технічною майстерністю являють собою духових калік.

Існуючий стан високого шкільництва в Україні дозволяє зробити такі узагальнення:

Висока освіта в Україні спрямована до ідейного перевиховання всіх громадян.

Для цього система освіти і політичних організацій являє собою одне ціле, ідеологічне і політичне керівництво всіх високих шкіл належить Москві.

В спеціяльних курсах діялектичного й історичного матеріялізму, дарвінізму плекають: матеріялізм, інтернаціоналізм, особливе призначення Сов. Союзу для міжнародньої революції, особливе »надприродне« призначення Сталіна, рабську покору до »партії і її Вождя« тощо.

Молодь у вищих школах об'єднується в профспілкові організації за фахом попередньої роботи або профілом школи. Студентські організації чи земляцтва заборонені. Наукові гуртки чи наукові товариства, де вони були або є тепер, мають чисто казьонний характер, тому ніякої ролі в формуванні світогляду чи дисципліни не мають.

Вся система освіти й виховання плекає й штучно підтримує конфлікти між молоддю і старшими, між дітьми й батьками, родиною, народом. Учить, що любов до свого народу, краю, а тим більше до Бога — це забобони, властиві лише малокультурним людям або ворогам держави. Це стосується так званого ідеологічного боку виховання. Що торкається фахових чи формальних знань, то школи, їх безперечно сяк-так забезпечують і в цьому є позитивні наслідки. Багато зроблено в справі видання різної фахової літератури (підручників, довідників, наочного приладдя). Тому при певній самоорганізації та при наявності природніх здібностей, вихованці дістають добрі фахові знання.

Слід підкреслити, що формальні знання, чи фахова освіта мали й мають в порівнянні з ідеологічним та політичним вишколом другорядне значення. Як правило кожного, хто не піддається ідеологічному впливові чи, як кажуть, »формуванню«, навіть коли б студент був геніяльним, викидають із школи.

Таким чином, хоча освіта в Україні дійсно поширена, але фактично вона відіграє ролю своєрідного »решета«, через яке пересівають молоде покоління. Все, що не підходить під прийнятий на даному етапі сов. життя стандарт — викидають з високої школи й висилають на Сибір.

Як правило, до таких »не підходячих« відносяться: діти й родичі всіх засуджених за політичні провини, молодь соціяльно чужих груп (діти духовних осіб, учасників визвольних змагань, дореволюційних і післяреволюційних діячів, що »історично« стали антирадянськими).

На чолі кожної освітньої установи стоїть, як правило, партійна особа. Лише в останніх часах почали призначати фахівців т. зв. »позапартійних« большевиків. Фактичним керівником високої школи є секретар партійної організації, що здебільшого є чужої національности. Керівник установи, навіть коли він є позапартійним, мусить звітувати і відповідати перед секретарем партійної організації.

В кожній високій школі існують таємні управління, т. зв. спецвідділи. На чолі їх стоїть співробітник МВС. Директор чи ректор не втручається в роботу цього відділу, навіть не має права заходити до його бюра.

Спецвідділ має завдання: 1. збирати й зберігати всю таємну документацію (особливі персональні справи на кожного співробітника і студента, компромітуючі матеріяли тощо); 2. листуватися з МВС і вищестоящими спецвідділами; 3. розробляти й зберігати мобілізаційні пляни установи (кожна установа на випадок війни наперед має виконувати якесь оборонне завдання); 4. вивчати кожного співробітника й студента, для цього не тільки листуватися, а головне відвідувати самому керівникові або посилати довірених людей в місця попередньої діяльности науковця чи студента; 5. слідкувати за настроєм та поведінкою окремих осіб і колектива в цілому; 6. збирати та передавати до МВС компромітуючі матеріяли.

Ця установа є цілком офіційною і як правило міститься в добре обладнаних (обов'язково залізними гратами, залізними дверима й сейфами) кімнатах.

Крім того в кожній високій школі є таємні аґенти, що перехресно слідкують за кожним зі співробітників чи студентів.

В практиці будівництва високих шкіл були, є і будуть постійні зміни в організації так окремих ділянок, як і цілої системи. Але не для поліпшення, а виключно з політичною метою. Тому нічого не змінювалося після численних реорганізацій високих шкіл. Сучасна висока школа має ті ж завдання, що й високі школи першого етапу революції.

Правдива наука й освіта можлива лише в умовах гармонійного поєднання національних і духових особливостей українського народу з завданнями, що стоять на черзі і які обумовлені суспільно-історичними процесами, що відбуваються в українському народі.

Висока освіта на даному етапі має всебічно сприяти національному і моральному відродженню українського народу. Висока школа має озброювати український народ духовою і технічною зброєю для скорішого досягнення нашого ідеалу, Вільної Української Соборної Держави.

Теперішні високі школи в Україні тих фукцій не виконують, а, навпаки, є чинниками русифікації, засобами поневолення України.

Наукове Товариство ім. Шевченка в час другої світової війни

Історична Секція НТШ в час другої світової війни.

Після розв'язання Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові совєтською владою восени 1939 р. завідування його майном, інституціями та науковими відділами перебрали на себе Народній Комісаріят Освіти та Українська Академія Наук у Києві. Цю зміну відчулося швидко у всіх установах НТШ, а в першу чергу в обох його музеях.

Народній Комісаріят Освіти прийшов був зразу з пляном реорганізації усіх львівських музеїв з метою комасації однородних збірок, при чому всі музейні збірки у Львові були проголошені державною власністю. В ході цієї реорганізації Природничий Музей НТШ став частиною новоорганізованого Державного Природничого Музею, що його зорганізовано на базі природничих відділів Музею ім. Дідушицьких при вул. Рутовського.

В приміщенні Культурно-історичного Музею НТШ, при вул. Чарнецького 24, зорганізовано Державний Етнографічний Музей, що в його основу було покладено етнографічний відділ Культурно-історичного Музею. Археологічний відділ цього ж музею перенесено, майже в цілості, разом з габлотами, до новоорганізованого Державного Історичного Музею, в приміщеннях дотеперішнього »Музею міста Львова« (Ринок 4). Директором цього нового музею, в цьому й археологічного відділу, був спершу назначений дотеперішній директор Культурно-історичного Музею НТШ, Я. Пастернак. Одначе тому, що він був уже передше іменований професором археології Державного Університету ім. Івана Франка у Львові, Народній Комісаріят Освіти звільнив його згодом, на його власну просьбу, з посту директора Державного Історичного Музею та іменував директором на його місце С.Ліньова з Полтави (?), а Я. Пастернак залишився науковим консультантом та

опікуном археологічного відділу цього ж музею, як той, що знав докладно всі археологічні збірки Львова.

Водночас представники УАН переорганізували наукові відділи НТШ у відповідні відділи та інститути УАН, під одною спільною назвою »Львівський Філіял УАН в Києві«.

У зв'язку з цим в Історичній Секції НТШ відділено археологію від історії і з них зорганізовано два окремі, незалежні від себе, інститути, археологічний та історичний, як львівські філіяли таких же київських інститутів УАН.

І. Археологічний Інститут.

Його персональний склад був такий:

керівник — доц. д-р М. Смішко,

старші наукові робітники — проф. д-р Я. Пастернак та С. Круковскі (поляк з Варшави),

молодші наукові робітники — доц. д-р І. Старчук та доц. д-р К. Маєвскі (поляк зі Львова),

асистенти — канд. філь. Р. Тимчук, студ. філь. Р. Ришак та студ. Штенцель (жидівка),

рисівник — спершу М. Левицький, опісля Є. Прокопович.

Інститут примістився був спершу при вул. Чарнецького 24, в кімнатах, що їх займав археологічний відділ Культурно-історичного Музею НТШ і де залишилася була ще незначна його частина, головно маґазин (»фонди«), непідхожих для експозиційного відділу та ще неопрацьованих матеріялів. Пізніше, восени 1940 р., Інститут перенісся до будинку »Просвіти«, Ринок 10/І.

Праця Інституту полягала в основному на кабінетному опрацьовуванні окремих тем по археології західньоукраїнських земель, що їх було узгіднено на спільному засіданні з представником Державного Археологічного Інституту в Києві (проф. д-р В. П. Петров). Теми були пропоновані самими членами львівського Інституту, а саме:

1. **Я. Пастернак** — а) Старий Галич. Його публікація мала започаткувати серію монографій київського Інституту про старі українські городи; б) Археологічна карта західньоукраїнських земель.
2. **М. Смішко** — Культури пізньої римської доби в Галичині.
3. **І. Старчук** — Культурні впливи грецьких надчорноморських колоній на місцеву »скитську« культуру.
4. **К. Маєвскі** — Римські імпорти на західньоукраїнських землях.
5. **Круковскі** — Палеолітна стоянка в Перемишлі.
6. **Штенцель** — Мальована кераміка в Галичині.

Р. Тимчук був бібліотекарем Інституту, а Р. Ришак помагав при сортованні та перевірці матеріялів до археологічної карти Західньої України.

Для обговорення стану праці над окремими темами відбувалися періодичні засідання, приблизно що два тижні. Тоді дотичний автор подавав до відома хід своєї праці, а другі члени Інституту висловлювали шляхом дискусії свої завваги до цього.

Коли заходила цього потреба, міг кожний науковий робітник жадати для себе матеріяльних засобів на переведення розкопів в терені у зв'язку зі своєю працею, але жаден з цього не користав і розкопи провадив кожний лише в часі літніх ферій, незалежно від своєї теми, там, де він уже давніше розпочав, або де вимагав цього взагалі інтерес науки.

Дозвіл на ведення розкопів давали не місцеві, обласні власти, тільки за кожним разом окремо матірний Інститут у Києві, у формі письменного договору з дотичним керівником розкопів. В цей спосіб, влітку 1940 р., Я. Пастернак провадив розкопи на »Золотому Току« в Крилосі — старому Галичі, та на городищі »Пліснесько« в Підгірцях б. Золочева, — М. Смішко з К. Маєвским розкопували неолітичне селище в Малих Вікнинах. С. Круковскі досліджував палеолітичну копальню кремiння в ярі Серету (?) на Поділлю, а І. Старчук брав участь у розкопах матірного Інституту, під проводом Л. М. Славіна, на терені колишньої грецької колонії Ольвії на початку Бого-Дніпровського лиману.

А в 1941 р. Я. Пастернак досліджував терен кругом Успенського Собору в старому Галичі-Крилосі, в чому брав участь теж І. Старчук, М. Смішко провадив розкопи в Городниці на Покуттю, С. Круковскі на Поділлю, а К. Маєвскі брав участь у розкопах в Ольвії.

Крім опрацьовування власних тем члени Інституту брали теж участь у збірних працях матірного, київського Інституту.

Першою такою працею було складання збірного підручника археології України. Для нього Я. Пастернак писав розділи: Бронзова доба, Гальштатська доба, Ранні слов'яни та Княжа доба; М. Смішко — Неолітична, Римська та Лятенська доба; — К. Маєвскі — Трипільська культура; С. Круковскі — Палеоліт, а І. Старчук — Скитська культура. Всі ці розділи узгляднювали, звичайно, лиш західньоукраїнські землі. Одначе до вибуху німецько-радянської війни влітку 1941 р. всі розділи не були ще готові й праця не появилася друком.

Другою збірною працею було складання археологічної карти всіх українських земель і тут зібрати західньоукраїнські матеріяли мав В. Пастернак. Через свої величезні розміри праця була для східніх областей України лише частинно виконана. Для західніх областей її не можна було теж довести вповні до кінця, але всі зібрані матеріяли збереглися.

Київський матірний Інститут організував був на весну 1941 р., спільно зі своїм львівським філіялом, наукове зібрання у Львові, в якому взяли активну участь з доповідями Я. Пастернак та М. Смішко. Члени львівського Інституту брали теж участь у всесоюзному археологічному з'їзді, що відбувся в 1940 р. в Києві та був присвячений вивченню кам'яної й бронзової доби на Україні. В рямцях праць цього з'їзду Я. Пастернак дав дві доповіді: про паскову кераміку та про старшу бронзову добу на західньоукраїнських землях, М. Смішко про селище нордійської культури в Грибовичах біля Львова та про пізньо-трипільське селище в Городниці н. Дністром, а К. Маєвскі про плястику трипільської культури в Галичині.

В місяці березні 1941 р. відбувся в Ленінґраді всесоюзний з'їзд дослідників »старих руських городів« і туди був делеґований від Львівського Археологічного Інституту Я. Пастернак з докладом про свої розкопи в княжому Галичі (Крилосі). Це була єдина доповідь в українській мові на цьому з'їзді.

В часі німецької окупації (1941—44) Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові було реактивоване. Давня його історична секція осталася одначе далі поділена на дві частини: історичну, під проводом І. Крип'якевича, та археологічну, під проводом Я. Пастернака.

Членами Археологічної Комісії були тоді: О. Кандиба (Ольжич), В. Козловська, Я. Пастернак, Ю. Полянський, М. Смішко та Л. Чикаленко. На їхніх сходинах були обговорювані їхні біжучі наукові праці, прим., деякі проблеми історії культури старого Галича й бронзові нашийники бастарнів лятенської доби (Па-

стернак), орнаментика трипільських мисок (Чикаленко), хронологія пізньоримських тілопальних могил (Смішко), старша трипільська культура в Галичині (Кандиба) і др.

Засідання Археологічної Комісії перервалися ранньою весною 1944 р., коли воєнний фронт перейшов був Збруч та зближався вже до Львова. Її члени опинилися майже всі на еміґрації, а один із них, Олег Кандиба-Ольжич, був замучений в німецькому концентраційному таборі в Саксенгавзені.

Я. Пастернак.

II. Історичний Інститут.

Про Історичний Інститут помістимо статтю в найближчому числі, а покищо подаємо вістку про засідання історичної частини в рр. 1943 і 1944.

Доповіді Кружка Істориків.

Доповіді львівських істориків в 1943—1944 рр. на засіданнях »Кружка істориків при Спілці Українських Наукових Робітників при УЦК« були такі:

1. В квітні 1943 р. було інавґураційне засідання присвячене організаційним справам.
2. В квітні або травні 1943 була доповідь проф. Омеляна Терлецького про Руську Раду в 1848 р.
3. 17. травня 1943 р. доповідь покійного о. д-ра Романа Луканя ЧСВВ про українську пресу XIX. століття (в зв'язку з тодішньою виставкою української преси у Львові).
4. Доповідь д-ра Коваля »Могилянська Академія« — дня 31. V. 1943.
5. Проф. д-ра І. Крип'якевича про українсвке населення Холмщини і Підляшшя від княжої доби до наших часів — доповідь з 21. 6. 1943.
6. Проф. д-ра М. Кордуби — дня 5. 7. 43 — про грамоту берегівського наджупана Григора з 1299 р. і про питання приналежности Закарпаття до Галицько-Волинської Держави в 1280—1320 рр.
7. Доповідь проф. Оглоблина дня 13. 11. 43 про роботу істориків у Києві, проф. Крип'якевича про роботу львівських і проф. Дубровського про роботу харківських істориків — всі доповіді як збірна, за час 1941—1943 рр.
8. Дня 27. 11. 43 доповідь проф. Оглоблина »Хто ж автор Історії Русов«.
9. Дня 11. 12. 43 докінчення доповіді проф. Оглоблина »Хто ж автор Історії Русов«?
10. Дня 4. 3. 1944 доповідь проф. Н. Полонської-Василенко »Київ і Західня Европа В X — XI. столітті«.

Ось це були, мабуть, і всі доповіді з дискусіями на засіданнях Історичної Групи Історично-Філософічної Секції НТШ, оскільки вкінці березня 1944 прийшла перша евакуація Львова з боку німецьких установ і воєнні дії в Галичині аж до переходу Львова в большевицькі руки в кінці липня 1944. Засіданням істориків головував проф. Крип'якевич, участь брали проф. М. Кордуба, д-р Б. Барвінський, проф. О. Терлецький, проф. Оглоблин, д-р Скорик, о. Лукань ЧСВВ, проф. Дубровський, проф. Ф. Срібний, д-р Н. Думка, д-р І. Карпинець, проф. Голейчук, д-р І. Витанович, проф. Полонська-Василенко, мґр. С. Білецький, мґр. Левкович, мґр. Пріцак, мґр. Домбровський, я і може хто, кого не пам'ятаю. Засідання відбувалися в канцелярії НТШ, вул. Чарнецького 26/І.

В. Мацяк.

Державний архів у Львові.

В мало сприятливих умовах української дійсности під Австрією (до 1918 р.), Польщею (до 1939 р.) і большевиками (до 1941 р.) Державний Архів у Львові був завжди обсаджений тільки польськими науковцями й недоступний для фахового підготування і праці західньоукраїнських науковців у ділянках теоретичного й практичного наукового архівознавства. Щойно в часі від 1. серпня 1941 до першої половини 1944 р. під німецькою окупацією Державний Архів у Львові, керований Архівним Урядом Губернатора Галичини, зцентралізувавши в собі всю архівно-наукову працю в Галичині й обнявши собою 7 великих архівних відділів у Львові (в польських манастирях) та 4 позальвівських Державні Архіви й відділи в Станиславові, Тернонолі, Самборі і Дрогобичі з багатими архівними фондами публічно-і приватноправних влад, інституцій, корпорацій, концернів і товариств різного роду в хронологічних рямках від XIV—XX. ст. (до 1939 р.), з диктату німецьких окупантів укомплектувався 6-ма, потім 8-ми польськими львівськими довоєнними архіварами та 6 українськими, майже всіми дослідниками політичної історії або історії права. Кожна з груп архівістів мала свого кустоса. Керівництво й референтура поодиноких архівних відділів була в руках архіварів обох груп.

Наукова робота Державного Архіву в 1941—1944 рр. в воєнних умовах обмежувалася до упорядковування і систематизування архівних фондів Галичини, скомасованих і значно збільшених архівами зліквідованих у 1939 р. в Галичині влад, урядів і установ польської держави. Архівні фонди всіх відділів Державного Архіву були в 1941—1944 рр. з наказу німецьких окупантів офіційно недоступні для українських дослідників. Крім урядової праці українські архіварі Державного Архіву громадили з архівних фондів матеріяли для майбутніх праць в ділянках української історії й архівознавства. Результатами урядових праць українських архіварів було впорядкування й зорганізування деяких львівських та більшості позальвівських архівних відділів Державного Архіву (у Станиславові, Самборі, Дрогобичі й інших) та зладження систематичних інвентарів цих архівів (інші відділи опрацювали польські архіварі).

В місяцях від квітня до липня 1944 р. один із українських архіварів львівського Державного Архіву упорядковував і систематизував у Державнім Архіві в Кракові архів уряду Української Народньої Республіки (1917—1923 рр.)

Другий єдиний ще самостійно існуючий в Галичині в 1941—1944 рр. Архів міста Львова, обсаджений 3-ма польськими й одним українським архіварем — кустосом, впорядковував, систематизував і згромаджував архівні фонди до історії Львова. Український кустос (помер 1942 р.) зібрав нові й цінні матеріяли для власних історичних праць про Львів.

Українські архіварі стояли в тісному зв'язку з Науковим Товариством ім. Шевченка.

Володимир Мацяк.

Євген Ю. Пеленський

Українська наука в Польщі за час війни (1940–1944)

Воєнна хуртовина аж ніяк не пособляє розвиткові чистої науки, зокрема коли йдеться про українську науку під час останньої війни, то вона зустрічала самі перешкоди. Та не дивлячись на всі перешкоди й утиски, вона все таки розвивалася, що корисно свідчить про її силу. Зокрема хотів би я тут підкреслити ідейність і самопосвяту українських учених, що без якоїнебудь допомоги з боку, серед несприятливих умов, за часів національного переслідування і тиску цензури зуміли таки науково працювати і творити нові досягнення.

Під кінець 1939 р., коли совєтські війська зайняли Західню Україну, багато українців подалося на Захід. Частина їх опинилася в Німеччині і Чехії, а більшість знайшла тимчасове пристановище в Польщі, чи, радше сказати, в тій частині Польщі, що під німецькою окупацією творила т. зв. Генеральну Ґубернію. Між тими втікачами було й чимало українських учених. Вони поповнили ряди тих українських учених, які вже й перед 1939 р. працювали в Польщі. Згуртувалися вони головно в обох великих містах Польщі, у Кракові і Варшаві, де вже й до того часу були українські наукові осередки. А саме в Кракові працював гурт українців-професорів Ягайлонського університету. Були це професор української літератури д-р Богдан Лепкий, професор української мови д-р Іван Зілинський, доцент української географії д-р Володимир Кубійович, далі професор Гірничої Академії д-р Фещенко-Чопівський і інші. При них гуртувалися молодші наукові працівники, зокрема при доц. Кубійовичеві, що коротко перед війною зачав видавати тут »Географічний збірник« та ширше задуману »Географію України«, що друкувалася одначе у Львові. — У Варшаві від ряду літ існував Український Науковий Інститут під проводом професорів Олександра Лотоцького і Романа Смаль-Стоцького. Впродовж свого кількалітнього існування видав цей Інститут поверх 40 томів наукових »Праць« та 10 томів »Повного видання творів« Тараса Шевченка під редакцією проф. Павла Зайцева. І тут був гурт професорів місцевого університету, до якого належали крім вичислених щойно керманичів Інституту ще професори Дмитро Дорошенко, д-р Мирон Кордуба, д-р Іван Огієнко й інші.

Організація.

Від самого початку війни і німецької окупації Польщі робили українські громадянські чинники заходи для одержання дозволу оснувати українську наукову установу на українських окраїнах, що входили в склад тодішньої т. зв. Ген. Ґубернії, але безуспішно. Вже в першому пропам'ятному письмі, яке вручила українська делеґація ген. губернаторові 19. листопада 1939, піднесено цю справу. У відповідь на те обіцяв він видати дозвіл на оснування відповідної наукової установи, чогось у роді приватного Люблинського університету, цебто неповного, — як це він окреслив. Але на обіцянці скінчилось. Згодом по довших заходах і клопотаннях провідника Українського Центрального Комітету, проф. д-ра В.

Кубійовича, правління Ген. Губернії видало 15. жовтня 1942 р. навіть окремий закон про оснування Наукового Інституту ім. Шевченка. Але з цим законом трапилося те саме, що й з польським законом про оснування українського університету у Львові з 1921 р. — він ніколи не ввійшов у життя.

За пляном, що його опрацював проф. Кубійович, Інститут мав бути науково-дослідчою установою для наукового досліду всіх ділянок українознавства. Мав він складатися з 16 катедр і 2 самостійних доцентур. При кожній катедрі мали працювати крім керуючого професора молодші наукові співробітники: один доцент і 1—2 асистенти. Інститут, як сама назва вказує, мав продовжувати працю Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. [1])

З уваги на те, що не можна було добитися затвердження владою якоїсь наукової установи, довелося шукати іншого виходу.

Спробою іншої розв'язки цієї справи було оснування при Українському Центральному Комітеті в Кракові теж за почином проф. Кубійовича і кількох дійсних членів Наукового Товариства ім. Шевченка — Наукової Ради під проводом кол. голови НТШ, проф. д-ра Івана Раковського, згодом проф. д-ра Івана Зілинського. — На жаль, Наукова Рада не мала змоги друкувати своїх праць, тим то обмежилася головно до щотижневих засідань з науковими рефератами. Зокрема слід відмітити низку докладів, присвячених Шевченкові, що були виголошені в березні, квітні і травні 1941 р. Були це слідуючі доклади:

16. III. 1941. Інавгураційний доклад Голови Наукової Ради проф. д-ра Івана Раковського: »Антропологічна характеристика Т. Шевченка«.

26. III. мій доклад: »Рома й Еллада в творчості Шевченка«.

9. IV. проф. Павла Зайцева: »Психологічний портрет Шевченка«.

16. IV. Святослава Гординського: »Про мистецький світогляд Т. Шевченка«.

7. V. проф. д-ра Богдана Лепкого: »До джеред Шевченкової творчости«.

21. V. проф. Платона Лушпинського: »Шевченкові Гайдамаки«. [2])

Невеличкий науковий осередок існував при видавничій спілці »Українське Видавництво« в Кракові. В цьому видавництві появилося чимало наукових праць друком. Незабаром по оснуванні цього видавництва подбав я про організацію невеличкої наукової українознавчої бібліотеки, що згодом, під час управи проф. Зілинського, доволі поважно розрослася.

Подібний невеликий науковий осередок був теж зорганізований при моєму видавництві »Бистриця« в Кракові. В 1941 р. виготовлено тут при співучасті ширших кругів українських учених за редакцією проф. Івана Раковського і моєю »Енциклопедію українознавства«. Ця праця мала вийти в 5 випусках. Не дивлячись на те, що вступний цензурний дозвіл був уділений, остаточного дозволу на друк німецька цензура не дала, тим то видання треба було припинити на першому випуску (»Природа і демографія України«). Цей випуск не поступив через те в розпродаж, як і окрема відбитка з нього п. н. »Демографія України« проф. В. Кубійовича. Склад другого випуску »Археологія і історія України« довелося розкинути. — В цьому ж видавництві вийшли за моєю редакцією ще два річники

---

[1]) Пор. Є. Ю. Пеленський: Інститут Тараса Шевченка (»Краківські Вісті«, Краків жовтень 1942). — Частинний передрук у статті Ю. Б.: Заснування Інституту імени Шевченка (»Нова Україна«, Харків 5. 11. 1942, ч. 250).

[2]) Звідомлення з цих докладів подали »Краківські Вісті«, Краків 1941, чч. 63, 80, 95 і 112.

книгознавчого журналу »Українська Книга«, 7 випусків »Української Книгознавчої Бібліотеки« — головно відбитки більших статтей з »Української Книги« —, та стільки ж випусків »Літературної Бібліотечки«, присвяченої публікації творів українських письменників, головно давніших і менше відомих, з моїми вступними статтями та поясненнями. Кілька дальших випусків, що вже були зложені, не довелося вже надрукувати, як і серії українознавчих підручників, з яких були зложені: »Природа України« проф. Раковського та »Українське мистецтво« проф. д-ра В. Січинського.

У Варшаві зорганізовано заходами д-ра Юрія Липи, проф. Івана Шовгенева та інж. Лева Биковського — очевидно теж нелеґально — Український Чорноморський Інститут, що присвятився головно дослідам чорноморських проблем. Цей Інститут видав впродовж 1941—1944 рр. 6 випусків »Чорноморського Збірника«, кільканадцять окремих відбиток з нього, і кілька інших праць, головно на циклостилі, в тому теж атлас »Чорноморського простору«.

На провінції, на найдалі висунених на захід окраїнах української землі, що тоді входили в склад т. зв. Генеральної Губернії, а тепер входять у склад Польської Держави, не вдалось створити поважніших наукових осередків. З поменших можна лише назвати Сянік і Холм.

В Сяноці існував оснований ще до війни український краєзнавчий обласний Музей »Лемківщина« під проводом проф. Лева Ґеца. Під час війни поширено значно цей музей і приміщено в старовинному замку. Заходами Музею проведено інтересні археологічні розкопи на Лемківщині, багаті вислідами, але, на жаль, не опубліковано про те нічого. Тут відбувалися теж археологічні, етнографічні і мистецькі виставки. М. ін. в днях 23. IV.—2. V. 1940 відбулася вистава образів арт.-малярів Л. Ґеца і Петра Обаля. З нагоди цієї вистави видано теж окремий каталог. [8])

Обласні музеї зорганізовано теж у Перемишлі-Засянні, Ярославі і Холмі.

В Холмі, де зібралося декільки українських учених, і де став архиєпископом Преосвященний Іларіон (проф. д-р Іван Огієнко), зорганізовано його заходами православну Духовну Семінарію, а при ній невелику наукову бібліотеку. Цей осередок мав дані розвинутися в поважне огнище православної богословської науки, але прихід совєтських військ у 1944 р. тому перешкодив.

Наукові видання.

Німецька цензура дуже нерадо дозволяла на друк українських наукових видань, зокрема по червні 1941 р. було дуже важко виклопотати цензурний дозвіл на такі видання. Не дивлячись на те, вдалося все ж таки дещо видати друком, інше доводилося видавати нелеґально, печатаючи на циклостилі.

Порівнююче найбільше книжок видано з обсягу книгознавства. Тут треба назвати в першу чергу кілька бібліографічних праць:

Інж. Лев Биковський: Туреччина. Бібліографічні матеріяли. Варшава 1940. 4° 69 ст. (циклостиль).

Його ж: Степан Рудницький. Біо-бібліографічні матеріяли. Одеса (Варшава) 1943, 4° 14 ст.

Мґр Богдан Романенчук: Бібліографія української книги в Великонімеччині за час війни (вересень 1939 — грудень 1941). Львів-Краків 1942, 8° 32 ст. (»Українська Книгознавча Бібліотека« ч. 6).

---

[8]) Вистава образів, графіки й рисунку в Сяноці, квітень-травень 1940. Сянік 1940, 16° 12 ст.

Бібліографія наукових праць проф. д-ра Володимира Кубійовича. Краків 1943, 16° 16 ст. »Бистриця«.

Тут належить теж згадана нижче праця проф. П. Богацького. — Історії української книги присвячено два річники »Української Книги«. Раніш виходив цей журнал у Львові як місячник, за моєю редакцією. Під час війни не вдалося мені дістати дозволу на періодичне видавання цього журналу, тим то довелося видавати його як річник, і то неправильно, бо вийшли усього два випуски:

Українська Книга IV. У століття Шевченкового »Кобзаря«, 1840—1940. Львів-Краків 1942, в. 8° (2) + 195 + (3) ст.

Українська Книга V. У 450-ліття українського друкарства в Кракові, 1491—1941. Краків-Львів 1943, в. 8° 115 + (3) ст.

На зміст IV. річника склалися праці Володимира Дорошенка, Павла Богацького, проф. д-ра С. Наріжного і моя, присвячені Шевченковій творчості і зокрема столітній історії »Кобзаря«, в V. річнику поміщено праці Івана Кревецького, проф. Степана Сірополка, проф. Івана Крип'якевича, проф. д-ра Дмитра Чижевського, д-ра Петра Зленка, проф. Дам'яна Горняткевича і моя. Цей випуск був присвячений оглядові розвитку українського друкарства в Кракові та в Західній Европі за XV—XX. ст. Більші з поміщених тут праць вийшли окремими відбитками в серії Українська Книгознавча Бібліотека:

Володимир Дорошенко: Женевські видання Шевченкових поезій. Львів-Краків 1942, в. 8° 20 ст. (Укр. Книгозн. Бібліотека ч. 4).

Павло Богацький: »Кобзар« Т. Шевченка за сто років, 1840—1940. (До історії критичного видання його. Бібліографічний покажчик літератури цього видання). Львів-Краків 1942, в. 8° 34 + (2) ст. (ч. 5).

Дмитро Чижевський: Українські друки в Галле. Краків-Львів 1943 в. 8° 29 + (3) ст.

Степан Сірополко: Швайпольд Фіоль, перший друкар слов'янських кирилівських книг. Краків-Львів 1943, в. 8° 13 + (3) ст. (ч. 7).

Петро Зленко: Книга в українській народній словесності. Краків-Львів 1943, в. 8° 10 ст. (ч. 9).

Дам'ян Горняткевич: Ukrainica в архівах м. Кракова. Краків-Львів 1943, в. 8° 12 ст.

З наукових праць присвячених історії української Церкви слід назвати в першу чергу три відбитки з »Чорноморського Збірника«, присвячені давнішій історії Церкви:

Архиєпископ Іларіон: Церква під монголами в 13—14. ст. Одеса (Варшава) 1942, 4° 33 ст.
його ж: Український Запорозький Скит на Афоні. Одеса (Варшава) 1942, 4° 16 ст. і іл.
його ж: Руссикон на Афоні. Холм 1943, 4° 11 ст. 1 іл.

Крім того вийшла друком збірка давніших праць цього ж автора, присвячених історії української Церкви п. н. »Українська Церква« в 2 томах у Празі. — Інші друковані праці займаються вже найновішими часами. Належить тут:

Д-р Степан Баран: По неволі відродження. Українська Православна Церква на Холмщині й Підляшші на новій дорозі. Краків 1940, 8° 64 ст.

Розвідка радше публіцистична, але приносить чимало історичного й правного матеріялу наукової ваги. Автор був одним із творців нових правних форм Української Православної Церкви на Холмщині й Підляшші в 1939—1944 pp. До розвідки додано: »Статут про тимчасову управу православних парохій в люблинському дистрикті« (8° 12 ст.) — Видана з нагоди передачі Холмського собору в українські руки (19. 5. 1940) коротенька монографія:

Холмський Собор. Краків 1940, 8° 16 ст.
на жаль, не має наукового інтересу, бо написана некритично. Вийшла вона

теж в перекладі на німецьку мову. — Цікава за те своїм документарним і ілюстративним матеріялом праця:

Б. Жуків: Нищення церков на Холмщині в 1938 р. Краків 1940, 8° 30 ст.

Тут подано на основі матеріялів зібраних у митрополичому православному архіві в Варшаві вістки про зруйнування 55 українських церков, чим одначе не вичерпано всього матеріялу, бо в 1938 р. поляки зруйнували на Холмщині цілком або частинно 127 церков. Подібна своїм характером до попередньої:

Петро Олійник: Як польщили Посяння. Краків 1941, 16° 48 ст.

Є це переробка давнішої брошури о. Р. Прислопського, річ радше публіцистична, все ж має чималий інтерес з уваги на свої фактичні дані про польонізаційні заходи польського кліру на західньому Посянні.

Історичні досліди, як і можна сподіватися, були присвячені головно минулому Холмщини та Лемківщини, що до того часу в українській історіографії були радше занедбані. Особливо цінні тут праці проф. д-ра Мирона Кордуби про Холмщину. Друком вийшли такі праці:

Проф. д-р Мирон Кордуба: Історія Холмщини й Підляшшя. Краків 1941, м. 8° 123 + (3) ст. 5 ілюст., 2 карти.

його ж: Болеслав Юрій II. Останній самостійний володар Галицько-Волинської Держави. З нагоди 600-ліття його смерти. Краків 1940. 16° 32 ст.

його ж: Богдан Хмельницький у Белзчині й Холмщині. Краків 1941, 16° 39 + (1) ст.

Інші праці, присвячені минулому Холмщини і Лемківщини — головно новішим часам, мають уже радше публіцистичний, або популярно-науковий характер:

Мстислав Всегоренко: По окраїнних волостях. Довідки про минуле і згадки з мандрівки. Прага 1940, 16° 60 + (4) ст.

Петро Олійник: Лихоліття Холмщини й Підляшшя. Шлях культурного розвою Холмщини й Підляшшя XIX і XX. ст. Прага 1941. 16° 116 + (4) ст.

Юліян Тарнович: 20 років неволі. Лемківщина під польським ярмом. Краків 1941. 8° 47 ст.

Окремо слід згадати про дві історичні розвідки, присвячені двом західньо-українським містам:

Д-р Володимир Січинський: Місто Холм. Краків 1941. 8° 22 ст.

Юліян Тарнович: Княже місто Сянік. Краків 1941. 8° 31 ст.

Чисто публіцистичні є слідуючі праці, одначе не без інтересу для ученого своїм фактичним матеріялом:

Homo Politicus: Причини упадку Польщі. Краків 1940. 297 + (3) ст. 84 ст. ілюстрацій, 1 мапа.

Юрій Липа: Розподіл Росії. З 28 схемами і 1 мапою в тексті. Київ, Одеса, Севастопіль, Керч, Ростів (!Варшава) 1941. 8° 116 + (12) ст.

його ж: Чорноморська доктрина. Варшава 1940, 4° 124 + 6 ст. (Друге видання 1942, 165 ст. циклостиль).

Тут можна ще навести три книжечки мемуарів:

Богдан Лепкий: Казка мойого життя. Бережани. Краків 1941, 8° 182 ст. + 20 ст. ілюстрацій.

Яків Гальчевський-Войнаровський: Проти червоних окупантів. Краків 1941, 16° 204 + (4) ст.

Володимир Стрийський: На грані доби. Записки партизана. Краків 1942. 16° 23 ст.

Ірина Винницька: З воєнного нотатника. Краків 1940, 16° 38 + (2) ст.

Перша з них це третя частина споминів покійного поета, присвячена Бережанам. Перші дві частині вийшли ще до війни у Львові. Друга це незвичайно барвні спогади з повстанчих боїв проти большевиків в рр. 1919—20., третя книжечка

подає опис сутичок українських партизан з польськими боївками на Підкарпатті, головно в Стрийщині в 1939 р. Остання це белетристичний опис переживань одної української родини під час облоги Львова німцями в вересні 1939 р.

З історії українського письменства появилися в тому часі такі праці:

Євген Ю. Пеленський: Овідій в українській літературі. Краків 1943. в. 8° 48 ст.

його ж: Шевченко-клясик. 1855—1861. Львів-Краків 1942. 8° 134 + (2) ст.

його ж: Шевченко і Галичина. Краків 1944. м. 16° 48 ст.

його ж: Богдан Лепкий. 1872—1941. Творчий шлях. Бібліографія творів. Друге видання. Краків-Львів 1943. 8° 55 ст. з портретом.

Богдан Лепкий. Збірник у пошану пам'яті поета. (За редакцією Є. Ю. Пеленського). Краків-Львів 1943. 8° 80 ст. 10 ст. ілюстр.

Н. Антоненко: За духа нації. Леся Українка, життя й творчість. В 70 роковини народження. Краків 1941. 8° 66 + (2) ст.

Цей список можна поповнити ще деякими популярно-науковими працями:

Богдан Лепкий: Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів. Краків 1941. 8° 135 ст.

Богдан Романенчук: Українське письменство. Популярний нарис для молоді й самоосвіти. Ч. І. (До Котляревського). Краків 1941. 16° 133 + (3) ст.

Тут можна б ще подати кілька видань творів українських клясиків, з науковими вступами і поясненнями:

Василь Дружинник: Повість про осліплення кн. Василька. Редакція і вступна стаття Є. Ю. Пеленського. Краків-Львів 1943, м. 16° 64 ст. 1 мапа.

Слово о полку Ігоревім. Поема з XII ст. у перекладах на нинішню мову. Редакція і вступна стаття Богдана Лепкого. Краків 1941. 8° 63 ст.

Біловолод Просович: Слово о полку Ігоревім. (Редакція і вступна стаття Є. Ю. Пеленського). Краків-Львів 1944. м. 16° 112 ст. 1 схема і 1 карта.

Козацькі думи. (Редакція і вступна стаття Є. Ю. Пеленського) Краків-Львів 1944. м. 16° 120 ст. 2 іл. 1 мапа.

Іван Величковський: Писання. (Редакція і вступна статя Є. Ю. Пеленського). Краків 1943. м. 16° 128 ст.

Гетьман Іван Мазепа: Писання. (Редакція Є. Ю. Пеленського). Краків 1943. м. 16° 50 ст.

Леся Українка: Вибрані поезії. Вступна стаття і редакція Мр Ірини Пеленської. Краків 1940, 8° (2) + 80 ст.

Марко Черемшина: Вибрані твори. За редакцією Євгена Ю. Пеленського. Вступна стаття проф. Миколи Зерова. Краків 1940. 8° 153 ст.

Остап Вишня: Вибрані твори. За редакцією Євгена Ю. Пеленського. Краків 1940. 8° 174 (2) ст.

Соняшні Кларнети. Антологія української символістичної поезії 1920-их років. (Редакція і вступна статя Євгена Ю. Пеленського). Краків 1941. 8° 64 ст.

Богдан Ігор Антонич: Вибрані поезії. Редакція вступна стаття Богдана Романенчука. Краків 1940, 8° 75 + (5) ст.

З праць, присвячених етноґрафії і народньому мистецтву можна подати:

Юліян Тарнович: Лемківщина. Матеріяльна культура. Краків 1941. 8° 128 (?) ст.

Інж. Леонід Маслов: Дерев'яні церкви Холмщини і Підляшшя. Краків 1941, 8° 19 ст.

Автори обох праць добрі знавці описуваного терену, тим то їх праці мають чималу вартість, тим більше, що це, так сказати б, останні того роду праці, бо українське населення Лемківщини і Холмщини виселено на схід і майбутні дослідники мусітимуть обмежитися лише до того матеріялу, що був раніш на цих областях зібраний. — Популярний огляд народніх звичаїв, мало оригінальний, подано в книжечці:

Віктор Андрієвський: Звичаї й обряди українського народу. Краків 1941. 8° 51 ст.

З географії України крім другого видання »Географії України і сумежних країв« проф. д-ра В. Кубійовича (Краків-Львів 1943, 8° 520 ст. і 5 мап) та згадуваної вже »Демографії України« цього ж автора, видано властиво лише одну працю:

Іван Шовгенів: Чорне Море. Гідрографічний нарис Чорного моря та його басейну. На правах рукопису. Варшава 1941. 4° 112 ст. 1 мапа.

За те вийшло дещо більше нових картографічних праць:

В. Кубійович-М. Кулицький: Адміністративна карта Галичини. країв. Краків-Львів 1942. Мірило: 1 : 2 500 000.

Те саме, мірило: 1 : 1 500 000.

Юрій Липа і Лев Биковський: Чорноморський простір. Атляс. Схеми рисував Ст. В. Варшава 1941. 4° 46 ст.

В. Кубійович-М. Кулицький: Адміністративна карта Галичини. Краків-Львів 1943. Мірило: 1 : 500 000.

Їх же: Лемківщина й Надсяння. Краків 1940. Мірило: 1 : 400 000.

Остання карта вийшла теж по-німецьки, як і карта Холмщини і Підляшшя тих самих авторів і в тому самому мірилі.

Цей огляд можна завершити кількома працями з обсягу народнього господарства і техніки:

Г. І. Братіяну: Початки торгівлі на Чорному морі. Варшава 1940. 4° 42 ст. (цикл.).

Дмитро Нестеренко: Організація морських портів України. Одеса (! Варшава) 1941, 4° 34 ст. 3 схеми.

Анатоль Огієнко: Комунікаційне летунство в Чорноморському просторі. Варшава 1941, 4° 32 ст. 2 схеми. (цикл.).

Втрати.

Це коротке вичислення скромних осягів української науки в Польщі під час війни треба, на жаль, замкнути оглядом наших втрат.

За час війни померло в Польщі кілька визначних українських учених, а саме в 1939 р. професор варшавського університету, заслужений дослідник історії української Церкви та видатний громадський діяч Олександер Лотоцький. В 1941 р. помер у Кракові професор тамошнього університету, відомий поет, дослідник історії українського письменства та видавець творів українських клясиків, Богдан Лепкий. [4])

З інших слід ще згадати бл. п. д-ра Осипа Назарука, відомого журналіста, що залишив теж кілька історичних праць. Він помер в 1940 р.

В 1941 р., коли до Ген. Губернії прилучено Галичину, чимало українських учених виїхало з Польщі туди і тим самим теж наукове життя послабло. — Причинилися до того теж нові тиски німецької цензури, що по 1941 сильно зросли.

Та найбільших втрат українській науці завдала війна.

Як уже вище згадано, зараз таки в 1939 р. зліквідували німці Український Науковий Інститут у Варшаві, а бібліотеку вивезли до Німеччини.

---

[4]) Його пам'яті присвячено окремий збірник, що вийшов в Кракові 1943 р. (пор. вище) за моєю редакцією, де вміщено крім двох поезій Б. І. Антонича і Р. Купчинського, присвячених Покійному, такі статті:

Микола Голубець: Життєвий шлях Лепкого. — Євген Юлій Пеленський: Богдан Лепкий — поет. — Дам'ян Горняткевич: Богдан Лепкий як маляр. — Володимир Дорошенко: Наукова діяльність Б. Лепкого. — Павло Лисяк: Богдан Лепкий як громадянин. — Євген Ю. Пеленський: Бібліографія.

Всі інші наукові українські установи були зліквідовані в Польщі в 1944 р. з приходом совєтських військ. Українські учені виїхали переважно на Захід, а ті, що осталися, були вивезені на Схід.

Доля українських наукових надбань, зокрема цінних збірок музею »Лемківщина« в Сяноці, а далі української бібліотеки в Холмі, музейних збірок у Перемишлі і Ярославі і т. д. — не відома. Можна рахувати, що ізза воєнних дій, коли не всі ці збірки, то поважна їх частина — пропала. Музейні збірки з кількох українських музеїв, що їх привезено з України до Кракова в 1943 р., вивезено в 1944 р. до Німеччини, до містечка Гехштету, а українські архіви до м. Тропав. Збірки з Гехштету передала американська військова влада совєтській владі в 1945 р. назад. Як розказують очевидці, під час передачі, що її переводили нефахові люди (жовніри), дуже багато цінного мистецького добра знищено, або пропало.

Зенон Кузеля

Українознавство в Німеччині
(1939—1945)

Українознавчі студії в Німеччині прибрали ширші розміри щойно з оснуванням »Українського Наукового Інституту в Берліні« в листопаді 1926 року, але вже перед тим не бракувало заінтересувань українознавством і поважних вкладів в цю ділянку науки.

Згадати тут треба в першу чергу незвичайно інтересні українознавчі студії, які провадилися в часі першої світової війни в німецьких таборах для українських полонених, про що докладно інформує джерельна праця проф. Омеляна Терлецького.

В дальшу чергу належить піднести українознавчу працю »Української Громади« в Берліні, що в рр. 1919—1925 гуртувала поважну кількість українських культурно-освітніх і наукових діячів і зазначила свою працю між іншим улаштуванням постійних викладів і університетських курсів, що мали в тодішніх часах незвичайний успіх і заспокоювали культурні потреби тодішньої значної еміґрації в столиці Німеччини.

Не можна теж не згадати заслуг »Німецько-українського Товариства«, що під проводом заслужених приятелів України і українського народу проф. д-ра Павла Рорбаха і Акселя Шмідта, зорганізували дуже успішну »Україне-Вохе« на Шарльоттенбурзькій Техніці при співучасті визначних німецьких і українських фахівців.

Ще з часів першої світової війни аж до приходу Гітлера діяла на німецькому терені »Українська Накладня« Якова Оренштайна, що під редакцією проф. Богдана Лепкого (1916—1919), Василя Сімовича (1920—1923) і Зенона Кузелі (1924—1933) видала цілу низку книжок не тільки з ділянки українського гарного письменства, але також багато цінних праць з царини українознавства (наприклад, »Історію українського письменства« С. Єфремова, українську літературу проф. Лепкого, »Історію України« М. Аркаса, історично-літературні праці Дмитра Дорошенка і Василя Сімовича, »Словник чужих слів« З. Кузелі і т. інш.).

Чимало заслужилося для українознавства берлінське видавництво »Українське Слово«, що крім часопису »Українське Слово« (1921—1923) і »Літопису« (1923

—1924), під редакцією З. Кузелі, Д. Дорошенка і С. Томашівського, випустило в світ низку праць і збірників старанням і за редакцією З. Кузелі і Б. Лепкого, між іншим справлені видання словників Б. Грінченка й М. Уманця, географічно-демографічні праці проф. С. Рудницького, альбом Архипенка в чотирьох мовах, антологію української поезії Б. Лепкого, єдину того роду працю про голод на Україні (в німецькій мові) і т. інше. »Українське Слово« за ініціятивою В. Коваля, З. Кузелі і Б. Лепкого розпочало в 1923 році »Курси Вищої Освіти«, що були першою спробою заочного навчання в самих початках цього типу ширення знання.

Та до плянового й систематичного ведення українознавчих праць у Німеччині забрався щойно в 1926 році »Український Науковий Інститут«, що за час своєї майже 20-літньої діяльности, від 1930 року під проводом проф. Івана Мірчука, встиг виробити собі ім'я поважної української наукової станиці закордоном, об'єднати коло себе більший гурт науковців з різних ділянок українознавства і використати їх водночас і для наукової, навчальної праці шляхом викладів, курсів і виставок, і для стисло наукової — шляхом наукових публікацій у власних і чужих виданнях. З тією метою »Український Науковий Інститут« видавав впродовж 7-ми років, під редакцією автора цієї статті, »Україніше Культурберіхте« і »Байтреґе цур Украінекунде«, в яких побіч українців брали активну участь науковці такої міри, як, наприклад, Пенк, К. Ґ. Маєр, Кох, Рорбах, Сімпсон і інші. А поза тим »Український Науковий Інститут« стояв у постійному зв'язку з поважними німецькими науковими установами, видавництвами й журналами і містив там більші праці та менші розвідки своїх членів і співробітників на українські теми. »Український Науковий Інститут« взяв на себе співробітництво для українських справ в лексиконах Брокгавза, Маєра й Гердера, в яких поміщено сотки статтей і гасел в опрацюванні проф. Д. Дорошенка, Б. Крупницького, З. Кузелі, І. Мірчука, М. Антоновича і інших. Член »Українського Наукового Інституту« З. Кузеля впродовж майже 10 років редаґував слов'янську частину »Minerva-Jahrbuch der gelehrten Welt«, де вперше впроваджено в наукову евіденцію усі наші наукові й культурно-освітні установи та заклади з усієї нашої території.

В 1935 році повстає при »Українськім Науковім Інституті« »Словниковий Відділ«, що під проводом З. Кузелі та при співпраці проф. Я. Рудницького та більшого числа співробітників зібрав до півмільйона словникових карточок і видав низку словникових праць, термінологій, поучників і т. інше.

Для наукової пропаґанди Інститут уладжував постійні публічні виклади на чужих університетах, зокрема в Берліні, запрошуючи для цього кращих прелеґентів своїх і чужих. Деякі з цих докладів виказували велику фреквенцію (наприклад, ілюстровані музичними продукціями виклади про українські історичні пісні та про українську народню і штучну музику, про народнє мистецтво, про Карпатську Україну, про економічне значення України) й були відповідно реєстровані німецькою пресою.

Не менші успіхи мали виставки, уладжувані з рамени Інституту нашими найкращими фахівцями: згадаю тут для прикладу незвичайно успішну виставку української ґрафіки, підготовану проф. Антоновичем і В. Січинським, та виставку карт про Україну проф. Кубійовича, що притягнули тоді велике число чужих відвідувачів і знайшли широкий відгомін у німецькій пресі.

Свою наукову діяльність міг Інститут провадити за допомогою своєї »Центральної бібліотеки українознавства«, що розбудована З. Кузелею лічила наприкінці майже 35 тисяч томів з обсягу українознавства і враз з часописно-архівним відділом та книжковими депозитами В. Гнатюка, Б. Лепкого і інших була найбіль-

шою українознавчою бібліотекою закордоном. В її розбудову багато праці вніс в останній час її бібліотекар д-р Микола Масюкевич.

Не можна вкінці поминути тісних зв'язків Інституту та його дійсних членів з Берлінськими Високими Школами, Пруською Державною Бібліотекою, Державним Обмінним Бюро, що відступало бібліотеці Інституту більші кількості українознавчих видань, особливо з совєтської України, Німецькою Дослідчою Спільнотою, що фінансувала словникову працю, Фондацією Гумбольдта, що уділювала постійні стипендії нашим заавансованим студентам, та з іншими науковими установами. Ці зв'язки піддержувалися і скріплювалися ще тим, що проф. Мірчук був водночас лектором на Господарській Високій Школі, а проф. Кузеля доцентом і лектором українознавства на факультеті закордонних наук Берлінського університету та що обидва працювали на своїх місцях аж до квітня 1945 року.

Цей гарний розвиток українознавства, що, не зважаючи на обмеження збоку гітлерівського режиму в Німеччині, давав кращі надії на майбутнє, мусів після упадку Карпатської України значно звузити і обмежити свою діяльність під натиском німецької влади. Вона припинила видавання »Культурберіхт-ів« і »Байтреґ-ів«, притягаючи редактора до відповідальности за видання останнього більшого зшитка (ч. 39/44) »Украініше Культурберіхте« під наголовком »Die West-Ukraine« (1939), зокрема за титульну карту України, і заборонила всі публічні та інтерні виклади. Одначе на тім не припинилася внутрішня наукова праця Інституту: навпаки, вона поглибилася, особливо після приходу до Берліну науковців-еміґрантів із Східньої України, яких зараз же притягнено до співпраці в Інституті. Особливу увагу й інтенсивність Інститут виявив у цьому часі в заготовленні більших праць про Україну та в видаванні підручників і словників, використовуючи для цього свої добрі зв'язки з німецькими провідними видавництвами.

Друга світова війна виказала велику потребу основних праць про Україну і тому Інститут подбав заповнити якнайскорше цю важливу прогалину. Вже в 1939 році видає Інститут солідний підручник історії України проф. Б. Крупницького: »Geschichte der Ukraine«, що скоро дочекався другого видання в 1943 році, після цього як Інститутові удалося перебороти немалі цензурні труднощі воєнного часу. З-під його пера вийшла в 1942 році монографія »Hetman Mazepa und seine Zeit« (1687—1742) та низка дрібніших праць та оглядів: про П. Орлика »Ph. Orlik und die Katholische Kirche« (в »Jahrbücher für Geschichte Osteuropas«, 1940), українську історичну літературу в Совєтському Союзі (там же 1941) і часи ХУШ. ст.

В наслідок воєнних подій зросло значно запотребування на граматики і словники української мови, яких віддавна не було вже на книжковому ринку. Український Науковий Інститут присвятив тій ділянці надзвичайно пильну увагу і розбудував відповідно »Словниковий Відділ« та пожвавив його роботу. Вже в 1940 році виходить практична граматика української мови Я. Рудницького п. н. »Lehrbuch der ukrainischen Sprache«, що в скорому часі дочекалася двох дальших видань (1942—1943) і правила рівночасно за хрестоматію і малий українсько-німецький словничок, що появився теж окремо в чотирьох виданнях під н. »Ukrainisch-deutsches Taschen-Wörterbuch« (1940, 2. вид. 1941, 3. й 4. 1942).

Практичними потребами були викликані дальші подібні праці Н. Наконечної (»Deutsch-Ukrainisches Taschen-Wörterbuch« 1940, дальші видання 1941—42), З. Кузелі (»Ukrainisch-Deutsch. Gebräuchliche Wörter aus dem Arbeitsleben für Anlerner« 1944; »Versicherungsterminologie« 1943 і інші) і М. Масюкевича. Та завершенням цієї словникової праці був великий »Українсько-німецький Словник«

4*

З. Кузелі й Я. Рудницького при співпраці проф. К. Г. Маєра (»Ukrainisch-Deutsches Wörterbuch«. Ляйпціґ 1943, стор. XL. + 1494), в якому використано найновіший мовний матеріял і вміщено 98 000 слів з відповідним перекладом. Воєнні події не дали вже змоги появитися другому виданню цього словника, що вже підготовлялося і мало бути значно поширене та складатися з двох томів, а також німецько-українській частині, що була вже в цілості вискладана й готова до друку. Не появився вже теж друком великий »Господарський Словник« Р. Димінського і З. Кузелі, якому присвячено три роки інтенсивної праці. Цей Словник мав обіймати 30 000 термінів і був в українсько-німецькій частині готовий до друку та в значній мірі вже й вискладаний. Німецько-українська частина була теж по альфавиту впорядкована.

Чимало праці поклав Словниковий Відділ в справах устійнення нашої термінології, даючи на бажання всіляких установ відповідні інформації та вияснення. Із робітні Словникового Відділу вийшла теж ціла низка словникових і термінологічних праць інших авторів, між іншим обидва словники Ільницького-Занковича »Deutsches und Ukrainisches Militär-Wörterbuch« 1939 і »Deutsches und Ukrainisches Flieger-Wörterbuch« 1939 за редакцією Я. Рудницького. За редакцією З. Кузелі появився в Ost-Europa-Verlag німецько-український технічний словник інж. І. Жуковського (»Kleines deutsch-ukrainisches technisches Wörterbuch«, 1943) та німецько-український медичний словник проф. Естерле в перекладі д-ра Р. Смика (»Kleines deutsch-ukrainisches medizinisches Wörterbuch« 1944, 274 стор.). Проф. Кузеля опрацював далі »Словник українських картографічних висловів« для збірної праці В. Бонакера »Karten-Wörterbuch« (Берлін, 1941).

Ще перед війною Інститут забрався до підготування першої енциклопедії українознавства в німецькій мові, якої брак незвичайно відчувався. Після старанно опрацьованого пляну вона могла появитися, при співучасті більшого числа наших фахівців та під редакцією проф. І. Мірчука і редакційній співпраці проф. Р. Димінського і З. Кузелі, ще з початком 1941 року під наголовком »Handbuch der Ukraine« і віддала велику прислугу нашій науці. Лише з великим трудом удалося Інститутові перемогти всі цензурні митарства, але другого видання Інститутові таки не вдалося вибороти і щойно тепер появиться вона в скороченому виді в англійській мові.

Об'єм нашої інформативної статті не дозволяє нам згадати ще й інших, особливо журнальних праць членів Українського Наукового Інституту, що мали більш інформативний характер і популяризували перед чужинцями всі ділянки українознавства. З-поміж них згадаю між іншим цінну працю Р. Димінського про »европейське великопростірне господарство« (1941), цінний причинок проф. І. Горбачевського »Zur ukrainischen Terminologie für Chemiker« (1941), огляд українського письменства »Literarischer Überblick« у збірці перекладів українських новель на німецьку мову »Die Scholle« (1942) і працю »Die deutsche Philosophie in der Ukraine« (Mitteilungen der deutschen Akademie 1939) І. Мірчука та низку розвідок і статтей З. Кузелі.

Коли наприкінці війни друкування книжок трапляло на щораз більші технічні перешкоди, і деякі праці, як наприклад, незвичайно важлива ілюстрована монографія проф. В. Щербаківського »Die ukrainische Volkskunst I. Die Ornamentierung des ukrainischen Wohnhauses mit Bildern« загинула в час налетів, Інститут перейшов з конечности на циклостильний спосіб видавання і випустив в цей спосіб кільканадцять цінних праць в українській та німецькій мовах. Із них згадаю незвичайно змістовний огляд проф. Мірчука »Die ukrainische Kultur

in ihrem geschichtlichen Werden« (1944), дві прегарні праці проф. В. Петрова »Der Kalenderzyklus in der Kultdichtung des ukrainischen Volkes. Die Rusalien und Johannisfest-Rituale« і »Grundprobleme des Studiums der primitiven Volkskunde«, розвідку В. Шугаєвського »Funde venezianischer Münzen des 13. Jhdts. in der Ostukraine als geschichtliche Quelle«, та праці П. Петренка про Квітку Основ'яненка, М. Іванова про теорію й практику мистецьких перекладів, О. Ковалева про магічну силу місяця в українських віруваннях, Н. Шарлеманя про фавну в Україні і Дубровського про Україну і Крим.

Із цього сумаричного зіставлення видно, яку велику працю виконав Інститут особливо в час світової війни, коли праці Інституту ставилися поважні перешкоди і треба було зужити багато заходів, щоб удержати Інститут і заховати його незалежність.

Одначе, справедливість вимагає зазначити, що й поза »Українським Науковим Інститутом«, хоч неераз за його активною допомогою й підтримкою, провадилася доволі оживлена праця на полі українознавства в Німеччині. В першій мірі слід тут згадати українознавчі праці професорів і лекторів деяких німецьких університетів, що вели курси української мови, давали виклади з обсягу українознавства, друкували праці й розвідки на ці теми та містили короткі статті й реферати та рецензії в фахових журналах. Число тих фахівців далеко більше, як звичайно у нас думається, й ми назвемо тут тільки найважніші імена професорів К. Г. Маєра, Г. Коха, Г. Іберсберґера, М. Фасмера, Е. Вінтера, Б. Ріхтгофена, Вестермана, К. Гуґельмана, П. Дільса, відкладаючи ширшу згадку про їхню діяльність до іншої нагоди.

Із них особливо заслужився для українознавства покійний професор кенігсберзького університету К. Г. Маєр, що постійно провадив курси української мови спершу у Мюнстері, а потім в Кеніґсберзі, дав кілька інтересних докладів в обсягу українського письменства, видав з поясненнями »Слово о Полку Ігоревім«, оголосив кілька спеціяльних праць про Шевченка, Котляревського, українську школу в польській літературі, чужі елементи в слов'янських мовах і т. д., а вкінці зайнявся основним переглядом »Українсько-німецького Словника« З. Кузелі і Рудницького.

Проф. Ганс Кох, автор багатьох праць з обсягу духової культури, церковних справ та історії України зробив велику прислугу українській науці своїми основними працями »Ältere Geschichte der Slaven« і »Die slavische Welt bis zur Zeit Peters des Großen« (в другому і третьому томі »Neue Propyläen-Weltgeschichte«, 1940/1941), в яких консеквентно перевів концепцію українських істориків щодо історії Східньої Европи та виступив, згідно з подібними працями Зандерса, Рорбаха, Шмідта й інших, проти об'єдинительних теорій російських і деяких німецьких істориків, як наприклад, ще й в останньому часі авторів »Історії Росії« професорів Штеліна, Ганіша, Бравна й інших.

Проф. Іберсберґер активно підтримував у своєму семінарі українознавчі студії та містив у своїй »Zeitschrift für osteuropäische Geschichte« статті з історії України, наприклад праці п. Фляйшгакер.

Проф. Фасмер займав, щоправда, неераз неясне становище в справі української мови, але містив у своєму журналі »Zeitschrift für slavische Philologie« дуже багато статтей німецьких і українських учених з обсягу українознавства й оголосив сам кілька розвідок з тієї тематики (наприклад, »Gibt es bulgarische Einflüsse in den ukrainischen Karpathenmundarten«, Z. f. sl. Phil. 1940). І він, і професор Вестерман, як директор інституту »Institut für Lautforschung« з берлінського

університету, давали змогу Я. Рудницькому і Г. Наконечній видати кілька джерельних праць з обсягу української діялектології (»Südkarpathen-ukrainische Mundarten« 1940, »Lemberger ukrainische Stadtmundart, Znesinnja«, 1943, »Südkarpathen-Ukrainisch aus Ilnycja« 1944 і і.).

Церковним справам України присвячував велику увагу проф. Е. Вінтер, якому завдячуємо крім дрібніших розвідок (наприклад, »Nationale und religiöse Kämpfe in Galizien in der Hälfte des 18. Jh.« 1939 і »Die Kämpfe der Ukrainer Oberungarns um eine nationale Hierarchie, Kyrios, 1939—40) основний твір »Byzanz und Rom im Kampf um die Ukraine 955—1939« (Ляйпціґ, 1942), що появився у Празі і в українському перекладі і викликав в науковому світі живу дискусію.

Цілу низку викладів, праць і рефератів в обсягу української передісторії дав професор кеніґсберзького університету Б. Ріхтгофен.

З інших більших праць наведу тут знаменитий джерельний твір проф. К. Ґ. Ґуґельмана »Nationalitätenrecht des alten Österreich« (Відень, 1942), в якій дуже основно обговорено відносини в Галичині й на Буковині.

Вкінці належить відзначити цінні праці проф. Дільса, Травтмана, Кребса, Рорбаха, лектора Келлера і інших.

За останні воєнні роки значне заінтересування українськими науковими справами виявили численні фахові інститути, видавництва та редакції. На окрему увагу заслуговують східньо-европейські інститути в Бреслав »Osteuropa-Institut« (в Кеніґсберзі), »Institut für Ostforschung і Wirtschaftsinstitut für die Oststaaten« та »Südosteuropainstitut« в Ляйпціґу, що в своїх журналах (Jahrbücher, Berichte і і.) помістили багато розвідок, матеріялів і рецензій в обсягу українознавства. Активно підтримали своїми видавництвами українознавство деякі поважні німецькі видавництва, зокрема видавець праць »Українського Наукового Інституту« О. Гаррасовіц, С. Гірцель у Ляйпціґу та Геррозеферляґ у Ґрефенгайніхені.

Накладня Гаррасовіца видала зразково друге видання праці проф. В. Січинського »Monumenta architecturae Ukrainae« (Ляйпціґ 1940) і його ж »Ukrainische Gebrauchskunst« (Ляйпціґ 1944, із 500 рисунками на 47 таблицях). Його накладом появилася теж доволі велика збірка українських новель в зразковому перекладі М. Мірчукової, під наголовком »Die Scholle«. У цій збірці поміщено 17 новель наших кращих письменників з останніх часів 1887—1937.

Накладець С. Гірцель започаткував серію загальних, науково-фундованих праць про Україну і приєднав для цього найкращих українських фахівців із кількох важливіших ділянок українознавства, проф. Д. Дорошенка, Д. Антоновича, А. Яковлева й Р. Смаль-Стоцького. Хоч деякі з тих праць всилу обставин не могли охоронитися від певної односторонности, подають вони надзвичайно багатий та добре для чужинців впорядкований матеріял і, мабуть, ще довгий час служитимуть закордонній науці джерелом для студій і інформацій про Україну.

І так, праця Д. Дорошенка »Die Ukraine und das Reich. Neun Jahrhunderte deutsch-ukrainischer Beziehungen im Spiegel der deutschen Wissenschaft und Literatur« (1941, друге видання 1942) збирає в проглядну цілість незвичайно багату чужомовну літературу про зв'язки України з Заходом, зокрема ж з Німеччиною.

Зміст монографії проф. Антоновича не покривається з заголовком і виходить далеко поза його рямці. Автор подає в головному повну історію українського мистецтва і доказує, що Україна в розвитковому процесі свого мистецтва переходила цю саму еволюцію, що й середня та західня Европа. Заголовок праці Антоновича: »Deutsche Einflüsse auf die ukrainische Kunst«.

І праця проф. А. Яковлева, хоч поставила собі завданням розслідити »Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht« (Ляйпціґ 1942), займається в дійсності історією правного життя на Україні, використовуючи для цієї теми багато літератури.

Праця проф. Р. Смаль-Стоцького характеризує подрібно »Die germanisch-deutschen Kultureinflüsse im Spiegel der ukr. Sprache« (1942).

Видавництво Геррозе в Ґрефенгайніхені спеціялізувалося в видаванні українських книжок і журналів і друкувало між іншим і словники Українського Наукового Інституту.

Окремий том Україні присвятили »Deutsche Monatshefte« (1942, вересень-листопад, 208 сторінок) і оголосили в ньому більші розвідки проф. Щербаківського про українську етнографію, проф. В. Січинського про українське мистецтво, В. Садовського про територію, людність і господарство України і бібліотекарки Келлер-Чикаленко про українське письменство.

Відоме Потсдамське видавництво в кількох своїх виданнях дало місце українському матеріялові: в одному з них »Handbuch der Kulturgeschichte« Г. Кіндермана дав М. Антонович оригінальну характеристику української культури.

З інших видавництв згадаю далі ляйпціґський »Бібліографічний Інститут« Маєра, що між іншим видав кількома виданнями дуже поширений »Meyers Bildersprachführer«, в якому побіч німецьких, російських і грузинських висловів і термінів подані теж і українські, і видавництво Франке у Бресляв, що під редакцією Ц. Штайнберґа видало цілу низку практичних словників з узглядненням української мови.

З урядових видавництв слід зокрема згадати »Publikationsstelle für den Dienstgebrauch« ведене головно директором архіву Й. Папріцом. Тут без ніякої домішки політики появилися в німецькому перекладі карти проф. Кубійовича, збірка »Die Nationalitätenverhältnisse. Rasse, Sprache und Siedlungswesen in der Ukraine« (Берлін, 1942) із перекладом статтей з Географії України Кубійовича (1938), а саме статтей В. Кубійовича, Р. Єндика, І. Зілинського і М. Кулицького, статистичне зіставлення М. Сціборського »Die Ukraine in Zahlen. Land, Bevölkerung und Volkswirtschaft« (Берлін, 1941), а вкінці три списки місцевостей в Україні та в Польщі під наг. »Ortsnamenverzeichnis der Ukraine« (Берлін, 1943, 590 стор. і мапа), »Ostgebiete des Deutschen Reiches und das Generalgouvernement« Г. Ульбріхта і К. Майделя (1940) та »Das Statistische Gemeindeverzeichnis des bish. polnischen Staates« (1939, з табелями, картами та датами про релігію і національність людности).

З інших офіційних видань згадаю ще дві публікації про хліборобство на Україні, видані міністерством для зайнятих східніх територій (Берлін 1943): »Landbauforschung im Osten« і »Der deutsche Landwirt in der Ukraine«, та працю Г. Куценка »Die Ukraine und die angrenzenden Gebiete«, видану в Кеніґсберзі в 1941 році.

Значну німецьку політичну закраску мали публікації про Україну, оголощені Г. Ляйббрандтом в його »Bücherei des Ostens«, зокрема »Die Ukraine« (1942) і »Die Völker des Ostraumes« (1942). Зате вони подавали матеріял вільний від російських і польських концепцій і підкреслювали велике значення України для дальшого розвитку Европи.

За час війни у Німеччині появилося чимало окремих загальних і спеціяльних праць про Україну пера німецьких фахівців. Відкладаючи огляд цих праць до найближчої нагоди, занотую тут деякі вартніші, що й досі не втратили своєї вартости. Насамперед треба тут відзначити солідну монографію Акселя Шмідта

»Ukraine, Land der Zukunft« (Берлін, 1939, 206 стор., 8 образів і 16 ілюстрацій), написану з великим знанням і симпатіями до українського народу. Ця книжка скоро розійшлася, але другого видання, перегляненого мною, з передмовою д-ра Рорбаха, не вдалося вже перевести через тодішню цензуру.

Загальні огляди українських справ пристосовані до хвилі дали інтересні більші праці Ф. Обермаєра »Ukraine, Land der schwarzen Erde« (Відень, 1942), Ф. Павзера »Die Ukraine« (Берлін, 1943), Ґ. Відемаєра »Ukraine« (1942) і цінні статті В. Гассельблятта (1941—42).

Із повені більших і менших праць з обсягу українознавства належить принаймні навести деякі більш важливі. З географії й історії належать тут праці проф. Н. Кребса (»Die Grenzen Osteuropas« в »Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften« 1940), Л. Меллера (в Z. f. Erdkunde«, 1943) і Л. Кеґеля (»Geographischer Anzeiger«, 1942) з загальною характеристикою України, Г. Білліба »Die Stromgebiete der Ukraine, ihre Abflußspenden und Wasserkräfte« (в »Deutsche Wasserwirtschaft« 1943), монографія про Дніпро (1941), друге видання праці Г. Вальтера »Die Vegetation Osteuropas« (1943), монографія М. Бюрґенера про Полісся (1939), праці Зандерса, Рорбаха (особливо »Osteuropa«, 1942 і передмова до книжки А. Шмідта »Polen«), праця Р. Геніґа (»Das vor- und frühgeschichtliche Altertum in seinen Kultur- und Handelsbeziehungen« 1941), повне видання »Ibn Fadlans Reiseberichte« Тоґана (1939), орієнтальні праці Шпулера про середньовічні границі Східньої Европи (1942), дисертація Р. Ваґнера »Die ukrainisch-reformatorische Bewegung in Ostgalizien« (1942), а далі збірка законів зайнятих Східніх Областей і України А. Маєра (1941), праці І. Матля, російсько-український словник А. Булітти (1941) і т. д.

На кінці важно згадати, що українознавство в Німеччині завдячує дуже багато окремим розвідкам і статтям наших фахівців, яких число переходить добру сотню причинків по різних німецьких публікаціях. *) Зокрема багато попрацювали на цьому полі проф. Д. Чижевський, автор багатьох статтей про XVII й XVIII. століття, проф. Я. Пастернак, В. Кубійович, покійний Юрій Буркгарт (»Ukrainische Dichtung im Exil« в »Gegenwartsdichtung der europäischen Völker« (1939) і »Fremde Dichter in ukrainischem Gewande«), В. Щербаківський, О. Мицюк (»Die Ukrainer in Sowjetasien«, 1942—43), Я. Рудницький, М. Антонович, Д. Олянчин, Г. Русов, І. Шовгенів (»Die Wasserwirtschaft der Ukraine«, 1942), Г. Махів (»Bodenkarte der Ukraine, 1942), Д. Шемет, О. Думін, Фундак (»Über das Agrarwesen im ukrainischen Volksraum«, 1942), П. Ковжун і інші. Окремо треба вкінці відзначити заслуги »Українського Національного Об'єднання« (УНО).

Із цього зіставлення, яке зза браку місця обмежилося до найважнішого, видно, що українознавчі праці в Німеччині за останні роки прибрали доволі широкі розміри і прислужилися незвичайно поширенню знання про Україну закордоном.

---

*) Багато місця забрала б згадка про журнали й часописи, що постійно публікували праці, матеріяли і рецензії про Україну. Із них згадаю тільки найважливіші. Постійний матеріял про Україну містили історичні журнали, »Osteuropa«, »Kyrios«, »Historische Zeitschrift«, »Jahrbücher für die Geschichte Osteuropas«, »Zeitschrift für osteurop. Geschichte«, »Deutsche Monatshefte«, географічні й краєзнавчі, зокрема »Petermanns Geographische Mitteilungen«, »Zeitschrift für Erdkunde«, »Geographische Zeitschrift«, »Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung«, »Deutsche Forschung im Osten«, »Deutsche Ostforschungen« проф. Валявця, »Ostraum-Berichte«, філологічні, особливо »Zeitschrift für slavische Philologie«, »Wörter und Sachen», »Germanoslavica«, а далі »Nation und Staat«, »Ostwirtschaft«, »Zeitschrift für ost-europäisches Recht« і »Jomsburg«, де був навіть від 1941 р. окремий відділ для україніків.

Наші високі школи

Український Вільний Університет

Найстаршим науково-педагогічним осередком на еміґрації є Український Вільний Університет, що був заснований в січні 1921 р. у Відні, з ініціятиви Товариства Українських Журналістів і Письменників. Одначе матеріяльні обставини, серед яких спочатку приходилося Університетові працювати, були настільки несприятливі, що він після кількамісячного існування мусів припинити свою діяльність, не зважаючи на те, що серед своїх професорів мав такі визначні наукові сили, як Грушевський, Липинський, Стоцький, Колесса, Дністрянський та інші. Повний розвиток цієї установи починається щойно з перенесенням її остаточно з Відня на празький ґрунт, де вона знайшла всесторонню опіку з боку чехословацького уряду та чеських наукових кол. Імпульс до перенесення університету з Відня до Праги вийшов цілком випадково, з розмови професора д-ра Старосольського з інж. Ярославом Нечасом, пізнішим міністром чеської держави, під час з'їзду соціял-демократичної партії в Празі. Інж. Нечас, що був тоді секретарем през. Масарика для українських справ, передав думку перенесення університету до Праги самому президентові, і протягом кількох днів питання це було вирішене найвищими державними чинниками, а саме президентом міністрів д-ром Черним і тодішнім міністром закордонних справ, д-ром Бенешем.

Рішення про перенесення университету було затверджене на раді міністрів Чехо-словацької республіки.

Університет розпочав свою діяльність на новому ґрунті серед найкращих умовин; чеський уряд подбав про матеріяльне забезпечення не тільки університетської професури, але й студіюючої української молоді, що з'їхалася у великому числі до Праги для продовжування свого фахового образування на українській високій школі. Не диво, що число студентів на 1-ому семестрі переходило 700, а на викладах найвизначніших представників української науки, як проф. Горбачевського, чи проф. Степана Рудницького збиралися студенти в числі до 150.

Університет показує дуже живу активність не обмежуючи себе тільки до педагогічної діяльности, але видаючи також наукові праці, щоб в цей спосіб збагатити українську літературу новими фаховими книгами. З часом збільшується число викладачів, приходять до університету нові сили, як проф. Айхельман, заслужений професор київського університету, Одарченко — професор варшавського університету, Щербина — член-кореспондент петербурзької Академії Наук та багато інших. Довкола університету гуртуються менші організації, як товариство лікарів, правників, історично-філологічне товариство, що розвинуло дуже живу діяльність, відбуваючи численні засідання з незвичайно інтересними рефератами, видаючи томи власних ориґінальних праць.

З ініціятиви університету повстав також Музей Визвольної Боротьби, що у власному будинку потрапив зберегти велике число національних пам'яток, головно з часів першої світової війни. Крім університету повстали на чеському ґрунті ще інші високі школи, як Господарська Академія в Подєбрадах, Педагогічний Інститут ім. Драгоманова, Студія Плястичного Мистецтва та Соціологічний Інститут.

Рівнобіжно з цим, як збільшувалося число нових наукових установ, зменшилася кількість наших слухачів. До цього спричинилося ще й те, що чехо-словацький уряд щораз то менше інтересувався нашим шкільництвом і перестав давати стипендії нашим студентам, що відбилося дуже неґативно на фреквенції лекцій університету. Коли Чехо-Словаччина ввійшла у ближчі зносини із Сов. Союзом, поволі ліквідуються наші високі школи, так, що в результаті залишився тільки УВУ, що продовжував свою діяльність також до часів німецької окупації до 1945 року включно. Протягом літа 1945 і професори, і студенти УВУ покинули територію чехо-словацької республіки і перенеслися у великій більшості до американської зони, в першу чергу до Мюнхену. І тут на мюнхенському ґрунті виринула думка продовжувати діяльність УВУ серед нових зовсім обставин.

Початки мюнхенського періоду були доволі важкі. Коли 1921 р. до диспозиції УВУ стояла дуже щира й широка поміч чехо-словацького уряду, то в цей момент можна було рахувати виключно тільки на власні сили. Одиноку, хоч невелику поміч, дістав університет від Українського Видавництва (Краків-Львів), і при помочі хоч дуже дрібних засобів, розпочав він свою діяльність. Для першого проводу університету від самого початку було зовсім ясно, що треба буде перебороти великі труднощі. Цей провід був переконаний, що прийдеться конечно ввійти в контакт не тільки з дійсними панами ситуації, цебто американською владою, але також з німецькими чинниками, які скорше чи пізніше прийдуть до слова на своїй власній землі. Під цим аспектом УВУ нав'язує стосунки з ректором та синдиком мюнхенського університету та за їх посередництвом дістає від міністерства освіти згоду продовжувати діяльність на баварському ґрунті, розуміється, без ніякої матеріяльної підтримки.

Університет покликав до життя факультети, що вже існували в Празі, а саме: філософічний, з головним підкресленням його українознавчого характеру, та правничий з двома підвідділами: суто правничим та економічним. Число професорів та студентів зростає поволі, але постійно, одним словом органічно.

Сторонні люди не можуть собі навіть представити усіх труднощів, які мусів перебороти провід УВУ в самих початках, не маючи підтримки майже з ніякого боку. Кожна дрібниця, не тільки мешканева, але навіть справа приладдя чи опалення дуже скромних приміщень, придбання опалового матеріялу, вимагали великих зусиль. Треба було цілого апарату для урухомлення високої школи, якого в дійсності не було. Це все лежало на плечах кількох одиниць, які не мали ніяких засобів, окрім сильної волі поставити цей одинокий український університет на ноги.

Одночасно з викладами треба було почати видавничу діяльність, щоб при повнім браку відповідних підручників, дати студентам матеріял, з якого вони могли б вчитися до іспитів.

Щоб піднести знання чужих мов серед нашого молодого покоління, організує УВУ окрім лекторатів для різних европейських мов, спеціяльні англійські курси. На них протягом 3-х місяців сконденсованим способом дається молодим людям мовне знання, таке важливе в українсько-американських взаєминах.

Університет, хоча б без дуже скромного книжкового фонду, не може існувати. Тому провід його звернувся до Українського Видавництва з проханням поставити до його диспозиції одиноку українську книгозбірню, що існує поза межами большевицької окупації. Книгозбірня невелика, але могла б зрости до поважних розмірів, коли б українське громадянство, розуміючи велику вагу цієї установи, при-

йшло з матеріяльною поміччю, складаючи на її цілі не тільки грошеві датки, а в першу чергу книжки, які находяться дуже часто в приватній власності без відповідного використання. Наукова праця без наукового апарату не можлива і тому, коли громадянство домагається від наукових кол відповідної продукції, яку можна б показати світові, то одночасно воно мусить подбати про засоби, щоб тим науковцям дати в руки хоча скромні можливості праці.

Великою перешкодою в нормальному розвитку університету є брак відповідного приміщення. Його викладові залі та канцелярія містяться в будинку німецької школи на Версайлерштрассе. Це сильно обмежує розвиток установи, бо брак приміщення не дозволяє покликувати нові педагогічні сили, а студентам також робить багато труднощів. Тому на майбутнє треба подумати над виходом із цього тяжкого положення нашої установи. Виринає питання власного будинку, який позволив би не тільки примістити університет, але також усі ті студентські й допомогові організації, які вже зараз існують при університеті або з якими університет є в дуже тісному зв'язку. Це є ЦеСУС, Українська Студентська Громада, КоДУС та інші організації, що їм університет старається іти назустріч, цим визнаючи їх корисність і необхідність для нашої молоді.

Змаганням усіх чинників зв'язаних з УВУ, а саме студентства та професури є поставити його на такому рівні, щоб не тільки міг він виконати якнайкраще свої високі завдання у відношенні до нашої молоді, але рівночасно міг витримати порівняння з подібними европейськими установами відносно його наукового рівня.

Іван Мірчук.

Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ) в Реґенсбурзі-Мюнхені (на день 1. жовтня 1947 року).

Українська Висока Політехнічна Школа на еміґрації перейшла три головних етапи (періоди) свого розвитку і в цьому році відсвяткувала двадцятип'ятилітній ювілей свого існування.

Перший етап розвитку Української Національної Політехніки — **»Українська Господарська Академія в Чехо-Словацькій Республіці« (в Подебрадах).** Вона була заснована на підставі листа-декрета Міністерства Хліборобства ЧСР з дня 16. травня 1922 року — спочатку як школа з трилітнім курсом навчання та високошкільною організацією. Школа ця мала ту саму програму й мала давати своїм абсольвентам ті самі звання, які в кол. дореволюційній Росії давали високі технічно-господарські школи з чотирилітнім курсом навчання: вчений аґроном, вчений лісовод, вчений економіст, тощо. Уряд ЧСР субвенціонував цю школу щорічними дотаціями, не вмішуючись у внутрішнє життя школи. Завдяки тісній, дружній і жертвенній співпраці чеського уряду, українського організованого громадянства, професури й студентства Академія швидко розбудувалася й виросла на поважну високу політехнічну школу, що не відставала від подібних нових політехнік колишніх недержавних народів, які року 1918 відновили свою державність, а разом з нею і свої високі школи.

Одначе року 1924 з'ясувалася цілковита неможливість вкласти в три роки навчання програму модерної чотирилітньої високої політехнічної школи. Тому Професорська Рада УГАкадемії ухвалила перейти на чотирилітній курс нав-

чання, а абсольвентам школи ухвалила вділювати те звання, яке давали високі політехнічні й технічно-господарські школи з чотирилітнім курсом навчання в кол. Австро-Угорщині: інженер-аґроном, інженер-лісівник, інженер-гідротехнік, інженер-технолог, інженер-економіст.

Навчання в УГАкадемії було в сильній мірі пристосоване до особливостей української етнографічної території та особливостей українського народу. Зокрема узгляднювалося те, що український народ уже кілька століть жив життям недержавного народу та що в його суспільній структурі наступили зміни, характеристичні для недержавних народів. Тому наставлення УГАкадемії було — виховати інженера-суспільника, »громадського інженера«: громадського аґронома, інженера-економіста з самоврядним або кооперативним ухилом, тощо.

На цих основах УГАкадемія працювала майже чотирнадцять літ аж до 31. грудня 1935 року; за цей час у ній вчилося біля 700 студентів, а 560 (п'ятьсот шістдесят) з них закінчили свої студії, публічно захистили свої дипломні праці (чи дипломні проєкти), склали публічний дипломний іспит і дістали звання »інженер« з додатком свого фаху. В стінах Академії в ці роки працювали фахові термінологічні комісії, було видано три томи (сім випусків) наукових »Записок УГАкадемії« та около трьох сот фахових публікацій.

Протягом цього першого періоду в рядах науково-педагогічного персоналу УГАкадемії перебувало 126 належно кваліфікованих фахівців, — з того: українців — 95, чехів — 28, жидів — 2, москалів — 1.

Певна частина інженерів-абсольвентів УГА, по закінченні студій, переїхала для фахової праці на західньоукраїнські землі. На цих постах вони блискуче довели доцільність програми й метод навчання в УГА, їх надзвичайну пристосованість до умов українського життя: умов природничих, економічних, соціяльних і культурно-історичних. Інша частина інженерів-абсольвентів УГА дісталася на західньоукраїнські землі в інших ролях, — переважно як учителі народніх шкіл на Закарпатській Україні. І в цій ролі вони показали себе добрими українськими патріотами, педагогами, громадськими діячами. Одна група цих інженерів-учителів, під проводом покійного професора УГА та УВУ Олександра Мицюка, перевела наукове суспільно-економічне обслідування анкетно-монографічною методою майже двох десятків українських сіл на Закарпатській Україні (Нижнє Студене, Іза та інші). Нарешті, третя група інженерів-абсольвентів УГА примушена була працювати в своєму фаху, але серед чужих народів (у 14 державах): на Словаччині, в Чехії, в Бельгії, у Франції, в Канаді, в США, в Арґентіні, в Китаю. Скрізь вони показали себе першорядними фахівцями й піднесли повагу чужинців як до УГА, так і до українського інженера взагалі.

Другий етап розвитку Української Національної Політехніки на еміґрації розпочався за чотири роки до ліквідації УГАкадемії. А саме: року 1931 на сотому засіданні Професорської Ради УГА було ухвалено заложити при УГА і під її педагогічним контролем **»Український Технічно-Господарський Інститут позаочного Навчання (УТГІ)«.**

Тому, що ця школа вимагала поважних вложень капіталу, а уряд ЧСР далі не міг уже субвенціонувати українські школи, — рішено було притягнути на цю ціль кошти українського громадянства. З цією метою рішено було заснувати »Товариство Прихильників УГАкадемії (ТПУГА)«. Року 1932 ці рішення були зреалізовані: заснувалося ТПУГА, розпочало збір українських громадських коштів і на ці кошти розпочав свою працю УТГІ. Спочатку передбачалося вести високошкільні студії позаочною кореспонденційною методою за програмою УГА по всіх

трьох факультетах УГА рівнобіжно. В дальшому з'ясувалося, що позаочні високошкільні студії в українських умовах є можливі тільки на Економічно-Кооперативному Факультеті, при якому було відчинено також позаочну Високу Школу Політичних (пізніше-Державних) Наук та позаочні Курси Українознавства. На двох інших факультетах: Аґрономічно-Лісовому та Інженерному вдалося пустити в рух лише курси середньошкільного та науково-популярного характеру. Коли з'ясувалася неминуча ліквідація УГАкадемії, науковий і педагогічний персонал УГАкадемії р. 1934 заснував, затверджену владою »Спілку Професорів УГАкадемії (СПУГА)«, яка перебрала на себе педагогічне ведення УТГІ та моральну й фінансову відповідальність за нього. На цих основах УТГІ працював у м. Подєбрадах 13 літ (1922—1935) і за цей час було спеціяльно для позаочної методи навчання складено й розмножено на циклостилях 76 позаочних курсів (предметів) — загальним розміром біля 10 000 стор. (1 200 аркушів друку); з того високошкільних курсів — 45. Активного лекторського персоналу в УТГІ цього періоду було 66 осіб. За тринадцять літ Подєбрадського періоду УТГІ перебувало в рядах його студійників 8 020 осіб, — переважно українців з західньоукраїнських земель, з европейської еміґрації, з Канади (особливо на Курси Українознавства), з СШАмерики, з Арґентіни, Бразілії, Китаю. Німецький режим у Чехії в роках 1939—1945 дуже утруднював життя й працю УТГІ: було завішено в чинності ТПУГА і збір українських громадських коштів припинився; німецька цензура деякі позаочні курси заборонила (напр., англійську, французьку мову, українську історію); деякі курси не було сенсу подавати на цензуру (напр. »Вступ до націології«); ювілейний збірник УГА-УТГІ з нагоди 20-річчя німецька цензура не дозволила друкувати; в УТГІ переводились декілька раз труси та ревізії; секретар УТГІ — О. Козловський був заарештований і протриманий в слідчому арешті три місяці. Все ж і за цих тяжких умов праця в УТГІ не припинилася, а навпаки — розгорталася, поширювалася.

Світова завірюха на весні 1945 р. викинула за межі Чехії — до Баварії половину Сенату УТГІ та Управи СПУГА, біля двох десятків професорів, доцентів та лекторів УТГІ і половину Управи ТПУГА, але майже без грошових засобів, без урядження, без підручників (курсів).

Тут, у Баварії, року 1945 розпочався третій етап існування української національної політехніки. В червні 1945 р. в м. Пляттлінґу відбулося перше засідання Сенату УТГІ, на якому рішено було відновити чинність УТГІ, просити американську військову владу про дозвіл на відновлення чинности та вжити деяких внутрішньо-організаційних заходів. Дня 28. червня 1945 р. влада дала дозвіл на продовження чинности УТГІ, себто на провадження навчання як позаочною, так і авдиторною методою, а назва школи була зафіксована в такій формі: **»Український-Технічно-Господарський Інститут« (УТГІ).**

Дня 11. VII. 1945 р. УТГІ переїхав з Пляттлінґу до м. Реґенсбурґу і розташувався в старій історичній віллі (з р. 1775) фірми Лявзер — на острові серед Дунаю. Літні й осінні місяці 1945 р. пішли на організаційно-підготовчі праці. Дня 27. VIII. УТГІ розпочав цикл науково-популярних викладів, у вересні 1945 розпочалося розмноження позаочного курсу англійської мови, а 26. листопада 1945 р. розпочалися виклади на Високошкільному Секторі УТГІ в Реґенсбурзі. Від осени 1946 р. УТГІ прийняв схему організації притаманну для с.-г. коледжів Північної Америки, — він працює в чотирьох секторах праці рівнобіжно: 1. Науково-дослідчому; 2. Високошкільного Авдиторного Навчання; 3. Позаочного Навчання та 4. Фахових середніх і нижчих шкіл та фахових курсів.

В Секторі **Науковому**, на чолі якого стоїть проф. Д-р г. к. лісових наук Борис Іваницький, відбулося 18 наукових засідань, на яких зачитано й передискутовано 17 наукових доповідей, а саме: засідань Пленума Сектора — 4, Аґр. Ліс. Секції — 7, Технічної — 4, Економічної — 3. До »Наукових Записок УТГІ«, перший том яких Науковий Сектор цілковито виготовив до друку, включено: одинадцять наукових статтей, п'ять коротких звідомлень та 11 тез до наукових доповідей, зачитаних у наукових засіданнях Сектора, — разом біля двадцяти аркушів друку, а з резюме в англ. і нім. мовах біля 22 аркушів.

На Секторі **Авдиторного Високошкільного Навчання** є 140 членів педагогічного персоналу, з того активних — 110, а 30 — у відпустках. Виклади та вправи в зимовому семестрі акад. р. 1947/48 відбуватимуться на трьох факультетах, семи відділах, 26 (двадцяти шости) семестрах (зимове півріччя 1946/47 — 16 сем., літнє півріччя 1946/47 — 22 сем.). Студентів і вільних слухачів Авдиторного Сектора було на І. Х. 1947 на семестрах II—VIII — 700; на перші семестри подали прохання 200; отже, в зимовому півріччі акад. д. 1947/48 буде студентів і вільних слухачів біля 900. Це складає майже третину всього українського студентства на українських і чужих високих школах в американській, брітанській і французькій зонах Німеччини та Австрії. Академічних годин (лекції і вправи) відбулося в акад. р. 1945/46 — 6 675, а в акад. р. 1946/47 — 14 044, — разом за два роки — 20 719. Іспитів та кольоквіюмів з поодиноких дисциплін зложили студенти 2 380. Матуральні курси при УТГІ закінчило 60 вільних слухачів, які по одержанні матури переведені в дійсні студенти. В хемічній лябораторії в Реґенсбурзі виконали вправи 106 студентів; в Мюнхені працює лябораторія на 72 місця (фармацевти і ветеринарі). В літньому семестрі працював З'єднаний Семінар Суспільних Наук УТГІ, де відбулося 14 засідань, 15 доповідей, пересічне відвідування — 22 особи. Бібліотека УТГІ — около 1 500 томів. Аґроботанічних парцель у Реґенсбурзі 140, у Мюнхені — 70. Продукція Авдиторного Високошкільного Сектора за два акад. роки — 45 дипл. інженерів, 4 доктори. Отже — Авдиторний Високошкільний Сектор УТГІ за числом відділів, семестрів, професури та студентів уже перевищив кол. УГАкадемію в ЧСР. Але з огляду на тяжкі повоєнні обставини він не може перевищити УГАкадемію щодо числа помешкань, устаткування кабінетів і лябораторій, розміру бібліотеки, забезпечення студентства підручниками й скриптами. Саме в цей бік скеровані нині зусилля адміністрації та професури УТГІ.

На Секторі Позаочного Навчання за два акад. роки перевидано 25 підручників, — загальним розміром 4 185 стор. (418 аркушів друку), себто приблизно третину тої кількости студійного матеріялу, що був виданий УТГІ в Подєбрадах протягом тринадцяти літ. Дальших 16 підручників є в друку; як вони вийдуть, — число підручників сягне 41.

Вже відновлено студії на таких позаочних школах і циклах УТГІ: Позаочний Економічний Факультет — 1 семестр, Висока Школа Державних Наук — 1 семестр, Курси Журналістики — 1 цикл, Курси Українознавства — 1 цикл, Цикл Ботаніки та на деяких поодиноких предметах, напр.: »Американське Промислове Пасічництво«, »Практичне Миловарство«, »Садівництво овочеве та ягідне«, »Англійська мова«.

За два роки вписалося студійників на Сектор Позаочного Навчання 1235. Студійних листів од студійників вплинуло 1992.

На Секторі **Середніх і нижчих фахових шкіл та фахових курсів** число учбових закладів по таборах ДП сягнуло 67, в них викладало 415 лекторів, в них вчилося 2 344 учні. Закінчили школи й курси 878 учнів. Інспектори УТГІ зробили

56 інспекцій шкіл і курсів та брали участь в іспитових комісіях тих шкіл і курсів, які вже закінчилися.

За два роки відбулося 8 засідань Професорської Ради УТГІ, 30 засідань Факультетських Рад та 70 засідань Сенату УТГІ. В тому ж часі Секретаріят УТГІ полагодив 5 200 справ.

При УТГІ працюють такі товариства: Аґрономічно-Лісове, Т-во Інженерів-Абсольвентів УГА-УТГІ, Т-во Співробітників УТГІ, Студентська Громада при УТГІ в Реґенсбурзі, Т-во студентів УТГІ в Мюнхені, та Т-во Прихильників УГА (ТПУГА). Юридичним власником (ліцензіятом) УТГІ є »Спілка Професорів УГА (СПУГА)«.

В днях 16—18. травня 1947 року СПУГА, УТГІ та зв'язані з ним товариства врочисто відсвяткували 25-літній ювілей УГА-УТГІ. Особиста участь у святі Містоголови Наукового Т-ва ім. Шевченка, Ректорів усіх українських високих шкіл, по-над сто телеграфічних та листових привітань, цінні грошові дари, — все це ще раз ствердило наявність любови й пошани широких кол українського громадянства до своєї національної Політехніки.

В історії еміґрації всіх народів не зможемо знайти факту існування еміґраційної високої школи на чужих територіях протягом чверть століття. В історії українського народу цей факт є фактом доконаним. Стремлінням провідників СПУГА, ТПУГА та УТГІ є і надалі вдержати та вдосконалювати Українську Національну Політехніку. Традиції славної Київської Могилянсько-Мазепинської Академії, що існувала майже двісті літ, служать їм прикладом і дороговказом. Ці стремління мусять стати і стремлінням еліти та широких мас українського народу. Що більше буде розбудовуватися й вдосконалюватися Українська Національна Політехніка, то більше буде зростати її вплив на соціяльну структуру та на функціональну взаємочинність суспільних груп в межах українського народу. Процес перетворення недержавного українського народу в державнотворчу націю буде прискорюватися, поширюватися та поглиблюватися.

Віктор Доманицький.

Українська Греко-католицька Духовна Семінарія на чужині.

Після закінчення останньої війни найшлася на еміґрації в Німеччині більша кількість студентів-богословів, що не довели до кінця своїх студій, розпочатих в Богословській Академії у Львові або в Епархіяльних Богословських Ліцеях в Перемишлі чи в Станиславові. Деякі з тих студентів-богословів, у малих гуртках по кілька осіб, примістилися в німецьких Духовних Семінаріях Падернборнської і Бамберзької Архидієцезій та в Богословському конвікті в Іннсбруку — більшість жила розкинена по таборах без якоїнебудь можливости продовжування студій. Німецькі Духовні Семінарії щойно організувалися, їхні будинки були або знищені або зайняті на воєнні цілі, приміщуватися в них не було легко. Восени 1945 р. о. Апостольський Візитатор зарядив реєстрацію студентів-богословів. У висліді реєстрації показалося, що є їх усіх около вісімдесят. При тій нагоді зголосилися теж зовсім нові кандидати на богословські студії. З уваги на те о. Апостольський Візитатор доручив одинокому професорові Богословії, що находився на еміґрації, о. Д-рові Василеві Лабі, зорганізувати окрему Українську греко-католицьку Духовну Семінарію, у якій всі українські студенти-богослови могли б бути згур-

товані, виховуватися в дусі свого обряду та студіювати. У виконанні цього важливого завдання був назначений до помочі о. Д-рові Лабі меткий і захоплений для справи о. Михайло Левенець, бувший настоятель і професор Хлоп'ячої Семінарії у Львові.

В ході негайно підійнятих старань, в першу чергу за приміщення для Духовної Семінарії, а дальше за зорганізовання вчительської колеґії, добуття хатнього й літургічного виряду та бібліотеки, дещо показалося не так трудним, як воно початково виглядало, а в дечому знову зголосилися непередбачувані труднощі.

Розмірно скоро й легко вдалося добути те, що Дирекція УНРРА-и в Мурнав згодилася перебрати Духовну Семінарію в свою опіку і віддала для її приміщення окремий вигідний, навіть вибагливий замок Гіршберґ коло Вайльгайму. Замок віддано Духовній Семінарії з повним устаткуванням в довір'ї, що воно буде шановане.

Дуже приємливе предложення зробив був теж від себе через о. Петерса, ігумена Бр. Студитів, Падернборнський Архиепископ, а саме, погоджувався прийняти, примістити в Місійному домі св. Франца Ксавера в Бад Дрібурґ коло Падерборну й удержувати шістдесятку наших студентів-богословів. Це великодушне предложення німецького Владики зроблене було запізно, як уже з УНРРА-ою переговорено в подробицях справу перебрання Духовної Семінарії в її опіку. Годі було завертатися. Великодушному Владиці зложено подяку за його ввічливість і вияснено, чому з предложення не користається.

Дня 8-ого лютого 1946 р. ректорат перебрав призначений для Духовної Семінарії об'єкт. Хоч кандидатам вислані були вчас завізвання з подрібними інструкціями, вони напливали до Духовної Семінарії дуже поволі. Ректорат був у немилому положенні, бо дирекція УНРРА-и раз-у-раз запитувала, де ті кандидати, яких заголошено вісімдесятку. Заходила обава, що УНРРА відкличе свою згоду на опіку Духовною Семінарією, бо нема ким опікуватися. Щойно десь після місяця зібралася прилична кількість кандидатів. Подібно малася теж справа складення вчительського збору. В пляні основання Духовної Семінарії було брано до уваги те, що на еміґрації в Німеччині і в Австрії жило около десятка ОО. Василіян, поміж ними чимало таких, що в часі війни кінчили студії в Відні і в Празі й осягнули там академічні ступені, та що ті Отці дадуться упросити на настоятелів і професорів до Духовної Семінарії. Тим часом усі ОО. Василіяни поголовно відказалися від співпраці в Духовній Семінарії, виправдуючи себе тим, що вони наставлені на виїзд за океан, кудою зрештою вони дійсно незабаром виїхали. З часом і з трудом зліплено вчительський збір на кількість 15-ьох викладачів.

З початком березня 1946-ого р. розпочато правильну працю Духовної Семінарії, хоч не було ні книжок, ні літургічного виряду, ні канцелярійного матеріялу — ні фондів, щоб за ці необхідні засоби праці постаратися.

Одначе це були тільки початкові труднощі, так сказати б, дитячі недуги новоснованої Духовної Семінарії. Постійним недомаганням, хронічною недугою Духовної Семінарії стало те, що опіка УНРРА-и над нею показалася невистачальною. Пішли нарікання, що Духовна Семінарія голодує. Може бути, що Духовна Семінарія була правильно засоблювана, але табір був зложений з самих дорослих осіб, і тому молодим працюючим студентам харчі не вистачали. В атмосфері невдоволення і нарікання пройшов цілий період оставання Духовної Семінарії під опікою УНРРА-и. Для ректорату цей період був одним ланцюгом прикростей: вислухування скарг студентів, що постійно ниділи й виїздили за харчами або й покидали з приводу недоживлення Духовну Семінарію, інтервенцій і конференцій, що не відносили ніякого успіху.

В тому періоді пройшов перший академічний шкільний рік 1946 А-Б, в двох курсах, філософічному і богословському, при шістдесятці студентів, з всього двома тижнями літніх інтерсеместральних ферій. При мало сприятливих умовинах навчання йшло правильно, призбирано малу бібліотеку, наряджено зовсім нормальну квестуру, пристарано літургічний виряд, устроєно в обрядовому стилі домашню каплицю, зложено гарний хор богословів, відбуто торжественну інавґурацію і кілька домашніх церковних і народніх свят.

На початку грудня 1946-ого р. прийшла реорганізація УНРРА-и в голові і в членах, себто і дирекцій, і таборів. Дирекція в Мурнав, що до Духовної Семінарії ставилася зичливо, передусім її директор голляндець Топп, була замінена новими людьми, що не зраджували зичливости для Духовної Семінарії. Табори зачато комасувати. Дня 4-ого грудня 1946 р. заряджено перенесення дрібного табору Гіршберґ до масового табору в Міттенвальд. Нова дирекція не хотіла ані чути, ані говорити про Духовну Семінарію. Вона признавала тільки табір Гіршберґ і продовж десятьох годин перевела його до збірного табору в Міттенвальді, не приймаючи до уваґи прохань та пояснень, що перенесення в такому темпі — то руїна нарядженої інституції.

В праці Духовної Семінарії наступила тримісячна павза. Цей протяг часу студенти просиділи в касарні стрільців у Міттенвальді. Завдяки ввічливості управи табору вони мали добрі умовини прожитку, але ніяких умовин дальшої хоч би півнормальної праці. Ректорат, в тому часі ректором виховання і адміністрації був вже о. Апостольський Адміністратор Олександер Малиновський, залишився в економічних будинках замку й підійняв старання, щоб в дорозі винайму наново добути для Духовної Семінарії замок Гіршберґ, який УНРРА здала, але ніхто інший не перебирав його. О. Апостольський Візитатор з питомим йому завзяттям зайнявся справою винайму замку Гіршберґ для Духовної Семінарії й осягнув те, що замок віддано на приміщення для Духовної Семінарії за контрактом винайму, який зладжено на півтори року за річним чиншом в квоті 24 000 нім. марок.

Після направи пошкоджень, завізвано студентів, щоб вони явилися в Духовній Семінарії, і з початком березня 1947-ого р. розпочато новий академічний шкільний рік, а заразом новий період ведення Духовної Семінарії у власному господарському заряді. Студенти, завішені в правах переміщених осіб, мусіли переставити себе на німецькі харчові картки. Умовини прожитку вийшли кращими, ніж у попередньому році, головно від часу, як при замкові наряджено власну малу економію, а Католицьке Товариство допомоги для Близького Сходу в Нью-Йорку зачало студентам посилати дуже видатну поміч коробками КАРЕ.

Другий академічний шкільний рік пройшов в трьох курсах, філософічному і двох богословських, при п'ятдесятьох двох студентах, і знову з всього двома тижнями літніх міжсеместральних ферій. При зовнішній незалежности праця в Духовній Семінарії йде вже зовсім нормальним ходом.

В половині листопада 1947-ого р. розпочато третій академічний шкільний рік, теж у трьох курсах, філософічному і двох богословських, при шістнадцятьох професорах і п'ятдесятьох студентах. Ділянка виховання і адміністрації находиться в руках чотирьох настоятелів: ректора, віцеректора, духовника й економа.

Вже в найближчому часі Духовна Семінарія на зарядження Св. Конґреґації для східньої Церкви має бути перенесена до Голляндії, до місцевости Кюлеборґ коло Утрехту. Опіку над Духовною Семінарією перебирає голляндський Апостолят Унії. З досі відібраних, щиро запрошуючих і сердечних письм о. Президента Апостоляту Унії Смідта і о. Апостольського Делеґата на Бельгію і Голляндію Ван

де Мале, мається повну підставу надіятися, що в гостинній Голляндії Духовна Семінарія могтиме продовжувати свою працю в беззастережно корисних умовинах.

Можливість і успіх дотеперішньої праці завдячує Духовна Семінарія цілому рядові прихильників і добродіїв, між якими слід поіменно назвати: Його Еміненцію Кардинала Євгена Тіссерана, секретаря Св. Конґреґації для східньої Церкви, о. Апостольського Візитатора Николая Вояковського та Український Центральний Допомоговий Комітет, що щедро підпомагали грошем ректорат Духовної Семінарії, а КоДУС, що так само щедро підпомагав стипендіями студентів Духовної Семінарії; Католицьке Допомогове Товариство для Близького Сходу в Нью-Йорку, що підпомагало дуже відчутно Духовну Семінарію правильними посилками харчових коробок КАРЕ, та Преосвященого Альойзія Мюнха, американського зв'язкового Владику з німецькими Ординаріятами, й професора д-ра Миколу Чубатого, що нам сю допомогу виклопотали; Ректорат Колеґії Берхманса Т-ва Ісуса в Пуллях та оо. Д-ра Володимира Маланчука й декана Германа Беттера, що Духовну Семінарію зарятовували книжками. В церковних колах заокеанської еміґрації, від яких Духовна Семінарія обіцювала собі найбільше помочі, дістала її найменше. Одинокий о. Ігумен Порфірій Боднар ЧСВВ з Канади дуже щиро і щедро зарятовував Духовну Семінарію літургічними книжками. Всім названим і неназваним прихильникам і добродіям: Сердечне Спасибіг!

О. Василь Лаба.

Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ в Мюнхені

Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ в Мюнхені повстала, згідно з постановою Собору Єпископів УАПЦ, фактично з дня затвердження її Статуту Св. Синодом від 24. серпня 1946 року. Офіційне відкриття Академії відбулося 17. листопада 1946 року.

Статут Академії складений на основі статутів Духовних Академій, Варшавського Православного Богословського факультету та Празького Педагогічного Інституту.

Академія — висока духовна школа з 4 - річним курсом навчання і з двома факультетами — Богословським і Педагогічним. Своєю метою вона має піднесення релігійної освіти та розвитку богословської науки, продовжуючи далі традиції старих Духовних Академій, як єдина висока духовна школа для цілого українського народу православного обряду на еміґрації. Але з огляду на існування Педагогічного факультету, вона не закриває дверей і перед українцями інших обрядів.

Академія має своїм завданням: 1. Підготувати кадри високоосвіченого духівництва, 2. виплекати достойних кандидатів на вищі церковно-адміністративні становища, 3. виховати кадри педагогів, що виховну роботу провадили б в консолідації з Церквою, 4. організувати кадри наукових працівників та дослідників у питаннях церковно-релігійного порядку.

Навчальний плян Академії побудований так, що перші два семестри (перший рік навчання) спільні для обидвох факультетів — Богословського і Педагогічного. Отже, в першому році навчання читаються такі дисципліни: 1. Історія філософії, 2. Логіка, 3. Психологія, 4. Педагогіка, 5. Вступ до богословія, 6. Вступ до

Св. Письма, 7. Вступ до літургіки, 8. Християнська соціологія, 9. Загальна церковна історія, 10. Історія української Церкви, 11. Історія України, 12. Історія української літератури, 13. Старослов'янська мова, 14. Українська мова (практичний курс), 15. Англійська мова, 16. Німецька мова, 17. Загальне право, 18. Історія, теорія і практика церковного співу.

З III. семестру (другий рік навчання) починають свою працю окремо — Богословський і Педагогічний факультети. На Богословському Факультеті за навчальним пляном читаються такі дисципліни: 1. Святе Письмо Старого Заповіту, 2. Святе Письмо Нового Заповіту, 3. Основне богословіє, 4. Догматичне богословіє, 5. Моральне богословіє, 6. Порівняльне богословіє, 7. Пастирське богословіє, 8. Патрологія, 9. Історія релігій, 10. Церковне право, 11. Гомілетика, 12. Літургіка, 13. Канонічне право, 14. Сектантство, 15. Церковна археологія, 17. Історія християнського мистецтва, 18. Старожидівська мова, 19. Старослов'янська мова, 20. Грецька мова, 21. Латинська мова, 22. Українська мова, 23. Англійська мова, 24. Німецька мова, 25. Агіопсихологія, 26. Церковний спів.

Навчальний плян Педагогічного факультету побудований за навчальним пляном колишнього Празького Педагогічного Інституту.

До Академії приймаються дійсними студентами особи обох статей віком від 18 років з закінченою середньою освітою. Особи, що не мають закінченої середньої освіти, зараховуються лише вільними слухачами з тим, що вони мають пройти матуральні курси, які існують при Академії, скласти іспити зрілости, і тоді вони вже переходять в дійсні студенти. Ті ж особи, що мають закінчену середню освіту, але без латини, мають обов'язково, щоб набути права дійсного студента, скласти й латину.

До Академії також поступають подання (переважно від духівництва, що працює на парафіях) і на заочне навчання, яке розпочнеться трохи пізніше, як буде створена добра видавнича база й будуть підготовлені відповідні курси для заочного навчання.

Академія має в своєму складі понад 30 професорів, доцентів, асистентів і лекторів. Серед них більшість професори університету й колишньої Духовної Академії та Варшавського Православного Богословського факультету. Прийняття кандидатів на викладання провадиться за строго визначеними для високої школи правилами габілітації. Взагалі ж у цьому відношенні Академія зберігає за собою автономні права високої школи — права виборности, а не призначення, окрім Куратора, що його призначає Св. Синод УАПЦ з-поміж духовних осіб (єпископату).

Одночасно з академічною працею розгортається й наукова праця відповідно до завдань Академії — готувати також і наукові кадри богословів. В минулому (1946—1947) навчальному році відбулося два наукові засідання Богословського Факультету, де прочитано було ряд наукових доповідей професорами Академії, а саме: 1. Проф. П. Ковалів »Церковна освіченість українського народу в часи раннього християнства«, 2. Його ж »Ранні джерела церковно-літературної мови«, 3. Проф. Н. Полонська-Василенко »Церква і культура великокнязівської України-Руси«, 4. Її ж »Київський Митрополит Іларіон«, 5. Проф. О. Оглоблин »Пам'ятка українського церковного малярства часів гетьмана Ів. Мазепи«, 6. Його ж »Варлаам Шишацький«, 7. Проф. Л. Окіншевич »Наука церковного права на Україні«, 8. Проф. Г. Ващенко »Наукова підготовка богослова«, 9. Проф. Ів. Розгін »Матеріяли з історії університетської і богословської освіти на Україні«, 10. Протопресвітер о. П. Калинович »Сила воскресіння«.

Доповіді читаються прилюдно за участю також усіх студентів Академії. Таким чином, поступово втягаються в наукову працю й студенти. Так, напр., на одному із наукових засідань факультету студент В. Іващук прочитав доповідь на тему »Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ в світлі завдань сучасного християнського руху«.

Видано на циклостилі вже три числа »Бюлетеня Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ«, що складається з двох основних частин — частини офіційної і частини наукової, а також окрему розвідку проф. П. Ковалева »Раннє християнство на Україні за свідченням пам'яток X—XIV. ст.«. Тепер готується матеріял до видання наукового журналу »Праці Богословсько-Педагогічної Академії« та видання окремих наукових праць професорів Академії з різних ділянок богословських та гуманітарних наук.

Отже, відповідно до основних завдань, що стоять перед Академією, праця в ній провадиться в двох напрямках: у напрямку суто академічному (навчальному) і науковому.

По прослуханні повного курсу і здачі всіх належних іспитів, згідно з положенням, кожний дійсний студент Академії дістає диплом із званням маґістра богословія. Крім того, Академія має право також надавати і докторати богословія, згідно з положенням про докторат.

Взагалі в своїй діяльності Академія міцно стоїть на позиціях високої духовної школи, маючи за примат своєї праці якість, а не кількість. Отже, про якісь скорочення курсу не може бути й мови. Навіть коли б виникла потреба прискореного готування кадрів духівництва, і тоді б Академія не стала на шлях скорочення курсу, організувавши короткотермінові курси — річні або піврічні. В цьому відношенні Професорська Рада на своєму поширеному засіданні від 8. липня 1947 року винесла тверду ухвалу — не відступати від наміченої мети, міцно стояти на позиціях високошкільного навчання, додержуючись усіх вимог високої духовної школи, наслідуючи славні традиції старих Духовних Академій.

І тут доводиться переборювати великі труднощі, саме труднощі, зв'язані з відсутністю бібліотек. Але нічого не вдіємо, треба переборювати ці труднощі й дати кандидатам, принаймні, систему знань, ту систему, що її дає й повинна давати кожна висока школа. На це Академія цілком спроможна, бо вона має добрі наукові сили з великим науковим і педагогічним досвідом.

Виникає одно дуже важливе питання: яку матеріяльну базу, які матеріяльні спроможності має Академія в важких умовах життя на чужині? Звичайно, рожевих картин малювати не доводиться, бо ми не в себе вдома, а на чужині. Матеріяльна база Академії дуже скромна: невеличка підтримка від Св. Синоду (в міру спроможности) і від ЦПУЕ — це основна матеріяльна база, а решта — то різні нереґулярні пожертви і невеличка платня за навчання від студентів.

Академія покладає велику надію на допомогу від громадських організацій. Це — не приватна школа. Не обслуговує вона виключно православних українців. Тут навчаються українці обидвох обрядів. Отже, майбутнє Академії залежить від того, як оцінить її значення наша українська громадськість.

Петро Ковалів.

Олександер Оглоблин

Інститут Української Мартирології (НДІУМ)

Науково-Дослідний Інститут Української Мартирології (НДІУМ), заснований в серпні 1946 року з ініціятиви Ліги Українських Політичних В'язнів у Мюнхені, мав своєю метою зберігати наступним українським поколінням аннали національно-визвольної боротьби українського народу та імена героїв і жертв цієї боротьби для вічної нам'яті та належного вшанування. Відповідно до того завданням Інституту є збирати, науково досліджувати та видавати документальні матеріяли, що торкаються національно-визвольної боротьби та мартирології українського народу, починаючи від найдавніших часів і до наших днів, в усіх галузях державного, громадсько-політичного, культурного, церковно-релігійного та господарського життя, на всіх українських етнографічних теренах та в краях української еміґрації й заслань.

НДІУМ — автономна наукова установа, що діє за своїм окремим статутом і об'єднує в своєму складі вчених різного фаху, незалежно від їх політичних поглядів та партійної приналежности. На 1. X. 1947 року до наукового складу Інституту входило 32 особи, здебільшого професорів Українського Вільного Університету та інших високих шкіл.

Науково-Дослідна праця НДІУМ провадиться по тематичних групах (громадсько-політичне життя, церковно-релігійне життя, наука та освіта, культура та мистецтво, преса, господарське життя, тощо), що з них у дальшому розгортанні роботи Інституту мають бути створені окремі секції, беручи до уваги територіяльні й льокальні умови української мартирології.

Щоб зібрати матеріяли української мартирології за останні десятиліття (цей період історії української національно-визвольної боротьби найменше висвітлений в історичній літературі), Інститут організував по головних осередках української еміґрації мережу своїх уповноважених. На 1. X. 1947 число цих уповноважених було 20.

Роботою НДІУМ керує Дирекція Інституту, яка складається нині з 6 осіб, переважно професорів Українського Вільного Університету в Мюнхені.

Програма діяльности НДІУМ складається з трьох основних частин: 1. збирання матеріялів, 2. наукового дослідження матеріялів, 3. видання матеріялів.

Зокрема Інститут має визбирувати: а) документальні матеріяли (рукописні та друковані), б) мемуарні матеріяли (зокрема шляхом масової анкети по таборах та інших осередках української еміґрації), в) бібліографічні матеріяли, г) літературно-фолкльорні матеріяли, ґ) ілюстративні матеріяли, д) речеві (меморіяльні) матеріяли.

Щодо розроблення та наукового оформлення матеріялів, програма Інституту намічає складання: а) реєстрів героїв і жертв української визвольної боротьби, б) історично-біографічного словника героїв і жертв української визвольної боротьби, в) монографій, присвячених основним моментам або теренам української мартирології, головним діячам української визвольної боротьби, а також іншим питанням української мартирології, г) документальних та мемуарних збірників з історії української мартирології.

Пленум видавництва НДІУМ передбачає такі серії видань: а) »Записки НДІУМ«-річник, де вміщується розвідки, статті і замітки, матеріяли, наукова хроніка, критика й бібліографія;

б) »Збірник НДІУМ« — періодичне видання, де публікуються окремі монографії і тематичні збірки (які складаються з розвідок, документів та інших матеріялів, об'єднаних певною темою);

в) »Акти та документи української мартирології« (систематичні документальні збірки);

г) серія ілюстративна (альбоми, фотолистівки, тощо);

ґ) »Інформаційна бібліотека НДІУМ«.

По закінченні організаційного періоду, Інститут розгорнув науково-дослідну працю й збирання матеріялів. Основну увагу при цьому було приділено трьом проблемам:

1) Історична українська мартирологія (XVI—XIX. ст.);

2) Українська мартирологія з періоду між двома світовими війнами;

3) Українська мартирологія часів другої світової війни й німецької окупації.

До цього часу виготовлено до друку низку наукових праць з історичної мартирології України (XVII—XIX. ст.), зокрема з історії мазепинської еміґрації. Готуються до видання два наукові збірники, присвячені українській мартирології 1917—1938 р. р. і української мартирології часів другої світової війни й німецької окупації. Зладжено до друку також монографію про психологію політичного в'язня й розвідки про німецький концентраційний табір і в'язничну поезію. Закінчується складання І. тому »Записок НДІУМ«.

В серії »Інформаційна бібліотека НДІУМ« надруковані брошури: »Завдання української мартирології« (Мюнхен, 1947), »Казематні вірші« Т. Шевченка зі вступною розвідкою (Мюнхен, 1947).

В травні 1947 року відбулася перша широка наукова конференція Інституту, присвячена науковим і організаційним питанням української мартирології.

1. X. 1947.

В. Ленцик.

Церковно-археографічна комісія при Ап. Візитатурі українців-католиків

Велика ідея монументальних постатей нашої Церкви XVII. ст., митрополита Петра Могили та митрополита Йосифа Велямина Рутського — »погодити Русь з Руссю« — не переставала бути актуальною, відколи заіснував розділ в нашій Церкві. До того клича Могили й Рутського нав'язував і великий Митрополит Андрей Шептицький, бо й справа в останні десятки літ ставала не менш акутною. Ціла діяльність Митрополита Шептицького впродовж його довгого й трудящого

життя була спрямована в тому напрямі. Особливо, коли впали кордони в час другої світової війни — Митрополит Шептицький робить в тому напрямі конкретні заходи. Головна його ціль, це допровадити до того, щоб один народ знайшов спільну мову та доброю волею змагав до єдности, яка, за словами покійного Митрополита, може статися тільки »добротою і всемогучістю Бога«. Хто а пріорі відкидав би таку думку, не заслуговував би на іншу назву, як народнього злочинця, байдуже до котрої із українських Церков він не належав би.

На такому ідейному тлі повстає Церковно-археографічна Комісія ще у Львові в березні 1944 р. Оснував її покійний Митрополит Андрей, покликуючи до праці в ній визначних учених обох наших Церков. Перше засідання відбулось на початку березня 1944 р. в палаті Митрополита Андрея. Завданням Комісії в загальному було: досліджувати документарно історію нашої Церкви та окремі деякі питання, що досі мали чуже, вороже українській справі насвітлення.

В наслідок воєнних дій Комісія не могла у Львові розвинути своєї діяльности. Сама ідея однак знайшла покровителів і тут на вигнанні. Її підняв Апостольський Візитатор, о. Николай Вояковський, який письмом з дня 13. 8. 1946 р. ч.: 1360 (II) 46 відновив діяльність ЦАК.

Перше засідання запрошених до праці в Комісії членів обох наших Церков відбулося дня 29. 8. 1946 р. в залі Апостольської Візитатури, Мюнхен-Пазінґ. На ньому обговорено напрямні праці Комісії, які потім оформлено в такі точки тимчасового статуту:

1. Метою Комісії є: наукове дослідження історії української Церкви в аспекті об'єктивної аналізи причин роз'єднання колись єдиної української Церкви з глибокою вірою в її майбутню єдність.

2. Ближчі завдання Комісії такі: а) визбирування й систематизування документарного матеріялу до історії української Церкви, як рукописного (архівного), так і вже передніш опублікованого, б) наукове студіювання загальних і спеціяльних проблем історії української Церкви та споріднених із нею дисциплін від перших часів християнства на Україні до наших часів, на всіх просторах української землі та всіх теренах розселення українського народу, в) публікація для українського та міжнародного наукового світу, а також широка популяризація вислідів науково-дослідної праці Комісії.

На першому засіданні обрано провід, який складається з голови, містоголови і секретаря. [1]) Ця Комісія відбуває свої засідання раз у місяць.

Від серпня 1946 р. до вересня 1947 р. ЦАК відбула дев'ять засідань (задля комунікаційних труднощів в зимі три засідання відпали). За чергою предметом засідань були такі квестії:

На другому (2. 10. 1946) п. проф. Полонська-Василенко реферувала провідні думки свого »Нарису Історії Української Церкви«. Авторка підкреслила живий зв'язок нашої Церкви із Заходом уже в тому часі, коли існував формальний розділ. В особливший спосіб підкреслила змагання Петра Могили і Йосифа Рутського — погодити »Русь з Руссю« та шкідливу інтервенцію козаків в цій справі.

---

[1]) Голова о. д-р Й. Скрутень ЧСВВ, містоголова проф. О. Оглоблин, секретар д-р В. Ленцик.

Другою точкою того засідання була доповідь о. д-ра П. Хруща п. з. »Берестейська Унія«, яка в'язалася з 350-літньою річницею цієї церковно-історичної події.

Предметом третього засідання (7. 11. 1946) була »Українiка в західньоевропейських архівах«. Проф. І. Мірчук подав перегляд літератури в чужих мовах, головно німецької, що відноситься до української історії, а зокрема історії церковної.

Другу частину засідання виповнив дуже подрібний опис архівів, що мають відділи ucrainica, за географічним положенням — від Сходу. А це такі: Königsberg, Braunsberg (тут була Папська Колегія, заснована єзуїтом Поссевіном для студентів з Руси), Danzig, Poznan (Towarzystwo przyjaciol nauk), бібліотека родини Мельшинських. Бібліотека графів Рачинських в Курніку. Дальше Kiel, Rostock, Lübeck.

Четверте засідання (12. 12. 46) було присвячене статутові ЦАКомісії. П'яте засідання було Науковою Академією в 300-літню річницю смерти Митрополита Петра Могили й його відповідника в нашій добі — Митрополита А. Шептицького. Наукову Академію відкрив о. д-р Й. Скрутень характеристикою обох великих постатей, підкреслюючи те, що було в них обох спільне та різне. Обидва були дітьми своїх родів, йшли до одної мети різними шляхами, Могила »западним«, Шептицький »восточним«. Оба синтетики двох світів — Сходу й Заходу. Оба зв'язані з українською стихією в двох дуже подібних до себе добах національного зриву (XVII. ст. і початок XX. ст.).

Доповіді про Митрополита Шептицького мали характер споминів з особистих зустрічів з покійним Митрополитом. Їх виголосили: проф. Полонська, ректор Щербаківський, проф. Мірчук, проф. Кузеля (письмово), проф. Пастернак (письмово), о. д-р Скрутень і проф. О. Оглоблин.

Доповіді про Петра Могилу насвітлювали поодинокі відтинки його многогранної діяльности. І так: проф. Мірчук говорив на тему: »Навчання філософії в Могилянській Академії«; проф. Полонська: »Ідея патріярхату в часи П. Могили«; проф. Курінний: »Могилянський період археологічного знання«; д-р Ленцик: »П. Могила в насвітленні польського історика Яблоновського«. З огляду на обширність матеріялів та інтересні доповнення в дискусіях треба було Наукову Академію в честь Митрополита Могили і Митрополита Шептицького продовжити на засіданнях 6., 7., й 8-ому.

Спільна виміна думок — членів обох наших Церков — у так важливій квестії, як церковна історія, має немалу вагу. Важливе воно тим, що тут з доброю волею шукається правди, отже, йдеться за словами св. Євангелії »Пізнайте правду, а вона вас освободить«.

ЦАК має в пляні видати ряд збірних і окремих праць, з яких уже деякі й готові до друку.

Якщо видавнича справа покращає, ми матимемо змогу користати з овочів праці такої важливої під оглядом церковним і національним інституції.

Володимир Радзикевич

У літературному крутіжі

Огляд українського літературного руху сьогочасної еміґрації.

У моїй статті хочу насвітлити шляхи й напрямні в розвитку української літературної творчости сьогочасної еміґрації та дати спробу підсумків головних надбань. Підкреслюю: спробу, бо не всі матеріяли були мені доступні і, може, не всі видання були в моїх руках. Хочу мої думки й завваження вбрати в ясну, доступну форму, хоч шумлять, піняться й переливаються ще довкола мене рвучкі потоки голосних слів, дзвінких, дефініцій, грайливих характеристик, крутіжних теорій, якими вщерть виповнені наші літературні збірники, альманахи, статті й рецензії, передмови й післяслова.

В німецькому часописі: »Die Neue Zeitung« в статті: »Wo bleiben eigentlich die Bücher?« читаємо редакційну відповідь читачеві: »Sie beklagen sich, daß zu viel Zeitschriften, zu viel Broschüren, zu wenig richtige Bücher herauskommen« (з 12. IX. 1947). Те саме явище можна помітити і в українському еміґраційному літературному житті: забагато часописів, забагато брошур, замало добрих книжок: [1]) це одна зовнішня признака українського літературного життя у днях сьогочасної еміґрації.

Друга характеристична прикмета — це ціле повіддя нових імен, псевдонімів, криптонімів, зокрема в критиці літературних творів і в рецензіях на поодинокі книжки. Буває, що один і той самий критик оцінює один і той самий твір у різних журналах, підписуючись різними псевдонімами.

Третя характеристична риса в ході української еміґраційної сьогочасної літератури — жива розгінно-теоретична дискусія про літературу, її завдання, її стилі. Всі ці три зовнішні признаки, отже: велика кількість літературних журналів, збірників, видань, велике багатство нових імен, і вкінці гарячі дискусії, палкі

---

[1]) Спираюся на окремих виданнях поетичних і прозових творів поодиноких авторів і на таких збірниках: 1. »М У Р« Збірники літературно-мистецької проблематики. 2. »М У Р«. Альманах. Література. Мистецтво. Критика. В-во »Прометей«, Мюнхен-Карльсфельд 1946, 1947. 3. »Х о р с«. Красне письменство та мистецтво. В-во »Українське слово« 1946. 4. »З в е н о« Література. Мистецтво. Критика. Центральний Еміґр. Союз Українського Студентства. Інсбрук. 5. »Р і д н е с л о в о«. Вісник літератури, мистецтва і науки. В-во »Академія« 1945, 1946. 6. »Н а ш ш л я х« Місячник політики, суспільного життя, науки й мистецтва. 7: »З а г р а в а«. Літературний журнал. Авґсбурґ 1946. 8. Л і т е р а т у р н о - Н а у к о в и й з б і р н и к. Ганновер 1947. 9. »О р л и к«, Місячник культури і суспільного життя 1946, 1947. 10. »П о х і д«, Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. Гайденав 1946. 11. »Н а ч у ж и н і«, журнал літератури і громадського життя. Кіль-Корюґен 1946, 1947. 12. »О б р і й«, Літературно-історичний ілюстрований журнал. В-во »Журавлі«, Байройт 1946. 13. »Д з в і н«, Церковно-релігійний, літературно-мистецький і науковий місячник. Зальцбурґ 1946. 14. »А р к а«, Література. Мистецтво. Критика. Мюнхен 1947, 1—4. Л і т е р а т у р н и й з о ш и т. Літературно-мистецький додаток до газ. »Українські Вісті« 1947. 15. »Л і т а в р и« Літературно-мистецький і науково-популярний місячник. Зальцбурґ 1947. 16. »В е ж і«, Місячник культури, 1947. 17. »Н а ш е ж и т т я«, 1946. 18. »У к р а ї н с ь к і В і с т і«, 1946, 1947. 19. »Н е д і л я«. Український тижневик в Ашафенбурзі, 1945, 1946. 20. »К е р м а«. Літературно-мистецький і науковий збірник. Зальцбурґ 1946.

суперечки про літературу, про потребу великої літератури, або іншими словами, як висловився один із диспутантів, »велика література про літературу« [1]), вказують на буйний розгін в українському літературному житті, на велику активність наших провідних літературних кол у сьогочасній нашій дійсності.

Зачну від теоретичної дискусії, в якій іде суперечка про напрямки і стилі. Зокрема така жива дискусія цвіте на з'їздах »МУР-у« (»Мистецького Українського Руху«), що об'єднує мистців різних ділянок і різних мистецьких напрямків. Треба підкреслити, що хоч дискусія виказує гарну ерудицію і гостру думку деяких авторів і теоретиків, все ж таки не у всіх них ясно спрецизовані завдання української літератури в сьогочасний момент та роля українського письменника. У багатьох слідно неспокійне, нервозне шукання, погоню за чимсь новим, бажання чогось досі небувалого, тугу за великим досягненням. Але як до того »великого« дійти, якими засобами поставити українську літературу на один рівень з літературами інших народів, як заспокоїти отсю велику тугу за »великою літературою«, на тому місці думки розбігаються, а теоретики при всій своїй ерудиції і при всій своїй діялектиці кінець-кінцем часто плутаються, збиваються і розгублюються.

У декляративній статті »МУР-у« п. н. »Чого ми хочемо« визначено завдання українського письменства і взагалі українського мистецтва так: »Час ставив і ставить перед українським мистецтвом те завдання: у високо-мистецькій, досконалій формі служити своєму народові і тим самим завойовувати собі голос та авторитет у світовому письменстві« . . . І дальше: »його провідне завдання мистецькими засобами творити синтетичний образ України, її духовости, в минулому, тепер і завтра . . . Митці, що входять до »МУР-у« . . . »свідомі свого прямого завдання: бути митцем. Справжнім, всебічним, своєрідним . . . Митцем того мірила, що своїми творами визначає в читачів загальний світогляд і напрям мислення, розкриває культурно-історичні і психологічні обрії, що прагне творити літературу, яка зуміє стати справді совістю і виразником ідеалів народу, що дасть нам право вступу, як рівний з рівним, туди, де рішають і розв'язують проблеми всіх народів на планеті«. [2])

Проти таких, у високому, врочистому тоні проголошених завдань, не можна, очевидно, мати ніяких застережень.

Питання тільки в тому, як дійти до таких висот: І тут саме спішать із підмогою, поміччю, радами і вказівками наші теоретики й літературні критики. І так Віктор Бер у статті »Засади поетики« (від »Ars poëtica« Є. Маланюка до »Ars poëtica« розкладеного атома) аналізує й коментує основні тези поетики Є. Маланюка (з 1924 р.), що від поетів не вимагав поетичного таланту, хисту, фантазії, а . . . техніки.

»Не Пітії сліпий екстаз,
Не вундеркіндство і арена, —
Ні — математика проста —
Прозорим променем Рентґена«.

За таким естетичним принципом не талант і фантазія визначують поета, а розумна конструкція. Отже, »не вітряк на горбі за селом, а турбіна. Не замшілий дідівський млин і гребля, а динамо. Не воли, батіг, ярма мережане дерево, а метал мотору . . . Замість села й етнографічної традиції — модерне місто . . . На

---

[1]) Іван Багряний: »Думки про літературу«. Збірник »МУР« 1945, 1, 25.
[2]) »МУР« 1, стор. 4.

місце вишневих садків хуторянства — скло, бетон і криця лябораторії . . .« У дальшому ході своїх міркувань виказує автор, як взагалі впродовж XIX. і XX. століть разом із розвитком різних галузей наук змінялися естетичні принципи і літературні напрямки (реалізм, імпресіонізм, символізм, експресіонізм), яких завершенням була заява, що мистецтво не хоче бути ні зрозумілим ні для кого, ані логічним або ясним. У кінцевому висліді появилося гасло деструкції. Розкласти річ і конструювати щось нове (футуризм, дадаїзм). На кінці статті автор висловлює передчуття, що тепер, із хвилиною, коли ідея технічного розвитку, яка відбилася відгомоном в естетичному »credo« Маланюка, знайшла своє завершення в розкладі атомового ядра, прийде нова епоха. І конструкція ідей тієї епохи »є саме тим творчим завданням, яке стоїть, наблизившися, перед нами. Нову естетику, кінчить автор, будуємо, як заперечення попередньої«. [1]) Такий єдиний дороговказ дає автор письменникам, не пробуючи ще нічого конструювати.

Потребу великої літератури з великою переконливістю та гарячим захопленням виказує автор »Волині« Улас Самчук у статтях »Велика література« [2]) та »Про загальне в конкретному« [3]), при чому застерігається — і зовсім справедливо — проти ексклюзивности, бо, як арґументує дальше, поодинокі складники життя можуть існувати поруч себе, отже, можуть існувати поруч себе романтизм і реалізм, ідеалізм і матеріялізм. »Одна і та сама людина, чи група людей, навіть одна і та сама теорія життя, включають в собі всі ці ознаки одночасно, і все це разом творить цілість, як складники повітря творять повітря . . . [4]) Автор, глибше продуманими доказами й гарно підібраними прикладами (напр., Гомер-як виразник духовости греків, Шекспір — англичан, Ґете — німців), виказує, що література — найцінніший скарб кожного народу, що вона в великій мірі вирішує його історичну ролю і його місце серед інших народів. Правда, є люди, що легковажать духові цінності, але спроби такого нехтування з правила кінчаються катастрофами. »Остання війна — пригадує автор — була саме спроба нарушити компроміс між думкою і чином. Це була спроба виключити інтелект і спертися на фізичні спроможності. Ефект такої дії бачимо й переживаємо. Все те, що впродовж століть і тисячоліть гуртувалося, як прояв людської снаги й думки, все те протягом місяця обернулося в сміття . . .« (»МУР« 1, 44). Що в нас не повстала така література — причина того в довкіллі, в атмосфері нашого життя. Де ті люди, запитує автор, те суспільство, ті органи преси, той шум, блиск, слава, матеріяльні вигоди, пам'ятники, все, що в сумі творить певну атмосферу, яка дає поживу творчим побудженням, яка мобілізує почуття . . . (там же, стор. 49).

Ще основніше сягнув в умовини розвитку української літератури Д-р Остап Грицай у статті: »В тузі за архітвором«. [5]) На його думку українська література не могла втримати рівня із західньоевропейськими літературами тому, що не було в нашому суспільстві окремих літературних сальонів, як це було в західній Европі, де високий рівень літературних дискусій пособляв розвиткові літературної творчости; дальше, що не було в нас об'єктивної літературної критики та що не було зв'язків із західньою Европою. Зокрема дуже влучні й цінні його зауваження про літературну критику, бо вони і в сьогоднішню хвилину мають свою

---

[1]) »МУР« 1, стор. 23.
[2]) »МУР« 1, 1946, стор. 38—52.
[3]) »Українська Трибуна«, 1947, чч. 72, 73, 74.
[4]) »МУР« 1, стор. 38.
[5]) »Рідне Слово«, 1946, 1.

актуальну силу. Його слова: »Дуже обнизила в нас рівень літературної критики та її повагу принагідна часописна рецензія, писана здебільшого на коліні, нашвидкуруч, майже зправила без глибшого мистецького підходу, без відповідної літературно-історичної освіти, а передовсім без доброї волі оцінити дану річ совісно. Є в нас з цього погляду завжди редакційні циніки, які, допавши місця літературного арбітра елеґанціярум, використовують його по змозі для своїх амбіцій та особистих анімозій, не турбуючись ні на хвилину тим, що така, особистими химерами диктована, зовсім не річева і зправила поверхова критика заслуговувала б взагалі на те, щоб її не вважати літературною критикою, а її автора (здебільш хитро криптонімного) критиком.«

Цей самий критик у своїй щирій турботі про майбутнє української літератури поставив на конференції »МУР-у«, що відбулася в Авґсбурзі 29. 1. 1946, окремі резолюції. Вони такі: »Письменники України! Як члени письменницької ґенерації України половини XX. ст., ми в почутті нашого найважливішого обов'язку щодо батьківщини та з погляду на теперішній рівень українського письменства супроти рівня великих літератур світу, уважаємо за неодмінне завдання всіх письменників України докласти свідомо всіх сил до того, щоб піднести рівень української літературної творчости на вершини творчих досягнень найкращих літератур европейського й позаевропейського світу. В послідовності цього нашого основного підходу до літературних завдань теперішнього часу ми визнаємо і підкреслюємо як шлях і принципіяльні засоби до осягнення наміченої мети таке:

1. Ґрунтовне знання найважливіших творів світової літератури, як краснотворчої, так і наукової, зокрема ж творів літератур: англійської, французької, німецької, еспанської та італійської і найновішої літератури Скандінавії.

2. Ґрунтовне знання чужих мов, а особливо англійської, французької та німецької так, щоб український письменник архітвори Англії, Франції та Німеччини читав безумовно в ориґіналі, пам'ятаючи при тому, що знання цих трьох мов — це найкращий та єдиний шлях пізнати всі літератури світу, не виключаючи й літератур Далекого Сходу.

3. Інформаційну працю між чужинцями про дотеперішню українську літературу за допомогою а) наукових та публіцистичних творів про цілість або поодинокі твори української літератури в зв'язку з літературами Европи, мовами: англійською, французькою, німецькою та еспанською, б) мистецьких перекладів українських творів на одну з цих мов, а чужих творів на українську мову . . ., в) особистих зв'язків з чужими письменниками та з чужою пресою в тому середовищі, де тепер живемо, а листовних зв'язків також поза межами цього середовища.

4. Такі твори концепцій та сюжети літературних творів, зокрема ж в ділянці епіки й роману, а головне українського театру, які, виходячи чи то з українського, чи з якогось чужого середовища, мали загальнолюдський, ідеями »sub specie aeternitatis« насичений зміст і давали розв'язання вічних проблем людського життя в дусі українського світовідчування, висуваючи на овид усього світу філософічно-ідеологічну сторону та глибінь української духовости.« [1])

Про ролю письменників у сьогочасну хвилину і про літературні стилі заговорили на сторінках названих журналів теоретично: Іван Багряний, Володимир

---

[1]) »Мала чи велика література«: »МУР« 1946, 1, стор. 85—86.

Державин, Юрій Шерех та Юрій Косач. У двох питаннях є між ними розходження, а саме в питанні орієнтації на Европу і в питанні зв'язку письменника з політичним життям.

Іван Багряний у статті »Думки про літературу« [1]) з'ясовує найперше відомі погляди на завдання літератури, отже, як зброї в боротьбі одиниці та народів за своє закріплення, як насолоди життя, як мистецтва самого в собі (пробування у світі прекрасного, вимріяного), вкінці як засіб відображувати дійсність. Полемізуючи з представниками трьох останніх теорій, автор доручає глядіти на літературу, як на шлях боротьби нації за своє закріплення. Велика література може повстати, на його думку, і без орієнтації на Европу. Її головна передумова, щоб була національною літературою. Останню думку поширює дещо, може, розволікло, але місцями переконливо Юрій Шерех, продуктивний тепер і активний критик, рецензент, теоретик і публіцист, у статтях »Стилі сучасної української літератури на еміґрації« [2]) і »В обороні великих« [3]). Кепкуючи собі зовсім без причини і без виправданої потреби з давньої »зоресоловейківщини« і давніх літературних надбань [4]), підкреслює заслуги неоклясицизму, а радше неоклясиків, (бо неоклясицизм не існував, як якась окрема, скристалізована в собі течія). У майбутньому радить змагати до нового національного стилю. У зв'язку з тим поділяє українських новітніх письменників на »органістів« (тобто тих, що змагають до витворення українського національного стилю) і »европеїстів«. Ці свої думки розвиває автор повніше в другій статті »В обороні великих«, у якій намагається провести думку, що є тільки один спосіб завоювати авторитет у світовому письменстві: не відтворювати його зразки, а торувати свій власний шлях. Тому висуває клич до джерел української національної культури, в тому переконанні, що коли ми створимо велику українську національну літературу, то тим самим добудемо голос і авторитет у світовому мистецтві. Все ж таки, на його думку, не має права писати той, хто не знає світової літератури. Його слова: »Український органічно-національний стиль не відкидає, а, навпаки, вимагає глибокого знання і засвоєння джерел і пізніших проявів культури інших европейських народів, але він відкидає малпування цих стилів, він вимагає від усіх справжніх письменників-творців свідомого синтезування їх з українською стихією, просочення їх многосторічною традицією української духовости, а тим самим перетворення їх на своєрідні й неможливі в інших европейських країнах українські літературні стилі, він означає, що українська література йде нога в ногу з іншими европейськими літературами, а не плентається в них у хвості, що вона співає своїм голосом у загальному їх хорі . . . і т. д., і т. д.« [5])

Дуже шкідливий для літературної творчости дух партійної ексклюзивности, який ніколи не творив високих мистецьких цінностей, тому автор радить не формувати ніяких штучно закріплюваних угруповань, натомість дати місце вільному вияву кожної творчої індивідуальности.

Останню думку темпераментно розвиває Юрій Косач, коли домагається, щоб письменник стояв поза політикою. Порівняймо тепер — пише він — »Ірляндські мелодії« із збіркою віршів якогонебудь нашого молодого поета, що в кожній строфі викликає батьківщину, брязчить мечем і залізом та деклямує про свою

---

[1]) »МУР« 1, стор. 25—33.
[2]) »МУР« 1, стор. 54—86.
[3]) »МУР« III, стор. 11—26.
[4]) Такі зайві глузування зустрічаємо, на жаль, також у статтях Юрія Косача.
[5]) »МУР« III, стор. 18.

національну гордість і вірність . . . Бо можемо признати нашому письменству, маючи на увазі літературу Західньої України обох еміґраційних хвиль, що воно послідовно створило культ удару кулаком . . . Правда, кулак оспівував Джек Лондон, але скільки ж людяности, панськости й симпатичности в Лондонових героях кулака. Втім кулак у нього лиш засіб оборони добра, у нас пошанівок кулака-ціль. Річ сумнівна, чи письменство з таким лейтмотивом може викликати симпатію у чужинців . . . Культ сильної, вольової людини — скажуть нам. Так культ засліпленого, дуболобового доктринера, що ніколи в нічому не сумнівається, культ парвеню, вискочки, що розштовхує інших, щоб тільки проштовхатися собі наперед . . . Прямісенько культ спекулянта, глитая, кар'єриста, коньюнктуриста, сильної людини. Врешті культ навіть не демонічного, а підлоти, духової голоти, хама і дурня. Ми знаємо інший культ сильної людини і, створений іншою літературою, тип завойовника. Англія з її ненавистю до патріотичної реторики, до уніформованої людини, до всякої афектації . . . показала нам у свому письменстві тип сильної людини-джентлмена, що не кричить істерично про призначення свого народу, але, коли треба, вміє мовчазно вмирати на кордонах імперії«. [1])

Можна стримувати автора в його повній темпераменту, запальній і дещо претенсійно-самовпененій стилістичній войовничості, [2]), але тяжко не погодитися з ним в основній його думці, бо безсумнівною правдою є, що один добрий літературний твір віддає більшу прислугу нації, як сотки грімких патріотичних віршів.

Але пора закінчити вже огляд літературно-критичних статтей, нарисів і студій. [3]) Не говорити про них ніяк не можна, бо це домінанта тепер у всьому літературному руху, найважливіша ділянка нашого літературного життя на еміґрації.

---

[1]) »Межі та обрії«. Криза української літератури. »Рідне слово«, 1947, ч. 5, стор. 17. Пор. також: »Вільна українська література«, »МУР« 1946, стор. 47—65.

[2]) Що автор часто не вміє запанувати над своїм стилем — доказом його стаття: »Дещо про плюшевих ведмедиків« (»Українські Вісті« 1947, ч. 72).

[3]) Огляд далеко не повний. Для більшої повноти згадаю ще: В. Петрова: »Історіософічні етюди« (»МУР« 1946, ч. 2); В. Державина: »Проблеми клясицизму та систематика літературних стилів« (»МУР« 1947, ч. 2); Ю. Косача: »Вільна українська література« (»МУР« 1946, ч. 2); Іг. Костецького: »Український реалізм XX. ст.« (»МУР« 1946, ч. 2); Юрія Бойка: »Куди йдемо«. У статті автор закликує, щоб письменник був »пристрасним учасником визвольного змагу« (»Рідне слово« 1947, 11); д-ра Остапа Грицая: »Банкрот літератури« (»Орлик« вересень-жовтень 1947); Володимира Державина: »Поезія Михайла Ореста і неоклясицизм« (»Світання«, Науково-літературний збірник, 1946, ч. 2); Богдана Нижанківського-Зенона Тарнавського »Творча неволя« (»Українська Трибуна«) (у названій статті находимо гостру і палку відповідь теоретикам і письменникам, що бажають »визволення«); В. Державина: »Наша літературна романтика, її зразки та претенсії« (»Українська Трибуна« 1947 з 20. VI.); Юрія Шереха: »Етюди про незрозуміле в літературі« (»Арка« 1947, ч. 4); В. Державина: »Войовничий неоклясицизм Святослава Гординського« (»Українська Трибуна« 1947, ч. 79); О. Ждановича: »Мур« в теорії і практиці (»Орлик« 1947, ч. 8.); Юрія Косача: »Про сутнє й несутнє« (»Українська Трибуна« 1946, ч. 5); Віктора Бера: »Вага і міра слів« (»Українська Трибуна« 1946, 11); Його ж »Злидні днів« (»Українська Трибуна« 1946, ч. 13); його ж: »Проблема великої літератури« (»Українська Трибуна« 1946, ч. 15); Юрія Корибута: »Українська література в новій дійсності« (»Українська Трибуна« 1947, ч. 21); В. Чапленка: »Про оцінку літературних творів« (»Наше життя«. Додаток до часопису »Наше життя« 1946, ч. 26); Леонида Полтави: »Письменник, книжка і читач« (Літературний зошит, »Українські Вісті«, 1947, ч. 4, 5. Автор запевняє нас, що так само, »як літак, що перед польотом мусить розбігтись по землі, так і українська література, викінчуючи свій розгін, буде незабаром цілком готова до зльоту у високе літературне небо до того, що в світі зветься велика література«); І. Кошелівця: Стиль Surmaderne (»Літаври« 1947, 2); Ю. Дивнича: В боротьбі проти власних слабостей (»Літаври« 1947, ч. 2).

Здавалося б, що при такім великім теоретичнім зацікавленні літературою, при такім гарячім захопленні її майбутнім розвитком, при такій тривожній тузі за її осягами і сама літературна продукція піде назустріч великим побажанням. На жаль, так воно не є. Що більше: можна заризикувати думкою, що саме ця буйна теоретична дискусія, яка має пособляти розвиткові літературної творчости, витворювати пригожу атмосферу для письменників, підбадьорювати їх, — виходить деяким із них на шкоду, бо заставляє їх виконувати карколомні скоки, допускатися екстраваґантних спроб. У надмірній амбіції блиснути ориґінальністю і за одним розгоном ускочити в »велику літературу«, творять вони замість оповідань — дивоглядні нісенітниці (»Божественна лжа« Ігоря Костецького) і замість збірки новель дають збірки »ребусів і гієроґліфів«. [1])

Автім помиляються ті, які думають, що літературна дискусія витворить таланти. »Дискусіями — впевняє авторитетним словом Юрій Клен — великої літератури не твориться«. [2])

Правда, коли йдеться про кількість літературних творів, поезій, оповідань, нарисів, новель — то літературна продукція, як на еміґраційні умовини (маю на думці і технічні труднощі) більша, як можна того бажати. Так само буйна вона й розгінна, коли йдеться про кількість імен письменників, які друкують свої твори. Вистачить назвати імена, щоб упевнитися в тому. Отже, в поезії зустрічаємо імена Юрія Клена, Євгена Маланюка, Леонида Мосендза (збірка: »Леґенди«, поема »Канітферштан«), Тодося Осьмачки, Святослава Гординського (збірка »Вогнем і смерчем«, фраґменти поеми »Оксана«), Оксани Лятуринської, Олеся Бабія (збірки »Жнива«, »Світ і люди«), Івана Багряного (зб. »Золотий бумеранґ«), Богдана Кравцева, Володимира Янева, Михайла Ореста (збірка »Душа і доля«), Василя Барки (зб. »Апостоли«), Юрія Косача, Теодора Курпіти (зб. »Not a pass«, фрагмент поеми »Чому шумлять ліси«), Богдана Нижанківського (зб. »Щедрість«), Леонида Полтави (збірка »За мурами Берліну«), Леонида Лимана, Миколи Ситника (зб. »Відлітають птиці«), Ярослава Славутича (збірки: »Співає колос«, »Гомін віків«), Вадима Лесича, Петра Карпенка-Криниці (зб. »Полум'яна земля«), Юлія Бескида (зб. »Теофанова дочка«), Володимира Шаяна (зб. »Гимни землі«, »Повстань, Перуне«), Степана Риндика, Н. Щербини, Миколи Угрина-Безгрішного, Олега Стюарта, Андрія Гарасевича, Миколи Степаненка, Ростислава Єндика, Олега Балка, Василя Онуфрієнка, Ніни Павловської, Миколи Скелі, Романа Кедрини, Т. Княжича, Ірини Артим (збірка »Коли щастя зближається«), Олега Зуєвського (зб. »Золоті ворота«), Василя Орлика, Ігоря Тиверця, Т. Очеретька, Надії Іскри, М. Захарченка, Юрія Буряківця (зб. »Слово про Україну«), Володимира Коссака, Володимира Скорупського (зб. »Весняний гомін«), Петра Кізка (зб. »На віки твій«), Ждана Криці (зб. »Стигла кров«), Остапа Тарнавського, Олекси Стефановича, Бориса Лисянського, Бориса Олександрова (зб. »Мої дні«), Порфирія Горотака, Ганни Черінь, Г. Діброви, Івана Манила (байки »Колючий сміх«), Галини Сорока, Тараса Вірного, Олени Пономаренко, Бориса Жука, І. Качуровського, Олеся Соловея, Т. Дніпровського, І. Підкови, Юрія Чорного, Олекси Веретенченка, Віри Вовк, Юрія Доброго, Олекси Розмая, Миколи Щербака, С. Вереса, Марка Крилатого, Богдана Бори (зб. »У вирію«); в ділянці прози:

---

[1]) Так назвав збірку новель Ігоря Костецького п. н. »Про переможців« її рецензент Юрій Бойко.

[2]) »Великі твори, говорить він дальше, родяться в самотності. Смішно, коли поетові дають рецепти на творчість. Правдивому талантові вони не потрібні, а мірноті не поможуть.« Розмова з поетом (»Українська Трибуна« 1946, ч. 10).

Уласа Самчука, Івана Багряного, Тодося Осьмачки, Володимира Домонтовича, Василя Чапленка (»Муза та інші оповідання«), Панаса Феденка (»Сільська любов«), Зенона Тарнавського, Юрія Косача, Івана Керницького (гуморески »Циганськими дорогами«), Володимира Русальського (збірки оповідань: »Місячні ночі«, »Сонячні дзвони«, новелі »Син Іскаріота«), Ірини Винницької, Володимира Кримського, Олекси Ізарського, Олекси Степового (»Степова царівна«, »Вогні в церкві«, »З минулого«), Михайла Брика (»З минулих днів«, »Перстень« — новелі); Ореста Ікаренка (»Серця на дротах«), Марії Цуканової (опов. »Ельф«), Костя Галана, Івана Смолія (опов. »Чорний кіт«), Федора Дудка (повість »Війна«), М. Захарченка, Ігоря Костецького, Докії Гуменної (»Куркульська вілія«), Гліба Східного (пов. »Аркадій Ярош«), Петра Волиняка, Б. Гайдарівського (»Ще одно кохання«), Роксани Вишневецької, В. Світайла (»Сміх на кутні«), Юрка Степового, Олекси Сацюка (»Ще вежі заговорять«), Михайла Григорієва, Олекси Грабенка, Г. Голіяна, Наталі Яхненко, Олени Звичайної (оп. »Золотий потічок«), Р. Личаківського (»Любовна історія«), Ростислава Єндика (оп. »Відступник«).

В ділянці драми: Юрія Косача (»Ворог«, »Скорбна Симфонія«, »Зозулина Дача«, »Загибеля Тіри«), Людмили Коваленко (комедія »Ксантіппа«), Сергія Ледянського (»Перед Бурею«, »За щастям«, »1933 рік«), Гната Дядюренка (драматичні фраґменти »Свангільд«), Іларіона Чолгана (мельодрама »Львів«). [1])

Отже, славити Бога, є кому працювати. Але не так воно весело, коли говорити про внутрішню вартість творів. »По українських таборах Німеччини мандрують здорові широкоплечі юнаки. У наплечниках — їхні власні твори. Прошу — шість, вісім, десять марок. Люди купують. Люди читають. Це ж українська література. Українська муза. З міцними ліктями. А справжня Муза — неомузена. Досі не вийшли ані вірші Теліги, Ольжича, Антонича, ані роман Домонтовича [2]), ані . . . справжня муза не вміє розпихати ліктями . . .« [3])

Не входячи в те, наскільки авторові, що скрився під криптонімом, годилось в такій формі виступати проти своїх товаришів пера, треба сказати, що його сатиричні колючки таки декому й належаться. Так само є зерно правди в повних іронії словах Степана Риндика:

»... Але це мені найгірше,
Що віднині проза й вірші
Ірреальні мають бути,
Щоб ніхто не міг збагнути!
Бо лише в такій одежі,
Перейшовши глузду межі,
Зможуть славні члени Муру
Дати нам літературу.
Не малу, але велику,
І культурну, а не дику . . .« [4])

---

[1]) На конференції »МУР«-у в Майнц-Кастелі реферовано 5. і 6. листопада 1947 р. такі драматичні рукописні твори: »Морітурі« І. Багряного; »Шумлять жорна« — Уласа Самчука (фраґменти появилися друком в »Українських Вістях«, 1947, ч. 88); »Домаха« Людмили Коваленко; »Епізод з життя Єврони Критської« — Докії Гуменної; »На ріках вавилонських« — Івана Керницького; »Змова пана К« — Юрія Косача; »Близнята ще зустінуться« — Ігоря Костецького; »Пам'ятник Героя« — Леонида Полтави. Пор. »Українські Вісті«, 1947, ч. 67.

[2]) Автор має, здається, на думці повість »Доктор Серафікус«.

[3]) І. К-ко: »Чи проза в прозі«, »МУР« II, стор. 92.

[4]) »Плач муриста« (Рідне слово, ч. 11, стор. 74).

Все таки є дещо, про що слід заговорити. Я не думаю займатися осьтут розглядом і розбором усіх творів, що появилися в часах останньої еміґрації.[1]) Автім це й не потрібне. Є речі, про які краще й не згадувати. Обмежуся тільки до творів, які вже становлять деякий вклад в українську літературну творчість. Хочу ще тільки підкреслити, що сьогочасні українські письменники не творять якихсь окремих угрупувань, ідеологічно-мистецьких об'єднань, не згуртувались в окремих стилістичних школах. Якщо й є якісь об'єднання, так вони мають виключно територіяльний характер. Правда, є в поодиноких письменників риси, що їх взаємно до себе наближають або розмежовують, риси, що дали основу Шерехові вирізняти між ними »орґаністів« (назва не дуже щаслива) і »европеїстів«. Але не скрізь цей поділ дається провести точно і не до всіх них дасться приложити повністю. Коли проводити цей поділ, коли б прийшлося сказати, хто з них найкраще міг би репрезентувати такі напрямки, отже, хто з них зв'язаний з українським національним ґрунтом і з українськими національними традиціями з одного боку і хто пориває такі органічні зв'язки і звертається до творчих засобів і джерел західньої Европи — з другого боку, так до першої групи можна б віднести з поетів: Євгена Маланюка, Тодося Осьмачку, Ярослава Славутича, Василя Барку, а в ділянці прози: Василя Чапленка, Панаса Феденка, Степана Риндика, — до другої: Юрія Косача — в поезії і Володимира Домонтовича та Івана Багряного — в прозі. Але ще раз кажу, що не до всіх письменників підходить цей поділ. В одного й того самого письменника можуть виступати признаки одного й другого органічного пов'язання. Краще, отже, розглядати індивідуально.

Передусім із пієтизмом і пошаною приходиться згадати про посмертну спадщину тих письменників, що своєю »гарячою« смертю засвідчили свою любов до рідного краю, а саме: Олега Ольжича, Юрія Липи, Олени Теліги. Їх літературне обличчя вже відоме і їх літературна позиція вже закріплена. Їхні твори не тільки прикрашують у сьогочасну хвилину сторінки різних журналів, але появляються також завдяки їхнім другам і поклонникам окремими виданнями (»Рубан« Ю. Липи, »Підзамчя« О. Ольжича, »Душа на сторожі« О. Теліги). Так само відомі вже й устійнені в літературі позиції: Юрія Клена, Івана Багряного, Уласа Самчука, Олеся Бабія, Тодося Осьмачки, Леонида Мосендза, Святослава Гординського, Оксани Лятуринської, Юрія Косача, Михайла Ореста, Володимира Домонтовича, Василя Чапленка, Федора Дудка, Івана Керницького, Богдана Кравцева, Володимира Янева. Відкладаючи загальну характеристику їхньої творчости до окремого розгляду[2]), хочу затриматися хвилину при тих їхніх творах, які в теперішню хвилину широко реклямовані. Деякі з творів названих письменників поруч вийняткової реклями (напр., Ю. Косача: »Еней та життя інших«) зустрілися із словами найвищого признання. Хаотичну у формі й змісті, понуру в образах, непривітну у фантастиці поему Т. Осьмачки »Поет« не вагався Юрій Корибут назвати »книгою великої ваги«, »епохою в українській

---

[1]) Статтю п. н. »Українська еміґраційна література 1945—1947« помістив Володимир Державин в »Календар-і Альманах-у« на 1948 р. (стор. 130—152). У гарних, вишуканих словах розсипав автор ряд похвал різним сьогочасним письменникам за ті їхні твори, які вже появилися друком, і за ті, які ще не появилися. Автор умів кожному сказати якесь миле слівце, не зважаючи на те, чи воно йому належиться, чи, може, й не належиться.

Синтетичний огляд української літератури, зручно складений, у німецькій мові дав Юрій Косач: »Ukrainische Literatur der Gegenwart« (Regensburg, 1947, Verlag: Ukrainische Kultur, стор. 36).

[2]) У статті »Українська еміґраційна література« (1945—47).

літературі«.[1]) Так само й другий критик, Юрій Шерех, що підійнявся важкого завдання визначити кожному з сьогочасних письменників його місце в літературі, не має вже ні стриму, ні міри в вихвалюванні, послуговуючись при оцінці такою небуденною й вишуканою термінологією, як »інженерія слова«, »боротьба з вічністю.« З одним реченням названого рецензента можна без застережень погодитися, а саме з отсим: »... ні, якщо висловитися парадоксально, — »Поет« — більше проза, ніж прозовий »Старший боярин.« [2])

Подібно в пересадних суперлятивах висловлюються деякі рецензенти про наївну у фабулі, хоч багату в фантастику повість Осьмачки »Старший боярин«. [3])

Остання повість, як і повість Івана Багряного »Тигролови« й Уласа Самчука »Юність Василя Шеремети« були вже відзначені літературними нагородами на літературному конкурсі Українського Видавництва у Кракові 20. березня 1944 р., отже, вони й не зовсім нові. Повість Івана Багряного »Тигролови« треба повитати з радістю. Нова на українському ґрунті тема, зручно й вміло пов'язана з ідеєю української визвольної боротьби, цікава фабула, описи природи Далекого Сходу, вдумливо проведена характеристика постатей (зокрема гарна постать Наталки), живий, оригінальний стиль запевнюють повісті без сумніву літературну вартість. Можна мати тільки застереження до зовнішнього оформлення тексту, яке обнижує ціну твору, надаючи йому характер крикливої сензаційности. [4])

Відомої вже в українській літературі теми »весняних бур« (Осип Маковей: »Весняні бурі«, Ірина Вільде »Метелики на шпильках«, »Б'є восьма«) торкається майстер сьогочасної української прози Улас Самчук у повісті »Юність Василя Шеремети«, даючи образ внутрішніх переживань і хвилювання молодих душ у переломових часах після першої світової війни. Повість має ціну. Автор уміє кидати образи на широке полотно, вміє бистро і вдумливо обсервувати й точно намічувати.

У великий дзвін ударила деяка критика на появу повісти Юрія Косача »Еней та життя інших«. Але голос цього дзвону пролунає і втихне скоро. Крім деяких гарно побудованих речень і деяких дійсно поетичних образів, що полискують, як іскри на тлі невиразного, замряченого, сумеркового краєвиду,

---

[1]) »Українська Трибуна« 1947 ч. 67.

[2]) »Українська Трибуна 1948 ч. 8 (130) — Демонологічними й апокрифічними елементами в поемі Осьмачки зайнявся Ів. Кошелівець у статті »Фраґменти про »Поета« Осьмачки (»Українські Вісті« 1948 ч. 6.)

[3]) Юрій Корибут: »Старший боярин« Т. Осьмачки. »Українська Трибуна«, 1947 чч. 97 і 98. Ціла рецензія — поетична імпровізація у честь повісти, де в дзвінких словах хвалиться стиль повісти, як стиль безперервної візії, стиль постійного чуда, яке твориться на полях вселенної і в просторах серця людського«. — В такому ж стилі витримана й друга рецензія, а саме Юрія Шереха: »Над Україною дзвони гудуть« (»Українські Вісті« 1947 ч. 92). Ось якими словами розпочинає Шерех рецензію: »Старший боярин« Тодося Осьмачки — це наче сама Україна. Мережана-гаптована, золотом вишивана, словом за серце беруча, у масних чорноземеллях, у соняшному брининні, в місячній поводі зливі«. У славленні філософічного світосприймання Осьмачки — рецензент не знає меж. Навіть нагальні вияви примітивного фотизму (в інтеліґентної людини!) та вульґаризми у мові находять у нього слова признання й похвали. Без сумніву, є в Осьмаччиній повісті деякі цінності, але їх треба розглядати спокійніше й критичніше.

[4]) Прихильну оцінку повісти дав Гр. Шевчук »Твір про мистецтво стріляти«: »Українські Вісті« 1946 ч. 14 (72).

— повість не захоплює ні фабулою, ні характеристикою осіб,[1]) ні ситуаціями, ні вмінням відтворювати життя, ні багатством уяви автора. Автор непотрібно позує. Хоче викликати враження, що дивиться на життя з небосяжної висоти, що до української національної дійсности приглядається, як европеєць, чужинець до якоїсь далекої екзотики. А шкода, бо в Косача був літературний талант.[2])

Поема Юрія Клена »**Попіл імперій**« появилася покищо в розсипаних фраґментах. Але й ті фраґменти кажуть нам болюче відчувати втрату, яку понесла українська література в останніх днях. Поема »Попіл імперій« — твір великого задуму. Автор поклав собі за завдання дати образ усіх страхіть, переживань і страждань українського народу в останніх десятиріччях. Підкоряючи повністю форму своїм поетичним задумам, затримується автор при боротьбі за Київ, трагедії Базару, німецьких концентраційних таборах, німецьких системах винищування. Поема навіяна почуттям великого гніву, містить заклики до активности.

От і все, на чому можна затриматися.

У підсумках виходить: є в нас живий літературний рух, є багато письменників, є між ними дійсні літературні таланти. На жаль, останні розмінюються на дрібну монету; вдоволяються невеликими нарисами, поезіями, чи фраґментами, в яких неспокійно пошукують за новими формами вислову. У кінцевому висліді довго доводиться чекати на появу творів навіть таких, якими у свій час у »вишневосадкову« добу (глум Юрія Корибута!) збагатив українську літературу Іван Нечуй Левицький, якого наші европеїсти так безпощадно висмівають і так легковажать.

А прецінь, коли б не така шалена погоня за чимсь, чого люди не бачили і про що не чували, коли б дещо більше щирости у вислові, більше природности і безпосередности в образах, менше претенсійности, менше погорди до читача й менше охоти його легковажити, наші письменники мають дані, щоб творити нові цінності.[3])

Берхтесґаден, січень 1948

---

[1]) Креаціями героїв у чотирьох названих повістях та їхньою характеристикою (а саме: Василя Шеремети, Григорія Многогрішного, Ірина й Гордія Лундика) зайнявся Ю. Дивнич у статті »Чотири профілі« (»Українські Вісті« 1948 ч. 2, 3).

[2]) В останніх днях вийшла друком його повість »**День гніву**«, як перша частина трилогії »**Цезар степів**«. Про неї може ще передвчасно говорити. Так само треба стриматися з оцінкою повісти Домонтовича »**Доктор Серафікус**«, поки не вийде друга її частина. Повість робить враження цікавої психологічної студії на еротичні теми. Чому Юрій Корибут вважає за вказане давати при кінці книжки окрему інтерпретацію (»бедекера«), тяжко збагнути.

[3]) Про Об'єднання українських письменників МУР, його завдання і діяльність інформує далі (стор. 99 і д.) подрібно п. Ю. Ш. — Ред.

Володимир Кривуцький

Дві головні переселенські проблеми

(До проблеми переселення української інтеліґенції)

Серед багатьох проблем переселенської акції, що ними повсякденно займається Центральна Переселенська Управа, є дві принципіяльно актуальні й важливі, складні й важкі до розв'язання. Це проблема старшого покоління, незалежно від соціяльного його походження, тобто в цьому числі й нашої інтеліґенції старшого віку, та справа розміщення нашої інтеліґенції взагалі. Вони стоять поруч, хоч здавалося б, мало мають спільного. Насправді, трактуючи одних їх і других, як робочу силу, бо тільки за таку їх здебільшого вважають, доводиться нам цю проблему так власне ставити, шукаючи одначе з погляду переселенської акції різних шляхів її практичного розв'язання.

У чому її складність і труднощі?

Центральна Переселенська Управа, як громадська організація українських скитальців, як складова частина всього організованого українського життя, сама не переселює,а організує, підготовляє, допомагає організовано переселювати нашу еміґрацію поза межу Німеччини до західньоевропейських і позаокеанських країн. Бо, щоб переселювати, треба мати капітали і бути, хоч би до деякої міри, самостійною в своїх діях. А капіталів же вона не має, діяльність її назовні порівняно обмежена, хоч куди важливіша, як здебільша думається. Часто за нас говорять, без нас рішають нашу долю, не питаючи навіть скитальців, чи вони із цим погоджуються. Іншими словами — ми, скитальці, є об'єктом різних конференцій, міждержавних переговорів і договорів, а не одною з зацікавлених юридичних сторін, або співсуб'єктів, що разом з ІРО мають можливість договорюватися і підписувати будь-які зобов'язання, договори, на переселення на працю або поселення. Нас завжди ставлять перед завершеними фактами підписаних договорів і зафіксованих в них умов, невигідних нам ні з національного, ні правно-матеріяльного боку. Іноді, як це було з Бельгією й Голляндією, скитальців запрошують »на оглядини«, пропонують виїхати з представниками усіх національних груп на місце праці й подивитися, але їм ніколи не вдалося змінити умови договорів, підписуваних ІРО з відповідними представниками держав чи навіть фірм. Поставити питання руба, щоб, напр., не їхати на працю до даної країни, ми не маємо права й не можемо. З цього видно, в якій складній ситуації доводиться провадити свою працю Переселенській Управі, що всіми можливими способами повинна й мусить оборонити людські інтереси скитальців. Ще ясніше скажемо, Головна Кватира ІРО на Американську Зону воліє провадити, напр., конференції з представниками преси, а представників національних груп уникає, бо ці знають і можуть сказати більше, а це декому може не подобатися.

З такого стану речей вийшло таке, що досі з боку тих організацій, які виступають від імени скитальців, не було виявлено рішучого спротиву проти вербування на працю скитальців за віком і фізичним станом здоров'я (здебільшого вербують до 40 років, тільки Англія до 54 років), переважно молодих, нежонатих чоловіків і жінок (тільки Бельгія бере з родинами), залишаючи далі в Німеччині старих, розділюючи часто батьків від дітей, чоловіка від дружини. Проти такого

нелюдського, негуманного принципу вибору кращих молодих сил з нашої еміґрації, проти такого обезкровлення і обезвартнення її як цілости, проти порушення і знищення основної комірки всякого родинного, громадського й національного життя, Переселенська Управа всіми своїми силами завжди заперечувала й заперечує. Цієї ділянки праці, цієї скромної установи ніхто не бачить, але вона є фактом і відрадніше те, що на неї нарешті звернули увагу різні гуманітарні організації та ІРО.

Наші генеральні напрямні в переселенській акції такі — переселяти скитальців до даної країни групами, компактною масою, родинами. Вони виявили свою життьовість, високу гуманність, державну доцільність, практичність з погляду політики ІРО. Бо тільки через непродуманість до кінця всіх тих питань, сьогодні ІРО »несподівано« зустрілося з важкою для практичного розв'язання проблемою — приміщення і розміщення поза межами Німеччини старшого, чи не найбільше, з нашого погляду, цінного і вартісного елементу нашої еміґрації, що на своїх плечах, довгі роки ніс увесь тягар нашої визвольної боротьби. Це проблема наших батьків, з якими скитальці не розлучаться, бо це невід'ємна частина всього того дорогого, що їм ще в житті залишилося.

Друга проблема, яку також, скажемо, штучно утворено, це розміщення на працю й переселення нашої інтеліґенції. Дивна з першого погляду річ, в позаевропейських державах бракує інтеліґентних сил різних спеціяльностей і фахів, а в таборах ІРО марнуються й не використовуються кваліфіковані науковці, інженери, аґрономи, лікарі, ветеринарі, аптекарі, економісти-пляновики, хеміки, молочарі, торгівці ітд. Кожний з них в більшій, чи меншій мірі, на своєму місці і за певних умов, міг би, й напевно приносив би велику користь для науки й народнього господарства тієї країни, куди б його переселили. Нам скажуть, що є перешкоди з мовою, є різниця в студіях, умови інші, але всі ці труднощі переборні, їх за бажанням, порівняно легко можна б усунути. І знову ІРО в цьому напрямку не виявила ініціятиви, енергії, настирливости, а всі держави надто егоїстично підходять до розв'язання цього питання, боячись якоїсь конкуренції зі своєю місцевою інтеліґенцією.

Вияснивши генезу цих проблем, звернемось до фактичних статистичних даних і вкажемо на можливі шляхи їх вирішення.

За останніми даними в трьох зонах Німеччини в таборах і приватно проживає українців:

1. Американська Зона	73 646	чоловік
2. Англійська Зона	30 108	чоловік
3. Французька Зона	9 992	чоловік
Усього в Німеччині	113 746	чоловік
4. Австрія (в трьох зонах)	17 786	чоловік
Разом	131 532	чоловік

У числі 131 532 є 61 % чоловіків і 39 % жінок, дітей до 15 років обох статей у Німеччині 16 % та в Австрії до 18 років — 10,5 %. Віком від 45—55 років — 11,5 %, понад 55 років — 5 % всієї еміґрації.

З цього хочемо зробити такі висновки:

1. Якщо прийняти, що людина до 55 років майже цілком фізично здатна до всякої праці, а в крайньому разі до легшої, ІРО мусить добиватися поширити границю віку під час вербування на працю і таким способом дати можливість поважній кількості скитальців (15 125 чоловік) самим здобувати собі засоби для життя. Це зменшить турботи ІРО і різних гуманітарних організацій.

2. Про людей старших віком понад 55 років, які не мають родин, подбають самі скитальці, якщо їх переселюватимуть групами й родинами.

Залишається невелика кількість інвалідів, калік, кількости яких не знаємо, про яких подбають національні організації скитальців, якщо вони виїздитимуть разом.

Отже, виходить, що проблеми розміщення наших батьків можна практично розв'язати, якщо перш за все ІРО проявлятиме більше ініціятиви й наполегливости, а зацікавлені держави не керуватимуться при вербуванні робочої сили на працю виключно матеріяльно-егоїстичними інтересами, але й виявлять хоч би крихітку гуманности до скитальців, як жертв кривавої світової війни. При цьому мусимо ствердити, що ця гуманність їм навіть оплатилася б, бо держави одержують робітників, які пройшли довгу життєву школу і вміють дати собі раду в найскладніших умовах праці.

Є ще один можливий спосіб розв'язання цієї проблеми — це зобов'язання всіх держав брати з молодшими не менше 10 % старших, що врешті решт дає однакові результати.

Як показує досвід Бельгії, наше старше покоління може успішно виконувати різну допоміжну працю для обслуговування життєвих потреб скитальців і зароблятиме кошти на своє утримання, не будучи тягарем ні для держави, ні для скитальців.

Куди простіше, на нашу думку, розв'язується проблема технічної інтеліґенції, якщо, розуміється, до вишукання можливих шляхів буде притягнуто її, як найбільше в цьому зацікавлену сторону.

Мусимо сконстатувати, що в складі нашої еміґрації відсоток інтеліґенції, порівняно з іншими національними групами, значно більший, він досягає 15—16 % тоді, коли серед поляків, напр., він не більший 3—4 %, а серед інших груп ще менший. Це накладає на Переселенську Управу особливо відповідальні завдання, бо серед нашої інтеліґенції є багато таких осіб, які ми, як політична еміґрація, мусимо зберегти й утворити для них такі умови праці, щоб вони могли й дальше успішно працювати для нашої національної культури. Це є той дорогоцінний скарб, який ми врятували для себе, для прийдешніх поколінь нашого страдального народу.

Дозволяємо собі навести деякі статистичні дані, які виявлять обличчя нашої інтеліґенції. За браком повних даних наведемо лише цифри по Американській Зоні, де зосереджено більше половини української еміґрації.

Ми маємо з вищою освітою: 308 аґрономів, 1 361 інженерів і механіків, 74 інженерів залізничників, 3 962 економістів-плановиків, статистиків, банкових працівників, бухгалтерів, кооператорів, 298 професорів і доцентів, 1 244 учителів гімназій, священиків, бібліотекарів і т. д. з вищою освітою та 3 691 різних культурно-освітніх працівників з середньою освітою. Крім того 1 657 студентів різних факультетів. Особливо поважну кількість серед еміґрації творить медично-санітарний і ветеринарний персонал. У нас нараховується 219 лікарів різних спеціяльностей, 29 лікарів-дентистів, 39 фармацевтів, 88 ветеринарних лікарів та 939 осіб медичного допоміжного персоналу. Окрім цього є поважна кількість юристів та різних службовців адміністративного апарату. Одне слово $^1/_6$ частина всієї нашої еміґрації — це наша інтеліґенція.

Перед нами стоїть завдання не тільки хоронити й поставити в належні умови інтеліґенцію, але також ті наукові й високошкільні інституції, які нами збере-

жено на еміґрації, Наукове Т-во ім. Шевченка, Український Вільний Університет, УТГІ, або новозорганізовані ВУАН, ВЕШ та інші, що продовжують свою наукову і навчальну працю в складних і матеріяльно важких умовах на скитальщині. Це наш моральний громадський і національний обов'язок.

Як тут стоїть справа? За вийнятком окремих професійних об'єднань, як лісоводи, лікарі, ветеринарі, аґрономи, деякі групи інженерів (будівельники), що виявили ініціятиву і самі вишукували собі можливості для фахової праці, інші фахові групи більше надій покладали на когось, що цей невідомий хтось, або в ліпшому випадку ІРО за них подбає. Можливо, що тут частинно завинила й Переселенська Управа, яка не дала відповідного поштовху і не вказала можливих шляхів підшукання їм фахової праці.

Але просимо тільки уявити собі 5 чоловік, які працюють в Управі, просто фізично не всилі за всіх і за окремі групи все зробити. Безперечно, наші фахівці про себе мало дбали (говоримо про фахову інтеліґенцію). Тільки тепер, за поштовхом всіх національних груп, ІРО організувало спеціяльний Комітет, який займається проблемами використання інтелектуальних сил, зокрема лікарів і медичного персоналу. На черзі стоять інші фахи. Але цього надто мало, ми з цим набагато запізнились, втратили марно багато часу. Це не пусті фрази, а факт. Тільки тепер провадиться фахова верифікація, щоб з таким запізненням скласти »каталог фахів« і розіслати його по різних державах, фірмах та харитативних організаціях. Чому, наприклад, не звернутися б в цій справі до різних професійних об'єднань в позанімецьких країнах, чому не дати б оголошень в чужоземних ґазетах, чому не звернутися б до відповідних міністерств і т. д. ІРО до багатьох річей не догадалося, треба йому суґестіонувати, піддати думку, написати одиндва меморандуми. Давайте, панове, не дорікати другому, але себе самих запитати, чи ви все, хоч би щонебудь зробили, щоб про Вас, як фахову групу, знали в чужинних державах. Я насмілююсь твердити, що Ви й Управа замало стукали до дверей ІРО та інших високих установ, щоб вони почули Ваш голос. Тут не йдеться про будь-яке виломлювання з нашої громадськости, навпаки, наші фахівці, здається, могли б промостити шлях для інших. Можливо, треба йти на уступки, бо за кордоном не так охоче приймуть наших фахівців. Але треба вже тут вивчати чужоземні мови, англійську, французьку, еспанську й не заспокоювати себе, що то не пригодиться. Ні, все пригодиться, нічого даром не пропадає і треба працювати над підвищенням своєї кваліфікації. Чому б, скажімо, не звернутися до швайцарських, французьких, англійських учених, університетів, щоб вони утворили нашвидко курси за певними програмами і таким способом підготовили фахівців до праці в нових умовах. Жаль, що у наших фахівців ще немає спільної мови з фахівцями інших національних груп, що всі вони розрізнені, здебільшого безініціятивні, оспалі.

Складніше з нетехнічною інтеліґенцією. Покищо тут не торкаюсь професорів і доцентів, це потребує окремого насвітлення, хоч, на мою думку, справа не безнадійна. Ясно одно — нам треба не чекати поштовху ззовні, а якнайскоріше вдумливо консолідувати працю наших наукових і високошкільних закладів. Не кількість, а якість важна в цій справі. І нехай мені дозволено буде висловити в цьому місці мою особисту думку як людині старого гарту, що пройшла велику і довгу життєву путь — в нас чимало півінтеліґенції, що так висловлюсь, якій треба ще багато над собою попрацювати не тільки в фаховому, але і в загальноділовому розумінні. Вчитись ніколи не пізно й соромитися того не треба. Ми збираємося в невідомий шлях, а тому слід бути всесторонно озброєним і підкованим.

Може декому треба й змінити свій життєвий профіль, набути нову спеціяльність, цього не треба відкладати.

З проспектів та різних повідомлень з позаокеанських джерел виходить, що крім аґрономів, інженерів, лікарів, ветеринарів, молочарів, які на певних умовах і із знанням мов зможуть знайти для себе відповідну працю за фахом, решта інтеліґенції ледве, чи може розраховувати на працю в своїм фаху. І тому тут дуже гостро стоїть справа фахового перевишколу.

На жаль, те легковаження, байдужність, незрозуміла, фальшива амбіція, відсутність тверезої оцінки дійсного стану сьогодні й на далеку мету, створює у нашої інтеліґенції фальшиві ілюзії на майбутність. Якщо наша інтеліґенція вдумливо читає в ґазетах листи переселенців з різних країн, вона вже з цього може мати уяву, як розцінюють нас там. Ваше минуле нікому не цікаве, покажіть, що ви можете робити сьогодні. Це для них мірило. Не надійтеся на ІРО, на різні харитативні і гуманітарні організації. Тільки маючи в руках практичний фах, ви на чужині промостите собі шлях для того, щоб повернутися колись до свого основного фаху. Тому не відволікайте перевишколу, бо завтра може бути запізно. І тут не чекайте на ініціятиву Переселенської Управи, а допоможіть, підкажіть їй, бо в неї на голові інші справи.

Про наші наукові й високошкільні заклади одна наша спільна думка і турбота — знайти для них безпечне місце, мабуть в Європі, щоб вони тут, за допомогою всіх наших заокеанських братів могли продовжувати свою таку цінну і з національного боку важливу наукову працю до того часу, поки ми всі не повернемося на свою Рідну Землю. Час цей, на мою думку коротший, ніж ми гадаємо.

Українське Наукове Товариство в Ашаффенбурзі

»Українське Наукове Товариство« в Ашаффенбурзі заснувалося за статутом у березні 1947 р. з осідком у таборі »Ляґард« при ОПУЕ. Дотепер обхопило собою 14 науковців різних ділянок з ашаффенбурзької области, що є або були членами українських науково-дослідних інституцій та габілітованими викладачами високих шкіл у краю і на еміґрації. »Наукове Товариство« підпорядковується нашим центральним академічним установам. Положене між близькими університетськими містами Гайдельберґом, Вюрцбурґом і Франкфуртом, в одному з найбільших, українських центрів у Німеччині (до 7 000 українців), ашаффенбурзьке »Наукове Товариство« має статутові завдання допомагати науковій праці своїх членів, їх зв'язкам з різними науковими центрами, захищати їх професійні справи та задоволяти потреби місцевого українського громадянства в науково-популяризаційних ділянках.

Товариство дало дотепер ряд наукових і науково-популярних доповідей та допомогло Українській Вільній Академії Наук в Авґсбурзі улаштувати в Ашаффенбурзі в днях 17. і 18. серпня м. р. наукову конференцію групи Перед- і Ранньої Історії.

В. М.

Огляди

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА.

Огляд праці за час від 30. 3. 1947 до 6. 3. 1948 р.

І. Відновлення.

На Загальному Зібранні, що відбулося 30. березня 1947 р. в Мюнхені, відновлено діяльність Наукового Товариства ім. Шевченка, яке повстало у Львові ще в 1873 р. і в цьому році (1948) святкуватиме 75-ліття свого існування. Факт, що на Загальному Зібранні було заступлених 52 членів НТШ (33 приявних і 19 уповноважень), свідчить про те, що ініціятива віднови цього товариства була направду щаслива й правильна. А відновлено його ось з яких причин: 1. Голова, проф. І. Раковський, більшість Виділу й членів НТШ опинились після другої світової війни на еміґрації; 2. НТШ має свою давню традицію і заслуги; 3. воно знане широко не тільки серед всього українства, а й серед чужинців; багато чужинних учених є дійсними членами НТШ, у багатьох чужинецьких наукових бібліотеках є видання НТШ, бо з ними воно довгі літа обмінювалось виданими публікаціями, яких вийшло до 1939 р. понад 600 томів. Оце нав'язання до довголітньої традиції, бажання гідно продовжувати її та відкритий вступ у широкий світ, якому НТШ знане, і приявність більшости дійсних і звичайних членів НТШ на еміґрації — це ті ідейні заложення і правні основи, що спричинили віднову цього товариства на вищезгаданому Загальному Зібранні. До Виділу Товариства вибрано тоді одноголосно таких дійсних і звичайних членів: проф. д-р І. Раковський — Голова, проф. д-р З. Кузеля — заступник Голови і урядуючий Голова (з огляду на те, що проф. Раковський перебуває в Австрії), проф. д-р В. Кубійович — Генеральний Секретар, проф. д-р М. Чубатий, проф. д-р В. Щербаківський, проф. д-р Є. Храпливий, проф. інж. Ю. Павликовський, о. проф. д-р В. Лаба — члени Виділу; Т. Білостоцький, доц. д-р В. Лев, д-р П. Ісаїв, д-р Б. Лончина — заступники членів Виділу. До Контрольної Комісії ввійшли: проф. д-р К. Кисілевський, п. В. Мудрий і інж. А. Мілянич. Директорами Секцій обрано: проф. д-р І. Мірчука (Історично-філософічна Секція), проф. д-ра Л. Білецького (Філологічна Секція) і проф. д-ра Ю. Полянського (Математично-природописно-лікарська Секція). Після уступлення з Виділу Т. Білостоцького, Виділ кооптував на його місце доц. д-ра Я. Падоха.

Безпосередньо після відновляючого Загального Зібрання відбуто, згідно з традиціями Товариства, Святочну Академію у шану Т. Шевченка. На ній виголошено такі реферати: »Рембрандтівські світлотіні в поезії Шевченка« (проф. К. Кисілевський) і »Чар Шевченка, як людини« (доц. д-р Є. Ю. Пеленський).

II. Праця.

Коли дивитися з перспективи одного року від часу відновлення цього найстаршого нашого наукового товариства, побачимо, що він був присвячений в першу чергу організаційним справам та наладнанню всіх тих проблем, що з'являлись перед Виділом в міру розросту Товариства. Розпочато багато справ, одначе не всі вони дали вже на сьогодні конкретний успіх; бо одні з них передбачені на дальшу мету і є ще в стадії назрівання або реалізації; інші натрапляють на так багато труднощів, що їх можна перемагати тільки великим накладом зусилля, терпеливістю і часом. До того ж умовини, серед яких ми всі живемо, такі непригожі для наукової праці й акції, що не можна навіть думати про якісь блискучі успіхи в ділянці науки, але треба поволі, і з великим вкладом енерґії й праці поступати вперед.

Конкретно праця Наукового Товариства ім. Шевченка проявляється в ось таких ділянках:

1. **Канцелярія:** Це була перша справа організаційного порядку. Знайдено сяке-таке приміщення, де вміщено канцелярію, та заанґажовано 3 платні сили для полагоджування усіх адміністраційних справ. Кореспонденція була досить обширна.

2. Засідання Виділу: Було їх досі 6, і на них обговорювано всі актуальні справи та плян діяльности на майбутнє. Проводив ними проф. З. Кузеля, який — з огляду на перебування Голови Товариства проф. І. Раковського в Австрії — є урядуючим заступником Голови (в порозумінні з проф. І. Раковським і за вказівками відновляючого Загального Зібрання).

3. Нові дійсні члени: Секції НТШ вибрали, а Виділ затвердив дійсними членами товариства таких українських учених:

А) **В Історично-Філософічній Секції:** проф. інж. Роман Димінський, проф. Віктор Доманицький, проф. Курінний, о. проф. д-р Василь Лаба, проф. д-р Олександер Оглоблин, проф. Лев Окіншевич, д-р Домет Олянчин, проф. д-р Наталія Полонська-Василенко, проф. Леонтій Шрамченко (всі затверджені на засіданні Виділу в дні 13. червня 1947 року); проф. Василь Гришко (затв. дня 17. 9. 1947 р.); проф. Микола Васильїв і проф. д-р Олександер Кульчицький (в дні 30. 12. 1947 року).

Б) **У Філологічній Секції:** проф. Володимир Міяковський, проф. Євген Онацький, проф. Віктор Петрів (затв. в дні 13. 6. 1947 р.); доц. д-р Василь Лев, проф. д-р Ярослав Рудницький (затв. в дні 26. 7. 1947 р.) і проф. Ервін Кошмідер (затв. в дні 30. 12. 1947 р.).

В) **У Математично-природописно-лікарській Секції:** проф. д-р Михайло Ветухов, проф. д-р Іван Розгін (затв. в дні 13. 6. 1947 р.); проф. Микола Зайців, проф. Сергій Комарецький, проф. Сергій Крашеніников і проф. д-р Михайло Міщенко (затв. в дні 30. 12. 1947 року).

Разом вибрано в останньому році 24 нових дійсних членів, головно з рядів нової східньоукраїнської еміґрації.

З великим жалем мусимо згадати, що в цьому часі померли такі давні члени Т-ва: Філарет Колесса, Іван Брик, Мирон Кордуба і співробітник Юрій Клен.

4. Секції і Комісії:

А) Історично-філософічна Секція має на еміґрації 26 дійсних членів (в тому 3 поза Німеччиною). Її головою є проф. д-р Іван Мірчук, заступником голови о. д-р Йосафат Скрутень, а секретарем д-р Ілля Витанович. Ця Секція відбула 6 засідань (30. 3., 23. 5., 13. 6., 14. 7., 16. 9., 13. 11. 1947 року). Крім полагоджування організаційних справ виголошено на її засіданнях такі реферати: »Україна і Східня Европа у їх взаємовідносинах« (проф. Б. Крупницький, 13. 2. 1947) та »Гетьман Кирило Розумовський в освітленні його нащадка Каміля Розумовського« (проф. Б. Крупницький, 14. 7. 1947 р.) і »Василіяни над Ізарою« (о. д-р Й. Скрутень). В рамах Історично-філософічної Секції діють такі Комісії:

1. Історична (голова проф. Борис Крупницький, заступник проф. д-р Наталія Полонська-Василенко, секретар д-р Іван Левкович). Вона має 12 дійсних членів і 10 співробітників. Відбула 5 засідань в днях: 12. 7., 15. 9., 13. 11., 30. 12. 1947 р. На них обговорювано справу виготовлення »Записок« з нагоди річниць 1648 (ред. проф. Б. Крупницький), 1848 (ред. проф. І.Витанович), 1918 (ред. І. Витанович). На однім із засідань Комісії був прочитаний реферат: »Новгородсіверський гурток« (проф. О. Оглоблин).

2. Філософічно-педагогічна (голова проф. д-р І. Мірчук, заступник проф. д-р О. Кульчицький, секретар: д-р В. Янів). Вона має 7 дійсних членів і 23 співробітників. Відбула 5 засідань в днях: 2. 8., 15. 9., 31. 10., 24. 11. 1947 і 27. 2. 1948 На них виголошено такі реферати: »Філософічна антропологія, як спільний знаменник філософії, психології, педагогії і соціологічної проблематики« (проф. д-р О. Кульчицький); »Звідомлення із з'їзду німецьких філософів у Ґарміші« (проф. д-р І. Мірчук); »Програма навчання в українських уніфікованих гімназіях« (дир. О. Цісик); »Виховні напрямні нашого шкільництва на тлі сучасної доби« (д-р В. Стецюк); »Звідомлення про конґрес німецьких психологів у Бонні« (д-р Янів); »Проблема педагогічного розуміння« (Ю. Мінко).

3. Археологічна (голова проф. д-р Вадим Щербаківський, заступник проф. Я. П. Пастернак, секретар К. Филипович). Вона має 5 дійсних членів і 2 співробітників. Відбула два засідання.

4. Права і суспільних наук (голова проф. Ю. Павликовський, заступник доц. д-р М. Стахів, секретар проф. М. Васильїв). Вона має 10 дійсних членів і 33 співробітників. Відбула 2 засідання, на яких були виголошені такі реферати: »Вплив Хмельниччини на формування української нації« д-р М. Стахів) і »Забезпечення паперових грошей« (проф. Б. Мартос).

5. Музикологічна (голова проф. З. Кузеля, заступник д-р З. Лисько, секретар Є. Крахно). Вона має І дійсного члена і 5 співробітників. Відбула одне засідання дня 24. 9. 1947 року.

Б) Філологічна Секція: Має на еміґрації 13 дійсних членів (в тому 2 поза Німеччиною). Її головою є проф. д-р Л. Білецький, заступником дир. В. Радзикевич, І-им секретарем д-р Є. Ю. Пеленський і 2-им секретарем д-р В. Лев. Ця секція відбула 4 засідання (30. 3., 28. 7., 16. 9., 31. 10. 1947). На них обговорено й намічено праці з нагоди річниць 1648, 1848, 1798, 1918 рр., як теж виголошено такі реферати: »Історичний розвиток і сучасний стан українського словництва« (проф. З. Кузеля, 26. 7. 1947 р.). Крім цього Філологічна Секція має зголошених до друку 14 праць своїх членів.

У Філологічній Секції є такі Комісії:

1. Етнологічна (голова проф. З. Кузеля, заступник проф. В. Петрів, секретар д-р І. Сидорук). Вона має 11 дійсних членів і 17 співробітників. Відбула три засідання в днях 26. 7. і 15. 9. 1947 р. На них обговорено між іншим справу квестіонарів і дослідчу працю по таборах.

2. Бібліологічна (голова В. Дорошенко, заступник д-р Є. Ю. Пеленський, секретар д-р В. Лев). Вона має 12 дійсних членів і 15 співробітників. Відбула 2 засідання. На них виготовлено такі реферати »Україніка на чужині« (проф. З. Кузеля), »Бібліографія українознавства« і »Бібліографія українських бібліографій« (д-р Є. Ю. Пеленський), »Проєкт збірника з нагоди 75-ліття НТШ« (В. Дорошенко).

3. Літературознавча (голова проф. Л. Білецький, заступник В. Дорошенко, секретар Є. Ю. Пеленський). Вона має 7 дійсних членів і 26 співробітників. Відбула 1 засідання.

4. Мовознавча (голова проф. К. Кисілевський, заступник дир. В. Радзикевич, секретар д-р В. Лев). Вона має 7 дійсних членів і 16 співробітників. Відбула 2 засідання у днях 15. 9. і 30. 7. 1947 року. На них виголошено такі реферати: »Проєкт транслітерації української абетки для англійської, французької, німецької, еспанської і португальської мови (проф. Я. Рудницький), »Діялектологічний запитник« і »Діялектологічний словник« (проф. К. Кисілевський), »Останні публікації з українського мовознавства« (д-р В. Лев), »Огляд наших друкованих правописних правил на чужині« (І. Велигорський).

В) Математично-природописно-лікарська Секція. Коли ми є при праці мат.-природ.-лік. Секції, треба згадати про один сумний факт, а саме про виступ з членів НТШ його дійсного члена проф. д-ра Полікарпа Герасименка. Це сталося як протест у зв'язку з вибранням у дійсні члени НТШ проф. д-ра Олександра Оглоблина. Про цілу справу загал членства поінформований з »Відкритого листа українських істориків« та »Заяви« Виділу НТШ, Президії УВАН і Ректорату УВУ, поміщених на сторінках преси в лютому ц. р. в обороні чести людини і чести всіх тих українських учених, що жили й діяли в страшних умовинах совєтського режиму. Не перебувши цього пекла, ми не сміємо з легкої руки кидати важких обвинувачень на тих, що там жили, бо це провадило б далі до нашого самовинищування в ділянці української культури й науки. Нам не лишається нічого іншого, як висловити прикре розчарування і жаль з приводу таких методів діяння серед наукової верхівки. Виступлення проф. П. Герасименка з членства НТШ, це факт без прецеденсу в історії НТШ; треба висловити побажання, щоб він був останнім.

Мат.-природописна-лік. Секція має на еміґрації 19 дійсних членів (в тому 5 поза Німеччиною). Її головою був до грудня 1947 року проф. д-р Юрій Полянський, а після його виїзду закордон обрано головою секції (11. XI. 1947) проф. д-ра І. Розгона, а секретарем є проф. д-р Є. Вертипорох. Ця Секція відбула 6 засідань (3. 5., 10. 5., 8. 6., 24. 10., 11. 12. 1947 р. і 6. 2. 1948 року). На них обговорено справу природничої частини Енциклопедії Українознавства та виголошено такі реферати: »Мінливість мікробів під впливом бактеріографа« (проф. І. Розгін), »Вугор в Україні« (мгр. Е. Жарський), »Матеріяли до пізнання жуків-скрипунуватих Лемківщини« (проф. Дм. Зайців) і »До питання про зміни ляндшафтів« (проф. С. Крашеніников).

У Матем. природ.-лікар. Секції є такі Комісії:

1. Географічна (голова проф. В. Кубійович, заступник доц. М. Дольницький, секретар д-р І. Тесля). Вона має 5 дійсних членів і 9 співробітників. Відбула два засідання в днях 15. 9., 29. 12. 1947 р.

2. **Фізіографічна** (голова проф. д-р Ю. Полянський, а після його виїзду проф. Дмитро Зайців. Вона має 5 дійсних членів і 5 співробітників. Відбула одне засідання в дні 5. 2. 1948 р.

5. **Інститути:** Згідно з рішенням спільного засідання усіх Секцій НТШ в дні 13. 6. 1947 р. — утворено в Товаристві 4 Інститути з чисто практичними завданнями та в цілі усправнення наукової роботи, а саме:

1. Інститут Енциклопедій, під проводом проф. З. Кузелі (він існує при всіх Секціях НТШ). Він розпочав дуже сильно працю над приготуванням видання Енциклопедії Українознавства, значить, книги знання про Україну й українців від найдавніших часів досьогодні, яка була б опрацьована за останнім станом науки.

2. Бібліологічний Інститут, під проводом доц. Є. Ю. Пеленського (він існує при Істор.-філософічній Секції НТШ). Його завдання це збирання і видавання матеріялів до української бібліографії (україніка в чужих мовах, бібліографія українознавства) та фотографування основних підручників українознавства. Україніку в західньоевропейських мовах уже віддано до друку. Вона матиме 128 сторін великої вісімки і міститиме 3 500 наголовків. Також пороблено фотокопії деяких книжок. Інші речі у підготовці.

3. Інститут Української Мови, під проводом проф. Я. Рудницького є щойно в стадії оформлення. Він існує при Філологічній Секції НТШ і почав свою працю в лютому цього року від збирання матеріялів для пояснювального словника української літературної мови і словника українських говорів.

4. Інститут Національних Дослідів під проводом проф. В. Кубійовича (існує при Істор.-Філософічній Секції НТШ) викінчує досліди над національними відносинами в Галичині і над західнім українським пограниччям. Їх вислідом буде незабаром відповідна географічна карта та один том пояснень до неї. Дальші досліди щойно в стадії організації.

6. **Бібліотека НТШ:** Її директором є Володимир Дорошенко, довголітній директор бібліотеки НТШ у Львові. Не зважаючи на трудні умовини і брак відповідного приміщення на бібліотеку, дир. Дорошенко потрапив все ж таки зібрати до бібліотеки НТШ 774 книжок, 727 журналів, 2 818 газет, 816 дрібних друків і 277 ілюстрацій і т. д., разом 5 412 позицій. Бібліотека НТШ міститься тимчасово в таборі Орлик у Берхтесґадені.

7. **Святочні сходини в шану І. Франка:** Вони відбулися дня 13. 6. 1947 р. і на них були виголошені такі реферати: »Мойсей Франка на фоні тогочасної доби« (проф. Л. Білецький), »Франко як етнограф« (проф. З. Кузеля), »Поетичний наголос у Франка« (проф. Я. Рудницький), »Франко як суспільний діяч« (д-р М. Стахів).

8. **З'їзд у Міттенвальді:** В днях від 15 до 18. вересня 1947 р. відбувся в таборі у Міттенвальді науковий з'їзд членів НТШ. На цьому з'їзді відбуто засідання усіх Комісій (11), а в рямцях спільних засідань усіх Секцій виголошено ось такі реферати:

1. »Причини павперизації українських селян у Галичині до 1848 р. і після знесення панщини« — проф. Ю. Павликовський.
2. »Висока освіта й високі школи в Україні« — проф. І. Розгін.
3. »Академик Володимир Вернадський« — проф. д-р М. Єфремов.
4. »Шведські джерела до історії козаччини« — проф. Б. Крупницький.
5. »Гетьманат як форма влади« — проф. Л. Окіншевич.
6. »Скити в Україні« — проф. В. Щербаківський.
7. »Літописний Перемишль та проблема білих хорватів« — проф. Я. Пастернак.
8. »Документи до історії України в рр. 1941—1945 з нюрнберзького процесу« — д-р Є. Ю. Пеленський.
9. »Психологічна проблематика екзистенціональних поглядів на людину« — проф. О. Кульчицький.
10. »Німецький концентраційний табір — психологічна студія« — д-р В. Янів.
11. »Київ у житті і творчості Самійленка« — проф. Л. Білецький.
12. »Віденський октоїх« — проф. К. Кисілевський.
13. »Біблійна поетика« — д-р В. Лев.
14. »Праслов'янська музика« — д-р З. Лисько.
15. »Історичний розвиток дослідів над українською граматикою« — проф. З. Кузеля.

9. **Академічні Вечорі:** У травні 1947 року перебрало НТШ патронат над Академічними Вечорами в Мюнхені, а від нового академічного року 1947/48 воно перебрало вповні на себе зорганізування цих вечорів при співучасті Українського Католицького Академічного Сеньйорату ім. Митроп. А. Шептицького і Центрального Представництва Українського Студентства. З рамени НТШ очолює і організує Академічні Вечорі проф. О. Кульчицький.

Від осени досі виголошено в рямцях »Академічних Вечорів« 10 рефератів, та зорганізовано вечорі, присвячені річниці 1-ого листопада, пам'яті Юрія Клена, пам'яті Митрополита Андрея Шептицького і річниці 22-ого січня, а саме:

10. X. 47: проф. В. Петрів: »Проблема культурної доби«.
17. X. 47: проф. М. Васильїв: »Структурні зміни в світовому господарстві«.
24. X. 47: проф. Ю.Шерех: »Сучасність та наше мистецтво«.
31. X. 47: Листопадовий вечір з доповіддю д-ра М. Шлемкевича, рецитацією власних віршів В. Янева і деклямацією студ. А. Хмари.
7. XI. 47: доц. д-р Ю. Старосольський: »Проблема вини і кари на тлі нюрнберзького процесу«.
14. XI. 47: Вечір, присвячений пам'яті Ю. Клена, зорганізований УВУ, з відкриттям проф. д-ра В. Кубійовича, доповіддю проф. Шереха і деклямацією віршів Ю. Клена (в виконанні В. Янева).
21. XI. 47: д-р В. Янів: »Літопис у художній формі«.
28. XI. 47: доц. д-р Ю. Студинський: »Християнські принципи в сучасному господарському ладі«.
5. XII. 47: д-р П. Ісаїв: »Філософічні висновки із стану сучасної фізики«.
12. XII. 47: Вечір, присвячений пам'яті митроп. гр. А. Шептицького, організований УКАС, з доповіддю виступив О. Мельник, зі спогадами про митр. Шептицького рект. проф. д-р І. Мірчук і проф. д-р В. Щербаківський, з деклямацією Кривуцька-Бранка.
30. I. 47: Вечір, присвячений роковинам 22. січня, з доповідями д-ра М. Шлемкевича і ген. Неїло-Палія та деклямаціями студ. Кульчицького і студ. Хмара.
6. II. 47: доц. д-р М. Стахів: »Розвиток поняття держави в українському історичному процесі«.
13. II. 47: проф. д-р О. Кульчицький: »Філософічна концепція людини екзистенцій й українська духовість«.
27. II. 47: Проф. П. Курінний: »Принципи періодизації української історії в світлі археологічних даних«.

10. **Видання:** Не зважаючи на деякі старання Виділу НТШ — в ділянці видавничій нема ще більших успіхів. Головна перешкода в цьому — брак ліценції на видавництво і катастрофальний брак паперу. Тому деякі речі, що вже друкуються, чи друкуватимуться в найближчому часі, користають із чужих ліценцій. Так стоїть справа з »Українікою в західньоевропейських мовах« і з працею проф. Л. Окінщевича п. н. »Значне-Військове Товариство в Україні-Гетьманщині XVII.—XVIII. ст.«, які вийдуть у найближчому часі. Тримісячник »Сьогочасне й Минуле« користає з ліценції тижневика »Час« і готується до друку. Інші праці, що прийшли до НТШ, ждуть на свою чергу.

11.**Філія в Сполучених Державах П. А.:** Вона вже повстала в Нью-Йорку і її очолює професор д-р М. Чубатий, що має за співробітників деяких звичайних членів НТШ — мешканців Америки. Американська філія розпочала вже досить жваву працю, між іншим влаштувала 25. січня 1948 року »Свято Української культури« в Нью-Йорку, яке пройшло із значним успіхом, чого доказом є замітка про нього в найбільшім нью-йоркськім щоденнику.

12. **Пропаґанда:** Виділ НТШ старався поінформувати українське громадянство Европи і Америки про відновлення діяльности, працю і пляни НТШ і тому розіслав до всіх українських газет Европи і Америки ось такі статті: 1. Відновлення діяльности НТШ, 2. Наукове Товариство ім. Шевченка, його праця і пляни за час від 30. 3. до 30. 9. 1947 р., 3. Наукове Товариство ім. Шевченка — про його історію і наукову роботу в рр. 1873—1947. Крім цього проф. М. Чубатий написав кілька статтей про НТШ до заокеанської преси. Мусимо з приємністю ствердити, що всі ці статті знайшли дуже прихильний відгомін серед українського загалу.

III. Фінансові справи

Фінанси НТШ спираються досі виключно на пожертвах українського громадянства. Найбільшу рубрику в цій ділянці творять датки українських купців, які навіть оформили в рямцях своєї професійної організації (Об'єднання україн-

ських приватних підприємців) окремий »Комітет приятелів НТШ« під проводом п. Я. Пастушенка. Дальше йдуть пожертви поодиноких кооператив таборових управ і вкінці місячна дотація ЦПУЕ в сумі 1 500 РМ. Признана в літі 1947 року дотація Об'єднаного Українського Допомогового Комітету у Філядельфії досі не зреалізована. Також нема можливостей зреалізувати на Німеччину дотації Й. Е. Кардинала Е. Тіссерана. Як сказано, фінанси НТШ опираються виключно на пожертвах поодиноких українських громадян і установ і за це їм годиться зложити нашу щиру подяку.

IV. Відношення до УВАН

Існування на еміґрації двох українських наукових установ з тотожними завданнями і великою кількістю тих самих членів, це на думку Виділу НТШ явище некорисне і непотрібна витрата дорогоцінної енергії. Тому теж Виділ НТШ звернувся в серпні 1947 р. до Президії УВАН з пропозицією в справі координації праці та евентуального об'єднання обох установ в одну. Переговори в цьому напрямі йдуть, одначе дуже повільним кроком, чого доказом є факт, що заповіджене ще в грудні 1947 р. засідання представників обох установ і ЦПУЕ за ініціятивою цього останнього ще досі не відбулося, хоч Виділ НТШ назначив свого представника до переговорів ще 30. 12. 1947 і повідомив про це ЦПУЕ. У зв'язку з цією справою Виділ НТШ вважав своїм обов'язком поінформувати своїх членів та заінтересовані особи та установи про своє становище в справі об'єднання обох установ в одну; і він це зробив у формі зредаґування відповідної записки, що її одержали всі члени НТШ. Ця записка стрінулася з дуже неприхильним відгуком Президії УВАН, чого доказом був її лист до Виділу НТШ, в якому вона звернула увагу на деякі — на їх думку — наші »помилкові твердження«. У нашій відповіді до Президії УВАН — Виділ НТШ признав, що в його »Становищі« зайшла вправді одна помилка, одначе вона є такого несуттєвого характеру, що над цим не варто навіть зупинятися.

Про становище Виділу НТШ до справи об'єднання обох установ в одну загал членів поінформований. Тут треба зазначити тільки ось що: 75-літня традиція НТШ — це надто велика цінність для кожного взагалі українця, щоб над нею могти перейти до порядку дня і власними руками зліквідувати добре відому в цілому світі і добре заслужену установу. Її вже один раз зліквідували большевики в 1940 р., їй не дозволили діяти націонал-соціялістичні окупанти, її тепер знову атакують у радянській пресі. Це ознака, що ця установа уявляє собою направду велику національну цінність. Кожний член НТШ гаряче бажає об'єднання всього українського наукового світу, але кожному з нас дорогі традиції Товариства, що стоїть під патронатом Тараса Григоровича Шевченка, і їх відцуратися ми не сміємо. Саме, навпаки, мусимо їх зберігати і розвивати. І тому Виділ НТШ вважає, що найкориснішою річчю для справи вільної української науки було б: використати фірму НТШ, нав'язати до його довголітньої традиції і продовжувати його роботу аж до часу, коли НТШ зможе поклонитися вільній київській Академії Наук. Тимчасово Виділ НТШ готов переговорити всі ті потрібні до переведення зміни у зв'язку з евентуальним об'єднанням, що будуть опиратися в основному на нашому, на письмі з'ясованому становищі, і бажає виказати в тому напрямі максимум своєї доброї волі.

V. Дальші пляни і трудноці.

Говорити про дальші пляни праці НТШ це справа досить трудна, бо від плянування до реалізації якогось почину, зокрема в нинішніх часах, дорога досить далека. І тут треба вміти відповідно розцінити ситуацію та вибрати те, що найважніше і можливе до здійснення.

Найважніша справа в нашому пляні праці — це зібрання матеріялу і зредаґування Енциклопедії Українознавства, бо це велике національне діло з вартістю на довгі роки. Тому є нашим гарячим бажанням, щоб до праці над Енциклопедією Українознавства можна було притягнути всіх українських учених на еміґрації, бо тоді буде запорука, що це діло увінчається великим і довготривалим успіхом.

Інші передбачені видання будемо публікувати в міру можностей і засобів, і тут треба згадати про такі речі як журнал »Сьогочасне і Минуле«, »Звідомлення з засідань НТШ«, Записки Секцій присвячені роковинам 1648, 1798, 1848 і 1918 рр. Мусимо теж гідно відсвяткувати 75-ліття існування НТШ та присвятити цій річниці окрему збірну працю. Коли йде про наш наступний з'їзд, що відбудеться правдоподібно в травні ц. р., то його задумуємо присвятити одній центральній справі, а саме проблемі: »Україна і европейський Схід«.

Як бачимо вже з цього — праці є доволі. Та на шляху до здійснення праці і плянів НТШ стоїть багато труднощів, і Виділ та члени Товариства прекрасно здають собі справу з цього. Найважніша ділянка праці НТШ — наукові видання — натрапляють на найважчі перешкоди: ліценція на друк, папір, друкарня — це найважніші з тих справ, що стоять тепер на перешкоді правильному розвиткові кожного видавництва у зв'язку з сучасним економічним положенням. Брак відповідних бібліотек, головно з ділянки українознавства, теж утруднює поважну працю українського вченого, а часом навіть робить її неможливою. Далі розкинення членів НТШ по всіх усюдах та комунікаційні труднощі перешкоджують невимовно спільній праці і утруднюють контакт учених, такий потрібний завжди, а тепер зокрема. Вкінці ненадзвичайне положення вченого, що за своєю працею не має часу думати про себе, брак відповідних постійних доходів, що забезпечували б його правильно й гідно, харчева скрута, що відбирає часто всяку охоту й силу до праці — це теж одна з перешкод на шляху до правильного розвитку вільної української науки.

Отже, труднощів доволі. Та все таки українські учені згуртовані у свому найстаршому науковому Товаристві не сміють знеохочуватися ними, а мусять бути рішені послідовно йти вперед та працювати для добра української вільної науки й української Нації.

* * *

Як бачимо з цього короткого огляду, Наукове Товариство ім. Шевченка вповні стає на ноги. Воно живе, воно займається актуальними справами, воно тісно зв'язане з українською суспільністю і цілою нацією; воно бажає для них працювати, воно хоче відкрити українству дорогу у широкий західній світ. Вправді за цей короткий час від відновлення діяльности НТШ не можна було ще як слід його зорганізувати, вправді не створено ще вповні задовільного фінансового фонду для Товариства, вправді є багато труднощів у здійсненні його плянів — все ж таки, за цей неповний рік своєї діяльности, НТШ потрапило вже так оформитись, що воно стало поштовхом для багатьох учених до творчої наукової праці навіть серед наших преважких обставин і одним з найповажніших факторів в українському світі науки. Український учений працює зорганізовано для добра української науки. Він свідомий її завдань, свідомий своїх обов'язків, свідомий того, що його моральна сила в гурті. Але він сподівається, що оте найстарше українське наукове Товариство — через довгі літа єдиний репрезентант вільної української науки і нетитулована всеукраїнська Академія Наук — знайде серед української громади відповідну прихильність, піддержку і зрозуміння, та матиме змогу виконувати свої завдання і продовжувати свою світлу традицію, що її припечатали такі світлі постаті-члени НТШ, як Іван Франко, Михайло Грушевський і митроп. Андрей Шептицький. Хай оцей короткий звіт про дотеперішню працю й пляни на майбутнє Наукового Товариства ім. Шевченка спонукає нас усіх працювати вперто й послідовно в ім'я нашого спільного добра, в ім'я добра і слави України.

УКРАЇНСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

22. жовтня 1945 року в Мюнхені було засновано Українське Наукове Товариство за зразком НТШ.

Товариство складається з членів дійсних, почесних і членів співробітників. Дійсними членами товариства можуть бути наукові робітники, що самостійно працюють над якимнебудь питанням науковим і мають видруковані наукові праці. Без вибору Заг. Зборами, а тільки за згодою Президії можуть стати членами, коли того бажають і подадуть заяву: а) члени колишньої Академії Наук у Києві до 1932 р., в) члени Укр. Наук. Інституту (в Берліні), б) члени НТШ (у Львові), г) члени Укр. Наук. Інституту (у Варшаві), ґ) члени Могилянської Академії (у Варшаві), д) члени Іст.-Філол. Т-ва в Празі, е) габілітовані члени УТГІ та УВУ.

Товариство поділяється на такі відділи (або секції):

1. а) гуманітарний відділ з підсекціями: в) археолого-етнографічною, б) філософсько-теологічною, в) історичною і г) філософічною;

2. природничий з підсекціями: а) фізико-математичною, б) хемічно-геологічною, в) біологічною; 3. медично-ветеринарний; 4. агрономічно-лісовий; 5. технічний; 6. правничо- економічний з підсекціями: а) правничою і б) суспільно-економічною.

Члени секції вибирають з-поміж себе голову секції, заступника голови і секретаря.

Усіма справами товариства керують загальні збори і виконавчий орган цих зборів: президія товариства, зложена з голів секцій, вченого секретаря, двох представників від членів співробітників і скарбника.

Голова Товариства вибирається таємним голосуванням на загальних зборах з числа голів секції. Тимчасовим головою вибрано проф. В. Щербаківського.

На протязі 1945 і 1946 уконституувалися секції й підсекції, а саме: медичноветеринарна секція, що у неї обрано на голову проф. Бориса Андрієвського і на заступника голови проф. Олександра Корсунського, а секретарем проф. Івана Розгона, природнича секція, що у неї обрано на голову проф. Полікарпа Герасименка, правничо-економічна, що обрала на голову проф. Шрамченка, заступником проф. Димінського, секретарем проф. Васильїва, головою підсекції правничої обрано проф. Окіншевича, головою підсекції економічної проф. Димінського, а секретарем інж. Єременка. Відбулося засідання економічної підсекції з докладами проф. Шрамченка, Соснового й Васильїва.

До наукової праці приступлено було з початком 1946 року. І так медичноветеринарна секція зробила засідання з докладами в травні місяці в таборі в Карльсфельді, надавши йому одночасно і форму з'їзду лікарів. Було зачитано багато цікавих докладів.

Відділ природничий теж зробив засідання звичайного порядку з докладами в самому Мюнхені.

Найбільш реґулярно, одначе, велися засідання гуманітарного відділу. Головою цього відділу було обрано проф. Ващенка, а секретарем д-ра Гоція. Засідання відбувалися у Мюнхені в залі комітету на Розенгаймерштр. 46 а, за що управа Товариства приносить комітетові щиру подяку. Всіх засідань у 1946 році відбулося 12. Викладачі й теми були такі:

1. 25. 5. Проф. Г. Ващенко: Письменники Київської Руси про ідеал людини (з дискусією). (Присутніх 12 осіб).

2. 18. 6. Проф. Г. Ващенко: Різниці світоглядових поглядів християнського, комуністичного та ніцшеанського (14 осіб).

3. 25. 6. Проф. В. Щербаківський: Значення українського весільного обряду для розуміння психології українського народу (10 осіб).

4. 16. 7. Продовження докладу проф. Г. Ващенка про різниці світоглядових поглядів (11 осіб).

5. 23. 7. Продовження докладу проф. Г. Ващенка (12).

6. 30. 7. Проф. В. Щербаківський: Психологія теперішніх европейських народів у світлі передісторичної археології (16).

7. 6. 8. Проф. Горбачевський: Ідеократизм як основа модерного світогляду (11).

8. 13. 8. Продовження попереднього докладу проф. Горбачевського.

9. 27. 8. Проф. В. Петрів: Проблема первісного мислення (10).

10. 3. 9. Проф. В. Гришко: До інституту виборних і підпомічних козаків на Україні (11).

11. 5/11. Д-р В. Янів: Психологія в'язнів (12).

12. 12/11. Продовження попереднього докладу (9).

З хвилиною, коли значна частина членів зайнялася відновленням НТШ, діяльність Товариства припинилася, а з березня 1947 перейшла на НТШ, предтечею якого було тут на еміґрації.

В. Щ.

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК (1945—1947).

Перша думка закласти Українську Вільну Академію Наук (УВАН) виникла в наукових колах в кінці 1945 року. В Авґсбурзі 15. листопада того року відбулася нарада дванадцяти науковців різних галузів знання, що, обміркувавши різні можливі форми наукових об'єднань, зупинились на формі Вільної Академії Наук, як завершенні розбудови вільної наукової роботи на еміґрації, бо тоді вже відновилася діяльність Українського Вільного Університету і відчувалась гостра

потреба в організаційному центрі для всіх наукових сил, що в тій чи іншій мірі починали також відновлювати свою діяльність. По більших таборах вже існували громади науковців, які відбували сходини, слухали реферати, організовували прилюдні виступи науковців.

Вже на першій організаційній нараді 15. листопада підкреслено й прийнято було проєкт »Тимчасового Положення про УВАН«. Принцип організації, взятий за основу нового об'єднання, мав розв'язати найважчу проблему — усунути перешкоди до об'єднання в еміґраційних умовах життя — саме розкиданість українських учених по цілій Німеччині, по різних зонах окупації. Треба було віднайти таку форму, яка до найбільшої міри полегшувала б об'єднання розпорошених сил за їх науковими інтересами, зберегала б світлі традиції української науки, давала б моральну, а згодом і матеріяльну допомогу українському науковцю в його творчій праці.

Розв'язка цієї проблеми знайдена була в тому, що спрощені були самі форми організаційної структури: так визнане було за можливе, щоб три дійсних члени, або провідні співробітники якоїсь колишньої української наукової інституції центрального характеру (Всеукраїнської Академії Наук, Наукових Товариств у Києві і Львові, Наукових Інститутів у Берліні і Варшаві тощо) могли творити фахову групу, що вже сама далі автономно розвивалася б, притягаючи до праці в групі шляхом вибору всіх інших відомих групі членів українських наукових установ. Кілька таких створених груп з керівним членом на чолі становили б вже основу Української Вільної Академії Наук, яка далі могла б викликати ініціятиву по створенню дальших фахових груп, для всебічного й систематичного охоплення науковців по всіх ділянках знання.

Першою групою, що власне поклала початок для розвитку цілої Української Вільної Академії Наук, була група перед-та ранньої історії, яка відбула організаційні збори 5. грудня 1945 р. в кількості 4 осіб (членів колишньої Всеукраїнської Академії Наук, Всеукраїнського Археологічного Комітету та Наукового Товариства ім. Шевченка) і з самого початку діяльности втягла в роботу усіх наявних на еміґрації передісториків, археологів, археографів, палеографів, а навіть спеціялістів з мистецтвознавства й етнографії. Створена була група, яка в зародках ховала в собі можливість утворення нових груп: так дуже швидко після цього відокремилися з цієї групи група мистецтвознавства, української історії, а паралельно закладалися по черзі групи літературознавства, мовознавства, орієнталістична, книгознавча, етнографічна, економічна. Перша природнича група організована була 7. квітня 1946 року, а далі виникли біологічна, математично-фізична.

На кінець другого року роботи УВАН вже існує 13 цілком організованих груп і ще дві, заініціовані УВАН, що знаходяться в стадії організації: географічна і філософічна.

25. квітня 1946 року, коли УВАН складалася вже з 7 груп, нарадою керівних членів цих груп обрано було на президента УВАН проф. Дмитра Дорошенка, заслуженого історика, видатного громадського й культурного діяча, з іменем якого в історії української еміґрації пов'язано дуже багато важливих і світлих сторінок.

Керівними членами поодиноких наукових груп УВАН обрані були теж видатні й енерґійні вчені, що з великим захопленням взялися за цю важливу ділянку роботи. Археологічна група обрала своїм керівником заслуженого вченого в галузі передісторії, археології, етнографії і мистецтва проф. Вадима Щербаківського, а по його відмовленні роком пізніше видатного спеціяліста та енерґійного організатора проф. П. Курінного. На чолі групи історії та теорії літератури став відомий літературознавець проф. д-р Леонид Білецький. Енерґійне керівництво мовознавчою групою провадив широко відомий своїми працями, словниками і підручниками проф. д-р Ярослав Рудницький.

Етнографічну групу очолив видатний фолкльорист і літературознавець проф. д-р В. Петров. Керівним членом мистецтвознавчої групи був обраний теж широкознаний дослідник проф. д-р Володимир Січинський.

Такий провід цілком забезпечував і рівень роботи поодиноких груп і Вільної Академії в цілому.

Первісні пляни УВАН переносили центр ваги після організаційних справ на наукові конференції, що відбувалися по різних таборах. На цих конференціях члени груп ділилися своїм науковим надбанням і обговорювали організаційні та наукові питання.

Раз на рік відбувалася спільна для всіх груп — Шевченківська Конференція, яка являлася спільними зборами всіх членів УВАН, і річною нарадою керівних членів, що підводила підсумок річній роботі УВАН та обговорювала й вирішувала важливі організаційні справи.

На першій Шевченківській Конференції 24—25. квітня 1946 р. сталося обрання президента УВАН. На другій — Шевченківській конференції 27—28. березня 1947 р. підтверджено було повновластя проф. Д. Дорошенка, яко Президента на новий рік, і зформовано Президіяльне Бюро з 7-и членів, під головуванням заступника Президента проф. Л. Білецького на випадок від'їзду Президента УВАН за океан.

Наукові доповіді на Шевченківських конференціях торкалися на першій — виключно шевченкознавства (доповіді Д. Дорошенка, Л. Білецького, В. Петрова, Д. Чижевського, П. Курінного, Я. Рудницького, П. Мегика, Ю. Шереха, В. Лева, Д. Горняткевича, В. Січинського, В. Барки, Г. Ващенка, С. Гаєвського, С. Жука, П. Феденка, О. Повстенка), на другій — частково шевченкознавства (доповіді Д. Дорошенка, Д. Горняткевича, В. Витвицького, В. Чапленка, Я. Рудницького і Л. Білецького), а частково загальних проблем, що стояли перед тою чи іншою академічною групою (доповіді П. Курінного, В. Кубійовича, Я. Рудницького, П. Ковалева, Д. Олянчина, М. Ветухова, В. Чудинова-Богуна).

Тематика звичайних конференцій концентрувалася або навкого якогось одного питання, або була присвячена якійсь широкій проблемі, або складалася з чергових праць членів групи. Одна з трьох археологічних конференцій була присвячена Трипільській Культурі (доповіді П. Курінного, М. Міллера, Н. Кордиш), друга — допоміжним історичним наукам (доповіді П. Курінного, А. Коцевалова, В. Січинського, Я. Рудницького, В. Мацяка, М. Міллера, О. Оглоблина, П. Хруща, Д. Горняткевича). Одна з трьох історичних конференцій була присвячена гетьманові І. Мазепі та його добі (доповіді Д. Дорошенка, О. Оглоблина, Б. Крупницького, Д. Олянчина, П. Курінного, Н. Полонської-Василенка, П. Хруща, П. Феденка, О. Пріцака), а друга — темі: »Україна і Захід« (доповіді Д. Дорошенка, Б. Крупницького, М. Дольницького, П. Курінного, Н. Полонської-Василенко, В. Мацяка, О. Оглоблина, І. Витановича).

Так само і літературознавча група з трьох конференцій мала дві присвячені певним річницям, одна — Лесі Українці, друга Франковій річниці (доповіді Д. Дорошенка, С. Драгоманова, В. Петрова, П. Оксаненка, Л. Білецького, С. Гаєвського). З п'яти мовознавчих конференцій, одна була присвячена І. Франкові, друга — В. Сімовичеві, ще інша мала темою всіх доповідей »поетичну мову«, а праці одної з мовознавчих конференцій були присвячені пам'яті О. Колесси (доповіді Я. Рудницького, В. Лева, Д. Чижевського, Ю. Шереха, В. Чапленка, П. Ковалева, В. Державина, К. Кисілевського, В. Дорошенка, Л. Білецького, С. Гординського, М. Пшепюрської, І. Німчука).

Етнографічна група свою конференцію пов'язала з етнографічною виставкою в Діллінґені (доповіді В. Петрова, Л. Білецького, П. Ковалева, Я. Рудницького, К. Миропольського, П. Курінного, Л. Чикаленка, Д. Горняткевича).

Всього за два роки відбулося 45 конференцій, на яких зачитано було 201 доповідь.

Наукові конференції мали значення не лише для самої УВАН, для об'єднання членів окремих груп. Прилюдно виголошувані доповіді завжди притягали до себе увагу культурних шарів громадянства, знаходили велике зацікавлення слухачів, що часто забирали голос у дискусіях, викликали живі відгуки в еміґрантській пресі тощо. Робота УВАН знаходила своє признання і в урядових чинників, що виявилося в надзвичайно гостинному ставленні таборових Управ (Авґсбурґ, Новий Ульм, Міттенвальд, Ашаффенбурґ, Діллінґен, Берхтесґаден).

Визнання роботи УВАН по організації наукових сил було схвалено спеціяльною постановою Президії Центрального Представництва Української Еміґрації в Німеччині від 4. червня 1946 р. В цій постанові Президія ЦПУЕ визнала в кінці першого півріччя існування УВАН, що вона стає на еміґрації »Центром наукової роботи, переймаючи традиції Києво-Могилянської Академії«. Цією ж постановою на УВАН покладався обов'язок »об'єднати всі наукові сили по всіх зонах окупації в Німеччині«. На кінець другого року існування УВАН об'єднує 118 членів, з них 10 науковців-жінок.

З другого року існування УВАН центр ваги перенесено з конференцій на організацію більш поглибленої роботи в інститутах, які передбачені новим статутом УВАН, розробленим президіяльним бюро і переданим групам та поодиноким членам на ознайомлення, обговорення і внесення поправок і змін. Проєкт статуту має бути затверджений на Шевченківській конференції 1948 року. Крім того, великий доробок двох років вимагає закріплення розпочатої роботи шляхом видання праць УВАН. До цього часу протягом 1946 року УВАН видавала інформаційний »Бюлетень«, де друкувалися короткі автореферати прочитаних доповідей. З 1947 року замість »Бюлетеня« видається »Літопис УВАН« для інформації про конференції та різні організаційні справи.

Видання праць започатковано було в формі циклостилевих видань праць першої Шевченківської конференції (1946 р.), а саме 1. В. Петров — Провідні етапи розвитку сучасного Шевченкознавства (стор. 37), 2. Д. Чижевський — Деякі проблеми дослідження формального боку поезій Шевченка (стор. 17), 3. Я. Рудницький — Наголос в Шевченковій поезії (стор. 60), 4. В. Лев — Лексика ранньої Шевченкової поезії (стор. 10) і 5. С. Жук — Портрет Шевченка в скульптурі (стор. 11).

Об'єднані і зброшуровані разом усі ці окремі видання складають перший том збірника »Шевченко та його доба«.

До другої Шевченківської Конференції була надрукована пам'ятка: »Шевченків автограф 1857 р.« з фоторепродукцією листа Т. Шевченка до Ф. Толстого.

Крім того з історичної серії видано циклостилем працю Б. Крупницького »До методологічних проблем української історії, а з книгознавчої — теж циклостилем дві брошури: 1. »Українська бібліотека при Стенфорд Університеті в Пало Алто, Каліфорнія і 2. Лев Биковський »Бібліотека Української Держави« (1918—1921).

Нарешті в археологічній серії видано складений проф. П. Курінним і О. Повстенком альбом »Історичних плянів Києва«.

Видавнича справа з кінцем другого року існування УВАН набирає ширших можливостей у зв'язку з утворенням громадського фонду для цієї мети з організацією Т-ва Прихильників УВАН з головою п. Василем Мудрим на чолі управи Товариства.

В. М.

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ МУР.

Об'єднання українських письменників МУР (Мистецький Український Рух) постало в Нюрнбергу 25. вересня 1945 заходом ініціятивної групи в складі: Іван Багряний, В. Домонтович, Юрій Косач, Ігор Костецький, Іван Майстренко, Леонид Полтава і Юрій Шерех. Ініціятивна група опрацювала декларацію МУР-у, що так визначала завдання української літератури на еміґрації в повоєнний час:

»Час ставив і ставить перед українським мистецтвом те завдання, до якого воно покликане: у високомистецькій, досконалій формі служити своєму народові і тим самим завоювати собі голос та авторитет у світовому мистецтві.

Відкидаючи все мистецьки недолуге та ідейно вороже українському народові, українські митці об'єднуються для того, щоб у товариській співпраці змагати до вершин справжнього і поважного мистецтва. Це об'єднання українських митців на еміґрації відкрите для тих діячів слова, які пишуть на своєму прапорі гасло досконалого, ідейно й формально зрілого і вічно шукаючого мистецтва«.

Ініціятивна група виходила з того погляду, що всі українські митці слова на еміґрації становлять собою єдиний мистецький фронт, об'єднаний спільними завданнями, а відмінності стилістичні чи партійно-організаційні цілком можуть існувати і по-товариському змагатися в межах цього єдиного національно-мистецького фронту. Не розбиття, а об'єднання — це гасло диктувалося і тяжкими зовнішніми обставинами українського життя і нечисленністю мистецьких кадрів на еміґрації, і, головне, посутньою внутрішньою єдністю національно-спрямованих сил українського народу і його інтеліґенції.

Концепція ініціятивної групи зустріла загальне співчуття серед провідних майстрів української літератури. Вони майже всі об'єдналися в МУР-і, і 21—22. грудня 1945 р. в Ашаффенбурзі відбувся 1. З'їзд, що і уконституював остаточно МУР, прийнявши статут і вибравши правління в складі: Улас Самчук (голова), Юрій Шерех (заступник голови), В. Домонтович, Юрій Косач і Ігор Костецький; кандидати — Іван Багряний і Б. Подоляк. З'їзд заслухав також кілька доповідей проблемного характеру: »Велика література« Уласа Самчука, »Стилі сучасної української літератури на еміґрації« Юрія Шереха, »Роздум з нагоди сторіччя Кирило-Методіївського Братства« Володимира Шаяна, »Про завдання української нації« Івана Багряного, »Криза сучасної української літератури« Ю. Косача і »Український реалізм XX. сторіччя« Ігоря Костецького.

Дальшу працю МУР-у З'їзд визначив так: лінією внутрішньо-письменницької праці — організація конференцій МУР-у і дальша консолідація провідних письменницьких сил; лінією репрезентації МУР-у — організація літературних вечорів і дискусій; лінією видавничою — організація кооперативного видавництва письменників, видання дискусійних збірників літературної проблематики і видання »Малої бібліотеки МУР-у« (про видання великих книжок в тогочасних умовах браку українських друкарень і нез'ясованости правного стану еміґрації, говорити ще не можна було).

1946 р. відбулося дві конференції МУР-у. Перша з них була проведена в Авґсбурґу 28—29. січня 1946 р. На цій конференції повторно прочитано з'їздові доповіді У. Самчука, Ю. Шереха і І. Костецького. Крім того прочитали доповіді: Микола Шлемкевич про світоглядові шукання в українській літературі, Остап Грицай про проблеми великої і малої літератури, Володимир Шаян про індоевропейський ренесанс і Василь Чапленко про збагачений реалізм. Друга конференція відбулася в Байройті 4—5. жовтня 1946. Вона була присвячена станові і завданням сучасної літературної критики. Заслухано і обговорено такі доповіді: »Проблеми сучасної української літературної критики на еміґрації« Б. Подоляка, »Письменник і критика« Леонида Білецького, »Історична белетристика і становище критики« Юрія Косача, »Літературна критика, її творча мета й небезпеки« Остапа Грицая, »Літературна критика й літературні жанри« Володимира Державина, »Суб'єктивізм у літературній критиці« Ігоря Костецького і »Література і читач« Василя Чапленка.

II. З'їзд МУР-у, що відбувся 15—16. березня 1947 р. в Ульмі, був присвячений творчим та організаційним підсумкам першого року праці МУР-у. Творчі проблеми були підсумовані в доповідях Юрія Косача »Обрії нової драми«, Володимира Державина »Наша літературна проза 1946 — початку 1947 р.« і Юрія Шереха: »Року Божого 1946«. Організаційні підсумки були підбиті в звітах від Правління МУР-у, що їх зробили У. Самчук та І. Костецький. З'їзд обрав нове правління в складі: Улас Самчук (голова), Юрій Шерех (заступник голови), Борис Подоляк, Юрій Дивнич, Святослав Гординський, Юрій Косач (члени), Володимир Державин і Яр. Славутич (кандидати), цілком схваливши працю попереднього правління.

4—5. листопада 1947 р. в Майнц-Кастелі відбулася чергова конференція МУР-у, присвячена обговоренню нових драматичних творів членів МУР-у. На конференції прочитано й обговорено драми Людмили Коваленко: »Домаха«, Уласа Самчука »Шумлять жорна«, Івана Багряного »Morituri« і Ігоря Костецького »Близнята ще зустрінуться«. У конференції брали участь провідні діячі українського театру на еміґрації, зокрема Володимир Блавацький та Йосип Гірняк.

З'їзд і особливо конференція показали, що попри окремі тертя й часткові непорозуміння в МУР-і виробляється чимраз виразніше атмосфера єдности і здорової, товариської критики. З цього погляду концепція МУР-у як федерації різних творчих індивідуальностей і груп у межах єдиного національного письменницького фронту себе цілковито виправдала.

Хибою в роботі МУР-у є те, що досі не засновано самостійного письменницького видавництва. До цього спричинилися труднощі організаційного, фінансового і правного характеру. Через брак свого видавництва не можна було внести пляновости в видавничу справу, багато залежало від енерґії й зв'язків окремих членів МУР-у, в наслідок чого не всі течії, наявні в МУР-і, однаково добре репрезентовані перед читачем виданням своїх творів. Усе ж пощастило видати три збірники літературної проблематики »МУР«, які причинилися до великої дискусії і відіграли з цього погляду велику позитивну ролю, і один альманах »МУР«.

Підготовані до друку четвертий збірник і другий альманах. У серії »Мала бібліотека МУР-у« видано »Попіл імперій« ч. 1. Юрія Клена, »Ноктюрн в-moll« Юрія Косача, »Юність Василя Шеремети« (розділи з роману) Уласа Самчука, »Материнки« Роксани Вишневецької і »Оповідання про переможців« Ігоря Костецького.

Не мавши змоги організувати своє видавництво, правління МУР-у запровадило систему апробації вартісних книжок, видаваних у інших видавництвах. Марка МУР-у »Золота Брама« стала знаком ґарантії, що дана книжка не належить до, на жаль, в еміґраційних умовах нерідкої макулятури. З маркою »Золота Брама« вийшли такі видання: Іван Багряний »Золотий бумеранґ« (поезії), Іван Багряний »Тигролови« (роман в 2 частинах) , Василь Барка: »Апостоли« (поезії), В. Домонтович: »Доктор Серафікус« (повість), Юрій Клен: »Спогади про неокласиків«, Юрій Косач: »Дійство про Юрія Переможця« (драма), Юрій Косач: »Еней і життя інших« (повість), Улас Самчук: »Юність Василя Шеремети« (повість в 2 частинах), Тодось Осьмачка: »Старший боярин« (повість), Яр. Славутич: »Гомін віків« (поезії), календар на 1947, вид. »Українське Слово« та ін.

З періодичних видань при співпраці МУР-у виходили: »Хорс« (орган »експериментаторських« течій МУР-у, вийшло ч. 1), »Звено«, що репрезентувало МУР в Австрії, »Арка« (місячник) і »Літературний зошит« (газета; вийшло 5 чисел).

Видано також збірку пародій та епіграм »Буря в МУР-і«.

Окремі книжки членів МУР-у вийшли з різних причин без марки МУР-у. Сюди належать (з цінніших): »Мозаїка квадрів в'язничних« Михайла Бажанського, »Огнем і смерчем« Святослава Гординського, »Куркульська вілія« Докії Гуменної, »Циганськими дорогами« Івана Керницького, »Дума і доля« Михайла Ореста, »За мурами Берліну« Леонида Полтави, »Ночі« Олександра Смотрича, »Муза« Василя Чапленка, »Аркадій Ярош« Гліба Східного та ін.

Разом узяте, зважаючи на незвичайно тяжкі обставини сучасного видавання, все це становить досить поважний підсумок.

До цього слід додати, що ані письменники індивідуально, ані МУР в цілому не діставали (за винятком маленької одноразової дотації ЦПУЕ на транспортово-поштові витрати) жадної фінансової допомоги і вся праця проводилася тільки в наслідок жертвенної настанови деяких членів МУР-у і його правління.

Ю. Ш.

ЦІННІ ВИСОКОШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ.

Видання »Українського Вільного Університету«

Українська високошкільна молодь, а особливо студенти »Українського Вільного Університету« з Праги найшлися після закінчення війни в критичному положенні щодо підручників, зрештою в не менше критичному, як і молодь середніх чи народніх шкіл. Не було довідників у навчальній праці, не було підручників із поодиноких фахових ділянок. Студенти були здані тільки виключно на виклади професорів. Деякі з них старалися запобігти лихові конспектами лекцій і так дійшло до видання кількох скриптів накладом »Української Студентської Громади« в Авґсбурзі (напр., »Курс загального мовознавства« проф. В. Державина, »Нарис української діялектології« проф. Я. Рудницького та інші.).

Щоб запобігти цій недостачі зорганізовано при »Українському Вільному Університеті« в Мюнхені окрему »Видавничу Комісію« під керівництвом проф. В. Петрова та інж. Колодницького й почато на ширшу скалю працю над виданням високошкільних підручників із усіх тих ділянок знання, які запрезентовані в УВУ й з яких треба складати окремі іспити.

Так як це роблено за добрих часів у Празі й так, як це роблять під теперішню пору в широкому маштабі в »Українському Технічно-Господарському Інституті« в Реґенсбурзі, зорганізовано ці видання в формі циклостилевих скриптів. Тільки ж виконання й зовнішня форма цих видань далеко перейшла рівень звичайних у нас циклостилевих публікацій. Коли взяти до рук ту, чи іншу книжку, то треба без вагання признати, що це найвище досягнення циклостилевої техніки, яке ми досі бачили на українському книжковому ринку. Чистий друк, добрий папір, гарна оправа й друковані в друкарні титульні сторінки більшости видань — підносять зовнішню вартість тих підручників.

Коли ж йде про їх зміст, то тут чергуються одне побіч одного, і право, як, напр., »Лекції з історії українського права« проф. Л. Окіншевича, чи »Огляд історії українського права« в двох частинах проф. М. Чубатого, і філософія, історія культури, напр., »Нариси української культури« проф. І. Мірчука, побіч передісторії, напр., »Кам'яна доба в Україні« проф. В. Щербаківського, напр., »Український Фолкльор« проф. В. Петрова з українським мовознавством, напр., »До генези називного речення« проф. Юрія Шереха.

Як бачимо, ці видання це не якісь серії, а кожний випуск окрема й самостійна книжка, що дає в науковому освітленні синтетичний огляд даного питання. Деякі праці, як, напр., згадана проф. Шереха, це не тільки підручники-довідники, але й визначні науково-дослідчі розвідки, що своїм характером виходять поза рамці підручників і викликують інтерес широких кіл фахівців із даної ділянки. Тимто можна твердити, що видання УВУ мають не тільки вузький круг відборців-студентів УВУ, чи інших високих шкіл, але теж заспокоюють видавничі потреби українських науковців.

Як довідуємося, в друку находяться дальші випуски, напр., підручники української та староцерковнослов'янської граматик, права, економії, філософії, психології тощо.

Треба щиро привітати цей цінний почин нашої »Альме Матріс« в напрямі забезпечення українських академічних кіл підручниками із різних ділянок українознавства та побажати, щоб у можливо скорому часі побачили денне світло теж і інші потрібні високошкільні довідники, що мають збагатити наші культурні надбання на еміграції та вможливити нормальну студійну працю широким колам українського студентства.

Д-р Ярослав Рудницький.

ПРОФЕСОР АНДРІЙ ЯКОВЛІВ.

Ювілейна згадка 1872—1947.

Українська наука в грудні 1947 р. святкувала 75-літній ювілей життя одного із своїх найбільших і найзаслуженіших учених. Мова йде про А н д р і я Я к о в л е в а, бувшого ректора Українського Вільного Університету, якому Університет, шануючи його громадські й наукові заслуги, уділив у цьому році почесного титулу доктора прав гоноріс кавза.

10. грудня 1872 р. побачив світ в старій гетьманській столиці Чигирині майбутній учений. Освіту він здобув у Київській Духовній Семінарії, яку закінчив в 1894 р. Року 1893 (після кількох років учителвської праці на селі) А. Яковлів вступає на правничий факультет Дорпатського (в Естонії) Університету, який він закінчив в 1902 р. Як сам він згадує, його найбільше цікавили виклади відомого російського історика права, пізнішого члена Російської Академії Наук М. Дьяконова. У Дьяконова він бере і тему для своєї дипломової праці, при чому — ясна річ — з української тематики: »Черкавський господарський замок і повіт в XV—XVI. ст.«.

По закінченні високої освіти А. Яковлів працює спочатку в київській адвокатурі, а з 1910 р. при київській міській управі.

Органічно зв'язаний ще з юнацьких літ з українською національною працею А. Яковлів приймає далі чинну участь в державній українській праці часів визвольної боротьби, належачи до чолових діячів урядів Центральної Ради, Гетьманату і УНР. Отже, з березня 1918 р. він є директор канцелярії Центральної Ради і член Президії т. зв. Малої Ради. З липня 1918 р. він є директором департаменту чужоземних зносин міністерства закордонних справ. В січні 1919 р. призначають його надзвичайним послом УНР до Бельгії і Голляндії і на тій посаді перебуває до 1923 р.

Наукова діяльність А. Яковлева починається задовго до 1917 р., при чому він послідовно вміщує свої науково-дослідні праці, рецензії і заміти в виданнях українських наукових товариств (Київського і Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові). З 1923 року наукова робота стає для нього основною. Після подання до

Українського Вільного Університету габілітаційної праці: »Теорія доказів в цивільному процесі« А. Яковлів стає доцентом УВУ по катедрі цивільного процесу. Довгі роки дальша праця його є в першу чергу зв'язана з Українським Вільним Університетом, де він в 1926 р. був іменований надзвичайним, а в 1928 р. звичайним (ординарним) професором. В Українському Вільному Університеті сповняв А. Яковлів уряд ректора в 1930—31 р. і вдруге обраний на це становище в 1944/45 академічному році. Працював також деякий час в Українському Науковому Інституті в Варшаві, будучи його директором, був членом і неодмінним секретарем Могилянсько-Мазепиної Академії Наук на еміґрації.

А. Яковлів був дійсним членом Київського Українського Наукового Товариства, Українського Історично-Філологічного Товариства у Празі, українських правничих товариств у Києві, Варшаві і Празі, є дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка.

Перебуваючи професором українських високих шкіл на еміґрації А. Яковлів випустив в світ курси з цивільного права, торговельного права і цивільного процесу. Перші два з них вже в останній час перевидав другим виданням УТГІ і таким чином і сучасне українське студентство вчиться правничих дисциплін за його працями.

А. Яковлів є автором великої кількости дослідчих наукових праць. Особливо важливою з них є робота з ділянки історії українського права про »Суди в Україні в ХУ—ХУШ. стст.«, »Українсько-московські договори в ХУП-ХУШ. стст.«, »Впливи старочеського права на право українське«, »Німецьке право в Україні« (видана німецькою мовою). Підготовлена до друку фундаментальна дослідна праця про український кодекс 1743 р. »Права, по которим судится малороссійскій народ«. З загальноісторичних праць А. Яковлева особливо цінною є розвідка про »Автора Історії Руссов«.

Наукові праці А. Яковлева відзначаються глибокою ерудицією, прекрасним обізнанням з взятою темою, спокійним і об'єктивним тоном викладу. В той же час в кожній із цих праць автор виявляв себе гарячим українським патріотом, що з великим замилуванням опрацьовує правне минуле свого народу. Ці праці поставили А. Яковлева на одне з основних місць поміж дослідників історії українського права.

Своїми громадськими й науковими заслугами перед своїм народом проф. А. Яковлів створив собі заслужену славу. В старому українському вченому, що зараз проживає в Бельгії, де опрацьовує свої дальші дослідні роботи, українські правники мають бачити свого визначного представника. Український Вільний Університет пишається своїм професором і колишнім ректором, українська наука зобов'язана йому своїми великими досягненнями. Український народ в його особі має свого вірного сина, який ціле своє життя посвятив ділу своєї Нації.

Побажаємо нашому вченому ще довгих літ плідної наукової праці!

Л. Окіншевич.

Рецензії

Проф. Курінний П. »Нариси з історії української археології«, Авґсбурґ, 1947, 75 стор., Накладом Студентської Громади (циклост. вид.).

В 1947 р. проф. П. Курінний випустив »Нариси з історії української археології«. По суті надруковано тільки першу частину широко задуманої праці, яка має складатися з чотирьох відділів:

1. Історія української археології, 2. Археологія України, 3. Методи археологічного дослідження, 4. Бібліографія з археології України.

Перед нами лежить перша частина, саме »Історія української археології«. Видатний український археолог взяв тут на себе дуже нелегке завдання звести до купи розпорошені відомості про історію археологічної праці в Україні й про Україну. Це ще мало досліджений терен і тому ця піонерська праця П. Курінного заслуговує великого признання.

Автор пише ясно й дуже стисло, майже конспективно і вкладає силу матеріялу на 75 сторінках тексту. В основу його докладу взято основні етапи українського історичного розвитку. Але він в своїй періодизації керується не стільки хронологічним принципом, скільки принципом пристосовання археологічної праці до певних інституцій, що зробили видатну працю на полі археології. Особливу увагу звертає він на організацію археологічної праці, і тому у нього видатну ролю грають археологічні з'їзди 19—20. ст. і совєтських часів. Поруч з тим виступає наперед льокальний момент, дослідження на місцях, тому маємо цілі відділи в його історії, присвячені зокрема археологічним центрам — одеському, київському, львівському тощо.

В своїй книзі автор доходить до наших часів і згадує докладно про Всеукраїнський Археологічний Комітет ВУАН з пізнішими змінами і про українську археологію на західніх землях і на еміґрації. Пильне розглянення досягнень нашої археології за совєтських часів, хоч би тільки в історіографічних контурах, треба признати особливо потрібним, бо саме тут поза межами Совєтської України ми мало про це знали. Цінним являється також те, що оцінено зокрема працю кожного видатнішого археолога України й подано спис їх найважніших археологічних праць.

Вітаючи цю першу спробу »Нарисів з історії української археології«, ми можемо тільки побажати, щоб за першим відділом цієї важливої праці незабаром появилися й інші. Потреба в орієнтації не тільки велика, але й пекуча, і цю потребу відчувають не тільки заінтересовані читачі, студенти тощо, але й самі науковці з споріднених дисциплін.

Б. Крупницький.

Др. Ярослав Рудницький. Граматичні таблиці для шкіл і самонавчання. Авґсбурґ 1946. Видавництво »Українська Книга«. На відвороті: Авґсбурґ 1947. Autorised by UNRRA. Апробовано Відділом Культури й Освіти ЦПУЕ.

Брошура на 8 сторінок. Другий рід видання в формі аркуша, що не задрукований на відвороті, щоб можна було завісити на стіні. Граматичні таблиці мають 6 розділів: Букви й звуки. Відміна йменників. Відміна прикметників. Відміна займенників. Відміна числівників. Відміна дієслів.

Є це унаочнення граматичних норм української літературної мови, що має на меті вражати зір безпосередньо та закріплювати нормативні уявлення в зоровій пам'яті. Цей засіб навчання знаний здавна, особливо при науці правопису, основаного на зорових уявленнях письмових образів. У нас знаний він від часу видань проф. І. Огієнка, якого »Наглядна таблиця українського правопису« вийшла навіть у другому виданні (Варшава 1941). »Граматичні таблиці« у формі брошури мають подібні завдання як »Перегляд головних зразків відмін і речень української мови« проф. д-ра Євгена Грицака (УВ, Краків-Львів 1944), що на 32

сторінках подає основи флексії та синтакси. Найважнішими прикметами таких таблиць і зразків є устійнена термінологія, практична систематика, типові приклади, проглядність розділів, відсутність друкарських помилок. Одні з них дають спроможність навіть самоосвітникам точно, просто й легко засвоїти граматичні знання; інші закріплюють правильні образи.

Щодо термінології »Граматичних таблиць«, то є вона здебільшого нормативна. Адже автор знаний науковий робітник Комісії Мови НТШ, що в 1935 р. дав почин до устійнення граматичної термінології в Західній Україні. Він найкраще знає, що різноманітність у цій ділянці тільки утруднює пізнання. Абетка, голосні, приголосні, дзвінкі, глухі, проривні, протиснені, носові, пливкі, губні, передньоязикові, задньоязикові, зубні, яснові, низькі, середні, високі, передні, середущі, задні звуки; іменники чоловічого, жіночого, середнього роду; ступенювання прикметників; перша, друга, третя дієвідміна, майбутній час, давноминулий час; умовний, наказовий спосіб, дієприкметник, дієприслівник; діяльний, страдальний стан, то устійнені терміни, що не викликають ніяких засторог. Коли хто плутає їх з давніми або рівнорядними, вживаючи в часі науки, напр., термінів: азбука, шелестівка, мужеський, ніякий рід, будучий час, передминулий час, вольовий спосіб . . ., робить це зі шкодою для себе і других. Тому підкреслюємо як додатну прикмету »Граматичних таблиць« їх основну нормативність термінології. Та проте не погоджуємось з деякими відхиленнями від норми, що викликають сумніви: приголосівки, голосівки, півголосівки (в дужках), прикметникова відміна іменників чоловічого роду, приголосівкова відміна іменників жіночого роду, означені займенники, кількісні (головні) числівники гортанні. Колись ці терміни були добрі, а сьогодні вони зайві, бо перемогли їх: голосні, приголосні, приголосна відміна, загальні займенники, гортанний (один), відміна назв і прізвищ . . .

Щодо систематики, то вона має такі добрі особливості: 1. черга відмінків: Н. Р. Д. З. К. О. М. — відповідає черзі в інших мовах, напр., в латинській (6. відм.); 2. поділ відмін іменників за трьома родами спричинює проглядність. Натомість вражає відсутність: 1. у таблиці звуків: рь, шь, жь, чь, 2. відміни йменників таких як »княжна«; 3. прикметників на -їй, -я, -є; 4. рівнорядних форм: цеї, цею, тої, тою, усеї, одної; 5. натомість є тут згадка про »сей, ся, се«, (частку) -ся поруч себе; є тут дієприкметники теперішнього часу діяльного стану: несучий, -а, -е, знаючий, -а, -е, хвалячий, -а, -е, що не вживаються у цій функції, або виступають як виняткові архаїзми.

Типові приклади правильні; одначе в деяких треба б додати надзвичайні відхилення від типу: напр., іменник »брат« має М. »в братові«, але »кум«, що наведений як аналогічний приклад, може мати: »в кумі«. Так само »гетьман«, »в гетьмані«, »сторож« — має »в сторожі«; »гріш« — »в гроші«, О. »грішми«. »Павлишинами« і »Павлишиними« . . . Як »земля« — »вівця«; але »овець«. Не подано всіх винятків за зразком »мідь«, »міди«, »крови«, »любови«. М'яку відміну прикметників треба б доповнити всіми прикладами. Друкарські помилки спричинюють засвоєння невідповідного образу, а згодом можуть стати налогом читача; напр., невідповідний напис над мішаною і »приголосівкою« відміною, пропущення форми знахідного множини: двох . . . Псує проглядність розділ: »Значеневі функції наголосу«, що не дає читачеві переконливих відомостей, а латинські назви затемнюють розуміння його.

На нашу думку »Граматичні таблиці« д-ра Я. Рудницького будуть мати корисний вплив на шкільну науку.

К. Кисілевський.

Правописний словник. Зредагував А. Орел. Авґсбурґ 1946. Стор. 260, 8°.
На відвороті: Друковано за згодою Відділу Культури й Освіти при ЦПУЕ.

Список слів обіймає 260 сторінок у два рядки; разом около 17 тисяч слів. У »Післяслові« автор заявляє, що недогляди та численні друкарські помилки виникли в наслідок недосконалих технічних засобів та праці з друкарями-чужинцями. Основу словника становить »далеко не досконалий матеріял«, що зберігся під назвою: »Орфографічний словник для початкової й середньої школи«, зредаґований відповідно до принципів »державного правопису« видання 1929 р. »Довелось обмежитися на вилученні кричущо непотрібних та вставленні натомість лише небагатьох найпотрібніших слів.« (Післямова). Врешті автор подає вказівки до вживання словника та вичисляє використані посібники.

Завданням кожного правописного словника є вирішувати сумнівні або трудні правописні форми деяких слів. Справжній правописний словник української літературної мови повинен мати у своєму списку: 1. слова, яких правописні форми ще досі не засвоєні або не зактивізовані в наслідок змінчивих правописних правил; 2. слова, що дякуючи буйному розквітові сьогочасної технічної термінології ввійшли в український словник у своїх чужинецьких формах; 3. давні слова, що завжди робили труднощі через незгоду між звучанням та писанням; 4. слова, яких склади сумнівні та трудні до переношування з одного рядка до другого; 5. складні слова, що ще вповні не зрослись.

Коли вийдемо з вищезгаданого заложення та станемо розглядати цитований правописний словник, то переконаємось, що він у багатьох випадках переходить закреслені межі та зближається до звичайного словника української мови, який повинен бути багатий на лексику. Знайдемо в ньому слова, що ніколи не викликали сумнівів щодо зовнішньої форми, тобто зовсім зайві. Таких зайвих слів тут багато, приблизно біля три тисячі. Для прикладу наведемо деякі:

аби, бо, вигода, він, дата, два, діло, епос, жага, захист, звук, злива, ідеал, кажан, картон, качення, каша, кіт, куток, ліпший, літати, мак, маскувати, мимо, місто, молодик, над, намір, носій, огорожа, очний, перевірка, плохий, проведений, рибалка, риж, рух, сон, спід, тенор, тяти, уступ, холод, циган, чабан, чоловік, шило, щітка, юнак, як, яр . . .

Особливо під буквою »Д« багато зайвих слів, напр., на стороні 56—57. на 120 слів — 64 зайві. Ніхто не буде сумніватися щодо форми таких слів: дно, днювати, доба, добирати, добір, добірний, добовий, добробут, добровільний, добродушний, доброзвучний . . . Багаті теж на зайві слова букви: »В«, »П«, »Р«.

А проте не знайдете в словнику деяких сумнівних слів і словосполук, напр., Август чи Авґуст, св. Августин чи св. Авґустин, будденъ чи будень; в давнину чи вдавнину; в давнині чи вдавнині; в межичасі чи вмежичасі; від завтра чи відзавтра; в літі чи вліті; вітання чи витання; ганеба чи ганьба; гот чи ґот; до сьогодні чи досьогодні; між тим чи міжтим; палятальний чи палатальний. Також немає тут деяких слів, що їх пишуть дуже часто помилково: Геґель, Ґете, досвіта, ізоглоса, ескорта, велет, Лакедемон, напр., наприклад, гомонім, кольоквій, педагогія (педагогічний інститут) . . .

Натомість поміщено тут деякі крикливі варваризми, що їх нарешті треба б відсіяти; бо хто вживатиме в літературній мові таких слів: ґречність, ґазда, ксьондз, рюкзак, сопка, ляйтмотив, кунсткамера, пляцкарта, плящарм, фліґель, абзац, аншляґ, айсберґ, вокзал, ґаліфе, казна, конфуз, контузія, контур, конфеті, корнетист, кофта, курзаля, лінза, мародер, маршрут, мар'яж, меню, пієтет, пілігрим, пілюля, портсигар, ретирада, штраф, штоф, штатив, штора, юнґа, ябеда . . . Погані теж варваризми, що їх уживають навіть письменники: вилудити, допіру, дощенту, вщент, кшталт, шанець, шерег, шерегувати, тлумачити, цнотливий (з польської мови). Можна їх легко заступити своїми словами!

На нашу думку, деякі слова наведені тут у невідповідній формі, напр., (в) огонь, — зам. вогонь; воївода і воєвода, треба: воєвода; впівночі зам. опівночі; бравіссимо зам. бравіссімо; виделка зам. вилка; вірмен (ів) замість вірмен; вісьма замість вісьмома; германізм, індогерманіст зам. ґерманізм, індоґерманіст; гітара зам. ґітара; або грецька кітара; гліцерин зам. ґліцерина; Голляндія зам. Голяндія; готтентоти зам. готентоти; еврика замість геврека; іпохондрія зам. гіпохондрія; гомогенний замість гомоґенний; інґаляторіюм, інґаляція зам. інгаляторіюм, інгаляція (від латинського inhalare); іприт зам. іперит; лунатик зам. люнатик (від латинського luna); квасоля зам. фасоля і квасоля; хвартух замість фартух і хвартух; хвіртка зам. хвіртка і фіртка; хутро зам. футро і хутро; хурман зам. фірман, хурман і візник; цікорія зам. цикорій; таїна замість тайна; повидло зам. повило; ковадло зам. ковало . . .

Бувають теж зайві пояснення; напр., абонент (хто абонує); а як же? (запитання) — а яким чином?; бал, -лу (відмітка), Београд (столиця Югославії), гадяцький (від Гадяче), кампанія (не плутати з компанія), Марусин (від Маруся), Наддніпров'я (власна назва), огудиння, огудина (збірне); од, частіше від (прийменник, приросток), роз- (приросток) . . .

А проте Правописний словник, зредаґований А. Орлом, є цінним вкладом в україністику.

К. Кисілевський.

Map of Ukraine. The percentage of ukrainians of the whole population.

Це карта України в англійській мові з відсотками українців у відношенні до всього населення, нарисована в мірилі 1 : 5 000 000. Розміщення українського населення представлено ступенями зеленою краскою. Це ніщо інше, як перерисована карта В. Кубійовича — М. Кулицького з Української Загальної Енциклопедії з тим, що стягнено три перші ступені скалі відсотків в одне (2—25 %). Решта залишилася по-старому з тим, що пороблено тут і там дрібні помилки.

Що вона перерисована з Енциклопедії і то не дуже вдало, про це свідчать недокінчені річки Тиса й Сайо на заході, бо тут перетяв їх в оригіналі напис Мішкольц. Висла починається Дунайцем, Стир своєю притокою Іквою, річка Сейм своєю притокою Тускор'ю, річка Гірка поплила проти свого бігу до річки Торгун, притоки ріки Єруслан, а з нею до Волги; з цього зродилася якась досить велика безіменна притока Волги. Річка Сож пливе із своєї притоки Іпуть. Берестя знаходиться на холмському Підляшші.

Неконсеквенція в англійській транскрипції: українське **ц** передається раз латинським **тс**, раз латинським **ц** (Луцьк), українське **в** — латинським в, то знову латинським **V**; українське **ч** — раз **тсг**, раз **цг**. Не зважаючи на те, що краще, одне, чи друге, треба вживати лиш одного, бо це і друге ширить хаос.

Непідписаний »автор« цеї карти повинен був хоч зазначити, за якими авторами видав цю карту.

М. Кулицький.

Нестор Олежко. Аґрарна політика большевиків (проба історичного аналізу). Вид. »Наша Книгозбірня« ч. 5 1947. Стор. 101, м. 8°.

Наведену працю треба зараховувати до найповажніших появ нашої наукової літератури українського еміґраційного життя — дарма, що появилася вона в серії скромного видавництва.

Земельне питання — основна проблема соціяльно-політичного життя нашого народу на протязі довгих сторіч не було в нас предметом зацікавлення в такій мірі, як на це воно заслуговує. Більше уваги цьому питанню присвячувала українська публіцистика, та, не маючи основно обслідуваного матеріялу, зводила часто дискусію й програмові проєктування земської реформи до поверхових фраз і гасел. Таке явище було помітне й у добу наших визвольних змагань 1917—20 років, тоді, коли ця справа вимагала найбільшої уваги.

Ми свідомі того, щораз більше, що від правильної земської реформи на Україні й суспільної організації хліборобства — головного джерела нашого народнього господарства — залежатиме у великій мірі успіх нашого державного будівництва, громадського, внутрішнього ладу й національної суверенности.

Земельні відносини на всіх українських землях, як результат історичного розвою й політичної неволі, вимагали основних перемін, та займанські уряди до 1914 року не мали ні охоти, ні інтересу їх реформувати. Деякі їх часткові проєкти, зміни в земельному законодавстві мали постійно тільки їх фіскальні інтереси. Цю традицію перейняли в своїй земельній політиці, як це слушно підтверджує автор реферованої праці, нові окупанти українських земель — большевики.

Заслуга автора, що дав нам синтетичний перегляд земельних відносин на більшій частині українських земель та критику аґрарної політики займанців від часу реформи 1861 р. по нинішні часи. Видно, що автор не тільки фаховий і точний дослідник цієї ділянки, а й бистрий обсерватор та ознайомлений з відносинами в безпосередній автопсії.

В першому розділі своєї праці розглянув автор історію, причини, умовини й цілі царської земельної реформи 1861 р., проаналізував докладно відносини селянського землеволодіння й землекористування після реформи та перевів влучно їх критику. В другому розділі об'єктивно представив столипінську реформу з 1906 року та зілюстрував цифровим матеріялом питання мобілізації землі від 80-их років XIX. ст. до війни й революції, темпо інтенсифікації хліборобської культури, питання еміґрації, кооперації й сільського господарства й починів громадської аґрономії (останні два питання з'ясував автор може дещо замало, от

хоч би цифри про скооперування сільського господарства на Україні в цьому розділі і в пізніших надто довільні, а їх можна б взяти докладніші з досить уже розроблених матеріялів про розвій кооперації на Україні).

В третьому розділі характеризує автор демагогічне й нездецидоване ставлення большевиків до земельного питання в початках революції, обговорює перші революційні декрети, висліди революції й »продразверстку«. Шкода дуже, що тут для порівняння автор не дав перегляду земельних програм і проєктів українських урядів в тих часах, бо це для повного історичного образу й оцінки тодішніх змагань було б дуже корисне.

Розділ про період НЕП-у один з найцікавіших, докладно проілюстрований автором і слушний висновок автора, що цей період мимоволі виявив можливі підстави розв'язання аґрарної реформи, умови, потрібні для зросту сільсько-господарського виробництва й намітив шляхи до майбутнього його розвою.

Наступні три центральні розділи праці (V—VII) присвячені питанню ґенези колективізації, організації сколективізованого сільського господарства України та її вислідів. Тут найповніше (з тонкими невідомими детайлями) представив автор образ того штучного експерименту, подиктованого не суспільно-господарськими, а чужо-політичними мотивами. Колективізація сільського господарства була логічною програмою індустріялізації, яка в свою чергу мала насильно притягнути українське сільське господарство на службу підготови світової революції. Зокрема докладно представив автор і методи державної реґляментації виробничих процесів сколективізованого сільського господарства, ролю МТС, як засобу центрального плянування, терору й проти природного права порядку, а дальше норми праці колгоспників, »гістеричних кампаній«, вкінці їх наслідки, які найвиразніше зілюстровані цифрами 60 %-ів обтяження господарських засобів колгоспів й чотирикратного зменшення засобів, які залишилися в розпорядження селян на прожиток у порівнянні з дореволюційним станом. З загальної суми врожаїв залишалося селянам до революції 57,7 % на власні потреби й годівлю худоби, в 1932 р. всього тільки 12,5 %. В 1939 р. кількість зерна, призначеного за центральним пляном для фуражу 2,7 мільйонів коней, 1,4 мільйонів рогатої худоби і 2 мільйонів свиней була тільки небагато менша від кількости призначеної до розподілу за трудодні, на прохарчування 14,5 мільйона колгоспників (гл. цифрові зіставлення на стор. 86—7).

Закінчує автор свою працю розділом про »радгоспи«, короткою спробою порівняння продуктивности праці в СССР і Сполучених Штатах Америки (взагалі в майбутньому поширеному виданні праці, на яке вона заслуговує, варто б провести більше порівняльного матеріялу), та коротким тільки натяком на порівняння продуктивности праці в колгоспі й присадибному господарстві.

До праці долучений список використаної літератури й матеріялів. При нагоді інформації про цю синтетичну працю з історії аґрарної політики на Україні Нестора Олежка дозволимо собі пригадати праці найвидатніших наших дослідників цього питання, покійних проф. О. Мицюка і Костя Мацієвича, які, хоч і не мали таких можливостей, як автор, слідкувати за розвоєм земельних відносин на Україні в останніх часах, все ж залишили також свої цікаві поміщення (надруковані в »Кооперативній Республіці«, видання РСУК у Львові, »Проблемах економіки України«, вид. Наукового Інституту в Варшаві, виданнях УГА в Подєбрадах і ін.). Не знаємо, чи де надрукований, або чи зберіг хто в рукописі цікавий проєкт земельного закону Костя Мацієвича, або працю проф. Мицюка про проєкти українських земельних законів з доби 1917—20.

Важним було б також зібрати всі проєкти розв'язки земельного питання в Україні, які походили від українців. Згадаю хоч би такі спроби, як І. Франка (надруковані в збірці в »Наймах у сусідів«), оригінальний проєкт Миколи Левитського, проф. Романа Залозецького (надрукований в »Відродженню« в Відні 1918 р. і окремою відбиткою), згаданий вже проєкт Костя Мацієвича і ін. Не без інтересу були б тверезі голоси опінії селян — послів до державної думи (прим. Гриневича), австрійського парляменту й галицького сойму, які дуже часто висловлювали свої цікаві думки в тій справі при нагоді дебат над земельним питанням, чи окремими аґрарними законами. Все це дало б важливий матеріял не тільки для історії української аґрарно-політичної думки, а й для майбутнього нашого власного суспільно-аґрарного плянування й доцільної та раціональної його реалізації.

В. І.

The Ukrainian Quartely, New York, Vol. I. 1—4, 1945/6, II. 1—4, 1946/7, III. 1—4, 1946/7.

Вид. Укр. Конґресового Комітету Америки, гол. редактор проф. М. Чубатий, члени ред. Колеґії Степан Шумейко, голова Конґресового Комітету, й доцент Лев Добрянський.

Три річники »Українського Квартальника«, в англійській мові, кожний по 4 аркушеві книжки великої вісімки, багаті в поважний зміст — це велике досягнення в такий час для українського народу, це славно продовжувана традиція (тепер на англосакському ґрунті) пок. Романа Сембратовича та д-ра Володимира Кушніра, які колись в своєму журналі (»Рутеніше Рундшав«, потім »Українше Ревю«) інформували світ про українську справу й оборонювали її право. Та відносини, в яких невеликий гурток американських українців, свідомих незвичайної ваги такого діла, зважився виступити в 1944 р., були дещо складніші для вільного слова в обороні української справи.

Немає в першому числі »Українського Квартальника« якоїсь заяви про докладнішу програму редакції, але намічені, нелегкі її завдання видні з кожного наступного числа: »Український Квартальник« призначений, щоб правдиво інформувати світ і відповідальні за міжнародню політику кола про долю українського народу, про труднощі його сучасних визвольних змагань, про Україну, як фактора міжнародньої політики, про ключеву її позицію в стабілізації політичної рівноваги в Европі в її минулому й сучасному. »Український Квартальник« хоче популяризувати перед чужинним світом надбання української культури, її розвоєві ідеї, приєднувати їй щирих прихильників з-поміж найвидатніщих культурних представників чужини та носіїв високих вселюдських ідеалів, а водночас скріплювати в своїх земляків, вихованих на чужині (особливо в молоді), гордість на багаті традиції батьків і їх Рідної Землі.

Важливе завдання »Українського Квартальника« — це оборона української справи в ці трагічні роки перед посиленими намаганнями супротивних чинників дискредитувати її перед світом, закривати, або викривлювати в своїй пропаґанді визвольні змагання українського народу: »Український Квартальник« відбиває ці замасковувані свідомі задуми противників, спростовує їх наклепи, чи спростовує несвідомі, невірні насвітлювання української справи й східньо - та середньоевропейських проблем непоінформованими про їх значення й дійсну ситуацію деякими чужинцями. Оце останнє завдання реалізує »Український Квартальник« зокрема в **статтях від редакції,** в кожному числі, які мають характер поважної публіцистики, високого стилю. В них редакція з'ясовує об'єктивну оцінку актуальних, міжнародніх подій, реаґує на окремі важливі випадки й насвітлює їх не тільки з українського становища й власних інтересів та відчуття самої тільки гіркої кривди власного, поневоленого народу. Погляд на ці сторінки »Українського Квартальника« дають нам хочби оці заголовки статтей від редакції: **»Кримська декларація, слова й факти«, »Конференція в Сан-Франсіско та Україна«, »Не можна допустити до відродження невільництва«, »Лист до Президента Трумена в справі переміщених братів і сестер«, »Майбутня мирова конференція«, »Вільна преса«** (відправа авторові статті в нью-йоркській »Геральд Трібюн«, який підставлений ворожою пропаґандою накинувся на виселенців); **»Нація в боротьбі за своє існування«, »Україна перед Об'єднаними Націями в правдивому й кривому дзеркалі«** (тут насвітлене питання права тов. Мануїльського репрезентувати Україну), **»Україна і Об'єднані Нації«, »Східня Европа й доктрина Трумена«, »Національності — слаба п'ята совєтів«, »Російський імперіялізм та світовий мир«.**

Крім перечислених статтей того роду від редакції, репрезентують солідну публіцистику підписані статті окремих авторів, в першій мірі самого головного редактора проф. Чубатого, який — треба просто сказати — керований Провидінням, не вспів вернутися з конґресу »Пакс Романа« в Америці, в якому брав участь як делеґат з краю перед самим вибухом війни, й залишився там на користь українській справі й гідного її заступництва, як оце видно з поважного його вкладу в працях »Українського Квартальника«. З досвідною ерудицією вченого дослідника проф. Чубатий, побіч наукових історичних праць, часто відгукується також на актуальні теми, поміщує часто критичні огляди книжок і публікацій, які мають відношення до української науки, культури, чи політики.

Він, мабуть, головний автор першої вступної статті першого числа »Українського Квартальника«, в якій виясиює політичну ситуацію українського народу від

першої до другої світових воєн, насвітлює українську проблему в другій світовій війні та напередодні її закінчення: Тому, що українці не могли тоді між нацистським і червоним терором в Европі самі за себе свобідно говорити, їх американські брати українського походження вирішили висвітлювати правду про Україну. З-поміж проблем східньої й центральної Европи, українське питання найважливіше, — воно разом з іншими, неправильно розв'язане, висить загрозою третьої світової війни!

Ще перед появою »Українського Квартальника«, в часі війни, почав проф. Чубатий популяризувати в американському світі питання української науки й політики (диви його статті, які й вийшли окремими відбитками, в американському »Журналі для справ центральної Европи«: »Проблеми новітньої української історіографії«, »Новітний націоналістичний український рух«, »Україна між Польщею й Росією«). *)

Крім редакційної праці в »Українському Квартальнику« написав проф. Чубатий низку цінних статтей: **»Національна революція в Україні 1917—19«, »Конференція в Дамбартон Дукс і Україна«, »Історичне значення назв Росія й Україна«, »Срібний ювілей ВУАН 1918—1943«, »Українці й спір за російсько-польські границі«, »Світова політика та уярмлені народи«, »Російська церковна політика в Україні«, »Український плян організації Европи з-перед 100 літ«, »Україна й західній світ«** (історичний нарис про тісні культурні взаємини західньої Европи й України), **»Про початки російської історії«, »Український підпільний рух«, »УПА проти Кремля«.**

В відділі рецензій слід відмітити критичні статті проф. Чубатого на академічне видання »Історії України«, »Нарис історії України«, збірне вид. ВУАН з 1942 р., книгу Грекова про культуру київської Руси, на праці Б. Пареса: »Мир і Росія«, С. Фалькенберґа: »Атляс европейського миру«, Н. Григорієва: »Війна й українська демократія«, Коновалова: »Русько-польські взаємини«, і. ін.

Найбільша заслуга Редакції »Українського Квартальника«, що зуміла приєднати до співпраці видатних чужинців, щирих прихильників української справи й української культури, докладно й, мабуть, не відтепер ознайомлених з українськими питаннями. Тут, мимоходом, дозволимо собі висловити прохання до Шановної Редакції допомогти українському громадянству докладніше познайомитися з постаттями цих шляхетних оборонців правди, з їх життєвими шляхами, їх працями, щоб їх безкорисні заслуги і прецінна нам допомога в ці важкі часи могли бути належно й тривкіше відмічені в пам'яті та вдяці нашого народу.

Перше місце серед чужинних співробітників »Українського Квартальника« займає проф. колюмбійського университету Кларенс А. Меннінґ, дослідник української й російської літератур, автор праці про »Українську літературу«, »Історії України«, перекладач збірки поем Шевченка з власним цікавим вступом (вид. 1945 р., 217 стор.) і ін. творів з українського письменства на англійську мову.

В »Українському Квартальнику« майже в кожному числі містить проф. Меннінґ цікаві статті на літературні, загально-культурні й політичні теми, виявляючи щиру прихильність до долі і культури нашого народу та незвичайно докладне ознайомлення зі східньоевропейськими, зокрема українськими справами. Про це засвідчують вже самі заголовні теми статтей проф. Меннінґа: **»Демократичні тенденції в українській літературі«, »Панслявізм, його дійсна генеза та надуживання«, »Комунізм, як засіб московської уніфікації«, »Шевченко — всесвітній поет«, »Мойсей І. Франка«, »Важливе питання втікачів зі совєтського союзу«** (совісно й переконливо представлена справа, як питання міжнародньої ваги), **»Україна й всесвітня криза«, »Положення України в 1946 р.«** (тут висвітлені правдиві факти про відносини в Україні в прирівнянні до міжнародніх постанов та ідейних заснов міжнародніх актів останніх літ). Цю тему продовжує проф. Меннінґ в статті: **»Демократична дипломатія й Україна«**, річниці Кирило-Методіївського Брацтва присвятив проф. Меннінґ статтю: **»Україна й 1848 рік«.** В найновішій статті »Українського Квартальника« (III, 4): **»Україна і міжнародні труднощі«**, з цікавим екскурсом в історію (від Геродота), вказує проф. Меннінґ на значення України, як довговікового заборола в боротьбі европейської спільноти за свободу, стверджуючи, що не можна не доцінювати цієї її ролі в сучас-

---

*) „The Problems of Modern Ukrainian Historiography"; „The Modern Ukrainian Nationalist Movement" (Journal of Central European Affairs, 1934—44).

ному. Вказуючи на її природні багацтва, господарські можливості й ідейну настанову — важливі фактори в морально-господарській відбудові Европи, а з другого боку на її сучасне положення в оковах модерного деспотизму, підносить проф. Меннінґ вагу України в европейській віднові, її значення в теперішній »холодній війні« та в моменті, який гряде! ...

В. Г. Чемберлен, довголітній американський кореспондент у совєтській Росії, автор публікацій, в яких підносить важливість та об'єктивно доцінює українське питання (диви його книжку: »Юкрейн е Сабмерджед Нейшен« — Україна поневолена нація) помістив в »Українському Квартальнику« більші статті: **»За азиль для европейських виселенців«, »Питання української незалежности«,** (в цій статті автор, на підставі новіших фактичних матеріялів про відносини в Україні, ставить перед світом питання, чи має право Мануїльський виступати в імені України супроти тих безправст і злочинів, яких допустився й дальше проводить його уряд на українських землях. В доказ переповідає автор докладно мученицьку долю правдивих носіїв ідеї свободи й української незалежности, м. і. виарештованих і запроторених громадських діячів західніх українських земель в роках 1939—40. В статтях: **»Україна і національна політика совєтів«, »Боротьба України за свободу«, »Боротьба совєтів з українським спротивом«,** подає автор відомі, а й маловідомі нам досі факти про методи большевицької політики в Україні, про переслідування українського населення й його розпучливу самооборону, про переслідування української церкви й у зв'язку з тим з'ясовує наявний доказ совєтського режиму — питання політичної еміґрації з країн, які попали в совєтську неволю.

Докладне ознайомлення з питаннями світової і зокрема східньоевропейської політики виявляє автор в своїй новішій праці: **»Америка, як партнер у світовій політиці«** (ред. доц. Добрянського в Укр. Кв.).

Ґ. В. Сімпсон, професор історії саскачеванського університету, автор відомого в нас історично-географічного нарису про Україну (»Юкрейн енд Атлес оф ітс Гісторі енд ґеоґрейфі« — вид. 1941 р.) вмістив в Укр. Кв. дві статті з українознавства: **»Грушевський — історик України«, »Петро Могила, як церковний діяч і виховник«.**

В 3-ій книзі Ш. річн. »Українського Квартальника« відмічена втрата цінного співробітника й прихильника українського народу та його культури, видатного американського виховника, духовника **д-ра Персіфела Канді,** який пізнав наших еміґрантів в Канаді й щиро захопився культурою їх батьківщини.

З-під його пера вийшло багато цінних перекладів на англійську мову І. Франка (»Панські жарти«, »Мойсей« і ін.), Лесі Українки, Стефаника, Кобилянської, Коцюбинського і ін.

В »Українському Квартальнику« вмістив пок. д-р Канді нарис про **творчість Лесі Українки,** статтю про **»Один епізод з життя Лесі Українки«,** й переклад 3-ох поезій Л. Українки.

Зокрема слід відзначити поважну співпрацю в »Українському Квартальнику« слов'янського брата д-ра Й. Роучека, керівника відділу політичних наук і соціології Гофстра-каледжу, члена й співробітника багатьох наукових американських установ, видатного соціолога й автора таких праць, як: »Сучасна Румунія та її проблеми«, »Балканська політика«, »Сучасна світова політика« і ін. Для »Українського Квартальника« д-р Роучек написав три цікаві наукові студії: »Американська незорієнтованість у питаннях центрально-східньої Европи«, »Українська соціологія після першої світової війни« (в цій праці автор виявив основне ознайомлення з тією ділянкою української науки, може тільки заширoко зараховує до соціології всі досягнення української науки й її наукових осередків з поля суспільних наук).

В третій ориґінальній своїй студії: **»Проблема другої ґенерації«** розглядає автор питання нащадків еміґрантів, народжених і вихованих в Америці та їх »американізації«. Д-р Роучек подає численну наукову літературу цього питання, досліджуваного в Америці, проводить помічення зі своїх соціологічних дослідів та доходить до висновку про корисність зберігання культурної спадщини батьків для самої »другої ґенерації« й для її нової батьківщини, коли культурна спадщина батьків буде відповідно плекана й пов'язана з культурним будівництвом і епосом Америки.

Слід теж відмітити цікаву рецензію д-ра Роучека на працю: Нормано: »Ідеологія російських економістів«, в якій рецензент чинить заміт авторові, що той

для відрізнення не ознайомився з ідейною настановою таких українських учених, як проф. Грушевський, Туган-Барановський, М. Слабченко, В. Левинський і ін.

А. Кейв Флойд, професор стейтового каледжу в Сан-Франсіско, помістив в »Українському Квартальнику« дві статті, що можуть бути прикладом поважної, солідної обоснованої публіцистики, В одній розглядає він, на підставі новіших матеріялів **»Совєтську закордонну політику — її теорію та практику«**, в другій **»Примирливу політику супроти СССР і права менших народів«.** В цій другій дає автор критичний перегляд воєнної й повоєнної американсько-англійської політичної літератури, полемізує з прихильниками політики »задобрювання« совєтів, вказує на конкретні приклади суперечностей такої політики, погубної для правдивого миру й справедливости, на її неґативні результати — покривдження й неволю мільйонів людей, запитує, чи згідна ця політика з ідеалами, за які вели війну альянти, чи не довела вона їх до політичних, матеріяльних, а найважніше моральних втрат. Автор ставиться критично до т. зв. великопростірної теорії, звертає увагу на потребу рішучого звороту й допомоги тим рухам, які бороняться перед московською експансією й неволею, дати можливість леґальної оборони прав націй уярмлених Росією, допомогти їм в плеканні демократії та тих ідей, що їх проголосила Атлантійська Карта.

Слід відмітити також статті проф. Киркинелла Ватсона (відомого перекладача »Слова про Ігорів полк« на англійську мову): **»Майбутність европейської свободи«**, дальше давнього знайомого українському громадянству англійського парляментариста **Рис-Дейвіса**, який подав **»Декілька лекцій з европейського конфлікту 1939—1945 років«**, цікавий виїмок з книжки »Автономія науки« проф. фізичної хемії унів. Вікторії в Менчестері **д-ра М. М. Поляного** п. з.: »Наука під прапором марксизму«.

З українських авторів-співробітників »Українського Квартальника« цікаво запрезентували себе передусім »представники т. зв. другої ґенерації«, виховані вже в Америці.

З них першенство треба признати двом найбільше відданим справі — членам редакційної колеґії: Степанові Шумейкові, представникові Конґресового Комітету, й доцентові економічних наук нью-йоркського університету Л. Добрянському.

Перший в статті **»Ін Ретроспект«** подав перегляд погубної політики совєтів і нацистів в Україні за останні роки, статтю **про американських українців**, цінну історичну довідку про **»Зацікавлення Америки Україною в першій світовій війні«**, нарис про Івана Франка та студійку: **»Українська літературна традиція«** — перегляд провідних ідей і стилів української літератури.

Доц. Лев Добрянський, характеристичний своїм серйозним науковим стилем і широким ознайомленням з чужинною літературою, вмістив в »Українському Квартальнику« статті: **»Україна в половині 20-ого століття«**, **»Злощасний образ розділу світу«**, **»Світ свободи і світ тиранії«**, критичну статтю: **»Професор Бергем і Україна«.** Він також автор багатьох рецензій і рефератів в відділі »Перегляду книг« і англо-американських періодиків.

Д-р Константин Андрусишин, професор слов'янських мов на саскачеванському університеті запрезентував себе нарисами з історії української літератури: **»Сковорода, шукає справжньої людини«**, **»Українські історичні думи«** (спроба порівняння з західньоевропейським епосом), **»Український театр, як політичний фактор«**, в останньому числі Ш. річн. »Українського Квартальника« дав гарний переклад »Синів« Стефаника на англійську мову.

Вальтер Душник, уродженець старого краю, студіював у Лювені й на колюмбійському університеті, професійний журналіст, співробітник американської преси, учасник другої світової війни, при її кінці написав (в англійській мові) брошуру про переслідування греко-католицької церкви в західній Україні. В »Українському Квартальнику« його статті: **»Незалежна Україна — дійсність, чи фікція«**, **»Важливе питання переміщених осіб«**, **»Росія й українська національна революція в 1917 р.«**, **»Задуми відродженого Комінтерну супроти Америки«.**

Цікаві нариси Василя Галича, проф. каледжу: **»Історія українців в УСА«** і **»Українська торгівля в середніх віках«**, й Михайла Нагірного, проф. колеґії св. Василія Великого в Стамфорді, та Гонора Іваха, українського поета й письменника, редактора української преси в Канаді: **»Микола Хвильовий, комуніст-патріот«.**

З еміґрантів »першої ґенерації« приймають участь у співробітництві »Українського Квартальника« д-р Олександер Грановський, професор ентомології й зоології в університеті Мінесота, еміґрант зі східньоукраїнських земель в Америці від 1913 р., причасний до українського революційного руху від 1903 р., в першій світовій війні брав участь в американському експедиційному корпусі в Франції, президент Організації Відродження України в Америці. В »Українському Квартальнику« помістив одну статтю: **»Вільна Україна — передумовою тривкого миру«.**

Відомий наш громадський діяч в Америці д-р Семен Демидчук переказав історію заходів американських українських організацій у визвольній справі перед американським урядом і на міжнародньому терені від 1917 р. в статті: **»В допомозі визвольній справі«.** Д-р Володимир Кисілевський подає цікаву інформацію і передрук **»Статті Діккенса про Шевченка з-перед 70 літ«.** В відділі рецензій озвалися також два старші наші заслужені громадські діячі, які після визвольних змагань залишилися на еміґрації в Америці — д-р Л. Цегельський і Іван Петрушевич.

З молодшої еміґрації видатну співпрацю в »Українському Квартальнику« виявив молодий адепт української політики й дипломатії Роман Олесницький. Він вкладає чи не найбільше дуже важної праці в перегляд сторінок англійсько-американської преси, які мають відношення до українського питання в комплексі европейської та світової політики. Він також автор двох інформаційних статтей: **»Кооперативний рух в Україні«,** та **»Питання України в новішій літературі мироплянування«.**

Сподіватися треба, що в найближчих числах виявиться більше новий, поважний співробітник »Українського Квартальника« проф. Роман Смаль-Стоцький, який тількищо приїхав в Америку і вмістив історичний нарис-спомин про »прометеївський рух« до війни п. з. **»Боротьба уярмлених народів за свободу«.**

З европейської еміґрації приймають участь у цих перших річниках »Українського Квартальника« тільки нечисленні автори. Поважне місце займає студія проф. Т. С. »Україна в економіці СССР« — шкода тільки, що автор цікавий цифровий матеріял не скріпив відкликами до джерел і матеріялів, з яких користав. Проф. І. Мірчук вмістив дві статті про світогляд українського народу, д-р Володимир Безушко студійку: **»Життя і творчість Джон Дюя в світлі чужинного обсерватора«,** Михайло Осінчук про **»Сучасне українське образотворче мистецтво«,** І. Багряний свою відому сповідь: **»Чому я не хочу вертатися на батьківщину«** і статтю: **»Чи світ про це чує?«** про боротьбу українських партизан і фалшиві та ганебні про неї відзиви большевицької пропаґанди.

Тепло згадала редакція в некрологах дві великі втрати — **пок. Митрополита Шептицького й О. Кошиця** та мучеництво **»Українського Степаніча — митроп. Йосифа Сліпого в батальйоні праці«.**

Шкода, що редакція перервала після І-ого річника запланований окремий відділ **»З життя американських українців«,** в якому м. і. була цікава інформація: »Американські українці-герої другої світової війни«. Цей відділ слід було б, хоч би й непостійно продовжувати.

Наукову вартість »Українського Квартальника« підносить незвичайно цікавий (хотілося б, щоб був ще багатший!) **відділ »Україніки«** в чужій літературі й пресі і за нього треба бути зокрема вдячним редакції і її співробітникам.

Подаючи оцей загальний опис-інформацію про зміст перших трьох річників »Українського Квартальника« (в майбутньому сподіваємося, будемо мати нагоду постійно реферувати докладно кожне поодиноке число і прирівняти до сучасної, чужинної, аналогічної літератури), ми можемо бути спокійні з висліду порівняння, бо ця наша **вільна трибуна** гідно й поважно репрезентує перед чужиною українську культуру й українські визвольні змагання. Історія цих змагань напевно колись з вдячністю відмітить оце одне з найпозитивніших діл української еміґрації, її заокеанського проводу й того дібраного, керівного гурту, який об'єднавшись біля »Українського Квартальника« так доцільно й достойно служить великій справі.

І. Витанович.

Наші втрати

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

(* 29. VII. 1865, † 2. XI. 1944)

Митрополит Андрей — це без сумніву найвизначніша постать українського громадянства в останніх десятиріччях, постать, що шириною свого світогляду, глибиною свого підходу до проблем, великою далекоглядністю своїх ідей і їх послідовною реалізацією та великою особистою культурою, відвагою і тактом помітно перевищала своїх сучасників і виростала понад рівень загалу. Під тим поглядом митрополит Андрей нагадує, чи то митрополита Іларіона з княжих часів, чи Петра Могилу з козацької доби, — чи з-посеред діячів інших народів такі постаті, як бельгійський кардинал Мерсіє, або сучасний баварський князь Церкви кардинал Фавльгабер.

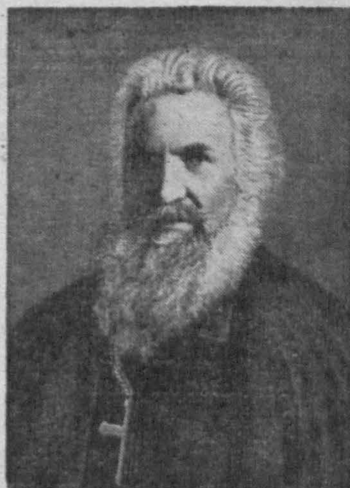

Митрополит Андрей походив з давнього українського боярсько-шляхетського роду, що видав у XVIII. віці двох видатних київських митрополитів — Атанасія і Льва.

Народився митрополит Андрей 29. VII. 1865 в Прилбичах коло Яворова, в селі, що було власністю його батьків, і дістав при хрищенню три імена: Роман, Марія, Олександер.

Навчання в обсягу народньої школи і нижчих гімназійних кляс пройшов під доглядом домашніх учителів, зокрема своєї інтеліґентної матері графині Софії, з роду Фредро. Вже як шестирічний хлопець писав листи по-французьки. Вищі гімназійні кляси покінчив у Кракові і здав з відзначенням іспит зрілости 11. VI. 1883.

Одномісячна подорож до Венеції, неціло-річна військова служба при кавалерії (звільнений з війська через запалення суставів, спричинене шкарлятиною), студії на правничому факультеті в Кракові, Вроцлаві і знову в Кракові, поїздка до Києва 1887 і зв'язки з українською громадою, авдієнція в папи Льва XIII та промоція на д-ра права 19. V. 1888 — це дальші важливі події його життя, коли дозріли в нього два вирішення — повернутися до віри і народности своїх предків та вступити до греко-кат. манастиря Чину св. ВВ.

Ґрунт для рішення стати українцем підготовила домашня українська традиція, родоводи, в яких розчитувався Роман, згадана поїздка до Києва та зв'язки з українською громадою. Дехто твердить, що на це мав вплив ще й плян цілої групи галицьких поляків-дідичів перейти на греко-католицтво. До тієї групи мав належати і митрополит. Для здійснення того пляну вступив Роман до василіянського манастиря.

Побожне виховання змалку, а також великий вплив побожної матері вирощували в його душі задум вступити до манастиря. В тому напрямі піддержав його і папа Лев XIII, у якого. Роман був на авдієнції під час своєї другої поїздки до Риму на закінчення правничих студій 1888 р., підкреслюючи, що ЧСВВ на Сході має сповнити велику місію. О. Д-р Скрутень у своїй недрукованій ще доповіді вказує, що на вступлення Романа до манастиря вплинула з одного боку традиція, що люди з високих родів і зокрема з його роду »ішли служити Богу« (Варлаам, Атаназій Лев, а теж багато черниць з роду Шептицьких), а з другого боку своєрідна тодішня, так сказати б, мода серед високих родів вступати до манастиря.

У боярсько-лицарських родах, до яких належав і рід Шептицьких, була жива традиція — служити своєму народові мечем або хрестом. Молодий Роман вибрав другу можливість — служити хрестом.

1888 р. вступає Роман Шептицький до манастиря Василіян у Добромилі й дістає як чернець ім'я Андрей. Найближчого року складає свої чернечі обіти і студіює теологію в Кракові в Колеґії Єзуїтів, які саме тоді реформували ЧСВВ. Закінчує студії двома докторатами — філософії і теології, а перемиський єпископ висвячує його на священика 1892—1896 р. покликують брата Андрея на ігумена львівського манастиря св. Онуфрія, по трьох роках (1899) на станиславівського єпископа, а рік потім, бо вже 1890 р., по смерті львівського архиєпископа Куїловського, на львівського митрополита.

Саме тоді митрополичий престіл у Львові потребував міцної індивідуальности, бо ще 1888 р. папа Лев XIII. рішив був львівську митрополію піднести до патріярхату й прилучити до нього всі краї, що належали до Австрії, з українським населенням, особливо Карпатську Україну. Правда, папа того не здійснив через протест мадярського примаса, та проте відомим було, що папа прив'язував до львівської митрополії дуже велику вагу. Тоді то українські посли до краєвого сойму, саме перемиський єп. Чехович і д-р Є. Олесницький висунули кандидатуру графа Андрея Шептицького — і її прийнято.

Львівська митрополія, правда, патріярхатом не стала, але її новий митрополит став Патріярхом Української Церкви в душах усіх українців і своїм впливом та діянням вийшов далеко поза межі своєї митрополії.

Діяльність митрополита відзначалася великою всебічністю. Він не обмежувався до однієї царини — церковно-релігійної, а охоплював усі, без винятку, ланки української культури й українського життя та мав на увазі всі українські землі, включаючи всі закутки української еміґрації.

Усю його багатогранну діяльність пронизувало декілька провідних ідей:

1. Ідея християнської любови ближнього, що казала митрополитові помагати усім і двигнути український народ на вищий моральний, культурний і господарський рівень.

2. Ідея доброго пастиря, що душу свою »кладе за вівці свої«, яка казала йому брати активну участь у всіх царинах українського життя і виступати безстрашно в обороні свого стада, наражуючись на великі небезпеки (заклик до вірности релігійній унії у пастирському листі і в проповіді 1914 р. під російською окупацією, за що вивезли його москвини на заслання, протести проти пацифікації 1930 р., проти палення православних церков, проти скасування релігії в школах большевиками, проти розстрілів і концентраків за німців).

3. Ідея поширення і поглиблення релігійности та піднесення моралі й етики серед свого народу, при чому прямував до цього також шляхом ширення освіти й культури та господарського розвитку, знаючи, що лихі економічні обставини — це пригоже підложжя для морального занепаду.

4. Ідея церковної єдности, і то не тільки в межах українського народу, але й ідея злуки всієї Східньої Церкви з Західньою, як це було в фльорентійській унії 1439 р. До цієї мети прямував митрополит не якимсь насильним накиданням, а тільки з одного боку взаємним пізнанням, розумінням, зближенням, особистими зв'язками, обопільною толеранцією і любов'ю та виміною думок, а з другого боку намагався митрополит піднести гр.-кат. Церкву в Галичині на такий високий рівень, дати духовенству таку високу теологічну і загальну освіту та й самих вірних підтягнути до такого морального ступеня, щоб гр.-кат. Церква вже сама собою промінювала своїм світлом на нез'єдинених братів та щоб їх таким чином притягала до себе.

5. Національна ідея, що казала йому інтенсивно розвивати всі царини української культури, бо тільки висока творча власна культура і її вищість від сусідів може зберегти недержавний народ перед його винародовленням та довести до власної держави.

Як здійснював свої ідеї митрополит, показують його досягнення в окремих царинах українського життя, які в цьому обмеженому некролозі можна тільки вичислити.

Релігійна царина: Численні місії, реколекції, принагідні проповіді, понад сотня глибокорозумних пастирських листів, журнал для народу »Місіонар« від 1897 р., »Наш Приятель« для дітей, »Поступ« для середньошкільної молоді, а опісля для студентів, »Мета« і »Дзвони« та »Бібліотека Дзвонів« для інтеліґенції, Католицька Акція, »Укр. Кат. Союз« в 1930 рр., друкарня »Бібльос«, організація для молоді

»Орли«, реформа чину СС. Василіянок, три нові чини — Студитів, Студиток і Редемптористів, три конґреґації — СС. Служебниць, св. Йосифа і Мироносиць, нові будинки для яких 20 манастирів, візитації в Канаді і США, створення гр.-кат. єпископства в Філядельфії 1907 і Вінніпеґу 1912, візитації в Боснії і Герцеґовині та в Арґентіні і Бразілії 1921, паломництво до Риму 1910 і до Єрусалиму, здвиг християнської молоді у Львові 1933 — це все досягнення, в яких митрополит брав або безпосередню участь та давав до них ініціятиву, або бодай посередню, спомагаючи їх фінансово.

Унійна праця: Контакт з православними українцями на Буковині і їх митрополитом, проповіді і заклики до них, контакт і листування з православними єпископами та ученими в Україні, грошова і моральна допомога рос. катол. Церкві 1905, поїздка інкоґніто до Росії 1907 і зв'язки з білоруськими й рос. католиками, висвячення для них катол. екзарха Фйодорова та єпископа Боцяна для українців на Волині, інститут для унійних студій в Інсбруці (Канізіянум), унійні з'їзди і конґреси у Велеграді та в Пинському, пляни українського патріярхату, зв'язаного з Римом, в 1918 році, місії гр.-кат. священиків на Волині за Польщі, що довело до створення поляками сокальського кордону, пастирський лист і інтервенція в Варшаві і в Римі проти палення поляками правосл. церков і масового приневолювання переходити на латинське віровизнання, підготова до канонізації В. Рутського і з'їзди з того приводу, унійна література, виготовлення нового служебника, який остаточно Рим затвердив і зробив 1941—42 обов'язковим, заклик до православних 1942—43 — це все підготова до унії в ширшому засягу.

Праця для науки і мистецтва: Знання чужих мов (рос., нім., франц., англ., італ., і гебрайської), що давало змогу щедро користати під час наукових поїздок за кордон (до Нім., Італ., Голляндії, Бельгії, Франції, Росії), кілька цінних його праць про Отців Східньої Церкви, підготова до друку цілого тому документів до історії унії, особливо до діяльности В. Рутського, заснування Духовної Семинарії в Станиславові та її бібліотеки, виєднання грошей від австр.-угор. уряду на будинок для неї, »Укр. Церковно-історична Місія в Римі«, гр.кат. Богосл. Академія у Львові і філософічний факультет при ній (1929), Богосл. Наук. Т-во, що видало кількадесять томів квартальника »Богословії« та коло 20 томів »Праць Богосл. Академії«, закуплення площі під будинок українського університету у Львові і виклади українського тайного університету в будинках св. Юра, висилка на свій кошт теологів на студії до Інсбруку, Фрайбурґу у Швайцарії і до Риму (»Коллеґіюм Рутенум«), »Національний Музей« з трьома каменицями і 70 000 експонатів, п'ять камениць для »Рідної Школи«, будинок для СС. Василіянок, приватна духовна ґімназія та інтернат допомоги для »Рідної Школи« та »Просвіти«, — посилання здібних студентів, малярів та співаків та студії за кордон, доручування їм копіювати архитвори західньоевропейських мистців для свого музею, закуплення віллі для мистця Новаківського, скуповування творів українських мистців та щедрі допомоги для них — це все прояви опіки над наукою і мистецтвом, що подекуди нагадують під тим поглядом папів з часу італійського ренесансу, Юлія II чи Льва X, або такого мецената мистецтва, як гетьман І. Мазепа.

Політична діяльність: Безпосередньо в політичному житті митрополит не брав участи. Як князь Церкви стояв понад нашими політичними партіями і їх внутрішніми змаганнями, а виступав, і то рішуче, тільки там, де йшлося про загальнонаціональні справи, про оборону прав українського народу.

Перший його політичний крок — це, мабуть, лист до царя Миколи II 1906/7 в справі створення напівнезалежної України під патронатом царя та приєднання до неї українських земель, що були під Австро-Угорщиною (див. L. Bielinski »Dokumenty i wspomnienia«, т. I), лист, що вже свідчить про його щире українство ще в тому часі, коли українське громадянство ставилося до нього з недовір'ям під політичним поглядом. Протидіяв такій опінії передовсім д-р Євген Олесницький, що висунув був його кандидатуру на митрополита та взагалі впроваджував його в українське життя і виробляв йому відповідну позицію в українському громадянстві. Щойно міцно обґрунтовані промови митрополита в Галицькому Соймі і в Палаті Панів у Відні: 1. в справі українського університету у Львові і розбудови шкільництва, 2. в справі земельної реформи та 3. відокремлення Східньої Галичини від Західньої, — як також його посередництво у переговорах між поляками й українцями ще за Австро-Угорщини щодо реформи виборів до сойму і зв'язаної з нею справи українського університету, а згодом ув'язнення і заслання митрополита москвинами усунули політичне упередження та витворили прихильність до нього.

Його меморандум на початку першої світової війни до австро-угорського прем'єр-міністра, щоб адміністрація на евентуально здобутих теренах від Росії перейшла в українські руки і щоб там відновлено гетьманат, та друге меморандум, щоб його брата Станислава, полковника генерального штабу, одного з найздібніших старшин австро-угор. армії, призначити командантом леґіону УСС — це дальші його політичні кроки. (Подаю це за доповіддю проф. д-ра І. Мірчука, що віднайшов ті документи у віденському архіві).

Побоювався митрополит, що смерть Є. Олесницького, якому віддав дуже велику останню шану (обрядовий хід взад під час похорону), осамітнить його серед українського громадянства, але так не сталося. Дальша діяльність митрополита здобула повне довір'я своїх вірних до себе.

Під час версайської конференції, коли був за кордоном, використав усі свої можливості для оборони української справи перед альянтами, через що поляки два роки не хотіли дозволити на його поворот до Польщі. Остаточно поляки збудили велику нехіть до себе у митрополита, коли обвинуватили його в Римі за висвячення унійного єпископа Боцяна для Волині, не знаючи, що напередодні І. світової війни папа Пій X уповажнив митрополита окремою булею святити єпископів (а про це новий папа Венедикт XУ не знав). Коли ж поляки довідалися про булю, а митрополит їхав з нею виправдатися до Риму, поляки по дорозі викрали йому ту булю з течки (дехто каже, що навіть відпис булі в римській канцелярії був видертий з книги, але сліди видертя виправдали митрополита . Цю відомість завдячую д-рові Є. Ю. Пеленському).

Все ж таки безпосередньої участи в політиці не хотів брати і тому заснованого ним »Українського Католицького Союзу« в 1930 р. таки не перемінив на католицьку політичну партію, хоч світські політики це йому дораджували.

Харитативна діяльність: Грошова збірка митрополита для воєнних сиріт під час його поїздок по І. світ. війні до Бельгії, Голляндії, Франції і США, дім воєнних сиріт у Львові, багато сиротинців при манастирях (напр., у Зарваниці), допомоги Т-ву Українських Інвалідів, »Народня Лікарня«, »Дитячі Ясла«, »Порадня Матерів« у Львові, дім для Т-ва Служниць »Будучність« за 300 000 зл., будинки для пластових таборів і вакаційних осель, удержування багатьох воєнних сиріт, стипендії для учнів та студентів, одноразові допомоги, допомоги бурсам і духовна бурса »Інстит. св. Йосафата«, допомога жертвам повені 1927, постійна роздача грошей прошакам — це вияви його чинної любови, його »caritas«.

Економічна діяльність: Парцеляційний банк »Земля« (Т. Войнаровського), парцеляція великих дібр у Коршеві та в інших місцевостях, великі уділи в »Карпатії« і »Дністрі«, одномільйоновий капітал митрополита в »Аґрарн. Гіпот. Банку«, закуп великого поля на Личакові (до І. св. війни) під будову українських фабрик, закуп для »Сільськ. Господаря« і сільсько-госп. шкіл двора у Милованні, закуп великого господарства у Коршеві для садівничої школи, закуп двора для студитів у Зарваниці під умовою вести ремісничі школи — це все свідчить про намагання митрополита двигнути українське населення Галичини на вищий господарський рівень, і поліпшити його добробут.

Своєю великою діяльністю здобув собі митрополит Андрей загальну пошану і любов та признання серед усіх українців без різниці віровизнання і партійної приналежности, як також серед чужинців.

Була це людина справді великого формату. Вміння синтезувати та поєднувати навіть протиріччя — як говорив о. Мельник у своїй доповіді — поєднувати Боже з людським, релігійне з національним, простоту й покору з аристократизмом, аспект вселенської Церкви з соборністю народу, трансцендентне і духове з земським, людським і повседневним, далі його містична віра, релігійний ентузіязм і велика особиста культура — це все прикмети, що надавали йому якоїсь таємничости і притягального чару, що діяли ублагороднююче на кожного.

Він один, серед дуже нечисленних, уже за життя став історичною особою і вже в 1937/8 Богословська Академія у Львові поставила йому у своєму садку гарно вирізьблений пам'ятник, а перед тим здвигнуто подібний перед Національним Музеєм.

Одна і друга світова війна не дозволили йому здійснити повністю свої ідеї та докінчити початі діла. Але його ідея взаємної братньої любови, допомоги і посвяти, ідея єдности як релігійної так і національної, ідея розбудови української культури, як духової, так матеріяльної та витворення великої творчої, формуючої характери духової сили тієї культури житимуть серед нас і діятимуть ще дуже довго.

Петро Ісаїв.

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ.
(1880—1944).

Дня 13. березня 1944 р. у Львові відійшов у вічність проф. д-р Василь Сімович, дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка, визначний український громадянин і педагог, декан Філологічного Факультету Львівського Державного Університету ім. Ів. Франка, відомий український мовознавець.

Василь Сімович прийшов на світ 9. березня 1880 р. в селі Гадинківцях гусятинського повіту, на галицькому Поділлі, в сім'ї народнього вчителя. До гімназії ходив у Станиславові (1891—1899), університет закінчив у Чернівцях (1899—1904), після чого склав іспит на вчителя середніх шкіл (1905). »Ми студенти-україністи чернівського університету, пише в одному з своїх спогадів Сімович, ніколи не мали й не виявляли великих аспірацій, ніхто з нас не мріяв про якусь велику кар'єру в майбутньому. Всі ми, знаючи, яке велике значення має вчитель рідної мови в середній школі, мали одне бажання зробитися добрими середньошкільними вчителями, які перед своїм сумлінням усе відповідали б за свою працю, а перед народом за ту освіту, яку ми вноситимемо в ряди шкільної молоді. Всі ми були свідомі, що нам потрібне глибоке знання свого предмету. І ми думали, що основне знання мови (граматика) й Кобзарознавства гратимуть для нас чи не першу ролю. І як воно не дивно, на нашім університеті, ці дві ділянки були для нас усіх найважніші, на них усі ми найбільше звертали свою увагу . . .«

Сімович був одним із кращих та найбільш улюблених учнів професора Степана Смаль-Стоцького. Докторат філософії осягнув на основі праці про »Дієслово в творах Йоаникія Галятовського« в 1913 р. Вже як студент університету віддавався Сімович живій просвітянській діяльності, звертаючи окрему увагу на педагогічну сторінку. Він вів »Бібліотеку для молоді«, займався перекладами з світової літератури (Л. Толстой: »Відродження« й ін.), писав вступи-передмови до редагованих ним книжок (»Про грецьку трагедію«, »Про життя й літературну діяльність Мольєра« й ін.). Практичнo-виховну діяльність провадив Сімович в учительській семинарії в Чернівцях як учитель-україніст.

В часі першої світової війни покликав його »Союз Визволення України« керувати просвітньою справою в таборах полонених вояків-українців із російської армії. Як вроджений педагог-популяризатор Сімович розгорнув тут широку педагогічну діяльність, спочатку у Фрайштадті в Австрії, опісля в таборах у Німеччині: Зальцведелі, Раштатті, Вецлярі й Ганновеpіш-Мінтені, передусім як керівник таборових шкіл та курсів, а то як наставник редакційних справ. Викладаючи перед масовими слухачами граматику, він зібрав широкий матеріял-виписки з найкращих українських письменників і оформив його в нормативному дусі в своїй »Граматиці української мови«, що вийшла в таборовій друкарні в Раштатті, складена руками самих полонених. Три роки опісля появилася ця найбільш відома Сімовичева мовознавча праця другим збільшеним і справленим виданням, у накладі Української Накладні в Берліні. Серед німецьких кругів відома його практична граматика української мови в німецькій мові, що вийшла в тому часі в видавництві А. Гартлебена в Ляйпцігу й Відні.

У роках 1919—20 був Сімович начальником Культурно-просвітнього Відділу Української Військової Місії для справ полонених українців у Німеччині. Від 1920-23 р. був редактором широко-закроєного видавництва »Українська Накладня« в Берліні. Під його доглядом та за його редакцією виходить у тому часі ціла низка більших і менших творів. Серед них найповажніші життєписи й огляди творчости письменників: Івана Франка (вступ до третього видання »З вершин і низин«) та Богдана Лепкого (при першому томі його вибраних творів). Крім того Сімович зредагував перше популярно-наукове всенародне видання Шевченкового »Коб-

заря« з докладним життєписом поета та з окремими коментарями його творів. Воно — за словами Степана Смаль-Стоцького — »уявляє собою спробу зробити Шевченкову творчість якнайширшим колам громадянства зрозумілою«, і саме в собі виконало задовільно цю функцію.

З Берліна перенісся Сімович до Праги; від жовтня 1923 р. він став професором української мови в Українському Педагогічному Інституті ім. М. Драгоманова, де був згодом кілька років ректором. Праця в Інституті дала йому змогу, поза практично-педагогічною діяльністю, присвятитися й фаховонауковій мовознавчій роботі. Сімович склав підручники: »Нарис староболгарської граматики« (1929) та »Хрестоматію і пам'ятники старої української мови« (1932) та крім цього опублікував низку спеціяльних наукових розвідок. Він цікавився історією мови й правопису в таких працях, як: Українське »що« (1928), »Спроби перекладу св. письма у творах Галятовського« (1930), »До питання о-е в українській мові« (по-німецьки 1932), »До морфології українських прикметників« (1933), »Граматика сляво-рутена М. Лучкая« (1931), »Правописна система М. Драгоманова« (1932), »Йосеф Їречек і українська мова« (1933), »Латинка для нашої бібліографії« (1927), і ін. На окрему увагу заслуговують Сімовичеві ономастичні (назовничі) студії: »Історичний розвиток українських здрібнілих та згрубілих хресних чоловічих імен із окремішньою увагою на завмерлі суфікси« (1929), »Українські йменники чоловічого роду на -о в історичному розвитку й освітленні« (1929), та врешті »Українські чоловічі йменя осіб на -но« (1931). В усіх тих працях виказує Сімович гармонійну пов'язаність наукової інвенції з фактичними даними матеріялу, самостійний методологічний підхід і глибоку обізнаність з літературою предмету. Його ономастичні студії—це досі найкраще досягнення в ділянці дослідів над українськими хресними іменами. А проте Сімович не замикав замків воріт од пекучих потреб дня: його статті »На теми мови«, що пізніш появилися окремою книжечкою, останутся назавжди цікавим вкладом в українське нормативне мовознавство двадцятих років.

Прага творить в основі апогей наукової діяльности Сімовича. Тут зродилися всі ті ідеї й задуми, що він їх пізніш реалізував та публікував в окремих статтях. Проживаючи в Празі бере він живу участь в українському науковому житті, виголошує доповіді в »Українському Історично-Філологічному Товаристві«, в »Празькому Лінґвістичному Кружку« (де живо й активно цікавиться т. зв. фонологічною методою дослідів) та на всяких наукових з'їздах. Був він співробітником »Академічного Комітету«, »Музею Визвольної Боротьби України« та співробітником багатьох журналів і наукових видань на еміґрації. На окрему увагу заслуговує його участь і співпраця в »Українській Загальній Енциклопедії« — Книга Знання, — де крім статтей до поодиноких гасел із своєї спеціяльности, дав у відділі »Україна« три стислі, але змістові огляди української мови, граматичних дослідів та українського правопису. Давав він теж радо статті до »Студентського Вісника«, бо молодь він дуже любив і був завжди з нею в дружніх зв'язках.

Після ліквідації Українського Педагогічного Інституту в Празі в 1933 р. виїхав Сімович до Львова, де розвинув широку редакторську й популяризаторську діяльність. Він став начальним редактором видань львівської »Просвіти« — передусім журналу »Життя й Знання« та популярних книжечок Товариства. Як науковий діяч увійшов він до Виділу Наукового Товариства ім. Шевченка, розвинув живу діяльність у »Комісії мови«, де йшли живі дискусії над устійненням української граматичної термінології, та заклав при НТШ »Мовознавчий гурток«, що мав за завдання пропаґувати та поширювати гасла празького фонологічного підходу до мовних явищ. В 1934 р. брав участь у міжнародньому з'їзді слов'янських філологів у Варшаві й пізніш зредаґував окремий (155) том »Записок Наукового Т-ва ім. Шевченка« присвячений рефератам, що їх виголошували українські вчені на цьому з'їзді (цей том вийшов у 1937 р.). Він містить у цьому томі теж і свою студію »Про голосне українське л«. Крім »Записок« редаґував Сімович у 1938—39 рр. місячник українознавства »Сьогочасне й Минуле«, що його випускало НТШ для широких кругів громадянства. На окрему увагу заслуговує ч. 3—4 цього журналу, присвячене Шевченковим роковинам (1939). Сімович примістив у ньому цікаву статтю »Дещо про архаїзовану Шевченкову мову«. Крім багатьох статтей і спогадів, розкинутих по львівських журналах (»Діло«, »Новий Час«, »Назустріч« і ін.), вийшли тоді ще такі важніші праці: з ділянки мовознавства: »Рідна мова й інтелектуальний розвій дитини« (1934), »Чи українське ненаголошене е окрема фонема?« (по-німецьки 1937), »Проблема гармонії складів«, »Степан Смаль-Стоцький як шкільний діяч і педагог« (1939); з праць на літературознавчі теми: по-

пулярна »Історія української літератури« та матеріяли й спогади про взаємини Л. Українки з О. Маковеєм. Крім цього переклади з грецької літератури (роблені на спілку з А. Артимовичем під криптонімом »Сімартич« напр., »Жаби« Аристофана, »Орестея« Айсхиля й ін.).

В роках 1940—41 був Сімович професором української мови в львівському університеті ім. І. Франка й деканом філологічного відділу. У »Записках історично-філологічної секції« університету появляється його розвідка про »Недосвід у Шевченка« (1940). Від другої половини 1941 р. до останніх днів свого життя був Сімович редактором львівського відділу Українського Видавництва. В цьому характері написав він вступи до деяких мовознавчих видань (»Правописний словник«, »Норми« Синявського й ін.), містив окремі статті в »Наших Днях«, »Краківських Вістях«, перевидав свої книжечки про Шевченка й Франка та розвинув широку редакторсько-коректорську діяльність.

Похорон проф. Василя Сімовича відбувся в четвер 16. березня 1944 р. у Львові. Похоронено його на Личаківському кладовищі недалеко могили Івана Франка. Рідна Земля, що її Небіжчик так любив і що їй присвятив усе своє життя, хай буде Йому пером!

Ярослав Рудницький.

З НАГОДИ СМЕРТИ ВЕЛИКОГО УЧЕНОГО.

Восени 1947 року помер у шпиталі в Ґетінґені проф. П л я н к, один з основоположників модерної фізики і дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка. Не моє діло писати тут статтю про наукові заслуги цієї визначної людини. Я хочу поділитися з читачами коротким звідомленням про старання проф. Плянка прийти з поміччю Науковому Товариству в тяжкий момент його історії. Коли в році 1941 німецькі урядові чинники заборонили відновлення діяльности НТШ, звернулися наші галицькі учені до мене з проханням, щоб я зорганізував спільну акцію німецьких членів товариства і подбав про виготовлення в цій справі окремого меморіялу до уряду Франка. Виконуючи це прохання, звернувся я насамперед разом з проф. Кузелею до проф. П е н к а, географа також европейського маштабу й учителя нашого Степана Рудницького. Проф. Пенк, який усе дуже прихильно ставився до всіх українських змагань, і в цьому випадку обіцяв скласти бажаний меморіял, підкреслюючи також з німецького боку конечність продовжування діяльности НТШ. Порадив нам одначе, перебалакати також з іншими німецькими членами, а саме з проф. Плянком, проф. Фасмером, славістом берлінського університету, і проф. Карлом Гайнцом Маєром з Кеніґсберґу. На жаль, треба підкреслити, що із цієї чвірки, трьох не має вже поміж живими. Проф. Пенк помер у перших днях 1945 р., перед самим розвалом Німеччини, проф. Маєр погиб трагічною смертю арештований большевиками, а проф. Плянк — помер недавно.

За порадою проф. Пенка, відвідав я проф. Плянка і представив йому свою пропозицію, на яку цей учений світової слави зараз погодився. При цій нагоді інтересувався він незвичайно живо не тільки ділами самого товариства, але також загальнонаціональними справами. Обіцяв він повну свою поміч і хотів звернутися навіть крім меморіялу ще приватним листом до генералгубернатора Франка, щоб пеперти зрозумілі культурні домагання українців. При цій нагоді звернувся я до проф. Плянка з приватним запитом, чи дійсно можливо на віддаль кількохсот кілометрів привести до вибуху міни при помочі коротких хвиль, як це мало бути при експльозії на Хрещатику в Києві. Тоді цей учений підтвердив мені це допущення. З другого боку, одначе, зазначив, що ні він, ні його колеґи з ділянки фізики ніколи не уявляли собі, до чого будуть вжиті результати їхньої духової праці.

Меморіял підписаний цими чотирьома визначними німецькими ученимим відійшов до Кракова, одначе позитивного результату не приніс. Ні проф. Плянк, ні Пенк, ні Маєр не були партійними людьми, не мали визначного становища в ієрархії нацистичної держави і тому їх голос пролунав без відповідного відгомону. Все ж таки треба згадати добру волю цих учених, які своє членство в НТШ не вважали тільки паперовим, але старалися в критичних моментах причинитися до поправи його долі.

Іван Мірчук.

МАРІЯН ПАНЬЧИШИН.

1882—1943

У безконечному короводі втрат, яких зазнав український народ в другій світовій війні, особливо важкою є смерть Маріяна Паньчишина.

Великої втрати зазнало наше НТШ, якого був дійсним членом, та ще більшу втрату оплакує українське громадянство, з якого рядів передчасна смерть вирвала великий характер, одну з передових і конструктивних постатей, справжнього героя праці, справжнього героя обов'язку супроти себе, супроти ближнього та супроти цілого громадянства.

Маріян Паньчишин народився у Львові в 1882 р. в пролетарській сім'ї, а виростав і оформлювався в чужому, польському середовищі.

Треба безмежно подивляти, а нашій молоді наслідувати, цього бідного студента із сутерен, що пробився крізь усі труднощі, що безупинно працював над видосконаленням свого інтелекту і характеру без жадного розрахунку на майбутню власну матеріяльну користь, без цієї зимної калькуляції егоїста, без цих слідів пихи та зарозумілої порожности, що, на жаль, panoшиться так всевладно на грані двох епох.

На передодні першої світової війни Маріян Паньчишин стає лікарем і асистентом проф. Кадйого, даючи низку монографій з анатомії та патології нирок, що мають тривале наукове значення. Перед ним відкриваються перспективи наукової праці, вигляди на професуру. Перспективи ці нівечить фінал першої світової війни та стихія українського відродження в 1918 р., що немов циклон вириває з чужого середовища не тільки низькі й легкі елементи, але й важкі, повновартні, перекидаючи їх на рідний ґрунт. Маріян Паньчишин органічно і конструктивно вбудовується в українське середовище.

Він стає практикуючим лікарем. Його глибоке знання, поповнюване до останнього дня свого трудолюбивого життя, його такий людяний підхід до хворого, його чутке серце для бідного, для соціяльно покривдженого без різниці національности, його повна відданість професії — здобувають йому вповні заслужену опінію вийняткового лікаря та вийняткової людини, до якого припадали за порятунком, як до останнього прибіжища. Його хист виникав із чесного і повного з'єднання в його особі великого знання, героїчної працездатности і чистого серця. Таке з'єднання оформлює людину, що ламає всі перешкоди, всі вузькі рямці національні, соціяльні. Така людина стає дорогою власністю загалу.

Але ціна, яку платив він в житті, була аж надто велика.

Не було у нього ні свята, ні ночі. Він не знав що таке відпочинок, він не знав, що таке розривка. Одна і єдина вона — праця. Опівночі звалювався знесилений у ліжко, але свідомість, що в його ждальні і на сходах ночують пацієнти — зганяла йому сон з очей. Ранком знову хворі, цьому бідному дав теплою рукою власні гроші на лік, а он тамтому гроші на залізничий квіток і на обід.

Як мало хто у нашому суспільстві розумів Маріян Паньчишин вагу виховання молоді і вкладав в це діло не тільки значну пайку своїх заробітків, але й свою працю і свою печальну турботу. Скільки ж студентів у краю і за кордоном було на його повному удержанні — а скільки про це вже й позабувало! Але він не шукав вдяки. Він вимагав тільки одного: праці і ще раз праці над собою! Як член КоДУС-у особисто переглядав і опініював всі подання медиків і був суворий у вимогах, хоч з натури був м'якої вдачі. Особливо цікавився бідною молоддю, що бажала двигнутися на найвищі щаблі інтелектуального і мистецького життя.

В лікарі Маріяні Паньчишинові жив і діяв ще другий чоловік, справжній громадянин непересічної міри.

Санітарна організація Комітету (1918—1920 рр.), протитуберкульозний диспансер у Львові, Математично-природописно-лікарська Секція НТШ, Лікарський Вістник, Медичний Факультет Українського підпільного Університету (1920—1926 рр.), Природописний Музей, Українське Лікарське Товариство, Читальня Просвіти, Народня Школа ім. кн. Льва, Захоронка, Народня Лічниця, Стипендійний Фонд, Науковий Фонд, КоДУС, Національна Рада, Український Червоний Хрест, Депутат і т. д. Оце тільки перелік найважніших організацій, що носять на собі знам'я його праці, або були його виключним ділом.

Україна Маріяна Паньчишина це не гасла, це не мрія, це жива дійсність, це плоть от плоти, це добрі фабрики, досконалі шляхи, струнке господарство, це добрі лікарі і найкращі учителі виховники, це багаті селянські дворища. Для такої України він жив і діяв. Він будував і будував, він все давав, а нічого не брав. Маріян Паньчишин як громадянин жде ще на перо монографа.

Не любив Маріян Панчишин і чув органічну відразу для цього комплексу зрадливих тягів, які дехто називає »сучасною політикою«. Друга світова війна винесла його на вимріяну позицію професора медицини, де як лікар і педагог записав собі славну картину свого життя. Націоналсоціялізм посіяв по краю міязми ненависти і руїни. Його серце зболювалося до решти, переживаючи повільну декомпозицію довкілля та агонію української інтелі'енції та її мрій. Врешті він повалився як справжній мученик з серцем роздертим конфліктами між національним обов'язком і загальнолюдськими ідеалами, якими накипів в молодости і якими жив ціле життя.

Вибув з фізичного життя Маріян Паньчишин, але його духова постать кристалізується перед очима молодих, яким писано пережити цей короткий час адського вогню, що очистить і возновить людське серце і наш край.

Маріян Паньчишин — помер!

Хай виростають і діють на нашій землі — нові Паньчишини!

Юрій Полянський.

Авґуст Штекль (A. Stöckl), нар. у Львові 28. III. 1858, помер у Львові 14. XI. 1941 по причині запалення легенів і недомагання серця.

Покійний походив з німецької родини, але родинними зв'язками зв'язаний був так з польськими, як і українськими колами. Духово почував себе без сумніву поляком, але заховав рівночасно статочність і об'єктивність супроти українського оточення. Довгі роки працював як службовець львівського маґістрату, а короткі хвилі, свобідні від професійної праці, використовував повністю, щоб у короткому відносно часі зібрати велику колекцію метеликів й жуків. Спочатку обмежувався до найближчої околиці Львова, як Білогорща, Богданівка, Голоско, Брюховичі, а в неділю правильно виїздив до недалекого Янова. В роках 1909—1914 перебував у Микуличині й Ворохті, звідки робив прогульки на Хом'як та в чорногорські праліси.

Покійний був аматором, але встиг опанувати свою улюблену дисципліну до тої міри, що зміг опублікувати декілька праць з обсягу лепідоптерології (польською мовою). Улюбленою його ділянкою були так звані мікроколеоптера — й найцінніша частина його колекції саме складається з отих дрібоньких метеликів. Перейшовши на емеритуру, посвятився всеціло метеликам, працюючи від вчасного ранку до пізньої ночі. В тому часі посвятив покійний доволі багато часу на упорядкування збірки метеликів покійного професора Верхратського — очевидно — безкорисно.

Друга світова війна надірвала його слабе здоров'я, а матеріяльні злидні щораз більше почали даватися в знаки. Беручи під увагу ці умовини, НТШ нераз підпомагало покійного матеріяльно, призначуючи певні суми на закупно дублетних матеріялів тим більше, що за свою наукову працю й прихильне відношення до природничого музею НТШ покійний був з року 1932 (11. IV.) дійсним членом НТШ.

Багаті колекції метеликів та жуків покійного перейшли згідно з волею спадкоємців як депозит до природничого музею НТШ. Майже всю наукову бібліотеку закупило також НТШ, так, що можна сказати, що вся наукова спадщина перейшла на власність НТШ.

Володимир Лазорко.

Хроніка

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Конґрес філософів в Ґарміш-Партенкірхені від 2—8. вересня 1947 року.

Вже сама назва вказує на те, що не мав це бути тільки з'їзд німецьких філософів, тільки що була передбачена участь закордонних мислителів. Так само підтверджував це допущення факт, що на відкриття приїхали усі визначніші фігури тутешнього політичного світу, а саме президент міністрів Егард, міністер освіти Гундгаммер, ректор університету Мюнхен Венцель та інші. Зрештою, д-р Егард заявив у своїй промові цілком виразно, що були запрошені також чужинецькі гості, які не з'явилися, але це означає іншими словами, що двері на Захід для Німеччини ще не відкриті. Президент міністрів підкреслив також факт, що на з'їзді репрезентовані усі зони бувшого Райху, і висловив надію, щоб тут на науковому ґрунті не дійшло до якої сецесії, яка мала місце перед кількома місяцями у Мюнхені, коли з'їхалися на спільну нараду представники усіх німецьких реґіональних урядів. На закінчення цей представник баварського правительства висловив бажання, щоб зібрані на з'їзді філософи занялися питанням колективної вини, отже, проблемою, яка має тепер для Німеччини першорядне значення.

Якщо йдеться про внутрішню організацію конґресу під оглядом чисто адміністративним, то треба безперечно підкреслити удатність цілої імпрези, хоч організаційний комітет складався з добровільних співробітників, що безінтересовно працювали для добра справи. Гірше представлялася річ під оглядом науковим. Коли візьмемо до рук програму конґресу, то мимоволі кидається нам у вічі нескоординованість тематики поодиноких докладів; не бачимо тут якоїсь провідної думки, а цілий плян робить враження випадковости. Теж науковий рівень докладів не був однаковий, ця невирівняність проявлялася у ще більшій мірі в дискусіях над рефератами. Побіч незвичайно тонких та блискучих виводів деяких докладчиків, прийшлося чути також розтягнені до безконечности та роздовжені пустою фразеологією міркування інших, так, що предсідник засідання або часами навіть слухачі мусіли прикликувати бесідника до більшої концентрації. Це анормальне явище було викликане браком часового обмеження для рефератів, які повинні бути якнайбільше сконденсовані та обмежуватися виключно до теми.

Центральною фігурою в цілому з'їзді був безперечно Ніколай Гартманн, найвидатніший представник філософічного мислення у сучасній Німеччині, гострий діялектик, добрий бесідник і дуже симпатичний у свому зовнішньому вигляді. До старої ґвардії належали Гаймсет з Кельну, Павлю Менцер з Галле, Ґерінґ з Тюбінґену, Гельпах з Гайдельберґу та Лінке з Єни. Не взяли участи в конґресі такі відомі учені як Шпранґер, Ротгакер, Ясперс, Ґелен та інші. Чужинців репрезентував професор університету з Пекінґа, тепер на гостинних виступах у Гайдельберґу, та українська група, що нараховувала 6 чоловіків, а саме: Чижевського, Рудка, Мірчука та 3 студентів-слухачів УВУ. Берлінський університет вислав двох представників, а саме проф. Шотлендера, що очолював групу філософів зі східньої зони, і проф. Вернера, який у дискусії над докладом Гельпаха видвигнув нову програму майбутньої синтези християнства зі соціялізмом в найширшому розумінні цього слова.

Я не маю можливости дати хоча б навіть короткий огляд нарад і тому мушу обмежитися на закінчення тіль-

ки до дуже загальних завважень. Інавґураційний реферат виголосив Н. Гартманн про сучасні завдання теоретичної філософії. Тут обмежився він до т. зв. категоріяльної аналізи, яка виходить поза філософію Канта, і подав схему нових катеґорій, що відносяться не тільки до феноменального, але також до реального світу. Цікаві були думки Гельпаха про »Ідеоґонію«, повстання та поширення геніяльних ідей; багато нового він тут не дав, але незвичайно живим представленням своєї концепції потрапив захопити слухачів. Найбільше заінтересування викликав проф. Больнов своїми міркуваннями на тему модної тепер »екзистенціяльної філософії«. Нову та оригінальну відповідь на старе питання про осідок душі дав Маєр-Абіх з Гамбурґа, який заявив, що не душа знаходиться десь у нашому тілі, а навпаки наш організм приміщений у просторі нашої душі.

Після вечері відбувалися для ширшої публіки виклади на більш загальні теми. Тут треба відмітити реферат мюнхенського клясичного філолога Бушора, який на підставі античного матеріялу старався з'ясувати присутнім, як старинні греки дивилися на природу.

Загальне враження філософічного конґресу, не дивлячись на деякі недотягнення, на всякий випадок позитивне. Після 13-літньої перерви (останній міжнародній філософічний конґрес був у Празі в р. 1934) зібралися представники філософічної думки хоча в невеликому гурті, щоб обмінятися думками, увійти в безпосередній контакт, зорієнтуватися в сучасній науковій ситуації. Це зрозуміли найкраще самі учасники з'їзду, які рішили через рік зійтися знову і то так само в Ґарміш-Партенкірхені.

І. Мірчук.

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ

Шкільництво в брітанській зоні.

3. жовтня 1946 відбувся з'їзд директорів середніх і народніх шкіл у Білефельді і там вибрано Шкільну Кураторію. Осідок її був у Гайденаві. З організацією Кураторії почалося унормовання шкільництва. Усталено сітку шкіл, виготовлено статут для українських шкіл та переведено статистику народніх, середніх та фахових шкіл.

Треба признати українському учительству велику заслугу, що воно самочинно взялося до організації шкіл у свому таборі, доложило дуже багато зусиль до створення шкіл і безінтересовно вело науку. Є то, безумовно, великий вклад праці учительства, в добі другої великої еміґрації.

Наука почалася у всіх школах на початку жовтня або листопада 1945 р. Вчили без книжок, приладдя, без програм. Як хто міг в таборових умовах. Позем навчання був різний. Він залежав від учителя або директора школи.

В другому році навчання (1945/46) учительство саме почало складати програми. Вийшло кілька книжок-підручників, головно для народніх шкіл. Ці програми не були в більшості добрими, вичерпуючими, але все ж таки причинилися до упорядкування шкільництва, уодностайнення їх, а почасти піднесли рівень навчання. З ініціятиви гімназії в Ганновері вийшли програми для гімназій. Середні школи в більшості користають з них.

Третій рік навчання позначується створенням УЦДК-Відділ Науки й Виховання з осідком в Бльомберзі, а при кожному окрузі шкільного інспекторату. (Шлезвіґ-Гольштайн, Нідерсахсен, Вестфалія).

З ініціятиви УЦДК були скликані конференції учительства народніх і середніх шкіл, для розроблення програм до кожного предмету і кляси, а від 18.—21. вересня 1947 р. на з'їзді учителів у Нойштаді (присутніх було 81 учителів з 24 таборів) потворилися комісії, які переглянули всі програми, що їх мали у своїх руках, програми з американської зони, з деяких шкіл англійської зони, і устійнили одну, що обов'язує для всіх шкіл брітанської зони.

Це є поважний крок вперед.

Зараз на порядку дня видання дальших підручників.

Стан шкіл брітанської зони дуже не стійкий. Багато молоді виїздить на роботи до Англії, Австралії, а почасти й до Канади. Цілий ряд таборів перестали існувати. Деякі школи сильно зменшили число кляс. Саме тепер надсилаються точні дані про стан шкільництва.

Всіх народніх шкіл за станом 3. грудня 1947 є 30, гімназій і гімназійних курсів 9, кляс 40.

Кількість:

	Шкіл	Дітей	Учителів	Кляс
Область Шлезвіґ-Гольштайн:				
Народні школи	7	323	32	27
Дитячі садки	5	134	12	11
Фахові курси	3	74	7	7
		(в тім 39 для неграмотних)		
Область Нідерсахсен:				
Гімназії й гімназійні курси	8	565	32	37
Народні школи	17	1 215	89	73
Фахові школи	8	301	41	23
Дитячі садки	16	601	32	24
Курси	3	236	31	12
Область Вестфалія:				
Гімназії	1	39	11	3
Народні школи	6	250	24	17
Дитячі садки	2	70	2	2
Курси неграмотних	2	68	2	2
Зіставлення для цілої зони:				
Гімназії й гімназійні курси	9	604	103	40
Народні школи	30	1 788	145	117
Дитячі садки	23	805	46	37
Фахові школи	8	301	41	23
Курси	8	368	40	18
Цілість	78	3 866	375	235

Леонид Бачинський.

Освітні установи в Байройті (Баварія)

Українська гімназія для таборових учнів у Байройті, основана 11. червня 1945 р., докінчила шкільний рік 1944-45, 20. серпня 1945. Учительський збір мав зразу 8 членів, згодом 17. Три учні (в тому 2 з дуже добрим успіхом) склали іспит зрілости, що відбувся 11. серпня під проводом обласного шкільного референта В. Ратича в приявності представників УНРРА та Громадської Ради. 40 учнів перейшло до вищих кляс.

Шкільний рік 1945/46 тривав від 21. серпня 1945 до 1. червня 1946. В тому часі число учнів зросло до 133 в 8 клясах. Дня 2. березня 1946 відбувся другий іспит зрілости під тим самим проводом. Делеґати УНРРА іспитували з англістики. 15 учнів склало іспит зрілости, в тому 6 з відзначенням і 3 з дуже добрим успіхом. 104 учні перейшли до вищих кляс. Навчало 20 учителів за програмами гуманістичних гімназій (з латиною від 1. кл.).

Шкільний рік 1946/47 тривав від 2. червня 1946 до 28. червня 1947 (з двомісячною перервою). Число учнів: 132; учителів 21. Програма уніфікованих гімназій (з латиною, математикою й нарисною геометрією), складена Відділом Культури й Освіти при ЦПУЕ. Дня 15. березня вісім учнів склали третій іспит зрілости під проводом делеґата ЦПУЕ, дир. С. Глушка, в приявності представниці УНРРА, що іспитувала з англістики, та представників Управи і Громадської Ради. Дві учениці склали іспит з відзначенням. 120 учнів перейшло до вищих кляс.

Шкільний рік 1947/48 почався 1. вересня 1947. Число учнів 119 і 54 з гімназії перенесеної з Бамберґу; разом усіх 173, в тому 90 дівчат, 83 хлопці. Вчительський збір: 17 + 9 з гімназії в Бамберзі; разом 26.

Статистика абсольвентів за ввесь час:

Склали іспит зрілости: 26.
Студіюють: а) медицину: 4
- б) неофілологію: 3
- в) історію: 1
- г) хемію: 1
- ґ) фармацію: 3
- д) архітектуру: 3
- е) машинобудування: 2
- є) лісове господарство: 2
- з) торговельне господарство: 1
- ж) народнє господарство: 1
- и) в школі перекладачів: 4.

Життя гімназії: Гурток молоді має 130 членів. За ввесь час було 72 імпрези та зібрання; між найповажнішими імпрезами була виставка рисунків, малюнків та ручних робіт, спортові змагання, концерти в шану Т. Шевченка та І. Франка (з інсценізацією »Лиса Микити«). Гімназія має окремий будинок з устаткуванням для 8 кляс, 2 бурси, збір географічних карт, бібліотеку з 985 книжками, малі кабінети хемії, фізики, мінералогії, анатомії, нарисної геометрії, велику лябораторію в німецькій реальній школі. Гурток батьків помагав у доживі та вихованню молоді.

Українська вчительська семінарія в Байройті, основана 1. вересня 1946 р., мала однорічний матуральний курс з 12 кандидатами, що відбували практику в народній школі в Байройті. 8. 10. 1947 відбувся іспит зрілости під проводом делеґата ЦПУЕ, дир. М. Самойловича. Диплом навчання в народніх школах осягнуло 11 кандидатів, в чому троє з дуже добрим успіхом. Другий матуральний курс має 19 кандидатів, що вчаться від 1. вересня 1947 р. Програми затверджені Відділом К. і О. при ЦПУЕ.

Всенародній університет в Байройті оснований 21. листопада 1945 р. У двох семестрах, що закінчились 15. листопада 1946 р., прочитано 305 доповідей з українїстики, педагогіки, гігієни, філософії, історії, географії, господарства, музикології, біології, фізики; виконано 159 вправ з англійської та французької мови. Число відвідувачів: 10—150.

В третьому семестрі (до 10. 5. 1947) прочитано тільки 12 доповідей та проблено 75 вправ з англійської мови. Учасників: 150—200.

Четвертого семестра не відкрито через важкі умови таборового життя. Натомість бувають принагідні доповіді з рамени культурно-освітнього реферату.

К. О. К.

МИСТЕЦТВО

Об'єднання Українських Музик.

Засноване у квітні 1946 р. ОУМ накреслило собі у своєму Статуті такі основні завдання: 1. гуртувати професійних українських музик для покращання їхньої мистецько-творчої праці на чужині, 2. дбати за піднесення рівня музичного життя української еміґрації.

До дня других Загальних Зборів, що відбулися 24. і 25. лютого 1948 р., ОУМ згуртувало 70 українських музик, в тому 65 дійсних і 5 членів - кандидатів. Члени ОУМ поділяються за своєю спеціяльністю на три секції: композиторсько - музикознавчу, виконавчу і педагогічну. На композиторсько-музикознавчій секції прослухано ряд нових композицій (найзамітніша симфонія А. Ольхівського). Ця секція поставила собі за одне з завдань встановити й піднести на відповідний рівень справу музичної критики. В музикознавчій ділянці нав'язано контакт з УВАН і НТШ, при якому відновила свою діяльність Музикологічна Комісія. Найчисленніша в ОУМ виконавча секція. Праця українських музик виконавців, солістів та ансамблів, це одна з найкраще розбудованих ділянок культурного життя намої еміґрації.

Як показали численні міжнаціональні виступи, концерти, фестівалі й конкурси, українські виконавці - музики займають перше місце в ряді музичних репрезентацій усіх національних груп еміґрації. ОУМ, як організація, брало безпосередню участь у влаштуванні цілого ряду репрезентативних, в тому й міжнаціональних імпрез.

Педагогічна секція ОУМ, друга щодо численности членів,привела до створення й розбудови сітки українських музичних шкіл. Спільно з ЦПУЕ створено Інспекторат для всіх українських музичних шкіл. У проводі ОУМ стояв у рр. 1946—47 д-р В. Витвицький, тепер головою ОУМ є д-р З. Лисько.

В. В.

Об'єднання Мистців Української Сцени

Об'єднання Мистців Української Сцени (ОМУС) засновано з ініціятиви кількох працівників театру на І. З'їзді Діячів Українського Театрального Мистецтва, що відбувся в Авґсбурзі в днях 27 і 28. лютого 1946 р.

З а в д а н н я. Об'єднання Мистців Української Сцени, це:

а) максимальне служення високому розвиткові українського театрального мистецтва на еміґрації;

б) ведення рішучої боротьби з усіми проявами занепаду, легковаження, а то й профанації цього мистецтва;

в) будження та плекання українського духа і традицій та гідна репрезентація української культури перед своїми і чужинцями.

Сприянням і допомогою в творенні повноцінних мистецько-зрілих і твор-

чих театральних груп та колективів, що своєю творчістю гідно й чесно репрезентували б українське театральне мистецтво на еміґрації, контролем продукції існуючих театральних груп; безоглядною боротьбою з проявами викривлювання українського театрального мистецтва; вихованням глядача та організацією громадської думки довкола цінних мистецьких театральних явищ; допомогою театральним мистцям у поглиблюванні їхніх мистецьких кваліфікацій — старається ОМУС виконати свої завдання.

За період дворічної праці ОМУС-у, як дивитись на несприятливі обставини, виконано багато із намічених завдань. Досі відбулися три З'їзди ОМУС-у, 16 засідань Правління в різних місцевостях скупчення нашої еміґрації, на яких поладнано багато справ зв'язаних з нашим театральним життям, і 14 засідань Кваліфікаційної Комісії, на яких переведено відповідну клясифікацію театральних мистців.

ОМУС об'єднує 86 членів-мистців (акторів, режисерів, театральних художників, драматургів, театральних творчих музик та композиторів та інших мистців сцени).

В склад Правління ОМУС-у входять: В. Блавацький (голова), Й. Гірняк (заступник голови і голова Квал. Комісії), Е. Курило (секретар), Р. Тимчук (скарбник), Ю. Григоренко (орг. референт), Я. Барнич (член Правління), та В. Переяславець і І. Туркевич-Мартинцева (як заступники членів Правління). В склад Контрольної Комісії ОМУС-у входять: Т. Федорович, С. Крижанівський та З. Тарнавський.

Володимир Блавацький.

ГОСПОДАРСЬКЕ ЖИТТЯ

Організація українських аґрономів на еміґрації.

За останніх 25 років були українські аґрономи важливими народніми робітниками, що всеціло віддавали свою працю для добра українського села. У цій праці річка Збруч поділила їх так само, як і ввесь український народ, на дві окремі групи: на схід від цієї річки на тих, що зразу хотіли працювати свобідно для українського села, але згодом мусіли підкоритися твердим законам окупанта й перейти здебільша на державних урядовців, а на захід на тих, що мали змогу в кращих умовинах змагатися з другим окупантом та власними силами будували українську громадську аґрономію.

Цим нашим західнім аґрономам в їх громадсько-аґрономічній праці патронувало знане у Західній Україні Краєве Господарське Товариство »Сільський Господар« у Львові, що в березні 1939 року святкувало ювілей сороклиття своєї широкої і знаної праці. Його понад 60 окружних та повітових філій та 2040 місцевих селянських товариств, що їх вели поверх 160 фахівців-аґрономів і інших спеціялістів сільського господарства, об'єднували в часі перед останньою світовою війною коло 150 000 українських селян та селянок і коло 15 000 молоді, об'єднаної в окремій організації »Хліборобський Вишкіл Молоді«. Своєї праці не переривав »Сільський Господар« навіть тоді, коли його в грудні 1939 р. зліквідувала большевицька влада, бо частина його проводу й частина аґрономів перейшла Сян і Буг та на скрайних Західніх Українських Землях в інших умовинах продовжала працю. Коли ж в 1941 р. умовини на схід від Сяну і Буга змінилися, аґрономи повернулися назад та разом з товаришами, що перетривали большевицьку окупацію, відновили у Львові та в цілій Західній Україні знову працю »Сільського Господаря«, привертаючи цій організації давню повагу та значення.

На новій теперішній еміґрації стрінулися аґрономи з усіх українських земель і рішили відновити свою давню організацію, надаючи їй соборницького характеру. За основу взяли вони організаційну схему колишнього Товариства Українських Аґрономів у Львові та на з'їзді аґрономів дня 9. травня 1947 р. в Мюнхені об'єднали всі українські аґрономічні сили в »Об'єднанні Українських Аґрономів та Техніків Сільського Господарства«, що є самостійною секцією при »Союзі Українських Інженерів та Техніків« (СУІТЕ).

Цей перший на еміґрації З'їзд Українських Аґрономів був рівночасно першим соборним вільним з'їздом українських аґрономів та двадцятим з'їздом аґрономів »Сільського Господаря« і відбувався саме майже точно 20 років після Першого З'їзду Українських Аґрономів у Львові 1927 р.

Історію Об'єднання Українських Аґрономів на Західніх Українських Землях подав предсідник Першого З'їзду у Львові та 20. З'їзду тепер на еміґрації проф. д-р Є. Храпливий у вступному рефераті під наголовком

»Західньо-українські аґрономи між двома еміґраціями«, що поміщений у 5. числі (за травень 1947 р.) »Вістей УТГІ«.

Вітаючи З'їзд, що відбувся під протекторатом Ректора УТГІ проф. Віктора Доманицького, згадав предсідник про великі втрати, що їх українському аґрономічному світові принесла остання світова війна. Між іншими померли, або розстріляні й закатовані на засланні такі товариші:

1. Інж. Кость Костюченко (Залуква), 2. інж. Володимир Радловський (Теребовля), 3. інж. Коломиєць (Коршів), 4. інж. Богдан Нижанківський (Косів), 5. інж. Віталій Бабій (Холм), 6. д-р Харитя Кононенко (Львів), 7. доц. Кость Михайлюк (Подєбради-Львів), 8. Серафим Скубій, 9. Серафимович, 10. Гаврило Федір, 11. інж. д-р Володимир Лукашевський (Централя »Маслосоюз« Львів) і 12. інж. Михайло Снітинський (Зборів).

Черговий реферат виголосив інж. Г. Залізняк про »Ролю українських аґрономів-суспільників у сучасному й майбутньому«, до чого корреферат виголосив Ректор проф. В. Доманицький. Про »Обов'язки українських аґрономів на еміґрації« говорив доц. д-р П. Зелений. Приявні, що їх явилося на З'їзді 24, обрали Управу Об'єднання, головою якої став доц. д-р Петро Зелений, Контрольну Комісію та Товариський Суд. Жива дискусія, що вив'язалася по рефератах, намітила нові шляхи праці а ерономів на еміґрації з підкресленням їхних завдань з хвилиною їх повороту на Рідні Землі; підкреслено зокрема важливу ролю аґрономів при переселенні наших еміґрантів-селян та їх завдання при фаховій підготові тих же селян-еміґрантів для майбутнього поселення.

З'їзд виказав, що також українські аґрономи візьмуть активну участь в дальшій праці, що чекає нашу еміґрацію на важкому еміґраційному шляху.

Є. Хр-ий.

ВИДАВНИЦТВА

Група прихильників НТШ

На еміґрацію побіч інших вільних фахів вийшло і наше свідоміше купецтво, яке знало про свою »світлу будучину« під червоним окупантом. Гурт ідейніших оцих людей, що зорганізовані в »Об'єднанні Українських Приватних Підприємців на Еміґрації«, створили Групу Прихильників НТШ — та зобов'язалися матеріяльно піддержувати одиноку на еміґрації наукову установу Наукове Товариство ім. Шевченка.

Об'єднанням приватної ініціятиви керує український підприємець, фахівець в паперовій бранжі, котрий не зважаючи на сьогоднішні дуже тяжкі умовини не покинув цієї ділянки праці, що в ній працює поверх 10-ти років, та продовжує дальше отут на еміґрації працю львівського »Паперового Базару«. Здобуваючи і тут дозвіл на відкриття торгівлі папером — підпомагає українські В-ва та видавців, високе та середнє шкільництво, наші установи оцим дефіцитним матеріялом. І в поважній частині завдячуємо сьогодні появу такої масової літератури на еміґрації оцій українській фірмі. В останньому часі ізза великих продукційних обмежень, а дальше ізза браку льояльности наших господарів у відношенні до нас як чужинців, одержання цього дефіцитного артикулу стає щораз то труднішим.

Рівнож підприємство провадить видавничу діяльність. Приступило до перевидання видань Федора Дудка, з яких досі появилися: »Чорторий«, »Війна«, »Отаман Крук«; видало »Календар — Альманах« на 1948 рік, присвячений 300-літтю Хмельниччини, 100-літтю Знесення Панщини та 30-літтю Визвольних Змагань. Крім повищих друкованих видань виконало власними засобами цілий ряд циклостилевих скриптів для користування студентів, УЕВШ та інших.

Видавнича діяльність на Реґенсбурзькій Оселі.

Завдяки чільнішим громадянам приступлено з початком липня 1946 р. до видавання українського часопису для населення Оселі Ґанґгофер у Реґенсбурзі. Цей часопис тижневик п. н.: »Українське Слово« почав виходити на місце припиненого тижневика »Слово«.

Основано в тому часі Видавництво »Українське Слово«, поборовши різні перешкоди технічної натури, як брак паперу, черенок до ручного й лінотипового набору. Крім свого тижневика почало видавати в співпраці з ОПДЛ (Об'єднання Письменників Дитячої Літератури ім. Глібова) книжечки для дітей і молоді. Видано теж повість Івана Франка »Захар Беркут« та обслуговувано всі клітини організованого життя Реґенсбурзької Оселі своїми

друкарськими засобами. Але американська влада закрила в листопаді 1946 р. тижневик і рівночасно із тим Управа Оселі забрала все майно видавництва, ліквідуючи тим самим — як своє — видавництво. Вміжчасі докінчено друкарські роботи, а саме приспішено появу літературного квартальника п. н. »Хорс« ч. I, придбано для видання поему Т. Осьмачки п. н. »Поет«, викінчено літературний збірник »Мур« ч. III і календар-альманах на 1947 р.

Основана на порозі 1947 р. Видавнича Спілка »Українське Слово« закупила згідно з договором між Управою Оселі та Видавничою Спілкою »Українське Слово« деякі технічні засоби та, обробивши свій видавничий плян, приступила до дальшої праці. Головним чином ішло про заспокоєння книжкового ринку та про дальші праці для місцевих шкіл, СХС, для всіх клітин організованого життя Оселі.

До кращих видань Видавничої Спілки »Українське Слово« слід зачислити появу »Українсько-англійської граматики« Д. Корбутяка, твори Юрія Косача (пропаґандивні: »Абенд бай Розумовски«, »Украініше Літератур дер Ґеґенварт«) п.н. »Дійство про Юрія Переможця« та історична повість »День гніву«, Андрія Чайковського повість у двох частинах »На уходах«, проф. Чубатого »Українсько - Католицька Церква«, о. М. Дядя »Історія Вселенської Церкви«, І. Смолія »Дівчина з Вінниці«, Б. Нижанківського »Щедрість« та з перекладаних С. Нагірної повість для молоді Д. Ґопаля Мукерджі »Пригоди хороброго голуба«, Оскара Войлда »Зоряний хлопчина« та »Велетень себелюб«, Б. Даниловича »Летючий корабель« та інші народні казки.

Видавнича діяльність »Українського Слова« на добрій дорозі.

Ю. Т.

Союз Авторизованої ДП-преси в американській смузі.

За ініціятивою ліцензіята української газети »Час« — Фюрт-Нюрнберґ, пророблено українськими журналістами двомісячну підготовчу працю, якої вислідом були Перші Загальні Збори Союзу Авторизованої ДП-преси в американській смузі Німеччини, 26. лютого 1948 р. Збори відбулися в українському таборі »Сомме-Касерне« — Авґсбурґ за участю 60 відпоручників української, польської, юґославської, литовської, естонської і лотиської преси. Гостями на З'їзді були: шеф Відділу Преси МҐ на Швабію, голова Союзу німецьких видавців на Німеччину, п. Навман і деякі чолові діячі українського громадського життя в Німеччині. Перший статут Союзу зложила комісія українських, литовських і естонських журналістів. Предсідником З'їзду і першим головою Союзу обрано ліцензіята »Час«-у п. Романа Ільницького.

За перших 6 місяців своєї діяльности Союз розвинувся в поважну міжнаціональну професійну організацію видавців усієї еміґраційної преси в Німеччині, здобуваючи собі позицію півофіційного дорадника у всіх справах преси й пропаґанди Головної Квартири американських збройних сил в Европі з осідком у Франкфурті.

У висліді старань голови Союзу — Ґоловна Квартира у Франкфурті визнала також за білорусинами право на власну пресу на чужині. Їм призначено ліцензію на одну газету і один журнал. Союз здобув також поважний вплив на приділ паперу для преси, харчових додатків для її співпрацівників і добився права на офіційні пресові конференції між представниками Головної Квартири IPO і ДП-журналістами. У круг його діяльности увійшла також правна охорона журналістів і видавців перед німецькими й американськими урядами (податки, приділ авт тощо). Незаперечним успіхом Союзу є також покликання до життя газети »Im Ausland«. Ініціятива до цього діла вийшла також від українського представництва в Союзі, а перші три числа видано виключно за українські ґроші. Тільки через недооцінку ініціятиви українськими журналістичними колами, які не поспіли українському представництву в Союзі з допомогою — треба було передати ліцензію цієї важливої газети в руки лотиша. Газета по переборенню перших труднощів, вже з початком 1948 р. нараховувала понад 50 000 передплатників — нині вона появляється в накладі 80 000 примірників.

Другим з черги головою Союзу обрано представника юґославської преси ген. Поповіча, а третім — поляка ред. Юзефа Бляласєвіча. Українська делеґація й надалі відіграє в Союзі одну із передових роль, а українські журналісти можуть бути оправдано горді, що з їхнього середовища вийшли люди, які заініціювали і дали найбільший вклад у підготовку цієї нині загальнознаної й шанованої в еміґраційному житті всіх націй організації.

Р. І.

Зміст

Contents - Inhaltsverzeichnis